افغانستان

دسوبې لويه لار

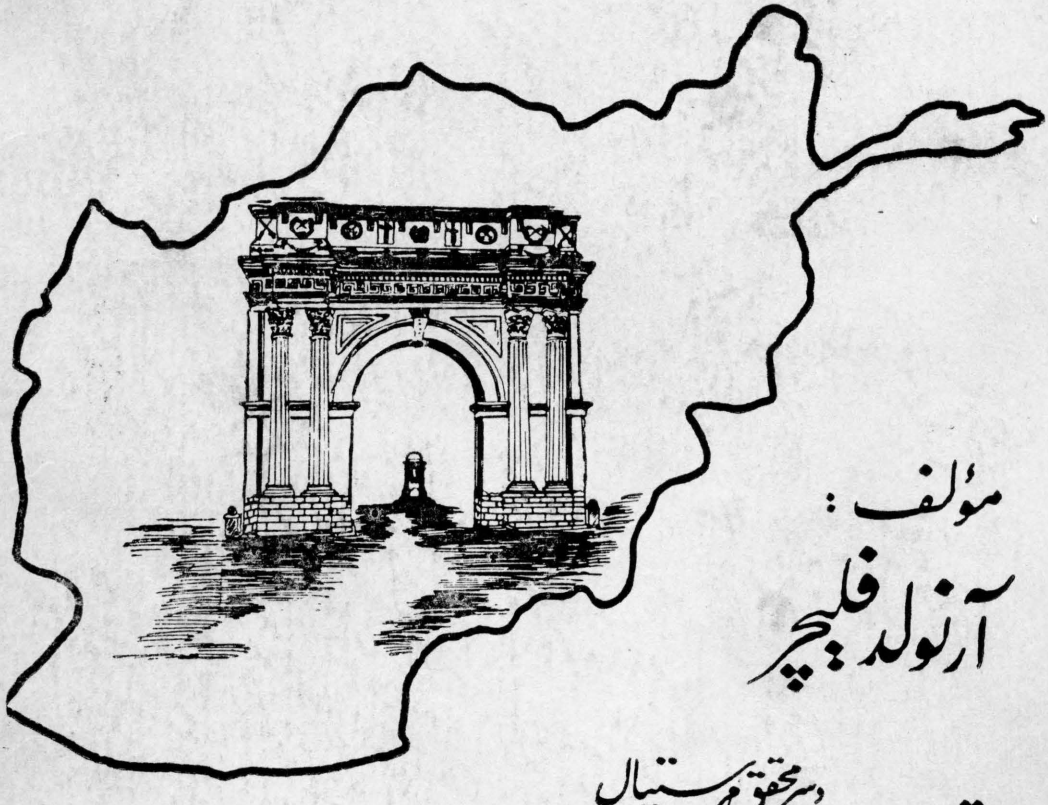

مؤلف :
آرنولد فليچر

دسرمحقق مرستيال
مترجم : عبدالجبار نادر

۱۳۶۹ لمريز

افغانستان د سوبې لویه لار

859

مؤلف: آرنولډ فلیچر

فروشگاه کتاب شاه
چهارراهی صدارت تیلفون 25886
پست بکس 1328 کابل افغانستان

مترجم:

د سر محقق سرمحقق معاون مرستیال

عبدالجبار نادر

0007130

PROPERTY OF ACKU 3181

د افغانستان جمهوري د علومو اکاډمي
د پښتو څېړنو بین المللي مرکز
کابل ۱۹۶۹

د کتاب نوم --- افغانستان د سوبې لویه لار

لیکوال --- آرنولډ فلیچر

مترجم --- د سرمحقق مرستیال عبدالجبار نادر

مهتمم --- د سرمحقق مرستیال عبدالجبار نادر

خپرونکې مؤسسه --- د افغانستان د علومو اکاډمي

د چاپ کال --- ۱۳۶۹ لمریز

د چاپ شمېر --- ۱۵۰۰ ټوکه

د چاپ ځای --- د ښوونې او روزنې د وزارت مطبعه

پوښ لیکونه د --- نصیر هنرپښتون

اهداء

دهیواد دخپلواکی د یواویایمې کالیزې په ویاړې
دآزادی دلارې شهیدانو سپیڅلي روح ته په دېر
درناوي سره وړاندې کوم.

(مترجم)

فهرست

سرلیک	مخ
مخکینۍ خبرې	ی-و
د مترجم لنډه پېژندګلوي	ات-ب
کور ودانی	لس
د لارښود استاد نظر	الف
تقریظونه	ج
د مترجم سریزه	ك
د مولف پېژندګلوی	ق
د مولف سریزه	ر
لومړی څپرکی ، مخکنه	۱
دوهم څپرکی ، خلك	۱۲
دریم څپرکی ، لرغونی افغانستان	۳۵
څلورم څپرکی ، احمدشاه بابا	٥٤
پنځم څپرکی ، دسدوزو سقوط	۷۷
شپږم څپرکی ، دانګریزانو راتګ	۹۵
اووم څپرکی ، داکلینډ حماقت	۱۱۸
اتم څپرکی ، خورد کابل	۱۳۵
نهم څپرکی ، افغانستان له ۱۸٤۲ څخه تر ۱۸۸۰ پورې	۱٦۰
لسم څپرکی ، امیرعبدالرحمن خان	۱۹٤

سرلیک	مخ
یوولسم څپرکی ، دامپریالیزم معراج	۲۱۳
دولسم څپرکی ، امیر حبیب‌الله خان	۲۳۵
دیارلسم څپرکی ، دخپلواکی جګړه	۲۵۵
څوارلسم څپرکی ، دافغانستان څرګندیدنه	۲۷۰
پنځلسم څپرکی ، په افغانستان کی اړودوړ	۲۹۴
شپاړلسم څپرکی ، دنړیوالو جنګونو ترمنځ	۳۱۳
اووه لسم څپرکی ، افغانستان له ۱۹۴۵ څخه تر ۱۹۵۳ پوری	۳۳۳
اتلسم څپرکی ، افغانستان په ساړه جنګ کی	۳۵۵
نولسم څپرکی ، حال او آینده	۳۸۴
دالف ـ ضمیمه : پښتنی قبیلی	۳۹۸
دب ـ ضمیمه : افغانی کورنی	٤۱۰
یادښتونه	٤۱۷
مأخذونه	٤۳۰

مخکینۍ خبرې

د پښتو څېړنو بین المللي مرکز ویاړي چې د خپلو همیشنیو علمي خدمتونو په لړ کې چې د ګرانو هیوادوالو او په تېره بیا د تعلیمیافته قشر له پاره یې د تحقیق او څېړنې او تالیف او ترجمې له لارې سرته رسولي دي، دا ځل بیا یو داسې غوره اثر له انګریزي ژبې څخه زموږ په خپله ژبه درنو لوستونکو ته وړاندې کوي چې د یوه ښه نیتي دقیق او د تاریخي پېښو په ثبتولو کې بې طرفه لیکوال او تاریخپوه له خوا لیکل شوی دی.

دغه اثر په حقیقت کې د معاصر افغانستان د پېښو او واقعو یو سیاسي تاریخ دی چې امریکایي مورخ ارنولډ فلچر له خوا د ډېرو کلونو هڅو او هاند په نتیجه کې لیکل شوی دی او لیکوال د ده په قول کوښښ کړی دی دا افغانستان هغه نا اشنا او انحرافي بڼه چې د یو شمېر بدبینو استعماري لیکوالو، سیلانیانو او نیمه پوهو اشخاصو له خوا تصویر شوې ده په سمه او خپله رښتینې جوله کې نړیوالو او لوستونکو ته وروپېژني.

لکه چې ووېل شول لیکوال د خپل لیکنې اصلي برخه دغو پېښو او جریانونو ته وقف کړې ده چې له ۱۷٤۷ تر ۱۹٦۵ م (۱۱۲٦ ـ ۱۳٤٤ هـ . ش) کلونو پورې وخت نیسي. لیکوال د افغانستان په لرغوني تاریخ او همدارنګه زموږ د هیواد په جغرافیایي حالت باندې یوازې یو ځغلند شاته نظر اچوي چې د ده په وینا د معاصر افغانستان د تاریخ په پوهېدلو کې مرسته کوي او ضروري برېښي. همدارنګه زموږ د هیواد په بېلا بېلو اتنیکي ډلو لکه پښتنو، تاجکو، هزاره و، ازبکو او نورو باندې هم یو ځانګړی فصل لري او د هر یوه فصل په باب لنډ تفصیل او تحلیل کوي او حتی

يوشمير هغه كلمې هم كاروي چې زموږ دخلكو په باب كله، كله په سمه اويا هم ناسمه توګه داشخاصو ترمنځ لري، خو ليكوال كوښښ كړى دى هغه صفات چې زموږ د هيواد بې لاربيلا وګړو ته يوشمير سيلانيانو او استعماري ليكوالو منسوب كړي دي په سمه او مناسبه توګه استعمال كړي، او بايد په همدې نظر ورته وكتل شي. او په ځينو ځايونو كې چې مترجم كوم عبارت يانوم حذف كړى دى هغه هم د همدې هغې له مخې شوى چې نامناسب او بې باكانه كلمه يا كلمات دچا په مور دبايدله چاپ څخه راونه وځي څكه ګټه هيڅ نه لري او تاوان يې بې مورده دى .

البته هغه قضاوت چې داشخاصو او اميرانو او پاچاهانو په باب دهغوى دكارنامو او كړووړو په هنداره كې تر ليد و وروسته دهغوى په باب شوى دى دليكوال دژور فكر، دقت او افاقيت څرګندوى دى او يقيناً هغه كوښښ كړى دى چې دهرچا مثبت او منفي اړخونه دمعتبرو ماخذونو او منابعو تركتلو او څيړلو وروسته سره پرتله كړي اولوستونكي ته يې په تقريباً بشپړ امانت دارى سره وړاندې كوي . په دې كې هيڅ شك نه شته چې ديو ليكوال ذهني، اجتماعي او علمي ځانګړنې د تاريخي پېښو او شخصيتونو او ملتونو د تحليل په برخه كې بشپړ او دبې خچه افاقيت سخت ګران كارګرځوي. خو ديوه بهرني تاريخپوه او ديوه پراخ نظري ليد درلودونكي واقع بين ليكوال په حيث ارنولډ فلچر دخپلو نوروانديوالانو په دله كې چې زموږ دهيواد دتاريخ په باب يې ليكنې كړي دي لوړ مقام ګټلى شي څكه دهغه هيڅ ډول عندي قضاوت او احساسات دكتاب په هيڅ يوه برخه كې نه ترسترګو كېږي .

څرنګه چې ليكوال اساساً يوازې احمدشاه بابا تر محمد ظاهرشاه او د هغوى د زمانو موده (او د ظاهرشاه دوره هم صرف تو ١٣٤٤ كال پورې احتوا كوي څيړلې ده، نو غالباً دانګريزانو دمداخلې يعنې د١٨٣٨ تر١٩١٨ كال پورې دمودې په پام كې نيولو سره چې زموږ دهيواد بهرني پاليسي دانګريزي استعمار له خوا اداره كېږي زموږ دهيواد معكيني تاريخ په پام كې نه نيسي او ديوې بشپړې

اشتباه مرتکب کیږي کله چی په یوه ځای کی وایی «... دغه هیوادد یوه سره راټول شوی ملت په توګه ... له دوو پېړیو نه زیات یې د یوه خپلواك او نیمه خپلواك هیواد په څیر وجود لاره .» دلته په څرګنده لیدل کیږی چی لیکوال زموږ دهیواد ټول په پنځه زره کلنه تاریخی سابقه هیره کړی ده ، که نه نو هیڅکله یې داډول جمله نه لیکله . او که چیری د لیکوال منظور له « راټول شوی ملت » څخه همدغه نني افغانستان وی چی نه یوازی خپل هغه حدود یې له لاسه تللی دی چی یو وخت له کشمیره ترمشهده او له بخارا څخه دعربو ترسمندرګی پوری رسیدل ، چی په یقینی توګه همداسی به وي ، نو بیا ده ته قول دبرتانوی نفوذ په باب چی له ۱۸۳۸ څخه ۱۹۱۸ م پوری یې ددغه هیواد په بهرنی سیاست باندی دراود ، تر یوې اندازې څه ځای لری ، خو هغه هم دبشپړې آزادۍ په ارتباط نه «:موجودیت» په لحاظ او حتی دآزادی په ارتباط هم زموږ هیواد هیڅکله حتی په همدی موده کې هم مستعمره نه وه لکه چی پخپله لیکوال هم زموږ دغه قول تائیدوی او خپله پورتنی خبره نقضوي کله چی په یوه مخ کی دوه ځلی وایی ، «داهیواد هیڅکله یوه مستعمره نه وه او خلك یې دحقارت له پاتی احساساتو څخه خلاص دی ...او افغانان چی هیڅکله له ترامپریالیستی کنټرول لاندی نه دی راغلی .»*

کله چی سړی دغه اثر په دقت سره له پیله ترپایه ولولی نودا ورته ثابتیږی چی لیکوال سره ددی چی یو بهرنی لیکوال او تاریخپوه دی خو زموږ دهیواد دغی برخی تاریخی پیښی یې په دومره سوچ او هراړخیز تحقیق او تحلیل سره څیړلی دی چی حتی کله کله لوستونکی ته داسی نظر ورکوی چی ته به وایی یوه تکړه افغانی تاریخپوه لیکلی دی. او له همدی امله لوستونکی دی ته مجبوریږی چی هره موضوع ترپایه ولولی او اکثره لوستونکی به یقیناً ځان په دی مکلف وبولی چی ټول اثر په یوه وخت کی ولولی نه دا چی یوه یا څو برخی. دکتاب دغه جامعیت

* تاپیی نسخه ۲۵۲ مخ . همدارنګه دپورتنی اشتباه مفصل ځواب دمحترم پوهاند ضمیر صافی په تقریظ کی لیدای شی.

دري

تعمق او په زره پوری مطالب یې موږ دې نتیجې ته رسوي چې دافغانستون دکابل سلطنت بیان نومی اثر ترڅنګه دار ز لدفلیچر دغه اثر یو ډیر غوره اند ول وبولو چې ډیره خارجي لیکوال له خوا ز مرز دټولنې اوتاریخ په باب لیکلی شوی دی. داثر په ښه ګنو اودهغه په څر ګوالی باندې دلاښه پوهید لو او قضاوت کولو له پاره زه لوستونکي دې ته رابولم چې په دې باب زموږ دخپلو یوشمیر تکړه لیکوالو هغه نظریې ولولي چې دتقریظونو په حیث داثر په باره کې دکتاب تر پیل دمخه راغلي دي اوهمدارنګه دمترجم اوهم پخپله دلیکوال سریزې دي هم نه هیروي ځکه دغه برخې دکتاب دانډې پیژندنې او دلیکوال دکاراوهدف په باب ریما اچوي او البته دکتاب تر لوستلو وروسته به خپل قضاوت پخپله دهغه په باب وکړي .

داخبره هم دیانه ولروره بولم، چې دکتاب مترجم دسر محقق مرستیال ښاغلي جبارناصر ددغه اثر په ژباړلوکې ډیرې ستونزې ګاللي دي اودامانت ساتنې په خاطر یې حتی یو نیم ځای دمطالبو دروانې اوبې تکلفې خیال هم نه دی ساتلي یاپه بله وینا لوستونکي باید دبیخي آزادې ترجمې په فکر کې دایم نه اوسي ځکه دمترجم له خوا دامانت ساتنې په خاطر یونیم ځای په اصطلاح تکي په تکي ژباړه او له بلې خوا دکتاب اصلي متن هم په ډیره عالي سویه او پیچلیوانګریزي جملو او عباراتوکې لیکل شوی دی اوپه روانه ژبه دهغو پښتو کول ذاتاً دځینو ستونزو سبب ګرځي اوګرځیدلی دی. لاکن دمفهوم ښکلا او دمحتوا اومتن غنايي لدښکه، دانیمګړتیا تلافي کوي او کله چې سړی دکتاب یو څپرکی پیل کړي خامخا په دغه پسې دبل او بیا دبل دلوستلو تلوسه او مینه یې تحریکیږي .

یوه بله خبره چې باید په پام کې ونیول شي دغه داده چې دافغانستان دپخواني پاچا محمد ظاهرشاه دنوری دوروستیو کلونوجریانونه په زماني لحاظ دحال په زمانه کې افاده او بیان شوي دي او دلوستلو په وخت کې سړی فکر کوي چې ګوا کې همدا اوس داسې او یا هسې شوي پیښیږي. په داسې حال کې، چې همدغه بیان دنن ورځې په حساب دکابو دریو لسیزو دمخه کلونو پیښې دي او په هماغه

څلور

وخت کې کتاب لادلیکلو په حال کې واو چاپ شوی هم نه ونوځکه دوخت جریانات دحال دزمانې په اساس بیان شوی دی نه دماضی په اساس . څو مره به ښه وای چې دغه کتاب له چاپیدو ډیر ژر وروسته په پښتو ترجمه شوی وای خوله بده مرغه لکه څنګه چې تخنیك او پر مختلك زموږ غوندی وروسته پاتې تولنو ته ځوځو کاله وروسته را رسیږي او کله هم یا نیمګړی او یا هیڅ نه رارسیږی ، نو همداغسې علوم او علمی پانګې هم دکتابونو په شکل وروسته هغوی ته ورر سیږي او تر څو چې بیا دغه کتابونه په ملی ژبو اړول کیږی چاپیږی او داستفادی ورګرځی ، څو کلونه نور هم وربانډی تیر شوی وی. نو زموږ په هیواد کې هم یوزیات شمیرعلمی اثارخصوصاً هغه چې تاریخی حیثیت لري په خورا ځنډه سره زموږ په خپلو ژبو هیواد والوته رسیدلی دی او رسیږی چې یو مثال یې همدغه حاضر کتاب او دهغه پښتو ترجمه ده. دپښتوټولنې نړیوال مرکز چې دخپلو ملی او بین المللی وظایفو او اهدا فو لـه مخې تل هڅه کوی هغه اثارچې په بهر نیوژبو زموږ د هیواد اوتولنې په باب لیکل شوی وي زموږ په خپله ژبه پښتو یې هیواد والو ته وړاندی کړی ، ددغسې زمانی واتنونو تشی (خلا) د موضوع او مضمون داهمیت په پام کې نیولو سره ناخیزه ګڼی ځکه نو نه یوازی ددغه کتاب ترجمی ته اقدام وکړ بلکې یو شمیر نور اثار یې هم تر اوسه له بهرنیو ژبو را ترجمه کړی او چاپ کړی یې دي او یو شمیر نورهم لاتر اوسه یا د ترجمې انتظار باسی یا مطابعوته استول شوی او یاحتی لا مطبعې ته داستولو وار هم نه دی ورپـه برخـه شـوی .

دوروستیو اثارو غوره مثالونه: اوږ په افغانستان کې ، خوشحال ختک دنهضتونو سالار، اوسیدجمال الدین افغانی او داسې نوردی چې هریو یې ډیر کلونه بخوا لیکل شوی دی ، په دې وروستیو دوودریو کلونو کې ترجمه شوی دی خو دبیلابیلو ستونزو له امله حتی مطبعې ته دتلو چانس هم نه دي ور په برخه شوی. اودغه نوی اوږ ړي مرغلری به لانوری هم پسی زړی شی .

په هرصورت ، دغه حاضر کتاب یعنی «افغانستان دسوبې لو په لاره» نومی اثر

پنځه

زموږ دګران هیواد معاصر تاریخ یعنې د ورستیو تقریباً دوه نیمو پیړیو پیښې او جریانونه په دومره خوږه ژبه، هر اړخیز تحقیق علمي میتود او دیوه خارجي پوهاند له خوا تر ممکنه حده د بې طرفانه قضاوت په چوکاټ کې چمتو شوي دي چې زموږ دهیواد ددغې دورې دتاریخي پیښو د څېړلو، تحلیلولو او پوهیدلو لپاره دتاریخ او په تیره بیا د سیاسي تاریخ دمینه والو پرمخ لو به لاره پرانستلې شي او یقین دی چې ځوان تاریخ پوهان او دتاریخ زده کوونکي به زموږ دګران هیواد دغو ستونزو په باب پوره معلومات ترلاسه کړي چې نننۍ ستونزې یې زیږنده او دسباورځې اټکل تري نتیجه ګیري کداي شي.

په پای کې زه ددغه اثر لوستونکو ته ددغه اثر په لوستلو کې یو ځل بیا ددې ټکي یادونه هم ضروري بولم چې دکتاب لیکوال که زموږ د ښیلا بیلو ورونو هیوادوالو په باب بولې کلمې او توصیفي عبارات کارولي دي هغه یې هم یا له بهرنیو کتونکو او یا هم ښایي زموږ له ځینو خپلو هیوادوالو څخه اوریدلي وي ځکه هغه د لته ښابسته زیاته موده حتی دیوې عالي لیسې دمرستیال او دښوونې اوروزنې وزارت دهمکار په توګه کار کړی دی. نو دغه کلمې او توصیفي عبارتونه چې ځینې ځایونه یې ښاغلي مترجم لکه د یو شمیر معلوماتو په ارتباط په امن لیکوونو کې تصحیح کولو او یا حتی حذفولو ته مجبور شوی دی، باید دیوه خارجي له نظره ورته وکتل او ولوستل شي نه زموږ دیوه خپل مورخ او لیکوال له نظره. داخبره باید ورزیاته کړو چې لیکوال علی العموم زموږ ټول هیوادوال وروڼه کڼلي او اتنکي ګروپونه دي او کوکوچنې یا زموږ په اصطلاح « ملیتونه »، ټول یې په و افغانیلت نظر سره کتلي او ارزیابي کړي دي.

داخبره هم باید له یاده ونه باسو چې له بده مرغه دنفوسو په باب دلیکوال احصائیوي معلومات بیخي اټکلي او تخمیني بڼه لري چې هومره زیات باوري کیدای نه شي او هغه چې د کتاب په پای کې یې د بیلا بیلو پښتني قبیلو په باب راوړي دي هم دبرلنډ او ناکافي دي. له دې نه پرته، نور نو کتاب هومره چې علمي دی

شبنې

هغو مره دلچسپ او په زړه پورې هم دي او د معلوماتو يوه خورا غوره منبع بلل کېدای شي.

په پای کې زه يو ځل بيا وايم چې د پښتو څېړنو بين المللي مرکز په دغې دخې پاندې وياړي او دغه اثر د خپلو نورو هيلو د ترسره کېدلو په لاره کې چې د ګرانو هېوادوالو د خدمت لپاره يې لري، يو بل غوره ګام بولي او د ښاغلي د سر محقق مرستيال عبدالجبار ناڅر هغو ټولو هڅو ته د قدر په سترګه ګوري چې د دغه کتاب په راز بارلو، د پایلیکونو په تهيه کولو، چاپ ته د چمتو کولو او اهتمام په لار کې يې سرته رسولي دي. او په دې لاره کې د دوی لا زيات بري غواړم.

د سر محقق مرستيال جلات خان حکمتي
د پښتو څېړنو د بين المللي مرکز رئيس
د زمري څلورمه ٤ ، ١٣٦٩ لمريز

دمترجم لنډه پېژند ګلوي

د سر محقق مرستیال عبدالجبار نادر د نادر شاه زوی د احمد شاه لمسی او د الف خان کړوسی دی. عبدالجبار نادر په ۱۳۲۱ هـ. ش کال کې د لغمان ولایت د علی خیلو په کلي کې زیږیدلی دی. ده خپل لومړنی، منځنی او ثانوي زده کړې د روښان په عالي ښوونځي کې پای ته رسولې

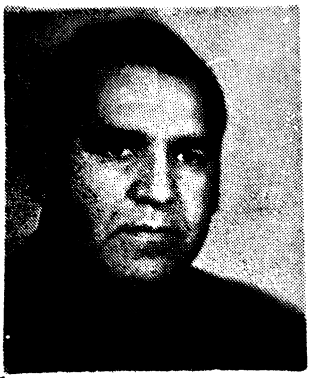

او خپله (B.A) یې د کابل پوهنتون داد بیاتو پوهنځي د فلسفې او ښښتو ادبیاتو په څانګه کې په ۱۳۴۴ هـ. ش کال کې ترلاسه کړه،

عبدالجبار نادر د ۱۳۴۴ هـ. ش کال د سلواغې په میاشت کې د هماغه وخت په پښتو ټولنه کې (چې اوس د افغانستان د علومو اکاډمۍ یو انستیتوت دی) د مسلکي غړي په توګه مقرر شو. نوموړی څه موده وروسته د ۱۳۴۹ کال د کب په میاشت کې د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا د انګریزي ژبې د تقویې لپاره استرالیا ته ولیږل شو. عبدالجبار نادر د انګریزي ژبې د کورس چې موده یې نه میاشتې وه له پای ته رسولو وروسته د فلندرز په پوهنتون کې د اجتماعي اداری (Social Administration) په څانګه کې خپل تحصیل ته ادامه ورکړه او په ۱۳۵۱ هـ. ش کال کې بېرته خپل ګران وطن ته راستون شو او د پخوا په شان یې د تألیف او ترجمې په ریاست کې د ژبې د مهارتونو په څانګه کې د درسي کتابونو د لیکو دندې ته دوام ورکړ:

عبدالجبار نادر د یو شمېر درسي کتابونو له لیکلو وروسته د ۱۳۵۴ هـ. ش کال د چنګاښ په ۲۴ نیټه د امریکې متحده ایالاتو ته سفر وکړ او دا تلسو میاشتو په موده کې یې خپله (M.S.E.D) یعنی د ماستری شهادتنامه د جنوبي کلفورنیا له پوهنتون څخه د ژبې اتـه

دمهارتونو (Language Arts) په څانګه کې لاس ته راوړه او د ۱۳۵٦ کال په پیل کې بیرته هیواد ته ستون شو. دی اوس د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څیړنو په بین المللي مرکز کې د علمي غړي په حیث کار کوي.

دی د پښتو ژبې یو تکړه لیکوال او محقق دی او ډیر زیات شمیر علمي - تحقیقي مقالې یې په انګریزي او پښتو دواړو ژبو لیکلې دي چې د هیواد په معتبرو مجلو لکه: د کابل مجله، د عرفان مجله، پښتو مجله چې د بوښکو په ژبو خپرونې کوي او ډیرو تر پښتې د مخه په ورځپاڼو کې لکه اصلاح، انیس، هیواد او د زیري په جریده کې خپرې شوې دي.

عبدالجبار ناډر له انګریزي ژبې څخه په پښتو ژبه یو شمیر ترجمې هم لري چې په مجلو او د اکاډمۍ په یو شمیر مجموعو کې خپرې شوې دي. همدارنګه ده په ډیرو علمي کنفرانسونو، سمپوزیمونو او سیمینارونو کې ګډون کړی دی او خپلې علمي - تحقیقاتي مقالې یې لوستې دي.

ده چاپ شوي آثار:

۱- «د ښوونیز تعلیمات او پرمختګ» له انګریزي څخه په پښتو ژبه ترجمه چې د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا په ۱۳۵٤ هـ . ش کال کې چاپ شوې ده.

۲- «په لغمان کې دواده دودونه» چاپ ته چمتو دی.

۳- «سل ستر مسلمانان» له انګریزي څخه په پښتو باندې ترجمې لاندې دی او ډیر ژر به چاپ ته چمتو شي.

٤- د میسن (Masson) سفرنامه له انګریزي څخه په پښتو ژبه ترجمه کیږي او ډیر ژر به چاپ ته چمتو شي.

٥- «د ژبې مهارتونه» (Language Aats) تألیف چاپ ته چمتو دی.

٦- «ادبي لیکنې» تألیف چاپ ته چمتو دی.

۷- «د پښتو د ژوندانه د دریو اساسي برخو دودونه» تألیف ژر به چاپ ته چمتو شي.

۸- د پښتو اصطلاحاتو او محاورو پښتو - انګلیسي قاموس. چاپ ته چمتو دی.

۹- «افغانستان د سوبې لویه لاره» چې اوس ستاسو د استفادې لپاره ستاسو په واک کې دی

کورودانی

کوم گټور کارونه چې د پښتو ټولنې د بین المللي مرکز محترم رئیس د سر محقق مرستیال ښاغلي جلالت خان حکمتي دده مغتنم اثر چاپ ته دلېږلو او تر خپل نظر د تېرولو په لار کې اوچت کړي دي، هغه دقدر او ستاینې وړ دي. زه دده دغه همکارۍ ته دقدر په سترګه ګورم او کورودانی ورته وایم.

زه به د سر محقق مرستیال ښاغلي محمدهاشم رحیمي ګټورې لارښوونې او مشورې دڅرګندونه تر پایه پورې هېرې نکړم. کومې اخلاقي مرستې چې دغه مهربان او د ښه نیت خاوند له ما سره د دغه کتاب دځینو اصطلاحاتو او نورو پېچلو عبارتو د ژباړې په برخه کې کړي دي د هغو وزن دومره درونددی چې هیڅکله به یې دفراموشۍ سیلاب ونشي وړای. هرکله چې ما ښاغلي رحیمي ته مراجعه کړې ده، ده زما ستونزې په ورین تندي سره حل کړي دي ځکه نو تر ډېره منندوی یم او کورودانی ورته وایم.

همدارنګه د ښوونې او روزنې د مطبعې له محترم رئیس دیپلوم انجینر عبدالکبیر کاکړ څخه هم دېره له کومې منندوی یم چې د دغه کتاب د چاپ چاروته یې پوره توجه وکړه او هغه یې چټکې کړې. د محترم کاکړ د زیاتې پاملرنې له برکته وچې کتاب په ډېر ښکلي قطع او صحافت سره په خپل وخت کې له چاپ څخه راووت. یو ځل بیا ورته کورودانی وایم. پته دې پاتې نشي چې د طباعتي چارو محترم مدیر عبدالفتاح، د حروف چینی او مونوتایپ د څانګې آمر ښاغلي عبدالروف او مرستیال ښاغلي عزیزالله او د حروف چینی او مونوتایپ د څانګې او د طبعې حروفي، صحافي له ټولو هغو خویندو او وروڼو څخه چې د دغه کتاب د چاپ د چارو په سمون او ښه والي کې یې په ډېره حوصله مندي او اخلاص سره کار کړی دی دېره له کومې منندوی کوم او کورودانی ورته وایم.

د سر محقق مرستیال عبدالجبار نادر

دپوهاند دکتور مجاور احمد زیار اواک (نظر)

د محقق عبدالجبار نادر ساپي ژباړه مې وکتله ، هماغسې چې له اره یو علمي تحقیقي اثر دی او دلیکوال د ډېرو اوږدو کلونو څېړنو، ګروېږنو او هاند و هڅو ببره او او زیږنده ده دغسې دژباړونکي لږ تر لږه دکال دوه زیارونو او ربړونو پایله (نتیجه) بلل کېدای شي . ښاغلي ژباړونکي نه تش دبره ژباړونکي بلکې تر هر څه د مخه ډېر محقق په توګه ددغه ګټور کتاب پر ټولو اړخونو ځان پوه کړی او ښه یې سهلې اوبیا یې پرېوه ښکلې روانه او له دې سره سره پرېوه معیاري وزمه پښتو را اړولی دی .

دنیوړ پانګې (در ونما یه محتوا) له پلوه هم داړونسدی ځانګې او بیا پخپله دپښتو اړوونکې امرنه (انتخاب) د ستاینې وړ دی . دا داسې یوه غوره علمي تحقیقي اثر دی چې تربل هر خنیځو پوهاند یې، که مخکېنې دی که وروستنې دافغانانو ټولنیز ژوند ښه تر څېړ لې دی. هم پکې تاریخي اړخ څېړل شوی هم اتنیک، هم فرهنګي هم اقتصادي ، هم اجتماعي ، هم سیاسي . دا کتاب یو ګټور او معتبر اثر دی او زیات مواد لري ځکه یې دچاپ سپارښتنه کوم .

له کله راهیسې چې ښاغلي ساپي ددغه ستر علمي کتاب په ژباړنه لاس پورې کړی ما سم ورسره نږدې مرسته او لارښوونه هم ملګري کړې دی . په ریښتیا چې (انګریزي) دنورو اړو پاییږ مختللونو مهال فرهنګو ژبو غونډې له هره پلوه لیکلاري اوستایل له مخې له پښتو اونورو ژباتو ختیزو ژبو سره خورا بې خرته او بې ګچه توپیر لري، غونډلې (جملې) یې ډېرې پېچلې اودچا خبره ډېرې ادبي او علمي او ورسره ورسره دخورا رنګارنګو ګړنو (ایډیمونو) او څرګندنو (اکسپرشنونو

او په پای کی تر هرڅه دمخه دیوی ناپایه علمی ویي پانګی له پلوه زښته ز یا ته ا رته او پراخه کوتلې ا و غښتلی ژ به ده . له دی تړ لو ستونزو سره سره ما وکړا ی شول ښاغلی ساپی سمی سیخی لیاری ته را وڅکو م چی دچا په وینا هم سیخ سوی نه وی او هم کباب، هم علمی امانت په دویمه (پښتو) ژبه کی ښه ترا را خوند ی کړې او هم دیوی لنډی تنګی سیمه ییزی پښتو پرځای‌څه ناځه کره او معیاری نګه ا وخوږ ه پښتو پرکار واچوی:

زه پرخپل وارد ښاغلی محقق عبدالجبار نادر ساپی دغه ز یار ستایم او د سر څیړاند(سرمحقق) دمرستیال علمی پوړ ی ته یی له هره پلوه پوره ا و بشپړ بولم . هیلـه ده چی په را تلونکی کی‌دلاز یا تو علمی څیړنو او ژبا ړنو له توغه ووځي . بری ورته غواړم .

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

تقریظ

دافغانستان دعلومواکاډمۍ د پښتو څېړ نود بین‌المللی مرکز ښاغلی رئیس صاحب !

زما احترامات اوښی هیلی په لطفاً ومنئ .

د ښاغلی جبار نادر له خوا ترجمه شوی اثر چی (افغانستان د فتوحاتـولو په لار نومیزی او دسرمحقق د مرستیالی علمی رتبی ته دترفیع لپاره تاسوته وړاندی شوی او تاسوماته د ۱۸ـ۱ـ۲ـ۶۰ مکتوب په ضمیمه دتقریظ اوکره کتنی لپاره استولی وماهغه سرتر پایه په ډیرغور اودقت وکوت اوله اصل کتاب سره می هم مقابله کړ.

نودادی ستا سو د غوښتنی‌سره خپل نظر داسی لیکم .

الف ـ داصل کتاب او دمؤلف په باره کی :

۱ ـ دا دافغانستان پرسیاسی تاریخ‌دی چی‌زیاتره له ۱۷۴۷م کال نه تر ۱۹۶۵م کال پوری واقعات څیړی . مؤلف هم لکه دنورو په شان د ۱۷۴۷م کال چی‌دلوی احمدشاه بابا دجلوس نیټه ده ، دیو‌مستقل‌دولت په حیث دافغا نستان د منځ ته راتلو نیټه ګڼی ، چی دایوه مطلقه‌اشتباه ده چی یوازی دغه مؤلف نه بلکی ډیرونورو بانديني مؤرخینوهم دغه اشتبا کړی ده .

حقیقت خودادی که چیری د افغانستان نیمه تاریخی او نیمه روایتی‌مستقل‌دولتونه لکه دپارا داتا ، دکیانیانواو داسپه سلطنتی کورنیونه تیرشو ، چی له یونیم زرکالونه یی زیات‌عمر کړی دی ، دمیلادنه‌دمخه په دریمه پیړی کی‌دافغانستان دیونانو ـ باختری مستقل دولت‌اوبیادساکانو ، زابلیانو ، کوشانیانوړتبیل شاهانـواوکابلشا هانـواو

نور وخپلواك دولتونه دی ، چې داتول تر اسلام نه د مخه هغه ملي او مستقل دولتونه وو چې مرکزونه يې دافغانستان پهخاوره کې دننه موجود وواو نږدې يوزرکالهيي دوام کړی دی. تراسلامنه وروسته هم دصفاريانو ،غزنويانو ، غوريانو ، کرتانو ، د هرات دتيموريانو او نور مستقل ا و ملي د ولتونه دی چې دا هم څه کم زر کاله د وام کو ی او پايتختونه يې داوسنې افغانستان په يو او يا په بل ځای کې موقعيت درلود . لنډه دا چې دافغانستان دغه موجوده هيواد د خپل پنځه زره کلن تاريخ په سلو کې ۸۵ يعنې په جهان کې تر هر بل هيواد نه زيات خپل ژوند او خپل موجوديت نه يوازی د يو مستقل هيواد په توګه بلکې په منطقه، کې دلويو امپراتورۍ ګانو د مرکز په حيث تير کړی د ی .

کله چې دغه کتاب چاپيږي، نو د مؤلف دغې اشتباه ته بايدګوته و نيوله شي او دېو تعليق او تحشي په ترڅ کې دې اصلاح کړی شي .

۲ـ دغه کتاب دافغانستان د اوسيدونکو خلکو او د هغو دکړو وړو په باره کې هم غږيږی او په دغه باره کې ډير مفيد معلومات راکوی . په د غسې موضوعاتو کې چې څوك غږيږی ضرور خپل احساس او عواطف او برداشت په خپله خبره وکې منعکس کوي دښمنان يوڅه او دوستان بل څه وايي .

دافغانستان دخلکو اودهغو دکړو وړو په باره کې پخپله مؤلف هم دا سې ليکي :

(دمقدمې ٥ مخ اودمتن ٤ مخ) «دهغو له دلې نه چې ددې هيواد (افغانستان) له پيښو دك تاريخ يې ليکی دی ډير لږ شمير يې د دوی دوستان وو . دا ټول تاريخ ليکونکې يا سيلانيان او يا خو د انګريزانو افسران وو . لومړنی دلی (سيلانيان) زياتره لږ څه ليدلی لږ څه پوهيدلی او ډيرڅه يې اختراع کړيدی .

وروستنی دلی (انګريزی افسران) زياتره دخپل تيری او تجاوز د موجه ا وبرحق ښودلو لپاره او يا دخپلې وظيفې د پوره برخې په توګه خپلې ليکنې کړيدی چې په هغې کې رښتيا او حقيقت اوعينيت چندان نه ليدل کيږی »

« ځرنګه چې دوی د متجاوزو په حیث له وسلې سره په لاس ، د افغانانو خاورې ته ننو تې وو ، نو په آزا دې مینو او زړورو افغانانو طبعاً هغوته کلک او ترخه ځوا بو نه ورکړیدې. »

« نودغو خلکو چې دافغانانو کوم تصویر کښلی ، ځکه بد شکله اوبد قواره دی. »

په دغه کتاب کې لکه ځنګه چې محترم مؤلف وایي «هغه شوی ده چې ددښمنانو له خوا د افغانانو دغه غلط اوبد شکله ښودل شوی تصویر اصلاح کړی شي او دافغانانو ښکلی اوواقعي څیره ترسیم کاندی.» دا چې پخپله مؤلف دا فغانانو تصویر ځرنګه کښلی ، زه پدی باره کې نور څه نه وایم او له لوستونکو څخه غوا ړم چې پخپله دغه کتاب ولولي، ویه وینی چې دپردیو لیکوالانو په ډله کې دغه امریکائي داکتر ارنولډ فلیچر دټولی منطقي دخلکو په نسبت ، د افغانانو ډیر ښکلی اوانساني څیره تصویر کړیده:

زه پخپله ګران او محترم مؤلف ته نه ددی لپاره چې زموږ دا فغانانو ښه او ښکلی تصویریې کښلی ، خپل د احترام او عقیدت ګلونه وړاندی کوم بلکې ددی لپا ره چې دافغانانو په متعلق یې حقایق او واقعیتونه لیکلي دي :

۳- مؤرخ یوازې یوساده مورخ نه دی، بلکې د انګریزی ژبې یو زبردست او پیاوړی ادیب هم دی . او له همد ی کبله یې خپل دغه کتا ب په ډیره خوږه ژبه دانګریزی ژبې په ډیره عالي سطح کې لیکلی دی . سربیره په دی چې له ډیرو معتبرو منابعو نه یې استفاده کړی ده پخپله هم دخو کالو لپاره په افغانستان کې اوسیدلی او ګرزیدلی اودافغانانو له مختلفو طبقاتو اومختلفو قشرونو په تیره بیا له روشنفکرانو او سیاستمدارانو سره یې لیدلی کتلی او د افغانستان دهغه وخت د ښوونې او روزنې په ډیرعالي مرکز یعنی دحبیبیې په عالي لیسه کې دمدیر دمرستیال په توګه خپله وظیفه اجرا کړی ده. همدا وجه ده چې دده دغه اثر له ټولو کمي اوکیفي عالي خصوصیاتونه برخورداره شوی دی :

ب ـ دمترجم او دترجمی په باره کی

۱ـ محترم جبار نادر له ډیر پخوا نه پیژنم . دی یو پرکاره او پرتلاشه سړی او په پښتو ژبه یو ښه لیکوال دی او ډیر څه یې لیکلی او چاپ شوی دی. تر هر څه دمخه دده دغه ذوق ستایم چې دغسی یو عالی او مفید کتاب یې د ترجمی لپاره انتخاب کړی دی.

۲ـ په اصل کتاب کی ځینی داسی مطالب شته چې هغه توضیح ، تعلیق او تحشیه غواړی چې تر ډیره ځایه پوری مترجم دغه کار هم کړی دی .

۳ـ لکه څنګه چې دمخه می وویل، دغه کتاب دمؤلف له خوا دانګریزی ژبی په ډیره عالی سطح لیکل شوی دی. د دغسی اثارو ترجمه کول په رښتیا چې ګران کار دی. خو مترجم ددی کتاب په ترجمه کولو کی ډیر زحمت ګاللی دی . په تیره بیا چې ده نه دی غوښتي چې په آزاد سبک یې ترجمه کاندی . بنا پر دی چې دده مقصد به دا و چې په ترجمه کی باید د امانت اصل مراعات کړی شی ، نو ځکه د لفظ په لفظ ترجمه کول ورته ډیره ګرانه تمامه شوی ده.

ج ـ خلصه نتیجه:

زه په دی عقیده یم چې موږ افغانان د ترجمی په مرحله کې یو او د تحقیق او تألیف مرحلی ته لا تر اوسه پوری نه یو ختلی. ځکه موږ پخپله ژبه کی په کافي اندازه مواد، متون او منابع په لاس کی نه لرو هغه څه چې لرو هغه نورو خلکو لیکلی او نورو خلکو پخپلو ژبو لیکلی او چاپ کړیدی، چې موږ زیاتره دهغو په ژبو نه پوهیږو. نو بنا په دی هغه څوک چې متون او منابع ترجمه کوی په حقیقت کی موږ ته مواد او منابع په لاس راکوی چې دا ډیر مهم او دستاینی وړ کار دی :

له بلی خوا زموږ په هیواد کی ډیر لږ خلک شته چې د تحقیق په اصولو او میتودونو باندی پوهیږی او هم د تحقیق او تألیف تر منځه توپیر کولای شی . نو بنا په دی موږ په دغسی احوالو او شرایطو کی تر هر څه نه پرومبی د غسی ترجمو ته زیات ضرورت لرو چې محترم جبار نادر پخپلی دغسی ترجمی سره زموږ یو احتیاج رفع کړی دی .

زه په داسی حال کی چی محترم جبار نادر ته ددی ارزښتناك کتاب دترجمی په قبال کی یوه لوړه رتبه یعنی دمحقق له رتبی نه دسرمحقق دمرستیا لی علمی رتبی ته دختلو اوورکولو وړتوسمیه او پیشنهاد کوم، ددی غنیمت کتاب ددیر ژر چاپولو لپاره هم اصرار اوتاکید کوم او په دغه لار کی لـکه ددغسی نوروګټورو کتابونو دترجمه کولو لپاره محترم مترجم ته زیات بریالیتوبونه غواړم :

په دیره درناوی

پوهاند محمد حسن ضمیر صافی

دکابل پوهنتون دتاریخ اوفلسفی په پوهنځی کی

دافغانستان دتاریخ استاد

تقریظ

افغانستان د فتوحاتو لویه لار

افغانستان دفتوحاتو لو یه لاره (Afghanistan High way of Conquest) انگریزی اثر دامریکایی پوه ارنولډ فلیچرله خوا په (۳۲۵) مخونو، (۱۹) فصلونو ، دریو ضمیمو او (۲۲۵) یاد ښتونو کی تألیف شوی دی .

ارنولډ فلیچر په ۱۹۱۷م کی دامریکا متحدو ایالتونو په شیکاګو کی زیږیدلی دی. ده خپله لیسا نسه (B.A) د لین فیلډ (Linfield) له پوهنځی څخه اوماستری (M.A) او ډاکتری (Ph.D) دجنوبی کلیفورنیا له پوهنتون څخه لاس ته را وړی دی . ښاغلی فلیچر یووخت په افغانستان کی دحبیبی دلیسی مرستیال و، اوس په لاس انجلس کی دویلی په پوهنځی کی د پوهنوا ل په حیث تدریس کوی :

ارنولډ فلیچر ددغه اثر په را منځ ته کولو کی له (۱۳۳) غوره منا بعو څخه استفا ده کړی او دری کاله یی پرله پسی دکتاب لیکلو ته وقف کړی دی . ارنولډ فلیچر ددغه کتاب له لیکلو څخه ستر هدف دا و چی افغانستان بهرنیانوته ورو پیژنی . دده په قول حتی داافغانستان نوم دیوه لیری پراته،لنږ پیژندل شوی او نا آشناهیوادمفهوم افاده کوی.

ارنولډفلیچر له لاس ته راغلیو منابعو څخه په ژوره توګه استفا ده کړی او هغه یی دیوه دقیق مؤرخ په توګه تحلیل کړی او په زړه پوری نتیجه یی تری اخستی ده . مؤلف نه یوازی نه منابعو څخه معقوله ګټه اخستی بلکی د یوه آګاه لیکوال په حیث یی خپلی منابع چاپ کړی دی. په دی ډول دده دخپل اثر دبرابرولو لپاره پوخ تاد او ایښی دی.

دکتاب مؤلف دتاریخ لیکنی د اصولو په اساس د یوه افا قی اثر دلیکلو تکل کړی او

په دې برخه کې تر زياتې اندازې بريالی بريښي . ده دافغانانو دلرغونی تاريخ پېښو ته په اجمالي توګه، نظر اچولی او هغه يې په دويم فصل کې را وړې دي.

په اصل کې د (افغانستان دغوځانو لوبه لار) نومی اثر يو سياسی تاريخ دی چی زياتره له ۱۷٤۷ کال يعنی دلوی احمد شاه بابا دپاچا کيد و له پيل څخه تر ۱۹٦۵ کال پوری د افغانستان سياسی حالات شرحه کوي. خوسره د دی هم په د غه تاريخ کی دافغانستان دخلکو نژادی جوړښت له پامه غورځيدلی نه دی .

ارنولډ فليچر د خپل کتاب په مقدمه کی وايی: « د غه کتاب په اساسی توګه دسياسی تاريخ او په خاص ډول دافغانستان دنښيو پيښو او د بهرنيو قوتونو په وړاندې دافغان اولس دعکس العملونو انځور ګڼل کيږی. »

په عمومی ډول ددغه انګريزی اثر دمحتوی او متن ارزښت هغه وخت لا زيات څرګنديږی چی يو څوك هغه تر پايه ولولی، خو څرنګه چی په ګران هيواد افغانستان کی له انګريزی ژبی سره زيات کسان آشنايی نه لری، نو دکتاب دياد شوی ارزښت پر بناد پښتو څيړنو بين المللی مرکز هود وکړ چی هغه په پښتو واړوی. په هغه علمی غونډه کی چی په ۱۳٦۰ کال کی دمرکز له خوا جوړه او د مرحوم استاد پوهاند حبيبی په ګډون زيات شمير پوهانو پکی برخه اخستی وه، پريکړه وشوه چی دغه لوړ ارزښت لرونکی اثردی دلوستونکو او مينه والو لپاره په پښتو ژ به ترجمه شی. په پخه ادبی انګريزی ليکل شوی کتاب پښتو ترجمه څه آسان کار نه دی، خو ددغسی يوه درانده علمی کار دسرته رسولو له پاره د پښتو څيړنو بين المللی مرکز علمی غړی اوپه انګريزی ژبه کی دپوره تسلط خاوند محقق محترم عبد الجبار نادر علاقمندی وښودله. دپښتو څيړنو بين المللی مرکز دخپل علمی پلان سره سم نوموړی اثر په (۱۳٦۰) کال کی دپښتو ترجمی په منظور محترم محقق نادر ته وسپاره .

محترم نادردېوی علمی پروژ ی په توګه دکتاب پښتو ترجمه پيل اودزيار په ګاللوسره يې په تا کلی وخت کی هغه په ډير دقت پای ته ورسوله . محترم محقق نادر دترجمی په ترڅ کی تل له خپلو همکارانو سره سلا مشوری کړی اوزيات زيار

او گراویږ زغملي دي. ده حتی په غیر رسمي وخت کی هم دکتاب له ترجمی څخه ډډه کړی نه ده :

محترم نادر په ترجمه کی له پوره امانت داری څخه کار اخستی ، مفاهیم یی بشپړ خونډی ساتلی او هغه یی په روانه او خوږه ژبه اړولي دي. دمترجم دکاریوه غوره خصوصیت دا هم دی چی هغه ځای ځای په ځینو تیرو تنو کره کتنه کړی او په لمن لیک کی یی رښتیا پری اچولی ده. څومره چی په ترجمه کی لازمی ده، محترم نادر تر هغی زیات غور کړی او دکتاب دمشکل متن د ترجمی لپاره یی زښت زیار پرځان منلی او په سطحی توگه تری تیر شوی نه دی:

دانگرېزی په لحاظ دداسی یوه مشکل کتاب ترجمه دمحترم نادر له نه ستړی کیدونکی هڅې او هاند څخه غیر ممکنه نه وه. د دغسې یوه دراند علمی کار په سرته رسولو سره محترم نادر دمحقق له رتبې څخه دسرمحقق دمرستیال علمی رتبې ته دترفیع کولو مستحق دی. زه په داسی حال کی چی دمحقق له رتبی څخه دسرمحقق دمرستیالی علمی رتبی ته دمحترم عبدالجبار نادر ترفیع تائید وم، سپارښتنه کوم چی دغه غوره ترجمه شوی اثر دی دنورو محققینو اومینه والو داستفادی لپاره ژرترژره چاپ اوخپور شي .

دسر محقق مرستیال نصر الله سو بمن منگل

د مترجم سریزه

نن دپرون زیږنده ده. نن ته په ژبه کې (حال) او پرون ته (ماضي) وايي . زموږ اوسنی ژوند له ماضي سره نه شلیدونکي ټینګه رابطه لري او دهمدغه ارتباط له امله دی چې هرسړی له دی سره مینه لري چې د خپلې ټولنې د ماضي په باب معلومات ولري چې دلاس ته راوړلو یوه ډیره اغیزمنه لاریې دتاریخ اود تاریخي آثارو مطالعه ده؛ خو لږ کسان مونده شي چې دغه هیله یې ترسره شوي وي . بنايي علت یې داوي چې مونږ ته د خپلې ټولنې پیژندل څه آسان کار نه دی اوځومره چې داوسنی جامعي پیژندنه یوه ګرانه خبره ده ترهغه لا زیات سخته ده چې له لرغونی ټولنې څخه خبر اوسو. د هرې ټولنې که د(ماضي وي یا دحال) دسمې پیژندنې اودټولنې دافرادو ترمنځ دمناسباتو دښه درک لپاره دخیړنو او پلټنو دځانګړو روشونو پر بنسټ په پوره آزاده او دیموکراتیکه فضا کې پرله پسې ژور مطالعات ضرور دي . دغسې مطالعات به هغه وخت ښه او په زړه پورې نتیجه ورکړي چې یومحقق یا مؤرخ دنوروشیانو په لړکې دخپلې تحقیقي موضوع داساسي مسایلو په باب دفلسفي نظرخاوند وي اوددې ترڅنګه د تاریخ له فلسفي او میتودولوژي سره پوره آشناوی. په دې باب پوهاند داکتر محمد حسن کاکړ داسې وایي، « مګر دفلسفي نظریاتو د معرفت او حصول لومړنی شرط دا دی چې ذهن دمختلفو نظریاتو د فهم لپاره خلاص پریښودل شي. پیشرفت او تکامل که په علمي یا فلسفي ساحه کې وي هغه وخت ښه ممکن کیدلی شي چې دهمدغسې نظریاتو دظهور لپاره لاره هواره وي. که داسې نه وي د ژوند دبیلو بیلو اړخونو په باب به مختلفې فلسفي په منظم اومنسجم

کړه

دول ظهور ونکړی او انسان په په ذهني لحاظ متحجر او ځای په ځای پاتې وی .
چیرته چی دنظریاتو دظهور لپاره کوښښ کیږی هلته نظر اوعلم ته په مخ ځی د نقیضو او مختلفو افکارو له تصادم څخه څه نوی راوځی او وړاندې تګ دوام کوی . په واقع کې تاریخ دهمدغسی حال نتیجه ده.» (۱)

تاریخ د ماضي د یوی هنداری په څیر زمونږ داسلافو، دسلاطینو ، امیرانو حکمرانانو ، اربابانو او پاچاهانو کارنامی منعکسوی او مونږ ته دهغوی د سیاسی اجتماعی او اقتصادی ژوندانه دمختلفو اړخونو په باب معلومات راکوی او له هغو تاریخی او تولنیزو پیښو نه مو خبروی چی په یوه مشخصه زمانه او په یو تاکلی محل کی دراز راز علتونو له امله منځ ته راغلی وی. زمونږ د اسلافو کارنامی او اتل والی (قهرمانی) داوسنی او دراتلونکی نسل لپاره د الهام یوه منبع او سرمشق دی . نوبی ځایه نه ده چی اکثراً ویل کیږی« رومبنی دوروستنی پل دی » . دړومبینو دژوندانه په باب هراړخیزه څیړنه،یوازی دتاریخی پوهی په مرسته سرته رسیدای شی اودتاریخی پلټنو په رڼا کی دهغو زمانو او تولنو په برخه کی سم او دقیق معلومات لاس ته راوړل کیدای شی چی دوی پکښی ژوند او حکمرانی کوله . دا تاریخ دی چی مونږ ته د خپلو رومبینو چی په هغو کی سلاطین ،امیران ، حکمرانان ، پاچاهان، ملی قهرمانان ، تولنیز شخصیتونه، سیاستمداران ، پوهان ، نوابغ ، خلاق هنرمندان، نقاشان ، مجسمه جوړونکی او داسی نور شامل دی نه بیوګرافی ، سیاسی او اجتماعی افکارو او نظریاتو سره د آشنا کیدو امکانات په لاس راکوی او مونږ له خپلو تاریخی ویاړنو څخه خبر وی. ځکه نو له تاریخ سره علاقه او دتاریخی مسایلو او پیښو په باب پوهه ضروری او ګټوره ده:

لکه څنګه چی دیوه ملت د ذهنی اوروحی معرفت لپاره د دودونو ، عنعناتو رسم او رواج او کلتور مطالعه ضرور ده، همدا دول دافغانی تاریخ لرغونی وی که

---

(۱) تاریخ څه ته وایی؟ دپروفیسر ای. ایچ کار اثر . دمحمد حسن کاکړ ترجمه . د کابل پوهنتون دادبیاتو پوهنځی دچاپ کال ، ۱۳۴۷، سریزه دج . مخ .

معاصر ، سیاسي وي که اقتصادي او یا فلسفي دکښلو او پوهید لو لپاره د هغو قومونو په برخه کې چې د افغان ملت تشکیلوي یوڅه پو هه په کار ده. د دغو قومونو ترمنځ وفاداري او سیالي له پخوا نه موجودي وي او لا تر اوسه پوري د یوه مشکل په حیث پاتي دي. بې له شکه څخه دافغانانوتاریخ ددې هیواد دجغرافیایي موقعیت توپوگرافي او اقلیم په واسطه سخت تر اغیزې لاندې راغلي دي. غالباً د دې هیواد غرني سیمې او د دغو سیمو شدید اقلیمونو د افغانانو د خوی خصلت او کړو وړو دهغو اړخونو په وده کې مرسته کړې ده چې هغه عبارت دي له :

لـه آزادۍ سره زیاته مینه ، قوم یا قبیلې ته وفاداري او د افغانانو غښتلیتوب چې د دغو خصوصیتونـو له امله افغانانو داسیا پـه تاریـخ کې نظر و خپل شمیر ته خورا لوی نقش لرلی دی. له آزادۍ سره د ا فغا نانو دزیا تې مینې بیلگې د افغان او انگلیس پهلوموړی، دوهم اودریم جنگ کې موجوددي :

مخکې موږویل چې تار یخ زمونږ د اسلا فـوکار نامې منعکسوي ، تا ر یخي ا و تـو لنیز ې پیښې بیا نـوي چې هره پیښه ځانته علت لري اوهر علت معلـول . د لتـه دا پوښتنه را منځ ته کیږي چې« اجتماعي پیښې ولې پیښیـږي ؟ » په بل عبا رت ا نسا ن په خپلو کړوکې څومره اوځنگه آزادي لري؟ دا پوښتنه په واقع کې یوازې دتاریخ په فلسفي پوري اړه نه لري بلکې د ټول انساني کردار سوال دی اود فلسفي موضوع تشکیلوي :

پروفیسرکار وایي «... هرهغهڅه چې پیښیږي علت یا علتونه لري اوپه بل ډول به پیښ شوی نه وای ترڅویې په علت یاعلتونوکې یوبل څه پیښ شوی نه وای . » له دې څخه داسې څرگندیږي چې د ه په تاریخ کـې دعلت په میندلو ډیره زوره اچولې ده چې داروش په تاریخ کې سړی د پیچلو او مجرد و فلسفي مسألوپه لور بیایي او دا ویره شته چې تاریخي مطالعه به بالاخره په فلسفي مطا لعې وا وړ ي که څه هم دی په خپله د غه ټکي ته پوره متوجه دی چې بحثونهمجر د فلسفي نه کړي اونظر یا ت، یوازې په تا ریخي مشخصوشواهد وبنا وښې. سره له دېهم دابه ښه وای چې ده دننایجواوتأثیر اتوپهباب هم په هماغه اندازه لیکنې کړې وای . داجتماعي پیښو تاثیرات ښوول عملي او تطبیقي

فایده نری او دنیا مطلوبو پیښوپه مخنیوی کی ترڅه حده برکیدلی شی. مګرد پروفیسر کارپه نظر د معین توب فلسفه قطعاً میخانیکی نه ده چی دهغه په قرار به انسانی فرد یوه کیهال عنصرپه حیث یوازی متابعت کوی . دی وایی چی«دجامعی او فرد انکشاف اوزه په اوزه په مخ ځی او یو په بل تاثیر کوی.» دی دهمدغه فکر په بنادفرد په دینامیزم او ابتکاری او اخلاقی ارادی معتقددی اوپه دغه باب د مارکس دغه نظر یه تائیدوی چی وایی :
«تاریخ هیڅ نه کوی هغه زیاته شتمنی په تصرف کی نه لری. هیڅ جنګونه نه کوی. دغه انسان حقیقی ژوندی انسان دی چی هرڅه کوی ، تملک کوی او جنګونه کوی. » دغه حقیقی ژوندی انسان» په خپله دجامعی زیږنده اوپه جامعه کی داخل دی. مجردفرد نه دی چی دعنفا په حیث به له جامعی نه بهرپه کوم هسک ځای کی مقام ولری او له هغه ځایه به جامعه او حوادث زیږوی او رهبری به کوی . (۱)
دوهم ټکی یوازی په تار یخ پوری اړه لری هغه دا پوښتنه ده چی مونږ له تاریخی پیښو نه څنګه خبریږو؟ » څنګه چی دتاریخی حقایقو ثبتول اودهغه تعبیر کول مونږ ته دماضی طرح اوحرکت سمت راښیی له دی امله ثبت کوونکی اومؤرخ دماضی په معرفی کولو کی اساسی اهمیت لری . خوپرو فیسر کارد ماضی دفهم په برخه کی دمعین توب داصل په کللکلنظرقایم دی. دی وایی«: پیښو کښیږونکو ،لیکوونکو اومؤرخانو دنسلونو مرلاس دماضی طرح تراکلی ده بی له دی چی دهغه په باب څه وکړل شی .» دغه تینګار له حدنه زیات معلومیږی دومره زیات چی د مؤرخ رول نفی کوی . په دی کی څه شک نه شته چی د ماضی په باب ټول تار یخی حقایق زمونږلاس ته راتللی نه شی او هغه څه چی هم لاس ته راتللی شی دخاص نظر په رڼا کی ثبت شوی دی یعنی عندی دی او عینی نه دی . (۲)
دغه محدودیت هر وخت په تاریخ کی لیده شی. خو دپورته سوال ځواب د دغی پوښتنی په ځواب کی پیدل کیدل شی چی په دغسی حال کی دمؤرخ وظیفه څه ده؟

۱- دهمدی کتاب دداوهه مخونه وګوری .
۲- دهمدی کتاب دهه اوومخونه وګوری .

مؤرخ دحقایقو دتعبیر اوتوجیه نه علاوه یاترهغه دمخه دغه وظیفه لری چی دتاریخ لیکنی دعصری میتود په رڼا کی هغه سوری ډکی کړی کومی چی دنیمګړو اومحدودو حقایقو له امله پیدا شوی دی اودغه دنړی او اجتماعی علومو په مرسته وکړی. نو په دی حساب یو مؤرخ باید :

۱ـ دتاریخ لیکنی یو منظم اودقیق روش او میتود تعقیب کړی :

۲ـ دتاریخ دماهیت اوفلسفی په باب دیو منسجم اومنطقی نظر خاوند وی.

۳ـ د نورو بشری اوحتی ترڅه حده دساینسي علومو په باب لږتر لږه عمومی معلومات و لري :

٤ـ ذهنی اوابتکاری وی اوداستنتاج پوره قدرت ولری . دا ګټور جي التن لاحتی په دی فکر دی چی تخصصی مؤرخ یوازی هغه څوك کیدلی شی چی دلوړو شهادتنامو لپاره یـې لومړی تخصصی تیسسونه او وروسته تحقیقي اثار لیکلی وی او ورسره جوخت په تدریس بوخت وي .

۵ـ له هرهغه څه نه چی واقعیت اوحقیقت وی سترګی پټی نکړی :

٦ـ واقعیتونه اوحقایق تحریف نـکړی او د هغو په څرګندونو کی د هیڅ لحاظ ونه ساتی اودیو رښتني مدافع وکیل په توګه له حق اوعدالت څخه دفاع وکړی :

دغه کتاب چی « افغانستان دسوبـې لوېه لارنو میزی »دارنولډ فلیچر ددریو کلونو د زیار نتیجه ده . ده دغه تحقیق په افغانستان کی د خپل ماموریت په موده کی سرته رسولی دی. دی دښوونی او روزنی وزارت له خوا استخدام شوی و اود حبیبی په ښوونځی کی یی دمرستیال په حیث وظیفه سرتـه رسوله. ددغه کتاب په لیکلو کی مؤلف له معتبرو مأخذونو څخه کاراخیستی دی چی زیاتره یی په افغانی کتابتونونو کی نشته. په کتاب کی له منابعو اواطلاعاتو څخه دارنولډ فلیچر داستفادی طرز ساده اوسطحی نه دی هسی نه ده چی ده دیوی موضوع په باب تش اطلاعات سره نښلولی اودانګلستان دیوه مؤرخ کالنګګ ووډ په الفاظو « دبیاتی اوسریښس تا ریخ یـی کښلی وی اویا یـی دیوه ژورنالست او جذباتی لیکوال په حیث هنګامه جوړونکی لیکنی کړی وی :

په دغه کتاب کی ارنولډ فليچر د يو مدقق عالم په څير ځان ښکاره او اوچت کړيدی ځکه چی دی د خپلو مواد و او اطلاعاتو سمرالی اوثقه، توب ته ځير شويدی او هغه، يی چاپ کړيدی . هغه، يی ترينه انتخاب اوغوره کړيدی چی دده په نظر سم اومهم ښکاره شويدی .په دی ډول ده هغه څه ته توجه کړيده چی د يو علمي اثر بنسټ جوړوی اوپه دی توګه يی خپل اثرداډمن، باوری اومستند ګرځولی دی. خوسره لەدی هم يو څو ځايه ځينی معلوماتی تيروتنی لری چی هغه مايه‌ځوا شی‌ کی اصلاح کړيدی. خو دغه، نيمګړ تياوی په هغه څه سره جبيره‌شوی چی افاقی توب ورته وايه‌شی . په‌بشری علوموکی په تيره‌بياپه تاريخ کی پوره افاقی توب تراوسه ليدل‌شوی نەدی. امکان لری چی يوه ورځ دغسی وشی خوهغه اوس يو اډيال دی سره لـه دی هم انسان د دغسی بصيرتونو خاوندګرزيدلی اوډپلتنی دغسی‌لاريی ايستلی دی چی په هغوسره علم له پروپاګند، تلقين اوعندی ليکنوڅخه په واضح ډول بيليدلی‌شی؛ البته دارنولډ فليچر په زمانه‌کی انسان د پوهی دغسی سطحی ته نږدی اندازی پوری جلت شوی واوهغه شرايط چی دهغوپه رڼا کی ارنولډ فليچرخپل دغه کتاب ليکلی دی دده دليکنولەافاقی توب سره مرسته کړيـده :

دارنولډ فليچرد کتاب يوبل‌خصوصيت دادی چی‌نسبتاً جامع دی. په دغه اثرکی د افغانستان حـدودو اربعه، مرقعيت، اقليم، پيداوار، دغرونو لری اودهغوی جوړښت دجهيلونو اقتصادی اهميت او حکومتی تشکيلات شرح شوی او هم دجامعې دمشرانو تاريخی شخصيتونو ملی قهرمانانواو نامتو مذهبی کسانو يادوونـه شويده او د افغانستان نژادی‌ډلی‌هم تشريح شويدی. دافغانستان ولسونه په قومی لحاظ‌هم شرح شريـدی. په دغه اثرکی‌د ځينو پښتنی قبيلونو مونه او دهغو خيلونه ، ځانـګی او پښی‌هم په لنډ ډول بيان شويدی او همدا شان په لنډ ډول ځينی پښتنی دودونه هم تشريح شويـدی.

ددغه کتاب ياد ښتونەهم ډير ګټوراومهم بريښی، ځکه نوماهغه دګرانو لوستونکو لپاره‌ترجمه‌کړيدی .دغه‌کتاب په اساسی توګه‌لەسياسی‌تاريخ اوپه‌خاصه توګه دافغانستان دکورنيو واقعاتـو او بهرنيو ځواکونوپه مقابل کی دهغه دعکس العمل سره اړه لری.

د افغانستان په تاریخ کې د نورو هیوادو په پرتله ټولنیزو او اقتصادي عواملو لږ اهمیت لرلی دی ځکه چې نـږدې له دیرش کاله مخکې پورې هغوی په نسبي توګه بې حرکته وو. په دې توګه مونټ ستوارت، الفستن(دکابل سلطنت بیان) چې یوه نیمه پیړۍ دمخه لیکل شوېدی لا نراوسه پورې دشلمې پیړۍ په پیل کې د افغاني ټولنې په باب یو خورا منل شوی اثردی. په افغانستان کې د ټولنیزو اقتصادي بدلـون د پروسې سطحې ټوب یاورو ګام هم د تاریـخ په اوږدو کې ځینې عوامل او علتونـه لرلـې دي چې کیدای شي یوله هغو علتونو څخه دتخت او پاچاهۍ پرسر بانډې د امیرانو، پاچاهانو اوواکمنا نوتر منځ شخړې او جنګونه او دکورنیو ترمنځ مخالفتونه وي .

څرنګـه چې دهیواد له پخوانی پس منظر سره څه آشنایي داوسني افغانستا ن د پیژندنې لپاره نه یوازې ضروري ده بلـکې ارزښتناکه هم ده. نودهمدې ضرورت له مخې و چې مؤلف دخپل کتاب یو څپرکی د پخوانی تاریخ لنډ ې کتنې ته وقف کړېدی. په همدې دلیل دافغاني قبیلو د افغاني نژادي ګروپونو لنډه څیړ نه هم پکښې شامله ده. دغه دوا ړه څپرکي په ضروري توګه هرڅه دي څو جامع نه دي .

لنډه دا چې دغه کتاب یو ډیر ګټور اثـردی چې دمحتوی له مخې خورا غني دي اوزیات ارزښتناك مواد لري. په دغه کتا ب کې زمونږ د تاریخ په باب ډ یر حقا یق څرګند شوي او هغو واقعیتونو ته ګوته نیول شویده چې دځینو مؤرخا نو په آثا رو او لیکنو کې ور ته نه پام اړول شوی او نه ور ته ګوته نیول شوې ده . ددغه ا ثر لوستل به دپښتو دواقعیت او حقیقت او تاریخي مسایلو په باب دتاریخ دشاګردانو شك اوترد ید څه ناڅه لرې کړي او هغوی به له پټو حقایقو سره آشنا کړي . دغه کتا ب با ید کلو نه کلونه پخوا په پښتو او دري اړول شوی وای . له بده مرغه دافغا نستان د علومو اکا ډمې له تأسیس نه یو څو کاله وروسته دپښتو څیړنو دبین المللي مرکز دتوجه اوزیا ر له امله و چې یو څو مهم کتا بونه یې د تر جمې لپا ره وټاکل چې یو له دغو کتا بو نو څخه دا ونول فلیچر اثر و. ددغه کتاب ګټور توب او غنیتوب دخدای بښلي علا مه پوها ند عبدالحی حبیبي چې دافغانستان یونامتو مؤرخ پوخ لیکوا ل او تکړه محقق و او تر خپل ف

مرګ یوځی کاله وړاندې دافغانستان داطلاعاتو او کلتور دوزارت علمی مشاورو له خوا تائید او په پښتو ژبه دهغه دترجمی سپارښتنه یی کړی وه . هماغه و چی د غه کتاب ما ته د پښتو څیړنو دبین‌المللی مرکز دریاست له خوا په ۱۳۶۰ هـ.ش کال کی دیوی پروژی په په حیث را کړل شو او ما د هغه په ترجمه لا س پوری کړ . په ترجمه کی اما نت دا ری په نظر کی نیول شوی ده ، مفاهیم له روانی نسه قربان شوی نه دی او له پوره د قت څخه کار اخیستل شویدی چی دا تول دترجمی لپاره ضروری دي . په دغه کتا ب کی یو ځای بل ځای ځینې جملی ، ځینې ټکي ، او یو څو پراګرا فونه په اخلاقی لحاظ حذف شوی دی خو هیڅ برخه یی تحریف شوی او مسخ شوی نه ده .

زما لپاره دخوشالی ځای دی چی دد غه اثر په پښتو کېدلو سره په عمومی دول دتاریخ ته ولو علاقمندانو ا و په خاصه توګه پښتو او پښتنو ته د فرهنګی خدمت په لار کی یو وړوکی ګام اوچتوم :

عبدالجبار ، نا در

څیرخا نه مینه ، کا بل

دسلوا غه ۱۲-۱۳۶۶ هـ.ش کال

د مؤلف لنډه پېژندګلوي

ارنولډ فلیچر په ۱۹۱۷ کې په شیکاګو کې زېږېدلی دی . ده خپله دلیسانس (B.A) شهادتنامه دلین فیلډ له پوهنځي (Linfield) څخه او دماستري (M.A) اودډاکټري (Ph.D) شهادتنامې یې د جنوبي کلفورنیا له پوهنتون څخه لاس ته راوړېدي چې هغه داستاد په حیث خدمت کړیدی. ښاغلی فلیچر چې یووخت په افغانستان کې په کابل کې دحبیبیې د ښوونځي ، مرستیال و اوس په لاس انجلس کې دویلي په پوهنځي کې دپوهنوال په حیث کار کوي. دی دآسیا په تولنه کې د افغانستان دشورا غړی د ی او دافغاني حکومت په غوښتنه په متحده ایالاتو کې د مشاور په توګه افغاني محصلینو ته لارښوونه کوي • . دی د لیونګ ورلډ هستري (Living World History) یعنې « دنړی دمعاصر تاریخ» ګډ مؤلف دی چې په۱۹۵۷ کې خپور شوېدی .

• دلته ددی خبری یادونه په کارده چې دافغانی حکومت نه مطلب اوسنی افغانی حکومت نه دی بلکې ترانقلاب د مخه افغانی حکومت دی . ده د سلطنتی رژیم په وخت کې افغانی محصلینو ته مشاورپه توګه لارښوونه کوله.

سریزه

د توماس کار لایل دوینا له مخې یو بدمرغه ملت هغه دی چې ډیر زیات تاریخ لري . ددغه تعریف په اساس افغانستان باید واقعاً بدمرغه وي. برسیره پردی ، هغوی چې ددی هیواد له پیښو ډك تاریخ یې ثبت کړی دی ډیر لږ دهغوی د وستا ن وو. دا ټول تاریخ لیکونکی زیاتره سیلانیان اویا دبرتانیې د اردو متقاعد افسران وو . لومړني ډلي زیاتره لږ لیدلی، لږ پوهیدلی او ډیر څه یې اختراع کړی دی. وروستی ډلی زیاتره دتیری او تجاوز دضمیمې په توگه خپله څیړنه ترسره کړی او په دی توگه یې د عینیت د څرگندولو لږ امکان درلود چې زیاتو کسانو یې خپله لیدنه داسې را کښلې ده لکه دهغوی نیکونو چې په کریسی کې را کښلې وه :

ددغه کتاب هدف د یو انحرافي تصویر سمول دی او مینه یې دیو ملت په توگه له ۱۷٤۷ نه تراوسه پوري دافغانستان له تاریخ سره ده. که څه هم دآسیا په تاریخ کې ددغه سیمې اهمیت په زرگونو کالو سابقه لري، دهغه د ځینو شوو خلکو او نسکور شوو امپراتوریو لرلید ته ژوره پاملرنه ددغه اثر له حدودونه بهره ده . څرنگه چې دهیواد له پخوانی پس منظرسره څه آشنایي دمعاصر افغانستان دپیژندنې لپاره ضروري ده، نورې برخې دهغه دپخوانی تاریخ لنډې کتنې ته وقف شوي دي . په همدی دلیل دافغان دنژادی گروپونو لنډه څیړنه هم پکې شامله ده. دغه دواړه برخې په ضروري توگه هرڅه دی، خو جامع نه دی. دافغانستان دپخوانی تاریخ او نژاد پیژندنې په باره کې ډیر کتابونه لیکل کیدای شي :

هغه څیړنه چې دا کتاب د هغې په اساس را منځته شوي دی په هغو دریو کلونو

کې تر سره شوی ده چې لیکوال دافغانستان دښوونې اوروزنې دوزارت له خوا استخدام شوی و او په ور پسې لیدنو کې چې دبیلا بیلو مؤسسو دسخاوت لـه امله ممکنې شوې وې . زیاتره غیرافغانې منابع و پلټل شوی اوله دغو منابعو څخه دهند ددفتر دکتابتون (India Office Library) او دبرتانیې دموزیم (British Museum) کلیکسیونونه خورا ارزښتناك ثابت شول . برسیره پردې ، لیکوال وکړی شول چې دافغانستان دښوونې اوروزنې او مطبوعاتو په وزارتونو او همدارنګه دکابل په موزیم کې موجودې قلمي نسخې او مواد مطالعه کړي. دافغانستان دمعاصر تاریخ د برخې لپاره نږدې دتیرو شلو کالو د ټولو دولتي مشرانو سره خبرې اترې خورا مهمې وې چې په دغو کې صدراعظمان لکـه سردار شاه محمود او محمد داود، د بهرنیو چارو وزیران سردار علي‌محمد او محمد هاشم میوندوال، عبدالستار شالیزی ، زلمی‌خان داکتر عبدالقیوم ، میرامان‌الدین انصاري او دځینو نورو یوه دله شامله وه چې د شمیر دزیاتوالي له امله یې یادونه نه شي کیدای ؛ د دغوی د مهربانیو اوصمیمیت نه ژوره مننه کوم.

دغه کتاب په اساسي توګه له سیاسي تاریخ او په خاصه توګه د افغانستان له داخلي واقعاتو او دبهرنیو ځواکونو په مقابل کې د دغو په مقابل کې دهغو له عکس العمل سره اړه لري. دافغانستان په تاریخ کې دنورو هیوادونو په پرتلـه ټولنیزو او اقتصادي عواملو لږ اهمیت درلودلی دی، ځکـه چې نږدې له دیرش کاله مخکې پورې دغوی په نسبي توګه بې‌حرکته وو. په دې توګه دمونسټوارټ الفنسټون (کابل‌سلطنت بیان) چې یوه نیمه پیړی دمخه لیکل شوی دی لا تر اوسه دشلمې پیړی په پیل کې دافغاني ټولنې په باب یو خورا منل شوی اثر دی. دغه حقیقت تریوی اندازې دهغه‌لیکوال‌دنبو غ ښیه ده، خو په افغانستان کې دټولنیز او اقتصادي بد لون وروګام هم څرګند وی . که څه هم تیر دیرش کلونه داریانو ونکې دینامیزم دمنځ ته راتللو څرګند وی دی او دغه‌هیواد اوس هم په چټکۍ سره بد لون مومي :

شو-

دمځنی ختیځ او یا مرکزی آسیا په باره کې دهر اثر په برخه کې یوه ناچاره ستونزه داده چې دعربي ، پارسي ، پښتو یا ترکي کلمو تلفظ په انګلیسي تورو ورکړل شي . ددغه ساحو لیکوالانو یو دسرتمبګی فردیت ساتلی دی او خپلو اسلافو ته یې لزه پاملرنه کړی ده. البته په دغو ژبو کې یو شمیر اوازونه شته چې هیڅ انګلیسي معادل نه اری. لیکوال په دې برخه کې د کوم سیستماتیک حل کوښښ نه دی کړی او یوازې هغه کلمې یې کښلې دي چې دغه اوازونه پکښې دهغوی د تورو په خورا معمول تلفظ کې شامل دي او یا د معذرت په وړاندې کولو سره هغه ډول چې ده ته یې اواز ښکاره شوی لیکلې دي .

باید زما دښځې فیرن Fern دتشویق له امله دهغې ژوره مننه وشي . لورین ایکاردت (Lorraine Eckardt) او شانون سټیک (Shannon Stack) دنسخې په مقابله کې زیاته مرسته کړی ، همداغسې چې د کارنل پوهنتون د مطبعې اډیټورانو دیپارتمنت (Editorial Department of Cornell University Press) دا رنګه مرسته کړی ده :

لیکوال ډیر افغانان پیژنی چې دهغوی دوستی ته زیات ارزښت ورکوی. دغه کتاب هغوی او تولو هغو افغانانو ته په مینه اهدا کیږي چې میلمه پالنه دهغوی لپاره یوه کلتوری ضروری چاره ده، خو د هغوی تهذیب او مهربانی له دغه ضرورت نه اوښتی وه :

ARNOLD FLETCHER Sherman Oaks, California April, 1965

زه یو ساده اپریدی هلک یم
دوطن له غرونو لری پروت یم
(پښتو سندره)

لومړی څپرکی

ځکه

دافغانستان نوم ډیر و بهرنیو ته دیوه لری پراته نامشهور او زیاتره دیوه نا آشنا هیواد مانا لری ځکه چې دپارسی ورو ستاری ستان (کوریاوطن) ډیر زیات دهیواد نارښتینی او افسانه یی ځایونو دنومونو په پیړی کی راځی. دافغانستان له پیښو دکی مخنیو (سابقو) او اوسنی اهمیت سره سره ازشمیر غربیان ددغه هیواد دموقعیت په برخه کې سم او دقیق معلومات لری او زیاتره یې دغه هیواد خلکو او سیاست ناڅرګند دی.

دغه معاصر ابهام څه نا څه دیوه دائمی جغرافیایی موقعیت په نتیجه کی مانځ ته راغلی دی چې دسیاحت دعادی سرکری نه دومره لیری دی چې دفضایی سفر دپیل نه دمخه افغانستان ته تګ ګران و. خو دغه وضع زیاتره دهیواد دنولسمی پیړی دسیاسی موقف په نتیجه کې رامنځ ته شوی وه. کله چې افغانان (چې دځمکې پرمخ دبل هر هیواد دخلکو په څیر په آزادی مین دی) ددوو تیروتو کو ونکو سیالو قدرتونو (برتانوی هند او تزاری روسیه) ترمنځ راګیر شوی وو، ددغو دوو ګرنو خطرونو سره یې په دې توګه مقابله وکړه چې یو څو ډیر دیوه مقابل کې بوه زیاته غیر طبیعی ویره

ولړی او بل خپلې پولې (سرحدونه) پرته د کوم اتفاقي ګرځېدوی څخه نور و تړلو پر مخ وتړی؛

دغه ګوښه توب چې افغانستان ته یې د «ګوښه ګیرو سلطنت» نوم ور کړی، و په ځای خبره وه. په تړله‌نو لسمه‌پېړی کې د برېتانیې او روسیې اجنټانو ددی لپاره ځانونه په افغانی غر وتو او غونډیو کی پټ کړي یا په سرحدی با زارونـو کی ګرځېدل چې د جاسوسی، ورانـکاری اوسپړی وژنی اعمال سرته ورسوی.

برتانوی رومانتیکو لیکوالو ته به‌ښایی دغه فعالیتونه‌یـوه (سترهٔ لوبه) ښکارېده؛ خو افغانانو ته یوه ډیره جدی موضوع وه او هره‌ګړی دا امکان موجود و چې ملی خپلواکی له لاسه ور کړی. اصلاً دهمدی دلیل له مخې و چې افغانانو بهرنی سیلانیان افغانستان ته له راتګ څخه زړه‌تورن کول او د څو استثنا آتو نه پرته یې بهرته د خپلو اتباعو مسافرت بند کړی و. دغه سیاست تقریباً دیرش کاله پخوا‌پای‌ته ورسیده او هیواد همدا اوس پیل کړی‌دی له مغه‌ګوښه توب څخه راووځي‌چې ددې‌سیاست لابدي نتیجه‌وه .

په حقیقت کې کومې سیمې چې دافغانستان ملت تشکیلوي داشیا‌په‌تاریخ کې یې زیات اهمیت درلودلی دی. دغه ځمکې دقوي امپراتـوریوپه مرکز کې‌پرتې‌وې او ګله کله دسیالو قوتونو ترمنځ یو ډال و. دغه سیمه‌تل دتګ راتګ معبر پاتې‌شوې‌ده په کومه چې مهاجرین تللي دي اوزیات یرغلونه چې‌دآسیاسیاسی جوړښت ته یې بڼه ورکړې‌ده له همدی لارې‌نه شوي دی .

په‌افغانستان کې چې کوم تاریخي شخصیتونه زیږېدلي یـااوسیدلي دي دهغو دنومونو لست اوږددی یعنې‌شمیرېې زیات‌دی اوددې‌هیواددزیاتوشکایتونوڅخه یو مهم شکایت داهم دی چې له دغوشخصیتونوڅخه زیاتره یـې معمولاً ایرانی ښودل‌شوي دي. په‌لست کې دزردشت، رخشانـی (دلوی سکندرناوې)، فردوسی سلطان محمود غزنوي، بایزید، انصاري ، فرخې، خسرواودجامـی نومونـه هم شته. ګودتیمورد معاصرافغانستان‌په شمالی سرحدونو کې زیـږېدلي دي ، همدا

رنگه ابن سینا (اویسینا) چی داسلام له ستر و فیلسوفانو څخه و هم د معاصر افغانستان په شمالی سرحدونو کې دنیاته راغلی دی .

له افغانستان سره دلچسپي په مؤرخ یا لرغون پېژندونکي پوری منحصره نه ده :
دغه هیواد دیوسره راتول شوي ملت په توګه دوه سوه پنځوس زره (۲۵۰۰۰۰) مربع میله مساحت لري اوله دووپېړیو نه زیات یې دیوه خپلواك یانیمه خپلواك هیواد په څیر وجرد لاره. دغه هیواد د دوولسو اوڅوارلسو ملیونو ترمنځ نفوس لري چې خلک یې میړني اوجنګیالی دي کوموچې په خپل عصر کې ایران او هندوستان له پاچاهانو ګمارلي دي. (۱)]

دغه هیواد له شوروي اتحاد سره اووه سوه میله سرحد لري او داشیاد اصلی لویې وچې دلاری په اوږدوکی دهغه ترنیمې وچې پوری پروت دی. او س افغانی حکومت د دغه هیواد دعصری کولو لپاره هراړخیزه پروګرام تر لاس لاندی نیولی دی او په کومه اندازه چې دغه هیواد دیوه مسوول او دیموکراتیک حکومت د منځ ته راوستلو په لار کي کار کړی دی په اشیا کی بل هیڅ هیواد په دغه اندازه کار نه دی کړی :
د شکل له مخي افغانستان یو نامنظم څلور ضلعي دي چي په شمالی معتدل له سیمه کي د شمالی عرض البلد ۲۹ درجو او ۳۰ دقیقو او ۳۸ درجو او ۳۰ دقیقو او دختیځ طول البلد ۶۸ درجو ۳۰ دقیقو او ۷۵ درجو ترمنځ پروت دی. د شمال له لوري له آسیایی روسیې مخصوصاً زیات داز بکستان، تاجکستان او ترکمنستان جمهوریتونو سره سرحد لری.
لویدیځ او جنوب لویدیځ ته یي ایران او ایرانی بلوچستان واقع دي. ختیځ او جنوب ختیځ خواته یې پاکستان او پاکستاني بلوچستان واقع دي. په شمال ختیځ کي یې یوه جګه نری برخه تر چین پوری رسیږی خو د لو روالي او سرکونو د نشتوالی له کبله د دغو هیوادونو ترمنځ راکړه ورکړه نشته .

افغانستان د هغی لوری مځکي ختیځه برخه تشکیلوی چې د سمندر (بحر) له سطحی نه جګه ده او جغرافیه پوهان هغه د ایران د لوړی سطحي په نامه پېژنی . د هغه هیواد په شمال کې د آموسین خواته ، په ختیځ کې د سند د جلګې (Ind usplain)

لوړ ته او په جنوب کې د بلوچستان د دښتو خوا ته مخ ځوړ (مايل) کېږي. په يوه هيواد کې چې د ټولې ساحې درې پر پنځمه برخه يې غرنۍ ده ډېر اغېزناك فزيکي جوړښت يې هماغه د لويو غرونو غبرگه شوي لړۍ ده چې د هندوکش په مرغه نوم لري * او افغانستان پر دوو برخو ويشي چې له شمال ختيځ نه تر جنوب لويديځ پورې تقريباً ۴۰ ميله اوږدوالی لري (۲). هندوکش د هندوستان د ټول غرنۍ بام غربي برخه ده او که څه هم هندوکش تر خپل هملوله غرونو لړيو يعنې د قراقرم، پامير او د همالیا د غرونو له لړيو څخه ټيټ دی خو بيا هم په نړۍ کې يو له ډېرو لوړو او اغېزمنو لړيو څخه ده؛

هندوکش له ځوانو غرونو څخه چې په زياته اندازه گرنايټ (granite) يو ډول کلکه ډبره ده چې په ودانيو کې ترينه کار اخيستل کېږي (مترجم) چې گنيس (gneiss) (پړ ښه) او کانی سليټ (micasIats) ورسره گډ دی جوړ شوی دی ؛ د هندوکش ډېره پراخه برخه ونې نه لري او د غه حالت څه ناڅه د ورانکارو بې فکره انسانانو او وزو وبزو په واسطه منځ ته راغلی دی. د غرونو تصوارې لغړی څوکې چې شنه آسمان ته پورته کېږي ، د افغانستان د زياتې طبيعي منظرې لپاره پس منظر جوړوي. همدا رنگه په ډېرو لارو منځنۍ ختيځ او هند له لوړې اشيا څخه رابيلوي او د افغانستان په تاريخ کې زياتره ستري او مهمې پېښې د دغو غرونو د هسکوار تقاعاتو په جنوب کې پېښې شوې دي. له هندوکش څخه ډېرې درې چې د اشيا د تاريخ د زياتو پېښو شاهدې ور کوي تيرې شوې دي. له دغو درو څخه چې له ختيځ نه د لويديځ لورته امتداد لري ډېرې مهمې يې انجومن (Anjuman) خاواك ، پرانديف(Parandev) سالنگ کوشان ، چهاردر (Charder) ، خارزار، شينار، حاجيگک او د آق روابط

---

* د ليکوال خبره سمه نه ده ځکه چې «دهند» کلمه داوبو معنا لري او «کش» داوبو منبع اوذخيرې ته وايي. د هندوکش کلمه په اصل کې «هندوکس» وه او «هندوکوه» هم ورته وايي . څرنگه چې د هندوکش په کلمه کې څه رکاکت پروت دی ، نو د رکاکت د ليرې کولو په خاطر له «هند وکس» نه «هندوکش » جوړ شوی دی (مترجم)

بل مثال يې د هندوانۍ کلمه ده .

(Akrobat) دری تولې کږې وږې لارې دي چې دځوکو او کمرونو ترمنځ ئللې دي . (۳) دېودا معبدونو زوار ، دلوی سکندر دپلي پوځ کتارونه، دمغولو سپاره پوځونه،هند واریایان له خپلوځارویواویاګانوسره ، ترکان ، تاتاران او هونیان اوزیات هیر شوي اولسونه تول په همدی لاروتللي دي . دوی دبی شمیره کاروانونو چې دهندوستان ، پارس اوچین دسوداګری سامانونه یې وړل اوراوړل دتیریدلو شاهد دی اونن پردغولاروباندی لاری ګانی دافغانستان دسوداګری زیات صادرات اوواردات وړی اوراوړی .

څرنګه چې پردغولار وباندی دهرکال په ترڅ کې حتی لیکرې هم تیریدلې شی ، نودافغانستان دلرغونې ارزښت مهم او اساسی دلیل همدغه لارې وې ؛ او پرهندوستان باندی تقریباً تول یرغاونه د همدغو لارولہ لارې یا دهندوکش دغربې ارخ له شاوخوا لاروڅخه شوی دي .

دلږی هغه برخه چې دکابل (دافغانستان پایتخت) شمال ته پرته ده د باباغر نومیږی . ختیځ ته وراندی شمالي څوکه یې دسپین غره اوغربي آخري برخه یې دپاروپامیزاد په نوم یادیږي . یونوم چې دلرغوني یونان جغرافیه پوهانو به دتول سیستم لپاره استعمالوه .

دنوروغرونودلړیو له جملې څخه چې غربیان یې دځولې دی افغانستان ته « داشیا سوتزرلیند» لقب ورکړی ، ځینې دهندوکش څوکې اوځینې یې دمستقلو غرونو لړی دي .

یوه له دغومستقلو لړیوڅخه دسلیمان (سولومان) دغرد لړی ده چې دشرقي سرحد سره موازي امتداد لري او دافغانستان غربي برخه دسند له ناوې نه بیلوي . په دغو غرونو کې چې شاید دپښتو افغانانو چې ددې ملت پښتې ایښودونکي دی اصلي ټاټوبی وي ، ځینې درې نیوتې دی چې په هغو کې دښوروالک ، ګومل ، توچی ، پیوار اودخیبر اوه ویشت میلی دره چې دتصاوت کیسې لري شاملې دي .
افغانستان وچ اقلیم لري ، داورښت اندازه یې په اوسط ډول تقریباً لسوانچوته

رسیږی ځکه نو دغوکو دغرو برولو لپاره پرخپلو سیندونو انکا لري چې بو شمیر له هغو هغه له غرونو څخه سرچینه اخلي او دشمال ختیځ او جنوب خوا ته په شتاب بهیږي.

دآموسیند (لرغوني اوکسوس) دافغانستان اوشوروي اتحاد ترمنځ په سلهاو میلو سرحد جوړوي. (٤) نور مهم سیندونه يې دکوکچې، هریرود، هلمند، ارغنداب مرغاب او کابل سیندونه دي. په پسرلي کې تول لکه دسیلاوونو په شان بهیږي او په دوبي کې کله چې دافغانی کروندو لپاره ترینه اوبه اړول کیږي در ډیرکی په شان بهیږي یعنی په پسرلی کې ددغو سیندونو اوبه زیاتیږي او په اوړي کې کمیږي. دآمو دسیندله څینو برخو څخه پرته هیڅ یو یې دبیړی چلولو وړ نه دي.

دافغانستان لږشمیر جهیلونه نظر اقتصادي اهمیت ته بل کیفیت لري او هغه دا چې ډیر عجیب دي. دشوروي اتحاد پولې ته نږدي دسرقل جهیل دبحر له سطحې نه شپاړس زره فټه لوړوالی لري چې اوږدوالي یې پنځلس میله او سوربې یو میل دي او دکال زیات وخت کنګل وي. بند امیر له یولړکوچنیو جهیلونو څخه جوړ شوي دي او د بامیانو درې چې دبابا په غرونو کې ده دلویدیځ تقریباً په پنځوس میلی کی پروت دي. هغه بند چې دا جهیلونه یې منځ ته راوړي دي د کوم امیر له خوا نه دي جوړشوي بلکې دمعدنی رسوباتو یو طبیعي جوړښت دي. دا ښکلي جهیلونه دي او باید هم دسیلا نیانو لپاره دسیل یو مهم ځای وي:

همدا رنګه افغانستان سخره یې غرندي، لوړې سطحې او رسوبي درې او په شمال لویدیځ کې ځینې داګونه او په جنوب کې ځینې دښتې هم لري. که څه هم افغانستان ځیږ او کم جمعیته دي، خو طبیعي منظري یې زره راښکونکې ښکلا لري: داوچتو غرونو څوکې، پان لرونکې غونډې ګانې او سپیری نیغی اوارسرې غونډې ګانې چې دشنو وښو په نریو پټیو سره ښکلې شوې دي یوه داسې منظره وړاندې کوي چې په ښکلا کې یې دنړۍ له هرې منظرې سره سیالي کولی شي او داهیله کیدای شي چې یو زیات شمیر سیلانیان نو موړي هیوادته راجلب کړي.

که څه هم دافغانستان آب وهوا له ارتفاعاتو او دځایونو له موقعیتونو سره بدلون

مومي خو بيا هم هوا يې هرځای ډيره وچه ده . له سمندر نه يې لرې او الی سيمې د بحرونو له معتدلوونکې اغيزې څخه بې برخې کړې چې په نتيجه کې ژمی يې ډير سوړ او دوبی سخت تودوي. خو له يو څو ځايونو څخه پرته په نورو ځايو کې تودوخه دومره کمزوري کوونکې نه ده لکه څومره چې په مرطوب هند کې ده او د ژمې د يخنی شدت د ورځې له خوا د لمر په واسطه کميږی :

د اداري چارو د تنظيم په منظور افغانستان د ۱۹٦٤ کال د مارچ له مياشتې نه په دېخوا (۲۹) حوزو چې د ولسواليو په نامه ياديږی ويشل شوی دی* :

خو تر کومه ځايه چې د افغانستان پر تاريخ باندی په جغرافيايي اغيزی پوری اړه لري د غه اختياری تقسيمات تر هغو لويو او څرګندواتو برخو چې د افغانستان د پاچاهی قلمرو جوړوی لږ اهميت لری چې د غه اته برخې په لاندې ډول دی :

باختريا، هندوکش، هزاره جات، داراکوزيا جلګه، کابلستان، د هريرود وادی، جلال آباد يا ننګرهار او بدخشان . (۵)

باختريا (بلخ) چې اکثراً د افغانی ترکستان په نامه ياديږی د هندوکش شمال ته واقع ده او د آمو سيند او د شوروی اتحاد تر سرحد پوری غزيدلې ده. د غه سيمه يوه ډيره پراخه او اواره جلګه ده چې يو وخت يې ګڼ شمير نفوس او داوبو لګولو يو پراخ سيستم درلوده.

څرنګه چې د دغې سيمې نيول تل د شمالی سيمو مالدارو خلکو طبيعی هدف ونو څو څو ځله ويجاړه کړونکې يرغلو نه باندې شوې دي. له دغو يرغلونو څخه ډير ناوړه يې په ديارلسمه پيړی کې د مغلو چپاوو چې زيان يې هيڅکله په پوره توګه تلافی شوی نه دی. مزارشريف د دغې سيمې ډير مهم ښار دی چې وايې :

د بلخ د لرغونې ښار کنډو الو ته نږدې د حضرت علی کرم الله وجهه د مقبری د ځای په شا وخوا کې جوړ شوی دی . (٦)

---

*د ليکوال د اخبره چې افغانستان پر (۲۹) حوزو چې د ولسواليو په نامه ياديږی ويشل شوی دی سمه نه ده ځکه چې ولسوالی د حوزی معنی نه لری، او هم د سيمی له پلوه ولسوالی يوه کوچنی سيمه ده او افغانستان په ۱۹٦٤ کال کې په ۲۹ حوزو نه بلکې په ۲۹ ولايتونو ويشل شوی دی. (مترجم)

دهندوکش په باب مخکینی تشریحات ورکړل شوی دی. جنوب ته یی دهزاره جات لویه لوړه سطحه ده چې دافغانستان په منځنۍ برخه کی پرته او دغرونو دبې شمیره خوړو وروایېو په واسطه قطع شوې ده.

د دې سپیرې ، لغړې او بې جمعیته سیمې اوسیدونکی دخپل ژوندانه اړتیاوی په تنګو درو کې چې دژورو سیندونو په اوږدو کې پرتی دی په سختی سره پوره کوی.

دافغانستان په جنوب غربی برخه کې چې دارا کوزیاد جاګې په نامه یادیږي دکندهار او زمینداور نسبتاً حاصل خیزې سیمې دی. دغه سیمې چې دافغانستان دوچومیوو دصادراتو ستره منبع ده د هلمند او ارغنداب دسیندونو په واسطه خړوبیږی. جنوبی برخه یې دسیستان بې حاصله شګلنه صحرا ده چې ازخلك پکښې میشته دی که څه هم دزیاتو ښارونو او ښارګوټیو کنډوالی څرګندوی چې سیستان پخوا زیات خړوبیده (۷).

کابلستان دیوشمیر هغو لوړو سطحو مجموعې نوم دی چې د کابل دښار چې دهیواد پایتخت دی پرشاوخوا راګرزیدلې دي.

دغه سطحې او پخپله کابل دبحر له سطحی نه تقریباً شپږزره فټه لوړوالی لری او آب او هوایې صحي او معتدله ده. دغه تو له سیمه چې دکابل اویوشمیر نورو سیندونو په واسطه خړوبیږی حاصل خیزه ده او ګڼ شمیر نفوس لري. کابلستان دافغانستان دحکومت ، دکابل پوهنتون او دافغانستان دزیاتو صنایعو مرکز دی.

په لرې شمال ختیځ کې دبدخشان غرنی سیمه پرته ده چې زیاتره برخه یې ځنګلونه لري او دمارکوپولو په وخت کې یې دلعل دکانو نو یادونه شوې ده. واخان دافغانی سیمې یوه نښلوونکې اوږده تړانګه ده چې له سرحد سره لګیدلې ده. یوه داروونکې سیمه ده چې خلك دېراز دغې غرنی اویخچال لرونکی منطقی ته ورځی. دغه سیمه دوحشی پسونو په سبب چې او ویس پولی (Ovispoli) یې بولې مشهوره ده. دبدخشان جنوب ته دقطغن سیمه (منطقه) ده چې (یو وخت دیخارستان په نوم یا دیدله) او دافغانستان دپنبې زیاتره برخه په همدې ځای کې تولیدیږی.

ترکې یا بدخشانی آس چې دپیړیو دپاره دلته روزل شوې دي یو حیوان دی چې په تیزی او زغم کې شهرت لری او دهمدی شهرت له امله و چې دچین امپراتور خپل

لښکر دې سیمې ته راوليږه شو دې آمو او د يو شمير د چين د امپراتور د پاره راغونډ کړی (۸) .

د هريرود وادي چې د افغانستان په شمال لويديځ کې پرته او د ايران تر پولې پورې غځيدلې ده يوه ډيره حاصلخيزه سيمه ده چې ډير مشهور ښاريې (هرات) يو وخت ښاريې يو مليون نفرس دراود چې تراوسني نفوسيې چې شپېته يا اويا زره خلک دي ډير زيات و. د لته غرونه د زماني په تيريدو سره کرار کرار په گرديو غونډيو بدليږي چې پرسر يې د پستې ونې د تکو په شان تيت او پرک ولاړې دي او په پخوا زمانه کې يې پر هندوستان باندې ډير غلگرو لپاره چې د غرونو له لارې له تيريدو څخه بې ډډه کوله ډيره ښه لاره. هرات د باختر يا (بلخ) په شان څو څو ځله وران شوي دي.
جلال آباد يا ننگرهار چې (پخوانی نوم يې گندهار او) د افغانستان په ختيځ کې پاکستان ته مخامخ پروت دی. ننگرهار چې د مملکت تر ټولو زياره ور دي برخې تيت دي يو شمير حاصلخيزې سيمې لري او آب او هوا يې څه ناڅه د هندوستان آب او هوا ته ورته ده چې په ژمي کې په زړه پورې او په دوبي کې ډيره توده او لنده ده.

د افغانانو مطلق اکثريت کروندگر او پوونده دي او زياتره له همغه څخه خپل ژوند د بزگرۍ او مالدارۍ له لارې تامينوي. که څه هم د هيواد له ټولې ځمکې څخه تر لسمې برخې نه لږ زيات ځمکه کرل کيږي خو نفوس يې چې نسبتاً لږ دی د هغو کاختيو له بلا او لوږې څخه چې د دې هيواد گاونډيان ورسره مخامخ دي ژغورلی او په داد سره ويلی شو چې د آسيايي ژوند د معيارونو له مخې زياتره افغانان په نس ښه ماړه دي. خوراکي مهم حاصلات يې غنم دي او ډوډۍ د افغاني خوړو اساسي برخه ده چې د غه افغاني متل يې را پيدا کړی دی «تر ډوډۍ او سړي او بل د الله دوه نعمتونه دي». د معتدلو سيمو نور حبوبات او سبزيجات هم کرل کيږي او د غه هيواد د خپلو انگورو او خستهلرونکو ميوو له امله شهرت لري.

کليوالي ژوند چې د افغانانو په اقتصاد کې اهميت لري د ژوندانه يوه لار ده چې کوچيان او همدارنگه ميشته شوي کروندگر يې تعقيبوي او د خپلو اړتياوو د پوره

کولودپاره پسونه. څاروی یا اوزی‌هم‌ساتی. کروندګر زیاتره ددوبی په‌فصلونو کی له‌خپلو کلدواو مالونو سره نیغ څرځایونو ته خیژی‌اودژمی په‌فصلونو کی‌بیرته خپلو کورونو ته راپریوزی *

له پسه څخه تر زیاتی اندازی پوری ده‌هوخوړوپه‌حیث کاراخیستل کیږی‌او دپسه غوښه د افغانانو مهم اوعمده خواره دی؛ دغه‌واو وشودی او غوښه دکیفیت له‌پلوه ښه نه‌ده ځکه‌په‌کومو څرځایونو کې‌چې‌دوی پوول کیږی ده‌غه‌لغړدی اودنسل داصلاح دپاره یې‌سمه‌توجه‌نه ده شوی. دلته دوه بوك لرونکی باختریایی دول.اوښان عام‌دی؛ همداسی یو بوك لرونکی‌اوښان‌اوددوارو ګډنسل‌هم‌زیات‌لری. دهیوادد‌سوداګری زیاتره مال لا تراوسه پوری دهمدی‌اوښانو په وسیله له یوه ځایه بل ځای ته وړل کیږی اوپه تیره‌بیازیاتره‌هغوسیمو ته چی ده‌و تړلارنه لری.

افغانستان برسیره پر افغانی تازی چی اوس یی غربی تازی رو زونکی دیر خوښوی دهغی پشی * چی په‌ناسمه‌توګه‌پارسی پشی بلله‌شوی‌تاتو بی‌دی. دسپیانو نور مختلف نسلونه‌چی روزل‌یی په‌کوچیانو کی زیات رواج لری زیاتره غښت، ببراو ویرو ونکی دی چی لیوان‌اوکله کله له‌بدمرغه‌بی‌آزاره‌مسافر هم ترینه‌زیات‌ویریږی. خرلاتراوسه لاچاره افغانستان دزیاتوکارونو دسرته رسولوتکلیف ګالی؛ آسونه‌هم په تیره بیاپه شمال کی زیات دي.

په‌افغانستان کی پرته‌له‌قبایلی سیمو څخه چیری‌چی‌دمری تر کمیسه‌نه‌ تو پکونه لږضرورنه دی دول دول زیات‌حیوانات‌موجوددی. یو دول دغره نږه،مارخوراو پرانګ چی په واروکی اوسیږی په‌غرونو کی‌پیداکیږی‌او پارسی هوسی په‌اوارو ځنکوکی‌زښتی‌دیری دی. یولږ شمیرپرانګان‌لاتراوسه‌دآموغاړی پ‌نیز اوونواو دبدخشان په ځنګلونوکی ګرځی.

لیوان په تیره بیاپه ژمی کی‌درمه والاوواومالد اروا‌پاره یوه ستونزه‌ده او دراپورونو پراساس حتی ځینی وختونه دانسانانو لپاره دیرخطردی؛

---

* داپشی په‌بلخی پوشی سره مشهوره ده . (مترجم)

سورلنډی او ګيدړي دهيواد په هره برخه کی پيدا کيږی؛ کوږ په جنوبی افغانستان کی او ايږ دختيځ په ځنګلی برخوکی پيدا کيږي.

عادی افغان په زياته اندازه ښکار ليوال دی خو لږ شميريی له ماهی ګيری سره مينه لري. په نتيجه کی لکه څنګه چی دآمو دسيندلوی کبان يی له اخلاله ژوندکوی همداسی ټروټ او سلمن په افغانی سيندونوکی آرامه دی .

داسی ښکاری چی د دی هيواد له بحر څخه لروالی او آب وهوا مارانوته نامساعده ده خو کله کله يو نيم کرايت (Krait) يا کفچه مار په ختيځ کي موندل کيږی.

حشری په تيره بيا مچان او مياشي په هماغه اندازه چی دآسيا په نورو ځايونو کی خلکوته ضرر رسوی دلته يی هم رسوی.

دغه لنډه تشريح دافغانستان دزياتی متنوع جغرافيی په برخه کی لکه څنګه چی ښايی کافی معلومات نه ورکوی خو ښايی ديوی مريـزی په حيث په درد وخوری.

بی له کوم شک څخه دافغانانو تاريخ ددی هيواد دجغرافيايی موقعيت، توپوګرافی او اقليم په واسطه سخت تراغيزي لاندی راغلی دی. ددی هيواد وظيفی ته دسفرديوی مترې لاری په حيث پرومبی اشاره شوی ده.

(غالباً ددی هيواد غرنی سيمی او ددغو سيموشديداقليمونو دافغانانو دکرکتر (Character) دهغو ارخو لو په وده کی مرسته کړی ده چی هغه عبارت دی له: دآزادی سره مينه، قوم يا قبيلی ته وفا داری او د افغانانو غښتليتوب چی ددغو خصوصيتونو له امله افغانانو دآسيا په تاريخ کی نظر وخپل شمير ته زيات لوی نقش لرلی دی) (۹).

د هندوانو متل دی :
ای خدایانو! د کفچه مار له زهرو ،
د برله غابنو او د افغانانو له کسات نه
مو وژغورئ .

دوهم څپرکی

خلک

افغانستان د نژادونو له پلوه تر زیاتې اندازې یو پټ رمز دی. د جغرافیایي جوړښت له نظره هم افغانستان ته چې په آسیا کې د تګ راتګ لار ده پوښ میر سیلانیان راغلي دي لکه هندوآریایان، ساکان، پارتیان ، پارسیان، کوشانیان، یونانیان، منګولیایان هونان، ترکان او نور چې د هغوی نومونه له اساطیرو څخه ورك دي. ډیر له دغو څخه زرتلونی سیلانیان وو؛ نور یې په افغانی غرونو کې پاتې شول چېرې چې د محلي اوسیدونکو سره د ګډ ژوند او توافق حاصلولو او زدې پروسې د لیکلو اسنادو د نشتوالي له امله د نژادونو د منشأ لټونه تقریباً ناممکن ګرځوي؛ پوهانو په دې وروستیو کلونو کې د افغانانو د نژادي ګروپونو په مطالعه پیل کړی دی؛ خو له دغو څیړنو څخه لاس ته راغلي شواهد او دلایل چې د هغو په رڼا کې د وینې ګروپونه او نژادونه معلومیدای شي لا هم ناکافي او په دې ارتباط تاریخي منابع نیمګړې او غیر قاطع دي. ځکه نو د افغانانو د نژاد سوال تر موافقو نظریو مخالفې نظریې زیاتې راپیدا کړې دي :

سره له دې هم کومه څه چې د افغانانو د تاریخ د پوهیدلو دپاره کیږي د هغو مختلفو قومونو په برخه کې چې د افغان ملت تشکیلوي یو څه پوهه غواړي. د دغو

قومونو ترمنځ وفاداري اوسيالداري له پخوانه موجودي وي او تر اوسه پوري ديوه مشکل په شکل پاتي دي. دمنځني ختيځ دګڼ شمير نژادلرونکو ترلنو شاګردانو (نژاد پوهانو) ددې سيمي دقومي ټولنو دغړو ترمنځ هغه څه ته چي « نژادي شخصيت » بال شوي دي اشاره کړي ده. دمثال په ډول، کارليتن کون (Carleton Coon) دنژادي شخصيت په باب خپله عقيده په دې ډول څرګند وي:

زه باور لرم چي دخلکو نژادي ګروپونه لږ ترلږه په منځني ختيځ کي دشخصيت معياري انواع لري ..... په معقولو محدودو کي دننه اودا حتمالي تيروتو نو په نظر کي نيولو سره ممکنه ده سړی دا پيشګويي وکړي چي دمختلفو نژادونو خلک به په مختلفو حالاتو کي چي په هغو کي خارجيان هم برخه ولري، څه وکړي، او زما لپاره به دا ريالتيا و رخبرنه وي چي دتوارث او محيط مسالي به هم دخيلي وي چي هريو له دغو دوا رو عواملو څخه به دتاکلي وجوهاتو له نظره يو دبل اغيزه محدودوي (۱).

دپروفيسر کون (Ccen) دنظريي له منلو نه پرته چي په دې مساله کي نژادي تمايل برخه لري، دابايد ومنل شي چي سيلانيانو چي له پيړي پيړي نه زيات وخت راپه دې خوا افغانستان ته راغلي دي دافغانانو ترمنځ دګروو رو مختلف شکلونه ليدلي دي چي حتی دعين نژادي ګروپ دډلو ترمنځ يې ښکاره توپيرسره درلود.

په دې ډول دانګريزانو دجلب منصبدارانو ته چي دافغاني سرحد په قبايلو کي يې وظيفه سرته رسوله ممکنه شوه په دې برخه کي مفصلي لارښووني ترلاسه کړي چي دکومو قبايلو څخه خلک ونيسي او کوم قبايل و نه نيسي.

دغه لارښووني دانسان پيژندونکو يا دروحيات پوهانو دکارنتيجې نه وي خو ديوي پيړي تجربه يي منعکسه کړله.

که څه هم دافغانستان هر تبعه پرافغان دی، خو په يو دتاريخي معنادغه نوم په هغو خلکو پوري اړه لري چي دپښتنو يا پختنو يا دپټان په نامه يا ديږي (۲) دغه خلک چي دپښتنو يا پختنو يا پټانانو په نومونو يا ديږي په داسي يوه ژبه خبري کوي چي

پښتو یا پښتو بلله کیږي چې دهندواروپایي ژبو په ایراني گروپ * کې راځي او په دی توگه که څه هم پښتو دپارسي ، بلوڅي او کردي ژبو سره اړیکي لري خو له دغو ژبو څخه منځ نه ده راغلې . پښتو او پښتو دهېن ژبې دوې لهجې دي چې عمد تاً په یوه توري * کې چې په پښتو کې په صفیري شکل او په پښتو کې په ستو نیز (حلقي) ډول تلفظ کیږي ، یوه له بلې توپیر لري. دژبپوهنې ځینې معتبر لیکوال په دې عقیده دي چې پښتو اصلي بڼه او پښتو یوو روستی تکا مل موندلی شکل دی ؛ له دی امله دموضوع دڅرگندونې په خاطر او څرنگه چې درانیان دافغانستان مسلط قوم پښتو ژبې دي ، دپښتو او پښتون کلمې به په ټول کتاب کې او حتی کله کله چې ومشکلې لهجې اودهغو ویونکو ته اشاره کیږي استعمال شي .

دافغان د کلمې اصل او معنا چې یو وخت دپښتون د کلمې مترادفه وه څرگنده نه ده یوله هغو کتابونو څخه چې لومړی یې دافغان کلمه ثبت کړې ده حدود العالم دی چې لیکوال یې معلوم نه دی او د(۹۸۰) میلادي په شاو خوا کې خپور شوی دی او دساوول « Saul » په برخه کې یو توسو ونکي مأخذ لري . ساوول « Saul » یو په زړه پوری کلی دی چې دغره دپاسه پروت دی او په هغه کې افغانان اوسیږي (۳) . دغه نوم دمحمد ابن احمد البیروني په لیکنو کې چې د ۱۰٦۰ میلادي په حدودو کې یې ژوند کاوه بیا هم څرگندیږي . دی دیوې تبصرې په ترڅ کې وایي : « دهندوستان په غربي سرحدي غرونو کې دافغانانو راز راز قبیلې ژوند کوي . (٤) د دغو تبصرو اتفاقي توپ دیرار یانو ونکي دي او داڅکه چې افغانان (پښتانه) دافغانستان نیمایي نفوس تشکیلوي او ددې هیواد واک او اداره یې ددغه هیواد دپیل راهیسې په لاس کې وه . برسېره پردې ، البیروني دسلطان محمود غزنوي په دربار کې چې لښکري یې

* دپوهاند عبدالشکور رشاد په قول ، دلته له ایراني کلمې څخه اوسنی ایران مطلب نه دی بلکې دا د ژبو په ویش کې یوه اصطلاح ده چې دهند و اروپائی ژبو دیوه گروپ لپاره استعما لیږي چې اسیتنه څخه را نیولي بیاد بدخشانو ترڅو کوپوري داوسني ایران ، افغانستان او ماورالنهر او خوارزم دیري ژبې احتوا کوي » (مترجم)

* په توري کې نه بلکې په یوه آواز کې توپیر لري .

زیاتره له پښتنو څخه جوړی شوی وی ژوند اولیکنی کولی . ډیر احتمال لري چې دافغان نوم په ابتدا کی یوازی دیوشمیر پښتنی قبیلو لپاره استعمالیده او وروسته بیا دټولو له خوا غوره شوی وی . دافغان نوم هرومرو په نږدی وختونو کی منځ ته راغلی دی ځکه چی په ۱۸۰۹ م کال کی دپخپله افغانان دافغان له نوم سره یوازی دپارسی ژبی دلیکنو له لاری آشناشول . دوی پخپله خپل قوم ته پښتون وایی چې جمع یې پښتانه دی . « (۵) داسی بریښی چی که څه هم دپښتون نوم ډیره لرغونی مخینه (سابقه) لری خوحتی په لرغونو آثارو کی هم ددی نوم یادونه ډیره لږه شوی ده :

هیرودوت (Herodotus) څو ځایه دپکتویك (Paktuike) یاپکتویس (Paktues) نوم اخلی چی په یونان کی دزرکسز (Xerxes) په خدمت کې وواو پوستکی یې اغوستل اولیندی به یې له ځانه سره گرزوله . (٦) ځینی معتبرلیکوال فکر کوی چی دغه خلك پښتانه دی ، نوربیاپه دی برخه کې زیات باورنه لری . دپښتنو داتنو گرافی دنیمگړتیا خبره دلیاتونور وافغانی نژادی گروپونو په برخه کی هم په برابره توگه صدق کوی . پښتانه دخپل روایت له مخی په فلسطین کی دساوول (Saul) پاچادسلطنت په دوره کی منځ ته راغلی دی اوادعا کوی چه مونږ دساوول (Saul) له پښته یواودهغه دیوه زوی چی ایرمیا (Irmia) جرمیا (Jermiah) نومیږی اودیوه لمسی چې افغانا (Afghana) نومیږی اولاده یو . (۷) هغوی په دی عقیده دی چی هغوی په اسرائیلو کی زیات شول چیرې چې داود (ع) او سلیمان (ع) پر هغوی باندی زیات مهربان او چیرې چې اخیرالذکر هغوی ته دنده ورکړه چی دمعبد ساتنه وکړی او پر ینږدی چی دحسودودیو انوله خوا ور باندی برغلونه وشی . ددی دپاره چی سلیمان (ع) چی دپیریانو ، پریانو اودیوانو پاچاوله هغوی سره په دغه وظیفه کې مرسته کړی وی ، افغانانو ته یې پښتو ورزده کړه . دغه خبره دافغانی روایاتو له مخی دحضرت محمد (ص) له خوا تائیدشوی ده اوښایی وویل شی چی پخپله دژبی ماهیت دی خبرې ته یوڅه اعتبار ورکړی دی . په دی وخت کی یو بدکاره جادوگر بخت النصر (Bukhtud - Nasir) * نبوچاد

---

* داکلمه په متن کی «بختودنصر» راغلی ده چی سم شکل یې بخت النصردی چی په متن کی هم اصلاح شوی ده . (مترجم)

نزار (Nebuchadnezzar) راپیداشو چې اسرائیلي قبیلې یې خورې ورې کړې او افغانان یې د زیاتو سرزورو په حیث ختیځ ته لرې د شام او سوریې سیمو ته ولیږل. هغوی له دې ځایه د غور غرونو ته چې په غربي افغانستان کې دي ولیږدېدل؛ هغوی د لته ځای په ځای شول او سره د دې چې د هغوی شاوخوا یې شمیره بت پرستانو نیولې وه خو دوی د یوه خدای پېروي کوله. دغه افسانه وړاندې وایي چې د حضرت محمد (ص) په زمانه کې د افغانانو یو مشر قیس (Qais) یا کیش (Kish) مکې معظمې ته لاړ او سلام یې په زیاتې علاقمندۍ ومانه او یو نوی نوم یې چې عبد الرشید و تر لاسه کړ. هغه افغانستان ته راغی چې خپل قوم اسلام ته راواړوي او ټول اوسني پښتانه له هغه نه او د هغه د زامنو (سړبن او غرغښت) او د یوې لور (بي بي متو) له کهولې څخه زیږېدلي دي.

د پښتنو په باب د دغې خیالي شجرې په انگلستان کې د ویکتوریا (Victoria) د واکمنۍ په دوره کې کوم وخت چې د لسو ورکو شوو قومونو سرنوشت د یوې عامې مسئلې په حیث د بالکان (بالقان) تر مسئلې کم اهمیت نه درلود، ډېره دلچسپي را پیدا کړه. خو نننۍ پوهان څرگندوي چې پښتو یوه هند واروپائي ژبه ده نه سامي او د هغې سامي کلمې د عربي څخه په گډه شوې دي. د حضرت محمد (ص) د زمانې نه تر ډېر وروسته، کلونو پورې د (افغانا) یا (افغانانو) یادونه نه په عبري او نه په عربي اسنادو کې شوې ده؛ کله چې دا کلمې په عربي اسنادو کې څرگندېږي افغانان معمولاً د سلیماني په نوم یادېږي او سلیمان دې مطلب ته اشاره ده چې د دوی ټاټوبي د سلیمان د غرونو په لړي کې و نه د غور په غربي غرونو کې. هغه دارنگه دا په اسلامي هیوادونو کې یو عمومي دود دی چې دوی له ځانه نسب نامه جوړوي او د خپلو قومونو د نسب لړی تر حضرت محمد (ص) یا د اسلام تر نورو پیغمبرانو پورې رسوي.

د پښتون د اصل په باب لاتر اوسه پورې د نظر بشپړ توافق نشته.

افغاني پوهان اکثراً پښتانه د لرغوني باختر یا حالك گڼي او یو شمېر غیر افغاني معتبر لیکوال په دې عقیده دي چې پښتانه په وروسته زمانه کې له شمال څخه راغلي دي. پښتانه غالباً یو وخت یوه کوچنۍ ټولنه وه چې د سلیمان په غرونو کې متمرکزه وه. او وروسته

بیا مهاجرین ورسره یوځای شول اودهغوی ژبه اودودونه یې ومنل. دعربي جغرافیه پوهانو په لیکنو کې ځینې داسې شواهد شته چې غلزي چې نن دپښتنو یوله سترو قومونو څخه دي ، لږ ترلږه قسماً د خلاج (Khalaj) یا خلوك (Khallukk) څخه پیدا شوي دي چې مخینه یې اوغوز ترکانو (Oghuz Tu:k) یایفتلي هونانو ته رسیږي . (۸)

که څه هم هیڅ احصائیه اخیستل شوي نه ده خو په افغانستان کې دپښتنو شمیر تقریباً شپږ ملیونه خلك * یاددي هیواد تقریباً نیمایي نفوس اتکل شوي دي اوبرسیره پر دي تقریباً پنځه ملیونه پښتانه دافغاني سرحد په ختیځ کې اوسیږي . دوی دهغه وخت راهیسې په افغانستان کې مسلط خلك دي چې دا خاوره دیوه هیواد په حیث منځ ته راغلي او په حقیقت کې په یو حساب دغه هیواد دپښتنو تخلیق دی. دننه په افغانستان کې دپښتنو زیات شمیر په ختیځ او جنوب کې متمرکز دی . که څه هم په دې وروستیو کلونو کې یو شمیر له هغو څخه دهندوکش په شمال کې میشته شوي دي. پرته له دې چې د پښتنو تیت و پرك والي په نظر کې ونیسو دغه خلك دنژادي شخصیت، اودود دواړو له پلوه ډیرسره ورته دي. پښتانه چې په قومونو (Tribes) خیلونو (Subtribes) او پښو (Clans) ویشل شوي دي مختلفې پلرګنې دي او معمولاً د نومونو په اخرکې ئې د I ، زای Zai او خیل Khel لاحقو په زیاتوني سره دیوه نیکه په نوم یادیږي. دمثال په ډول : وزیري ، محمدزي یا سلیمانخیل . قوم یا پښې ته وفاداري له یوه ګروپ څخه تربل ګروپ پورې توپیر کوي مګر معمولاً ډیره کلکه وي ؛ په عین وخت کې ټول پښتانه په خپل پښتني هویت او اصلیت باندې زیات ویاړي :

* دا دلیکوال یوه تیروتنه ده. دافغانستان له تقریباً شپاړس ملیونو نفوس څخه له اتو ملیونو څخه زیات یې پښتانه دي چې فیصدي یې له پنځوسو څخه زیاته ده Harvy H.Smith, Donald W. Bernier Fredederica M. Bunge, Frances Chad Wick Rintz Rinn-sup shinn, Suzanne Teleki, "AREA HAND Book for AFHANISTAN" 1973, U.S Government Printing office. P.64 (مترجم)

دیوې احصایې له مخې چې په دې نږدې وختو کې په یوه کتاب کې چې نوم یې «دنړۍ نفوس» دی خپره شوې ده ، د پښتو شمیر په سلو کې دوه پنځوس عشاریه ۹۸ (۵۲٫۹۸۰۰) یا ددې هیواد ترنیمایي زیات نفوس ښودل شوی دی . د سرمحقق مرستیال عبدالجبار نادر دغه مقاله (پښتانه دبهرینو له نظره په «پښتو څېړنې» نومې کتاب کې وګورئ . د افغانستان دعلومو اکامۍ له خوا په ۱۳۶۷ کې چاپ شوې دی . ۲۶۸ مخ

پښتنو په تیره زمانه کې له سوداګرۍ صنعت یا ښاري ژوند سره چندان مینه نه ده ښودلې. نن هغوی اکثراً میشته شوي بزګر دي ؛ خو تقریباً یو ملیون یې کوچیان دي چې له خپلو تورو کیږدیو، اوښانو او پسونو له رمو سره له یوه ځای نه بل ځای ته کډه کوي یا ځي.
دغه کوچیان چې له ځان سره د سوداګرۍ زیات مالونه وړي د میشته شوو خلکو له سیمو څخه د تیریدو په وخت کې له هغوی سره معامله کوي او د ښارو یو محصولات له غلې سره تبادله کوي او همدارنګه د غیر پښتنو لپاره یوه ستونزه ده ځکه چې د هغوی مزاجونه بې ثباته دي او سخت مسلح ګرځي. یو شمیر یې داوښانو سوداګر دي چې خپل مال د هیواد هغو برخو ته باندي وړي چې په بله وسیله نه وړل کیږي.
له میشته شوو پښتنو څخه ډیر لږ یې مستاجر یا داسې بزګر دي چې د ځمکې له خاوند څخه د کار په مقابل کې د حاصل یوه معینه اندازه اخلي او دا ډول بزګر په منځنۍ ختیځ کې عام دي. دوی اکثراً خپلې ځمکې لري خو یو شمیر یې ځمکه وال دي چې غیر پښتانه خلک د بزګر و یا مزدورانو په حیث استخداموي او دا داسې یو مقام دی چې ښایي د پښتنو د آزادۍ او د شخصي ارزښت او وقار احساس ته چې د پښتون د شخصیت ځانګړي ممیزات دي مرسته کړې وي.
پښتانه د خپل لومړي ثبت شوي پیدایښت راهیسې، د سرکښو، جنګیالیو، لوټمارو او کسات اخیستونکو په حیث پیژندل شوي دي. این بطوطه (Ibn Batw ata) (چې له پښتنو سره په ۱۳۳۳م کال کې مخامخ شو) ویلي دي چې هغوی «زیاتره لاروهونکي وو.»(۹) یوه پیړۍ وروسته، ګوډ تیمور دا خبره تائید کړه (یعنې دا رښتیا د قیصر له خوا یو تمجید و.) د پښتنو ژبې نامتو شاعر خوشال خان ختک خپل قوم (پښتانه) «سخت زړي بدخواه او جګړه مار» توصیف کړل. (۱۰) ادام اولیر یوس (Adam Olea rius) په اووه لسمه پیړۍ کې د متداولو اروپایي ناوړو تبصرو یوه لړۍ پیل کړه او پښتنانه یې «مغروره، سپک خولي، ظالم او شډل وبلل. دوی غیرپښتانه په بل دلیل نه بلکې یوازې په دې دلیل سپکول چې هغوی ولې پرته له کوم ضرورت نه د خپل ژوند په خطر اچولو کې د دوی په شان بې باک او بې پروانه دي.» (۱۱)
دغه ډول څرګندونې په تیره بیا د نولسمې پیړۍ د برتانوي عسکرو او مامورینو

په‌خاطر اتو کي ډیری زیاتې لیدل کیږي. خو په دغو اظهاراتو کي د حقیقت یوازي یوه ذره پرته ده. پښتانه بې له شك څخه جنګیالي اوتیری کوونکي خلك و و چي تربګنیي او ډلې ټپلې جوړ ولو ته متمایل دي او دا داسي صفات دي چي کیدای شي منطقاً په دغسي حالاتو کي متوقع وګڼل شي. څرنګه چي پښتنو تل د پردیو دزورزیاتې او دفشار یا کوم ګواښ چي دهغوی آزادۍ ورسره مخامخ شوي ده عکس العمل ښودلی دی، نو داهیله نشي کیدای چي دیر غلګرو لیکني اورا پور و نه‌دی زیات واقعیت څرګند کړي. مونسټ سټوارټ الفنسټن (Mount stuart Elphin stone) چي په ۱۸۰۹ کي افغانستان ته د برتانوی لومړی رسمي هئیات مشري یې په غاړه درلوده په دې برخه کي مختلف نظر څرګند کړی دی. عالم او ژبپوه الفنسټن (Elphinstone) افغانـي سجیه داسي تشریح کړې ده چي اوس هم سمه او درسته ده. ده ته افغانان » په آزادۍ مین، خپلو ملګرو ته وفادار، په خپلو متعلقینو باندی مهربان او زړه سوانـدی، میلمه پـال، زړه ور، غښتلي، اقتصادي، خوار یـکښ او احتیا ط کاره خلك معلوم شول ؛ دوی نسبت و خپلو ګاونډیو ملتونو ته درواغجن، غلط، چلي او غولوونکي خلك نه دي. (۱۳)

دبدن د جوړښت له پلوه پښتانه د ګډ مدیترانه یي نوع څخه ښکاري چي دشمالي اروپا (سکاندنویایـي هیوادونـو) د خلـکو زیات جسمي خصوصیات هم پکي لیدل کیږي، خوبیاهم په دې برخه کي دقطعي پریکړو لپاره بایـد نوروانتروپو میتریـکو (Anthro pometric) څیړنوته‌انتظار و باسو. داد ډاډ وړ ده چي وو ایو دوی زیاتره غنم رنګه‌دي، او ږدي کړي او نری تنی لري. زیاتره یې دغربي معیار و نوله مخې ښکلي دي.(۱۳)

دویم لـوی قوم په افغانستان کي تاجك دی چي په ټول هیوادکـي خواره دي، خو زیاتره یې په شمال او غرب کي متمرکز شوي دي. له دوو ملیونو څخه تر درو ملیونو پوري تاجك په افغانستان کـي اوسیږي ؛ نوریـې په ایـران، د شوروی تاجکستان په جمهوریت او د چین د سینکیانګ (Sinkiang) په ایالت کي استوګنه لري. که څه هم ویل کیږي چي تاجك یوجدا قوم دی خو نوی څیړ نې څرګند وی چي دوی حقیقتاً یو شمیر قومونه دي چي پرته له‌نوم او ژبې څخه چي فارسي ده نور څه یـې مشترك نه دي او د استوګن (غیرکوچي) نفوسو په حیث ژوندکوي. هغه تاجك چي د هیواد په

لوید یخ کی استوګنه لری زیاتره‌دهر اتیانوپه نامه یادیږی اوغالباً هماغه ثجره لری ګوم چی د ختیځ ایـران خلك يې لـری . هغه چی د هندوکش په شمال کې اوسیږی معمولاً* په پار سیوانانو یا فار سیوانانو کی (پارسی ویونـکو) کی راځی ؛ دوی په زیاته اندازه مغولی ګڼه شوی نژاد څرګندوی اوغالباً دلرغونی ایران د اوسیدونـکو له یوه ګروپ څخه چی د سارتیانو (Sarts) په نامه شهرت لری زیږیدلـی دی .

دغـه تاجك چی‌شوروی نـژاد پیژنـدونـکو غرنـی تاجك ګڼلی‌دی دسیمی پخوانـی اوسیدونکی‌ښکاری اوښایی واقعاً‌هم ددې‌سیمې بومیان یااصلی‌خلك وی.

تاجك د ځان یا د خپل اصل په برخـه کـی پرته له دغه روایت څخه چی دوی له عربستان څخه راغلی دی اود دوی نوم دعربی کلمی « تا ج » څخه اخیستل شوی دی چې‌یووخت دوی دحضرت‌محمد پیغمبر ګانه‌وه ، نور روایتونه‌نه‌لری. په‌حقیقت کی تاجك یوه عربی‌اصطلاح ده چی اصلاً* دیوه غیرعر ب مسلمان ښکارندوی‌وه ، خوپه ځوار لسمه پیړۍ‌کې دغه اصطلاح دیوه‌استوګن فارسی ژبی‌مسلمان مانادرلوده چې دغه تعریف اوس هم دتاجکو په برخه‌کی یو مناسب تعریف دی .

تاجك قبایـلی‌خلك نه دی اونه داسی‌معلومیږی چی په‌خپل‌نژادی هویت دی زیات وویاړی . ښایی ددی علت داوی چې دوی د دوو پیړیود پا ر ه د پښتونوتر تسلط لاندی ژوندکړی دی. دوی زیاتره بز ګردی اوا کثراً استوګن بز ګرو اویادکار ګرانوپه حیث کار کوی ؛ څو ځینی یې په افغانی ښارونوکی په سوا دګری یانورو کسبو نوبوخت دی . تاجك پرتـه له هغو چې په کوهستان کې اوسی اودپښتنو په اندازه زړه ور ګڼل کیږي ، جنګیالی نه دی.

د هغو لړو انتروپومیتریـکی (Anthro Pometric) څیړنوڅخه چی‌تراوسه پوری دافغانستان د تاجکوپه برخه‌کې سرته رسیدلی دی څرګندیږی چې دوی کوچنی سرونه لری او دسپین پوستی نژاد دالپ (Alpine) له څانګی څخه دی. هغوی غنم رنګه او معمولاً* دپښتنو په شان جګ نری دی خومخونه‌یی زیات بیضوی دی اوڅیری‌یی‌لږی څرګندی دی . لـکه څنګه چ مخکې وویل شو ه زیات شمالی تاجك مغولی ګڼه جسمی

* د شمالی اروپا خلـك سپین پوستی دی . اوږدی غاړی اوجګی ونی لری . (مترجم)

خصوصیات او مشخصات څرګندوی . (۱٤) پښتنواو تاجکو د زیاتو پیړیو لپاره یو ځای په روغه جوړه کې ژوند سره کړی دی . یوشمیرتا جلك اوس لوړی دولتی څوکی لری او نورو پخوا دوزیرانو په حیث خدمت کړی دی چې د هغو له جملې څخه عبدالمجیدخان * دډیر و کلونو لپاره د ملی اقتصاد وزیرو سره له دی هم د دغو دوو قومونو ترمنځ نه واده او نه تړلنیز آمیزش زیات دی ، پر ته له ښارونو څخه چې هلته قومی او نژادی اړیکی کمزوره شوی دی.

په شمالی افغانستان کی دشوروی دپولی او هندوکش ترمنځ تقریباً یو ملیون افغانان او سیزی چی ژبه یی د یورال ـ التایی ـ (Ural-Altaic) له کورنی څخه مشتق شوی ده . له دغو افغانانو څخه زیات یی ازبك دی چی شمیر یی تقریباً (۸۰۰۰۰۰) ته رسیږی . ازبك اصلاً هغو ترکی قبیلوی خلکو ته ویل کیده چی دپنځلمی پیړی په نیمائی کی افغانستان ته رانتوتل او یو له پخوانیو مشرانو څخه یې ازبك خان نومیده او دلوی چنګیزخان له اولادی څخه و. اوسنی از بك ددغو ترکو او مغلو اوایرانی بزګرو یو مخلوط دی چی په دغه سیمه کی اوسیدل . ځکه نو اوسنی ازبك یاخو مغولی جسمی خصوصیات او مشخصات لری یا دسپین پوستو نژاد نښی نښانی لری او یاهم ددی دواړو نژادونو څخه مختلطی ښیری . دوی کوچنی سری دی ، ژیړی سپین پخوانی ښیری لری ، دانګو هډوکی یی پراخه دی او کله کله یی ستر ګی چوغی وی . دوی نسبت پښتنو یا تاجکو ته زیات منډلی او لنډ دی او ځینی له هغو څخه ډیر چاغ دی چی پښتانه یاتاجك دیر لږ داسی لیدل کیږی .

ازبکو د خپلو ترکی اسلافو قبیلوی اوکوچیانی اړیکی پریښی دی اومشته شوی کروندګردی ، خو ځینی یی موفق سوداګر او صنعتګر دی. ددوی ژبه د ترکی ژبی یوشکل دی چی ظاهراً دمنځینو پیړیو له چغتائی ترکی څخه یی اشتقاق مونډلی دی .

په افغانستان کی ازبك احتمالاً په ناحقه په لټی او سستی سره شهرت لری. هغوی په آزاده توګه له خپلو تاجکو ګاونډیو سره واده کوی خو له پښتنو سره چی ازبك دځان

---

* عبدالمجید خان زابلی تاجك نه دی بلکی تره کی دی . (مترجم)

سیال نه گڼي ډیرلږ واده کوي خونه ازبك او نه تاجك دکوم جدي تبعیض مورد واقع کیږي او نه ددغو دواړو قومونو او پښتنو ترمنځ کومه ریښتنې د ښمنې موجوده ده .

په افغانستان کې بل لوی قوم ترکمن دی چې شمیریې تقریبا (۲۰۰۰۰۰)ته رسیږي او ز یاتره یې په شمال لو یدیځ کې استوګنه لري . ز یاتره پوهان په دې عقیده دي چې دوی داوغوز ترکانو(Oghuz Turks) کوم چې په یوو لسمه پیړۍ کې نوموړې سیمې ته را ننوتل له ګڼهی زیږیدلی دی ، سره ددی چې ښایې هغوی په خپل نژادي سابقه کې نورر ګونه ولري. هغوی د غربي نوع په راز راز ترکي لهجو خبری کوي.

برخلاف داز یکو ترکمن لاتراوسه پورې پوونده اوقبیلوی کوچیان دي چې زیاتې مهمې قبیلې یې دسالور(Salor) ساریق (Sarig) او تیکی (Tekke) قبیلې دی. هغوی له نورو افغا نانوسره لږ تماس لری او دافغانانو په تاریخ کې یې لږ اهمیت لرلی دی ؛ په حقیقت کې په زرګونو ترکمن په دې وروستیو وختونوکې دپناه وړونکوپه حیث له اشترا کیه شوروی څخه افغانستان ته راغلي دی. له بلې خوا هغوی دقره قل پسونو دروزونکو په حیث یو ځرګند اقتصادي رول لری. چې دهغوی وړین پوستکی په قره قل استراخان یا ایرانی پسه سره شهرت لری اویو عمده او مهم صادرات دی : اوتکی سری غالی «بخارائی غالی»یی یو بل مشهورمحصول دی چې ترکمنی ښځې یې اوبي اورنګوي یې . (۱۵)

هزاره ګان د افغانستان یود پاملرنې وړ ملیت دی چې د هغوی اصلي ټاټوبی هزاره جات یا هزارهستان د کابل لویدیځ ته د مرکزی غرونو یوه جګه لړی ده . دلته دهغوی شمیر تقریباً ۶۰۰۰۰۰ ته رسیږی او کوچنی ډلی یې په بامیان دبابا دغره په لړی بدخشان کې اوسیږی . هزاره ګان د خپلو مغولي څیرو په سبب په آسانۍ سره پیژندل کیږی چې دزیاتوخارجی سیلانیانو د کنجکاوی حس یې پارولی دی : په یوه هیواد کې چې مطلق ا کثریت دسپین پوستو د نژاد څخه دی د مغول نشین ددی سیمې دموجودیت داتوضیح چې دهغوی نیکونه دچنګیز خان عسکروو تقریباً په هره خپرنه کې چې د افغانستان په باب شوی ده شته او همدارنګه د بریتانیکا دایرة المعارف (Encyclopaedia Biitannica) په نیمه باوری پاسوکی هم راغلی دی. خو هغه پلټونکی

چې دهزاره ګانو په باب څېړنې کوي د دغې فرضیې په ردولو کې متفق الرای دي . د دې ادعا په برخه کې چې چنګیز خان په نوموړې سیمه کې عسکر پرېښي دي کوم شواهد نشته او هغه کوم دلیل نه درلوده چې دا کاریې کړی وي حتی که دلیل یې هم درلودای ، هیڅ احتمال یې نه لاره چې ده به د قشلې د پر ېښودلو لپاره هزاره جات ټاکلی وای . یو په ښکاره د منلو وړ دلیل دادی چې دهزاره ګانو په نیکونو کې د مغولو عسکر چې په دیار لسمه او څوار لسمه پېړۍ کې د دې هیواد څخه تیرشول ، چغتایې مها جرچې له شمال ته را ښکته شول او مغولې قومونه چې په پنځلسمه پېړ ۍ کې د جنوب نه هزاره جات ته را ننوتل اوغرنۍ تاجکو ته یې ما ته ور کړه او هلته یې له تاجکو خلکو سره ودونه وکړل هم شامل وو.

په هرحال ددغې فرضیې په منلو کې باید له احتیاط څخه کار واخیستل شي ځکه چې ځینې ژبنې نښانې هم ښیي چې د هزاره نو م د مغلوله راتګ نه د مخه په دې هیوادکې استعمالیده او ښایي چې مغولي قوم به دمغولوله فتوحاتونه مخکې د [illegible] لپاره په هزاره جات کې موجودو. زیاتې څېړنې ښایي داڅرګنده کړي چې دهزاره ګانو اصلي نیکونه تر دې نه هم پخواني خلك وو.

دهزاره ګانو اصل هرڅه چې وي ، خودوی په‌دودونو کې غرنې تاجکو ته ورته دي که څه هم دبدن دجوړښت له پلوه‌له هغوی سره توپیر لري. هغوی داوسنې منګولیادبو ریاتانو (Buri ats) په څېر زیږه تور ویښتان ، زیږې نصواري بخنې څېرې ، کوچنې سرونه پلن مخونه ، دباړخو ګانو برجسته هډوکي اوزیاتره چوغې سترګې لري .

هزاره ګان برخلاف د تاجکو پرقبیلو ویشل شوي دي چې له هغو څخه ډیرې مهمې یې دبیسودو (Besud) ، دایکونډي ، (Daikundi) پولادا (Polada) دایزنګي (Daizangi) جاغوري (Jaghu ri) اواو روزګاني (ruuzgani) قبیلې دي. تقریباً ټول یې میشته شوي بزګر دي اوپه یوه خاصه فارسي لهجه چې هزاره ګي نومیږي خبرې کوي . (١٦)

په افغانستان کې له عمده ملیتونو څخه یوازې هزاره ګان داسلام شیعه مذهبه دي * اوپه

---

* د لیکوال دا خبره چې وايي ټول هزاره ګان شیعه مذهبه دي سمه نه ده . ځکه چې په هزاره ګانو کې سني هم شته. دخیرخاني سیمې دهزارې پغل اوسیدونکي زیاتره سني دي. (ژباړونکی)

3181

شیعه‌کی بیاا‌ثنا عشریه (دولس‌اما میسان) دی چی دابر انسیا نو داکثریت سره دعقایدو اشتراك لری.

په دې کې شك نشته چې دغه مذهبي اختلاف د هزاره گانو اودهغوی دگاونډیانوتر منځ په دښمنی کې چې ترشلمی پیړۍ پوری موجوده وه او دهغوی په ټولنیز او اقتصادی ټیټ موقف کې چې تراوسه پوری یې لر لی دی، مرسته کړې ده. ډیر احتمال لری چې دهغوی نژادی اختلاف که ترمذهبي توپیرزیات مهم نه‌ونو په هماغه اندازه خو یې مرسته کړې ده ځکه چې دکابل شیعه قزلباش دهغوی په ټولنیز ټیټ موقف کې اشتراك نه ور سره لری:

هزاره گان په جسمانی قوت اوتوان اود خواری او غریبی په کارونوکی چې زیات ذهنی مهارت نه غواړي شهرت لری. په زرگونو هزاره گان خپل سرحدی ټاټوبی د افغانی ښارونو په نیت پریږدی او هلته دکسب گروا و اکثراً د کورنیو کارگرو په حیث گمارل کیږی. په پخوازمانه کې هغوی ته د نو کرو... په حیث «تربل هر قوم» زیا ته ترجیح ورکو ل کیده او د ازیکو له برید ونو یې ښه سخت کړاوونه گاللی دی. (۱۷) یو شمیر هزاره گانو چې په هندوستان کې په برتانوی لښکروکی شامل شول اثبا ت ته رسولی د ه چې هغوی زړه وراوداعتماد وړعسکر دی او معمولاً مهندسی یونوټونوته ورکول کیدل.

دهزاره گانوشمال او لویدیځ ته یوقوم اوسیږی چې دچهار ایماق («څلو رقبیلې») په نامه یادیږی. دهغوی‌شمیر ددوو اود دري‌سوو زو تر منځ اټکل کیږی او په جمشیدی (Jamshidi فیروز کوهي (Firozkohi)، تیموری (Timuri) اوتایمنی (Taimani) قبیلو و یشل شوي دی که څه هم تیموریان تل په چهار ایماق کې نه شاملیږی او یوقو م چې د هزاره په نامه یاد یږی هم کله کله له دی جملې څخه گڼل شوی دی. چهار ایماق زیاتره کوچیان یانیمه کوچیان دي چې دشمال کوچیان یې د مرکزي اسیاپه ورته کیږدیو کې او د جنوب

یی په کیږدی دوله خیمو کې استوګنه لری . هغوی د فارسی په یوه لهجه چې د هراتی لهجې په نامه شهرت لری خبری کوی اوبر خلاف دهزاره جات د هزاره ګانو له چاسره چې هغوی ډیره موده په نزاع کې ووسنیان دی. (۱۸)

لاهم بل ددلچسپی وړ ملیت په افغانستان کې کافران دی چې ا وس معمولاً نوران یاد نورستانیانوپه نامه یادیږی چې ښایسی یوللږ له هغو څخه دنورستان په ختیځه سیمه کی اود سرحدنـه پوری خواپه چترال کې استوګنه ولری . په نولسمه پیړ ی کې څرګنده شوه چې یونااشناو بیګانه خلك په دغه لـری او غرنی سیمه کې ژونـدکوی چې په رنګ ترخپلو ګاوند یانو سپین دی ؛ په پردی ژبه خبری کوی اوغیرمسلمان دی لـکه چې دکافر نوم چې د افغانانو له خواورته ورکـړ شوی دی، دا حقیقت ښیي .

دغه افسانـه یـی اټکل چې دپـورتنیو تفصیلاتـو په اثـر را پیدا شوی و اوروډ یارډ کیپلنګ (Rud YardKipling) پـه خپل کتاب کـی« هغه سړی چـی پـاچـا بـه وی » (The Man Who Wculd be King) تائید کړی وداسی ګومان را منځ ته کړچی ښایی د کافـرانو نیکونه لرغونـي یونانیان یاممکن عیسو یان وی . ددغسی افسانـه یـی تیو ری په برخه کی د حقایقو د مونـد لولپاره یـوه زړه ور انګلیس سرجورج سکـات را برت سن (Sır George Scoott Roberı Son) د نولسمی پیړی په پای کی دکافر انوسیمی ته لاړ او د خپلې کتنې په نتجیه کی یی دا حقیقت ومونـد چی دا خلك نه له یونانیانو اونه له عیسویانو سره کوم پیوند لری پرته له دی چې دهغوی په شان له شرابـو اووزوسره مینـه لـری. ډیـره مـوده لا نـه وه تیـره شوی چـی امیر عبدالـرحمن خان له دړو خوا وو کافرستان تهلښکری ، لیږلی اوکافرانیی چی له دمخه یی خپل نار ینتوب د مسلما نانو دسرونوپه راتولوسره اثبات ته رسولی ومطیع کړل. ډیرکافران داسلام دین ته راو ګرزول شول او دهغوی تاتوبی نورستان «در ڼاسیمه» ونومول شو.

نوران له دو واساسی ډولونه متشکل دی چی یوه یی دتور پوستو اوبله یی دسپین پو ستو ډله ده اودغه دوی طبقی پهخپلو منځوکی بیاپه یو شمیر وړو قبیلوو یشل شوی دی، دهغوی ژبه دهندو اروپایی ژبو څخه دهندی ژبې (دهندو ایرانـی ژ بی یوه څانګه ده)

له څانګې څخه ده چې له دارد يك (D ar dic) ژ بې سره نږدې ارتباطري د هغوى مذهب دانيميزم(Animism) * اوپو ليتهيزم (Polytheism) * يو ترکيب دى چې د نيکونو عبادت ، دحيواناتو قرباني ، لرګين بتان اودقبرونو تمثالونه پکښې شامل دی او اوس په افغانستان کې تقريباً له منځه تللي دی او په چترال کې د له منځه تللو په حال کی دی . دهغوی په تړلنيزودودونوکی دپاتليج * ميلمستياوی هم شاملې دی چې زياتره د امريکې دشمال لويديځ ساحلی قبيلو وميلمستياوته ورته دی او په هغو کی ټول غړی برخه اخلی .

نوران (نورستانيان) چې په کليوکې اوسيږی اويـو مختلف زرا عتي او مالـدا ری اقتصاد لری په غرني ژوندکې ډير تـکړه دی . لـږ ترلـږه لـه‌يوه جهته پخـوانـی‌آوازی رښتياوی څکه چې هغوی‌اوپه تيره بيا دنور ستانيولو ړه طبقه دسپين پوستوډيره قوی نښه لری اوپه زياتروکی دشمالی اروپا(سکاند يناويايي هيوادونو)دخلـکو جوتی ځانګړتيا وی ښکاری . نور ستانيان کله‌کله سفرکوی او دهغوی لوی پروت تپاتوبی ته ندرتاً افغـانا ن اوتر هغه لاهم لږخارجيان ورځی .(١٩) . د قـزلباشو د کوچنی‌خو مهمې افغا نـي ډلې تقريباً ټول غړي د کابل په ښارکې اوسيږی. دهغوی اصل‌کوم سريا معمانه ده ؛ نيکونه‌يی هغه عسکرووچی دفارسی‌فاتح نادرشاه افشارله خواد ١٧٤٥م کال پەشاوخوا کې په‌ښارکې پريښودل شول.دوی دخپل‌مشرپه شان ترکی‌نژاده ونه فارسی نژاده ؛ قزلباش (سورسری) دحيدری سری خولی څخه اشتقاق مومی چې يووخت بـه پارسی عسکرو دحضرت علی (رض) په خاطر اوله شيعه مذهبی فرقې څخه دپيروی دځرګند ولوپاره په سرکوله . افغانی اميرانوچی د دغی سره مرتبطی ډلی اهميت اوله پښتنی قبيلـوی وفا دار يوڅخه دهغوی جدايي درك کړه ، نويي د هغوی څخه کوږنی سپوږپوځ جوړکړ اوپه دی توګه‌يی له مذهبی دښمنيوڅخه حمايه‌اوخوندی کړل. نن‌قزلباش‌تقريباً کاملاً ښاری

---

* انيميزم(animism)يوه‌داسی عقيده ده چی‌وايی، روح د ژوند اساس‌دی. (مترجم)

* پدديروخد ايانوعقيده لرلوته پوليتيزم (Polytheism) وايی.(مترجم)

* پاتليج(Potlatch)يودول ميلمسيتاده چی په هغی کی دکلی يادهماغه سيمی ټول خلك ګډون کوی(مترجم)

اوزیاتره ښه تعلیم یافته دی اوزیاتره یې مهم دولتي منصبونه لري یا کسبګاره دی. دغه ملیتونه چې مخکې یې یادونه وشوه ستر افغاني ملیتونه دي خوزیات نور ملیتونه هم شته:

افغاني یهودلا تر اوسه په ښارونوکې او سیږي، که څه هم یوشمیریې په دې وروستیو کلونوکې اسرائیل ته ستانه شړیدي. ځینې هندوان اوسکان دخپلو پخوانیو ښمنانوپه منځ کې او سیږي چې زیاتره یې په جنوبي اوشرقي ښارګوټیو یا ښارونوکې استوګنه لري. په شمالي افغانستان کې دعربو ښایسته زیات نفوس شته اوپه جنوب کې پروونده بلوڅان ژوند کوي. خوهیڅ یوه له دغو ملیتونو څخه پر افغاني چارو باندې زیا ته اغیزه نه ده لرلې:

په مفصل ډول سره دافغاني کلتور او دودونو دبیانولو دپاره به زمونږ هره هڅه د دې اثر له ساحې څخه وتلې وي. خو په دغه کلتور کې ځینې مشخص اساسي اړخونه شته چې پرته له هغو څخه به په افغاني تاریخ پوهیدل نا ممکن وي. دغه اړخونه عبارت دی له: مذهب، قبایلي تنظیم اودپښتني قوانینو له مجموعې څخه چې د «پښتونولي» په نامه یادیږي.

تقریباً ټول افغانان مسلمانان دي او اسلام دهیواد رسمي دین دی او اسلامي فقه لکه څنګه چې دابوحنیفه (رض) له خوا تفسیر شوی ده، دهیوادشرعي قانون دی:

په افغانستان کې دننه داشیا دنورو څو ملیتیزو هیوادو په شان اسلام یوستر یوموټی کوونکی قوت دی. چې سنن یې دافغاني فلکلور، ادبیاتو او دودونو بنسټ جوړوي.

له ټولو افغانانو څخه تقریباً په سلو کې اتیا سنیې دي چې د څلورو خلیفه ګانو حقانیت مني چې هغوی دحضرت محمد(ص) جانشینان وو. له پاتې افغانانو څخه زیاتره شیعه اوپه شیعه کې بیادولس امامیان دي چې وايي چې حضرت ابوبکر صدیق (رض) حضرت عمر(رض) اوحضرت عثمان(رض) جعلکاران وو او دحضرت محمد (ص) روحاني صلاحیت دهغه زوم حضرت علي(کرم الله وجهه) ته انتقال شو او تر هغه وروسته دامامانو لړۍ یامذهبي پیشوایانو ته رسیدلې دی. هزاره ګان* اوهمدارنګه توري پښتانه داورکزیو ځینې پښې او د کابل قزلباشان شیعه مسلمانان دي:

---

*ـ دلیکوال داخبره چې وايي ټول هزاره ګان شیعه دي سمه نه ده؛ ځکه چې په دوی کې سني هم شته. د مثال په ډول، د خیرخانې دغرو په لمنو کې پراته هزاره ګان چې په هزاره بغل سره مشهور دي سني دي. (مترجم)

دغه عقیدوی اختلاف چې په کومه اندازه یې په اسلامي هیـواد ونوکې اختـلاف را پیدا کړی دی په هماغه‌اندازه یې په لویدیځ کې دکاتولیکانو (Cathlics) اوپروتستانتانو ترمنځ مخالفت پیدا کړی دی په افغانستان کـې دیوه بیلوونکې قوت په حیث باقي پاتې دی، که څه هم هغه خونړۍ جګړې چې په نورواسلامي هیواد ونوکې یـې منځ ته را وړی دی په افغانستان کې نه دی څنیې پیدا شوي . خو احتمال لري چې دی اختلاف د هغه خصومت سره مرسته کړې وی چې ګاونډیانو یې دهزاره ګانو سره لاره او پښتانه یې دی ته را کښلې وی چې دغه قوم دمریانو په حیث وساتي ؛ ځکه پښتانه برخلاف داز بکود مریی ساتني دودیوغیر اخلاقي عمل ګڼي .

پښتانه (افغانان) مخصوصاً په مذهب کې دمتعصبو اشخاصوبه حیث ښودل شوی دی اوپرشمیر لیکوالوله کپلنګ (Kipling) نه نیولې بیا ترمیچنـر (Michene[r])پورې هغوی دکافرانو په مقابل کې ددښمن یاحتی جابر په حیث ښودلي دی . پرته‌له شك څخه دهغوی یرغلونه پربر یتانوی کار کوونکو باندې چې په افغاني سرحد ونوکې ځای‌په ځای‌شوی وو زیات اوز یاتره مهلك وو . برسیره پردی ، له شرقي قبایلو څخه دیو شمیر ملا یانو قدرت پروخت پهٔدینې پرهه کې دومره‌نه ولکه په‌هغه‌استعداد کې چې لمسوونکی تبلیغونه بهٔیې کول اوپه شوراوولولوسره‌بهٔیې هغه‌چاته دجنت وعده‌و رکوله چې د دین په‌لار کې شهید شي .

خوپه واقعي توګه په‌مذهبي تعصب کې دافغانانو شهرت یوه‌ستره مبالغه‌ده. دعیسوی سیلا نیانو په قول‌په (۱۸۳۹) کې پردی هیواد باندې دانګریزانوله لومړی یرغل‌نه دمخه افغانان دخورا یې تعصبومسلمانانو څخه‌وو. چارلس میسن(Charles Masson)اوالګزاندر برنز (Alexander Burnes) په مصئونیت سره په‌هیواد کې وګرځیدل جوماتوته لاړل ، زیارتونه یـې ولیدل او په عمومي ډول ټول هغه امتیازات ور په برخه شول کوم چې به یوه مسلمان ته ورکول شوی وای . کله‌چې میسن (Masson) دروژې په میاشت کې په ربناورځ دروژې خوړلو په سبب دیوې سپین سرې ښځې له خوا سر زنش شو ، اوده

ورڅه وویل چې زه عیسوی یم ؛ ښځې نه یوازې معذرت غښتې وغوښت بلکې هغه ته یې نوربنه خواړه هم راوړل :

له ۱۸٤۲ کال نه وروسته ، دانګریزانو پرله پسې فشارونو دافغانستان مشرانو لمسول په داسې ضد واقداماتو لاس پورې کړې چې له دینه څخه دافغانانو دیوموټی کېدو لپاره کار اخیسته کېده او ددې مخینوی یې کاوه چې افغانان دانګریزانو دېلوو یا وعدوته غاړه کښېږدي. دانګریزانو له خوادافغاني سیمې قیضه کول پرهغوی باندې دیوشمیر وژنې دقصدونو سبب شوچې ځینې له دغو قصدونوڅخه به په برې سره سرته ورسېدل. رښتیادا چې دغه بریالیتوبونه چې دافغانانو په برخه شول دهیواد پالنې ثمره وه نه دمذهبې تعصب ثمره له دې حقیقت څخه څرګندېږي چې دانګریزانو ملکې یاغیر نظامي ماموریڼ هیڅکله نه دي وژل شوي ؛ رښتیا داچې دانګریزانو یومذهبې مبلغ څو کاله دافغانستان په ځینو غرونوکې وګرځېده چېرې چې دانګریزانو یومنصبدار به ځای پرځای وپشتل شوی وای.

دتیرو دیرشو کلونو په موده کې زیات خارجیان افغانستان ته راغلي دي اود ۱۹٦۰ ۱۹۷۰ کلونو په لومړیو وختونوکې لږ ترلږه څلورزه خارجیانو په افغانستان کې ژوند کاوه چې یاد افغانستان دحکومت له خوا استخدام شوي وو یا خو یې دخارجي هیوادونو د غړو په حیث هلته استوګنه درلوده . له دغو خلکو څخه چې دیوڅوتنو څه سپکاوی شوی یااذیت شوی دی غیرمذهبي عوامل یې لرل . حقیقتاً داخبره به تقریباً په یقیني ډول سره صحیح وي چې بهرنی سیلانیانو افغانانو ته زیات تاوانونه اړولي دي نه افغانانو هغوی ته.

دهندوستان دویش په وخت کې کله چې فرقه یې شخړو اوجنګونو د صوبه سرحد ګاونډي ولایت تباه کړ ، هیڅ یوسکټ یا هندوسوداګر په افغانستان کې ونه ربړیده او هغوی چې تالیعمندوو او له هندوستان څخه یې ځانونه افغانی سرحد ته را ورسول پناه ورکړه شوه. او سره له دې چې افغانان د عربو له احساساتو سره داسرایلو په مقابل کې یوه عمومي همدردي لري ، افغاني یهودو ته کوم زیان نه دی رسیدلی او په داده زړه سره ژوند کوي او په عادي توګه خپل شغل تنظیموي :

له دغو څرګندونو څخه ښکاري چې د افغانانو دمذهبي عقیدې افسانه په واقعیت

کې پرڅومره سست بنسټ ولاړه ده. افغانـان طبعیتاً میلمه پال او صمیمي خلك دي او دیوه خارجي تقریباً هر ډول سلوك منلو ته چمتو دي؛ که څه هم ښایي دهغه وضع دافغانانو له دودونو یا مذهبي عقایدو سره زیات ټکرو خوري . دا په اصطلاح تعصب پخوا تقریباً ټل دامپریالیستي تهدیدونکي قوت نمایندګانو ته متوجه و او د معاصرو « خپلواکي غوښتنونکو » عملیاتو په پرتله معتدل و .

دادا مفهوم نه رسوي چې افغانان خپل دیني مسایل جدي نه نیسي. د اسلام نفوذ کوونکي او خپریدونکي خصلت دافغانانو د زیات شخصي او ټولنیز ژوندانه بنسټ ږدی او د ډیرو بیلا بیلو ملیتوتو تر منځ د اتحاد اویووالي عامل دی . د افغانستان په کلیوالي اوزراعتي سیمو کې دسواد اندازه ټیټه ده تردی اندازې چې یوازې دکلي ملا په په لیك او لوست پوهیږي ؛ هغه نه یوازې د کلي کوچنیانو ته درس ورکوي او په ودونو اوجنازو کې مذهبي دودونه پرځای کوي بلـکې په شخړو کې منځګړي یاحکم هم دی. دا رښتیا ده چې ځینې ځینې له دغو خلکو څخه نظر قرآن مجید ته له خرافاتو سره زیات بلد دی او دخپلو مقتدیانو نه استفاده کولو ته زیات مایل دي خو زیات نور یې په رښتوني توګه یعنې په اخلاص سره اسلام او د خیر کارونو ته وقف شوي دي، غریب ته پناه ورکوي اودسرکښو جذباتو دمخنیوونکي په حیث خدمت کوي.

قبیلې او قبیلوي نظام په افغانستان کې مهم دی په تیره بیا په پښتنو کې چې دهغوي قبیلې په جوړښت او دوفاداري په درجه کې چې هغوي یـې غـاړې یږه له بلې سره تو پیر کوي مګر قوي او کله کله حتی په ملت کې قاطع قوتونه دي. ځینې له دغو قبیلو څخه لرې دي ـ د یوسفزو ، درانیانواودغلزیو قبیلې هر یوه لږترلږه یو ملیون غړي لري ، او دنورو قبیلو د غړو شمیر له یوڅو زرو څخه زیا ت نـه دی . له زیـا تو اصطلاحاتوڅخه چې دقبیلوفرعي ویشونـه څرګندوي څلور یې زیات مستعمل دي : ټولې قبیلې ته اولس یا قو م وایي. خیل تر قبیلې کښته دی او دقبیلې یو جز تشکیلوي چې غړي یې په هماغه یـوه سیمه کې او سیږي . په خپل پسې پښه ر اځي او پښه هم دخیل په نامه یادیږي چې غړي یې سره نږدې یو ځای اوسیږي اواکثر اً ګډ ملکیت

لری . تر ټولوګوچنی واحد کوریا کهول * دی چی غړی یی ټول سره خپلوان دی.

(۲۰) قبیلی ته دوفاداری درجه زیات توپیر کوی. دمثال په ډول : غلزی په قوم کی دننه دتر بګنیو او مخالفتونو پـه وسیلـه کمزوری شـوی دی . له بلی خوا، درانیان که څه هم په یوشمیرخیلونو ویشل شوی دی او په یوی پراخی سیمی کی تیت او پرك دی، بیا هم په دی بریالی وو چی په یوه ګډه داعیه کی سره یوموټی شی‌اودا یو له هغو عللو څخه دی چی دوی پر افغانستان باندی له هغه وخت نه چی دا خاوره دیوه ملت په حیث منځته راغلی ده تسلط ولری :

دیوی قبیلی مشران دخانانو یا ملکانو په حیث شهرت لری . دغه لقبونه چی قسماً میراثی دی کیدای شی برجسته افراد یی بی له دې چې کور نۍ یی په نظر کی ونیول شی لاس ته را وړی . په ځینو قبیلو کی د دغسی خانانو صلاحیت او قدرت زیات او په نو رو کی تقریباً هیڅ موجود نه وی؛ خو دا قدرت هیڅکلـه مطلق نه وی او دا به دهر خان لپاره هم غیر عادی او هم خطرناکه وی چی یوه داسی تلن لاره غوره کړی چی دهغه دقبیلې دخلکو داکثریت له خوا نه وی تائید شوی . زیاتره قومی پریکړی دجر ګی له لاری سرته رسیږی چې کـله کلـه له خانانو ، ملکانو او سپین ږیرو څخه جوړه شوی وی او کله کله تقریباً له ټولو نارینو و غړو څخه . ځینی قبیلی په‌تیره بیا په‌شرقی پښتنو کی‌تردی اندازی پوری دبرابری او مساوات غوښتونکی دی چی دجرګی له پریکړی سره اکثراً دیوه قبایلی له خوا چی دیوی‌لویی او قوی کورنۍ له خوا حمایه کیږی ، مخالفت کیږی .

یوشمیر غیر قبیلـه یی خلك چی دګاونډیانو په نامه یادیږی له قبیلو سره اوسیږی خو په دغه ارتباط په‌زیاته دقیقه‌تو ګه ګاونډیان دتابعینو‌یاترسیوری لاندی‌کسانو‌په معنی ترجمه کیدای شی . دغه خلك تیت ټولنیز موقف لری او په قومی پریکړه کی برخه

---

* ـ کوریا کهول‌یوه‌اصطلاح نه‌ده بلـکی دوه سره جلا اصطلاح ګانی‌دی چی دساختمان له‌پلوه یوله بلی‌څخه توپیرلری. په کورکی یوازی پلار، موراوددوی اولاد وته شاملیږی اوپه‌کهول کی بیا ترنیکه‌پوری هم‌شاملیږی . (مترجم)

نه اخلی خو دخپلو کړو په ګانو تر حمایې لاندې دی او هر ډول تیری چې پر هغو باندې وشي په کلـکه یې غچ اخیستل کیږي یا په ځینو حالاتو کې یې حتی تر دینه هم کلك غچ اخیستل کیږي چې که چیری هغوی دقبیلې غړی وای . په قبیلو او په کلی توګه په ټول افغانستان کې زیات ارزښت ناك واحد پراخه کورنۍ ده چې په هغې کې ټول هغه خپلوان شامليږي چې وینه یې سره شریکه یا دواده پر اساس سره خپل شوی دی . دتیوری له مخې تر ټولو مشر نارینه دکورنۍ مقتدر غړی دی خو په عمل کې دغه مقام بنايي دهر هغه سړي له خوا چې منل شوی لیاقت یا دریغ ولري ونیول شي چې کله کله ښځه هم دغه مقام ته رسیږي. دننه په کورنـی کې شخړې او کرکې په تیره بیا د زیاتو ودونـو لامله او د متخاصمو نا سکه وروڼو ترمنځ له روابطو څخه را پیدا کیږي. خو دهر ډول ضرورت په وخت کې دکورنۍ ټول غړي ټولنیز فشار لاندې راځي چې مرسته سره وکړي. په دې کې اقتصادي ارتیا شامله ده او له هغو افغانانو سره چې دناروغی تیریدو یا دبل هر علت په نتیجه کې ګټه نشي ترلاسه کولی ، په یقیني ډول دپراخې کورنۍ دشتمنو غړو له خوا مادي مرسته ورسره کیږي.

په دې کې شك نشته چې ددودونو مجموعه چې د« پښتنواله» یا دپښتنو دقانون په نامه یادیږي او په غیر پښتنو باندې ترپوی اندازې پورې اغیزه کوي ، د پښتنو افغانانو داخلاقي شخصیت قوي ترین توکونکی دی. دغه قانون دری جلا حکمونه لري ننواتـی یا پناه غوښتل ، بدل یا غچ اخیستـل او میلمستیا. ننواتی له یو چا نه پنـاه او حمایت غوښتل دی چې بایـد هر چا ته ورکړل شي حتی دښمن ته هم . همدارنګـه دمنځګړیتوب غوښتنه کوی د یوه تیری کوونکی او هغه چا تر منځ چې ده تیری پر کړی وی څو سولـه منځ ته را شي . دننواتی زښت ډیر جدی شکل دادی چې یوه ښځه خپل پړونی یوسړی ته واستوی او له هغه څخه دځان یا د خپلې کورنۍ لپاره دمرستې هیلـه کوی؛ ددغسې یوې غوښتنې ردول په تقریباً غیر قابل تصویر وی . دننواتی اهمیت مخ پر کمیدو دی، خو په قبایلو کې لا هم قوی دی ؛ دمثال په توګه په ۱۹۶۲ کال کې اپریدو چې دخیبر د دری عنعنوی ساتونـکی دی دیوه پاکستانی

دګروال د بدل اخیستلو په خاطر چې د خپلو عسکرو له خوا توقیف شوی و او هغه داپریدو یوه کوچنی کلی ته پناه را وړی وه دغه له اهمیت نه ډکـه لار دخه مودی لپاره بنده کړه .

بدل: غچ یا کسات اخیستل دی دځان یا دیوه چا دکورنۍ دیوه غړی دتېپ یا سپکاوی لپاره ددغو مجازاتو ماهیت دقبایلو تر منځ سره توپیر لری په ځینو کی مجازات دپیسو دورکړی یا دسپین زیرو دمنځګړتو ب په واسطه فیصلـه کیږ ی او په نورو کی یوازی شخصی غچ اخیستل کفایت کوی. اتفا قاً دغه اختـلاف دقبایلی خلـکوله هوښیاری او پیچلیتو ب سره متناسب نه دی . وزیر او مسود چی ښایی په قبایلی پښتنو کی تر ټولو متشدد خلك وی ، اکثراً په دی راضی دی چی دپیسو په اخیستلو اکتفا وکړی او په هره پیښه کی شخص مجرم د خپل قهر اوغضب مورد وګر ځوی . له بلی خوا اپریدی چی خورا هوښیار او پیچلی خلك دی معمولاً په شخصی کسات اخیستلو ټینګار کـوی او په پیښه کی دمجرم دکورنی ټول غړی په مساوی ډول شامل ګڼی . شخصی بدل اخیستل او له هغه سره ملګری دوینو توییولو دښمنی په زیاتره ځایو کی رواج لری خو په ډیرو لږو ځایو کی دومره په دقیقه تو ګه عملی کیږی څومـره چی په پښتنو افغانانو کی سرته رسیږی. دا دود دپراخی کورنی دمفکوری په شان په هغو سیمو کی دحمایت او تحفظ دارتیا څخه را پیدا شو چیری چی دقانون چلونی نمایندګی موجودی نه وی او لا هم د لوټ مارسلوك په وړاندی د یوه خنډ په حیث عمل کوی. خو دا دود همدارنګـه تریګنیو او دښمینو ته لمن وهی چی ښایی نسلونه نسلونه دوام وکړی او دا چی پښتون اولس ولی سره نه یو مو ټی کیږی یوعلت یی همدغه دودوی که څه هم دا قو م په خپل قومی تشخص دومره ویاړی او فخر کوی . طبعاً چیری چی افغانی حکومت قانون او نظم بر قراره کړی دی هلته دغه دود سقوط کړی دی خو لا تراوسه یو ری دیوه حقیقت په حیث وجود لری چی افغانان په عمومی ډول حتی هغه چی ښاری او په تعلیم یافته طبقو پوری اړه لری سپکاوی ، ژوبلـه زیان او بی اعتنایی خورا جدی نیسی.

په ځينو قبايلو کې ميلمستيا تقريباً يوه سپيڅلي دنده ده. ديوه افغان په نظر شخص او دميلمه شتمني مصئون دي او دميلمه هوسايي او خوشالي دکور به لپاره دتوجه مهم ټکي دي. ديرامکان لري چې افغانان دنړي تر ټولو زيات ميلمه پال خلك وي؛ هيڅ يوه ته تريوه خسيس کور به زيات په بده ستر گه نه کتل کيږي او دبل په کورکې يوسړي ميلمه کول په رښتيا سره يواخلاقي سپکاوي دي. سخاوتمندانه ميلمه پالنه چې پـه ټول افغانستان کې ليده کيږي ديوه ټولنيزحکم په توگه تقريباً مطلقيت لري. څرنگه چې په افغانستان کې دقبيلوي وفاداري ځاى ملت پالنه نيسي « پښتونوالـه» ورورو لـه منځه ځي. سره له دي هم « پښتو نو اله » د افغانانو په کـړو وړو کې ديو قوي قوت په حيث پاتې ده او په دي دودکې غيرپښتانه چې د« پښتونولي » له قيوداتو نه وتلي دي او نباري اوسيدونکي چې خپل قومي اړيکې يې پريښي دي دواړه شامل دي .

هيڅ مختصر لنډيز دافغاني دودونو دپيچلتيا موضوع په حقيقي توگه نشي څر گندولي دموضوع دکلي نتيجې په توگه ويلاى شو چې دهندوستان، ايران او توران کلتورونه ټول تريوې اندازې پورې دافغانستان په کلتورکې منعکس شوېدي. پردې کلتور باندې دايران او منځني ختيځ کلتورونه خورا زياته اغيزه لري؛ تريوې لږې اندازې پورې دهندوستان کلتور اوپه شمال کې دتورانيانوهم ترهغه لا لږه اغيزه ورباندې کړي ده. افغانانو، اوپه تيره بيا پښتنو پردې ټولوکلتورو باندې چې له نورونه يې اخيستي دي.» خپل خاص مهر لگولي دي څو داسي يو آسيايي هيواد منځ ته راوړي چې ساري يـې په جهان کې نشته . (۲۱)

ځکه خپل د غرولمنې اوخپلې لوړې سیمې لري، داپراخه بیدیا ددې ده.-اترو اویدا-

دریم څپرکی

لرغونی افغانستان

که څه هم دهندوکش دسیمو یعنې داوسني افغانستان ماقبل التاریخ تراوسه پورې تر ډیره حده نا معلوم دی، اوس په دې برخه کې دداد ورځیړنې پیل شوی دی . دا چې انسان دایران دلوړی سطحې په غربی برخه کې ډیر پخوا یعنې دتوزل شوی تیږې په دوره کې اوسیدلی دی په کافی اندازه ثابته شوې ده. ښایي په افغانی غونډیو او دروکې نوری پلټنې دتوزل شوی تیږی ددوری میشته شوني لکه دګاونډی ایران دتپه سیالک، تپه حصار اوباکون په شان را برسیره اوڅرګند کړي .

رښتیا هم ځینې معتبر لیکوال په دې عقیده دي چې ښایي دحیواناتو اهلی کونه او کرنه د ایرا ن په لوړه سطحه کې پیل شوي وي . مواشي ، اوزې او پسونه ټول ددغو لوړو سیمو اصلی حیوانات وو اودشعر ابلیس په نوم یوډول غنم چې په روسیې ، المان ، شمالي او مرکزي امریکا کې شنه کیږي او اینکورن (ein korn) چې دا هم یوډول غنم دی ددغو دواړو خپل‌سری بیدیانی (خو درو) غر نی غنمو اصلي نموني هلته موندل کیږي اوزیاتره دسمندر له سطحې نه د دوواو درو زرو فوټو لوړوالي ترمنځ لیدل کیږي.

یوشی چی دافغانانو دماضی په برخه کی سم او دداد وړ دی هغه دادی چی خلك دډیر و وزر کلنیو دورو لپاره په اشیا کی د لوړو سطحو دپاسه او دشمالی شنلیو گر د چاپیر اوسیدلی دی. وخت په وخت دهغوی دډلو دنفوس د زیاتوالی ، وچکالی یا نا څرگندو عواملو په وجه هجرت کړی دی . ځینی لویدیځ ته لیږدیدلی دی ، نور یی دآمو سیند له لاری څخه پر هندوکش را واوښتل یا یی دهندوکش لا ره پریښوده او دهندوکش دغربی دډی څخه په را تاو یدو سره بالاخر ه دهندوستان حاصل خیزه میدان ته را ووتل . ددی جریان په برخه کی لږ معلومات تر لاسه شوی دی ؛ خو له عیسی (ع) نه دمخه ددویمی زر کلنی دو ری په وخت کی کو م خلك چی مونږ یی دهندو ، ار یایانو په نامه پیژنو له خپلو څارویو او سپیڅلو ویدا گانو (Vedas) سره دافغانستان دوادیگانو له لاری کډی و کړی . (۱) څه موده و ر وسته نو رقومونه چی ژ به یی عین ریښې لری هغه ځای ته را ننوتل چی اوس یی ایران بو لو او له هغو څخه مدیان(اهل ماد) او دهغوی خپلو ان پارسیان هلته مشبته شول .

مدیانو چی د سیا گزارس (Cyaxares) او واخشترا (Uvakhshatra) ترمشرتابه لاندی یو قوی امپراتو ری جوړه کړه چی خپل پارسی تربرونه یی تر نفوذ لا ندی را وستل . دوی په ۶۱۲ ق . م کال کی کی نینوه (Nineveh) ورانه کړه او دوه کاله و روسته یی داسیر یا (Assyria) قدرت له منځه یووړ . مدیان په خپل وارسره دپارسیانو له خوا له پښو واچول شول چی پاچاهي سیروس (Cyrus) (لوی کوروش) وکوم چی تر ۵۵۰ق.م کال پو ری یوه پراخه سیمه چی په هغی کی افغانستان هم شامل و تر اداری لاندی دراوړه . (۲)

له بده مرغه د وروستیو مورخینو لپاره سیروس (Cyrus) او نور هخا منشی واکمنان علاقمندوو چی خپلی نیکمرغی دنورو تر مخ وشمیری او په دایمی شکل یی وساتی او دهوی په دبریښو لیکنو کی هغه لومړنی لیکنه هم شامله ده چی د افغانستان تاریخ یادونه پکښې شوی ده . په نقش رستم (Naqsh-i-Rustam) کی د لوی داریوش پرقبر ، بیهستون او به سوسا کی دهغو سیمو نومونه لیکل شوی دی په کومو

چې دهخامنشي امپراتوری ویشل شوی وه : په دغو سیمو کې دهرایوا (Haraiva) یاداریا(Aria)(اوسنی هرات)هاورا وېتېش(Haura vatish)یا آرا کوزیا (کندهار)، سوگودو (Sugudu) یا سغدیا (Soqdia) (دآمو اوسیرسیندونو ترمنځ سیمه) ، کوړا سمیا (Choıasmia) (خیو ا) باکتریا(Bactria) یاباختریش (Bakhtrish) د (هندوکش او آمو سین ترمنځ سیمه) ساتګا گوش (Thattagush) یا سا تاجیډیا (Sattagydia) (اوسنی هزاره جات) او گندهارا (دجلال آباد او پېښور وادیګانې) شاملې وې :

باکتریا (Bactria) او د هغې پایتخت باکترا (Bactra) (اوسنی بلخ) دهخا منشیانو یو له خورا مهمو و لایاتو څخه و. په همدې ځای کې چې هغه وخت « دزرو ښارونو د میراد » په نامه یادیده چې زراتو شترا (Zarathushtra) یا زورو ستېر (Zoroa Ster) ژوند کاوه او دمیلاد د مخه یې د شپږمې پېړۍ د نیمایې په شاوخوا کې دویشتا سپه (Vishtaspa) ترحمایې لاندې تدریس کاوه چې لومړی یوحپلواك پاچا و او وروسته یې بیادسیپروس (Cyprus) په امپراتورۍ کې دبوه والي په حیث دنده سرته رسوله. (۳) او د هغو عسکرو په جمله کې چې دلرې (Hellas) په مراتون (Marathon) کې جنگیدل د باکتریانو (باختریانو) عسکر هم وو چې دسر پوښاك یې ترزیاتې اندازې مدیا نو ته ور ته وه . (٤)

ترمیلاد دمخه په ۳۳۱ کال کې دافغانستان سیمې دیوه انساني آسماني کانې دلمبې په واسطه چې ژیات دوام یې ونه کړ روښانه شوې . کله چې دمقدونیې سکندر داریوش کودومنوس(Darius Codomannus)ته په گاو گملا(Gaugamela) کې ماته ورکړه، دهغه لښکرو دپارسي لښکر اسنا دلا س ته راوړه. د لښکرو له فهرستونو او داحکامو له مخې چې د داریوش (Darius) له خوا ورکړل شوی وو مونږ پوهیږو چې دهغه (کین اړخ لښکر ترزیاتې اندازې پوری د افغانستان له عسکر و څخه جوړ شوی و ، دکین اړخ د پای سپاره عسکر له باکتریا (باختریا) نه وو اوهغه چې په مرکز کې وو آرا کوزیان او غـرنی هندیان (محتملاً پښتانه) وو .

سکندر ددې لپاره چې امپراتوري چې اوس دهغه وه خوندي وساتي ، او د ختیځ لور ته مخ پهوړاندې تللی اوداوسني هرات سیمې ته نږدې افغانستان ته داخل شو او وروسته بیا دجنوب له خوا تر سیستانه پورې پرمخ ولاړ ، دختیځ لـه خـوا د اوسني کندهار تر سیمې وړاندې ولاړ او دشمال له لوري دهندوکش هـا خـوا تـر باکتریا پورې ورسید. بیا داوسني کابل شاوخوا سیمې ته را ستون شو او دباکتریا دوالي لور رخشانه(Roxanne) یـې لـه ځـانـه سره د خپلې میرمنې په حیث را وستلـه او پس لـه هـغې یـې خپل لښکر دکابـل سـین په اوږدو کې هندوستـان ته ولیږه ا و پخپلـه له یـوه غوره شوي لښکرسره دکنړ وادي له لارې داوسني سوات سیمې ته وخوځید ه. ددې سفر په برخه کې پرته له نـکلونو او دذوالقرنین دلقب څخه په سیمه کې زیات معلومات نه دي ستا تل شوي چې(ددوه ښکرونو دخاوند) او د بختورمانا ورکوي. ممکننه ده چې دا نکلونه او نوموړی لقب دواړه یوازې داسلام دمنځته را تللو (ظهور) دوخته را وروسته وي.

یو وخت دروشـان (Roshan) شغنـان (Shignan) واخـا ن (wakhan) ، چترال(Chitral) اوګلګت (Gilgit) مشرا نو ادعا درلوده چې هغه د دوی نیکه و ، خو دا غالباً پرته دهغه دشهرت دستاینې څخه کوم زیاتی شی نه دی .

ترمیلاد دمخه په ۳۲۳ کال کې دسکندر مړینه دهغه دامپراتـوري دپاره دمبارزې موجب وګرزیده چې ختیځه برخه یـې دهغـه دسپـاره لښکر دکـوماندان سلیوکوس نیکاتـور (Seleucus Nikator) پـه لاس کـې ولـویده چې دسلیوکید (Selencid) دکورنی بنسټ یې کښېښود . تقریباً په همدغه زمانه کې په شمالي هندوستان کې د موریانو (Marnyan) پیاوړې دولت چې مرکز یـې پټنا (Patna) وقوت مونده. له باکتریا (Bactria) سره چې دسلوکیدانو(Seleucids) په لاس کې وه، افغانستان دسلوکیدواو موریان دسیمې دیوځای کیدو نقطه وګرځیده .

سلوکیدانو په دې وخت کې دیوې تجربې دسرته رسولوهڅه وکړه. په زرګونو یوناني میشتیدونکې تشویقیدل یا خو ورته امر کیده چې دغه لرې تانې ته ور شي او

یونانی لښکری په چوښیو کی ځای په ځای شوی چی د پر اخو جلگو کوچیا نو او
دجنوب او دختیځ دموریانو په مقابل کی څارنه وکړی . دسپلیو کیدانو له نظره د غه
پلان یوه ناکامی وه. یونانیان بریالی استعمارچیانوو مگـر دهغوی تمایل دبیلتو ن
لپاره دلته دومره څرگندو څومره چی په اروپا کی و. ترمیلاددمخه د دریمی پیړی تر
نیمایی پـوری دباکتریا سیلیوکـیـدی والی یعنـی دیـودوتوس (Diodotus) دخـپلی
خپلوا کی ادعا کوله او دا یوه جگړه وه چی دهغه دزوی او خلف دویم دیودوتوس
(Diodotus) له خوا یی دوام وموند. (٥)

دشمالی افغانستان خلك له یوې پیړۍ نه زیات دیوه خپلواك ایالت چی دیونان
له خوا اداره کیده تابع وو چی معمولاً دباکتریا (Bactria) په نامه یـادیده او پـه
موفقانه توگه یی دسیلیوکیدی هڅو په مقابل کې چی غوښتل بی بیا کنترول تر لاسه
کړی ودریده. تر میلاد دمخه د۱۸۷ په شاوخوا کی باکتریا یی لښکروچی ددیمتریوس
(Demetrius) پاچا له خوا رهنمایی کیدلی آریا (Aria)، آرا کوزیا (Arachosia)
(اوزرنـکا (Zaranka) له خـپـلی خـاوری سره وتـړل : څلور کالـه وروسته یـی
گندها را (Gandhara) له مـوریـانـو (Mauryans) څـخـه و نیـولـه او لـه هـغـه
لږ وروسته دپټنا (Patna) پایتخت یوه لښکر ته چـی دباکـتریا یـی جـنرال مینندر
(Menandar) له خوار رهنمایی کیده تسلیم شو :

د موریانو دوا کمنی په دوره کی هندی تاثیرات په جنوبی او شرقی افغانستان کی
خپریدل چی په هغو کی بودایی دین هم شامل و او دآسوکا (Asoka) (۲۲۷-۲٦٤
ق.م) تقریباً له کلکی حمایی څخه برخو ردار و او آسوکـا (Asoka) د مـوریـانـو
تر ټولو ستر زمامدار و. دسمڅو په صومعو کی چی دوادیو په دیوالو کی کیندل شوی
و په زر گونو بودایی راهبانو ځانونه دتنویرلپاره فکری پلټنی ته وقف کړی وو . بودایی
دین پخوا له دی چی داسلام په واسطه له بیخه وایستل شی. ډیری پیړی د افغانستان
دعمده دین په حیث پاتی شو.

که څه هم تر۱۷۰ ق.م پوری یوه پراخه سیمه چی په هغی کی شمالـی هندوستان

سیند (Sind) او افغانستان شامل وو دباکتریا په قبضه کی وه خو څومره ژر چی یې لاس ته را وړی هغومره چټک یې له لاسه ووته . دیمتروس شاوسر (Chaucer) په دغو الفاظو ستایلی و :

«لوی امیتریوس دهند ترلـواك» احتمالاً ۱٦۷ ق.م په شاوخوا کی په یوه جګړه کی ووژل شو اوپه خاصی یونانی طریقی ، ددیمیتروس له مړینی وروسته یې امپراتوري په یوشمیر متخاصمو ایالتونو تجزیه شوه چی دشمال دکوچنیانو لپاره آسانه غنیمت و.

دکوچیانو دډلوخصلت چی باکتریا یې ور انه کړه لاتر اوسه پوری دمناقشی یوه موضوع ده ، که څه هم پخوانیو او اوسینو پوهانو دهغوی کوچیدنی فهرست کـړی دی. لومړنی خلك چی دآمو له سین څخه دی خوا تـه را تیـر شول ساکـان (Sakas) وو. ساکان ظاهراً دسکیتی (Scythian) کوچیانـو یـوه ښځه ده کـوم چـی په لرغونـو زمانو کی یې دیو راسیا (Eurasia) بیدیاګانی د هنګری (Hungary) له بیدیا څخه نیولی بیا تر منګولیا (Mongolia) پوری ترلاس لاندی وی.

باکتریا (Bactria) ته ددا خلیدو سره سم ساکانو (Sakas) د لویدیځ لور ته مخه کـړه خوذ خپلوانو پارتیانو (Parthians) په واسطه یې مخه ونیول شوه چې ایـران یـې نیولی اوهلته یې یوه پاچاهي جوړه کړې وه. ساکان چې د ځند سره مخامخ شوي ووختیځ لورته راوګرزیدل اویوه منطقه یې ونیوله چې تراوسه پورې د هغوی پـه نوم یادیـږي چې هغه دسیستان (Sistan) یاسکیستان (Sakistan) منطقه ده. لـه همدې ځایه دسکودزیاتوبیلګوپراساس هغوی خپله واکمنی په جنوبـي افغانستان کې لږترلږه دغزني ترشمال پورې پراخه کړه اودمیلادي لومړی پیړی په شاوخوا کې کندهار ا ته راورسیدل .

داعقیده موجوده ده چې ساکانو تقریباً دیـو ې پیړی لپاره واکمنی کـړیـده پخواله دې چې دپارتیانو (Parthians) له خواله پښووغورځـول شـي کـوم چـې دخپل قدرت معراج ته رسـ ـدلي وواوکوم چې ظاهراً دعیسوي سنې ترپیل لږوروسته له هماغه لارې نه راغلل چې رومبـی پخپله دساکانوله خواتعقیب شوې وه.

دپارتیانو Parthians) دواکمني موده هم لنده وه. د ۷۵ م په شاوخواکې هغوی په افغانستان کې دیوه قدرت په حیث له شمال ته دیوې بلې ډلې په واسطه له منځه یووړل شول چې هغه دیوه چي(yueh - chi) ډله او دسا کانو لرغوني دښمنان وو. وروسته له هغې چې دیوه ـ چي ډله دیوې بلې قوي ډلې هیونګ ـ نو (Hiung - nu) له خواماته شوه، دغه وروستۍ ډله په کراره دلویدیځ اوجنوب لورته آواره شوه. هغوی د باکتریا په سرحد کې تم شول او په همدې ځای کې وچې کوجولا کډفیسز (Kujula Kadpqises) چې د پنځو قبايلي ډلو څخه دیوې ډلې مشر و، په ټولو ډلو باندې تسلط ومونډ. دهغه قبیله چینایانو د ګیوئی ـ شنګ (Gui - shang) په نامه پیژندله او تر دغه نامه لاندې یې یوه کورنۍ تشکیله کړه چې وروسته بیا رومیانو (Romans) د کوشان د کورنۍ په نامه پیژندله.

کوجولا کډفسز (Kujula Kadphises) په ټول شمالي افغانستان کې خپل تسلط ټینګ کړ اود (۱٦۰م په شاوخوا کې یې ګندهارا له پارتیانو څخه ونیوله، زوی یا لمسی یې ویما کډفیسز (Wima Kadphises) په ټول افغانستان باندې تسلط ومونډ اود کوشاني واکمنو یو له اوخورا مشهور ټولواک کنشکا د شمالي هندوستان زیاتره برخه ونیوله. په داسې حال کې چې پارتیا زیاته کمزوري وه، د کنشکا ترمشری لاندې د کوشان پاچاهي پیاوړې اوقوي شوه. نتیجه یې د روم (Rome) او آسیا (Asia) ترمنځ دسوداګری پراختیا وه ځکه په دې وخت کې د روم په مقابل کې د پارتیانو دښمني دهغې لارې چې له اروپانه ترختیځ پورې رسیده دیندیدو باعث نه کیده.

داسې بریښي چې کنشکا په خپل پایتخت پروشاپورا « Purushapura » (اوسنی پیښور) کې بودایې دین منلی وي او دافغانستان ددروله لارې دغه دین خپور شوی وي. په همدې وخت یعنې د. ۱۵ کال په شاوخوا کې وچې هنر په هغه سبك کې چې یووخت د ګریکوبودست (Greco - Buddist) په نامه سره یادیده خواوسں او په زیاته صحیح معنی د ګندهارا (Gandharan) دسبك په نامه پیژندل کیږي پراختیا ومونده. ځینې پوهان لاتراوسه ددې عصر دمجسمو لپاره دالهام اخیستنې منبع ګریکو باختري

سلطنت ته رسوي، خومتداول نظر دادی چی دغی اغیزی لـه رومـی سکندر یـی (RomanAlexandaria)څخه‌نښئت وکړ. په‌هرحال، دغه‌سبک له هینایانا(Hinayana) بودیزم څخه مهایانا (Mahayana) بودیـزم ته یوانتقال څرگندوی اود دی پرځای چی بودا دیوه ځیرك انسان په حیث وښودل‌شی دیوه معبود په حیث ښودل‌شوی دی اوددی سبك زیاتې اوخورا ښکلی مجسمی په افغانستان کی په تیره بیا جلال آباد نه نژدی په هډه کی موندل شوی دی .

دکوشانیانو دسقوطعلتونه نا څرگندی. تر کنشکا وروروسته، د هغوی په پاچاهانو کـی و سیشکا (Vasishka) هوویشکـا (Huvishka) او واسو ویـدا (Vasuveda) شامل وو ؛ مگـر د ۲۳۰ م پـه شـاوخـو اکـی د هـغـوی آخـری پاچـا او لـه هغه سره په افغانستان کی دکوشانیانو قدرت دپارس دساسانی‌سلطنتی کورنـی‌له خوا پای ته ورسیده. دهخامنشیانو دزوال راهیسی پارسیان له رونقه لویدلی وو. دهغوی پاخون دپارتیانـو دیـوه پـارسی رعیت او ر دیشیر (Ardishir) لـه خوا رهنـمایـی کیده چی بغاوت یی وکړ او په قاطعانه ډول یی خپـل پخوانـی پاچاهان ۲۲۶ م کال کی په یوه جگړه کی چی په هورمز (Hormus) کی وشوه مات کړل . پس له هـغه اردیشیر ختیځ‌ته را وگرزیده؛ باکتریا ، آرا کوزیا اوگندها رادهغه په‌قلمرو کی را غلل. هلته ځینی شواهد شته چی هغه پر هند وسنان باندی یرغل وکړ او سرهند (Sirhind) ته ورسیـده؛ خو دتاریـخ‌فـرشتـه (Ferishta) پـه قـول هغـه دیـو مقدار زیاتی طلا ، جواهراتو او پیلانو په بدل کی چی دباج په حیث ور ته ورانـدی شول راضی شو شاته ولاړ شی او له هندوستان څخه لاس واخلی. (٦)

ساسانیانو تقریباً ددوو پیړیو لپاره په افغانستان کی قدرت درلود که څه هم ښایـی پارسیانو هلته دوړو کوشنی پاچاهانو پـه واسطـه چی دهغـوی رعیت (Vassals) گرزیدلی وو، سلطنت کاوه . پس له هغه ٤٢٥ م په شاوخوا کی یوه بله ډله دشمال نه لـوری را ښکـاره شوه.

دا د لـه یو قـوم و چـی دیفـنـلیا نو یا د« سپینو هونا نـو » (WhiteHnns) په

نامه یادیدل چې دهغوی تاریخچه تقریباً کاملا په تـوره لیکل شوی وه او دراتلونـکی نسل دتنویر لپاره یې چندان نور نه وو پری ایښی.

یفتلیان لومړی دآوارانو (Avars) دتابعینو او متحدینو په حیث په زنګاریا (Zungaria) کې څرګندیږی، که څه هم چینایی منابع څرګندوی چې هغوی د چین په شمال کی له کوم ځای څخه منځ ته را غلی دی. کله چې یفتلیان له آوارانو څخه را بیل شول، هغوی غربی لورته دآمو سین شمالی سیمو ته ولیږدیدل او پس له هغه دجنوب لور ته یعنی هغه ځای ته چې اوس افغانستان دی را وګرزیدل.

په هغه سیمه کې دخپل کنټرول تر پراخولو وروسته یې شمالـي هندوستان فتح کړ او له یوه مرکز نه یې چې یا به هر ات ته نزدې په بادغیس کې یا په بدخشان کې و له پارسي ساسانیانو سره مکررې او اکثراً بریالی جګړې وکړې. په پای کې دپارسیانو له خوا چې مشرې یـې دلومړي خسرونو شیروان (Khusrau Anushirvan) په غاړه وه او ترکان هم ورسره متحد وو مات شول او په څومره بیړه چې هغـوی د تاریخ صحنې ته را ننوتې وو په هغو مره بیړه دتاریخ له صحنې څخه ووتل. (۷)

د۵٦۸ م په شاوخوا کې دیفتلیانو دا وروستنی ما ته د هندوکش په سیمه کی یو تاریخی پړ اوښیی. له همدې ځایه یفتلیان، کوشانیان، ساکان او پارتیان ټول د قومونو په حیث له منځه ولاړه او هیڅ افغان په ډاد سره ویلی نشې چې څو ك له هغو څخه دهغه نیکونه وو. په بدخشان کې یوشمیر خلك ادعا کوي چې هغوی دیفتلیانو له پښته دي که څه هم دا خبره چې ایا هغوی رشتیا دیفتلیانو له پښته دی یا نه لږ ترلږه د ډاډ وړ نه ده. خو نظر دهغوی شمیر ته هیڅ یو له دغو لرغونو قومونو څخه کاملا محوه کیدای نشوای او پرته له کوم شکه څخه دزیاتو اوسنیو افغانانو نیکونه دي او ښایـي حتی دغړنلهو نژادي ډلو نیکونه وي. په دغه دلیل د هغوی قومي او نژادي ترکیب او د هغوی ژبنی اړیـکی تاریخ پوهانـو ته اهمیت لـري.

پارتیان او ساکان تقریباً په یقینی توګه دسکیتیانو دتنی څانګې او په تیره بیا د هغې تنې څانګې دي چې غرې یې دجګزارتانو (Jaxartes) نه په هسکو سیمو کې پاتې

شول په داسې حال کې چې نور يې چې يوناني مورخينو سره پيژندل دپانتيک(pontic (
پراخي جلګو ته ليږديدل : دا په عمومي ډول منل شوي ده چې هغوی د سپين
(هندو اروپايي) نسل څخه دي چې ژبه يې دايراني ژبو له کورنۍ څخه وه .

ديفتليانو او کوشانيانو دنژادي اصل په باب دنظر اختلاف همداسې دوام لري
ځينې پوهان ادعا کوی چې لږ تر لږه کوشاني واکمنان ترکاومغل (Turco-Mongols)
وو خو غالبه نظريه داده چې هغوی دسيکتيانو (Scythian) لا يوه بله پښه ده.
يفتليانو پر ته له شک څخه ځانونه هونان(Huns) ګڼل او دهماغه زمانې نورو
خلکو له خوا هم يفتليانو ګڼل کيدل؛ برسيره پردې شوروي(لرغون پيژندونکو داسې
نتيجه لاس ته راوړې ده چې اوارا ن (Avars) له چا سره چې هغوي زياته
موده يوځای وو، زياتره مغولي نژاد وو. له بلې خوا دبيزانتين (Byzantine)
(ختيځ روم) مورخ پروکوپيوس (Procopius) په خاصه توګه هغوي يوازنۍ هونان
ګڼلی دي چې سپين بدنونه او سپينې څيري لري چې زشتې نه دي. (۸) د بليو دبليو
تارن(W.w.Tarn)غالباً په دي څرګندونه دموضوع حقيقت ته نژدې شوي و چې هره
ستره ډله به حتماً « يونژادی مخلوط » و .

ديفتليانو تر ورکيدو وروسته ، دافغانستان تاريخچه له هغوخلکو سره سروکار
لرې چې لاتراوسه پورې دڅرګندو واقعيتونو په حيث موجود دی. ځکه دا هيواد
له يوي پيړۍ نه زيات بيا دپارس دساسانيانو تر تسلط لاندي و . په داسې حال کې چې
ترکان هغو سيمو ته چې د آمو سين شمال ته پرتې دي خوځيدل او دا سيمې له هما غه
وخت را هيسې دترکستان په نامه شهرت لری . داسې ښکاري چې ساساني کنترول
ديوډول فيوداليزم له لارې تعميل شوې او د يو شمير ترکی کوشانې يا د يفتلي
کورنی په ورو پاچاهانو پورې متحصر و چې دهغوي واکمنې پر کوچنيو کوچنيو
قلمرونو باندی تقريباً کاملا مستقله وه .

ساساني قدرت بالاخره داسلام د نوي قدرت په واسطه توټه توټه شو کوم چې
عربی ملاتړکوونکو يې خپل پيغمبر (ص) د دي وينا پيروی کوله چې د دين لپاره

شپه اوورځ هرلور ته جنګیدل تر نړۍ او هرڅه چې په نړۍ کې مو جود دي غوره دي.» تر ۶۳۷ م کال پورې د عربو جنرال سعد بن ابي وقاص خپلې لښکرې ساساني پا یتخت ته چې نیسفان (tesphon) کې وراهنمايي کړې وې ؛ څلور کاله وروسته د ساسانیانو وروستی تولواك یزد یګرد د(Yazdigird) ته په نیهاوند (Nihavand) کې ما ته ورکړل شوه اوددار یوش کادومینوس (Dcerins Codommanus) په شان یې خپل ژوند دیوه خاین په وسیله له لاسه ورکړ.

برعکس ددې ادعا چې اکثراً کیږی، اسلام په افغانستان کې په هغې چټکۍ سره خپور نشو په کومې سره چې په پارس (Persia) ا و دلویدیځ خوا ته سیمو کې خپور شوی و او نه هم عربو پردې سیمه باندې اغیزناکه تسلط قایم کړ. دعربي لیکوالو په قول، تر لسمې پیړۍ پورې لا هم د افغانستان زیات خلك بت پرستان وو او لا هم دافغانستان زیاته برخه دمحلي غیر عربي سالارانو تر اداري لاندې وه (۹)

دعباسیانو دخلافت له زوال سره دعباسیانو د قلمرو په شرقي برخو کې خپلواك دولتونه را پیدا شول . له دغو څخه لومړی دطاهریانو دولت و چې په خراسان کي تاسیس شو چې دهرات اودمشهد شاوخوا سیمه وه . بله کورنۍ چې څرګنده شوه د صفاریانو کورنۍ وه چې په سیستان کې دیوه یاغي له خوا چې یعقوب ابن لیث صفار نومیده تاسیس شوه. تر ۹۰۰ .م پورې دصفاریانو او طاهریانو د دواړو کورنیو ځای بل سلطنت نیولی و چې په ترکستان کې متمرکز او دساماني کورنۍ په لاس کې و.

دې کورنۍ تر یوې پیړۍ پورې نا قراره جلال درلوده چې ابو علي آل حسین ، ابن سینا هم ددې زمانې له نامتو شخصیتونو څخه دی . خو ساماني دولت په یوه طبقاتی ترکی سمندرګی کی تر یـوې ایراني جزیرې څه زیات شی نه و او په ۹۹۹.م کې د اللك خانانـو(Hakkhans) له خـوا مضمحل شو چـې د کـاشغر د یویـي غـور (Uighur) ددولت مشران وو . (۱۰)

سامانیانو دخپلو لښکرو لپاره چې تربرې یې له کلتور سره زیاته‌مینه درلوده ترکی مریان را جلبول. ځینې له دغو مریانو څخه آزاد شوي او دولتي مهم پستونه ورکړل

شوي وو چي زياترو له هغو پوستونو څخه عسکري مهارت ايجا باوه . په۹۵۰.م کې يو ترکي مامور چي آلپتګين (Alptigin) نو ميده غزنې ته دوالي په حيث ولېږل شو. دا ښار تقريباً انيا ميله لـه کابـل څخه لـرى دې او دساماني قلمرو جنوب ختيځ سرحد يې تما کـه. دآلپتګين ځاى بالاخره دهغه زوم سبکتګين ونيوه چي ادعا يې کوله ديز ديګر ددساسانيانو دوروستي پاچا له پښته دي ، که څه هم د هغه تذکره ليکونکي سياستاً ليکلي دي چې « حقيقت يوازې خداى ته معلوم دى . »

دسبکتګين نسب هرڅه چې وى ، هغه دلياقت څښتن و چې دسامانيانو ديوه رعيت په حيث يې د وا کمنې له هر ډول حيلې او تظاهر څخه کا ملاً انکار وکړ او پس له شل کاله يې خپل تسلط دافغانستان ترز ياترو برخو پوري ورساوه اويوه کو رنې يې مينځ ته را وړه چې دغز نو يانو دسلسلې په نامه يادېد لـه . په هغه پسې يې ز وى اسماعيل په ۹۹۷.م کال کې منځ ته راغى او دوه کاله وروسته دهغه بل ډيرنامتو زوى محمود دافتدار پرمسند کښيناست.

سلطان محمود « بت شکن » چې د اسلام له پاچاهانو څخه يو زښت نوميالـى پاچاو پرهندوستان باندې يې داووه لسو بريالیو يرغلونو لارښوونه وکړه، خپل لقب اوپه خړ وروغنيمت يې لاس ته راوړاوپه همدې غنيمت يې خپل پايتخت ښکلى کړ. هغه پرځان باندې داسلام ټول هوښيار او حکيـم اشخاص را غو نډ کړل او دهمدې ټولواك په امر فردوسى خپلـه شاهنامه وليکله چې داسلام يوه لويه حماسه ده.

داسلام لرې خليفه دويرې له مخې محمود ته ديمين الدولـه (د دولت ښي بازو او داميرالملت (دمومنانو د مشر) لقبونه ورکړل . هغه د خپل وخت تر ټولو زير دست عسکر ى مشر و او پايتخت يې په غز نې کې په مرمر ينو قصرونو سره مجلل شو حال دا چې دايډوارد (Edward) او هرالډ (Harold) د زمانو لندن نظر و هغه پايتخت ته له يوې ختيزې قريـى څخه زيات شي نه و. (۱۱)

غزنى چې د يوه جګړه مار ستر منصبدار دپاره يو پرتمين خود يوې امپراتورى دپايتخت دپاره دومره مناسب نه و، دسلطان محمود تر مړينې وروسته په ۱۰۳۰.م کال کې له خپله قدرته ولويده.

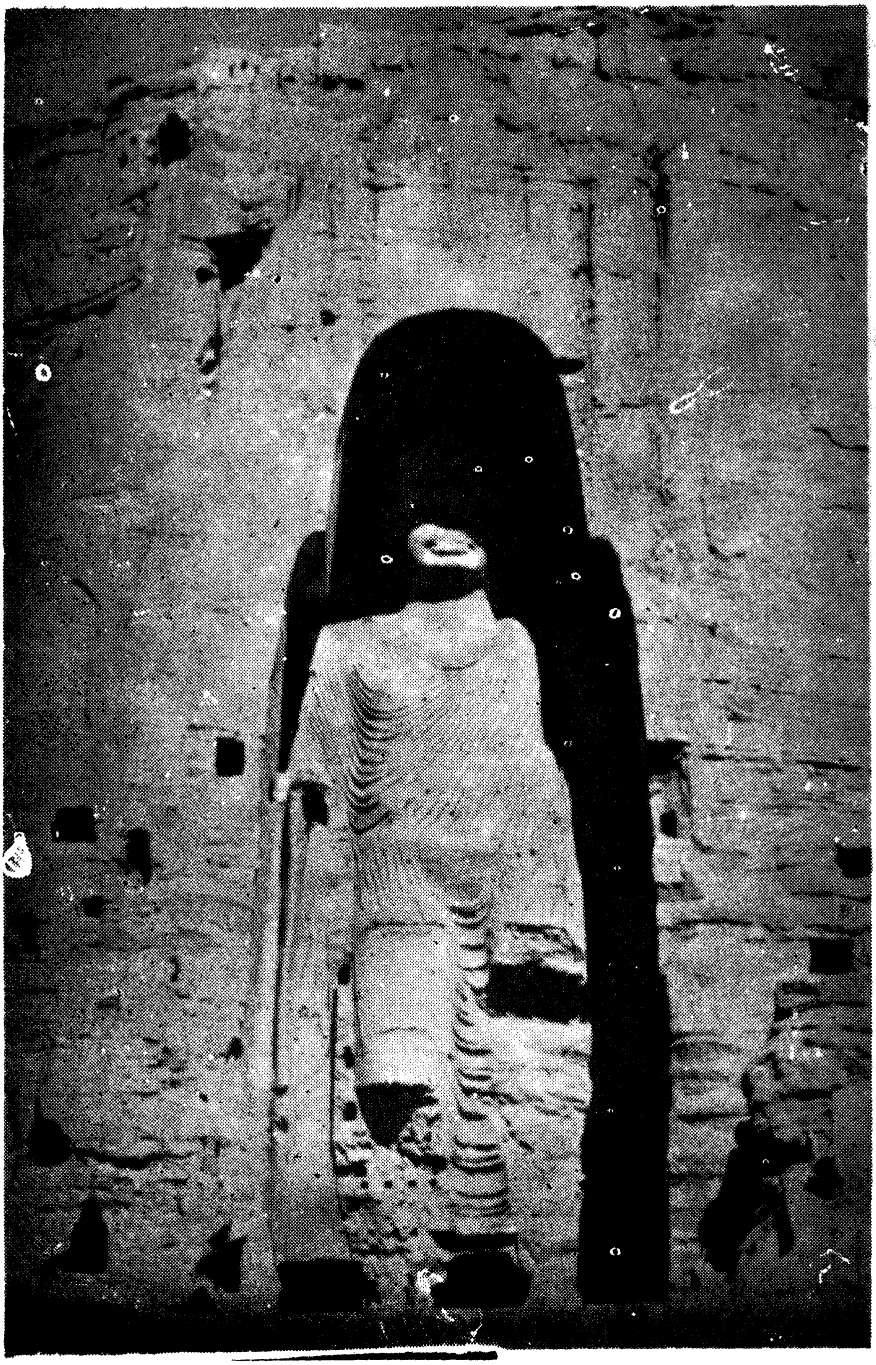

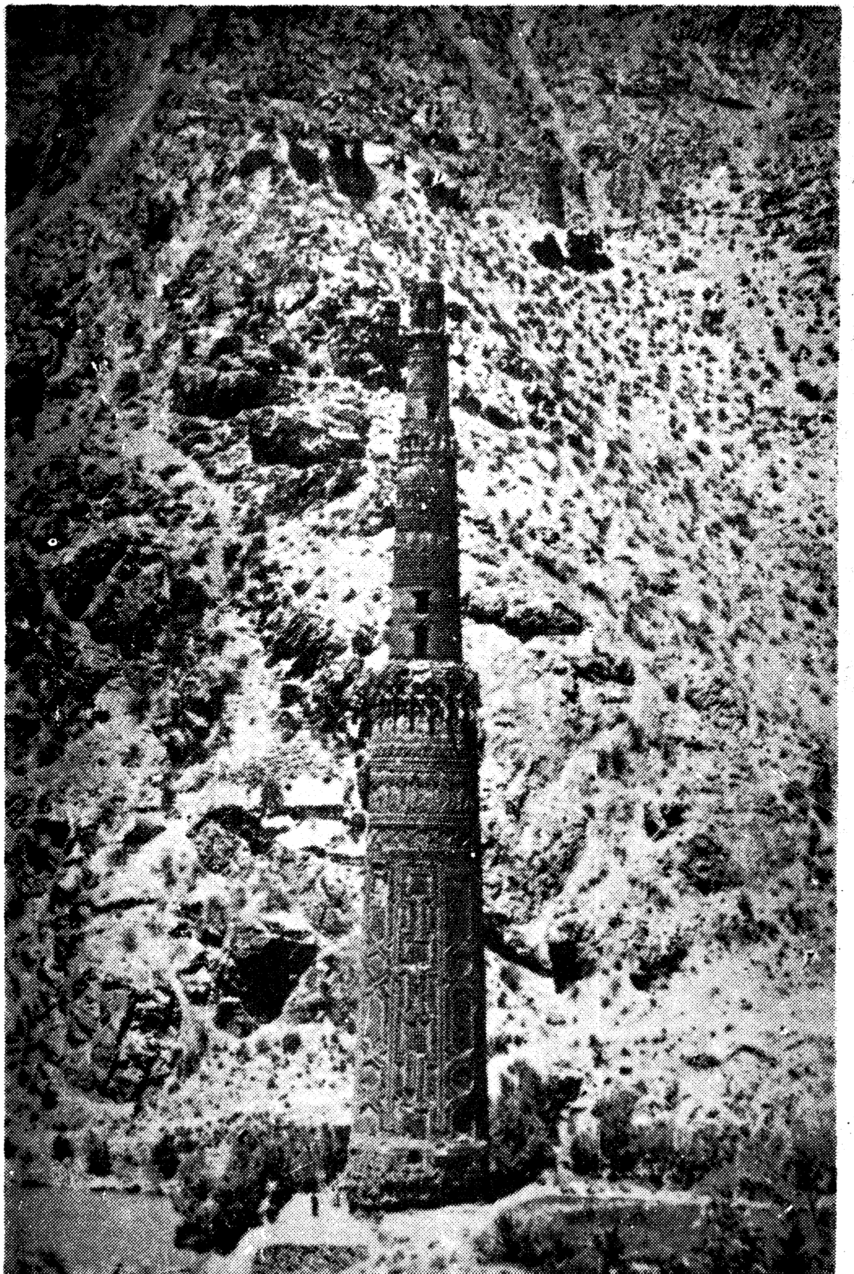

دا ښارتر یوی پیړی وروسته، له غورسره په جګړه کې ونښت اوغوریو بل دولت و چې زر یې پراختیا وموندله اودغربی افغانستا ن په غزنیو سیمو کې منځ ته راغی .

ددې جګړې په نتیجه کې په ۱۱۴۹.م کې یوه ډیره ناوړه تباهي منځ ته راغله چې دغور پاچا علاوالدین ته یې دجهان سوزلقب ورکړ.

د غزني ځای غور ونیوه چې تر ۱۲۱۵.م کال پوري دستر قـوت په حیث په افغانستان کې پاتې شو او بیا وروستـه دمحمد شاه له خوا چې د آمـو د سیند لـه خوا خوارزم شاپانو پاچا وفتح شو. غوریان ظاهراً یوایرانی قوم او احتما لا تاجک وو* په داسې حال کې چې غزنویان ترکان وو که څه هم دهغوی لښکرې ترریاتـې آندازې پورې له افغانانو څخه جوړې شوې وې . دغور ستره کارنامه دهندوستان په شمال کې وه چیرې چې معزالدین محمدغوري اودهغه جنرال قطب‌الدین ایبک د مسلمانانو سلطنت تاسیس کړ. ځکه نو په یوه معنی دا محوه شوی فاتح دپاکستان نیکه دی. (۱۲)

دغوریانو دپایتخت فیروز کوه موقعیت تر ډیرې مودې پورې معلوم نه وخو په دې وروستیو وختو کې په څه داډ سره تثبیت شوی دی .

خوارزم شاهان چې غوري واکمني یې په افغا نستان کې پای ته ورسوله دسلجوقي ترکانو د امپراتوري پاتـې کسان وو. دوی دنـنی خیـوی په و احه کی تا سیس شوی امپراتوری چې یووخت دخوارزم په نامه یادیدله دسلجوقی امپراتوري دیوې بلې پاتې شوی برخې په مقابل کې چې پایتخت یې په مروه کی و بریالی شول اوهمدارنکه دختیانو (Khitans) په مقابل کی چې اصلا له منچوریا (Manchuri a) څخه وو اودکاراختیای (Karakhitai) په‌نامه‌یې په‌کاشغرکی پاچاهي درلوده‌هم‌غالب‌شول‌دا ځل نتیجه‌مه بیت و.

دخوارزم شاهانو امپراتوری دخپل معراج په وخت کی د چنګیز خان د مغو لی سور و دزیاتو خرابکاریو او تباهیو په واسطه له منځه ولاړه . دې سور و چې له توړلو کوچی یرغلګرو څخه زیات وحشي چپاولګرو ودخوارزم شاپانو لښکر محوه کړ

---

* دا دلیکوال یود تیرشتنه ده. دمرحوم لوی استاد حبیبی ، کهزاد ، عتیق الله پژواك او یو شمیر نورو داخلی او بهرنی مورخینو په قول ، غوریان نه ظاهراً یو ایرانی قوم اونـه احتمالاً تاجك وو بلـکی نښتانه وو. »پښتوڅیړنی» دعلوموا کادمی، ۱۳۶۷کال، ۱-۲-۳ مخونه وګوری .

دهغو ښارونه یې له یوه سره ویجاړ کړل او یوه ویرانه یې تر شا پرېښوده. ددلچسپۍ وړ ده چې په همدغه‌زمانه‌کې دخوارزم شاپانو دلښکر یوآخري سر گردانه ټولۍ لري لویدیځ‌لور ته‌ولاړه او نژدی و چې دبیت‌المقدس‌لرغونی ښار په کنډوالـه بدل کړي .

وروسته له هغه چې چنګیز خان دآمو سین دشمال خوا ته سیمې فـتح کـړې ، باکتریا ته وخوځیده او هغه آبادی سیمې ته یې تردې آندازې پورې زیان ورسا وه چې دغه زیان هیڅـکله جبران شوی نه دی .

وروسته له هغه چې دفاتح چنګیز گـران لمسی موتوکن (Mutukin) دبـامیانـو تر دیوالونو لاندې ووژل شو، په غضب شوي مغولو ټول خلک چې ددوې گردچاپیره پراته وو له منځه یوړل. له همدی ځایه یو مخکښ لښکر چې دیرش زره مغولـی سواره یی درلودل مخ‌په جنوب دغزني خوا ته چیرې چې دخوارزم شاپانو دکورنۍ د آخرې پاچا زوی جـلال‌الدین له افغـانـی قبـایـلي خلـکو څخـه یوې‌وخ جـوړ کـړی و و خوځیـدل.دلته مغول په غیرمنتظره ډول مات شول. دا دهغوی په چټکو بریا لیتوبو نو کی یوه له ډیر لږ شمیر ماتو څخه یوه ماته وه.

دی ماتی خپلـه چنګیزخان صحنی ته راووست چیرې چې جلال‌الـدین د مغولی جنرال تحسین ځکـه ځان ته وگټا ته چې هغه ځان‌په دریاب‌کـې واچاوه او هندوستان ته وتښتیده. جلال‌الدین هلته اوپه پارس کې یورومانتیک ژوند ته دوام ورکړ.

چنګیز پخپله کله چې د مغولو دیوه روایت له مخې دیـوه یونیکـارن*(Unicorn) له خـوا ور تـه اخـطـار ورکـړل شـو چـې وړانـدې‌ولاړ نـشـی دسند(Indus) سره تم شو؛ اوداداسې یوه پیښه وه چې‌که رښتیا وی نو هندوستان به په حقه سره دغه افسانه یی حیوان دخپل ملی نښان په حیث ځان ته ټاکلی وای .

دا خبره زیاتـه محتملـه ده چې چنګیز دهندوستان ددښتو تودوخی او د هغی اغیزې پر خپلو شمالي سورو باندې ووېراوه چې دا کارونـه کړي. (۱۳)

افغانستان دیو څه مودې لپاره لږ تر لږه تش په نامه د مغولو تر تسلط لاندې پاتې

*- یونیـکارن دآس په شان یوخیالي‌حیوان دی‌چې په تندی کی یوا‌وږدښکرلری . (مترجم)

شو. په ۱۲٤۷.م کی دچنګیز یوه لمسی (منګوخان) (Mangu Khan) شمس‌الدین چې دغوریانو دنجباوو څخه و د هرات د والي په حیث مقرر کړ چې پـه پارس کې دمغولو د اقتدار له زوال‌څخه یې استفاده وکړه او یوه نوې کورنۍ یې تاسیسه‌کړه. داکورنۍچې دکرت (kurt) په نامه یادیده تقریباً یوه پیړی یې دهـرات دشـاوخـوا په سیمو کې حکومت وکړ. (۱٤)

۱۳۳٦ کال دترکانو خورا لوی فاتح ګوډ تیمور منځته راووست. تیمور چې په ختیځ کـې صـاحب قـــر آن بـلـل کـیـده (Lord of the fortunate Conjuuction) د ګورکانو (Gurkan) چې دبر لاس ترکانـو (Barlas Turks) یوه ښنه ده مشرو چې دآمو سین په شمال کې یې ژوند کاوه . ده دترکا نو دقبیلو لـه متحدکولو څخه وروسته په یوه دوره فتوحاتو لاس پورې کړ چې د چنګیزخان له فتوحاتو سره اندول وو. برخلاف دمغولو ، تیمور دهنر او کلتور سره دلچسپی درلوده که څه هم مسلماً ده هیڅکلـه نه دی پـریښي چې له هنر او ثقـافت سره دده دلچسپي د جنګ لپـاره د هغه دجذباتو مانع وګرزی .

ده افغانستان‌له مشکلاتو سره فتح کړ. دلته دغرونو په منځ کـې دجنګ دیوه نابغه په حیث دهغه دنبوغ لپاره زمینه نه وه برابره او نا ممکنه وه چې پر ځینو قومونـو په تیره بیا پر کافرانو باندې بری‌ومومي . په ۱۳۹۷ کال کې یې یو لمسی (پیرمحمد) په کابل کې دچارومسول وګرزاوه او خپلو فتوحاتو ته یې په هندوستان کې بې له تکلیفه پراختیا ورکړه او هندی لښکری یې په آسانۍ سره ماتې کړې او دهلی یې داسی وران کړچې « ددوو میاشتو لپاره یوه مارغه هم وزرونه ښوراوه. »

وروسته له هغې تیمور را ستون شو چې خپل پایتختونه په سمرقند ا و بخارا کې په هغو ودانیو سره چې دهندي مریانوپه واسطـه جوړې شوې وې ښکـلې اودهغـوی دهیواد په غنایمو سره مجهز کړي. تیمور خپلـه توجه لویدیځ او شمال ته را واړولـه او خپلو فتوحاتو ته یې دوام ورکړ . دخپلې دوری په اوج کې یې بایزید (Bayezid) ته چې ترهغه وخته پوری د عثماني ترکانو (Ottoman Turks) نه مغلوب کیدونکی

سلطان و، ماته ورکړه. تیمور په ۱۴۰۴ کال کې مړ شو او خپله امپراتوري يې پیر محمد ته پرېښوده . (۱۵)

دخپلو مخکښینو دولتو په شان د پنځلسمې پیړی په پای کې دغه پراخ دولت د شهزاده نشینانو یو ګډ ود قلمرو ګرزیدلی و چې یو له بل سره يې شخړه کوله او هر یو دتیمور دیوه اولاد په واسطه اداره کیده. ددغو توطئه ګرو خپلو انو له ډلی څخه په ۱۴۸۳ کال کی یو بل نابغه مشر د ظهیر الدین په نامه چې د با بر(زمری) په نوم يې شهرت درلود را پیدا شو.

بایزید چې په څوارلسم نسل دچنګیزخان او همدارنګه په پنځلسم نسل ګود تیمور ته رسیده دیوې مړدی لپاره داسې ښکاریده چې د تیمور یانو امپراتوري بیا سره یوموټی کړي ؛ خو په پای کې دهغه دهڅو مخه دهغو کوچیانو ګډوالو (مهاجرینو) دوروستی ډلی له خوا ونیول‌ه شوه چې له مرکزی آسیا څخه راغلل. تر ۱۵۰۰ کال لږ څه دمخه ازبکانو چې یو ترکې قوم و ، جنوب لور ته د آموسین خوا ته لیږدیدل پیل کړه. په ۱۵۰۳ کال کی بابر چې ټول امیدونه يې له لاسه ورکړی وو دیو شمیر ملګرو سره له هندوکش څخه را تیر شو او « ما بی له جنګ او بې له کوښښ څخه دربیع الثانی په اخری لسو ورځو کی دلوی خدای په مرسته او مرحمت کابل او غزنی لاس ته را وستل او دهغوی خپلواکې سیمې چې ځان ته تابع کړلې. » (۱۶)

له بابر سره کابل ته دبیګانه وو او جنګیالیو یوه ډله راغله چې د جنګ لیوال وو د دې لپاره چې دغه ډله برابره کړی او همدارنګه له دې سببه چې دده یوه نیکه هم هم بله چاره نه درلوده، بابر د افغانې قبایلو اودخپلو پاتې شوو تیموری خپلوا نو په مقابل کې یو لړ جګړې وکړې په پای کې يې خپل جنګیالي هندوستان ته بوتلل او په ۱۵۲۶ کال کې يې ددهلي سلطان ته چې دلودی قبیلې یو افغان و، ماته ورکړه. دهماغه کال داپریل دمیاشتی په ۱۵۲۶ کله چې دبابر په نامه ددهلي دپادشاه په حیث جامع جومات کې خطبه ولوستل شوه ، د یوې کورنی سلطنت پیل شو چې په نا سمه توګه دمغلو د کورنۍ په نامه یاده شوه.

بابر په ۱۵۳۰ کې مړ شو او دهغه دوصیت له مخې یې مړی بیر ته کابل ته را وړل شو او « دکابل د شاوخوا په یوه ډېر په زړه پورې ځای کې » خاورو ته وسپارل شو داشیا ددغه فاتح مقبره لا تراوسه هلته شته اودغه لاندې ډېر لیک ور باندې پروت دی. یوپاچا دکوم له څیرې نه چې دخدای نور ځلیده، محمد ظهیرالدین بابرپادشاه و.

دمغولو کورنۍ دپارسي نه صفوي کورنۍ سره تقریباً په یوه زمانه کې په هندوستان کې را پیدا شوه؛ په حقیقت کې بابر اودصفوي کورنـۍ بدخویه موسس شاه اسمعیل سره ښه پیژندل. دغه دوې کورنۍ دوې پیړۍ سره ګاوندیانې وې چې ستر پرمختګ یې په برخه شو او بیا یې تقریباً په عین وخت کې سقوط وکړ. په پارس کې دشیعه او دمغلو په دربار کې دسني عقیدې دمخالفت سره سره بیا هم دهغوی تر منځ روابـط نسبتاً ثابت وو. ددغې دورې په اوږدو کې افغانستان یوځل بیا دیوه مایل هیواد حیثیت درلود چې کابل د مغولو په لاس کې او هرات د صفویانو په لاس کې و، اوکندهار د دواړو منځ په پړلـه کې پروت و چې کله به دیوه په لاس کې او کله به د بل په لاس کې و. دا ښار په ۱۵۹۵ کې دمغولي اکبر له خوا ونیول شو. په ۱۶۲۲ کې بیـا دشاه عباس له خوا ونیول شو، په ۱۶۳۷ کې بیر تـه شاه جهان ونیـوه او ۱۶۴۹ کـې بیـا دپارسیانو په لاس ورغی.

دمغولـو اوصفـویانـو دواکـمنـۍ ددغـې دورې پـه ترڅ کـې نوو قـواوو پـه افغـانستان کـې جنبش پیل کـړ او دا ځکـه چې تر دې وخته پورې متخاصمو پښتنې قبیلو دلومـړي ځل لپاره په امتحا نی توګه هڅې وکـړې چې سره یو شي. په د غه لاړ کـې لومـړی قـدم د یوسفـزو لـه خوا پـه ۱۶۶۷ کـې اوچت شو. دې کـار تـه په ۱۶۷۲ کې دا پریـدو له خوا چې ختـک، شیرا نیان او غلزي ورسره یوځای شوي وو او دیوره خپلواکۍ غوښتنه یې کولـه دوام ورکـړل شو. دوی په ګډه سره دمغلو یو شمیر لښکرې محوکړې او د خپل « پاچا » اکمال خان (AkmalKhan) پـه نامه یې سکـه ووهلـه. رښتیا هم دوی پرته له وحدت نه دملي حاکمیت نور ټول صفات درلودل. همداچې دمغلو واکمن اورنګ زیب جګړه بس کړه اودوطن آبادی او اقتصاد ته متوجه شو، دغه نهضت دداخلي خیانتونو په یوې ګډودۍ کې له منځه ولاړ.

دپښتنو دتسلط بله څپه په کندهار کې منځته راغله چېرې چې دصفوي مخ په زوال اقتدار دګرجي شهزاده (Georgian prince) شهنواز (دکار تلي یوولسم ګیورګي (Giorgi xlof kartli) په لاس کې و او دا هغه څوك دی چې افغانستان یې دشیطان دتخم او دخلکو تباه کوونکی په نامه یادوي . په ۱۷۰۹ کې غازي دمیرویس په مشرۍ چې دهوتکي کورنۍ مشر و له خپلو شما لي سنګرونو څخه را کښته شول والي او دچوپړۍ لښکریې ووژل او ښار یې ونیوه. تقریباً په همدغه وخت کې د پښتنو یوې بلې قبیلې (ابدالیانو) د هرات ښار ونیوه .

له دغو پیښو څخه د صفویانو کمزورتیا ښکاره کېږي. له دې وروسته دغلزو سور او لښکرو په پارس باندې یرغلونه پیل کړه ، خلك یې لوټول، مالونه یې چورول او یوازې دیوه سست مخالفت سره مخامخ کېدل. په یوه دغسې لښکر کښې دمیرویس زوی (محمود) بې باکانه زړه ورتیا سره خپلې لښکرې په اصفهان کې دصفویانو دپایتخت تر دېوالونو پورې ورسولې . دلته حتی پخپله محمود هم حیرا ن شو چې چې بې آرادې اوعاجز شاه،سلطان حسین خپل تخت یرغل کوونکو ته تسلیم کړ .

په اصفهان کې دافغانانو د واکمنۍ موده لنډه وه . د غلزو شمیر لږ ؤ او له خپلو کورنیو څخه لرې پاته وو ؛ پارسي شیعه ګانوچې څومره له هغوی څخه د هغوی دعقیدې له امله کرکه کوله په هماغه اندازه یې دهغوی د ظلم له امله هم کرکه کوله. په پای کې دهغوی دمشر (محمود) زیاتیدونکې لیونتوب ددې سبب شو چې خپل خلك یې مړ کړي او د هغه دتره زوی (اشرف) یې ځای ونیسي. دا نوی پاچا « متواضع او زړه ور » و مګر ورانۍ مخکې له مخه لا شوې وه ؛ په ۱۷۳۰ کې په زرګان(Zargan) کې له یوې ما تې څخه وروسته چې کوم غازي ژوندي پاتې شوي وو دبلوچستان په دښتو کې مړه شول .

نادر قلي نومی چې په تاریخ کې دنادر افشار په نامه شهرت لري دپارسیانو دپخوانۍ حالت د اعادې اتل و. نادر چې پخوا یو داړه مار او په شما لي ایرا ن کې دترکانو دافشار دقبیلې دیوه شپون زوی و، دعسکر کیدو اودطهماسب میرزا دلښکر و

دقوماندان درجی ته دپورته‌کیدو په وسیله خپله دژوند رومبی دوره قانونی وگرزوله ؛ طهماسب میرزا دهغه پادشاه زوی و چی پادشاهی تخت یی غلزیو ته پریښی و . دافغانانو ترماتې وروسته ، نادر په چټکۍ سره شاهی جوغه دطهماسب له اوږو څخه خپلو اوږو ته منتقل کړه ځکه لکه چې‌دهغه تاریخ لیکونکې‌لیکلی دي « یوازینی زیارت په‌کوم کې‌چې هغه عبادت‌کاوه هغه دجاه طلبۍ زیارت و . »

ترپاچا کیدو وروسته، نادر یو لړ ځلانده جګړې چې ده ته یی دپارسی ناپیلون لقب ور په برخه کړ پیل کړی که څه هم په حقیقت کی بنایی بی ځایه نه وی چې ناپلیون دی فرانسوی نادر و بلل شي . کندهار او کابل په ۱۷۳۸ کې د ده په مقابل کې سقوط وکړ ؛ پس له هغه دهندوستان لورته روان شو اوهلته یې په مضحکانه سهولت سره دمغولړلوی لښکرته ما ته ورکړه. دی د هندوستان له منقولی سروت سره چې په په هغه کې دتاووس تخت هم و، کور ته را وګرزیده او دلته یی دسندی امیرانو عثمانی ترکانو او دبخارا دازبکو په مقابل کې یو لړ نه ختمیدونکی بریالی جګړې پیل کړی . خو دی چې تل یوشکمن سړی و داسی یوه ناروغی ور ته پیدا شوه چې تر لاس لاندې کسان و ځوروی او ځکه نو په ۱۷٤۷ کې د خپلو عسکری منصبدارانو ترتورو لاندی مړ شو ؛ دی دیوی داسی توطې قربا نی شو دکوم لپاره چې د ده خپله بې رحمی او سنګدلی ترزیاتی آندازې پورې مسووله وه . د نادر له مړینې څخه دافغانستان دهیواد قصه پیل کیږی . (۱۷)

دهندکانی مرغلری دی، سیندونه یی شراب دی ، غرونه یی مشك دی مکرخلك یې ساده گان دی.

(افغانی وینا)

څلورم څپرکی

احمد شاه بابا

دنادر شاه مرگ له کوم سره چې افغانستان دیوه‌هیواد په حیث پیل شو یوناوړه فال و. پارسي فاتح دمغولو تجزیه چټکه کړی ده؛ خو له خپل ټول لیاقت سره چې واکمنې یی پرې پوره شهادت ورکاوه ؛ دیوه نوی او قوی پارسي دولت په تأسیستو لوکی بریالی شوی نه و. برعکس دهغه په لښکرکې د ممتازو عسکرو ټولی او هغه کسان پرکومو چې ده ډیر باور درلوده، ترکمن او افغانان وو. دغه کار چې د هغه په ظلم کې یې زیاتی را ووست دده په مقابل کی دپارسیانو دکرکی یوبل علت و.

دنادردمرگ په وخت کی دشاه‌ممتازگارډ دسورو یوه ډله وه‌چی دافغانی قبیلی له ابدالیانو څخه جوړه شوی وه چې دهغه ددورې دپیل راهیسی یې د هغه خدمت په صداقت سره کړی و. دغو افغانانو دخپل مشر دقتل په اوریدو سره د نادر پر خیمه هجوم را وړ چې د هغه جسد وویني. ظاهراً دافغانانو او پارسیانو تر منځ جگړه منځ ته راغلله او تر هغه وخت پورې یې دوام وکړ چی افغانان جنگ څنی جدا شول او پرخپلو آسونو د کور خواته په بیړه ولاړل او ترشایی پرخپلو پخوانیو ملگرو لعنت وایه.

کله چې ابدالیان له هرات څخه وړاندې ولاړل، دغه خبر یې خپور کړ او د ابدالیانو د او وقبیلو څخه یې وغوښتل چې په کندهار کې چې دهغوی په وړاندې پروت و سره را ټول شي . ځکه چې دوی دا خبره په ځرګند ډول درک کړی وه چې د ابدالیانو دګټو اودیوه دولت دتشکیلولو لپاره ښه موقع په لاس ورغلې ده . ددوی قوی سیالانو (غلزیو) لا هم دخپلې ناوړې پارسی بـدې پیښې او هغه زیان چې هغوی ته د نادر شاه له خوا رسیدلی و تلافی کولـه . په هندوستان کې د توره توره کیدونکو مغولو یا په پارس کې دهرج ومرج نه کوم خطرنه و چې دوی ترینه و یریدلی وای. تر هغه او سپنیز انظباط لاندې له خدمت کولو نه ور وسته چې د نادر له خوا په تو‌رلو جګړو کې تعمیلیده ، ابدالیان په دې پوهید ل چې اوس نو د جنګ دهنر استادان دي.

د هغوی مشرانو کندهار ته نزدې د شیخ * سر خ په زیا رت کې غونډه وکړه چې یو پاچا وټاکي . دا یو آسانه کار نه و. څو ورځې داسې ښکاریده چې د پښتنو دهیواد پالنې احساسات به د قبیلوی حساد تونو په وسیله له منځه ولاړ شي ځکـه چې هریوه له مشرانو څخه غوښتنه چې خپل کاندید مخ ته بوزی مګـر راضی نه وو چې یو بل یوتائید کړی. اووه جرګی وشوی خو کومه پریکړه ونشوه . خو په اتمه جرګه کې یو مشهور ملنګ صابر شاه جګ شو او ویې ویل، « ولې دا اوږدې خبرې کوئ؟ خدای احمدخان ترتاسو ټولو یوستر سړی پیدا کړی دی . دی د افغانی کورنیو له خورا معتبرو اونامتوکورنیوڅخه دی. په دې دلیل د خدای کـړه تائیدکړی . ځکه که دخدای کړو ته زیان ورسوی، نو په پر تاسو باندی به دخدای قهر اوغضب وشی.»

په نتیجه کې سردارانو درایو په اتفاق سره احمدخان د افغانانو دلومړی پاچا په حیث و ټاکـه. پس له هغه صابر شاه دخاورو یوه کو ته جوړه کړه اوویی ویـل، « داستا تخت دی .» دغنمو له پرووی څخه یې یـوه کوچـنی حلقـه و او بدله ا و داحمدخان پرسر یی کیښوولـه اووی ویل ، « داستاجوغه ده .» (۱)

• داشیخ سرخ نه بلکه‌شیرسرخ دی. ښایی‌داطباعتی‌غلطی‌اوسی‌نه معلوماتی.

احمدشاه دخپل تاجپوشی دمراسمو په وخت کې درویشت کلن و . پلار یی محمدزمان خان د سدوزویو چې د پوپلزیو اصلي پښنه ده مشر و او کله چې احمدخان پیدا کیده ، ملتان ته شړل شوی و . احمدخان په څوارلس کلنی کی دنادر شاه له خوا چې ددی ځوان افغان د استعداد څخه متاثرشوی اودشاهی گارد کپتان کړی یی ونیول شوی و.

احمد خان د ټولو ځانگړو وړتیا وو او د خپلی کورنی د حیثیت سره سره هم دسن له مخې چې افغانان ور ته درناوی لری ، ډیر کوچنی و چې پاچا وټاکل شی.

که څه هم سدوزی دابدالیانو له ټولو پښنو څخه معززه پښنه وه ، نه د دوی شمیر زیات وو او نه د پوپلزیو چې دوی یې په راس کې وو او ټول شمیر یې تقریباً شلو زرو ته رسیده. بارکزی دابدالی خیلونو تر ټولو لوی خیل و؛ ځکه نو څرنگه چې اساسی افغانی وفاداری تل نږدی واحد ته وی ، تر ټولو مقتدر ابدالی سردار حاجی جمال خان وو چی دمحمدزیو یعنی دبارکزیو دلومړی پښنی مشر و .

په حقیقت کې داحمد خان په ټاکنه کې دده تر خپل شخصیت او دده دکورنی تر حیثیت پرته له شک څخه دده د خپلې قبیلې نسبی کمزورتیا لږ رول نه درلود ه . ابدالی مشران چې راضی وو یو داسی مشر ومنی چی بنایی هغوی عظمت او قدرت ته ورسوی په دی راضی نه وو چی یو مستبد پاچا ومنی . دوی ددې لپاره چې دخپل شخصي قدرت زیاته برخه له لاسه ورنکړی، احمد خان یې دپاچا په حیث وټاکه. لنډه دا چې دوی دمرکزی دولت پرځای یو دول فیودالیزم را منځ ته کاوه .

له نیکه مرغه داحمدخان شخصیت اوقابلیت دده دموقف کمزورتیا تلافی کوله.

همدارنگه دغه ځوان پاچا یو بختور سړی و . دده دتاجپوشی له مراسمو څخه لږ وروسته دمالیاتو یولوی کاروان له پنجاب څخه کندهار ته را ورسیده . د کاروان مشر تقی خان اختبیغی (Tagi Akhtabeghi) چې د نادر شاه یو له پارسیبان شوو ترکانو څخه و او د نادر شاه له مرگ څخه یې هیڅ شی اوریدلی نه و، احمدشاه ژر له خزانی څخه بیغمه کړ. (۲) احمدشاه وکړای شول چې له دغه غنیمت څخه

روزل شوو عسکرو ته چې له ده سره یې د نادر شاه په لښکر کې خدمت کړی و ، معاش ورکړی. هغه همدارنګه له دغو پیسو څخه د عاقلانه رشوتونو په شکل کار واخیست چې له مرکز څخه دلیری مشرانو شک لرې کړی .

پس له هغې څخه دی ځوان پاچا کوښښ وکړ چې خپل نوی هیواد په فارسي چوکاټ کې دافغاني مزاج او دود سره سم تشکیل کړی. هغه ابدالي مشران په مهمو پستونو کې مقرر کړل او یوه سلطنتي شورا یې چې له اتو څورا مقتدر و ابدالـــي سرداران څخه جوړه شوی وه ، تشکیله کړه اوله هغوسره یې په ټولو عمده مسایلو کې مشوره کوله او دهغوی مشورې یې معمولاً منلې .(۳) دهغه هدف دا و چې داقرانو په منځ کې دلومړي پـه حیث حکومت وکړی او که څه هم په آسیا کې د دولت دغه مفکوره نادره وه ، خو بریالۍ ثابته شوه .

قاعدتاً احمد شاه د ابدالیانـو پلوی کاوه او دی ته مایل و چې دسدوزیو له شاهي قوم سره دواجب الحرمت په حیث چلند وکړی. مګر همدارنګـه هغه د نورو پښتنی قبیلو په جلبولو کې هم محتاط و ، او دهغوی دوفاداری په بدل کې به یې له هغوی سره دخپلوی پیشنهاد کاوه او هغوی ته به یې له خپلې قبیلې سره یوشان حقوق ورکول. شادی و چې د ابدالي قبیلوی نوم یـې په درانـی « مرغلین » بدل کړ په کوم سره چې دوی له هماغه وخت راهیسی یاد شوی دی . دخلکو په نظر ده دا کار ځکه وکړ چې یو خوب یـې لیدلـی و ، که څه هم ښایـی دغه نـوم له هغـو مرغلینو وا نـیو څخه اخیستل شوی وی چې د نادر شاه شاهي ګارډ په غوږ کول چې احمد یې مشرتوب په غاړه درلوده .

احمدشاه بابا دومره زیرك و چې دا درك کړی د قبیلو انفرادیت د ومره قوی دی چې کوم واقعي مرکزي قدرت ته د ټینګیدو اجازه نه ورکوي . رښتیاهم دافغانستان دداخلي تاریخ ډیره برخه داحمد شاه له دورې څخه ترننه پورې د قبیلوي تنظیم په مقابل کې دمرکـزي دولت له جګړو څخه جوړه شوې ده. یوځل چې ده یو نیمګړی افغاني دولت تاسیس کړ ، دهغه داستحکام او ساتنې لپاره یې لارې چارې ولټولې :

احمدشاه بابا پوهیده چې دی دجنګ لپاره استعداد او یو داسې قوم لري چې دغه دول استعداد ستایي .ده ته دخپلو ګاونډیو هیوادونو کمزورتیا اوشتمنی ور معلومه وه ا و ددې کار معقولیت ته ملتفت شو چې د خپل رعیت لا قراره انرجي دیوه بهرنی هدف خوا ته متوجه کړي. ده لومړی دشمال خوا ته دکابل دښار په لور حرکت وکړ. دلته نصیرخان (Nasir khan) چې یو پارسي اجیر سربازو د مړه شوی نا در شاه په نوم دوالـي په حیث کار کـاوه . نصیر مغلو او نادر دواړو ته په صداقت سره خدمت کړی و سره له دې چې تل یـې معاش ناکافي و چې البته دا په هیڅ حال کومه مهمه مسالـه نه وه ـ او ده اوس دتسلیمیدو لپاره داحمد شاه بابا تقاضا رده کړه پر ځای یې دغلزو اوهزاره ګانو یو مخلوط لښکر برابر کړ چې دښار دفاع وکړي .

مګر دنصیرخان لپاره دبدمرغی ځای و چې غلزیو او هزاره ګانو یو له بل څخه نسبت و درانیانو ته زیاته کرکـه درلوده او له جنوب څخه دروزل شو یو عسکرو په مقابل کې یـې ضعیف مقاومت ښکاره کړ. خو دکابل دپارسي قزلباشو چوڼۍ بله کیسه وه؛ مګر دوی هم په نسبی توګه مهذب درانیان دخپلو راتلونکو واکمنانو په حیث غوره وګڼل او ځکـه نوله درانیو سره دبرابر حیـیث دلرلو دلوز نه وروسته هغوی ته تسلیم شول. نصیرخان دهندوستان خوا ته وتښتیده او د درانیو دیوې دلې سور و له خوا تعقیب شو چې دفراری دزیات شمیر حرم دښځو په نیولو کې بریا لې شول . کله چې نصیرخان ته خبر ورسید چې دهغه له ښځو او ماشومانو سره ښه چلند شوی دی بیرته را ستون شو او ځان یې احمد شاه بابا ته تسلیم کړ . پس له هغې افغـا نې لښکر پیښور پر ته لـه کوم مخالفت څخه ونیوه .

په دی وخت کې د مغلو لوی امپراتورې نږدې وه چې تجزیه شي. تر اورنګ زیب وروسته، مغولي شاهانود خپلو نیکونو عیاشیو ته دوام ورکاوه، مګر د هغو د اثراتو د مقاومت کولو قـدرت یې له لاسه ور کړی و. پاچاهانو او درباریانو خپل زیات وخت او ابتکارنو یو او عجیب و غریب وار په وار زیاتیدونکو بدیو ته وقف کا وه او کله کله یې توطئې هم جوړولی ـ شیعه یې دسنی په مقابل کې ، پارسی دله یې دتوراني يانو په مقابل کی یا ورور یې دورور په مقابل کې سره اچول .

دمغولو په دربار کې خائینانو احمد شاه بابا په دهلي کی له اوضاعو اوحالاتو څخه خبراوه. یو له دغو څخه دپنجاب مغولي والي شهنواز خان و. کله چې هغه افغانان پرهند باندی یرغل ته را وبلل، احمد شاه بابا دنوي اصرار ضرورت ونه لید: د۱۷٤۸ کال په دسامبر کې یوافغانی لښکر چې اصلاً له درانی شورا څخه جوړ شوی و له پیښور څخه په شتاب ووت او دلاهور خوا ته یې ودانګل. په عین حال کې شهنواز خان د یوه نا څرګنده علت له مخې خپل فکر بدل کړی وواو کله چې افغانان دچیناب (Chenab) سیند ته ورسیدل، دمغولو سره مخا مخ شول. دغه لښکرې دوه ورځی یو له بله سره وجنګیدلی ؛ په دریمه شپه افغانان په کراره د سیند برې خوا ته وخوځیدل ددښمن دلښکر پروا یې ونکړه او خپل هدف لاهور ته روان شول . لاهور پرته له مقاومت څخه ونیول شو ، خودې کار له یوه بیرحمانه او سخت چپاول څخه ونه ژغوره . دخلاصون لپاره تر لـز کوښښ وروسته ، شهنواز خان دخپلو عسکرو سره چې مخ ته یې روان و، دهلې ته وتښتید :

په عین وخت کې د مغولو زوړ (مسن) امپراتور محمد شاه د مغولو عمده یا اصلی لښکر د خپل زوی ، یوه بل احمد شاه تر مشری لاندې ولیږه چې لومړنی مدافعین وژغوری . دوی دشهنواز خان له پا تی لښکرو سره سر هند ته (Sirhind) نږدې له افغانانو سره مخامخ شول. دلته د۱۷٤۸ کال دمارچ په ۱۱ ، افغانانو چې تېرول شمیرې ددښمنو مغولو تر نیمایی لږو تر هغه وخته بریالی وو چې یوه عسکر سهواً باروتو ته اور واچاوه . دهغه څخه را پیدا شوی چاودنـه د دې سبب شوه چې داحمدشاه په سلو ګونو افغانان ووژل شوه اوهغه یې دې ته اړ کړ چې خپل لښکر په شاه وتمبوی . هغه خپل لښکر په سمه توګه په شـټ بوته او مغول پسه هغوی پسې لاړ نشول.

دا یوازنی کامیابی وه چې محمد شاه یې له یو عمر ماتې وروسته خوشاله کړ، مګر ډیره موده لا تیره شوې نه وه چې هغه مړ شو . زوی یې مغول احمد شاه چې څه نا څه ددغې فتحی په نتیـجه کی دتاج او تخـت خاوند ګرزیـدلی و تر خپل پلار کمزوری را ووت . د۱۷٤۹ کال په ژمی کې د افغانانو لښکر یو ځل بیا د سند څخـه

هغې خوا ته تیر شول او دا ځل احمد شاه له خپلو بارونو سره له خاص احتیاط څخه کار واخیست. د پنجاب نوی والی معین الملك چې له هغه سره‌جگړی ته وروو د مرستی لپاره دهلی ته یو څوك واستوه او ور ته امر وشو چې دروغې لپاره یرغلگرو ته پنجاب په بدل کې ور کړي :

احمد شاه چې په دې خبره قانع شوی و بیرته افغانستان ته را ستون شو او د پنجاب ولایت په تر لاسه کولو کې یې یو نفر هم له‌لاسه ورنکړ.

په ختیځ کې له دغې کامیابی نه وروسته افغانی پاچا دغرب‌لور ته را وگرزیده. د ۱۷۵۰ کال په منی کې احمد شاه بابا له یوه لښکر سره چې تقریباً ۲۵۰۰۰ عسکر یې درلودل‌او په هغه کې دبلوڅو یو لښکر چې مشر یې نصیر خان و هم شامل و (نصیرخان دکابل دمعزو ل والی‌څخه بیل یوبل سړی و) پرهرات باندې یې حمله وکړه. دغه ښار چیرې چې احمد خپل‌هلکتوب تیرکړی و تش په نامه سره دنادر شاه لمسی (شاه رخ) تر واك لاندې و کوم چې په مشهد کې له خپل پایتخت څخه یوکمزوری حکومت‌چې اساس یې اصلا دهغه دنیکه په شهرت اینښودل شوی و، ساته. په هرات کې رښتنی قدرت‌دسیستان دیو عربی مشر(میرعلیم خان) په لاس کې و چې دهغه دوالی (محمد امیرخان) له خوا یې نیابت کیده .

همدې محمد امیرخان داحمد شاه دتسلیمیدو غوښتنی ته دښار د دروازو په تړلو سره ځواب ووایه. څرنگه چې افغانی لښکر کاملا له سپرو عسکرو څخه جوړ شوی و ، نو اوس په یوه مذبذب یا متر د دحالت کې وو ؛ ځکه احمد شاه که څه هم دجنگ‌ دتدبیر په برخه کې اودسپروعسکرو دمخکښ په حیث ډیرهوښیار ودکلابندی په حمله کې یې عملی تجربه نه درلوده . سره له دې هم دا دهغه نیکمرغی وه چې دښار د ساتنی زیاتره عسکر درانیان وواولجوج والی یې ژرتسلیمیدو ته تشویق کړ. احمد شاه تر دغې آسانې فتحې وروسته ، مشهد ته دحرکت کولو په وخت کې نوری کلاوی یا چوسی‌گانی‌ولیدلی چې داځلی د دښمنو پارسیانو له خوا ساتلې کیدلې.

افغانان دشاه رخ له خوا دوفا داری دیوی پوچی ژمنې تر منلو وروسته ، نیشاپور

ته ستانه شول چې په هماغه وخت کې یوبلهای او مهم ښار و. دلته نه یوازی له نورو خنډونو سره مخامخ شول بلکې تریخ اوسخت ژمی یې هم ونیـد.

احمد شاه تربیوي آندازې په احمقانه توګه په یوی بې ګټې کلابندی باندی تینګار کاوه ، په داسې حال کې چې دهغه افراد له لوږی څخه هـلاك کیدل او په شارو داګونو کې لړزیدل او دې حالت تر فبروری پورې دوام وکړ څو هغه کسا نو چې لـه دغـه لښکر څخه پاتې شوې وو بیر ته د هـرات پـناه ګاه ته ځا نونه ورسول :

احمدشاه دژمی پاتی برخه هلته واوسیده؛ له درانی قبایلی خلـکو او شمال ته دچار ایماق له خلکو څخه یې یو نوی لښکر را جلب کړ او هغه یې وکړه چې خپله کمزوری توپخانه دیوه سترتوب په جوړولو سره پیاوړی کړی چې یوه (٤٧٢) پونډه ګولی یې ویشتلـه :

د۱۷۵۱ کال د پسرلی په سر کې افغانی لښکر یو ځل بیا په نیشاپور باندی حملـه وکړه چیرې چې ښاریان په دې کې دومره د مقاومت طرفدار ه نه وو ځکـه چې حملـه دپسرلی دکر او کروندی په وخت کې شوی وه . له بلې خوا د سترتوپ دغور هـار له املـه زیات یې زړه شوی وو کوم چې یوه ګولی یې و یشتله او پس له هغه په فوراً چاودیدلـه. ښار په چټکی سره تسلیم شو او په دې خبر نه وو چې افغانا ن یو ځل بیا دخپکی ستونزو په منځ کې وو .

افغانې پاچاله نیشاپورنه بیرته مشهدته راغی . ده په خوشالی سر ه د خراسان ځمکه چې یووخت معموره وه پـریښو دله ځکه چې دا ځای اوس دومره خراب شوی وچـې څـه نه ویکښې پاتې . مګرد شاه رخ کمزورتیاجلب کړچې راضي وله خپله لوري دهرڅه ژمنه وکړي څوپه سوله کې پاتې شي اوسمدلاسه یـې د توربد (Torbad) ، بخاز (Bakhas) اوخاف (Khaff) ولایتونـه احمدشاه تـه پریښودل اوورسره یې ژمنه وکړه چې دافغاني پاچاپه نوم سکه ووهي .

احمدشاه چې په دغه پریکړه سره دلښکرکښیوترهغې لـړی قانع وچې د ده عظمت ته یې لزمرسته کړې وه دکندهارلپاره عملیات پیل کړل. احمدشاه دهرات څخه

تر روانیدودمخه یولښکر دبیګي خان (Beghi Khan) تـرقومنده لانـدې د هندوکش شمال تـه ولیږه چیري چـې دې لښکرداز بکوپه تیت وپرك خان نشیښو باندې حمله وکړه . په دې ډول میمنه ، اندخوي ، بلخ ، بامیان اوبدخشان ټول یوازې لهلږ مقامت وروسته ونیول شول . دوی مـوافقه وکړه چې احمدشاه ته وفـاداروالیان ومنې کوم چې په زیاتره مواردوکې هماغه خانان ووچې دمخه یې دغـه مالـونـه ترلاس لاندې وو. یوه په خاصه توګه مهمه فتحه هغـه وه چې دبدخشان داز بکو پرخان سلطان شاه باندې دحملې په نتیجه کې لاس‌ته ورغله ځکه‌چې ددې فتحې په‌نتیجه کې د حضرت محمد(ص) خرقـه دافغانانولاس تـه ورغلـه چې یو وخت دبخارااملاکیت و. دغه مبارکه خرقه ترننه پورې دافغانستان دخوراسپیڅلي یادګار په حیث پاتې ده اوپه کندهارکې په یوه خاص زیارت کې ایښودل شوې ده .

داحمدشاه دخراسان حمله یوه فرعي مسئاله وه ؛ افغاني لوېې هیلې له‌پخوانه داوس په شان اصلاً د ختیځ لورته متوجهه شوې وې اود۱۷۵۱ کال لـه ډیسامبر مخه پخوالا افغاني لښکربیرته په ګټور پنجاب کې و. ددغه یرغل لپـاره د احمد شاه دلیل که حقیقتاً دلیل ته ضرورت موجود وي دا و چې هغه مالیه چې ده تـه دروموینی تړون پراساس وعده ورکړل شوې وه ،ورکړل شوې نه وه .

داځل افـغانـان له ستونـزوسره مخامخ شول . د مغولوقوماندان معین الملك د خپل زمان اومکان له یوخورهبرانو‌څخه وکوم چې جرأت اوعزم یـې درلود او څلورمیاشتې یـې دلاهورپه ښارکې دفاع وکړه. په داسې حال‌کې‌چې ناروغۍ او لوږې ښارلوټاوه ،کلابندی دوام وموند اوافغانانوله ښارڅخه دباندې سیمه لوټ کړه. کله‌چې‌بالاخره لاهورتسلیم شو،احمد شاه دهلي‌ته یوهیئت واستوه او دنورو یرغلونو په تهدید سره‌یې دپنجاب دانتقال غوښتنه وکړه .

مغلول شاه‌ته جرأت اونه وسایل درلودل چې مخالفت وکړی اود۱۷۵۲ کال په اپریل کې‌یې‌په رسمي ډول داحمد شاه‌غوښتنې‌ته غاړه کېښوده . پـه عین حال کې دافغانانودلښکریوټولي دیـوه دراني سردار(عبدالله خـان) تـرمشری لانـدې

کشمیر ته دشمال خواته تللی و، او کله چې پنجاب انغانستان ته تسلیم شو، ده دهغه ښکلي ولایت په نیولو کې کومه ستونزه ونه لیدله.

افغاني پادشاه څلور کاله نور په کندهار کې پاتې شو او کوښښ یې کاوه چې یومملکت تشکیل کړي چې په یوې امپراتورۍ بدل شوی و. دننه په افغانستان کې قبیلې په هغه دولت سره تسل شوې وې چې فتوحاتوو ر په برخه کړي و. او همدارنګه دخپلوزړه وروافرادوله لاسه ورکولو په واسطه تریوې اندازې پورې کمزورې شوې هم وې. البته دغه تلفات څومره چې دکولرا (Cholera) اوپیچ (dysentery) دناروغیو نتیجه وه هغومره ددښمن سره دجنګ لامله نه وو رپیداشوي، اودانا روغی هغه وخت په هردول عسکري لښکرکښیو کې حتماً راپیداکیدلې.

په پنجاب کې افغاني پاچاهیڅه ونه کړه چې په مستقیمه توګه سلطنت وکړي یا پنجابیان سره یوځاي کړي لکه څنګه چې پښتانه یې سره یوځاي کړي وو. ده خپل پخواني رقیب معین الملک دوالي په حیث مقرر کړ اوترهغې چې شمال ته دمالیاتوور تلل دوام درلوده، دی راضي و.

کله چې معین الملک په ۱۷۵۳ کې مړشو ځای یې مغلاني بیګم چې یوه دهغوله کونډو څخه وه ونیوه، اوهغې چې په یوه اسلامي ملک یوداسې پست تر لاسه کړی وحتماً به دفوق العاده استعداد خاونده یوه ښځه وه. مګرتر کومه ځایه پورې چه په مغلو پورې یې اړه درلوده ددې جنس (ښځیتوب) یوآسانه هدف واوهغوی چې هیڅکله دخپل زښت شتمن ولایت په له لاسه ورکولو راضي نه وو، په ۱۷۵۵ کې یې پنجاب بیرته ونیوه اوددغه ځای ښځینه والي یې موقوفه کړه. دمرستې غوښتنې لپاره د مغولاني بیګم په ځواب کې احمد شاه د ۱۷۵۶ کال په نوامبر کې بیرته راستون شو؛ دا ځل یې پنجاب ته کومه اعتنا ونه کړه او مستقیماً یې پر ډهلي ورودانګل. مغولومقاومت ونه کړ او ځکه نو تلفات منځ ته رانغلل، مګر پایتخت د تیمور دوخت نه راوروسته خپل ترټولو بدچوراولوټ ولیده. یوه میاشت افغانان په کوڅو کې ګرځیدل او دطلااو ښځو نه هرڅه چې به یې خوښ شو هغه به یې

اخیستل .احمدشاه چې پهخپلو فکرونو کې و کوښښ یې و نه کړ چې دغه ولجې بندې کړي او دا معلومه نه ده چې کـه چیرې کوښښ یې هم کـړی وای پهدې برخه کې بـه موفق شوی وای که نه.

د یـوې مودې لـپاره احمدشاه فکر کاوه چې د بابـرېـه شاهانو د هـلي دخپلې امپراتوری مرکزوگرځوي.دمغول دشاهدوریږې سره داحمدشاه دزوی تیمور لپاره ترتیبات ونیول شوه اوافغاني پاچا دمحمدشاه یوه لور وکړه .داحمدشاه په نوم سکې ووهل شوې اودهلي پهجوماتو نو کې دده پهنوم دامپراتور په حیث خطبه ولوستل شوه،خوکله چې دهندوستان دوبی دکولرا ساري ناروغۍ له ځانه سره راوړه چې دافغاني لښکر ډیر افراد یې ووژل اوځنګه چې احمدشاه دزیاتـرو افغانانوغوندې درك کړه چې دهندي تیتوسیمو مرطوبه تودوخه دزغم وړنـه ده خپل پلان ته یې تغییرورکړ اوفیصله یې وکړه چې افغانستان تـه ولاړشي اودهـلي نجیب الدوله ته چې داودهه(oudh) مغولي نواب اودمغلو پهدربار کې یوله کمزورو حاکمانو څخه و،پریږدي .

د احمدشاه یوولس کلن زوی تیمورمیرزا اولههغه سره یـوبارکـزی سردار جهان خان چې اصلی قدرت یې پهلاس کې و،دپنجاب نائب الحکومه وټـاکل شو. خو پهدې وخت کې په هندوستان کې هردوول ثبات یوناشونی کاره .دقدرت خلاچې د مغلو دسلطې لهانقراض سره پاتې شوه نهیوازې یې افغانی یرغلونه منځ ته راوړه بلکې دهندوایزم د احیا لـپاره یې هم لارخلاصه کړه . پـهپنجاب کې د سکانو پیاوړي کیدل پیل شوه؛ کوز پـه جنوب کې مرهتیانودشمال خواته توجهه راواړه وله. پـه دې وخت کې مرهتیانو پـه پونه(Poona) کې لهخپل پایتخت څخه پر دکن بـانـدې کلـك کنترول درلـوده . دوی د خپل موسس شیواجی بهونسلې (ShivajiBhonle)پـه زمانه کې دساده داړه مارو پهحیث لهخپلولار وڅخه پـه زیاتـه اندازه اوښتي وواوس یې دخپلو مشکښانو(پاچاهانو) ترمشری لاندې یوقوي او متجاوز دولت جوړکړی و. کله چې احمد شاه پـه ۱۷۵۷ کې افغانستان تـه راستون

شو ، د مغولي اشرافو څو تنه دهلي‌ته نژدې دمرهټې یرغلګرو دیوې دلې سره خبرې وکړې چې مشرېې رګهه ناتهه راوديشوا (دسکانودپاچا) يو ورور و اودې اشرافو ظاهراً نسبت و افغاني مسلمانونوته دمرهټې هندوانوواکمنې غوره ګڼله اويا بنايي محض شخصي هيلواوجاه طلبيودې كارته هڅولي وي په هرحال دمرهټه وو لښکر دلاهورخواته پرمخ ولاړ ، تيمورميرزا او جهان خان يې له مملکت څخه وشړل اوآدينه بيګ خان يوله هغو مغولو څخه چې له دوی سره يې كار كړی ودپنجاب دوالي‌په‌حيث مقرر كړ . مرهټان دخپل معمولي چوټ(Chauth) يا باج له ټولولو څخه وروسته دهلي‌ته راوګرزيدل او افغاني نائب السلطنه نجيب الدوله يې له هغه ځايه وشاړه.

احمدشاه ته ژرد نجيب الدوله او جهان خان سواره اسنازي راو رسيدل او دهندوستان ستونزې يې ورته ووېلې . احمدشاه لومړی استازي ته ځواب ور كړ ، «زه سږ كال په دې مملكت كې لتاړيم ځكه چې زماله يوې خونصيرخان سركشي كړې ده په داسې حال كې چې دهرات درويش علي خان مې له بلې خواپه بلوا راپورته شوې دي . كه د خدای رضاوي هركله چې زه په دغه مملكت كې له جنجاله خلاص شوم ، بيرته به راستون شم اوستاسي معامله به حل كړم .» (٤)

ددرويش علي خان سركشي يوه جزئي مسئاله وه او ژر حل شوه ؛ خو دنصيرخان تمرد له هغې نه جدي مسئاله وه. نصيرخان د كلات خان اود بلوڅو سترمشر و.

دی يوزړه وراولايتي جنګيالی وچې سپروعسکرويې لـه اول څخه دافغاني لښکرپه مخكښيودلګيو كې خدمت كړی و. خواوس «دجاه‌طلبۍ چړې دوفاداری مزې پرې‌كړی و» ؛ احمدشاه ته‌يې لـه وفاداری څخه دده كـولـه اوځان يې يـو خپلواك واكمن اعلان كړی او دا داسې يوګام و چې يـوه اندازه عدالت پكې و ځكه چې بلوڅ پښتانه نه وو.

احمدشاه علاقه‌مندنه وچې دبلوچستان دپښتوته داخل شي يا پرغولـوونكو اونـا داروبلوڅوباندې بريدوكړي ؛ مګرديوه فيودال واكمن په حيث مجبوروچې له وفاداری څخه هرسرغړوونكي ته جزاوركړي .

په همدې دلیل د احمدشاه دوزیرشاه ولي خان ترقوماندې لاندې ددرانـیانو د سپرو عسکرو یوه قوه واستول شوه چې دیاغیانو په مقابل کې وجنګیږي .

نصیر خان چې کلونـه کلونـه یـې د دغو یرغلګرو په څنګ کې جنګ کړی و دهغوی تاثیرلانـدې را نه غی . دی دلښکرو له یوې ډلې سره چې له بلوڅي قبایلو څخه یـې اخیستی وو له افغانانـو سره په مستونګ (Mastung) کې چې تقریباً ۷۰ میله لرې د کلات شمال ته پروت دی ، مخامخ شو اویو بشپړ بری یـې ترلاسه کړ. دې فتحې احمدشاه او افغاني عمده لښکر صحنې ته را وستل او له دې سره نصیرخان د کلات دقلا ګانو خوا ته پرشا ولاړ چې مخکې لا په ډیر احتیاط سره جوړې شوې وې. د احمد شاه له کمزوریو سره د نصیر نزدې معرفت له هغه سره زیاته مرسته وکړه؛ افغاني لښکرو دقلا ګانو په مخ کې په یوې شاړې سیمې کې د آذوقې لپاره په یوې یې ځای په پلټنې کې جوش واهه. په هغه ترون کې چې بالاخره پرې خبرې وشوې نصیرخان احمد شاه ته خپل دمتابعت قرارداد تجدید کړ اووې منله چې دخارجي حملو لپاره لښکري برابرې کړي او افغانستان له حملې څخه وژغوري خو ددې ترون شرط داو چې له هغوی څخه به د افغانستان په کورنیو جګړو کې کار نه اخیستل کیږي. همدارنګه نصیرخان د کلني باج له ورکړې څخه معاف شو اودا داسې یو شرط و چې بنا یې دهغه دتمرد اصلي هدف و.

یوځل چې دغـه داخلي ستونـزې لیـرې شوې ، احمدشاه یـوځل بیـا خپلـه توجـه دهـند وستـان لورته را واړوله. احمدشاه ددې حقیقت په درک کونه چې دمرهټیانو په مقابل کې جګړه به ترهرې جګړې چې ده تر هغه وخته کـړې وه زیاته خطرناکه وي ، جهاد یعنې مقدسه جګړه یې اعلان کړه. یو لوی لښکر دهغه تر بیرغ لاندې ډله ډله را ټول شو. درانیان اوغلزي؛ دختیځ قبیلې؛ بلوڅان ، چارایماق اوقزلباش :

احمدشاه له یوه لښکر سره چې تخمیناً شپیته زره سواره اویوه پیاده پوځ سره چې له زرګونو غرنیو خلکو څخه جوړ شوی اوټول یـې په ماشه یـې ټوپکو اوتور

سره مسلح وود ۱۷۵۹ کال په اګست کې له پېښور څخه دلاهور خواته هجوم یووړ.
د بنارمر هټه قومندان شا باجي بهونسلي (Shabaji Bhonsle) په چټکۍ سره په شاوتمبیده اوله یوبل مرهټه جنرال دتاجي سند هیا (Dattaji Sindhia) سره چې په شیوکارتل (Shukartal) کې یې دمغولو یولښکر راچاپیر کړی: ویوځای شو.
د ۱۹۶۵ کال دجنوري په نهمه افغانان دجمنا څخه پورې وتل اوبریدیې وکړ. له یوې توندې جګړې څخه وروسته په کومې کې چې دتاجي سیند هیاووژل شو، مرهټیان جنوب لورته په شاشول څو دهلي ته نژدې مرهټیانـوله یوه بل لښکرسره یوځای شي. دغه سره یوځای شوی لښکرمحضً د دې دپاره بیرته راوګرځېدې چې په یوه بله جګړه کې مات شي اوژوندي کسان یې دکن ته وتښتي.
پیشوایادمرهټیانوواکمن کله چې فراریان راورسیدل سخت په قارشو، اوس نودایوځرګندحقیقت وچې یوازې افغانانوپرهندوستان باندې دمرهټیانودحاکمیت مخه نیوله. دمرهټیانوټولومشرانوته خبرولیږل شوچې دیوه لوی جهادلپاره سره را غونډشي اوپه زرګونوتکړه سوروخپلې آسونه دغونډې له پاره راپوونده کړل.
سادا شیوراو (Sada Shiv Rao) چې دبهاو Bhao په نوم یې شهرت درلود، اودمرهټیانوله ډیرولایقو اومغرور وجنرالانوڅخه ودلښکراصلي قومنده یې په لاس کې وه که څه هم تش په نامه ددغه لښکرمشرویشو اراو (VishvaRao) وچې دپیشوا مشپارس کلن وارث و. داسې اوازه وه چې دا هلک به په دهلي کې د مغولوپر تخت کیني: دلښکروزښته مهمه برخه غالباً د هغوشپارس زره آزادو اوپه اروپایي طریقې سره مسلح اوروزل شویو ملګرویوه قطعه وه چې د ابراهیم خان ګاردي (Ibrahim Khan Gardi) ترقومندې لاندې وه اوداسرې یومسلما ن ماجراجو یه سربازو:
ګاردي (Gardi) دفرانسوي جنرال بوسي (Bussy) سره کارکړی واو فرانسوي تمرینات او تکتیکونه یې په غورسره مطالعه کړي وو:
د هغه افراد پلته پیزوتـوپکواوبرچو سره مسلح وواوښه تمرین یې کړی و:

ضمناً گارډي (Gardi) د يوه درغل مسلمان په حيث مخصوصاً داحمدشاه بابا اوافغانانوله خوا دکرکي موردواقع شوی و.

کله چې د مرهټيانو ديرغل خبرپه سرعت سره دشمال خوا ته خپور شو احمدشاه باباد متحدينو په لټه کې شو. زيات شميرمغول او روهيله له هغه سره يو ځای شول چې په هغوکې شجاع الدوله او داودهه ديرش زره عسکرهم شامل وو. بياهم دمتقابلو لښکرواندازه يوازې اټکل کيدای شي ځکه چې که څه هم تاريخ ليکونکي زيات وو، دهغوی ليکنې ترحسابي دقيقوالي زياته استعاري ځانګړنه (خود نمايي) ښکاروي. هره خوا دجنګ کوونکوافرادو احتمالي شمير تقريباً (۸۰۰۰۰) و. البته د مرا هټانوسره خورا زيات شميرمحارب کسان هم ملګري وو چې په دې کې دعسکري منصبدارانو ښځې اوماشومان هم شامل وو؛ دادمرهټيانو دموسسی شيواجې بهونسلې له دود دستور څخه يو د پامل‌رنې ور انحراف وچې د مرهټې کمپ ته دښځې راوستل يې داسې يوجرم ګڼلی وچې جزايې مرګ و.

دمرهټيانولښکردشمال خواته د خوځيدوپه وخت کې له هيڅ مقاومت سره مخامخ نه شو که څه هم بهاو(Bhao) ځنې له خپلو هندوطرفدارانو څخه دخپلې تکبرله امله دځانه بيګانه کړل. د سورج مل (Suraj Mal) لوزماتونه او ديرش زروجټانوچې دمسلمانانوڅخه يې کړکه لرله د مرهټيانودپاره يوه جدي ضايعه وه. دسورج مل داتجويزچې مرهټيان دې په دې جنګ کې له خپلو عنعنوي تکتيکونوڅخه کاروانخلي دبهاوله خوا په تحقيرآميزه ډول ردشو. دغې ردونې سورج مل دې ته اړ کړ چې له خپلوجټانوسره له هغوڅخه جداشي اوکله چې جدا کيدل وې ويل چې که چيرې بهاو(Bhao) بريالی شو، ښايي چې جټان دې ته اړ کړي چې دهغه لونګ وروميږځي .

مرهټيان چې دهلي ته ورسيده دډيلي ښارېې پرته له مقاومت څخه ونيوه. څنګه چې برسات کم شو، مرهټان سرهند(Sirhind) ته وخوځيدل چيرې چې هغوی دافغانانودمخابرې سيستم ورپريکړ. دکونجپورا(Kunj Pura) په جنګي کلاکې

چې یو افغاني سنګر واودروهیلو (په هندوستان کې اوسیدونکي افغانان) له خو اسا تل کیده، دمرهټې توپونو دلښکر کوټ د یوا لونه ونړول اوله مد افعینوڅخه یې یو نفرهم ژوندی پاتې نه شو. اولکه څنګه چې یوه وروستي تاریخ لیکونکي په زړه سوځونکې توګه سره لیکلي دي، احمدشاه بابا«خواشیني ښکاره کړه خوهغوی ته چې ژوندي په لاسه ورکړی ووځه ګته ونه رسیده.» په حقیقت کې د کونجپورا نیونه دمرهټیانو دتباهی موجب وګرزیده؛ ځکه کله چې دوی هغه خزانه چې په چوټې کې جمع شوې وه په خپل منځ کې سره ویشله افغانان له هغه مست سین نه پورې وتل چې تقریباً د دیلي له شمال څخه شل میله لرې و اوځانونه یې مستقیماً دمرهټیانو د په شاتلنې کرښې ته مخامخ ځای په ځای کول بهاو (Bhao) زرد پانیپټ کلي ته پناه یووړه اوهلته یې یوه لویه اوردوګاه وانچوله چې د یوه شپیته فټیزه خندق په وسیله احاطه شوې وه. افغانانو د مرهټیانوڅخه یوڅومیله لیرې همداسې وکړه اودغه دوه حریف پوځونه ځای په ځای شول اود مراقبت سره انتظاریې پیل کړ. خوزرخرګنده شوه چې د وزود شپانه سورت مل (Suratmal) خبرې هسې چټې او بیهوده خبرې نه وې.. د مرهټیا نود لښکراو دهغوداردوګاه ددوه سوه زرووړسره کسانو زیرمې زرخلاصې شوې اودتاوون ناروغي په اردوګاه کې خپره شوه. خو افغانان په ښه حالت کې وو؛ له دوی سره غیرمحارب افراد لږوو اود احمدشاه بابا د زیاراو زحمت له بر کته چې هره ورځ یې پنځوس میله پر آس لار وهله دوی وکړای شول چې د آذوقې موندلو له پاره دمرهټیانود کوښښونومخه ونیسي.

ددواړو لښکروترمنځ دپریکړې له پاره زیاتې خبرې اترې چې هریوله هغوی څخه پوهیده چې ماتې به د تباهی مانا ولري دروهیله افغانانو دمشر (نجیب الدوله) د عدم ائتلاف له امله نورې هم اوږدې شوې. ده دخپل هیواد د خرابۍ او په کونجپورا کې دده دعسکرو دقتل عام په خاطر له مرهټیانوڅخه کرکه کوله. بالاخره بهاو (Bhao) د ۱۷٦۱ کال دجنوري په شپږمه حافظ رحمت خان ته چې دمنځګړي په حیث یې کار کاوه داسې ولیکل:

«زما دصبر کاسه ډکه شوې ده‌نور نويوه زره صبراوحوصله نشم کولی . که چيرې کوم کارسرته رسيدای شي ، وېې کړه اوکه‌نه وي نوزرپه‌څرګند ډول زما دليک ځواب راکړه ،ځکه‌چې وروسته له دې به‌نورد ليکلو اوخبرواترولپاره وخت نه‌وي .»(٥)

د ۱۷٦۱ کال دجنوري دياړلسمه سهار وختي په تياره کې بهاو(Bhao) چې داوبه‌يې ترسرتيرې‌شوې وې» دجنګ امرورکړ. هريوه‌له مرهټيانوڅخه چې‌دوې ورځې‌يې خواړه نه‌درلودل دخپل پټکي يوه شمله ځوړنده پرې ايښې وه‌اوخپل مخ‌يې په زعفران لړلی‌و چې مطلب‌يې داوه چې يافتح وکړي يا مړشي .له خيمونه چې هغوی ځنې راوتلي ووددارشو وښځواو وارخطايې‌خوبه ماشومانودژړاغږ ترغوږه کيده .

په اوله کې افغانان دمرهټيانوله خوځيدوڅخه بې‌خبره وو. همداچې داحمد شاه باباڅارندويانوداخبرراورساوه بې لـه دې چې د خوب جامې بـدلې کړي د باندې راووت څووګوري چې آيامرهټيانودحملې لورته دپښاکيدنـې نقشه طرحه کړې ده . کله چې سپيدې وچاودې ،دعسکري قوې اوږده قطارونه ليدل کيده اودکونجکواو دډلونوغږاوريدل کيده . په‌کراره سره يې اردوګاه له خوبه را پاڅوله او د جنګ بندوبست يې وکړ.

دغه دوه لښکرې د يوې جبهې په اوږدوکې چې نږدې اته ميله اوږده وه‌يوله بله‌سره مخامخ شوې . دمرهټې لښکر ښي اړخ له جګړه نري نيزه بازانوڅخه چې پرقوي‌يابوګانوسپاره ووجوړشوي‌و. په‌مرکزکې دخاص پـګا (Khas Paga) ښه په زغروسمبال شوي سواره افرادوو . په کيڼ اړخ کې دابراهيم خان ګاردي پلي عسکرولاړوو . دمرکزپه شاکې دآم ديوې تورې ونې دښاخونو لاندې بهاو اوويش واس‌راو(Vishvas Rao)ديوه ستر پيل له شاڅخه ننداره کوله .

دافغاني لښکر دوه اړخه دروهيله اود مغولوسوروافرادوڅخه جوړې شوې ووچې غرني قبايلي خلکوهم په تيت وپرک ډول په ګډوو. دمرکزقوه له درانـي

سپرو عسکرو څخه چې په غښتلیو ترکې آسونو باندې سپاره وو جوړه شوې وه.
احمدشاه بابا او دهغه اراکین ترشا ولاړ وو.

جنګ له لمر خوړ ځخه دمخه دابراهیم ګاردي له خوا په یوې حملې سره پیل شو چې کله چې دمرهټې عسکرو لیکې په ریونده ډول رامخ ته کیدلې له هغونه لږ څه په مخکې و. دهغه سربازانو دمغولو سواره افراد هغوی په جبهه کې په شا وتمبول، دتوپونو دګولیو شلیکونه یې کول او په لنډ وحملو سره پرمخ تلل. د ې کار دافغانانو دښې اړخ او دمرکز دلښکرو ترمنځ یوه خلاړ رېښوده چیرې چې بهاو سواره عسکر دجنګ لپاره ولیږل چې «هورهور، هورې »نارې به یې وهلې افغاني پوځې کتارمتزلزل شو او دیوې ګړۍ لپاره دافغانانو داعیه له لاسه تللې ښکاریده، خو دافغانانو قوماندان شاولي خان له خپل آس څخه ټوپ کړ او خپلو عسکرو ته یې زغ کړ، «زمادوستانو وطن مرلرې دی. چیرې تښتې ؟» دده دلارښوونې او داحمدشاه بابادچټک اقدام له برکته چې نوموړي صف ته یې هوساعسکر واستول، له ماتې څخه یې نجات وموند.

جګړه ټول سهار په دوراني ښتوکې روانه وه، چې دوزیو مرهټیانو قوت په کمیدو پیل وکړ له هغه سره سم وار په وار کمیدلې. تقریباً دماسپښین په دوو بجو احمدشاه بابا دافغاني لښکر ټولو ټپیانو، سربازانو چې ځانونه یې په نار وغي اچول اوله جنګ څخه یې ډډه کوله او دجنګ ملاتړ کوونکو ته یو پیغام واستوه او امر یې وکړ چې دجنګ میدان ته راشي که نه داعدام جزا به ووینې. هغه له دغه ګډ لښکر سره دمرهټیانو پرمرکز باندې یوه حمله پیل کړ ه په داسې حال کې چې درانې سپرو عسکرو د لښکر ښۍ لورو نیوه جګړه له یوې ډراماتیکې چټکۍ سره پای ته ورسیده. مانا دا چې مرهټیان تښتیدل چې خپل ژوند وساتي او افغانان پسې راتلل چې ترینه کسات واخلي. ویش واس راو دیوې اتفاقي ګولۍ په وسیله ووژل شو او بها وپریوه آس سپور شو او دشخړې دصحنې لور ته یې پوند کړه چې دیوه اتل دمرګ په واسطه دخپلو تیرو تنو تلافي وکړي.

په شاتمبيدني اوماتې تروله شپه دوام وکړ. افغانانوچې پر افغاني اسونوباندې سپاره وو په اسانۍ سره مرهټيان چې پرېابوګانوسپاره وو ونيول.

حتی دکلي خلکوچې دمرهټيانودباج دبدوخاطر ولـه امله مشتعل شوي وو په زړونوکې دهغوی دوژنې له پاره تلوسې راپيداشوې اوپه شاتمبيدونکي لښکرېې را ايسار کړا او وژل يې. (٦)

بل سهار دوخته افغانان دمرهټيانوکمپ تـه ورننوتل چيـرې چـې دهغـوی اشرافوکورنيو پنځه ويشت زره ښځو دخپلو نويوخاوندانولـه پاره انتظار وايست اوچيرې چې پنځه سوه پيلان اوپه پنډونودولت د افغانانولاسونوته ورغی.

دغه جګړه چې دپاني پت په ډګرکې دريمه جګړه وه په هندي فولـکلورکې د تورآم دونې دجګړې په نامه ياديږي او دتاريخ يـولـه قـاطعوجګړوڅخه ګڼله شوې ده. ځينې مورخين په دې عقيده دي چې که چيرې مرهټيانوجنګ ګټلی وای، ښايي هغوی هندوستان تريوې واکمنۍ لاندې راوستلی وای؛ چې پـه راتلونـکې وخت کې به يې دبريتانيې له خوا دهندوستان فتحه ناممکنه ګرزولی وای. داسې پيښه شوه چې په پاني پت کې تر دغه مصيبت وروسته دپيشوا يانوقدرت هيڅکله ژوندی پا تې نشو اوکه څه هـم مرهټيانويـوپـاڅـون تير کړ، هيڅکله يـې هغه قدرت بيالاس ته رانه وړچې پخوايې درلود. هرڅه اهميت چـې ښا يـي جګړې درلودلی وي دمرهټيانوپه تاريخ کې هيڅ شی نشته چې داځرګنده کړي چې دوی د پخـوانيـو مـغـو لـو استـعـداد درلــوده؛ دوی د نيستمنو داړه مـارانـو اولاد وهونکوپه حيث کار پيل کړاوپه پای کې د شتمنوپه حيث رامنځ ته شول چې په مساوي ډول دمسلمانو اودهندوانوله خوا کرکه ځنې کيدله.

له بلې خوا افغانانوپه پاني پت کې له برم اوولجې نه پرته نور شی لاس ته را نه وړ چې دا دواړه دتاريخ په کتابونـوکې جـزئـي موضوعـات ګڼل کيږي. دجګړې دنتيجې سره دافغاني قدرت د سيلاوڅپه راپيل شوه اوله دغه وخت نه وروسته افغانستان د يوه تدريجي زوال سره مخامخ کيدونکی و. په يوه معناله

دې جگړې سره دتاريخ ديوې دورې پای شروع شو که څه هم جنگ کوونکی دې حقيقت ته ملتفت نه وو. دابراهيم خان گاردي د سرتيرو بريا ليتوب که څه هم دمرهټيانو دمصيبت له امله له نظره ورک شو په حقيقت کې يوشگوم و.

دسپرو عنعنوي فوق العاده حرکت ، قدرت او چټکوالی دانضباط او باروتو په مقابل کې بې گټې ثابت شو؛ د جگړې په ترڅ کې روزل شوي پلي وافرادو څرگنده کړه چې ترسپرو عسکرو ښه جنگ وکړي .

احمدشاه بابا تر خپل بري وروسته د يوې لنډې مودې له پاره په هندوستان کې پاتې شو. دهغه افرادليوال ووچې خپل دجنگ غنايم کورته يوسي او ددوبې رارسيدل هغه ته ديوې بدې پيښې ايلچي شو. له دې امله هغه يوگوډاگی شهزاده (علي گوهر) دمغولو پر تخت کښيناوه او پخپله افغانستان ته راستون شو.

حتی په هغه وخت کې چې افغانان اومرهټيان دقدرت د اخيستلولپاره سره جنگيدل يوه نوې قدرت پيل کړی وچې ځان په پنجاب کې ښکاره کړي . دا قوت دسکانو دنظامی اومذهبی وروړگلوی قدرت و. سيکيزم چې اصلاً په پنځلسمه پيړۍ کې دگورونانک (GuruNanak) يو کوښښ وچې هندوايزم (Hinduiom) او اسلام (Islam) سره نژدې کړي د يوه کوچني اوسو له غوښتو نکي نهضت په حيث پيل شوی و. مگر دمغولو دوروستيو وا کمنا نو له خواد مذهبي اشخاصو تعقيب اوځورونه د سيکيزم پيروان دې ته اړکړل چې دهر گوبند(Hargobind)ترمشرۍ لاندې په زياتيدونکي ډول جنگجويه شي. ددغه نهضت دخصوصيت بدلون دگورونانک ديوه لمسي گوروگوند سنگهه (GuruGovindSingh) له خوا بشپړ شو :

سيکيزم (Sikhism) چې لا يتو اشخاصو يې لارښوونه کوله کله چې يوزيات شمير جټان چې دپنجاب يو قوم دی او په هندوستان کې له خورا کلکو خلکو څخه وو دسيکانو په کتار کې ودريدل نورهم پياوړی شو.(۷) کله چې دمغولو قدرت له منځه لاړ، خالصه (Khalsa)دسکانو لښکر په پنجاب کې داقتدارد لاس ته راوړلو لپاره وخوځيده .

جنګ له افغانانو سره چې دغه ګټو رولایت یې چې په جنګ کې یې ګټلی او خپله قانوني سیمه یې ګڼله اوس حتمي شو.

همدا چې په ۱۷۶۱ کې افغاني لښکر هندوستان ترک کړ، سکانو په حملو پیل وکړ او ښار ګوټي یې یو په بل پسې چور کړل. سکان ددې لو تماریو په وخت کې له لږ مقاومت سره مخامخ کیدل او علاوتاً د محلي اوسیدونکو له خوا داسې مرسته ورکول کیده چې د افغاني والیانو له قدرت څخه پوره نه وه چې د هغوی مخنیوی وکړي. د کال تر پایه پورې د پنجاب زیاته برخه د سکانو تر تسلط لاندې راغلې وه او احمدشاه بابا مجبور و چې یو ځل بیا ددرونه تیرشي چې له سکانو سره مقابله وکړي. هغه له یوه لښکر سره چې کاملاً له سپرو عسکرو څخه جوړ شوی و لودیانې (Luddhiana) ته نږدې یې د خالصې پر سکانو ناڅاپي بریدوکړ او یوه کلکه ماتې یې ورته ورکړه. له هغه وروسته یې په امرتسر (Amritsar) باندې هجوم یوړ چې د سکانو مقدس ښار و او دلته افغاني عسکرو ته امر وشو چې معبدونه وران کړي او مقدس ځایونه دغو اګانو په وینو ککړ کړي او دا داسې یو عمل و چې د هندي شهزادګانو له خوا د افغاني مشرانو د احتجاجونو سره سره پر هغه باندې تینګار شوی و ځکه چې یوه تاریخ لیکونکي ددې بې حرمتي څخه داډول یادونه کړیده «هیڅ شی تریوه محلي ښکاري سپي خړ وړی نه دی.» احمدشاه بابا په دې هیله چې پنجابیان پخلا کړي، تر هغه وروسته یو هندو کابلي مل (KabuliMal) تر شا پریښود چې د هغه په نوم حکومت وکړي.

کله چې احمد شاه بابا افغانستان ته ر وګرځیده، سکان تر بل هر وخت زیات بوخت وو او د هغوی شمیر د نویو جلبیانو له امله زیات شوی و چې غوښتل یې له مسلمانانو څخه خپل غچ واخلي چې پیړی پیړی له هغوی سره مخالف وو. د پنجاب ټول ښارونه لوټ شول، مسلمانان و وژل شول او جوماتونه خراب یا وران شول.

وروسته له هغه چې احمد شاه بابا د بلوڅو له مشر نصیرخان څخه وغوښتل چې له جنوب څخه بریدو کړي په ۱۷۶٤ کال کې راوګرځیده. افغانان بیا فاتح وو او

احمدشاه بابا يوسك الها سنگه(Alha Singh)د سرهند(Sirhind)د والي په حيث مقرر کړ. بياځنگه چې افغانان ووتل، سکان بيا راښکاره شول اوظاهراً لـه هرې نوې ماتې سره ترېخوا ډيـاوړي معلوميدل . په ۱۷٦٦ کې چې احمدشاه بابا يوځل بيا هندوستان ته راستون شوا وپه داسې حال کې چې «لـه دغوبې شاتـو مچيو سره» لـه جنگ کولو اوهجوم وړلو ځخه ستړى ستومانه وو اوسکانو يوځل بيامات وخوړه .
مهمه نه وه چې هغوى له سکانوسره په مخامخ جگړو کې ځوځلې فتحه کړې وه، افغانانو ونه شو کړاى چې د سکانو مذهبي نهضت چې دپنجاب دزياترو خلکو لـه خواحمايه کيده له مينځه يوسي. بالاخره په ۱۷٦۹ کې احمد شاه بابا ديـوه بـل بريد تياري ونيوچې که چيرې شوى واى نودابه پرهندوستان باندي دهغه لسمه حمله واى. خوداځلي هغه ناکام شوچې له سند ځخه هاخواپورې وځي. عسکرېې له بې گټې وسله والي نښتې ځخه بيزارو او پخپله پاچانارو غ و. کوم پلانونه چې ديرغل لپاره طرحه شوي و وهغه لغوه شوه؛ پـاچـا خپـل پـايتخت تـه چې پـه کندهار کې وراستون شو.
په دې وخت کې احمدشاه بابا پنځوس کلن و. دى چې له يوعمرجنگ ځخه وروسته خسته شوى وپـوه شوچـې واکمني يـې حتماً زرپاى ته رسيـږي . د هغه پرپوزې باندې يوسرطاني غوټه(تومور) راپيداشو. له کومې نـه چـې ده د يـوې مودې لپاره کړاوزغملى و اوهغه يې ناروغ پريښى و. ده د۱۷۷۲ کال په فبرورې کې ددرانيانوداشرافوپه يوه جرگه کې خپل دويم زوى تيمورميرزادخپل خلف په حيث وټاکه اودسلطنت چارې يې هغه ته وسپارلې. دى پس لـه هغه يـوه اوږنـې استراتيژي ته چې دسليمان په غرو کې ولاړه چيرې چې دى د۱۷۷۲ کال د اپريل په ځوارلسمه وفات شو. دهغه مړى کندهارته راوړل شو اوپـه يـوه مقبره کې چـې دښار په مرکز کې ده خاورو ته وسپارل شو . هغه کتيبه چې دده پرشناختې باندې کښل شوې ده داډول پيل کيږي: «دراني احمدشاه باباچې د لوړې مرتبې يوپاچا ودزمامدارى په چارو کې له سيروس (cyrus) سره برابرو.»

داحمدشاه بابا قصه یوه داسې قصه ده چې په هغې کې دیوه پلار شهرت دهغه د زامنو اعمالو له امله زیانمن شوی دی. دی داشیا په تاریخ کې یوله وتارلرونکو شخصیتونو څخه ګڼل کیږي، یوځیرك عسکري قوماندان او دیوه هیواد موسس دی خوسره له دې هم هغه په بهرنی نړۍ کې تقریباً نوم ورکی پاته شوی دی. احمدشاه بابا چې دتړلوهغوصفاتولرونکی وچې دیوې بریالی مشرې لپاره لازم دي داسې لږ نیمګړ تیاوې لرلی چې دزیاتواشیایې پاچاهانوسوانح یې داغي کړي دي. هغه یوسخت ماتحې شخص و؛ په بې رحمی کې چې پرسکانو اوهندوانوباندې دهغه حملوښکاره کړه ده محض دزماني دوداودخپلومخالفینوعمل تعقیب کړ. دی د خپلوخلکو په برخه کې مهربان اوخیررسوونکی و، دمقام لـه غرورڅخه ازادواود یـوزښت دپیرغریب له خواورسره تماس نیول کیدای شو. هغه دتعظیم لپاره غلامانه ټیټیدنه چې په آسیاکې مانوسه وه له مینځه یووړه اوپرځای یې دلاس یوعادي سلام منع ته پراوړ؛ جنایي قانون یې آسانه کړاوشل اوشوت کول یې دیوې جزا پـه حیث منع کړل.

احمدشاه بابا دخپل سیاسي اوپوځي استعداد ترڅنګ دیوه شاعرپه حیث هم استعداد درلود اودپوهې فلسفي اوادبیاتوروزونکی و. د هغه شعرله هغه شعرسره چې دداود ګڼل شوی دی څه ورته والی لري اوداو د یوبل جنګیالی پاچاو.

هغه پاچاهي چې احمد شاه بابا جوړه کړې وه او هغه ورتـه جلال او عظمت ورکړی وسقوط وکړ. له دوه پیړی ګډوډیو څخه وروسته چې افغانستان تر اوسه پورې دیوې پاچاهي په حیث پاته دی تر زیاتې اندازې دیوه پـاچاله بـرکته دي چې هغه دلوی احمد شاه په نوم نه بلکې د(بابا) دګرانښت په نامه یادیږي. (۸)

يو ناشكره زوى د پلار پر مخ ينوه ماته ده

پر ينبودلى يو عيب دى چيري كوبل يى يو درد.

بهتر متل

پنځم څپرکى

د سدوزو سقوط

له احمد شاه بابا نه اته زامن پاتې شول. تيمور ميرزا د هغه گرانو او منتخب وليعهد په سن کي د هغه تر بل زوى سليمان ميرزا څخه کشر و. تيمور د خپل پلار د مرگ په وخت کي په هرات کي و. هغه سمدلاسه کندهار ته راروان شو او په لار کي خبر شو چي يوې ډلې سردارانو د وزارت جنگيالي شاه ولي خان په مشرى سليمان د خپل كانديد په حيث ټاکلى و.

د تيمور له سقوط څخه د هغه د پلار وزير ... او جنگ چي شهزاده تيمور کندهار ته ورسيده د سليمان پلويانو ... بيعت وکړ چي په هغوى کي ولي خان چي لوړ ... له سليمان سره وعده کړې وه هم شامل و او ظاهراً يې د کوزنى احساس ته ليجاره ورسکره چي د ده پر قضاوت باندي اغيزه وکړي. د پاچاهي پټ د اتل له خوا د غه له خپل عزم څخه گرځيدلي د تيمور مخه و نه نيوله چي هغه اعدام نه کړي او د لسيو د غشتي قاطع تصميم وچي د سليمان پاتي ملاتړي قانع کړل چي د هغوى داعيه ناکامه ده. دوى له خپل کانديد سره هندوستان ته وتښتيدل او فراره شول.

تيمور شاه چي نوى پاچاهي ته رسيدلى و په ١٧٤٦ کي مشهد ته نږدې زيږدلى و هغه د خپل پلار د گران زوى په حيث د افغاني پاچاهي په فن کي په غور سره روزل

شوی او دواده په وسیله له یو لوی گاونډیو کورنیو سره متحدشوی و . هغه داحمد شاه بابا له شخصي جذابیت څخه تر زیاتې اندازې پورې برخور داره و ؛ خو که څه هم دی یو زړه ور عسکرو په جنګ یا بري کې یې لږه دلچسپي درلوده . هغه خپله زیاته انرجي خپل لوی حرم ته وقف کړې وه .

د پاچا په حیث دهغه له لومړیو اقداماتو څخه یو اقدام له کندهار څخه کابل ته دافغاني پایتخت رانقلول و . دغه ، لیږ دیدنه اکثر آدتیمور له خوا دیوې هڅې په حیث تفسیر شوې ده گویا چې ده غوښتل څان ددرانیانو دقدرت له مرکز او دشاه ولي خان له خپلوانو څخه را الرې کړي ؛ خو ددې کار لپاره نور ملحوظات هم موجود وو . څرنګه چې کشمیر او پنجاب دافغانانو په لاس کې وو نو کابل نسبت و کندهار ته د سلطنت جغرافیایي مرکز ته نږدې و . همدارنګه په دوبي کې د کابل هوا نسبت و کندهار ته زیاته معتدله وه او پیښور دیوه ژمني پایتخت په حیث ښه هوا درلوده او نږدې و .

تیمور شاه په هغه حکومت کې چې دهغه د پلار له خوا تشکیل شوی و لږ بدلون نه راوستل . دراني سرداران د قدرت په مقاماتو کې خپلو وظیفو ته دوام ور کړ او د جرګې سترو مشرانو هم دغسې امتیازات لرل . د کابل قزلباشان دشاهي ګارد په حیث انتخاب شول او تیمور محتاط و چې لښکر ته ښه او په خپل وخت معاش ور کړي . دا داسې یو عمل و چې کله کله به دوروستینو پاچاهانو له خوا ورته اعتنا نه کیدله .

که څه هم تیمور زیاتې جګړې لرلې ، هغه دسکانو د پرله پسې تادا (تعدي) په نتیجه کې په ۱۷۷٤ ، ۱۷۸۰ ، ۱۷۸۵ او ۱۷۸۸ کلونو کې پنځه ځلې پر هندوستان باندې بریدو کړ .

دهغه نورې جګړې دتهدید شویو ځمکه والو (vassals) مرستې غوښتنې لامله سرته رسیدلې دي . یو افغاني لښکر دریځله خراسان ته لاړ چې دشاه رخ کمزورې پاچاهي تقویه کړي . وروسته له هغه چې د کلهورا (kalhora) قبیلې سندي امیران د فتح علي تلپورا (FathAliTalpura) له خوا خلع شول یو بل لښکر سند ته ولیږل شول .

خودلته دافغاني لښکرپه شاتلوتیمورمجبورکړچې دباج دیوې برخې وعدې په بدل کې فتح علي دسند دامیرپه حیث ومني.

تیمورشل کاله پاچاهي وکړه دکومې په موده کې چې یوازې دوه داخلي بغاوتونه منځ ته راغله چې دافغانستان دټول تاریخ لپاره یې یوریکارډقایم کړی دی: یوله دغوبغاوتونوڅخه دیوه دراني سردارعبدالخالق له خوا دبلوڅي پاچانصیرخان په مرسته تنظیم شوی وچې په سختۍ سره غلی کړل شو. بل یې دیوې کوډتا هڅه وه چې ځمکنیو دصاحبزاده له خوا طرحه شوې وه. دې یوعنین سړي وچې دشاهي ګارډ قومندان اوهمدارنګه یومشهورملاو. فیض الله خان هم په دې توطئه کې لاس درلود چې پېښورته نږدې دخلیلواو قبیلې ملک و. دغوی پلان داوچې تیموروژني اوپرځاي یې دهغه دفراري وروروسلیمان زوی سکندرمیرزا کښېنوي. په ټاکلې ورځ یوشمیرقبایلي خلیل ارګ ته چې په پېښورکې وورغلل اوسخت کوښښ یې وکړچې شاه ته ځانونه ورسوي. دهغوی پلان داسې شنډشوچې تیمورپه چټکۍ سره یوه برج ته وخوت اویوه اوسپنیزه دروازه یې په ځان پسې کلکه کړه څوچې دګارډ وفادارعناصردهغه ږغورنې ته راشي. توطئه کوونکي غرونوته وتښتیدل. فیض الله خان ته دبخښنې وعده ورکړه شوه اوله غرونه راکښته شوخودا وعده فوراً ماته شوه.

داحمدشاه بابا خاطرې چې دتیمور دسلطنت په دوره کې لاهم دسلطنت دتخت لپاره یوه قوي تکیه وه پرته له شک څخه دادخلي ناراميومخه نیوله. ددغوشلوکلونو ارامي لپاره بنایي بل دلیل داوي چې دافغانانوتوان اوتیری کول دبې پایه جګونوله مله چې دتیمورد پلارپه مشرۍ سرته رسیدل پای ته رسیدلي وو.

تیمورد ۱۷۹۳ کال دمی دمیاشتې په ۱۸ په کابل کې په داسې حالاتو کې ناڅاپه مړشوچې دهغه پرهیزګاره دښمنان داپېښه دالله حکم وګڼي په داسې حال کې چې نورودهغه له زیاتو ښځوڅخه یوه ښځه دهغه په مرګ تورنه کړه خوزیات احتمال لري چې دمرګ علت یې کولراوه.

دتیمورشهرت دده په خپل هیواد کې زیات نه دی. څرنګه چې تیمور ونشو کړای دخپل پلار دپراختیا غوښتنې سیاست پرمخ بوزي نو افغاني تاریخ لیکونکي دهغه دغه ناکامي غندي او دهغه نه خلاصیدونکې عیاشۍ ته بدوايي. بهرنیو لیکوالو دغه نظر په غیرانتقادي او نسبتاً غیرعادلانه توګه تائید کړی دی. که موضوع ته په واقعبینانه نظر وګورو تیمورشاه یو لایق او با حوصله پاچا و چې دسلطنت دوره یې تر ډېره هر افغاني پاچا له داخلي اختلافاتو څخه فارغه وه.

دده ترمشرۍ لاندې هیواد شل کاله په ارامۍ کې تیر کړل او که څه هم هغه ونشو کړای چې هیواد ته په پښو ونو ولچه راوړي چې پلار ته یې جلال ورپه برخه کړی و، له دې نه هم زیات کتور تجارت او سوداګري په افغانستان کې پراخه ومونده. یو برتانوي صاحب منصب د ګرمن (vigne) چې د تیمور له مړینې څخه یې تقریباً پنځوس کاله وروسته افغانستان ته سفر وکړ داسې تبصره کړې ده «د تیمورشاه دسلطنت دوره لا تراوسه پورې د کابل دېرزاړه اوسیدونکي دځانګړې دورې په حیث په یادلري په کومه کې چې ښار له خپلې عصري سوکالۍ څخه برخوردار و.» (۱)

ترکومه ځایه چې شکایتونه دتیمور په شهوت پرستۍ پورې اړه لري په دې کې هیڅ شک نشته چې هغه دیوه شاه په حیث خپل نفساني خواهشات په شوق او ذوق سره ترسره کول. له هغه نه بې شمیره اولادونه پاتې شول چې له هغو څخه شپږ دېرش یې له قانوني ښځو څخه وو. له دغو اولادونو څخه پووېشت یې زامن وو چې د پلار د مرګ په وخت کې هریوه سمدلاسه د سلطنت دعوه وکړه.

له دغو زیاتو زامنو څخه درې تنه یې قوي کاندیدان وو چې همایون میرزا، او محمود میرزا یې سکه ورونه او محمد زمان میرزا یې ناسکه ورور و. لومړي دوه یې د کندهار او هرات والیان وو او دسن له پلوه لومړی همایون میرزا او دویم محمود میرزا و. محمد زمان یې دسن له پلوه پنځم و خو د کابل د والي د خزانې په لاس کې لرلو او دشاهۍ ګارد دقوماندان په حیث له هغه نه یو برجسته رقیب جوړ کړ.

او په داسې حال کې چې همايون او محمود ديوې سدوزي شهزادګۍ زامن وو او دزمان موريوه يوسفزۍ وه - ددې خبرې مانا داوه چې زمان په ختيځ کې ملاتړ درلود او دهغه مخالفين په جنوب کې مرغوب وو. ددراني خيلو نو ژبنت قوي خيل بارکزي دي چې دهغوی موقف په دې مسابقه کې يو مهم عامل و. کله چې پاينده خان دمحمدزيو مشر او بناءً دبارکزيو سرکرده دمحمدزمان خواته واوښت دهغه انتخاب يقيني شو. مختلف ناسکه وروڼه کوم چې کابل ته په بېره تللي وو وروسته له دې چې خوورځې بندي شول اووچه ډوډۍ او اوبه يې غذاوه راضي شول چې له خپلو جاه طلبيو څخه لاس واخلي؛ همايون ميرزا چې کوښښ يې کاوه ددرانيانو ملاتړ لاس ته راوړي ماته وخوړله او بلوچستان ته وشړول شو په داسې حال کې چې محمود په هرات کې په بې طرفۍ کې پاتې شو خو دحالاتو مراقبت يې کاوه.

زمان شاه چې دخپل تاجپوشۍ دمراسمو په وخت کې درويشت کلن و دخپل پلار او نيکه ميړانه او لياقت درلود خو په ده کې دغه صفات ديو بې حده غرور او تکبر لامله زيانمن شوي وو. هغه تصميم نيولی و چې په مطلق صلاحيت سره حکومت وکړي او دفيودالي مشرانو واک پای ته ورسوي له دې سره چې دهغه اسلافو غوره ګڼلې وه چې دعاقلانه روغې او رشوت له لارې چلند وکړي. دمرکزي قدرت دپراخو لو لپاره دداسې يوه کوښښ کول ښايي يو لابدي امر و. خو دې کوښښ يوه جګړه پيل کړه چې څلويښت کاله يې دوام وکړ او داحمدشاه بابا دامپراتوري په ړنګيدلو سره پای ته ورسيده.

دافغانانو «دمشکلاتو دغه عصر» په سياسي جوړښت کې داساسي کمزورتيا وو نتيجه وه چې داحمدشاه بابا دجنګي بريااليتوبونو او دتيمور دحليمانه پاچاهي په واسطه له نظره پټې پاتې وې يوجدي نقص يې په افغانستان کې دارثيت نشوالی و. دانقص دزياتو ښځو کولو دودله امله لا پسې وخيم شو چې په ميړنيو افغانانو کې يې ټل يو شمير ناسکه وروڼه منځ ته راوړل کوم چې اکثراً دحرم دسياليو او مخالفتونو تر تأثير لاندې راتلل او هريو معتقد و چې دهغه ادعا دقدرت لپاره هغومره موجه ده څومره چې دهر بل يوه تقاضا پرځای ده.

بله کمزورتیا په افغانستان کې دپاچاهي دهر دول هیبت او حرمت نشتوالی اوذاتي انفرادیت (Individualism) وچې دیوې دغسې مفکورې دتینګیدومخه یې نیوله. د قبایلي خانانو او ملکانو په نظر پاچا په هیڅ مفهوم سره یولوړ انسان نه و؛ هغه فقط له نور وسره یوشان وچې دبخت یا دکورنۍ له لارې یې قدرت تر لاسه کړی و .

په یوه دغسې حالت کې سدوزیو چندان امید نه درلود د افغانستان شاهي کورنۍ دی شي. ځکه چې دهر افغان اساسي وفاداري تل تر نوروکوچیني واحد ته وه، سدوزیو کرلی شول چې یوازي دپړ پلزیو له پرله پسې ملاتړ څخه دادواوسي. له بلې خوا محمدزي ددرانیو دزیات قوي قوم (بارکزیو) ملاتړ څخه داده وو .

ځینې افغاني او بهرني لیکوالو پرسدزیو باندې دزعامت دنه لرلو له امله انتقاد کړی دی او هغوی یې کمزوره او مردد بللي دي .دغه تورغیر منصفانه دی. رښتیا هم که چیرې سدوزیو دمطلق واك له غوښتلو څخه پرته شاهي امتیازات قبول کړي وای، هغوی کولای شوای چې ځانونه یې دخپل قوم او ددغه قوم دموسسینو په شهرت مانلی وای .خودشاهي صلاحیت دپیاوړي کولو کوښښ وچې دهغوی دسقوط موجبات یې برابر کړل .

د شاه زمان له پرتخت کښیناستلو نه وروسته ،افغانستان څو کاله دداخلي جنګ له امله لهستونزو سره مخامخ شو چې کله به محمود او کله به همایون هغه وکړه چې کنترول لاس ته راوړي .خارجي ولایتونه چې تراوسه پورې د افغانستان له خوا اداره کیدل دغو سړي وژونکو جنګونو تشویق کړل چې د افغانستان سره دخپلي وفادارۍ دختمولو لپاره تیټ وپرك جنبشونه منځ ته راوړي؛ که چیرې له افغانستان څخه د شاه زمان وتل همیشه دهغه دناسکه وروڼو له خوا د یوې بلې نوې حملې موجب نه ګرځیدلای چې دی به یې بیرته راګرځیدو ته مجبوره کاوه نو ښایي هغوی بې له کومه مشکله ددغو بغاوتونو چاره کړې وای . لږو پاچاهانو دشاه زمان په اندازه دا دول ستونزمانه کوونکي واقعیتونه وهلي دي.

د خپلو اسلافو په شان دی هم دسکانو له خوا چې په پنجاب کې یې سوبمنتر قدرت

ګر ځيدلي وو ربړول شو. د هغوی دځپله لپاره له يوشميرنا کامو کوښښونو څخه وروسته، شاه زمان ددې مسألې لپاره په پنجاب کې دیره ځوان سکځ مشر (رنجیت سنګځ) دخپل والي په حیث دمقررۍ په وسیله دحل یوه لار پیدا کړه - یوه قضاوتي تيروتنه چې د افسانه يي ډاکتر فرانکستاين (DFrankenstin) له تيروتنې سره دمقايسې وړده سره له دې چې دا مفکوره ديوڅه وخت لپاره کارېګره ښکاریده، د پنجاب د موضوع نه وروسته چې ظاهراً خوندي ښکاریده شاه زمان بیرته افغانستان ته راستون شو چیرې چې دهغه موجودیت د رقيبانو وروستۍ حملې شنډۍ کړې. دهیوادله اوضاع سره چې ظاهراً مطمئن بریښیده پاچایه پلان چې دیره موده یې دهغه په باره کې فکر کړی وتر اجرآلاندې ونیوه.

داچې شاه زمان خپل موقف نه درسیدو لپاره تر ديره حده دمحمد زيو دمشر (پاينده محمد خان) مرهون ودیوه پاچا لپاره چې په هغه کې داحسان منني تمايل دومره نه وي ، ددې يې سخت وربړاوه .نتیجه داشوه چې شاه زمان له مهمو څوکيو څخه د محمدزیو په لري کولو پیل وکړ چې د احمد شاه بابا دوخت راهیسې یې نیولې وې او دهغه ی پرځای یې دنورو قبیلو مشران مقرر کړل .زیاتره له دغو مشرانو څخه چې په هغو کې (وفادارخان) هم شامل واووزیر مقرر شو ،سدوزي وو.

دغو اقداماتو دنورو درانيي سردارانو بدګماني راوپارولـه چې طبعاً دافغانې دولت په فیوډالي ماهیت باندې پوره خوښ وو . بالاخره يوه پټه غونډه جوړه شوه چې داقدام اوديوه ممکن بغاوت په برخه کې فکرو کړې .ددسیسې اطلاع چې په هغه کې پاینده خان ،دقزلباشانو مشر محمدشريف خان،د نورزي درانیانو سلطان خان او د علي زي درانيانو رحیم خان شامل وو شاه ته دجاسوس له خوا راوړه شوه او شاه سمدلاسه لاس په کارشو،ټول دسیسه کاران ونیول شول او په بیړه اعدام شول .

که څه هم مشکله ده چې سړی پوه شي شاه زمان په دغسې حالاتو کې بل څه کولای شوای ، خو دغه حرکت هغه ته دخود کشۍ حکم درلود . فتح خان چې

د پاینده خان له یوویشت زامنو څخه تر ټولو مشر زوی وسمدلاسه پارس ته وتښتیده چیرې چې هغه د بارکزیو د ملاتړ له وعدې سره محمود میرزا ولمسوه چې د سلطنت تخت لپاره یو بل کوښښ وکړي . گرشک ته نږدې په سعادت کې (Saadut) چې دبارکزیو دقدرت مرکزوله دغه دوه کسو سره بارکزي، علي‌زي او نورزائي قبایلي خلک یوځای شول . کندهار پرته له مقاومت څخه ونیول شو او یاغیانو د کابل خواته حرکت وکړ .

دلته دوی دشاهي لښکر سره مخامخ شول، مگر دديلښکر قوماندان یونورزی مشرو چې دغه پستیې د شاه‌زمان دتیرایستنې لپاره منلی و او سمدلاسه یې خپل پوځ فتح‌خان او محمود میرزا ته پریښوده . په میدان پرېښودل شوی شاه دپېښور لورته وتښتیده، خو وروسته له هغه چې یوه قبایلي مشرته یې پناه یوړه ، دهغه تعقیب کونکو ته و سپارل شو چې دا کار دپناه ورلو دافغاني دودیوه نادره ماتونه وه. روند کړه شوی او په کابل کې بندي شوي، دا پر زیدلی پاچا بالاخره غالباً د محمود په پټې مرستې سره وتښتید او بخارا ته ولاړ. دلته له هغه سره داز بکو دامیر حیدر توري (Hyder Turi) له خوا ظالمانه چلند وشو چا چې د کوه نورالماس لاس ته راوړلو هیله لرله چې شاه زمان په کابل کې دزندان د کوټې په دیوال کې خښ کړی و . شاه زمان یو ځل بیا تښتي او داځل هرات ته ځي چیرې چې دهغه ناسکه ورور حاجي فیروزالدین والي و. که څه هم اخیرالذکر د محمود سکه وروړ و ، له فراري سره یې دمهرباني چلندوکړ او د محافظینو تر څارنې لاندې یې هندوستان ته ولیږه چیرې چې هغه پنځوس کاله دیره برتانوي جیره خور په حیث ژوندو کړ . دژوند په پای کې په خپل هیواد پسې غمگین و او په ژړا کې به یې ویل «کابل! کابل!» نسبت کابل ته کشمیر څه دی؟ زه به هیڅکله خپل هیواد بیاونه وینم . »(۳)

د زمانې له لحاظه آسانه ده چې سړی د شاه زمان ددولت دمرکزي کولو او افغاني فیوډالیزم دپای ته رسولو د هڅې سره همدردي وکړي . دهغه ناکامي څو مره چې د حالاتو او پیښو له سببه وه په هماغه اندازه دقابلیت او توان دنه لرلو

نتیجه هم وه‌او دا دیادونې وړه ده چې افغانان د هغه یادونه د تیمورشاه تر هر بل زوی زیات احترام لري .

په عین حال کې محمود شاه* پر مسند کښیناست او سمدلاسه یې څرګنده کړه چې هغه په نظر کې نه لري چې د خپلو اسلافو تقلید و کړي خو بالکل راضي و چې د مقتدرو مشرانو (خانانو) په همکارۍ سره واکمني وکړي . په دغو مشرانو کې تر ټولو زیاتو متنفذینو فتح خان بارکزي او شیر محمد خان بارکزي (د پخواني وزیر شاه ولي خان زوی) صلاحیت او واك په خپلو مینځو کې سره وویشه په داسې حال کې چې محمود کرار کښیناست چې له سلطنتي امتیاز اتو څخه خوند واخلي .

نوي حکومت ته یوازې جدي خطر د معزول شوي شاه زمان سکه ورور یو ځوان سړی و چې شجاع الملك نومیده او د پېښور ښارېې اداره کاوه . له شرقي قبیلو سره ده د مور ارتباط د هغه دو رور په‌شان له ده‌نه یو متنفذ سړی جوړ کړ . دیوه بل مزیت په توګه د شاهي خزانې یوه برخه ده ده په لاس کې وه چې له هغې څخه یې په آزاده توګه داپریدو ، مومندو او یوسفزو څخه دیوه لوی او سرزوري لښکر په راغونډولو کې کار واخیست . دی له دغې خلکو سره د خیبر د درې له لارې د سلطنت د نیولو په نیت راوخوځیده . د هغه افرادو سره (سرخ) رود ته نږدې د محمود له لښکر سره چې د فتح خان تر قومند لاندې وه مخامخ شول . په جګړه کې چې پېښه شوه شرقي قبایلي خلك تر هغه وخته فاتح وو چې جګړه یې بس کړه څو د خپل قوماندان خزانه لوټ کړي .

کومې ګډوډۍ چې د هغوی په لیکو (قطارونو) کې او بیا له‌شك څخه د شجاع الملك په فکر کې منځ ته راغله فتح خان ته موقع ورکړه چې خپل پوځ سره راټول کړي او مخالف پوځونه له میدانه وشړي . شجاع الملك په تیراباغ (Tirah Bagh) کې اپریدو ته پناه یوړه او فتح خان پېښور پر ته له مقاومت څخه ونیوه .

د څه وخت لپاره شاه محمود ظاهراً په سلطنت کې بې غمه او په امن کې وکه څه هم

---

* دا نوم محمود شاه نه بلکې شاه محمود دی . (مترجم)

دغلزیوله خوا یوه بلوا دخه اندیښنې سبب شوه. دغه قوي قبیله راضي وه چې ددرانیو لویي غوښتنه پرته له مخالفت څخه ومني او په تیره بیا ددې سببه چې دولت دغلزیو دتمامو بې دکنترول لوهڅه ونه کړه او په حقیقت کې یې دهغوی قبیلې کاملاً په خپل حال پرېښودې.

خو په دې وخت کې دغلزیو یوې ډلې دعبدالرحیم تر مشرۍ لاندې چې دقهرمان میرویس له اولادې څخه و یوه بلواجوړه کړه دکومې سقوط چې په ۱۸۰۲ کې لږتر لږه قسماً دغلزیو دلو تمامي دعمل له سببه وچې دخپلې قبیلې نورخپلو نه بې یې لوتول.

په دې وخت کې په وضع کې هغه ناڅاپي یو بدلون منځ ته راغی چې کیدای شي چاته چې دافغانې چارودرقابتونو او پیچلتیاوو سره نا آشناوي زیات آریانوونکی وي. دغه وخت راهیسې دپښتنو او دکابل دقزلباشانو ترمنځ خرپر تیا موجوده وه چې داسلام دسني ښاخ (چې دپښتنو له خوا یې نمایندګي کیدله) او شیعه ښاخ (چې دقزلباشانو له خوا یې نمایندګي کیدله) ترمنځ دذاتي مخالفت شخړه راپیداشوې وه. څرنګه چې قزلباشانو کله کله دشاهي ګارد په حیث له خپل وقف څخه پرپښتنو باندې دجبر او غضب لپاره کاراخیسته دغه وضع نوره هم پسې وخیمه شوه. له دغې نارضایتي څخه دبارکزیو مشرشیرمحمد ګټه واخیسته چې دفتح خان د مقرري څخه دوزیر په حیث په قاراو دهغه شخصي دښمن و؛ که څه هم دمحمد زیو په حیث یې سره خپلوي درلوده.

شیرمحمد دکابل دلوی ملاسید احمد ترشاد یوه ځوان پښتنون له اعدام څخه دیوه قزلباش دوژنې لپاره استفاده وکړه چې دکابل نا آرامه خلک را وپارول.
شاه محمود زرځان دکابل دبالاحصار ددیوالونو ترشا کلابندو موند. بلوا په داسې وخت کې وشوه چې فتح خان په کندهار کې واود کابل دبلوامشرانو شجاع ته بلنه ورکړه چې کابل ته راشي او پرتخت کښیني.

ځوان شهزاده داپرید و په منځ کې خپله مخفي ګاه پرېښوده او کابل ته په چټکۍ سره راغی چیرې چې له هغه سره یاغیان او له کوهستان څخه یوشمیر رضا کاران یوځای شول.

بوځوورځې وروسته فتح خان له کندهار څخه راورسید خو لښکر یې د ښمن ته ورغی ځکه چې شیر محمد هم یو محمدزي و او د بیلتون غوښتونکو قزلباشانو سره یې هیڅ همدردي نه درلوده. په هغه وخت کې چې شجاع په بریالیتوب سره کابل ته داخل شو، فتح خان له یو څو تنو ملاتړو سره د کندهار لور ته وخوځیده .

شامحمود چې د مخلوع پاچا هانو په لست کې نوی شاه. ل شوی و سمدلاسه بندي شو که څه هم د شیر محمد د تقاضا پر اساس چې کوښښ یې کاوه د بخت داو ښتني په صورت کې ځان خوندي وساتي د هغه سترګې ونه ایستل شوې. په حقیقت کې شاه شجاع پر ته له هغه مشر څخه چې شاه زمان یې تسلیم کړی و کسات وانخیست او کومه جزا چې هغه ته یې ورکړه یو داسې عمل و چې د تمولو افغانانو له خوا تائید شو حتی خان نسبتاً په تحقیر امیزه شکل سره و بښل شو .

شاه شجاع له ۱۸۰۳ تر ۱۸۰۹ پورې دیوه داسې افغانستان واکمني وکړه چې د غوکورنیو جګړو له امله زیات خراب شوی و. د هغه د سلطنت دوره د نوو پیل کیدونکو بلواګانو او د دربار د توطئو له امله په دوامداره توګه یوه ناآرامه دوره وه. زیاتره له د غو بلواګانو څخه د فتح خان له خوا سرته رسیدلې چاته چې پاچا جزاء ورکولې نشو ځکه اوس د غه سردار احتیاط کاوه چې ځان په سعادت کې چې د هغه د قبیلې سیمې مرکز و خوندي وساتي. یوه له د غو دسیسو څخه د دوست محمد له خوا دیوه جسورانه عمل په توګه سرته ورسیده چې د فتح خان په شلو ورېښو کې تر تولو کشر و او شاه محمود ته یې زمینه مساعده کړه چې له زندان څخه ولېږي .

دشاه شجاع لپاره بله ستونزه هما غه لویېدونکې درزو چې د شاشجاع او د هغه د وزیر شیر محمد تر منځ پیدا شوی وچې ګمان یې کاوه پاچا خپل سلطنت د ده له برکته تر لاسه کړی او لیوال و چې شاهي قدرت لاس ته راولي. په ۱۸۰۸ کې د سند په یوه جګړه کې چې شاه شجاع په هغې کې برخه درلوده شیر محمد یوه کودتا وکړه چې د دې کودتا په نتیجه کې د هغه وراره قیصر میرزا پر تخت کښېناست

خوداځان جاه طلبه بارکزیو د هغه قوت زیات اټکل کړ ؛ لښکریې دشاه شجاع دراستون شوي پوځ له خوامات شواوکړکړی یې په یوه لکړه باندې دننه دکابل په بازارونوکې وګرځول شوه.

دغه عمل دشاه شجاع لپاره دپاینده خان تر اعدام وشاه زمان ته کم مهلک نه وځکه په دواړه قضیوکې وژل شوي شخص دسلطنت لپاره اصلي پایه وه.د ۱۸۰۹ کال په پسرلي کې فتح خان دمحمود سره کندهارونیوه اودکابل په لوررا وخوځیده .

شاه شجاع چې په دې وخت کې په ژمني پایتخت پیښورکې وپه بیره دخیبرله لارې راغی او ګندملک ته نژدې له یاغي لښکروسره مخامخ شو. دلته فتح خان پوره بری ترلاسه کړ او شاه شجاع هندوستان ته وتښتیده. ددرې نورو کلونو په موده کې شاه شجاع دسلطنت دبیالاس ته راوړلو لپاره پرله پسې بې ځایه هلې ځلې وکړې خوحتی په شرقي قبیلوکې یې له خپلو پخوانیو پلویانو څخه هم مرسته ترلاسه نه کړه په ۱۸۱۳ کې هغه له کوښښ څخه لاس واخیست اوپه هندوستان کې لودیانا (Luddhiana) ته ولاړ چیرې چې له خپل وروړشاه زمان سره یوځای شواود بریتانیې په جیره باندې یې ژوند کاوه.

شامحمود چې په دې وخت کې بیاپاچا ودسد وزیو یوه عنعنه تعقیب کړه: هغه په نیکمرغۍ کې دومره لټ شوځومره چې په بدمرغۍ کې فعاله و، نه یې ددولت په ساتنه کې برخه اخیستله او نه یې دجنګ په ستونزو کې ونده. شاه محمود د دولت چارې فتح خان ته دخپل وزیرپه حیث وسپارلې اودمحمد زیو مشریې پر یښو دچې ددولت چارې بیله مخالفه سرته ورسوي اوخپله کرارکښیناست چې د حرم له سرګرمیو اودزیرمه تو ن له شرابو څخه خوند واخلي.

له بلې خوا فتح خان بې حده انرجي درلوده دی چې په ډیر ولحاظو یو عجیبه متناقض شخصیت و؛ یو لایق اداره چی او جنرال وخو اکثراً دبې پروایي اوجذباتي اعمالو مرتکب ګرځیده. مودب ، مهربانه او سخي فتح خا ن د دښمنانو په مقابل کې چې دده موقف ورته پیدا کړي وو بې تفاوته و؛ دزیاتو افغانانو په شان یې عادت درلود چې

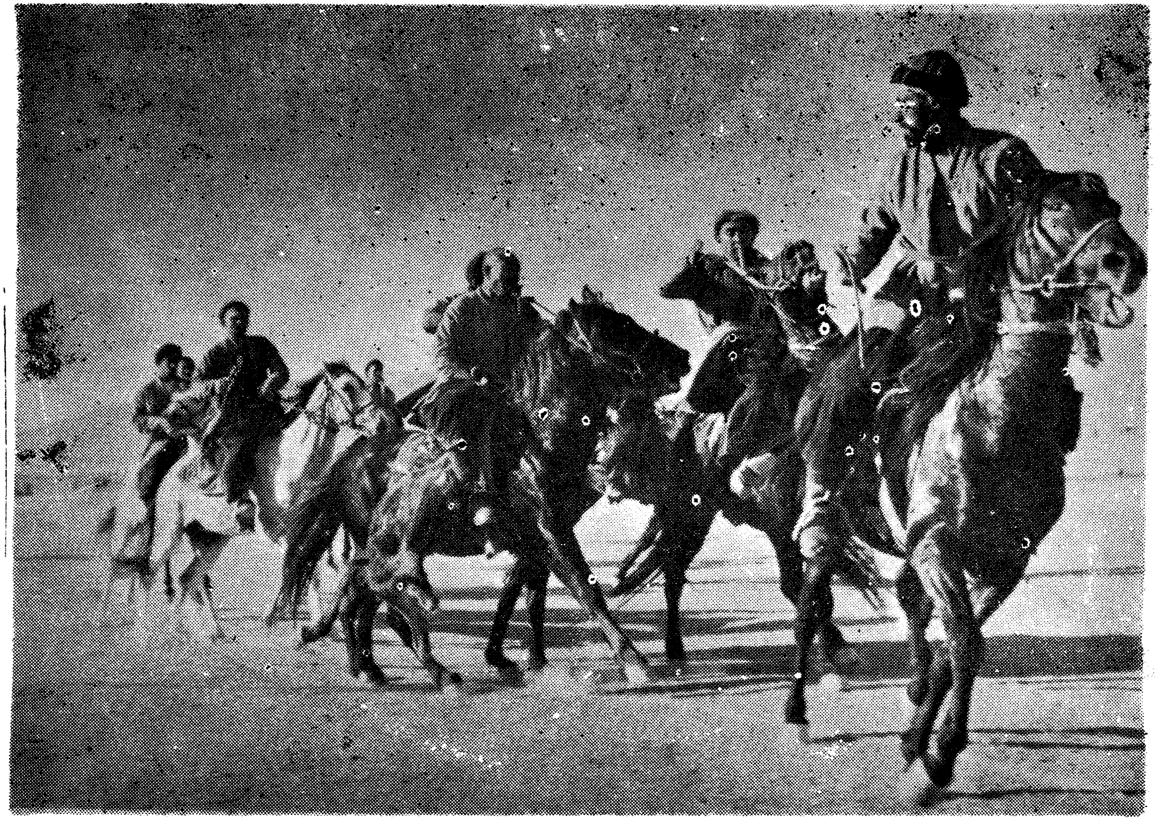

له خپلوانو څخه طرفداري وکړي او داینو داسي صفت وچي دهغه شل ورو پښه چمتو او راضي ووچي هغه دغه عمل ته تشويق کړي. دبلوچستان تش په نامه واکمني په دې وروڼو کې درحم دل خان په برخه شوه ، کندهار پر دل خان ته وسپارل شوه د پېښور اداره د محمد خان په برخه شوه، د غزني چارې شيردل خان او دباميانو واکمني د کندل خان په برخه شوه. دوست محمدخان ته چې تر ټولو وروڼو کشر و دشاهي ګارد مسوولیت ورپه غاړه شو .

په ۱۸۱۱ دغه تګړه وزير کشميرته ديوه افغاني پوځ سره ولاړ چې دشاه شجاع د وزيرشيرمحمد د زوی عطامحمد خان له خوا اداره کيده . په دغه حمله کې د سکانو راجا رنجيت سنګ له فتح خان سره مرسته وکړه چې داوخت په پنجاب کې خورا مقتدر سړی و او هیله یې لرله چې د کشمير نايب الحکومګي ورته ورکړل شي . که څه هم په دې هيله کې دسکانو راجا نامينده شو خو په حقيقت کې داد هغه د موفقي سياستمداری په دوره کې يوازني ماته وه . دابيرته لاس ته راويستل شوي ايالت دبارکزي وروڼو يوه بل ورور محمد عظيم خان ته وسپارل شو . له همدې وخت نه را په دې خوا رنجيت سنګ ديوه افغاني تابع په حيث دزمامداري له ټولو ادعاګانو څخه لاس واخيست .

د يو څو کلونو لپاره داسي ښکاريده چې افغانستان د فتح خان تر اداره لاندې استحکام مونډلی وي . کاروانو نه يو ځل بيا هندوستان او منځنی اشيا ته ګزار کرار روان شول او دا هيلې ورسره وې چې هلته به پرته له کوم خطر څخه ورسيږي ؛ صنعت کاران او سوداګر بيا را پيداشول ،سوداګري او تجارت بيارونق وموند .

کله چې دغه اميد بخښونکی امنيت او استحکام زوال وموند او په افغانستان کې دداخلي ګډوډيو موجب وګرځيد ،علت يې لکه څنګه چې اکثر اصدق کوي څه ناڅه خارجي و .

پارس دافغانانو دروميديو داخلي شخړو په ترڅ کې دغجرانو (قاجارانو) (kajars) تر مشرتابه لاندې چې په ۱۷۹۵ کې يې خپله سلطنتي کورنۍ تاسيس کړه

بهبود موندلی و. خراسان چی دمشهد ښار پکښې شامل و زر دپارسیانو لاس ته ورغی وزوسته له هغه پارسي واکمنانو دهرات خواته پام راواړاوه چی په دې وخت کې د حاجی فیروزالدین له خوا اداره کیده او حاجي فیروزالدین هماغه سړی وچی رانده شا زمان سره یې مرسته، کړی وه چی ځان هندوستان ته ورسوي. حاجي فیروزالدین دشاه محمود سکه وروړچی عملاً یې له دین سره علاقه، درلوده هم داسې علاقمندو چی د قدرت په مقام کی وي .(٤)

هغه زړه نازړه د شاه محمود ملاتړ کړی و خو کوښښ یې کاوه چی ځان دهغو دښمنیو څخه گوښه و ساتې چی د تیمورشاه زامنو ترمنځ راپیداشوې وې .

په ۱۸۰٥ کی یو پارسي لښکر دمحمدخان غجر تر قومندې لاندې په هرات باندې بریدوکړ او پس له هغې دجګړې دغلط تنظیم له امله په شا ولاړه چی دورو ستنیو پارسي پوځونو له مشخصه صفاتو څخه و. سره له دې حاجي فیروزالدین ددې حملې له امله پوره تکان وخوړ او ووې منله چی تهران ته څه کلنی باج ورکړي او په عین وحت کی دخراسان له قبیلو سره چی دپارسي تسلط په مقابل کی جنګیده کومك وکړي .

پارسي پاچا فتح علی شاه چی څو ځله یې دروسانو له خوا په شرموونکې دول ماته خوړلې وه ددغ، حرکت په واسطه وهڅول شو چی دهرات په مقابل کی یو بل پوځ واستوي او په دې توګه خپل بایللی حیثیت بیرته تر یوه حده تر لاسه کړي . په ۱۸۱٦ کی یو ستر پوځ په مشهد کی راټول کړل شو او دشاه دزوی حسین علي میرزا تر قومندې لاندې راغی . خوشاهي مشر په دې کار کی دومره ځنډوکړ چی فتح خان وکړای شو چی پخوا له دې چی پارسیان را ورسیږي تېولهلارمزل وکړي او له کابل څخه افغاني پوځ راورسوي .

دغو کومکي عسکروته دحاجي فیروزالدین هرکلی مغشوش و. کله چی هغه دزړه له کومې دفتح خان درناوی وکړ خو عسکروته یی اجازه ورنه وکړه چی ښار ته ننوځي، فتح خان ته څرګنده شوه چی حاجی داعتماد وړ نه دی. هغه له خپلې

معمولي بيړې څخه په استفادې سره والي بندي کړ او دهرات واکمني يې ترلاسه کړه. فتح خان غالباً حاجي فيروزالدين په، حقهسره نيولي واودومره دتد بيرڅښتن وچې له يرې افتخاري بدرګي سره يې کابل ته وليږه. خو په دې وخت کې وزيريـوه لهغوسهو وڅخه وکړه په کوموچي ده شهرت درلود. اودخپلې تير وتنې عواقب يې هيڅ په نظر کې ونه نيول؛ يعنې هغه ستره خزانه چي فيروزالدين پـه هرات کې کوټ کړې وه ونيوله اوخپل کشر ورور دوست محمد خان يې دحاجي فيروزالدين حرم ته دلاز ياتو غنايمو د پلټنې لپاره وليږه.

دغه بې باکه عمل چې دافغاني ميعارونو له مخې زښت جدي ګڼل کيږي بنايي ددوست محمد په، تشبث سره سرته رسيدلي وي چي په هماغه وخت کې پـه خپلو بارکزيو ورونو کې تر ټولو زيات شلمل او بې باکه واو په ګرګک باندې مشهورو. په هر صورت، ځوان سردار کله يې چې ديوې نجلي مرصع ملاوستوني پرې کړ چې اتفاقاً دشاه محمود لور او دوليعهد کامران ميرزاخـوروه د خپلو لاربنـوونـو او او امر وله حدودونه ووت. (٥)

کله چي ددغه پېښې خبر په کابل کې خپور شو، دشاه زوی کامران يې سخت په قار کړ چې لا رومبې دفتح خان شخصي دښمن واو دهغه قدرت څخه سخت ربړيده چې دپلار لتيې يې وزير ته اجازه ورکړې وه کار ځنې واخلي. کامران اتفاقاً يو داسې انسان وچې دچانه خوښيده او هغه ديوه معاصر په قول «بر سيره پر بنګو او ترياکو د مشرو با تو سخت ليول و واو خپل ټول عمر يې دځان پـه سينګار ولـوکـې او همدارنګه دهغو هلکانو سره په، ملګرتيا کې تير اوه چې دهغه زيات خوښيدل.» (٦) که څه هم بنايي فتح خان يو دغسې رقيب ته هيڅ اهميت نه واى ورکړى خو هغه ونشو کړاى پيشګوئي وکړي چې دافغاني اخلاقو څخه دهغه سرغړونه به پـه ښرابو کې دوب محمود باندې څه اغيزه وکړي. کله چې له کامران سره دهغه دزياتو زاريو په اساس په افغاني دربار کې دفتح خان نـورد ښمنان يـوځای شـول، شاه محمود له غفلت نه رابيدار شو اودوزير دنيولو حکم يې صادر کړ. داوظيفه کامران

ته ورکړل شوه اونوموړی سمدلاسه دهرات خواته روان شو.

په عین وخت کی افغانانو پارسیانو ته په یوه عجیبه جګړه کی چی په یوه وخت کی د دوا ړو خوا او وله تښتې سر پای ته ورسیده ماته ورکړې وه. افغانان چی مزل یې لنډو ز رهرات ته، ورسیدل او ویې لیدل چی څوک یې نه تعقیبوي، نو بیر ته د جنګ ډګر ته راستانه شول په داسې حال کی چی پارسیان لیرې مشهد ته په بیړه تښتیدل. دغه شکمن بری چی د پارسیانو دسامان د نیولو له امله خرڅ شوی و د فتح خان په ځان داده توب یې تر لو ړ ترینې نقطې پورې ورساوه.

هغه هغو ملګرو ته چی ده ته یې د کامران دهدف خبر راوړ په ریشخند سره وویل : «مادوه ځلې شاه محمود پر تخت کښیناوه او دهغه سلطنت اوس زما د یوه خپل په لاس کی دی ؛ ځکه نو کامران څوک دی چی ماته دز یان رسولو خوب وویني؟» (۷) داخبره دیوې مهلکی لاپې ښکارندوی وه. کامران راورسیده او فتح خان یې په احترام سره هرکلی وکړ. خو یو څو ورځې وروسته فتح خان له شهزاده سره د یوه ملاقات لپاره وغوښتل شو، دکامران ساتو ونکو هغه و نیو او هلته یې ړوند کړ.

داسې ویل کیږي په کوم خنجر چې د فتح خان سترګې وایستل شوې، هماغه خنجر د احمد شاه دسلطنتي کورنۍ په زړه کی هم ومنډل شو. دوزیر فتح خان شل وروڼه تراوسه لا آزاد او دلویو مهمو پستونو په راس کی واقع وو؛ دوی زرخپلې شخصي جاه طلبۍ هیرې کړې او د سدوزیو په مقابل کی ټول سره یو لاس شول. شیر دل خان، پر دل خان، او کندل خان چی ټول دیوې مور زامن وو (چاچی ښکاره د «دل» له وروستیاړي سره مینه درلوده؛ دوه نور زامن یې رحیم دل او میر دل خان وو) فوراً له هرات څخه دبارکزیو دمرکز سعادت خوا ته، په بیړه لاړل او هلته له دوي سره په زرګونو غیچ اخیستونکي قبایلي خلک یو ځای شول.

دوست محمد خان چی دهغه عمل ستونزه راپیدا کړې وه د کابل خواته وخوځیده او دلته ده وکړای شو چی دخپلې مور قوم قزلباش دې ته تشویق کړي چی شاه محمود له ښاره وباسي.

وروسته له هغه چې شاه محمود غزني ته وتښتېده، دلته کامران او له هرات څخه پاتې پوځ ورسره یو ځای شو او د کابل خواته راروان شو. دلته دی د محمد اعظم خان تر قوماندې لاندې دیوه شورشي پوځ سره مخامخ شو چې په بارکزیو وروڼو کې د ښمن له پلوه دویم ورور و. جګړه یوه ماتې وه؛ د شاه محمود پوځ بارکزیو ته و تښتېده او شاه محمود د یو مشکل سره ځان غزني ته ورساوه. دی حتی دلته هم مصئون نه و، ځکه چې د محمد اعظم خان لښکر غزني ته نږدې کېدې او چوپړ نه ورکوله. په داسې حالت کې چې شاه محمود او کامران یو بل ته بدویل د سد زیو د هرات سنګر ته وتښتېدل چېرې چې دوی د روند فتح خان له ویرې ډکې بې رحمۍ سره مړ کړ. (۸)

داحمد شاه بابا د کورنۍ له سقوط سره افغاني ملت غوښتنه تقریباً پای ته ورسېده. شاه محمود او کامران په هرات کې حکومت کولو ته دوام ورکړ او ځنګه چې قدرت د هغه په لاس کې و کامران له خپل پلار سره سپک سلوک وکړ ځکه چې یو وخت یې هغه دیوې میاشتې لپاره له شرابو څخه بې برخې کړی و. وروسته له هغه چې شاه محمود په ۱۸۲۹ کې دیوې افواه له مخې د خپل زوی له خوا د زهرو په ورکولو سره مړ شو، کامران کورنی مثال تعقیب کړ یعنې ځان یې مخدره دواګانو او قوې مشروباتو ته وقف کړ او د هرات واګې یې د خپل وزیر یار محمد خان په لاس کې ورکړې.

یار محمد خان چې د الکوزي درانیانو مشر و ځان یې په رښتینې توګه په اشیا کې تر ټولو شریر سړی باله او هم دا رنګه یو خورا هوښیار شخص هم و. (۹) د کامران تر ډېرې مودې پورې د عیاشۍ په نشو کې ډوب او له ځانه بې خبره وساته او زر د ښار ټول اواك وګر ځیده او تر ۱۸۴۲ پورې کله چې کامران یې د چا په وسیله مړ کړ د سدوزیو د فرضي نوکر په حیث حکومت کاوه.

د بارکزیو وروڼو چې خپل یو الي بې تر موفقیت وروسته لـــه لاسه ورکړی وا او د هغوی تر منځ اختلاف را پیدا شوی و، د دغ، اختلاف په نتیجه کې سدوزیو دا قدرت تر لاسه کړ چې هرات په خپل لاس کې وساتي. دغو وروڼو هر یوه

ځانته دیوه جلا فر دپه حیث معمولاً په هغو سیمو کی چی دوی والیان ووقدرت تر لاسه کړ چی په دې توگه افغانستان په یو شمیر کوچنیو ایالتونو باندې تجزیه شو. کابل دمحمد اعظم خان په لاس کی و؛ دریو نورو ورونو کندل، رحیم دل او پر دل کندهار تر تسلط لاندې راوست؛ د نواب جبار خان کشمیر په لاس کی و او سلطان محمد خان په پېښور کی حکومت کاوه. په رسمي توگه محمد اعظم خان دکورنی مشر؛ خو نورو دهغه غوښتنو ته لږه توجه او دهیواد په هره خوا کی دبیلو خانانو او ملکانو چی ځنگه یې خوښه وه هماغسې کول. ټوله هغه سیمه چی یو وخت د احمد شاه بابا په لاس کی او دافغانستان داصلي سرحدونو څخه دباندې پرته وه خپله وفاداري او تابعیت یې قطع کړ. په عین وخت کی سکانو درنجیت سنگ په مشری د خپلو پخوانیو افغانـي دښمنانو په سرحدونو باندې پر له پسې یرغلونه پیل کړل.

په دغه وخت کی چی دافغانستان بخت تر وروستۍ اندازې پورې کوته شوی و، یو نوی رهبر قدرت ته ورسیده. دخیر انتیا وږخوداده چی دامشر دبارکزیو وره ښو تر ټولو کشر ورور دوست محمد خان وچی د محمد اعظم خان لپاره یې د غزني دوالي په حیث خدمت کاوه او په ۱۸۲٤ کی یې دهغه تر مرگ وروسته د کابل د ټولواك په حیث دهغه ځای ونیوه. هغه ظاهـراً دخپلې ځوانی لـه دورې څخه راوتلی وڅکه چی په مهارت او اعتدال سره یې حکومت کاوه. دده له ښو صفاتو څخه یو هم دده جذاب او ممتاز شخصیت وچې دده یې زیات دوستان وروپه برخه کړل. دغه متل چی «له دوست سره یوه خوږه خبره تر پیسو زیاته اغیزه لري.» هم دده په مورد کې دی. یوه دښمن هغه په دې ډول توصیف کړی دی «یو داسې انسان چی د هغه ځیرکـه احساس او طبیعي استعداد د هر ډول اخلاق اه هر رنگه د سیسو سره په مسلسله توگه مخامخ کیدو سره وده کړې ده.» (۱۰)

دوست محمد خان چی دخپلې کنترول د پراخولو لپاره یې کوښښ کاوه په کابل غزني او جلال آباد کی یې د استحکام لپاره خپله توجه متمرکزه کړه. د سلطنت تاج په ۱۸۳۷ کی په کابل کی دده پر سر بندې دیوه شاه په حیث نه بلکې دامیر المومنین په حیث کښېښودل شو.

کله چې چاره دسرې دسر دپاسه وي

خدای يې په‌یادوي.

(افغانی متل)

شپږم څپرکی

دانګريزانو راتګ

په داسې حال کې چې افغانانو خپل دکړاوونو دوره تېروله، یونوی قدرت واک ته رسېدلی وچې په پای کې یې دهندوستان میدانونه تر خپل واک لاندې راوستل. دسوداګرۍ دیوه‌شرکت په حیث له‌یوه بې خونده پیل نه وروسته، دختیځ هندوستان برتانوي کمپنۍ په هغه‌ګډوډۍ کې راګیره شوه چې دمغولو دقدرت دزوال‌نه وروسته راپیداشوه .

ددې کمپنۍ داستا ځومهارت اودبوربونانو (Bourbons) غفلت کمپنۍ ته داتوان ورکړچې بنګال اوجنوبي هندوستان تر واك لاندې راولي اوپه ۱۷٦٤ کې دمېرقاسیم‌له‌ماتې وروسته‌یې پر ټول هندوستان باندې دلو یې غوښتنې لپاره دیوه‌زښت قوي رقیب په حیث پرېښوده.

انګریزانو دلرې پرتوافغانانوپه برخه کې زیاتې کیسې اورېدلې وې اودهغوی دجنګي زړه ورتیا دراپورونوتراغېزې لاندې‌راغلي‌وو، خود احمد شاه بابا مړینې اودتیمورشاه راحت غوښتنې دهغوی اندېښنه له افغاني سپاره لښکرسره داحتمالي ټکرپه برخه‌کې لږه‌کړه . هغوی دفرانسې دانقلاب په واسطه پسه‌آزاد شوونه اتکلیدونکوځواکونوکې دنا آرامی‌لپاره بل‌دلیل لیده اوپه تېره بیاد بونا

پارت په نامه دیوه پوځي نابغه د فعالیتونو په برخه کې چې وایي کله چې هغه د مصر خواته خپل لښکر راهنمایي کاوه داسې ویلی دي «درهبري قدرت چې په مصر پورې اړه لري باید دهندوستان په اوږدو کې وي» . (۱)

تقریباً په عین وخت کې د فرانسوي ماجراغوښتونکو یوه څه بدنامه دله دهندي پاچاهانو په دربارونو باندې نازله شوې وه چې هر یوه یې له انگلیس نه په جدي توگه کرکه کوله اوترینه یې بیم درلوده اوپه فرانسوي شکل یې د خپلې کرکې دځرگندولو استعداد درلود. دغسې یوې ډلې حتی دفرانسې له جزیرې (Mauritius)څخه دټیپو سلطان دمیسور(Mysore) پاچا دربارته سفر وکړ چیرې چې دې حیران اوخوشاله پاچاته یې دهمشهري ټیپو په حیث خطاب وکړ اوهغه ته یې (دبشر له حقوقو څخه ددفاع کولو) په لارکې دمرستې وعده ورکړه .

که څه هم دغو وروستیو ونشو کړای چې انگریزان وویروي خو دناپلیون تهدید یوه بله مسأله وه. په چټکۍ سره یو پیغام په پارس کې دکمپنۍ استاځي ته ولیږل شو چې هغه ته یې لارښوونه کوله دپارس دربار وادار کړي . «چې شاه زمان دتل لپاره تر کنترول لاندې ونیسي څو چې هند ته یې دراتگ مخه ونیول شي.» (۲) درې لکه روپۍ هم پارسي دربارته واستول شوې چې اداري څرخونه پرې وڅرخوي - یو پېشنهاد چې نورو پیسو ته اړتیا لید لکه کیږي خو دا پیشنهاد دلارډه یلیسلې(Lord Wellesle y) له خوا ردشوی وکوم چې په معقوله توگه یې وویل «دپارس دتول پوځ لپاره دمالي مرستې پلان د حالاتو تر تقاضا د یر پراخ اوزیات گران دی.» (۳)

دپارس پاچا فتح علي شاه وچې تر یوې سلسلې بې اهمیته شاهي افرادو وروسته یو بې اهمیته مستبد پاچانه واویوله هغو کسانو څخه وچې نه یوازې هرات بې یوله لاسه تللی پارسي ولایت گاڼه بلکې دشاه زمان ناسکه وروړشاه محمود یې هم دیوه راضي برمتې په حیث له ځانه سره درلوده اودسیاسي نمایندله پیشنهادیې نه مانه. له دې امله هغه لهشاه محمود سره مرسته وکړه چې له یوه

کوچني پوځ سره پر افغانستان حمله وکړي اوپه ۱۷۹۹ او۱۸۰۰کلونوکې یې خراسانته لښکرې واستولې. ددغو لښکرومخه دشاه زمان د نسبتاً زیاتوهڅوپه وسیله ونیول شوه چې افغاني لښکریې اړو دسکانو اوپارسیانو دتهدید ترمنځ پوځل خیتیځ اوبیالوېدیځ لورته ولاړشي .

په۱۸۰۰کال کې جګړن جان ملکم(John MalColm) دختیځ هندوستان کمپنۍ داستاځي په حیث تهران ته ولاړ چې په دې وخت کې لـه اسیایـي دولتونـوسره په معامله کې تقریباً خود مختاره وه. تراږدوخبرواترووروسته چې دبډوپه واسطه سرته ورسیدې، ملکم له پارس سره دوه تړونونه پای ته ورسول چې د (۱۸۰۰ کال په جنوري کې تصویب شول . یوله دغوقراردادونوڅخه دسوداګرۍتړون واوبل یې یوه موافقتنامه وه چې ددې تړون پر اساس پارسیان باید دانګریزانو دمرستې په بدل کې پر هندوستان باندې دفرانسویانود هرې حملې پـه مقابـل کې ودریږي. په ورروستي تړون کې دغه لاندې خبره زیاتـه شوې وه: کـه چیـرې دافغانانوپاچا دهند دنیولواراده ښکاره کړي، یوغرونه لرزوونکی پوځ به چې په توپولوجنګي وسایلوسره سمبال وي دمشهورراوسراوړي ، اوچت اوپه قوت کې ثابت(دپارس شاه) له هیواد څخه وګمارل شي چې اراده یې شنډه کړي اوافغاني سیمې ویجاړې کړي اوله هرې قوې څخه به کار واخیستل شي چې پـورتنی ملت نابود اوذلیل کړي . (٤)

دانګریزانو ګټه دتړون په دغه شرط کې په مصر کې دناپیلیون لـه پـه شاتلنې اوپه افغانستان کې لـه داخلي جنګونوسره کرارکرارکمه شوه. کله چې روسې دجورجیا (Georgia) شیریوان (Sheri wan) اوقره باغ (karabɐgh) ولایتونه پخپله خاوره پورې ونښلول پارسي شاه ددې تړون ترشرایطو لانـدې مـرستې وغوښتې، خوانګریزانوانکار وکړ اوڅرګندوله یې چې دهغوی ژمنه یوازې دفرانسویانو په برخه کې وه.

څکه نوفتح علي شاه سمدلاسه له فرانسویانوسره تماس ونیوه چې هغوپه خپلې

واو پارس ته یو هیات ولیږه چې د سوداګرۍ د یو تړون په برخه کې خبرې اترې وکړي او همدارنګه یې جنرال ګاردانز (General Gardannes) د یوه استازي په حیث واستوه چې پر هندوستان باندې د فرانسویانو او پارسیانو د ګډ یرغل لپاره پلان طرح کړي. دغه کار دانګریزانو له خوا دیوه فوري عکس العمل موجب وګرځیده. جګړن ملکم یې (Captain Malcolm) (چې اوس د SIrJohn په نامه یادیده) د ختیځ هندوستان د کمپنۍ د استازي په حیث او سرهارفورډ جونز (Sir Harford Jones) یې د رسمي سفیر په توګه د انګلستان له دربار څخه تهران ته ولیږل. په عین وخت کې یو سفارتي هیأت د سي. ټي متکاف (C.T.Mefcalfe) په مشرۍ د سکانو د رنجت سنګ دربار ته په بېړه ولاړ او یو بل هیأت د مونټ ستوارټ الفنستن (Mountstuart Elphinstone) په مشرۍ پېښور ته سفر وکړ چېرې چې د هغه وخت پاچا شاه شجاع خپل ژمنی دربار دایر کړی و. دا د افغانانو او انګریزانو ترمنځ لومړنی رسمي تماس او یا په حقیقت کې د افغانانو او اروپایي قدرت ترمنځ لومړنی تماس و.

له یو لړ پېښو څخه وروسته چې د جونز (Jones او ملکم Malcolm) پر یو بل باندې د برترۍ د کوښښونو په وسیله منځ ته راغلې د ۱۸۰۹ کال په مارچ (March) کې د لویې بریتانیې او پارس ترمنځ یو مقدماتي تړون لاسلیک شو. د دې تړون د شرایطو له مخې د شاه او اروپایي قدرتونو ترمنځ پخوانی قراردادونه فسخه شول.؛ هیڅ پوځ ته اجازه نه ورکول کیده چې د پارس له لارې د هندوستان خواته لاړ شي؛ انګریزان باید چې د افغانانو او پارسیانو ترمنځ په جګړو کې بې طرفه پاتې شي او که چېرې یو اروپائي قدرت پر پارس باندې برید وکړي هغوی باید پارس ته وسله برابره کړه.

دغه تړون د دویم الکساندر سزار او ناپلیون ترمنځ پر هغه تړون باندې چې په تیلسټ (Tilsit) کې لاسلیک شو د پارسیانو د قارنتیجه وه چې پارسیانو یوازې د دې هلامه ګڼله چې د هغوی قسم خوړلی - ملګري هغوی له پخواني دښمن سره

يوځای شوي دي. انگريزانو په سمه توگه د فرانسويانو او روسانو ترمنځ مـوا فقه د ځان (د انگريزانو) په مخالفت ديوه اقدام په حيث گڼله. واقعاً داد فرانسويانو يو هدف و چې روسان پارسته يو لښکر وليږي څـو د فـرانسويـانو د هغه لښکر سره يوځاشي چې د قسطنطنيې له لارې به رارسيږي او وروسته له هغه چې پارسي کومکي قواوې يې وموندلې په هندوستان باندې به بريد کوي .

دغه پلان پر مصر باندې د ناپليون د حملې په شان زيـاتـره د تخيل پـربنسټ ولاړ و نه د لښکر کښـي د مسايلو د پوهې پر بنسټ چـې دې کار ايجاد ولـی. نـاپليون تر خپل انگريزي دښمنانو چې فرد فرديې کلاسيك پوهان وو کم نه، و د لوی سکندر تاريخي يرغل يې په فکر کې درلود. هغه څه چې د واړو خواوو درك نشو کـړای داو چې د پلي پوځ کتارونو چيرې چې «ستر پوځ» بـه تـوتـې تـوتـې شـي، سفـر کړلای شو .

د انگليسانو او پارسيانو د تړون له لاسليک څخه لږه موده وروسته، هغه هيأت چې مشری يې د مونت ستـوارت الفنستن په غاړه وه د پيښور په ښار کې د شاه شجاع ژمني دربارته ورسيده. الفنستن د برتـانوي هـند د مـاموريت د نـولسمې پېړۍ نامتو او برجسته کسانو د ډلې يو ځلانده ستوری و چې پر افغانانو باندې يې ښه اغيزه وکړه او هغوی بالمقابل پر ده باندې ډير اثر او کړ. د هغه «د کابل سلطنت بيان» چې د هغو پلټنو او تحقيقاتو پر بنسټ ليکل شوی دی چې ده د خپلې دندې په ترڅ کې تر يوې نيمې پېړۍ وروسته لا تر اوسه پورې د افغانستان او افغانانو په باره کې يو له زښت غوره آثارو څخـه دی او د هغوی د ميلمه پالنې او مودب والی هغه تصويـر ښيي چې لا د غـه صفتونه د بهرنيو تيريوله خوا زيانمن شوي نه وو.

شاه شجاع راضي وله د غو خارجيانو سره معامله وکړي چې د هغوی له قدرت نه خبر و. په هغه تړون کـې چې لاسليک شو افغانانو موافقه وکړه چې که فرانسويان پر هندوستان باندې بريد کوي د هغوی په مقابل کې ودريږي او انگريزانو و منله چې د يوې د غسې احتمالي حملې په صورت کې افغانانو ته تولې ممکنې مرستې برابرې

کړي لکه څنګه چې ولیدل شوه دغه تړون یوې ماناشي وشاه شجاع د کابل تر پاچۍ ته رسیدو د مخه وتښتیده .

تړوا تړلو (waterloo) وروسته ، په پارس او افغانستان کې د انګریزانو دلچسپي کرار کرار کمه شوه چې دا کار د پارس د پاچا دخپګان باعث شو. دغه پټ کله چې له پارس سره اړیکوله لندن څخه په هندوستان کې دانګریزانو مرکزي اداري ته انتقال وموندنو رهم زیانمن شو.

برسیره پر دې دختیځ هندوستان دکمپنۍ په متجاوزانه توسعه کې د یوځه مودې لپاره دپارس په خلیج کې هم ښه زیات فعالیتونه شامل وو چې په ظاهره کې یې دهغو زیاتوسمندري داړه ماروپه لټه کې سرته رسول چې ددغه خلیج په اوبو کې به یې داړه ماري کوله . خو دپارس دخلیج سواحلوته بیخې نژدې ووچې ددې سواحلو دحکمرانانو داندیښنې باعث کیده .

دځینو دلایلو له مخې انګریزان دتزاري روسیې (Zarist Russia) د خطر په درک کولو کې پخوو که څه هم تزاري روسیې هم په دې وخت کې په خارج کې خپلو فعالیتونه په مصرانه توګه زیاتول. په نظري ډول د روسیې اوپارس تر منځ اړیکې په ۱۸۱۳ کې دګلستان د تړون په وسیله ټینګې شوې وې خوسرحدي شخړې او پېښې واقع کیدلې اوپسه ۱۸۲۵ کې روسي پوځیان د ګو کچې (Gokcha) ولایت ونیوه چې په راتلونکي کال کې دپارسیانو له خوا دجنګ داعلان موجب و ګرځیده او دشاه مشرزوي عباس میرزا په مشرۍ پارسي پوځ په یوې حملې لاس پورې کړ.

وروسته له هغې چې پارسیان وپه یولړجګړو کې سخته ماتــه وخوړ ه ، له انګریزانو څخه یې مرسته وغوښتله خو دهغوی دغه غوښتنه ونه منل شوه . انګریزانو ادعاکوله چې د ۱۸۰۹ کال تړون یوازې په هغه صورت کې دتطبیق وړدی چې پرپارسیانوباندې برید وشي ، حال دا چې په دغه مورد کې پارسیان پخپله تیري کوونکي دي . پارسیان چې دروسي- وسلواوانضباط په مقابل کې

کمزوری وونـوتـرمنځ شووشرطو نولانـدې تسلیم شـول. دوی پـه ۱۸۲۸کې د ترکمنچای (Turkmanchai) ترون لاسلیک کړچې دهغه لـه مخې یې دایریوان (Erivan) اونـاکشیوان (Nakshivan) سیمې روسانـوتـه پـرېښودلـې اووی منله چې هغوی ته دجنګ تاوان ورکړي . له دې څخه لازیاته موده نه‌وه تیره شوې چې دانګریزانو یوه استاځي دګروال مکدونـالـد (Mac Donald) دپارسیانـو دپیسوله اړتیاڅخه ګټه واخیسته چې ددغه تاوان دا داینې له امله نوره هم زیاته شوې وه ، اود ۲۰۰۰۰۰ تمنوپیسوپه بدل کې یې دانګریزانواوپارسیا نو ترمنځ د ترون دهغه فقرې چې دانګریزانو دمرستې په‌باره کې وه دله منځه وړلولپاره هڅه وکړه . نقدې پیسې خوشاینډې وې خو پارسیان وپوهیده چې ددې اقدام ترشایوه داسې هیله موجوده ده چې انګریزغواړي له یوزړه نازړه ملګري څخه ځان خلاص کړي نوپه خپګان اوکرکې سره پارسیانو یوځل بیا دروسانوخواته خپل تمایـل ښکاره کړ.(۵)

موسکوی (Muscovy) (دماسکوپخوانی نوم) چې مخ په وارندې روان و خوښ وچې هغوی‌مه‌نون کړي؛روسانوزردپارس په‌دربارکې ګټه ګونه‌جوړه کړه اودپارسیانوپه‌جیبونوکې دروپیوپـرځای روبلونه ولـویدل. دپـارسیانـودتخت وارث عباس میرزاپه خاص ډول دروسانـو طرفـدار شوی و او دایـوه عجیبه خبره ده که مونږدهغه ماتې دروسانوله خواپه نظرکې ونسـیو اوداچـې شاه پـه ختیځ کې دیوې لښکر کښۍ په‌فکر کې شوقسمآ دده دلمسو نې اوهمدارنګه‌دروسانو دتاکیدله امله و. په هرصورت‌په دې وخت کـې د پارسیانوغرورته دتـرکانـو اوهمدارنګه روسانوله خواد پرلـه‌پسې ماتوپه نتیجه کې صدمه رسیدلې وه‌اودیوه ویشلې شوي افغانستان‌له خواهغوته دلږ کللك مخالفت امکان متصوررو. پـه تیـره بیاهرات دفتحې لپاره چمتوښکاریده ځکه چې هراتیانوپه جنګیالیتوب شهرت‌نه درلود اودښارسدوزي واکمنانودفتح خان‌له وروڼوڅخه‌په ختیځ کې دمرستې هیله نشوای کولای .

له همدې تحریك سره پارسیانو په ځوجنګي عملیاتو لاس پورې کړ. خو دهغوی دپوځونو وضع خرابه او دملنډوو روه او هر جسارت په یوه غمجنه ماته پای ته ورسید په ۱۸۳۳ کی د پراخې پیمانې جنګې عملیات چې دعباس میرزا دزوی محمد میرزا په مشری پیل شوي وو دهغه دمرګ په واسطه متوقف شول. یو کال وروسته شاه په خپل زوی پسې دارالبقاته ولاړ او محمد میرزا پخپله دپاچا په صفت پر تخت کښیناست. دی چې تر خپل پلاره لږ روس دوسته نه و دیوه لایق روسي سفیر کونت سیمونیخ (Count Simonich) تر نفوذ لاندې واو دروسي پیسو په وسیله حمایه کیده.

تقریباً په همدې وخت کی انګریزان متوجه شول چې دفرانسې دپخوانی خطر ځای یوه بل خطرنیولی وچې بنایي تر هغه زیات مهم ثابت شي. کــه څــه هم دي فکر وروورو انکشاف مونده «خو د ۱۸۳۷ کـال پـه پـای کی له روس څخه دار پر ته له کوم شك څخه دانګریزانو په نظر کی یوعمده عنصر و.»(٦) د انګریزانو دفکر د دغه بدلون سره دانګریزانو په اداره کی یوبدلون یـوځای منځ تـه راغـی. دلارډ ملبورن (Lord Melbourne) په کابینه کی پالمیرستن (Palmerston) په لندن کی دبهرنیو چارو وزیر مقرر شو او دهغه د کله کله بې سنجشه جنګ غوښتنې اغیزه زرو په آسیا کی څرګنده شوه. تقریباً په همدې وخت کی لارډ ویلیم کیونډیش بینټیك (Lord William Cavendish Bentick) دهندوستان دوالي په حیث استعفا وکړه. دهغه پر ځای جورج ایډن (George Eden) (چې وروسته یې بیا دلارډ او داکلینډ دارل لقب وګاټه) مقرر شو او داهغه سړی وچې دیـوه وفـادار وګـ (Whig) (په اووه لسمه پیړی کی د انګلیس دخپلواکی غوښتونکی حزب غړی) په حیث یې شل کاله دیوه نابرجسته غړي په توګه په پارلمان کی خدمت کړی واو دهغه دغه مقرري یا دهغه دوفاداري او خدمت له امله یا خود هغه د تره لارډ منټو (Lord Minto) له برکته وه.

داکلینډ (Auckland) په باره که زیات لیکلي نظریـات معمولاً یـوه قـوي پارتیزانـي (ګوندي) بڼه درلوده. منتهادی دخپل یوه معاصر په قول «یووفادار ه

گوندي سړی و، د اصلاحاتو ټینګ طرفدار او په کافي اندازه یو سیاستمدار او په نورمالو حالاتو کی یو زیار کښ او نه ستړی کیدونکی مامور و؛ خو هغه په ځان باندې ویسا نه لرله، د عمل او جدیت په چارو کی یې تجربه، متردد او له ختیځ څخه بالکل بې خبر و. (۷)

کله چې آکلینډ هندوستان ته راورسیده او د هندوستان په باره کی د روسانو د پلانونو څخه داریده، افغانستان لاهم ویشلی افغانستان و. خودوست محمد خان په کابل کی خپل موقف پیاوړی کاوه او د خیالي سلطنتی تخت لپاره دخلکو په نظر یو تکړه کاندید و، که څه هم په دې برخه کی د هغه د څومخه د سکانو له خوا د پرله پسې زیاتیدونکي فشار په وسیله نیول کیده.

په عین حال کی په لودیانه کی تبعید شوي شاه شجاع په داسې ټینګار سره او ټینګ کولې چې د انګریزانو سیاسي استازي کپتان کلاو ډوید (Captainclaudwade) یې تر اغیزې لاندې راوروست کوم چې آکلینډ ته یې معلومات ورکړه چې فراري شاه شجاع به د روساتو د پلانونو د شنډولو لپاره تر دوست محمد خان یو غوره نفر وي چې د هغه په ځای ودرول شي. آکلینډ چې د وضع په برخه کی یې تقریباً هیڅ معلومات نه درلوده، راضي شو چې د شاه شجاع د تقاعد پیسې زیاتې کړي څو وکړای شي چې اجیر پوځ برابر کړي. په هندوستان کې د اجیر و عسکرو راټولول تل یو اسانه کار و، نو کله چې شاه شجاع یو دغسې پوځ راټول کړ؛ د سند (Sind) څخواته یې مخه کړه چیرې چې هغه سندي امیرانو ته ماته ورکړه او . . . . . ۵ کلداري یې له هغوی څخه راټولې کړې. * په دغو پیسو سره هغو وکړای شو چې خپل لښکر زیات کړي او د بولان د درې له لارې پر افغانستان باندې حمله وکړي.

---

*: په دغه جنګ کی یو خورا چاغ سندی مشر دیوی کښتی خواته چې په مال اندیشانه تو ګه یې تهیه کړې وه ودانګل. دی چې نه یې شو کولای په کښتی کی سپور شی په داسې حال کی چې ستمیده وی وېل «ډیش بګیر» چې وروسته له هغه دی او دغه جنګ دریش بګیر په نوم شهرت وموند.

بارکزي وروڼه دسدوزيو دبيا راستنيد" وځخه ود ارشول . اودايـوه داسې ارواح وه چې شل کاله چوپه شوې وه، څوهغوی نسبت شاه شجاع ته د انګريزانو له ملاتړ څخه زيات داريده چې خلک لادمخه په خبروو. دموهن لال په قول چې په کابل کې دانګريزانو جاسوس و، «داد کابل اوسيدونکو ته څرګنده وه چې له هغه سره دانګريزانو حکومت مرسته کوي له کومه چې هغوی زيات ويريدل. سردارانو چې په زړونو کې يې هيڅ ويره نه وه ويله تر هغه وخته چې بارکزي مشران ژوندي وي شاه شجاع هيڅکله نشي کولای چې په کابل کې خپل تخت وساتي.» (۸)

دشاه شجاع پوځ له پنجابي مسلمانانو څخه جوړ شوی واو په هغه کې د پليو عسکرو يو کنډک چې په اروپايـي طريقې سره روزل شوی و هم شامل واو دغه پوځ ديـوه اينګلو اينډين (انګليس ـ هندي) سرتيـري چـې کيمپبل (Campbell) نوميده تر قومنده لاندې و. تر زياتې اندازې دکيمپبل دلياقت لـه کبله وه چـې ـ کندل خان او دکندهار دراني پوځونه په يوه جګړه کې چې دخوجک په دره کې وشوه، مات شول چې وروسته له هغه شاه شجاع پـرمخ ولاړاو کند هـاريـې کلابند کړ .

په عين حال کې په کابل کې له دوست محمدنـه چې د سکانو په مقابل کې يـې دخدمت لپاره يو پياوړی پوځ درلود ، له خپلو وروڼو څخه دکوملک اوملا ترلپاره هيجان اميزه غوښتنې کيدلې. دی چې د انګريزانو دروېې څخه پـه تشويش کـې وويلد، يې ولېکل چې دشاه شجاع په مقابل کې دهغه دحکومت دتعهداتو اندازه وپوښتي. ويلد په غير دوستانه توګه ځواب ورکړ چې انګريزان دشاه شجاع هڅوته چې دسلطنت دبيالاس ته راوړلولپاره يې کوي درضايت په سترګه ګوري. څو دفعالې مداخلې لپاره هيڅ پلانونه نه لـري.

داده څولاهم انديښمن دوست محمدخان په زورکې مارشونو سره دکندهـار څواته وخوځيده . دهغه پوځونه دجون June د مياشتې په لـومړيو ورځو کې د شاه شجاع له لښکرو سره مخامخ شول اود څوورځولپاره دواړه لښکرو په يوې بې

نظامي جګړې کې سره وجنګېدل او دغه جګړې چې یوشمیر زیاتو پوځیانو ته له دوارو خوا اوښخه، بلهي ورکړل شوې وې یو پېچلی شکل ومونډ. کله چې بالاخره دشاه شجاع پېسې خلاص شوې، سده زیان هندوستان ته وتښتېدل او خپل پوځ یې پرېښود چې له فاتحینو سره جوړ شي. دغې شرموونکې جګړې مهمې اغیزې درلودې. یوه له دغو اغیزو څخه داوه چې له کابل څخه د دوست محمدخان او ټلو رنجیت سنګ ته دا موقع په لاس ورکړه چې مخ خوا ته حرکت وکړي او پېښور نیسي او په دې ډول دسکانو واکمني دخیبر ددرې ترخولې راورسوي. بلې تأثیرې داوچې دکیه‌پېل عسکرو لومړني بریالیتوب وښودله چې افغانان اوس نسبت داحمدشاه بابا وختونو ته لږ سهمناك دي اودروزل شوو پلیو عسکرو په مقابل کې دهغوی دسپرو عسکرو نااغیزمنتوب ثابت شو.

دوست محمد خان دخپلې فتحې نه وروسته هڅه ونه کړه چې کندهار په خپل قلمرو کې ګډ کړي. دابنارېې چې د(دل) وروښوته پرېښود، نودسکانو په مقابل کې خپلې جګړې ته راو ګرزیده اوداخل یې چې دیوه ستر اوپه‌نظري تر ګه‌از-میل شوي لښکر ملاتړ ورسره و، هیله یې کوله چې سکان په شاوتمبوي او د سند (Indus) هاغې خوا ته به یې وشړي.

کله چې افغاني لښکر دخیبر په دره کې روان و، د رنجیت سنګ نماینده ګانو سره مخامخ شو کوم چې ظاهراً د دې دپاره لیږل شوي وو چې داختلاف دحل په باره کې سره وغږیږي خو په حقیقت کې دهغوی هدف داوچې دعاقلانه بلهې ورکوني څخه کاروانخلي. دنماینده ګانو په جمله کې یو هم جوسیا هارلن (JosiahHarlan) نبايي لومړنی امریکایی و چې افغانستان ته داخل شي او نوموړي دوست محمدخان په‌درناوي سره خپل حضور ته ومانه. هارلن (Harlan)

هارلن (Harlan) چې یو لابد ماشانو څخه واوپه دی وخت کی په آسیا کی بې هدفه اوچتې ګرځیده په ۱۷۹۹ کی په فلادلفیا کی (philadelphia) زیزیدلی و. له قانون سره د مشکلا تو په وجه دامریکې له ترك کو لو څخه وروسته یې په پوره بیطرفی سره د آسیایی پاچها نو خدمت کاو ه: یوه دهغه له دندو څخه داوه چې دیوه جراح په حیث په برتانوی هندی پوځ کی کاروکړی او دا یوه داسې دنده وه چې نه یې په هغې کی کوم معلومات درلوداونه کومه تجربه. هغه وروسته د داخلی جنګ په وخت کی دمتحده ایالاتو نو په لښکر کی دګروال شواویوپلان چې یې مخ ته بوتله چې دامریکې جنوب غرب ته اوښتان راولی.

ددوست محمدخان میلمه‌پالنه داسې ادا کړه چې «دغه وروړ سلطان محمدخان چې په‌وروستیو وختو کې د پېښور دواکمنۍ څخه معزول شوی وتشویق کړ چې ناڅاپه له لسوزرو محافظینو سره په په ترغوني ماښام کې له کمپ څخه‌ولاړشی.» (۹)

دوست محمدخان (که څه هم دغه دوه وروڼه په شخصي توګه سره برخلاف وو) چې د خپل وروردغداری له امله نارامه شوی و کابل ته راستون شواو دیوه بل پوځ په راغونډولو یې پیل وکړ. په ۱۸۳۷ کی دغه لښکر چې ددوست‌محمد خان دمشرزوی محمداکبرخان ترقومنده لاندې و، دخیبرله‌لارې وخوځیده‌او سکانو ته‌یې په‌یوه‌جګړه کی چې په‌جمرود کې‌وشوه‌ماتې ورکړه په کومه کی چې دسکانو تر ټولوماهرجنرال ووژل شو. سره له دې هم افغانانوله دې موقع څخه استفاده ونشو کړای او پېښوردسکانو په لاس کی پاتې‌شو.

دابایدڅرګنده‌شي چې افغانانو دپېښوراو دغه د شاوخواځایګې د لاسه تللو په برخه کی په دوو دلیلو نوزیاته اندیښنه درلوده: یوداچې دغه ولایت غني‌واوبل داچې ددې ولایت پښتانه اوسیدونکي دهغوی دخپل قوت لپاره اساسي ارزښت درلود. له بلې خوا دسکانو تسلط ډیر کمزوری (ناپایدار) و. دانډوس (Indus) په غربي‌سیمه‌باندې دسکانوواکمني چې تر ډیره حده‌دارو پایې اجیروافسرانو په‌واسطه دیوه روزل شوي پوځ اودرنجیت سنګ دزیاتې‌څیرکۍ‌اوبیداری په‌وسیله‌حمایه کیدله، یوازې‌دوحشیانه فشاراو داردود پرله‌پسې زیارپه واسطه‌ساتل کیده. پخپله رنجیت سنګ «پېښوردچېر وامیل باله چې‌هري سنګ دهغه په غاړه کی‌اچولی و.»

زیات احتمال یې درلوده چې یو ځل دوست محمد خان خپل سلطنت ټینګ کړی وای، افغانانو دغه له لاسه ورکړې سیمه بیالاس ته راوړې وای. که چیرې اوضاع دانګریزانو دزیاتیدونکي دلچسپۍ په وسیله پیچلې شوې نه وای. دوست محمدخان چې په یوه حیرانوونکې طریقه دځینوبرتانوی مشرانو اوپه تیره بیا نویلډ (Wade) له خصومت څخه خبرو، په ۱۸۳٦ کې یې آ کلینډ (Auckland) ته یولیک واستوه چې دهغه لیک یوه برخه داده:

دابه تاسو جلالتمآب ته ښکاره کړم ګنده وي چې د خیرغوښتنې او بشر دوستی پر اصولو باندې باوردرلودل چې دبریتانیې د دولت مشخصه ده ، زه خپل ځان او زمونږ هیواد پر دغو اصولو خوراکلك ولاړ ګڼم . په دغه سیمه کی ور وستی معاملې اودې پروا او تیرا یستل شوو سکانو عملی اولـه ترون څخه دهغوی سرغړونه تاسو جلالتمآب ته ښکاره ګنده ده . هر څه چې ستاسو فکر ددې هیواد دچارود تصفیه کولولپاره مشوره درکوي ماته یې ووایې . (۱۰)

اکلینډ (Auckland) ګردرو میاشتو پورې دلیک ځواب ورنـه کړاوپس لـه درې میاشتویې یوازې دومره ولیکل چې دی پلان لري چې دسودا ګری یو هیأت کابل ته ولیږي . هغه خپل لیک په دې دول سره پای ته رسولی و، « دا دبر یتانیی ددولت عادت نه دی چې دنورو خپلواکو دولتونو په چاروکې لاس و وهی او رښتیا هم سمدلاسه څه نشم ویلی چې زما د دولت لاس وهنه به څنګه ستاسو په ګټه تما مه شي .» (۱۱)

دا کلینډ (Auckland) دفکر عمومي تمایل په همدې وخت کې څه ناڅه دهغه دتر لاس لاندې خلکو دسلامشورې اوقسماً له لندن څخه دلارښوونو دتر لاسه کولو په نتیجه کې مینځ ته راغلی و. حتی دوست محمدخان ته له ځواب ور کولو څخه دمخه دختیځ هندوستا ن کمپنی دمد یره هیأ ت د سري کمیټې له خواورتـه پـه لاندې دول لارښوونه شوې وه .

« قضاوت وکـړئ چې ددې دپاره چـې نسبت پخواتـه پـه افغانستان کی د پیښو پر مختګ له نږدې څخه تر څارنې لاندې ونیول شي اودروسي نفوذ دپر مختګ مخه په یوه داسې سیمه کې ونیوله شي چې که یوځلي برقراره شو ... حتماً بـه زموږ داتحادونو پر نظام اواحتمالاً به ستاسې دخپلې سیمې پر ارامی باندې ناوړه اغیزه وکړي ، څه ګامونه مناسب دي ... چې واخیستل شي ... داچې تاسې له دغه مهم سوال سره څرنګه معامله کوئ اوهمدارنګه کوم نورګامونه چې تاسې ته مطلوب ښکاري اخلئ ستاسې دوراندیشی اودفیصلې قوت ته پریږدو که چیرې

تامي باورلرئ چې ددې دپاره چې دافغانستان پهچاروکی په قاطع توګه د مداخلې وخت رارسیدلی دئ » (۱۲)

دسلاکارانو دله لهکوموڅخهچې آکلینډلا رښوونه ترلاسه کوله له دغو کسانو څخهجوړهشوې وه: هنري تورنز (Henry Torens)، جان کولوین (JohnColvin) ویلیم مکناټن. (William Macnaghten) اوکلاډویډ (Claude Wade) دغه کسان په ځوانۍ اولیاقت، دژبې په پوهیدلو اودهندوستان په چاروکې د زیاتوتجربوپه لرلوکی سره یوشان وو. خودافغانستان په باره کې یې لږمعلومات درلودء اود ویډ په شان یې دسکانوقوت تر حدزیات تخمیناوه اورنجیت سنګ یې تر اندازې زیات خیراوفیض رسوونکی ګاڼه.

دیوڅه مودې لپاره انګریزانو ددوستمحمد خان په دربار کې چارلس مېسن (Charles Masson) په نامه یو جاسوس استخدام کړی وچې یوجعلي نماینده هم و. د غه فوق العاده شخصیت د ژبپوه، سکه پیژندونکې اوڅیړه یومخلوط وچې په دومره ډاډه زړه سره په توله منځنۍ آسیاکې ګرځیده چې په هایډ پارك (Hyde Park) یا په پیکاډیلي سرکس (Piccadilly Circus) کې ګرځي. هغه چې دوست محمد خان اوافغا ني مشرانویې زیات احترام کاوه، دافغانستان او ددې هیواد دچاروپه باب تربل هربهرني زیات معلومات درلود.

که څه هم میسن (Masson) دا په ډاګه کړې وه چې دئ یوامریکایي دی خو په حقیقت کې دی تریوه مستعارنامهلاندې یوانګریزو. هغه په خپل اصلي نامه چې جیمزلیویس (James Lewis) و، دبنګال په توپچي قواوکی خدمت کړی واووروسته بیاځنې وتښتیده. داله بده مرغه آکلینډته څرګنده وه چې له دې امله دې ته حاضرنه وچې میسن ته دافغانستان په باب د یوه معلومات لرونکي شخص په حیث کوم ارزښت قایل شي.

یو بل برتانوي (باصلاحیته مقام) چې په تولنیز لحاظ زیات د منلووړو د سکاتلینډي شاعر دورورډو دبرشن کسلن دوراره زوی الکساندربرنس

(Alexander Burnes) و چې په هندي لښکر کې جگړن اوپوا ستعداد لرونکی ژبپوه و. برنس په ۱۸۳۲ کې افغانستان اوبخاراته دیوه هیأت مشري په غاړه درلوده اودخپل سفرپه پای کې چې ده کوم کتاب لیکلی وپه خلکو کې یې یوهیجان رامنځ ته کړی و. هغه زښت پهزړه پورې اوجذاب سرې واوپر آکلیند باندې یې کلهچې دوې دواړو په لندن کې یوله بل سره ولیدل اوپخوا له دې چې آکلیند دلندن څخه هندوستان ته راشي خوراګټوره اغیزه کړې وه .

له بده مرغه برنس (Burnes) نورلږ خوشاینده صفتونه درلودل. دی دیوه داسې مزاج خاوندوچې کله به دخوشبینۍ اوکله به دمایوسۍ حالاتوپر غلبه کوله اودیوې داسې جاه طلبۍ احساس به یې کاوه چې دهغې له کبله یې له خپل ځان څخه دلوړو کسانو په مقابل کې هیڅ ډول مخالفت نه منوده حتی که په دې هم پوهیده چې هغوی په غلطه روان دي. هغه په بېړه له خپل موقف څخه استفاده وکړه چه په مختلفو اماتوري ماجراجو یپوباندې لاس پورې کړې کومې چې که دښځوارپانوونکی شمر پکښې داخلی نه وای په هماغه زمان اومکان کې غیرمعمولي نه وې. میسن پرته له شک څخه دبرنس په برخه کې حسود وخود خپلوورځینو یادښتونو په کتابچه کی یې په بدخلقي سره ولیکل « چې ما ونه منله « چې دخپلوورځنیو مشهوروامرانو پیروي وکړم اوخپل کورله تورسترګو پیغلو څخه ډک کړم. (۱۳)

پرنس د۱۸۳٦ په وروستیووختونو کې دیوه هیأت په مشری کابل ته واستول شواوپه هغه هیأت کې دوه تنه برید منان چې نومونه یې لیچ(Leech) اووډ(Wood) وواویو ډاکتر چې نوم یې پرسیوال لارډ(Percival Lord)و،شامل وو. دادسوداګری هیأت وچې آکلیند په خپل هغه لیک کې چې امیر دوست محمد خان ته یې لیږلی وله هغه څخه یادونه کړې وه اوکه څه هم په ظاهره کی د دغه هیأت هدف دانګریزانو دسوداګری لپاره دسند څخه دګټې اخیستلو په باب دامکاناتو پلټل و، خوپټ سیاسي مقصد یې څرګندو. هیأت په۱۸۳۷ کې کابل ته راورسیده اوپه شانده اره مراسموسره یې هر کلی وشو .

په عين حال کې ، په لويديځ کې پېښودهيأ ت ارزښت لاپسې زياتاوه . د ۱۸۳۶ کال په موده کې په پارس باندې دانګريزانوا غيزه دومره لږه شوې وه چې پارسي پاچامحمدشاه په ټينګارسره وويل چې هغه دهرات د نيولو تکل کړی دی . سره ددې چې انګريزانو پروانه لرله چې هرات د چاپه تصرف کې وي ، په دې وپوهيدل چې پارسيان روسانو لمسولي وواوداسې يې فرض کړه چې د هغوی اراده پرهندوستان باندې دروسانو ديرغل لپاره لومړنی ګام و. شايې چې روسانو په دغسې کوم شي په نظر کې نه درلوده ، که څه هم په ساحه کې دهغوی دنمايند ګانو رويې اکثراً دسنټ پترسبورګ (St. Ptersburg) دماموريښو له الفاظو سره تو پير درلود. په هر حال ، د۱۸۳۷ کال په لومړيو وختونو کې پارسي شاه يارمحمدته چې په دې وخت کې يې په هرات کې قدرت په لاس کې وي وغوښتل ليک وسپاره چې نوموړی ښار دپارسيانو کنترول ومني . دغه خطر رد شو چې د هغه په نتيجه کې يو لوی پارسي لښکر سره راغونډ شو اوله يو څه ځنډ څخه وروسته پر دې هيواد باندې راوخوځيده ، او ځا ورمياشتې وروسته ، د۱۸۳۷ کال په نومبر (November) کې د هرات کلاګانو ته راورسيد .

په لندن اوهندوستان دواړو کې دپارسيانو اقدام او دانګريزانو داحتجاجونو په مقابل کې دمحمدشاه بې پروايي ديو خطر سبب شوه چې دزمانې دليري ليدله پلوه اوس کاملاً بې بنسټه بريښي . دمثال په توګه ، داسې فکر کيده چې پارسي پوځ دروسي افسرانو ترقومنده لاندې و دا يوه بېځايه غلط فهمي وه ځکه چې که څه هم دوې فرقې دخارجي افسرانو جنرال بوروفسکی (Boroffski) اوجنرال سيمينو (Semineau) ترقومنده لاندې وې ، رومبنی يې حقيقتاً پولينډی اووروستنی يې فرانسوی و. جنرال سمسونخان(Sam Sounkhan)چې يو ځل دځار(Sar) په پوځ کې دلګې مشرو، يوازينی روسي افسر وچې داسلام په دين مشرف شوی و.

دهرات کلابندي په فوق العاده ناقابلې سره سرته ورسيده چې په نولسمه پېړۍ کې د پارسيانو د پوځي فعاليتونو مشخصه ده . ديوه فرانسوي جنرال

جې . پي . فريير (J.PF errier) په قول چې تر کلابندۍ لږ وروسته يې هرات وليد د هر پارسي جنرال دهاند اصلي هدف داو،چې دپاتې کسانو د ډير لږ برياليتوب مخه ونيسي اودهغوی دقو ماندان (حاجي ميرزاآغازي) دکوښښ هدف داو، چې دده دنظامي اتل کيدوضرورت څخه ځان وژغوري .

له بلې خوا افغانانو ته په پوره قابليت سره ديارمحمدخان لـه خوالارښوونـه کيده چې دپارسيانو ترراړسيدو دمخه يـې دننه دښارپه دولس ميلی کی تول کلی ويجاړ کړي وو، اومدافعين يې دحکومتي جلادله خدماتـو څخه دپـرلـه پسي ګټې اخيستلو له لارې تشويقول . (ددې خبرې ماناداده هرمدافع به چې نه جنګيده هغه به يې دخلکو په مخ کې واژه . مترجم)ځرنګه چې پارسيانو هم داکمالاتو له مبتذل خدمت څخه سرغړولي و، دهغوی بدبخته عسکر زړشوتلی خو ړلوته اړشول .

دښارمـدافعين ديـوه برتانـوي افسر دويم بـريـدمن ايلډرډايډوارډ پاتينجر (Eldred EdwardyPottinger)چې دبمبيـی و ترپچي قواو وته منسوب و له حضور څخه نورهم زړه ورشوي ووچې دځيرنې په يوه انفرادي رسالت يې لاس پـورې کړی اودآسونو ديوه سوداګرپه حيث يـې خپل رښتينی ماهيت بـدل کړی وخو په دې تګی سره يـې څوك نشو غولولی . دښارپـه دفـاع کې دپاتينجررول اوس دبرتانوي فلکلوريوه برخه ده که څـه هم دايقيني نه ده چې ايادا«هرات » اتل ددغه ښار دپاره دومره مهم وڅومره چې هغه وروسته دانګريزانو په نظر کې مهم شو . اوس افغانان کوم دليل نه وينې چې دهغه دهڅو قدروکړي اورخه‌ناك ميسن(Masson) په هغه وخت کي فـکر کاوه چي « په دغه ځای کي جګـړه پرتـه لـه هغه هم په ښه توګه سرته رسيدلی شوه » .

په هر حال، پرته‌له شلك څخه دهغه ګډون پرمدافعينوبانـدې روحي اغيره درلـوده‌هغه‌چي فکريـې کاوه دابه دانګريـزانو دملاتريوه نښه وي .

کله چي دپارسيانو دبريد خبر په هندوستان کي خپورشو، آکلينډ بـرنس تـه لارښوونه وکړه چي دهغه دسوداګری هيأت يې په‌يوه ځـرګنده سياسي هيأت

بدل کړ اوسري معلومات یې ورکړ چې امیر ته یې ورسوي. امیر ته باید ویل شوي وای چې انگریزان «دخپل پخوانی ملگري او کلك متحد رنجیت سنگ» په مقابل کې دهغه ملاتړ نشي کولای او مشوره یې ورکړه چې پارسي سیاسي استازی چې ویل کیده دکابل خواته راروان و، ونه مني. دغه پیغام په یوه داروونکی اعلام سره په دې دول پای ته رسیده چې «که چیرې هغه دهر استازي او هر پیشنهاد هرکلی وکړ، دکوم څرگند هدف چې داوي چې حتی دهغه د خپلې آزادی په خطر کې لویدلو سره نارامي منځ ته راوړي، ممکنه نه ده چې دبرتانوي دولت صمیمانه احساساتو ته زیان ونه رسیږي» (١٤)

ددغه گواښ موجب انگریزانو ته دهغوی داستازي موهن لال راپور و چې دوست محمد خان دروسې څار (Czarof Russia) او دپارس شاه دواړو ته مکتوبونه لیکلي دي اوله هغوی څخه یې دمرستې غوښتنه کړې ده. داراپور سم و په رښتیا چې استازي پخپله دمکتوبو په لیکلو کې مرسته کړې وه. دآکلیند او دهغه د سلاکارانو اشتباه داوه چې هغه یې جدي وگڼل. لکه چې میسن او برنس دواړو درك کوله امیر صرف داهیله لرله چې انگریزان وپاروي چې په عمل لاس پورې کړي. دگواښ او تهدید سیاست له دښمنانو سره په معامله کولو کې په افغانستان کې معمول ولکه څنگه چې داسیاست اکثرا په هغو هیوادو کې چې دسیالي کوونکو قوتونو له خوا محاط شوي وي دوددی چې بنایې په ځینو وختونو کې هغوی ته گټې ورسوي او په ځینو وختونو کې تباهي ورته راولي. برنس چې ځان غوښتنه (خودخواهی ورته خنډ گرزیدلې وه محتاط وچی دغه دول مشاهدات دیادښت په کتابچه کې پټ وساتي .

علاوتاً څرنگه چې دغه سیاسي استازي ته پوره واك نه وور کړ شوي، امیر دوست محمد خان حیران وچې دی پرته له دوستانه مشورې څخه بل څه چې زیاته واقعي بڼه ولري ولی نه وړاندي کوي .

په دې وخت کې یونوی سړی کابل ته راورسید. دی یو ځوان سړی وچې

دیوه قزاق ـ (Cossack) دویم برید من یونیفورم یې اغوستی واو له کندهار څخه پرسرك باندې راغلی واودایې ښودله‌چې دځار استاځی دی . هغه روسي نه بلکې پولینډی واونوم یې جین ویکتیویکز(Jeanwitiwics) و(چی نوم یې په مختلفو دولونو سره لکه ویلکوویچ(Vilkovich) ویکوویچ(Vikovich)ویتکاویچ(Vitkaviech) اوویتکاویتیچ (Vitkavitch) لیکل کیده. وروسته‌له هغه چې دی پـه ۱۸۲۳ کـی دپولینډي وطن پالونکودیوې مخفي د لې په جوړولو کې دلاس لرلوپه تـوراوړسلك ته وشړل‌شو، هغه پارسي اوترکي ژبې زده کړې ، له الکساندر روون هـومبولدت (Alexander Von Humboldt) سره یـې منځنی آسیاته دهغه دلښکرکښیوپه طرح کولوکی مرسته وکړه او په قزاقانوکی ورته وظیفه ورکـره شوه .کله چـې دی بالاخره په افغانستان کی له خپلې وظیفې څخه سنت پترسبورگ ته راستون شـو، نودهرکلی بې‌وشونه‌یوه اووني وروسته دهغه‌مړی‌چې‌په‌گولی‌ویشتل‌شوی‌وموندل شواو اسنادیې‌نول له میځه‌تللي و. ددولت‌په قول دهغه مرگ‌یوه‌ځان وژنه (خودکشی) اودشکا کینوپه عقیده یوه قرباني وه . پـه افغانستان کې دهغه دواقعي‌مقصدنرلې بیلگې ده له وژنې سره سم له مینځه ولاړې . (۱۵)

افغانـانـو تـه ممکنه ته ښکاریـده چې یوسیاسي استاځی دې بـې پیسو او بـې مرستیالانو وي. په هر حال، دې پولینډي دوه مکتوبونه له‌ځانه سره لرل چې‌یو یې دځارله خوانه اوبل یې دپاریسي شاه له خوانه و. دادواړه بې ضرره لیکونه وو؛ شاه‌صرف دومره ویل‌چې ویتکیویکز (witiwics) دپارس له لارې دخپل راتگ په وخت کې خپل احترامونه‌وراندې کړي‌دي . لومړي نیکولاس(Nichclas) امیر ته دادورکاوه چې په روسیه کی به دافغاني سوداگرو درناوی اوهرکلی وشي.

په برنس باندې ځار دسیاسي استاځی راتگ سره له دې چې افغانانو هغه‌په احتیاط سره استقبال کړ ، دخپگان یوڅپه راوستلـه چې د هغې دعلاج لپـاره یې سر په یوه دستمال باندې وتاړه اوله یوی ورکونکومالگوڅخه یې کاروانخیست دغـه پیښه دمیسن دسرگرمي او ساتیری وسیلـه شوه ځکه چې هغه لـه دې څخه

خبر وچې امیر دوست محمدخان په ویتکیویکز (Witkiwics) باندې باالکل باور نه درلود او ددرباروزیرته یې امر کړی وچې هغه ته دنو ابانو په ځای کې له محمد حسین سره ځای برابر کړي چې دوه مسخره سره یوځای شي . (۱٦)

که څه هم ویتکیویکز په کابل کې پاتې شو ، وروسته له یوڅه مودې څخه برنس په کافي اندازه له خپل خپګان څخه فارغ شوچې مذاکرې ته دوام ورکړي. د دسمبر (December) په وروستیو وختونو کې هغه د یوې پا لیسی لپا ره خپل سپارښتونه آکلینډ (Auckland) ته ولیکل چې په هغې کې دانګر بزانو غوره ګټې وساتلې شي . ده یقین درلودچې امیر دوست محمدخان غواړي له لوېې بریتانیې سره داتحادیوتړون پای ته ورسوي اورا ضي وچې له پارس یاروسیې سره تړلې مراودې قطع کړي . یوازنی شی چې افغانانوله انګریزانو څخه غوښتـه داوه چې رنجیت سنګ تشویق کړي چې د پېښور له ښار څخه لاس وا خلي دکوم لپاره چې امیر دوست محمدخان حاضر ویوقیمت تادیه کړې .

برنس (Burnes) زیات معتقدشو چې دسکانو قدرت اودهغوی ددولت ټینګښت (استحکام) وهمي او اغفالوونکي و ،ځکه هغوی یوازې د رنجیت سنګ (Ranjitsingh) په زړیدونکي وجودباندې تکیه لرلـه . هغه داده وچې دسکانو راجاپـه اسانۍ سره راضي کیدای شي چې له پېښور څخه لاس وا خلي چې هغه ته یې پر ته له زحمت اونا آرامۍ څخه بل څه نه ووړپه برخه کړي .

په هندوستان کې عکس العمل دبرنس (Burnes) ددې خوی مصلحت اندیشي ثابته کړه چې خپلې اصلي نظریې به یې یوازې خپل دیادا ښت کتا بچې لپا ره ساتلې اوله چاسره به یې نه طرح کولې .

اکلینډ فوراً سیاسي استا ځي ته ولیکل چې هغه له خپلولارښوونو څخه تیر ی کړی دی او نه باید چې په سیاست کې ګوتې ووهي اوامیر دوست محمد خان نـه باید دانګریزانو «د دمرستې له دوام » نه زیا ت شی توقع وکړي . آکلینډ زیا تـه کړه چې حتی دابه هم ناممکنه وي ترڅوچې افغانانوسکانوته دسولې پیشنهاد ونـه

نه وي کړي اوله بهرني قوتونوسره يې تولې مفاهمې اوتماسونه قطع کړي نه وي :

دغولارښوونوبرنس دنا اميدي په يوه حالت کې پرېښود . دې مـرستې چې دهغې ددوام نه زيات بـرنس واك نـه درلودکوم شی وړاندې کړي پـه عمل کی لاپيل شوې هم نه وه. ددې تقاضا پرځای چې افغانان دې دبهرنيوچاروپه دګر کې له حاکميت څخه لاس واخلي برنس د۱۸۳۸ کال داپريل په ۲۶، کابل د هند په نيت ترك کړ اوميدان يې ويتکويکز ته پرېښود .

پرته له شك څخه دا واره پولينډي موجوديت دآکلينډفکرسخت متاءثرکړی اومرکزي حکومت يې لـه دارسره مخامـخ کړی و . دپا لمرستن (Palmerston) دلارښوونو پراساس په روسيه کې دبريتانيې سفيرلارډکلان ريکارډ(Lordclanricard)يوجدي يا داښت وړاندې کړاووې غوښتل چې کابل ته دويتکيويکز دسفرمقصدروښانه شي. دې يادا ښت ته د۱۸۳۸کال دا کتوبرپه ۲۰ ، په بريتانيې کی دروسانود سفيرله خوا ځواب ورکړشوپه کوم کې چې ادعاېې کولـه چې د دې سفرمقصد داوچې هلته پولړاند يښمن کوونکي فعا ليتونه روان ووچې » دتيا کلوبې اعتبارو او ناپېژند ل شوو افرادوله خواسرته رسيد ل . (۱۷)

دالاتراوسه پورې ګران، ده تشخيص کره شش چې ددغـه سياسي افکارترشاڅه مقصدپروت و. په څرګندول څارد خارجه،چارووزارت دانګريزانوددښمنی دپراختيا له امله نارامه شوی وپه تيره بياپه دې وخت کې چې په ۱۸۳۳ کې د ا نکيارسکليسي (Unkiar - Skelessi) تـړون روسان خپل مطلوب هدف ته چې هغه مـديترانـه وه نژدې کـړي وو. ډيراحتمال لـري چې هغو ی علاقمند ووچې پـ ه لويـې بريتانيـې باند ې هرممکن فشارواچوي اودويتکيويکزد سفرپه برخه کی د انګريـزانـودانـد يښنې له امله اريان اوخوشاله وو. څوکه چيرې روسانوله کابل سره د جدي څبرو ترڅيال درلودای ،دوی به پرته، له شك څخه، ددې پولينډي پرځای چې نه يې پيسې لرلې اونه يې همکاران يوزيات باوقاره اوبانفوذه سفارت ليږلی وای .

پـه هرحال، آکلينډاودهغه سلاکاران متيقن ووچې دويتکيويکزموجوديت برتانوي

هندته دیوه جدي ګواښ مانادرلوده اوپریکړه یې وکړه چې دانګریزانوګټې باید حتماًدیوه فوري اواغیزناك اقدام په واسطه خوندي وساتلې شي. دهغوی پلان داو چې دامیر دوست محمدخان پرځای فراري شاه شجاع جانشین وګرزوي چې پس له هغه دانګریزانودګوداګي په حیث په یوه داسې طریقه پاچا هي وکړي لکه د هندوستان دشهزاده نشینانوپه ولایتوکې .

دغه پلان اصلاً دانګریزانودسکرتریت(دارالانشاء)دجاسوسۍځانګودآمرویلیم هې مکناټن(WilliamHay Macnaghten) په دماغ کې راپیداشویالږترلږه هغه وخت چې مکناټن(Macnaghten)مرواوله ځانه یې دفاع نه شوکولای دهغه همکارانوپه وروستیوکلونوکې دغه ویله. پلا ن چې زیات احتمال لري دهغه اختراع وه دشورا دغړوله خوادراېوپه اتفاق سره تأید شواوپه زیاتې علاقمندۍ سره دآکلینډله خوا اومنل شو.

وروسته له هغه چې آکلینډ دخپل اقدام په برخه کې له ځان سره فیصله وکړه، د۱۸۳۸ کال دمې په میاشت کې له رنجیت سنګ سره دیوه ملاقات لپاره یې لاهورته سفروکړ. دلته یوتړون چې د درې اړخیزه تړون په نا مه سره یاد یږي دجولای په ۱٦ ، دشاه شجاع له خوا اودجولای په ۲۳ ، درنجیت سنګ له خوالاسلیک شو. ددغه تړون تر شرایطو لاندې شجاع بایددتولې هغې سیمې لـه دعوی څخه لا س اخیستی وای چې سکانونیولې وه اورنجیت سنګ بایدله شاه شجاع سره مرسته کړې وای چې دافغانستان پاچاهي لاس ته راوړي. شاه شجاع بایددهغې لارې څخه پـه کندهاربا ندې بریدکړی وا ي چې هغه په ۱۸۳٤ کې پرتللی وپه داسې حال کې چې دسکانویولښکرچې مشری یې د شاه شجاع مشرزوی تیمورمیرزاپه غاړه وه باید چې دخیبرله لارې په کابل باند ې بریدکړی وای .

یو څومذاکرو آکلینډقانع کړ چې انګریزانود سکانوله رهبرنه یوازې دکـا غذ پرمخ دوعدوتوقع کولای شوا ی . په حقیقت کې رنجیت سنګ نسبت وتهدیدته چې دافغانانوله خوا ورته متوجه و دسوتلج(Sutlej)له ساتنې سره چې دانګریزانو

له سیمې سره یې یوه پوله جوړوله، زیات تشویش درلود . یوه ورځ هغه په دا سې حال کې چې دهندوستان نقشې ته یې کتل یوسوړ اوسیلی له خولې وایست او د پیشگویي په توګه یې وویل ، «یوه ورځ په دا تموله سره وي (په وینولړلې وی) :

هغو دخپلې زیات جدي دښمن امیردوست محمدخان له نابودي سره مخالف نه و اوداسې درك کوله چې دهغه له برخې اخیستنې څخه انکارښایي انګریزان اړ کړي چې بیاله امیردوست محمدخان سره خبری اترې پیل کړي مګرهغه تصمیم نیولی وچې دسکانوونده په لږترینه پیمانه کې وساتي . آکلینډچې له دغه تردد څخه خبر ودرك کړه چې دغه پلان به حتماً دانګریزانوله خواسرته ورسیږي . له دې امله هغه د۱۸۳۸ کال داکتوبرد میاشتې په لومړی نیټه په سیمله (Simla) کې یوه اعلامیه خپره کړه چې دانګرېزانوداقدام لپاره یې دلایل وړاندې کړل .

یوځل چې دآکلینډپلان دتباهي ساړه شمال برباد کړ ډیرلږ داسې پیښ شوی دي چې د یوه امپریالیستي اداره چې اعمال دې دده داعمالو په شان دومره په شدت سره غندل شوی وي . خودغه تقریباً په یوه ژبه غندنه ترپیښې وروسته وا قع شوه : دآکلینډ پلا ن په لومړي سر کې له لږ مخالفت سره مخامخ شواود برتانیې خلکو په کلکه ددې پلان ملاتړ وکړ. کرونیکل (Chronicle) کله چې وویل « کومه لار چې دبرتـا نوي هنددحکومت لـه خو اغـو ره شو ې ده چې افغانستان د خپل شر قي امپراتوری دساتنې لپاره یودیوال وګرزوي دمعقول ترین سیاست له احکامو سره برابر ده ...» دهغه وخت دخلکوعمومي نظرمنعکس کاوه . (۱۸)

دانګریزانو په عمل کې اساسي نیمګړتیا تقریباً په تعلیمي توګه داوه چې دداسې خلکوله خواطرح شوی و چې د افغانستان په هکله کاملاً یې خبره وو.

دوی په هندوستان کې دخپلو زیاتوتجربـو لـه مخې افغا نان لـه هند یانوسره یوشان ګڼلې وو.اودغه تیروتنه دهغوسترسبب وه چې وروسته رامنځ ته شوې:

یو ربښتینی ملګری یو زرین کړی آس دی .

-افغانی متل-

اووم څپرکی

«د آکلینډ حماقت»

اعلیحضرت شاه شجاع به افغانستان ته چی دده دلښکرو له خوا احاطه شوی وي داخل شي او دبهرنی مداخلي اومفسدانه مخالفت په مقابل کی به یې دبرتانوي لښکرله خوا حفاظت وشي ...

د سملي اعلامیه :

وروسته له هغه چې آکلینډ د دېېلو ماسي چاره وکړه ، د هغه سیاست د تطبیقولو ګران کارته یې چی د ده غوره کړی وتوجه واړوله . فیروزپور (Ferozpore) «د آزادی دیوه پوځ» دبرابرولو لپاره دغوښتنې دځای په حیث وټاکل شو او سرهیري فین (Sir HarryFaen) د هندي پوځ اعلی قوماندان د آزادی دپوځ د مشر په حیث مقرر شو . شپږزره افراد په چټکی سره د شاه شجاع د شخصي لښکر د پاره راغونډ کړه شول چی زیاتره له هغو څخه د جنګیالي پنجاب مسلمانان وو او یو شمیر یې د نیپال ګورکه (Gurkhas) وو چی د خپلي زړه ورتیا او زښت اود خپلو چنګو چړو قوت یې د نیپال په جنګ کې اثبات ته رسولی وو او داشیاد اجیرو عسکرو په حیث یې خپله د سرباز ی دوره پیل کوله . د بنګال له پوځ څخه دوولس زره عسکر وددې پوځ ښه زړی جوړوله او په بمبۍ کی پنځه زره مرهټیان (Marathas) راغونډه کړه شول چی له خپلو پخوانیو دښمنانو سره مبارزه وکړي .

په زرګونو نابللي شوي انساني ټپوسان او د هندوستان رټل شوي کارغان په همدې وخت کې د پر اخیدونکي کمپ (لښکر کوټ) پر شاوخوا راټول شول: غله، د ترياکو سوداګران، کاسيرې، مهتران او ګدايان چې ټول د طلا و شرنګ نه غوږونه برخ کړي او منګولو يې د جنګ د دګر دلو ټولو لپاره خارښت کاوه.

په داسې حال کې چې ځوانو ټيټ رتبه مامورينو تر هغه وخته چې د هغوی په کځو روکې پيسې موجودې وې عياشي کوله. د هغوی آمر انو خپل وخت په دربار کې تير اوه. شاه شجاع چې خپله او زده زيره يې په احتياط سره رنګ کړې وه، د خپلو پيروانو له يوې ډلې او رانده شاه زمان سره او رسيده. ورپسې رنجيت سنګ يوزوړموزک له ايرنو برېتو او يوې سترګې سره» راغی او ورپسې آکلېنډ او د انګريزانو مامورين راورسيدل. د غو درو دربارونو زيات حيثيت او اعتبار رلاره دنو امبر د مياشتې هوا په زړه پورې وه او دستري ماجرا» په پيل کې روحيات قوي وو. د رنجيت سنګ د ځپل له املمه په چټکې سره «د مناقشې تر خوخبر و د توافق غالي ککړه کړه.» د کومې فزيولوژيکې معجزې له املـه د تنګ بـرګ سک دماغ وکـړای شو چې د برينډې، ترياکو، بنګو او د ښو را دمخلو طپـه مقابـل کې چې د هغه ورځني خواړه و مقاومت وکړي او يوې سترګې يې (چې تـل تـکـه سره وه) وکولای شو چې دهغه دمتحدينو تر سترګو او ضاع په وضاحت سره ووينې.

آکلېنډ هيله من و چې هغه به سکان راضي کړای شي چې پر افغانستان بـاندې حمله دوی وکړي، مګر هغه ته معلومه شوه چې د پنجاب زمرې نه يـوازې دا چې علاقه يې نه درلوده د خيبر په تلک ځان بند کړي بلکې د هغه په سيمه کې هر ځای د برتانوي لښکر و د موجوديت سره مخالف هم و. تر زياتې مباحثې وروسته، دسکانو مشر په پېښور کې د يوه اکتشافي لښکر له جوړيدو سره موافقه وکړه خو ټينګاري يې وکړ چې دير غل ضربه دې په جنوب کې انګريزان متحمل شي.

په دغه شيبه کې خبر راورسيده چې پـارسي پـوځ خپله د هرات کلا بندي پای ته رسولې ده او د غرب خوا ته يې په حرکت پيل کړی دی. پـه دې تـوګـه

فین(Fane) اودهغه لښکرته چې دېرش زره افرادیې لرل نورضرورت پاتې نه شو اوپرځای یې سرویلفبي کاټن(Sir Willoughby Cotton) وټاکل شو اود پلیسو عسکرو یوه احتیاطي فرقه،په فیروزپورکې وساتل شوه .

د۱۸۳۸ کال د دسمبر په لسمه شاه شجاع اودهغه شخصي سرتیري په مخ کې اوورپسې جنرال کاټن(General Cotton) اودلښکرعمده برخه چې تقریباً ۹۵۰۰ افرادیې درلودل، حرکت وکړ. که څه هم دلښکرسره دملوکسانوشمیر معلوم نکړه شو، دهغوی شمیر یې له شکه خورا زیات واوازتر لږه شل یادیرش زره نارینه اوښځې وې. په هندي پوځ کې داکمالاتو خدمات هیڅ نه وو اوانگریزانوله خپل لرغوني دودڅخه دکارا خیستنې له خصوصي سوداگرانو سره معامله کوله چې په لښکر وپسې روان وو. برسیره پردې، هرانگلیس افسر اوعسکردنوکرانو دیوه هیأت موجودیت دځان لپاره ضرورت گاڼه، یود تیتې رتبې زیردست منصبداروویل چې دهغه خیمه دهغه داووه سوتنونوکرانو په واسطه له باده څخه وژغورل شوه. په پای کې هغوچې په لښکرپسې یې پیښې په ځان پیښې راکښلې دهندوستان دخوارکړل شوي نفوس یوټولگی وچې یو شمیر «ماینې» هم پکښې وې کوم چې دجنگ له پاره غوره شوې وې. دغه زوزنده اوکاملاً بې انضباطه توده دناځاپه اوبې اساسه وېرې ځپوته لویده اوددې امله چې حتی دبنیادي حفظ الصحې دبرابرولو امکانات هم موجودنه وو؛ نودوی دکولرا، لویې تبې اولکه داري تبې دمنځ ته راوړلو منبع او وسیله گرځید لې وو :

په دې وخت کې په هندوستان کې دانگریزانو دپوځ اغیزمنتوب خپل حضیض(ترټولو ټیټې نقطې) ته رسیدلی و: دسوداگرو په نظرکوم چې دختیځ هندوستان دکمپنۍ په راس کې واقع وو عسکر ترلازمو ربرونوڅخه څه زیات شی نه وو اودافسرانومعاشونه دومره کم وو څومره چې دهغوی دژوند سطح لوړه وه. عسکرو د۱۸۲۶ کال دبرما دجنگ راهیسې لږجنگ لیدلی واودچوپړۍ دوامداره

وظيفې دد ې دپاره کومه مرسته نه وه کړې چې د صاحبمنصبانو او افراد وترمنځ ښه اړيکې منځته راشي .

د لښکرو تنظيم د اروپايي موډل په اساس وخو تجهيزاتو يې نقص درلود. پليو او سپرو عسکرو دوا ړه په دروغونډونو کې تشکل مونډلی وه چې يو يې اروپايي او دوه يې هندي وو .

افرادو چې د انګريزغنغنوي سرې کورتۍ او سپين پطلونونه يې اغوستې او جګې جغه لرونکې عسکري خولۍ يې پر سرو وې په جګړه کې يو ه الهام ښوونکې او ددو بي په تړ دوخه کې يوه نامينده کوونکې صحنه تشکيلوله.

توپخانه دنا پيليو نی عصرا وزماني نه دومره وړاندېنه وه تللې. زياتره توپونه آسونو کشول او يوڅه صحرايي توپونه دغويو په وسيله وړل کيدل . له بارشوې توپخانې څخه چې ډيره موده په هندي پوځ کې استعماليده کارنه اخيستل کيده: ځکه چې هاتی دافغاني لوړو سيمو لپاره نامناسب ګڼل کيده او سپکې وسلې چې په آسونو يا کچرو باندې يوړل شي لانه وې اختراع شوې .

که څه هم ښايي دانګريزانو پوځ بهيې مهارته وخو دهغه څه په پرتله چې افغانانو يې ويا ړلرلی شوای دمهارت معجزه بريښيده . په حقيقت کې افغاني لښکر تر احمد شاه بابا وروسته تر دومره اندازې پورې کمزوری شوي وچې کوم شی چې د پوځ نوم ورسره ښايي په افغانستان کې موجوديت نه درلود . دجګړووړ ځ په کومه کې چې مسأ له دتورزنتوب په واسطه حل کيده تيره شوې وه؛ لهنورضر وريا تو څخه چې عبارت وو له انضباط او پلټه يېزو تو پکو څخه افغانانو له لومړي څخه هيڅ نه درلوده او له دويم څخه يې يو څو عدده لرل : برسيره پردې ، دکلونو کلونو ، کورنۍ جګړې ټول شيان له مينځه وړي وو.

او يو ازې دافغانانو دملت پالنې وروستی اثر پاتې وا و د پخوانی شخصي يا قبيله يي وفادارۍ نه پرته نورڅه نه وو پاتې . اميردوست محمد خان چې په کابل کې يې په پريشانۍ سره انتظارايسته وکړای شوچې يوازې يو څو زره غير منظم

سپاره افرادراتول کړي په داسې حال کې چې قبايلي مشران بيطرفه پاتې وو.

دانګريزانو ديرغل لومړي پړاوونه بې پيښې ووخوپه بوککور (Bukkur)او شکارپور (Shikarpore) کې له آباسين څخه‌تر راپوري وتلو وروسته افراديوه بې اوبودښتې ته داخل شول‌او له‌تندې نه په عذاب شول . (کوچني لرګين بيرلونه چې هغوی ته برابر شوي ووظاهراً په تاريخ کې لومړني رسمي پټکونه وو چې دبولان غاښي ته له داخليدوسره سم پرېوځ اوورسره افرادوباندې دبلوڅي او اڅکزي يرغل کوونکو له خوا حملې وشوې خودغه حملې دلوتمارۍ په فکرسره منځ‌ته راغلې اودومره غتې نه وې.

دمارچ په ۲۶ ، کويټې ته ترسيدو وروسته لښکرتم شوچې دبمبيي د (صف) وارسيدوته انتظاروکاږي‌اوسرجان کين (SirJohnKeane) دقوماندان په حيث دجنرال کاټن(Genera Cotton) ځای ونيو.په عين وخت کې‌سرويليم مکناټن (Sir Willıam Marnghten)چې دسياسي استاځي په عنوان دهندوستان له حکومت څخه دشاه شجاع دربارته معرفي شوی‌اوالکسندربرنس (AlexanderBurnes)چې دمکناټن دمرستيال په حيث تباکلي شوی ودپوځ سره يوځای شول.

دغه تباکنې (مقرری) دګډوډحالت يوه برخه وه . په رسمي‌توګه انګريزانو نه پرافغانستان باندې حمله کوله اونه ورسره په جګړه کې ووخو صرف يې د يوې متحدې بدرګې په حيث له شاه شجاع سره ملګرتيا کوله . له قانونيت سره دانګريزانوعلاقه دې ته متوجه شوې وه چې عسکري قوماندانانو پرته له عسکري‌مسايلو څخه په‌نورو موضوعاتو کې‌واك نه درلوده : دچارورښتيني اداره دسياسي افسرانو په لاس کې وه .

ملکي خدمات چې مسووليت‌يې ددغو «سياسي»افسرانو په غاړه اچول شوی وظاهراً دشاه شجاع تر کنټرول لاندې ووخوپه حقيقت کې د مکناټن له خوا اداره کيده اومعمولاً دافرادوله خوادهغوی دخپلې پريکړې پراساس اجرا کيدل .زياتره له دغووروستيو کسانو څخه‌له ټيټ رتبه‌افسرانو څخه‌په عجله سره

راجلب شوي وواو په نتیجه کې جنرالانو ولیدل چې دوی محض له د ویم برید منانو څخه امر ونه اخلي اودې کاریو سخت څوراو یو او بل ته دساعت تیری موجبات برابرول .

کله چې برتانوي پوځ د کوزك د درې لـه لارې خوځید ه او خپل تګ یـې د شګلنو دښتو له لارې د کندهار خو اته پیل کړ ، سیمه ییز وقبیلو د دوی په مقابل کې ګړ دښمنی زیا ته کنجکاوي وښودله ؛ کوم برید ونه چې د کو چنیو غلاز یو د لوله خو او شول ، هغه تر مخا صمت زیا ت د طبیعي مستی له ا مله منځ ته را غـلل . ز یا ت او ښا ن لـه منځه لاړل ، ځـکه چـی بر خلا ف د مشهو رې عقید ې که ادغه شډل ښا روي د غیر مسلـکي کسا نو په لاس کې وي ، نود هغوی په تاوان تما میزي او دجنګ پـه مـوده کـې لـه پنځـو سو زرو څخه ز یا ت پـه لار کـی مړه شو ل .

ځنګه چې لښکر کندهار ته نژدې شو ، بار کزي ورو ښه چې کـندهار یې اداره کاوه لو یدیـځ ته وتښتیدل او د اپریل دمیاشتې په ۲۴ ، شاه شجاع چې مکنا تـن ورسره و په بر ي سره ښار ته ننو وت . دغه و روستنی سری چې ټل خوش باوره و ، دیوه ټود هر کلي وعده کوله ، خو دیوه زیات متوجهه بر تانوي افسر په قو ل ، که څه هم دخلکو له ګڼه ګو ښې څخه دانارې پورته کیدلې چې « ژوندی دې وي پاچا » دانارې « بیخی دز ړه له کو مې څخه نه وې . » (۱)

اونه هم د مکناټن په دغه عقیده کې چې شاه شجاع په جنو ب کې خلـکو ته منلی ود پلټنې هغه کتا رونه چې مشر ی یې د تو رنجنر ال ویلشیر (Willshre) په غا ړه وه او دمې په څلو رمه نیته را ورسیدل شریك وو . د هغه څلو یښت تنه افر اد په جګړه کې اود جګړې په سل ګونو ملاتړ کوونکي یې په لارکې وژل شوي وو . په عمو مي ډول کندهاریان د شاه شجاع د دربار څخه لیرې پاتې وو . څو تنه مشر انـو چې د همکارۍ لپاره راپر مخ شول ددې لپاره وچې دوفادارۍ په پر تله یې زیات اشر پیو ته سترګې نیولې وې چې مکناټن په زیاتې اندازې ویشلې :

له یوې میاشتې تودوخې او د پیچ لهناروغۍ څخه وروسته، لښکر دجون په ۲۷ د کابل خوا ته حرکت وکړ په داسې حال کې چې یو قوي پوځ یې په کندهار کې د ذخیرې په توگه پرېښود. عسکر کله چې په (۱۲۰) درجې تودوخه کې یې د هغې لوړې سطحې په لور چې ترغزني پورې رسیدله مزل واهه خولې خولې شوي وو او دغه ښار ته له څلر یشت ورځو مزل نه وروسته ورسیدل. په دغه موده کې کومه پیښه منځ ته رانغله. دلته لښکر کوټ ددوست محمدخان دیوه زوی (غلام حیدرخان) تر قومنده لاندې و.

رانږدې کیدونکي افراد دغلیچکیانو له تیت وپرک ډزوسره مخامخ شول چې په ماشه یي ټوپکوسره سمبال وو چې زر یې ډزې بس کړې او دښار ددیوالونو ترشا پهځت ولاړل.

د جولای په ۲۳، دسهار په درېبجو د انجینر انو یوه کوچنۍ ډله شمالي یا د کابل دروازې ته وځغیدله او هلته هغوی یو ډیرش پاوه باروت ځای په ځای کړل بې له دې چې پیر داران و یې ویني کړي. دباروتو چاودنې دروازه والوزوله او یوه ډیرغلگره ډله یې پرېښود له چې ښار ته داخله شي. دیوې رسمي وینا له مخې، په دروازه کې تریوې لنډې شخړې وروسته «افغانانو په کورونو کې پناه گاه غوره کړه او په صف باندې کله چې داله کوڅو څخه تیریده ډزې کولې او یو وپوره اندازه غیر منظم جنگ جوړشو.» دادانگریزانو یوه له حقیقت څخه لرې وینا وه. هغه څه چې رښتیا هم پیښ شول د ښار دبشپړې لوټمارۍ ترحده ورسیدل چې تلفات ددغې لوټمارۍ ښکاره ثبوت دی: پنځه سوه افغانان او له انگریزانو څخه اووه لس تنه مړه شوي وو او کله چې سپاهیان دکبزوزو کوڅو له لارې راتوی شول «تاسو ډیرزر کشمیري شالونه دقاقم له پوټکي څخه جوړشوي کالي او د ښځو جامې زموږ دافرادو په وینو ککړ یونیفورمونو دپاسه ولیدل. بخپله بیچاره ښځې یې هم په ځینو مواقعو کې په زور سره راکاږلې.» (۲)

دزره ور توب خورا څرگندې ښوونې اودوخت تاکنې چې د غزني د چپاول

ګړې دلې خصلت یې ځرګند او ه دوست محمد خان وارخطا کړ کوم چې درک یې کړه چې یو شمیر پلویان یې ورځ په ورځ ازلز له منځه ځي. هغه یو له خپلو ورونو څخه جبار خان چې «د پرنګیانو د دوست په حیث پیژندل شوی وولیږه چې له انګریزانو سره خبرې اترې وکړي چې دا یو بې ځایه وروستی کوښښ و. خو دغه حرکت یا اقدام یو ازې دومره ګټه ورسوله چې د امیر دوست محمد خان کمزورتیا تأیید کړي .

د جولای په ۳۰ ، انګریزانو په کابل باندې خپل برید له سره پیل کړ. دوست محمدخان په ارغندې کې دیره مقاومت هڅه وکړه خو پلویان یې د انګریزانو درانږدې کید وله آوازې سره وتښتید ل او یو ازې د پرېښودل شوې توپخانې یو کتارپاتې شو چې د انګریزانو له یوځ سره مخامخ شي چې د غزني له لوړې سطحې څخه کابل ته په هغوی پسې راته .

انګریزانو چې اراده یې کړې وه چې خورا لوی خطرلرې کړي چې د پیښې له صحنې څخه شاه شجاع ته متوجه و، په چټکۍ سره کپتان اوتر ام (Captainoutram) له اته سوه سپرو افر دوسره ددوست محمدخان د تعقیبو لو لپاره ولیږه. خو دهغوی تر تعقیب لاندې سرې دسوارکارانو له قبیلې څخه یو تکړه سوارکار او هغه یو ملګری در لودچې حاجي خان کاکړ نومیده چې دې یو افغاني مشروچې پخپله خوښه یې وغوښتل چې دانګریزانو دلارښوونکي په حیث کاروکړي او هغه په دې کار لاس پورې کړچې تعقیب کوونکي پرته له یوې سمې لار له ځانه سره بوځي .

له یوې میاشتې بې ځایه تعقیب څخه وروسته اوتر ام (Outram) او دهغه افرادبیرته کابل ته راستانه شول او حاجي خان کاکړ د خپلو شکمنو خدمتونو په بدل کې هندوستان ته تبعید شو.

په عین وخت کې انګریزان د کابل دیوالونو ته رسیدلي وو او هلته شاه شجاع دا ګست په ، او ومه لـه مکناټن (Macnaghten) سره چې د هغه په څنګ کې و دهغوکوځ رله لارې تلل چې هغه دیر ش کا له نه وې لیدلې . جمعیتونه مودب خو چوپ وو او دخلکو دغه دول کړه وړه دیر ژر خوش باوره مکناټن « دشاه شجاع

دخلکوخوشالي اوخواخوزي » تعبیرکړه . خوپـوځل بیا یوبل برتانوی افسرچې یاخوزیات دبصیرت خاوندویاخوزیات نګران و، هیڅ شی درک نه کړل خو پـه دې پوه شو»چي خلکوخپل تندي تریونیولي وو : په قهرواوغضب سره یې دوی ته ګتل . » (۳) هیڅ مشکل پیدانه شو؛ شاه شجاع یې له کوم مخالفت څخه پر تخت کښیناست اوسرداران دبیعت له وثیقوسره رابنکاره شول .

تـقریباً پـه عین وخت کې یـو بر تـانـوی هیأت دتـورن دي ، ارکی تـا د (D'Archy Todd) په امرله کندهار څخه هرات ته لاړ اودکارتوسوپرځای یې نغدې پیسې له ځانه سره لرلې ؛ هیأت ځینې لارښوونې هم ترلاسه کړې وې چې له یارمحمدخان سره دیوه تړون په لاسلیک کولوکي ترینه کارواخلي .خوورو- ستني سړي چې پرته له خپل ځان څخه په بل هیڅابانديې اتکانه کوله اونورتول کسان یې دخپل شخصیت په هینداره کې لیدل ،دانګریزانو قحفې اودانګریزانویوه مالي مرسته واخیستل، دزیاتې بسپنې غوښتنه یې وکړه ، زیاتې وعدې یې ورکړي اوهیڅ شی یې ترسره نه کړل . دهغه سیاست په هغه لیک کې چې د پا رس وزیرته یې لیکلی وڅرګندشوی وچې تردې زیات په څرګندډول بیا نیدای نشو ؛ په دې لیک کې لیکل شوې وچې هغه « دبرتانوي سیاسي استاځي موجودیت دیوه مصلحت له مخې زغمه کهڅه هم ده ته دده له شان سره دیومناسب پاداش په ورکولوکې هغه په هیڅ شان سره بخیل نه و . » (٤)

په کابل کي دشاه شجاع حکومت چې برتانوي برچی یې دیوه پس‌منظرپـه شـان ترشا ولاړې وې کرارکرارچارې سرته رسولې . مملکت آرام و. دکاندارانو په فعاله توګه خپله دکانداري کوله ، عسکرواوسپاهیانوپـه ادب سره حرکت کاوه . انګریزان دافغانانودبیدرغې میرانې له امله زیات تراغیزې لاندې راغلي وو اوافغانانوپخپل وارسره له انګریزانونه خوښي ښکاره کوله په تیره بیا دلوبوپه برخه کي دهغوی له مینې نه .

آکلیند ددغه دوستی خبرپه خوښی سره ترلاسه کړځکه چې دې دوستی هغه

له داتوان ور کړچې په افغانستان کې پوځي قواوې کمې کړي . له همدې امله وچې په سپتمبر کې پوځي قطارونه له کابل څخه کندهار ته و خوځیدل او پس له هغه یې هندوستان ته حرکت وکړ او یوه میاشت وروسته جنرال کین (General Keen) چې په دې وخت کې یې دغزني بارون (Baron) و دخیبرد درې له لارې په آس سپور هندوستان ته ولاړ. پهلاره کې یې له کندهاره تر هندوستان پورې د بمبیي قطارونو ته امر کیده چې یوې خواته وګرزي او دکلات دبلوڅو پرمشرمحرابخان باندې بریدوکړي . محرابخان د یوې قربانۍ په حیث تباکل شوی وڅکه چې هغه په فرضي ډول لوازم بند کړي وو کله چې دانګریزانو پوځ افغانستان ته داخلیده که څه هم په حقیقت کې دبلوچستان بیکاره څمکو تر دې اندازې لږخوار کې شیان برابر ول چې اوسیدونکي یې دانګریزانو دتیرتلو په واسطه «دوښو او دکوچینو بوتوچې نرمې دندرې یې لرې خوړلو ته اړ کړي وو.»

یو دامحرابخان په بلوڅي عنعنوي زړور توپ سره له خپل ښار څخه د فاع وکړه او«دی چې دخپل قوم مشرو پخپله هم له خپل یو زیات شمیر مشرانوسره توره په لاس وژل شوی و.»

دکلات لهچوړولوته وروسته یوګوډاګی مشرنو ازخان دکلات مشرودرول شو اودښارمسوولیت دیوه سیاسي افسردویم بریدمن لفدي (Loveday) پرغاړه شو: دمیسن په (Masson) قول، دابایدومنو چې دی دبرتانوي سیاستمدارنو په برخه کې لږعیني و دلفدي سلوك حتی د هغه دخدمت چې درجه یې راټیټه شوې وه له امله نوواعماقوته زسیدلی و. پههرحال، دهغه د حکومت موده لنډه وه ؛ دمحرابخان زوی یوبلواوپاروله اوله څوکې نه دنوازخان لهلرې کو او څخه وروسته یې لفدي مړ کړ. انګریزان په یوه داسې موقف کې نه ووچې خپل غچ واخلي اودبلوچستان ناولې ماجرادیوې ماتې په حیث پای ته ورسیده :

په عین حال کې په کابل کې مکناټن (Macnaghten) دنوي حکومت په جوړولوپیل کړی و. دغه پلان پهوړمبني پلان پسې وچې په هندوستان کې

دا يالتونو لپاره طرحه شوی وچې انگريزانو ديوځای کولوپرځای دهغوی د کنټرو لولوغوښتنه کوله . په داسې حال کې چې انگريزانو په بهرنيوچارو، پوځ او قبيلو باندې خپل کنټرول ټينګا وه، قدرت دسابقه ملکي اداري اوجنايي قانون له مخې دشاه شجاع او انگريزانو ترمنځ ويشل شوی و.

ددوو کسوحکومت په افغانستان کی يوه لويه اشتباه وکړه. څرنګه چې افغانانو دپاچاهي داسرارو اورمزپه برخه کی معلومات نه درلود، خويوازی دخپلو پاچاهانو اطاعت يې کاوه ځکه چې هغوی قدرت درلوداوداتولوته چې په هغوکې پخپله شاه شجاع شامل وځر ګنده وه چې دشاه شجاع قدرت رښتياهم د خارجيانو په لاس کی و.

شاه شجاع په تبعيد کی هيڅ يوله خپلوويارنوڅخه له لاسه نه وورکړی اوديوه ګوداګي په حيث يې له خپل نقش څخه سخته کرکه کوله کوم تورچې پرده باندې لګول شوی وچي د انگريزانو پرضد يوه توطئه جوړه کړي په دغه و خت کې اثبات ته نه ورسيدلی ، خوپه دې کی هيڅ شک نشته چې دهغه هيله داوه چې هغوی له دغه هيوادڅخه وباسي . خوممکنا ته بې له بريالیتوب څخه بل هيڅ شی ونه ليدل ځکه چې سرداران مودب اوقبيلي آرامې وې . کله کله به ځينې خيلونه دستونزوسبب ګرزيدل چې معمولاً په غلزيوپورې مربوط وو؛ خودغسې بغاوتونه محلي وواوپه آسانی سره يې دجزايي عملياتوپه واسطه يادبلودورکړې په وسيله يې مخه نيول کيده په حقيقت کې کي هلته د انگريزانو په مقابل کې ډيره لږه رښتينې دښمني موجوده وه .

دشاه شجاع په شاوخوادرباريه چټکی سره پراختيا وموندله چې له مهمو درانيسرداراناو يوشميربارکزيوڅخه جوړشوی وچې ظاهرآيې غوښتل چې دپوپازيودلويي غوښتنې بيارامنځ ته کيدل ومنی. دايوه بدمرغي وه خودابدمرغي هرومرو منځ ته را تلله ځکه چې لوړ پستونه د شاه شجاع ملګروته په تبعيد کې ورکړل شوي وو چي په ځرګند ډول مصمم ووچي روميني په شاتلنې جبيره کړي .

نورمهم شخصیتونه عبارت وو له : بارکزي عثمان خان څخه چې ددوست محمد خان وراره و، عبداله خان چې ددراني اڅکزويو مشرواوامان الله خان څخه چې دغازيويو پياوړي ملاك و. دې حالت ته يوازينۍ خطره ددوست محمد خان پرله پسې آزادي وه. په يوې هڅې کې چې د دې چاره وکړي يو کنډك دډاکټرلارډ (Dr.Lord) ترقومندې چې دکابل په هيأت کې يې له برنس (Burnes) سره ملګرتيا کړې وه خلم ته واستول شوچې هلته اميردوست محمد خان پناه وړې وه اوله د غه ځايه څخه هغه سمد لاسه بخارا ته وتښتيده. هلته هغه د يوه ازبك امير (Uzbeg Amir) له خوا په داسې حال کې بندي شوچې ډاکټرلارډ دډزمې لپاره دستروبرد اګانوترسوري لاندې ځاى په ځاى کيده اوخپل سرتيري يې تولي تولي دجزاورکولو لپاره دهزاره ګانو دقريوپرضد ليږل چې حاضرې نشوې دخپلې غلې لږه ذخيره پرهغه باندې وپلورې.

د۱۸۳۹ کال ژمې په آرامۍ کې تيرشو. انګريزانو ديوميلي لوړ کابل له تندې هواڅخه خوند اخيسته چيرته چې افغانان په سکيټونو (فلزي ښويدونکې درې چې په بوټانو پورې ترل کيږي او پرکنګل ښويږي) باندې دبرتانوي افسرانو دټکرخيدنولـه امله تراغيږې لاندې راغلي وو- چې داد هغوى په نرغوني هيوا د کې يونوى شى و. د برتانوي افسرانو ښځواوماشومانو سفروکړ چې له خپلو نارينوسره يوځاى شي اويـوجزئې خوفعال تولنيزژوند پراختياومومند له.
په پسرلي کې ناکراري بياهغه وخت راپيداشوه کله چې دکندهار-کابل پرسړك باندې نه اداره کيدونکې غلزيود يرغلونوبوه لړۍ پيل کړه چې مخه نيول يې ګران و اوهغوى ته جزاورکول ناممکن.

مکناټن چې په دې يې عقيده درلوده چې دقوې تراستعمال نه لـه بـد وڅخه کاراخيستل ګټوردي، په چټکۍ سره يې دمادي مرستويوسيستم منځ ته را ووړ چې غلزي ملکانو يې آرام کړل.

په جولاى کې يوخوراجدي خطرپخپله ددوست محمد خان له خوا منځ ته راغلـی

وڅڼي داز بك امير په پټه مرسته له بخارا نه تېښتدلی و او داز بکي سپر وافرادو يو ډلې دبدرګې په واسطه خلم ته راورسيد .

دا کتېرلارډ سمد لاسه هوسا قو اوې وروغوښتلې چې تر اتوسو وسپا هيانو پوړې ورته واستول شول .

دسپتمبر په ۱۸ ، متحده برتانوي قوه له ازبکانو سره باميانو ته نږدې په يوه ناڅه کی مخامخ شوه چيرې چې شمالي سوار کارانو خپله بې ساری آس سواري ګورته دحرکت په يوه داسې سرعت سره وښودله چې انګريزانو لـه هغوی سره سيالي کول ناممکن وګڼل .

امير دوست محمد خان له دغو متحدينو نه له نامينده کيدلو نه وروسته ، کوهستان ته وتښتيده او هلته يې دسيمې له جنګياليو تاجکو څخه يو لښکر برابر کړ. له کوهستان سره چې پر کابل باندې يې ګوزارونه کول ، دا انګريزانو ته يوجدي اخطار و؛ نو جنرال سيل (Sale) لـه دووزروعسکر وسره د لارډ مرستې تـه ولـيږ ل شـو:

دنوومبر په ۲ ، دانګريزانو سپاره عسکر دپروندرې (Parwandarrh) وادي ته داخل شول چې د کابل دشمال تقريباً په څلو يښت ميلی کې پرته ده او اريان پاتې شول چې ددوست محمد خان له لښکر سره مقابله وکړي . قبايلي خلکو چې زياتره پلي وو په بيره ترشا وخو اغرونو پورې خاپوړې وکړې او امير دوست محمدخان په داسې حال کې چې دڅلويښتو او اتيا وو ترمنځ ساتونکي ورسره وو (په هغو شمير پورې مربوط ده چې يوڅوك يې اتفاقاً لولي) يوځل بيا يوچيرته پر آس باندې سپور ولاړ .

امير دوست محمدخان اودهغه پلويانو ونشو کړای چې دبنګال دسپاره پوځ له دووتولیو څخه وتښتي چې په هغوی پسې په ترا ټ تلل نو بيرته راوګرځيدل او په دغو دوه توليو باندې يې حمله وکړه. خوسپر وعسکروچې ظاهراً «دشيطان دويرې تراغيزې لاندې راغلي وو» ليکي (صنمونه) ماتې کړې او وتيښتيدل او خپل برتانوي افسران يې پريښودل چې له حملې سره يوازې مخامخ شي . داخ اودب په نتيجه کې ، دا کتېرلارډ او دوه تنه دويم بريدمنان ووژل شول او امير دوست محمد په

داسې حال کې چې چا نه تعقیبوه دامن لارېې ونیوله . دبنګال عسکرو دیوې بانې له لارې دخپلو تورو کفیت وغنده .

لـه دغې جـزئي فتحې سره سره ، پـه دې وخت کې دامیردوست محمدخان موقف ډېرخراب و. قبایلي خلکټ تحریکټ کیدای نشول چې دانـګریـزانو دثـابت پوځ دسرټیر وپر ضدودریزي او «امیر دوست محمدخان تـه ځمکې ځای نـه ور کاوه یعنې ناارامه و.» لـه یوې لنډې نښتې نه دوه ورځې وروسته ، امیرد وست محمدخان له مکناټن سره په داسې حال کې ولیدل چې هغه پرآس باندې سپوراو دکابل ښاوخوا ګرځیده اوخپله توره یې متحیر سیاس استاځي ته وسپارله . (٥)

په دې وخت کې امیردوست محمدخان دانګریزانو په لاس کې وچې هغوی دامیردوست محمدخان په ستاینه کې دومره افراطي ووخومره چې دهغه په تعقیب کې ټینګټ ووچې داکاردشاه شجاع دزیاتې ویرې باعث کیده چې دابه یې غوره ګڼلې وای چې کـه انګریزانـودده پـه مقابل کې لـه عملي چال چلند ځخه کار اخیستي وای کـه څـه هم دهغوی دغه رویـه لږڅـه نـمایشي هم وای . ربښتیاهم دمحبوس مهر بـانـه شخصیت او ذکـاوت په زیاتې اندازې سره دمتکبراونیو لی ښادشجاع شخصیت سره متفاوت وچې له همدغه وخت نـه راپـه دیخوازیـاتـره برتانوي افسران چې په هغو کې مکناټن هم شامل و ، په څرګندډول له خپل نقش ځخه چې د افغانستان دسلطنتي کورنۍ په جګړه یې درلودپښیماني ښکاره کوله. امیردوست محمدخان د،کابل کې له لنډې مودې تم کیدوروسته ، دسرویلاکبای کاټن (Sirwillougbbyctton) پـه ملـګرتـیا هـندوستان تـه فـرارشو. دچارو مسوولیت د نـوي قوماندان جنرال الفنستن (GeneralElphinstone) ترراتګټ پورې دجنرال صالح په غاړه شو. منقدینو په دلایلو سره ثـابته کړې ده چې داد انګریزانو د وتلو لپاره ښه موقع وه ، خو په هرصورت ښایي دانظرپـه لندن کې هم اومنطقي وي، خو داپه کابل کې سست اوبې ښباته وچیرې چې مکناټن په دې ښه خبروچې دشاه شجاع پـه لاس کې دهیوادامنیت پـه هیڅوجه لـه خطرځخه

خوندي نه و. خو برتانوي اولس چې يو وخت يې دبرتانوي حکومت ماجراجويي تاېدوله په دې وخت کې دافغانې «ماجرا» پر ضد دريدلي واود ... و ريو (Tory) مطبوعاتو پيل کړی وچې له يوې مسألی څخه چې بې نتيجې بريښيد لـه ، يوه مهمه مسألی له جوړه کړي . برسيره پردي ، د ختيځ هند وستان د کمپنۍ مد يران ديوه پوځ دساتنې په لګښت باندې ناآرامه کيدل چې شرايطو يې پرحالت باندې دنوموړی پوځ دزيات مستقيم کنترول څخه نيوله. اکلينډ په دسمبر کی ځينې لار ښوونې ترلاسه کړې چې ياله افغانستان څخه ووځي يادبرتانـوي عسکروشمير زيات کړي ترڅو چې رښتينې آرامې ترلاسه شي .

آکلينډنه له افغانستان څخه راووت اونـه يې دبـرتانوي عسکروشميرزيات کـړ. هغه دمکناټن په شان شخصاً پخپله په افغاني پروګرام کې لتاړ واوکه يو لـه دغـو چارو څخه يې سرته رسولي وای نو به يې دامنلې وای چې په قضاوت کې يې يوه تيروتنه کړې ده. پرځای يې عسکروته امروکـړ چې د بالاحصار يعنې پـه کابل کـې دپوځي کلا ، له خوندي ديوالو نو څخه راووځي اودښار پـه نـواحيـو کـی يـوې قرارګاه ته لاړشي (دشاه شجاع دخوشالی په خاطرچی هغه نه خوښول چې دهغوی موجوديت دي دهغه حرام سرای ته دومره نژدې اوسي) اوبـرتـانـوي افسران اوافراد يې وهڅول چې خپلې کورنی ښارته راولي . شاه شجاع له مرکزنه بهر له مختلفوملګرو سره راغی چې زياتر وله هغو څخه مذهبي تبليغاتو ته کلک تمايلات لرل. دبرنس چې په دې وخت کې دکابل والي وپه قول. «هرسړی دلته راځي اوځانته براتيريا (Barataria) جوړ وي؛ يوه سړي ديوه اساسي قانون پشنهاد کړی دی، بـل بيسا تللی دی چـی د ازبـکـو پـه منـځ کـې د فساد ځينې لپـاره يـو انجمن جوړ کړي. (٦)

ددغونو کسانو له رارسيدو سره سره ژمی بـې له کومې پيښې څخه تيرشو او دانګريزانو اشغال تردې اندازې موفقانه ممعلوم شوچې مکناټن آ کلينډ ته د يوه داسې هيواد په باره کی خبرې وکړې چې له دان (Dan) څخه نيولـې بياتربيرشيبا

(Beersheba) آرام و.» خو، په خفاکې دخلکو دناآرامۍ راپورته شو او ورو ورو لمبې کولې؛ او دانګریزانو په مقابل کې دافغانو وضع له دوستانه کنجکاوۍ نه په زیاتیدونکې کرکې بدلیده. شاه شجاع خپل یو شمیر پلویان چې یو وخت یې دهغو دلرلو ادعا کړې وه له لاسه ورکول ځکه چې دا څرګنده وه چې شاه شجاع محض دانګریزانو یوه بندي و. دشاه شجاع موقف بیخي زیات مشکل و ځکه چې هغه دآسیایي ددولتي چال چلند دمهارت له عنعنوي طریقو څخه بې برخې و او بر سیره پردې د درباریانو له خوا یې په ناوړه توګه خدمت کیده چې هغوی دخپلو ځانو نو په بداۍ کولو کې هیڅ موقع له لاسه ورکړې نه وه او دوی هر هغه څه چې دهغوی هیواد وال یې خپه کول انګریزان به یې دهغوی دخپګان مسوول ګڼل. په حقیقت کې پخپله شاه شجاع دخارجي سیاسي افسرانو له لاسه په عذاب و چې هغوی دخپلې ځوانۍ او بې تجربه ګۍ په دوره کې سخت زړه توب (بې عاطفګي) او اکثراً سادیزم (Sadism) وښودل چې ښایي دبرتانوي امپریالیزم په تاریخچه کې بې سارې وي. جنرال ناټ (General Nott) چې په کندهار کې قوماندان و، دطعنې په ډول تبصره وکړه چې د«یوزرو یو سیاستمدارانو رهبري زمونږ داعیه او هدف برباد کړی دی او دهر اروپایي ستونی یې په دې هیواد کې دکسات اخیستونکو افغانانو او خونخوارو بلوڅو توري او چړې ته لوڅ کړی دی.» (۷) که څه هم دد غو بې تجربو افسرانو له قوت سره د ناټ حساسیت هغه دمبالغې خواته راکاږه، خو هغه څه چې هغه وویل په هغه کې ښایسته حقیقت موجود و. دتورن پیټر نیکولسن (PeterNicolson) د اعمالو په شان کوم چې د درویشت نفرو یوه قریه یې ورانه کړه ځکه چې «هغه فکر وکړ چې هغوی ده ته په سپک نظر وکتل» له یوه عمل څخه داهیله نه شو ای کیدای چې دانګریزانو په عدالت باندې دې دخلکو اعتماد راوپاروي.

دکرکې بل علت انقلاسیون وچې دیوې آسانې بې پروایې په واسطه منځ ته راغلې وچې دهغې په واسطه انګریزانو چې د مکناټن لارښوونه یې تعقیبوله

دخپل حکومت پیسې هرې خوا ته لیږلي کړې . افغاني سوداګر ددغه بهرني په مقابل کې چې دهغوی ضدیت هرڅه و) خوښ ووچې دهغه طلاوښي په داسې حال کې چې دکابل غریبو خلکو دنرخو نو دجګېدو له امله زیات مشکلات و زغمل.

په پای کې د مذهبي مبلغانو د فعالیتونو په واسطه او د عسکر و د فعالیتونو له کبله چې په بې فکرۍ سره یې افغاني زیارتونه وران اوبدبویه کړل ، دافغانانو تر منځ مذهبي تعصب وپاروه . له دغه وخت نه پخوا په افغانستان کې غیر مسلمان سیاحین د نورو عقایدو اوپه تیره بیا د عیسویت د عقیدې په مقابل کې د افغانانو په زغم باندې په تبصره کولو کې همغږي کړه وو : خو له همدغه وخت را هیسې داسې فکر کیږي چې دغه قصه بهد کفارو په مقابل کې یو له نه پخلا کیدونکو مخالفتونو څخه وي د کومې له امله چې افغانستان وروسته بد نام شو . (۹)

مکناټن په سپتمبر (September) کې لارښوونې ترلاسه کړې چې د خلکو نیا رضایتیې خورا زیاته کړه . دختیځ هندوستان د کمپنۍ مخفي کمیټې پریکړه وکړه چې ددغې غیر تولنیزې پروژې لګښتونه بند کړي او احکام یې صادر کړي ووچې قبایلي مشرانو ته دې مرستې بندې شي . په هر حال ، بنایي مکناټن بهددغې پریکړې پرحکمت باندې شکمن وخو احکام قطعي وو . څنګه چې دغه احکام ورکړل شول قبیلو سمدلاسه د کابل او هندوستان تر منځ دمکاتبې او مخابرې وسایل کاملاً قطع کړل .

مکناټن زیات د خطر احساس نه کاوه ځکه چې بلو اګانې پخوا پیل شوې وې . او په چټکۍ سره ارامې شوې . سر بیره پردې ، هغه دیوه نوي پست په خاطر د بمبیٔ دوالي په حیث دافغانستان پریښو دلو ته انتظار و یسته . دافغاني ماجرا هیجان حتی ددې پیل کوونکي لپاره ډیره موده پخوا بې خونده شوی و .

دډول آواز له لیری خوند کوی .

- پښتو متل -

اتم څپرکی

خورد کابل

د اقتصاد په منظور، ریچارډ سیل (Richard Sale) ته چې نورن جنرال شوی و امر شوی و چې له خپل غونډه سره هندوستان ته راستون شي . دا همدغه لښکري وې چې په دې وخت کې ولیږل شوې چې کستناکو قبایلي خلکو ته جزا ورکړي او لارې خلاصې کړي :

د اکتوبر(October) په ۹، د ګروال مانتیس (Monteith) او د لښکر و یوه مخکښه ډله د خورد کابل په غاښې کې چې تقریباً اووه لس میله د کابل څخه بهر پروت دی له یوه کلک مقاومت سره مخامخ شول . په دا بله ورځ له دوی سره سیل (Sale) او غونډیو ځای شو او له دې ورځو سخت جګړو څخه وروسته ، د لښکرو مخکښې ډلې لار خلاصه کړه . دوی مخ په وړاندې لاړل چې صرف پنځه ورځې وروسته د نو وبریدونو په وسیله یې مخه ونیول شوه . قبایلي خلکو یعنې غلزو او شینوارو په یوه مهارت او ټینګار سره جنګ کاوه چې تر دې وخته پورې هغوی نه وښوده لی ، ارتفاعات یې نیول او د انګریزانو په عسکري لیکو باندې یې په ثابت او دقیق ډول ګولۍ اورولې . د اکتوبر په ۲۲ ، هغه لښکري چې پر له پسې پرې برید ونه شوي وو په تیزین کې وې چې له کابل څخه له نه ویشت میلو څخه زیات لرې ته دی . ظاهر آبرتانوي افسران نږدې وو چې وارخطا شي . په ټولو رومبنو برخو ردونو کې افغانان دسپرو عسکر و په نامنظمو برید ونو کې

رامخ ته کیدل چې دانګریزانو د پلیو عسکرو دټینګې او ثابتې جګړې څخه دمخه کرارکرار له منځه لاړل. په دې وخت کې جنګي تکتیکونو او عسکري سیمو دواړو بدلون مونه لی وو. قبایلي خلک تکړه غرني خلک ووچې د پرښه یزو ګرزګونو په منځ کې تر هر پنجابې چې په اوارو میدانونو کې روزل شوی وو یا له هر برتانوي سرتیري څخه زیات فعال او تکړه وو؛ هغوی ارتفاعات ورته نه خوشې کول او دښمن یې تر پرله پسې اور لاندې نیوه. او زیاتره له افغانانو څخه په جزائیلو (غربینو) او جګک خولو توپونو چې په پایو بانـدې درول شوي ووسمبال ووچې د عسکرو له وسلو «بروون بس (brownBess) (یو ډول توپک دی) اوتاورمکیټ (Towermusket) (یو ډول توپک دی) څخه یې زیات واټن ویشته.

کله چې عسکر د تیزین له خوندي سیمې څخه وتل، د جګدلک په دره کې وریاندې بیا دیو زیات شمیر مو مندو، ساپیو او خوګیانیو له خوا بریدوشو چې هغوی په جنګ کې د ګډون لپاره له بیرې څخه کار اخیستی و. دانګریزانو وروستنی (پس قراول) پوځ خو ځلي متزلزل شو خو د اپوځ د هغه د افسرانو په ټینګې غوښتنې سره یو ځای وساتل شو. وضع دومره حساسه شوې وه چې په مجموعاً ۱۲۰ مړي او ټپیان تر شاه پریښودل شول. سپاهیان بې زړه کیدل او د شاه شجاع افغاني عسکرو په ښکاره له بریدکوونکو سره وروري کوله.

داکتوبر (October) په ۳۰، دسیل غوند د ګندمک ناوې ته ورسیده او هلته تم شو چې له کابل څخه خبر ته انتظار وباسی. کوم پیغام چې له مکناټن څخه راورسیده داسې خبري یې ورکړ چې ټول کابل راپورته شوی و او غند ته یې امر وکړ چې سمدلاسه بیرته وګرزي.

سیل چې ټپي شوی و د خو نریو درو سره د بیامخامخیدو فکر بې زړه کړی و. دیوې مرمو زې ویرې له امله چې د هغه د تیر اوایند ژوندله دورې سره یې داریانتیا ورتو پیردرلو د دافسرانو یوه شورا راوغوښتله چې په هغې کې دیوه تورن داحتجاج په بنا ب یوه پریکړه وشوه یعنې چې امرونو ته غاړه کښیږدي او د جلال آباد خو اته خپل تګ ته دوام ورکړي.

سیل الفنستن ته (Elphinstone) چې په دې وخت کې په کابل کې قوماندان و، په خپل ځواب کې جلال آباد ته خپل تګ دې خبرې ته دګوتې نیولو په واسطه پرځای اوسم وښود چې دهغه حربي مهمات خلاص شوي وو ، دهغه دتېریا نو لپاره ناممکنه وه چې حرکت وکړي ، ټول اطراف له وسلو څخه ډك واو په کابل کې دعسکرو پړ ځي زیرمې لاړومبی ټولې خلاصې شوې وې. دغه خبرې ټولې رښتیاوې خو دالاهم له امرونو څخه د سیل سرغړونه ځرګندوي ځکه چې د هغه نه ځه اولوړ لاتراوسه پورې په کابل کې موې . په هرصورت ، دنومبر (November) په ۱۱ ، غونډ خپل تګ ته دجلال آباد په لوردوام ورکړ .

په کابل کې وضع خطرناکه وه. کله چې غونډ ښار پرېښود ، ښارارام و، مکناټن (Macnaghten) ځان وتلو ته چمتو کاوه او انګریزانو په خوښۍ سره درخصتۍ موسم ته انتظار کاوه .

که څه هم دوستو افغانانو بیا بیا خبرداری ورکړی و چې خطر ډیر نږدې واود انګریزانو مشرانو د هغوی خبرو ته پام نه واړولی .

د تباهۍ ستر علت چې په پای کې منځ ته راغله د انګریزانو دلیډرشپ زښت ډیر ناوړتوب و، په تیره بیا په نظامي برخه کې . نوي قوماندان جنرال ویلیم الفنستن (GeneralWilliamElphinstone) چې د منستوارت (Mounstuart) ناسکه تروړ ی ود نا پلیوني جګړو یو پوخ تجربه کار تقاعدي و چې د نقرص دروماتیزم په ناروغۍ اخته واو له اسیا څخه په بشپړه توګه بې خبره و. دګرمن جان شیلټن (JohnShelton) چې د قوماندان مرستیال و په جسمي لحاظ مناسب او شخصاً زړور و خو د شخصیت له بې نظمۍ څخه یې تکلیفونه ولیدل چې دماغې ګډوډي ته ورته وه .

د دغو کسانو تر قوماندې لاندې بر تانوي پوځونه تر یوه حده په غیر نظامي حالت کې ځای په ځای شوي وو . دعسکرو قرارګاه په شیرپور کې واقع وه چې اوس د کابل یوه سیمه ده خو په هغه وخت کې تقریباً یومیل د ښار شمال ته غزیدلې وه. د بې بې مهر و تپتېه غونډۍ دعسکرو له قرارګاه

شخه تقریباً زرگزه لري وه چې سريې مستقيماً له کمپ څخه ښکاريده. گرد چاپيره يې کلاگاني وې، يو ه له هغو څخه دعسکرودقرارگاه اود کميساري تر منځ واقع وه. خزانه اود برنس (Burnes) استوگنځی ښکته د ښار په کنزووزو کو څو کې وو.

د نومبر په ۲، ثابته شوه چې د دوستو افغانانو اخطارونه په شه بنسټ ولاړ وو. دشاه شجاع په دربار کې يو شمير پياوړ وسردارانو د يو څه مو دې لپاره دانگريزانو په مقابل کې د افغانانو مخالفت تەلمن وهله . دهغو تر مشر عبدالله خان و. عبدالله خان د اڅکزيو درانيانو خان و. دی چې يو زړوراو تکړه سړی و د الکساندربرنس (Alexander Burnes) ځانگړی دښمن گر زيدلی و. چا چې له هغه سره سرسته کوله هغه امين الله خان اوزمانشاه وو. امين الله خان په قوم غلزی اوزمان شاه د امير دوست محمدخان يو تر وزی و.

د دغو کسانو تو طئه جوړه ول يو ښکاره راز وچې برنس او مکناټن وربانـدې ملنډې و هـلې اوددسيسې لپاره د افغانانو له تمايل څخه خبر وو .

برنس او مکناټن ضمناً يو له بل نه بدوړل يعني او مړ ني له خپل تيت موقف څخه کر که کوله پداسې حال کې چې وروستي د برنس زياتره پيشنهادونه پـه لند واو اندونبصر و سره ردول (۱)

برنس ديو څه مو دې لپاره تهديد کاوه چې يو شمير دراني مشران به فرار کړي چې هغوی له اميردوست محمدخان سره مکاتبه کړې وه .دغه گو ابښ اوددې ترڅنگه له يو شمير افغاني ميرمنو څخه چې خپل ميړونه يې پريښي و او غوښتل يې چې له ... ژوند و کړي، دبرنس ملاتړ، ځيني افغاني مشران دې ته اړ کـړل چې دعبدالله خان پـه تو طئه کې بـرخه واخلي . ددغـه حقيقت راپور دشاه شجاع وزيـرعثمان خـان انگريزانو ته ور کړ. ليکن دځينو دليلو نو اه مخې پەدې برخه کې کو م اقدام ونشو . د نومبر(Nouember) په ۱ ، دانگريزانو جاسوس موهن لال چې لاهم په کابـل

کې فعال و د برنس استو ګنځي ته لاړ او «هغه ته یې وویل چې د افغانانو یو والی په زیاته اندازه پیاوړی شوی دی او مونږ باید د دغه یو والي له نتیجې او اهمیت څخه ویره ولرو. هغه له خپلې څوکۍ څخه جګ شو، یو سوړ او سیلی یې له خولې وایست اووې ویل، زه په دې هیڅ شی نه پوهیږم خو وخت رارسیدلی دی هغه وخت چې مونږ باید دا هیوا د پریږدو (۲)»

د برنس خبره رښتیا وه؛ خو هغه وخت لا ړومبی پای ته رسیدلی و. بل سهار سل تنه مسلح افغانان چې مشری یې د عبدالله خان پر غاړه وه د کابل په کوڅو کې په منډه تیر شول او یوه کنجکاوه او جنګیالی ډله ورپسې روانه وه. کله چې هغوی راغلل، یو او بل یې د پاریدلو ډلو په طریقې سره وهڅول او کله چې د هغوی درانږدې کیدو شور او زوږ د برنس چې په خپل استو ګنځي کې وترغوږ شو، نو یې امر وکړ چې د هغه دانګړ دروازې دې وتړل شي او د مرستې لپاره یې مکنا ټن ته یو خبر ولیږه.

دغه ډله په داسې حال کې چې څلریشت نارینه مدافعینو د تیر کښو له لارې ورباندې ډزې کولې انګړ ته درسیدو سره سم پیل وکړ چې د انګړ د دیوالو نو لوټې په لغتو ووهي. هر کله چې هیڅ عسکر ښکاره نشول، هغه څرک چې صرف کنجکاو مبارزین وګرځیدل او جنګیالي د هغوی و نیو ښبلو ته راو پاریدل. برنس او یو موړ ه چو ښی په داسې حال کې چې مرستې ته سترګې په لار وو چې هیڅکله ورته ونه رسیده، سخت وجنګیدل خو هغوی د ماسپښین په دوه بجو مات شول. برنس سمدلاسه د تو ما نچې په یوه ډز سره ووژل شو او پر هیچا باندې زړه ونه سوځول شو او افغاني میرمنې هغه چې دننه وموندل شوې هم له دې امر څخه مستثنانه وې. یوازینی سړی چې ژوندی پاتې شوی و یو افغاني نوکر محمد حسین و چې شپږ ویشت ځایه ټپي شوی و.

دغه جمعیت چې په دې وخت کې یې اعصاب سخت پاریدلي وو پس له هغې څخه د نږدې خزا نې خوا ته راوګرځید او له هغې څخه یې ۱۷۰۰۰ سټرلنګ پونډه

راویستل او په بوجی کی یې واچول . دلته دوه تنو رنانو جانسن (JohrSon) او تریور (Trevor) ته ضرروننه رسیدل شو اوورته اجازه ورکړل شوه چې دوروستني سري له ښځې او اوو کوچنیانو سره دعسکروقرارگاه ته لاړشي . برنس دښاردوالي په توگه دخپل دریغ په سبب اوهم ددغې څرگندې که څههم ناسمه ې عقیدې په سبب چې هغه دانگریزانو داشغال په برخه کې مسوول واوهمدار نگه له افغاني میرمنو سره دپټې ناروا مینې په سبب دهغه دبد شهرت له امله ، په څرگند ډول د خاصې کرکې یو مضمون گرزیدلی و .

د شورش دراپیدا کیدو پر مستقیم علت پا نسدې لاتر اوسه پو رې منا قشه روانه ده . انگریزانو ددغ، شورش پړه د عبدالله خان په بدبینی باندې اچوله چې دهغوی دتعبیرله مخې عبدالله خان دسردارانو یوې ډلې ته ویلي وچې هغوی به حتماً تبعید شي او یو جعلي لیک یې خپور کړی وچې څرگندوله یې چې دشاه شجاع له خوا او خلک یې پر برنس باندې یوې حملې ته رابلل . افغانانو د کابل دملایانو مشر یعنی محمدشاه خان د محرك په حیث باله چې په خوب کې یو مرحوم پیر ورته ویلي وچې کافران له دې هیواد څخه وباسي . احتمال لري چې دواړه کیسې څه حقیقت ولري خو د جمعیت زیاتره خلک یې له شکه تر مذهبي احساساتو زیات د هیجان او دخزانې په واسطه چې ډیر لږیې ساتنه کیدله پارول شوي وو.

دمکناټن اوالفنسټن دکمزورتیا اوسستي په باب هیڅکله د قناعت وړتوضیح نه ده ورکړه شوې. دوی له ښار څخه دپلټنه ییزوتوپکو نوغرس اوریده پر ته له دې چې خپل هیوادوالو ته دمرستې رسولو په برخه کې کوم گام اوچت کړي شاه شجاع پوازې دهندوستانې پوځ یو ټولگی ولیږه چې د هماغه ماجراغوښتونکي کمبل (Campell) له خوا ورته قومنده ورکول کیده کوم چې ده ته یې د هغه په غیر موفقانه اشغال کې په ۱۸۳٤ کال کې خدمت کړی و. خو په دې وخت کې د ښار خلک په بشپړه توگه راپورته شوي وو ، هرې خوانه دښارتنگې کوڅې او کلادو

له ودانۍ له مسلحو اوغضبناکو افغانانو څخه ډکې شوې. تر څو ورځو جګړې وروسته، کمبل خوندي نظامي کلاته عقب نشیني وکړه.

هلته دیو څو ورځو لپاره آرامي وه که څه هم دسلهاووتنو افغانانو بهیر له شا وخوا څخه ښارته راروان شو اوهتې لږونکو خپلې هتې وتړلې. انګریزان په داسې حال کې چې باغي سردارانو دموقف لپاره تګی کوله په خپلې سختې یې علاقګی کې پاتې شول. له زیات استدلال اوبحث څخه وروسته محمد زمانشاه دمشر په حیث وټاکل شو چې داټاکنه دغایب امیر دوست محمد خان په خاطر وشوه ځکه واک ربښتیا هم دعبدالله خان اوامین الله خان په لاس کی و.

په عین وخت کې دکابل د پاڅون په توګه هیوا دکې خپره شوه اود قبیله یې اورونو شاوخوا د ښاردعوامو چیغه دجنګ یوه ناره شوه. په غزني کی موسی خان چې دسلیمانخیلو غلزیو یو ملک وعوام راپورته کړل اودانګریزانو قوماندان دګروال پالمیر (Palmer) یې دهغه له عسکرو سره نظامي کلاته وځغلول. یو څو ورځې چې تېرې شوې یوه تورن ودبرن (Woodburn) ۱۳۰ تنه عسکر له ځانه سره واخیستل او پر سړک باندې یې چې دکابل خواته تللی وراوخوځول چې هلته هغوی ټروروستي سړي پورې ووژل شول. په چاریکارو کې دګورکانو (Gur khas) اوپنجابي سرتېرو پر یوې قوي چوڼۍ باندې دکوهستاني تاجکو له خوا بریدوشو چې مشري یې دیو خان په غاړه وه چې نوم یې خواجه میرخان و.

مسلمان پنجابیان له یوه تېینګار ښودلو نه وروسته، افغانانوته پناه یوړه په داسې حال کې چې ګلکو ګورکانو چې له خپل وطن څخه لیرې اوبیګانه مذهب په منځ کې ووچونې تېینګه وساتله. په پای کی جګړن پوتنجر (Pottinger) اوتورن هاګتن (Haughton) پریکړه وکړه چې په شاه ولاړشي چې دغه پریکړه پسه لیمه شپه کې عملي شوه پیره داران یې بې خبره پریښودل او په خپلو موضعو کې مړه شول. په لار کې سورو افسرانو خپل ترلي پریښودل چې له دغو خپو راناوړو پیښو څخه وروسته ځان کابل ته ورسوي اوګورکانو دخپل متانت په خاطر

د افغانانو تر چیرولاندې دمرګ درانده تلفات ولیدل یعنې دخپل مقاومت سخته جزائې ولیده.(۳) دا آسانه ده چې دیو وتنجر «د هرات اتل» دغه عمل دد غې پیښې دسم درک لـه مخې وغندو. البته دابـایـد حتماً ومنل شـي چـې بر تـانـوي صاحبمنصبان په یو ه داسې حالت کې واقـع ووچې کیداې شي دغه حالت یـو ازې دیو ې مجمو عي ویر ې پـه حیث و ګڼل شي. میرمن سیل، (Lady Sale) یا په بـل عبارت یو ه تیره ژبې، فصیحه اوبلیغه سیاسي کتو نکې چې شاید دهغې دپاره بغوره وای چې ځان یې پخپل کنترول کـې وای، دخپلو ورځنیو یاد ښتو نو په کتابچه کې دلو ړرتبه افسرانو حماقتونو او دټیټ رتبه منصبدارانو نـاو ړتیا (نـاشـایستګـي) او دهغو انعکاس دافرادو په کمزورې شوې روحیه کې یاد داښت کړي دي. (٤)

په دې وخت کې له افغانانو سر ه یو نوی مشر یعنې محمدا کبر خان یو ځای شو. دی دامیر دوست محمدخان تر ټولو مشر زوی او پر خپل پلار باندې ګـران و. دغـه ځـوان سـر دارد امیـر دوست محمد خـان لـه شخصـي شفقت اومـرحمت څخه برخو ردارواودې تر څنګ یې زیـات استعداد هـم درلو د چـې دیوه نـه اداره کیدونکې مزاج په واسطه زیانمن شو. داچې د هغه مور پو پلزایې اودشاه شجاع دملـکې خوروه، دامیر دوست محمد خان د منل شو ي اوپیژندل شوي وارث پـه حیث یـې دهغه په واک اوځواک کې زیاتوالی راووست. (٥)

د اکبر خان له رار سیدو څخه ور وسته پر اردوګاه باندې د افغانانو دبریدونو شمیر او شدت ژر زیاد شو، په داسې حال کې چې بر تانوي افسران لاهم زیات زړه نازړه کیدل. په دې وخت کې په ښار کې چې ګڼه ګو ڼه پکښې زیاته وه دخو راکي موادو زیرمې ازې وې او دا د عسکر واپاره مشکل وه چې خو راکي مواد تأمین کړي د بي بي مهر وغونډۍ په سر کې ځای پر ځای شو وغاځکي بر ید کوونکو پر قرارګاه باندې په وار سره ګولۍ اوروله ته دوام ورکړ اوله غونډ څخه یو رابیل شوی ټولی چې ددغه نا آرامۍ له منځه وړلو لپاره لیږل شوی وهلته زړه نازړه لاړاو دیـو ځو افغاني سپرو له رارسیدو سره سم په شاه وتمبیده.

دغه دخندا وړماتې ديوې نا امېدۍ چې خپل اوج ته رسيدلی وه په نتيجه کې منځ ته راغله چې دافسرانو ورځينو شوراګانې يې ترفشار لاندې ونيولې او کلکه اغيزه يې پرې وکړه . د مکناټن او پوټنجر د مخالفت له امله، دغه افسران سمد لاسه له افغانستان څخه ووتل او هندوستان ته لاړل او هلته يې له افغاني مشرانو سره مذاکرې پيل کړې .

دغه مذاکرې د مکناټن له خوا د نوامبر په ۲۵، پيل شوې او د دسمبر په ۱۱، د انګريزانو او ياغي مشرانو ترمنځ يو تړون لاسليک شو په کوم کې چې انګريزانو وعده وکړه چې دخوراکي موادو د زيرمو او دذخيرو په بدل کې به له افغانستان څخه ووځي . هيڅ يو لوري قرارداد مراعات نه کړ، انګريزان په کمپ کې پاتې شول او دخوراکي موادو ذخيري معلومې نشوې .

ظاهراً مکناټن لاهم هيله من و چې ځينې شيان د پيښې له تباهۍ څخه وژغورې . دغه په دې پوهيده چې افغاني ياغي مشران يو موټی شوې نه وو او د قدرت لپاره د هغوی ترمنځ جګړه روانه وه؛ د هندي حکومت د سري او سياسي څانګې د امر په حيث دهغه داوږدې مودې تجربې هغه د مخفي فعاليتونو د سرته رسولو له طريقې سره په پوره اندازه اشنا کړی و او له بله اوله تو طئې څخه د کار اخيستلو په برخه کې يې ټينګه عقيده درلوده .

د ننه په خپله کابل کې شاه شجاع لا تر اوسه پورې له يو ه قوي پوځ سره په بالا حصار کې په امن کې و . دښار لس زره قزلباشان د خپلو پښتنو ګاونډيانو مشتاق نه وو او پر انګريزانو باندې په بريدونو کې برخه نه وه اخيستې ، د هغوی مشر شريف خان مکناټن ته په شفاهي توګه پر له پسې د حمايې وعدې ورکړې خو په دې برخه کې يې کوم اقدام ونه کړ . له ياغي سردارانو څخه يو ازې محمداکبرخان مجادله کوله چې دخپل ناموجود پلار قدرت تر لاسه کړي ، محمد زمان خان څانګړې هيلې درلودې او ځينو له پوپلزيو څخه پيشنهادوکړ چې شاه شجاع دې لږ ترلږه د يوه تشې په نامه پاچا په حيث وساتل شي .

په دغـو مخالفو جريانا تو کې مکناټـن له طلا او وعـدو سره وخوځيده : دهغه دسيسې ز رافغانانو ته ، څر ګنده شوې چې هغه غير متوقع دسيسې نه وې ، څو پـه سوء قصد (قتل) کی دهغه ښکاره برخه يالاس لرل يوه بله موضوع وه. دپاغي مشرانو د سرونو لپاره مختلفونا اميدو کسانو ته دلسو يا پنځلسو زرو کلدارو وعده ورکړل شوې وه او هغوی غالباً ددوو تنـو يعنې عبدالله خان او مير مسجدي دمړه کـولـو مسئووليت په غاړه اخيستي و. دغه دول فعاليتونو داسې خطر ونه را منځ ته کړل چې هر و مر و منځ ته راتلونکې وو:

د دسمبر په ۲۲ ، يو استاځی سلطان خان له يوه پيشنهاد سره چې دمحمد اکبر خان له خوا او دانګريزانو اردوګاه ته پر آس باندې سپور ولاړ . دې سر دار پيشنهادو کړ چې دامين الله خان يعنې داصلي ياغي مشرانو وروستی سری سر انګريزانو ته وسپاري؛ انګريزانـو په نظر کی درلوده چې دا تومیا شتو لپاره پاتې شي ؛ په نظر کې وه چې محمد اکبر خان وزير شي او ديرش لکه کلداری ترلاسه کړي او مکناټن پـه نظر کې درلوده چې په دابله ورځ له محمد اکبر خان سره ووينې او دمعاملې قر ارداد مهر کړي .دغه عجيبه پيشنهاد مکناټن تر دې اندازې خوشاله کړچې هغه مستقيماً په دغه تلک کې پښه کښيښوده. په سبا يې استاځي چې درې تورنان يعنې لارنس (Lawrence) تړپور(Treoor) او ميکنزي(Mackenzie) ورسره ملګري وو پر آس باندې سپور حرکت وکړ چې د کابل سين څنډې ته نژدې وزير اکبر خان ووينې. کله چې ځينو افغانانو شاوخوا ګڼه ګوڼه جوړه کړه کله چې بر تانويانو سر دغزيدل او مکناټن د دغې وضع پـه بـاب لـه وزير محمداکبـر خان سره خبرې کو لې ، سر دار په ځواب کې ورته و ويل ، «نه» دوی ټول پـه دغه راز کې شامل دي . ، پس له هغې نـه دتورن لارنس پـه قول ، دغـه خبرې لاتمامې شوې نـه وې چې دمحمد اکبر خان خبره چې ويل يې ، «بګير »واوريـده او کله چې شاوخوا ګرځيده ماهغه وليده چې د استاځي کين لاس يې نيولی وا ورته ويل چې انګريزان زښت ديسر شيطان او بې رحمه دي . يـوازينی خبرې چې ما واوريدې هغه د بيچاره

سر ویلیم د(SirWilliam) خبرې وې چې ویل یې، «از برای خدا» خوما دهغه مخ ولیده چې په هغه کې دوبرې ښې نښانې له ورایه ځلیدلې .(٦)

په داسې حال کې چې مکناټن جګړه کوله هغه دوزیر محمداکبرخان له خوا ووژل شو. ده دمکناټن په وژلو کې له هغه تومانچې څخه کار اخست چې مقتول ورته په همدې ورځو کې ورکړې وه. میکنزي او لارنس ددووسر دارانو په واسطه نجات مونډلی وو. دغو دووسر دارانو له افسرانو سره مسو سته وکړه چې میکنزي اولارنس خپل شاله پر آسو نو باندې سپاره کړي او په آزادانه توګه دآسونو په پوندکولوله ګڼې ګوڼې څخه په شتاب ووتل. ټورن ټرېوور ووژل شو کله چې دهغه آس وښویده او هغه یې دافغانانو تر چړولاندې واچوه .

مکناټن له دې امله دمنقدینوله خوا غندل شویدی چې په نا وړه پیښه کې یې رول درلوداو دهغه همکاران دده تر تګ وروسته دهغه په ملامتولو کې سره یو موټی شویدي . خو سر جان ویلیم کاي (Sir John william kaye) چې د جنګ تاریخ یې دیوه معتبر اثر په حیث منل شوی دی اودمکناټن زیاتره عملیات تر شدید انتقاد لاندې نیسي ، څرګنده کړیده چې هغه د دادوړاوپه ثابتې میړانې سره عمل کړیدی اودیرنس یوه تبصره په تـائید سره رانقلوي چې مکناټن یـو دیـر ښه سړی وخو دافغانستان د وضعې په مورد کې عمیق نه و. (٧)

دمکناټن مړ ګ پـه څرګند دول د وزیر محمداکبرخان د هیجان او جذباتي خوی او خصلت نتیجه وه ځکه چې اصلي پلان داو چې هغه صرف بندي و نیسي که څه هم وزیر محمداکبرخان یوڅه موده وروسته میرمن سیل ته وویل چې هغه له خپل عمل څخه سخت پښیمانه واو دغه وژنـه دټولو افغانانو له خوا تائیده شوه چې مکناټن یـې دانګریزانو داشغال اړبـاره داصلي یالـومړني مسوول سړي په حیث ګاڼه .

کله چې انګریزان دمکناټن له سرنوشت څخه خبر شول چې بې سره تنه یـې په یوه پایه کې ځوړنده وه اوپه بازارکې خلکو ته ښودل کیده ، هغوی په بشپړه

تو گه بې زړه او بې همته شوي وو؛ ځکه چې له ښار انو څخه يو ازې همدې استاځي هو داوتوان ښکاره کړی و. د هغه پر ځای پوځ تنهجر دلـور سياسي منصبدار په حيث مقرر شو چې وروسته بيا ورته مشوره ورکـړل شو ه چې هندوستان ته د پوځ و يستلو لپاره له وزير محمد اکبر خان سره بيا د سولې خبرې اترې پيل کړي. پو تيجر تر يو ې اندازې پورې دغه دنده په احتياط سره سر ته ورسوله او د افغانانو صر يحاً پښتيمان مشر له يو تـرون سره موافقه وکـړه (چې ځگره او مخالفت پای ته ورسوي او لـه لانجې او دښمنۍ څخه لاس واخلي.) (٨)

د جنورې په ٦، دانګريزانو ټولې قطعې (پوځ، د مذهبي مبلغانـو دلې، ښځې او غير نظامي خلک چې په اردو پسې روان وو) کابل پر يښود او دهندوستان خواته وخوځيدل. هو اصافه وه خو ديـره سړه وه. د پو تنهجر دغـه معقول پيشنـهاد چې عسکر دې په پوستينچو سمبال وي او دهغوي پښې دې په لتو بـاندې تړلـې وي دا ردوله خوا ردشو.

له دې امله، دسهار په نه نيمو بجو په دا سې حال کې چې له سړو څخه ريږديدل په سړک باندې روان شول چې ځانونه وباسي.

مجموعاً د هغوی شمير لـه ٩٧٠ تنه هندي سپرو عسکرو، ٢٨٤٠ تنـه هنـدي پـليو عسکرو او ٦٩٠ تنه اروپايانو سره ٤٥٠٠ افـراد وو، تقريبـاً دولس زره غير نظامـي خلک تر شا په پوځ پسې را ښکيدل.

د صميمي افغانانو د خبر دار يو سره سره چې هغوی ته يې توصيه کړې وه چې يې له کوم ځنډ څخه مخ په وړاندې لاړ شي، د هغوی حرکت بطي او قرارگاه فقط شپږ ميله له کابل څخه واټن درلود. په حقيقت کـې دشاه گـارد ونشو کـړای چې دسهار تر دوو بجو پورې را ورسيږي.

دبلې ورځې مارش سبا وون مال پيل شو چې په دې مارشـ کې غير نظامـي خلک هم وو چې هغوی عسکر تيله کـول او دهغوی لـه منځ څخه تير يـدل چې د هغوی د ويرې په حالت کې د پنځابيانو شپږم پلې پوځ هم ورسره يو ځـای شي.

پوځ چې ددغه پکو شوي (قار يدلي) جمعيت په واسطه ګرندی شوی ودماسپښين په پوه بجه بتخاك ته ورسيد. دلته داپوځ له محمداکبرخان سره مخامخ شو. دهدلته له پوځ څخه وغوښتل چې ودريږي اوتر ينه يې تقاضاوکړه چې پوتنجر، لارنس او مکنزي ورته دير غملو په حيث وسپاري. بله خطرناکه شېبه چې هغوی وليده داوه چې اردو په واوروکې له سرتيروسره يوبل دپاسه کوټ شول چې هغوی خپلې خولې سوځولې چې ځانونه تساوده کړي او ددې لپاره چې کالي واغوندي غيرنظامي خلك يې چې په پوځ پسې روان وو بربند کړل.

په دريمه ورځ، پوځ دخوردکابل په غاښي کې چې له کابل څخه نقط دولس ميله لرې دي کوزوزولاړ. دغه غاښي چې دخوردکابل دسين په واسطه توزل شوی دی دبرجونو په شان د جګو کمرونو ترمنځ اوه ميله اوږد غزيدلی دی چې او سپينه اودمرمرو ديرې لري؛ داپه هيڅ ځای کې له دوه سوه ګزه څخه زيات سورنه لری او سړك چې له سين سره کوزوزځي درويشت واره په سيند کې تيريږي.

کله چې کرخ شوي انګريزان دغه تنګي ته داخل شول، دوی دشاله لرری دسپرو دلو چې په ترات سره يې آسونه په هغوی پسې ځغلول اوله ارتفاعاتوڅخه ترسختې حملې لاندې راغلل او هلته به قبايلي خلکو ځانونه تيټول او د انګريزانو پرجمعيت باندې به يې ډزې کولې.

څوتنه افغاني سرداران چې په هغوی کې وزيرمحمداکبرخان هم و دپوځ له مخکښانو سره پرآسونو باندې سپاره وخوځيدل او خپلوهيوادوالو ته ورغلل او له هغوی څخه يې وغوښتل چې ډزې بس کړي خودايوبې فايدې کاروو. (۹)

دخلکو دوژنې کارتوله ورځ دوام وموند ترهغې چې شپې يوه زړه سوانده تاريکي له ځانه سره راوړه خو دشپې ساړه بيرحمه و. په خوردکابل کې له د روزروڅخه زيات جسدونه بربنداوکرخ پراته وواوتقريباً د دسپلين ټولې نښانې نښانې له منځه تللي وې. البته دادهمدغې ويرې اوهيبت دساعتونو په ترڅ کې و

چې يو سو رسرۍ آيرلنډۍ په پټه د يو منصبدار خوا ته چې پسه لاره تېريده د جنګ له يوې کلا سيکې تبصره ې سره راو ګر زيده . «صاحبه ! اجازه راکړئ چې ووا يم . آيا دغه هيواد بر خلاف د نورو هيواد ونو نه دي ؟ » ځينو له سر تېرو څخه خپل آسونه بنځوا و کوچنيانو ته ور کړل او يوه چې په کاري دول تې شوی و خپل پلټه ييز تو پک يوه ملګري ته ور کړاو ور ته ويل يې ، «تنبته ، وروره تنبته : «داد حکومت مال دی : »

بل ګهيځ تر لمر خر ك دمخه ژوندي کسا نو امر ته بې له انتظار ا يستلو څخه مخ په وړاندې حر کت وکړ . ژرهلته دوزير محمداکبر خان په مشرۍ د افغانانو د سو روافر ادو يو لښکر را ورسيد . څر نګه چې وزير محمد اکبر خان ونشو کړای چې قبايلي خلـک کنترول کړي نو يې انګر يزي مير منو او دهغوی مېړونـو له مشو ره ور کړه چې له هغه سره لاړ شي . دهغه پيشنهاد و منل شو او هغه افسران چې دهغوی ښځې له هغوی سره په لار کې ملګرې وې له هغه سره لاړل . (۱۰)

له دغه ستو ما نه جمعيت څخه چې کاري واړې روان و دغه قطعه (Forty-Fourth) راو وتله چې د پنځمې بو مـی سپرې قطعې (FifthNative (Queens Regiment) Cavalry) تقر يباً پنځوس کتارونه ورسره يو ځای شی . دوی په داسې حال کې چې دهغوی او دپوځ داصلي برخې تر منځ يې فـاصله اوږدوله ، خپل تـګ ته دخاك جبار * خواته دوام ور کړ چې له خورد کابل څخه پنځه ميله هاغـې خوا ته پر وت دی . پاتې کسانو په داسې حال کې چې قبايلي خلك يې چې په ارتفاعاتو کې سره غونډ شوي ووځارل ، په احتياط سره خپل تګ ته ادا مه ور کـړه . دخورد کابل په منځ کې انګر يزان ترغی تره کی (Targh-i-TaraKi) ته راغلل چې دا يووړو کی تنګی دی چې فقط پنځوس فټه اوږدوالی اولس فټه سورلري : څـنګه چـې دوی په دغه تنګ معبر کې سره ټول شول ، قبا يلی خلکو د هغوی خواته د ځپو په شير هجوم راوړ ؛ انګريزان چـې په د غه تنګه دره کې راګير شـوي وو تقريباً

* ليکوال په متن کی دقبرجبار کلمه روړی ده د دا کلمه قبرجبار نه بلکی خاك جبار ده . (مترجم)

تول لپاره شول . یوازې یو څو تنه پلوندو ځانونه له منځه وا یستل او بیره یې و کړه چې په خاك جبار کې له مخکښې پوځ سره یوځای شي .

په بله ورځ دغو ژوندیو کسانو له د ګرمن شیلټن (Shelton) سره چې د شاه پوځ ته یې قومنده ورکوله او په میړانه یې قبایلي حملې دفع کولې عقب نشینی ته دوام ور کړ دوی ما سپښین جګدلک ته ورسیدل او په یوه ورانه کلا کې یې ځانونه خوندي یا په آمن کې کړل. دلته دوی له وزیر محمد اکبر خان څخه یو پیغام ترلاسه کړ چې غوښتل یې چې شیلټن او تورن جانسن (Jahnson) د هغه قرارګاه ته ورشي او ځر ګند وله یې چې ښايي مړ کیډ و نکی جنرال الفنسټن له هغوي سره ملګر تیا وکړي . هلته په قرارګاه کې یې له غلزیې ملکانو سره چې یرغلګر وقبایلي خلکو ته یې لارښوونه کړې وه یو مجلس کړی و. وزیر محمد اکبر خان په ځر ګند ډول ټول شیان په خپل قدرت سره سر ته ورسول چې دغه مشران وهځوي چې بسریدونه بس کړي؛ کـه چیرې هغوی د خپلو خلکو مخه نیولی شوای ؛ نو یو درانی سردار محمدشاه خان به هغوی ته ٦٠٠٠٠ کلداري ور کړی وای .

د وزیر محمد اکبر خان نفوذ او کلداري دواړه بې فایدې وو ځکه چې ملکا ن کاملاً بې وسې وو چې خپـل خلك کنترول کړي. دیـوې بلې ورځې لـه پر له پسې حملو څخه وروسته انګریزي مخ په وړاندې لاړې او اویا تنه تپیان یې تر شا پر یښودل؛ یو څو میله چې وړاندې لاړې ، چاوربا ندې ټیری ونه کـړ یا هغوی ونه ربړول شول ؛ پس له هغې هغوی یوبل وړوکي تنګي ته راغلل چې دا دیوه اغزن مورچل په واسطه بند شوی و. قبایلي خلك بیا د یرغل لپاره سره را ټول شول ، په داسې حال کې چې زیاتره چیغې وهونکي غیر نظامي خلك دقاریدلي عسکر و په واسطه کم شوي وو. زیاتر و سپر و عسکر و دا موقع ترلاسه کړه چې وتښتي ځکه نو دهغوی د پښو ملګر و له خوا ور باندې پر له پسې دزې وشوې.

ځینې له قوي اوهو دې عسکر و څخه په دې بریالي شول چې په سنګر ه باندې وخیژي او د جلال آباد خوا ته خپل تګ ته ادامه ور کړي . شل تنه افسران پاتې

وو او له دوی سره د اروپایي له څلور څلویښتمې (European Forty Fourth) قطعې څخه، پنځوس افراد او د هارس ارټیلري (Horse Artillery) قطعې څخه شپږ تنه او غیر نظامي خلکو څخه تقریباً درې سوه تنه هم پاتې وو. نوموړو ارقامو د بقا په میکانیکي اجزاو (mechanics) باندې په زړه پورې رڼا خپره کړه او د اساسي هدفونو په حیث د هغوی د وضعې په باب د غور لپاره د منصبدارانو شمېر خورا زیات دی .

دغه کوچنۍ ډله مخ په وړاندې لاړه که څه هم د دوی حرکت د هغو کسانو په واسطه سست کېده چې نه یې غوښتل چې خپل ټپیان تر شا پرېږدي . دوی ګنډمک ته نږدې د یوې غونډۍ د پاسه مقاومت وکړ . دلته جګړن چارلس ګرفت (Charles Griffith) د عقب نشیني یو اتل او د پوځي لیکې یوازیني پاتې افسر له غلزي مشرانو سره له جګړې څخه د لاس اخیستلو د شرایطو په باب د هغوی د ژمنې او وعدې تضمین یې وکړ چې پاتې ژوندي یو کسانو ته به اجازه ورکړل شي چې خپل تګ ته دوام ورکړي او څوک به هغوی ونه ربړوي :

خو وروسته له هغې له قبایلي خلکو څخه یوه تن هڅه وکړه چې له یوه عسکر څخه یو ټوپک یې په زور واخلي او هغه ووژل شو چې په نتیجه کې د هغه د قبیلې پاڅېدلو خلکو دغه کوچنۍ ډله خېچ پېچ کړه. یوازې یو څو تنه د ملکانو د هلو ځلو له لارې د بندیانو په توګه ونیول شول او چې یو له هغو څخه یو بریدګی و چې هغه د امریکا ملي بیرغ له ځانه تاو کړی و او ځان یې یو مهم سړی ښودلی و.

په عین وخت کې له سپرو عسکرو څخه یو څو تنو جنګ کړی و او د فتح آباد خواته پر آس باندې په تراټ تللي وو یعني یوه قریه چې فقط شپاړلس میله له پناه ګاه څخه لرې پرته وه . له دغو افرادو څخه شپږ تنه قریې ته ورسېدل او پنځو تنو یې پرېکړه وکړه چې استراحت وکړي چې ددې خبرې مانا دا وه چې د تل لپاره پاتې شي : شپږم یې د جراح یو مرستیال چې براېډن (Brydon) نومېده خپل ستومانه

لټوبې په متړ و که وواهــه او کلاته چې په جلال آباد کې وه د انګرېزانو دتباهۍ له خبر سره نه وو ت . *

پـه داسې حال کې چې د کابل د پوځ عسکر پـه کنګل‌شو و کو تلو نو کې مړه کېدل ، جنرال نـاټ (Natt) چې يو تو ند خو په سړی وپه کندهار کې د افغانانو بريدونه نسبتاً په آسانۍ سره په شا و تمبول . دلته افغانانو له خپلو عنعنوي تکتيکو نو څخه کار و اخيست چې مخه يې هغو عسکر و په آسانۍ سره ونيوله چې هغوی له پـه مهارت سره لاربنوونه شوې وه او سره هـ وادهغوی پـه لارکې خنډ نه وه ګرځېدلې . همدا ډول جنرال سيل په جلال آباد کې ځان ټينګ کړ چې د ديوالو نو او د کلـکو جنګي کلاوپه مقابل کې دافغانانو دمعمو لي ناتوانۍ په واسطه خو ندي وساتل شو : (١١)

د کابل د تباهۍ خبر پـه لويـې بريتانيې کې دخلکو داحساساتي نارو سوروموجب وګرځېده او دويرې يو تکان يې منځ ته راوړ او د ملبو رن (Melluorn) د کمزوري حکومت په سقوط کې يو کو ـکي عا مل و . لو ريانو (Toslno) چې پيل (peol) ورتـه لاربنوو نه کـو له په اغيز نا که او فصيحه توګه په لوړ آوازو يلي چې دا يوه پوچه او بې ماناو يـړ ه ده چې رو سان د افغانستان لـه لارې پر هندوستان باندې

* براېډن چې يو «دښه مخ اوغوندېدن خاوندسړی » واکثراً دکابل دجنګک د ميدان دپوځ ديوا زيني ژوندی سړی په حيث ښودل شوی دی يعنې يوازينی سړی چې دجنګک په ډګرکی ژوندی‌پاتی شوی وهغه براېډن (Bryden) و . دغه خبره له حقيقت څخه لری ده . برسيره پرهغو کسا نوچی وزيرمحمداکبرخان يرعمل نيولی وو، يوشميرعسکرچی دمهربانو افغاناله خوا حمايه شوی ووتربېرا يډن يوځوورځی وروسته ځانونه کلاته چی په جلال‌آباد کی وه ورسول . پـه سلها ووعسکرواو غير نظامی خلک چی‌دبنديانو په توګه نيول شوی ووځه موده وروسته مستردشول اود کلونولپاره دنورو راتګک دافغانی ساحل‌ترشاسيموځخه دوام ومونډ. براېډن چی کاری‌ټپی‌شوی و، پناه ګاه ته له‌رسيد لوله وروسته ديو څو ګړيو لپاره غزيدا ی نشو . د هغه اوږدې خبری د هغه د آس په برخه کې وی چې يوه سرتيری ورته په خورد ډابل کی ور کړی و دامړو . له ژوندی پاتی کيدونه وروسته له‌کابل څخه دپرشاتلتی په تباهۍ‌کی‌هغه دسپاهيانوپه شورش (Sepoy Rebellion)دلـکنهو(lucknow) دکلابندی پوله ژوندیو کسانوڅخه ويعنی دارښتياهم د هرچا لپاره په کافی اندازه يوه ماجراوه .

برغل کوي. تر انتخاباتو وروسته نوي حکومت په چټکۍ سره آکلینډ(Auckland) ته خبرورکړچې په نظر کې وه چې دهغه پرځای بل وټاکل شي اودهغه جانشین لارډ ایلنبورو(Lord Ellen borough) به د۱۸٤۲ کال په پسرلي کې راورسیږي.

دادآکلینډ لپاره وروستۍ ضربه وه. د ده په برخه کې یې خورداسې ویلي دي، چې له افغانستان نه ددې خبرپه اوریدوسره هغه لس کاله نوره هم زوړ شوی و: هغه دحالت دښه کولو په برخه کې کوم ګام پورته نه کړاو دایلنبوروورا رسیدوته یې انتظارکاږه اویوازې یوه مفکوره یې په خپل مغزکې درلوده اوهغه داوه چې هندوستان دتل لپاره ترک کړي.

ایلنبورود۱۸٤۲ کال دفبروري په ۲۸، کلکتې ته راورسید اودمارچ په ۱۵، دآکلینډدسیاست بدلون یې داسې اعلان کړ: «که چیرې دافغانستان بیالاس ته راوړل ممکن وای دغه لاس ته راوړنه به له مونږ څخه دپیاوړتیا پرځای دکمزورتیایوه منبع جوړه کړي. سره له دې هم دغه وضع له مونږڅخه تقاضالري چې دخپل نظامي وقاراوشهرت داعادې لپاره افغانانوته ځینې اخطارونه اوغوڅې ضربې ورکړو.» (۱۲)

ددې لپاره چې دغه وروستي نظامي هدف ته ورسیږي، دوه برتانوي پوځونه افغانستان ته ولیږل شول، یو یې ناټ دمرستې لپاره چې په کندهارکې واوبل یې دخیبرغاښې له لارې جلال آباد ته. پس له هغې د ایلنبوروراراده متزلزله شوه او دمی په ۱۷، هغه برتانوي قواوته امروکړچې پرشاولاړې شي. زیات خپګان اوقارهغه وپاراوه چې یوځل بیا پرشاولاړشي اوناټ ته یې اجازه ورکړه چې دکابل له لارې ځان وباسي په داسې حال کې چې په جلال آبادکې پوځ دهغه دملاتړ لپاره وخوځیده:

په عین وخت کې افغاني چارې تر پخوا لږګډې وډې نه وې. په داسې حال کې چې وزیرمحمد اکبرخان سیل په جلال آبادکې کلا بندکاوه، په کابل کې د زمانخان اوشاه شجاع دپلویانوترمنځ مخامخ جګړې شدت وموند. په داسې حال

چې جنګ غیر قاطع واو په داسې حال کې چې دواړه کسان د وزیر محمد اکبر خان دمخ پر زیاتید و نکې شهرت څخه ویریدل ، هغوی یوې موافقې ته سره ورسیدل په کومه کې چې زمانخان د وزارت په بدل کې شاه شجاع د شاه په حیث ومانه: وروسته له هغه شاه شجاع په احتیاط سره وزیر محمد اکبرخان ته د سردار سردارانې (عمومي قوماندان) پست ورکړ؛ خو وزیر محمد اکبر خان چې په ټرون کې یې داد خپل شخصي واک یاقدرت او د خپل پلار د مرام لپاره یو ګوابس ګاڼه ، د دغه پست له منلو څخه تر څو چې شاه شجاع جلال آباد ته راشي ډډه وکړه چې په ظاهري ډول د وزیر محمد اکبر خان غوښتنو ته ځواب ورکړي خو په حقیقت کې یې غوښتل چې هیواد ترک کړي چیرې چې هغه خپل مقصد ته درسید وامید نه درلوده . کله چې شاهي موکب له کابل څخه روان شو ، د افغانانو یوې پارټۍ چې د شجاع الدوله له خوا اوړته لاربښوونه کیدله ورسره وکتل او شجاع الدوله د زمانخان یو زوی و چې پاچا یې په ګولیو سره غلبیل غلبیل کړاو په خوارګمونکې توګه یې دهغه مړی په یوه لښتي کې وغورځاوه .

دغه عمل د هغوی د ورستیو مشرانو چې هغوی یو څو کاله پخوا د افغاني ماجرا پلان په فیروزپور (Ferozepore) کې طرح کړی وپای ته ورسیدل څرګند کړمکنا ئن ، برنس او شاه شجاع ووژل شول؛ آکلینډ په رسوایي کې ځان وایسته ، رنجیت سنګ مړ شوی واو لادمخه تر ینه یوه افسانه جوړه شوې وه. شاه شجاع د کلک انتقاد لپاره یوه موضوع ده چې دانګر یزانو او افغانانو له خوا پرې ورته انتقادونه شوي دي ؛ خو دابايد په بې طرفانه ډول وويل شي چې هغه يو کلک ، باهمته او پوه سړی و. دهغه ناکامي چې حتمي وه څه ناڅه دهغه د خورا زيات غرور نتيجه وه خو دنا کامي ستر علتونه یې د بار کزیو دښمني او دانګریزانو د ګوډاګي په حيث په خپله د شاه شجاع نامکن رول وو.

په داسې حال کې چې افغانانو په کابل کې د قدرت لپاره مجادله کوله . پرتانوي لښکرو د بیار خواته د وړاندې تګ لپاره تیاری نیوه د آګست په ۹ ،

جنرال ناټ کندهار تخلیه کړ او له دوه اروپایي او شپږ هندي لیواګانو سره د کابل خواته روان شو؛ یوولس ورځې وروسته، جنرال پالک (General pollock) له یوه لښکر سره چې ۹۰۰۰ تنه عسکر یې درلودل له جلال آباد څخه حرکت وکړ او دهغې لار پر اوږدو روان شو چې پر هغې باندې په بې رحمانه توګه دانسانانو هډوکي پاشل شوي وو. د سپټمبر په ۱۳، وزیر محمد اکبر خان په تیزین کې مقاومت وکړ خو په آسانۍ سره د انګریزانو له خوا مات شو چې هغوی د رومبنۍ ژمنې تر خو خاطر وپه قهر او په غضب کړي وو. هرې خواته هډوکي پراته وو، «ځینې په داسې توګه تر پښو لاندې دلې شوي وو تا به ویل چې له ساړه باد څخه پناه غواړي. » (۱۳)

دوه ورځې وروسته پوځ کابل ته داخل شو چې اوسیدونکي یې پکښې نه وو یعنې خالي و، پس له دوه نورو ورځو څخه له کندهار څخه پوځ را ورسیده. یو له لومړنیو هدفونو څخه د وزیر محمد اکبر خان د بندیانو ژغورنه وه چې په بامیانو کې ساتل شوي وو. د قزلباشانو مشر خان شرین خان په خپله خوښه دې ته حاضر شو چې هغوی له بند څخه خوشې کړي نو له شپږ سوه سپرو افرادو سره د بامیانو د درې خواته په تراټ سره لاړ. دغه سفر غیر ضروري و ځکه چې دهغه له را رسیدو نه دمخه افغاني منصبدار چې د بندیانو د ساتنې دنده ورته ورکړل شوې وه بندیان د ۲۰۰۰۰ کلدارو د یوې وعدې په مقابل کې آزاد کړي وو. یودیرش افسران، لس ښځې، یوولس کوچنیان، دیرش ملکي کاتبان او دوه پنځوس عسکر د کابل د جنګ د ګړ پوځ له منسوبینو څخه پاتې وو چې ټول یې انګلیسان وو!.

پرته له کسات څخه هیڅ شی باقي پاتې نه شو. لښکري له کابل څخه بهر پړ لښکر کړت کې ځای په ځای شوې او ښار ته له داخلیدو څخه منع کړل شوي وي او ورته لار ښوونه شوې وه چې په مودبانه توګه چلند وکړي ـ دایـــو سیاست وچې ځینې له اوسیدونکو څخه یې لړزلړز بیرته راوستل. پس له هغې ناڅاپه عسکرو ته امـــر وشو چې کابل وران کړي او هغوی دا کار په بشپړه توګه سره سرته ورسوه، یوازې د قزلباشانو کورونه یې پریښودل. د کابل بازار چې په منځنۍ آسیا کې دیر ښکلی

منارګټل کېده په مېنو نو سره ډېرې ورې اووسوځول شو ، همداونګه د علي مردان جومات هم وسوځول شو. یوځو اوسیدونکو دودانیو دنړیدلو له امله ربړ ونه او کړاوونه وزغمل ، لکه څنګه چې «هر دول له شرمه ډک تیری وزغمل شو چې په دې منارګوټي کې روان و.» (۱٤)

بر سېره پر دې ، یو قوي ځواک د جنرال ملك کاسکیل (Mc Caskill) تر مشرۍ لاندې د استالف منارګوټي ته ولیږل شو چې د توت ګڼ شمېر ونې ئې ولرلې او زیات شمېر کډوال یې لرل چې له کابل څخه راغلي وو. دلته هر نارینه چې د بلوغ له سن څخه اوښتي و ووژل شو ...... د ځوان نیول د چمبرلین (Nevillechamberlain) په قول ، «ژړاګانې او زارۍ بې فایدې وې ، د افغانانو د ژړاګانو او زاریو په مقابل کې د انګریزانو یو از ینی ځواب د هغوی کلک قسم و نه وو؛ پلټه ییز تو پلك تصد آرا واخیستل شو ، ماشه کش شوه او نیکمرغه هغه څوك چې ووژل شو .... په حقیقت کې مونږ هیڅ شی نه یو خواجیر وژونکي یو.» (۱۵)

پرېځ له استالف څخه له وتلو وروسته په چاریکاروباندې برید وکړ او هغه یې ویجاړ کړ ، خپله له وحشت نه د که وظیفه یې پــه مهارت سره سرتـه رسولې وه او خوشحاله بیرته راګرزیدلی و. په کلیو کې له قربانیانو څخه یو څو تنو لــه هغو قبایلي خلکو سره چې په کوتلونو کې بر ید کړی و اړیکې درلودې.

پوځونه له انګریزي پوځي وقار سره چې په دې وخت کې خلکو باور کاوه چې اعاده شوی دی ، د اکتوبر په ۱۲ ، هندوستان ته وخوځېدل او له ځان سره یې ړوند شاه زمان او د شاه شجاع کورنی بوتله. وروسته له هغه چې پرېځ درنګ وکړ او جلال آبادیې وران کړ ، د خیبر غاښي ته داخل شو او هلته یو ځل بیا تر حملې لاندې راغی. کله چې قبایلي خلکو د خپلو غلچکیو بریدونو تدبیرونو ته دوام ورکړ ، په دې وخت کې بیا هم تلفات درانده وو او د شاګارد پخواله دې چې داور ته څرګنده شي چې دا دغرونو پای دی نږدې ووچې وار خطا شي.

برتانوي پوځ د دسمبر په ۱۸ ، د سوتلیج (Sutlejh) له رودنه پوریو وت او په تظاهري مراسمو کې یې دلارډایلنبورو له خوا درناوی وشو. ګورنرجنرال په خپله وینا کې په ویاړ سره دغزني دروازوته اشاره وکړه چې دلښکرو په واسطه راوړل شوي وې. دغو دروازو دهند وانو دسومنات (Somnath) دمعبد ددروازو په نوم شهرت درلود چې تقریباً زرکاله پخوا سلطان محمود له ځانه سره راوړي وې . *

دبرتانوي پوځ له ځنګ چې دپنجاب له لارې تېریده یو سپور سړی یوازې دشمال ولوري ته پر آس سپور روان و. امیردوست محمدخان افغانستان ته ستنیده او داستعمار په تاریخ کې یې دیوه تراژیدي فصل وروستۍ برخه تماکله .

په «افغاني ماجرا» کې دبرتانوي برخه والو دژوندانه وروستۍ دورې په زړه پورې دي . سیل چې کابل ته دبیرته راګرځیدو په مساله کې له ناکامۍ سره مخامخ شوی و، دخپلې ناکامۍ تلافي دسکانو په جنګ کې دسرپه ښندنې سره وکړه ؛ شیلټن (Shelton) چې له یوې پوځي محکمې څخه ژوندی پاتې شوی وصرف دوکاله وروسته له خپل آس څخه د لویدلو له امله مړشو چې ددغې پېښې په نتیجه کې د هغه کنډك دباندې ووت او دری دخوشالۍ چیغې یې له خولې نه وایستلې. په چین کې له ژیړې تبې (یو ډول ساري تبه ده چې زیړې ته ورته او دګولمو څخه دوینې تلل اوقۍ ورسره ملګری وي .) (مترجم) څخه په وتنجر

ایلنبورو (Ellenbrough) پوځونه سلطنتي دربارته ومنل چې دیوی ودانۍ په مرکزو او دپنځو ستوروچې څوکی یې تیری وی په شکل جوړشوی و. کله چې دویلنګټن(Wellington) دوك (Duke) له دې څخه خبرشوهغه دآس په شان وخریده (اوهغه باید پردی تخت باندی کښېنی اوستونزی) وزغمی. له پده مرغه ایلنبوروددروازوجنسیت چې دسومنات دمعبددروازوګمان پری کیده نه وڅیړلی . د هغه سیاسی مخالفینو کوم چې په چټکۍ سره یې ددروازوجنسیت معلوم کړی ودرك کړه چې اصلاً دهغه دروازی

مرگ هغه څه پای ته ورسول چې هیله کیده چې هغه به د ژوندانه یوه ځلانده دوره وي . نیویل چمبرلین ، فیلډمارشال (دګرمارشال) او دیوه صدراعظم نیکه شو ؛ هینري ډیورنډ (Henry Durand) او جان لارینس (John Lawrence) دهندوستان ددولتي چارو دوه څوراستر واکمنان وګرزیدل . دسپاهیانو دشورش (Sepoy Rebellion) اتل جان نکولسن (JohnNicolson) مړشو ؛ هینري لارنس (Henry Lawrence) چې دلکنهو دمدافعې مشري پـه غاړه درلـوده ووژل شو . هینري راولنسن (Henry Rawlinson) دلرغوني بین النهرین میخي خط ولوست او داسیایي چارو په باب دنړۍ یوله نامتو او برجسته ولیکوالو څخه وګرزیـده .

هیڅ پیښې دافغان ملت په تاریخ کې ددغه بدمرغه جنګ په اندازه اغیزه نه ده کړې : د جنګ مستقیم تلفات درانده وو . انګریزانـو د پنځلسو او شلـو زرو تـر منځ عسکر او پنځوس زره اوښان له لاسه ورکړل او دغیر نظامي خلکو پـه حیث هندي ملکي اشخاص چې شمیر یـې معلوم نه و نسبت اوښانو تـه زیـات قربـاني شـوي وو : دافغانانو تلفات ډیر زیات وواو دامکان له مخې یې مجموعي شمیر اویا زروتـه رسیده .

ډیر زیات مهم شی په خپله پر افغانانو بانـدې د جنګ اغیزه وه ، پر هغې طریقې د جنګ اغیزه وه چې هغوی یې بهرنی نړۍ ته مجسم کړي وو او دانګریزانو پر وروستۍ رویـې باندې چې د خپل ملت په مقابل کې غوره کړې وه د جنګ اغیزه وه . لـه هغه نښتې او اخ و ډب څخه ، چې دافغانانو دسخت زړه توب ، تعصب او دخیانت افسانه

دصبرونی له لرګی نه جوړی شوی وی نه دصندل له لرګی څخه او په هغو کی بی له شک څخه اسلامی سمبولونه کیدل شوی وو . هغه په خپل وینا کی اعلان کړه چی د ۸۰۰ کالو سپکاوی غچ اخیستل شویدی البته په تیرو پیښو باندی دنظر اچولو په ترڅ کی به دسلطان محمود روح څرګند شی چی خپله وروستی استهزایی کړیده .

راپیداشوي وه، یوه افسانه چې دزیاتر وبرتانوي برخه والو په واسطه یې په فعاله توگه پراختیا وموندله اودر ودیارډ کلنگ (Rudyardkipling) د مثال په واسطه دبرتانوي لیکوالو دراتلونکو نسلونو لپاره پاتې شوه .

کله چې حقایق په واقعي ډول څیړل کیږي ددغې افسانې داغیزې دوام تربوې اندازې پورې آریانو ونکی دی . د دغو حقایقو پر اساس انغانانو نسبت خپلو مخالفینو ته له زیات اعتبار سره میدان ته راوځي . رښتیا هم ، دافغاني قبایلي خلکو ټوله پیرته پاتې کیدنه او تحریك اود هغوعملونه دنو وحشتونو دمقاومت په پرتله نرم وو . یوازې یوڅو بندیان زیانمن شوي وو او له انگلیسي ښځو سره په زوره زنانه وه شوې ـ دا یو حقیقت دی چې ښایي د یوې معلومې تحت الشعوري کرکې علت گرزیدلی وي ، که چیرې کوم یو ښایي ددغو تبصرو له مخې چې ځینې له میرمنو څخه ترشا پاتې شوې وې قضاوت وکړي . په خوردکابل کې د پوځ تباهي یوه ټکان ورکوونکې مساله وه خو زیاتره دجگړې له قربانیانو څخه په هغو وسلو سره وژل شوي ووچې دهغوی په لاسونو کې وې او څومره چې افغانانو په خپلو چړو سره وژلي وو هغومره سرې هو اتباه کړي وو .

دانگریزانو زیاتره اعمال په اخلاقي توگه له ږددفاع وړدي . داستالف اودچاریکار ودنارینو حلالول ، دکابل خواته په لومړي مارش کې دشپیتو افغانانو اعدام ، له دینه زیاتې نورې پاڼی له هغو سره دخپل پاچا په مقابل کې ددریدو لپاره نه وې ؛ حقیقت دادی چې دکابل خواته دبیرته راگرځیدو دمارش وخت کې په هیڅ یو افغان باندې زړه ونه سوځول شو .

دبرتانوي سپاهیانو مشق او تمرین چې کله کله به یې تدې افغانان سوځول ، په زیاتو افغاني ښځو باندې دسپاهیانو او انگریزي عسکرو تجاوز گوول نشي کیدای

داعمالو يوه داسې نمونه اوسي چې دهغې پراساس ادعاوکړ وچې دانګريزانو افغاني ضدناوړه عمليات پـرڅای وو اووايوچې افغانان بدخلك دي. دمکناتن وژنـه اکثراً دهغـوی دخيانت ديوې نمونې په حيث ذکراوراوړل شويده، داحقيقت چې مکناتن دخيانت د يوه ماموريت دترسره کولولپاره ليږل شوی و اوپخپله يې له وژنـې څخه د يـوه سياسي حربې په توګـه کار اخيستنه په هوسايې سره هېر شوی و.

دجنګ اغيزه اودافغانستان په داخلي انکشاف باندې تجاوزويرجن(تراژيک) و. ددې داشغال په واسطه رامنځ ته شو ومخالفو جريانانو، دقدرت لپاره په جګړه کی په نوبت سره داشنخاصو جنګيدل اودجنګ مغشوش والي کـورنـی اوشخصي دښمني ګانې تحريك کړي چې دخولسيزوپه موده کي لـه منځه نه وې تللې تردغـه وخت پورې افغانانو دخپل ملهبي زغم اوداروپايانو په مقابل کي د صميمانه چال چلندپه خاطرشهرت درلود. که بريدنه وای شوی، امکان لري چـې افغانستان پـه ډېر ژر اروپايي طريقې اولارې غوره کړې وای. جنګ د دې ټولو شيانو مخه ونيوله؛ د افغانانـو ميلمه پالنې ته يـې له پرديو څخه د ويريدلو رنګ ورکړ اودغه هيواديـې تقريباً ديوې پيړۍ لپاره په زيان رسوونکي تجريد کی وساته.

تیره و ا ښه مه نیسه، یا که یې
نیسې ټینګ یې و نیسه.
(پښتو متل)

نهم څپرکی

افغانستان له ۱۸۴۲ تر ۱۸۸۰ پورې

کابل ته دامیر دوست محمد خان بیرته راتګ په هغه ښار کې د قدرت اداره جګړه پای ته ورسوله او امیر دوست محمدخان دخپل قوم دمبارکیو په ترڅ کې پرتخت کښیناست. په همدې وخت کې کندل خان ددراني سپرو افرادوله یوې ډلې سره چې دهغه ترشا ار روانه وه بیا په کندهار کې څرګند شو او صفدر جنګ یې فرار کړ. دی یو دشاه شجاع له زامنو څخه و چې هیله یې لرله چې دانګریزانو تر تللو وروسته، هغه ښار په واک کې ولري.

دیوڅو کلونو لپاره امیر دوست محمد خان خورا زیات په کار کې بوخت وه، یې کوله چې خپل وران شوی قلمرو بیا جوړ کړي او هغه جذبه او ناکراري کنترول کړي چې دانګریزانو اشغال ترشا پرېښې وه. یو دهغه له سترو خنډونو څخه دهغه زوی وزیر محمد اکبر خان و چې له جنګ څخه یو نامتو اتل راووت. مزاج او طبیعت یې دسن له زیاتید وسره نور هم تونده او بې ثباته شو. وزیر محمد اکبر خان دبرتانوي پوځ دستوري انضباط هیر کړی و، نیوازي په خوره کابل یې و پریدلې ډله په یادوه؛ هغه دجنګ یوه ډله جوړه کړه چې په دربار کې دځوانو کسات اخیستونکو سردارانو څخه جوړه شوې وه او خپل پلاریې تر

فشارلاندې ونیوه چې پرهندوستان باندې برید وکړي . امیردوست محمد خان دخپل تبعید په یوخت کې دانګریزانو پوځی قدرت په کافي اندازه لیدلی واو ددغه دول سیاست په نتایجو باندې‌ښه‌پوهیده‌خوهغه‌درك کړه چې دسر دارانو کنترولول مشکل دی . همدارنګه دامیردوست محمد خان مخه د هغې اوازې په واسطه هم نیول شوې وه چې دهغه ددښمنانو له‌خوا خپره شوې وه چې ویل به یې امیر دوست محمد خان په هندوستان کې دخپلې استوګنې په موده کې دانګریزانو پلوی شوی دی.

امیردوست محمد خان په سختۍ سره وکړای‌شو چې دانګلیسانو اوسکانود ۱۸۴۵ کال په جګړه‌کې سکانوته افغانان له مرستې ورکولو څخه منع کړي : دهغه بې طرفي وزیر محمداکبرخان په قار کړ چې له همدې وخت نه یې را په دې خوا دخپل پلار امرونه نه منل . دپاریس له شاه سره له عبثو مذاکروڅخه وروسته، وزیر محمد اکبرخان دغازیو بغاوت تنظیم کړ . خو پخوا له دې چې شورش منځ ته راشي ، هغه په بد ګمانه کوونکي ناڅاپي مرګ مړ شو .

په دې دول سره دیوه افغان ملي اتل «داسلام دیوه» دژوندانه دوره پای ته ورسیده .دیره‌موده کیږي چې د هغه بې ثباته شخصیت اوله خپل پلار سره دهغه مخالفت دخلکو له یاده‌وتلی دی اوهغه ترننه پورې‌دازادی دیوه سمبول په حیث پاتې دی .که څه‌هم هغه یقیناً زړه وراو هوښیار واوخورا اغیز من شخصیت یې درلود ،دهغه مشکل داوچې هغه «تقریباً داحساساتو دتوندوسپلیو په واسطه په هوا کیده نن دپرون ورځې‌له افراط څخه خورا زیات پښیمانه‌کیده او سبا ورځ به یې په نوی افراط کې بیره کول» (۱) .

دیرژر دوزیر محمداکبرخان تر مرګ وروسته ، د خالستان سکانود دیوان ملراج Diwan Malraj Singa تر مشری لاندی دخپل پرومبنی ماتی دکسات په لته کې شول . کله چې په ۱۸۴۸ کې جنګونه پیل شول ،سکانو پوهیدل چې

ماتې دملي تابودۍ او تباهۍ ماناالرله . سکان چې دهرډول مرستې لاس تـه راوړ
لو ته چمتو وو ، هغوی دمرستې دتر لاسه کولو لپاره افغانانو ته رجوع وکړه او
هغوی ته یې وعده ورکړه چې دهغوی دمرستې په بدل کې به هغوی ته پېښور راو
دلویدیځ اندوس (Indus) ټوله ساحه ورپرېږدي . یوې دغې لاس ته راوړنې به
دافغانستان دیوې سترې هیلـې دپوره کـیدو مـانا درلوده ، له دې امله
امیر دوست محمد خان دغلام حیدرخان تر قمندۍ لاندې پنځلس زره درانـي او
قزلباش سپاره افراد دسکانو مرستې ته ولیږل غلام حیدرخان دوزیر محمداکبر
خان کشر وروړ و چې په دې وخت کـې د افغانستان و لیعهد و دغو سپرو لښکرو
چـې دخیبر ددرې له لارې په‌ترات تیریـدل، پېښور را وانگ یـې دپښتون او لس
دخوشالۍ په ولولو کـې وڅیوه چې بالاخره دمنفورو سکانوله راك څخه آزاد وو.
امیردوست محمد خان چې نوموړې سیمې لاس ته راوړې ، دجنگ لـپاره
چمتو سکانو ته یـې دنورې مرستې دورکولو په برخه کې ازه دلچسپي ښکاره کړه
خو دیو شمیر افغانانو اوقات لاتر اوسه پـوری دافغان ـ انـگلیس دجنگ دخـاطرو له
امله‌تریخ او په قار وو ،چې له‌دغـو څخه‌پنځو زرو ته دامیر دوست‌محمدخان له خـوا
اجسازه ورکړل شوه چې دسکانو لـه پـوځ سره یـو ځـای شي چې په گجـرات
(Gujerat) کې له‌انـگریزانو سره‌مخامخ و. دلته‌د ۱۸۴۹ کال دفبرورۍ په ۱۵، دانگر-
یزانو تو یچې قواووچې دسکانو دخاینو مشرانو له‌خوا ورسره‌مرسته کیدله پخپلو کلکو
گوزارونو سره‌خالصتان خپلې وروستې تباهۍ ته‌راورساوه. څرنگه‌چې دجنگ دگرد
سپرو عسکرو لپاره نامناسب و ، افغانی سپرو افرادو کوم چې دسکانو دپوځ ښۍ
ارخ یې جوړ کړی واو جنگی عملیات ولیدل .
کله چې دغه عسکر له امیر دوست‌محمدخان سره دبیا یوځای کید و په خاطر
چټك شول ، هغوی وپوهیدل چې دسکانو د غمجنې پیښې خبر له هغوی څخه دمخه
رسیدلی واوهم امیر دوست محمدخان افغانی پوځ دخیبر له لاری ویستلی و. دې
لنډې ماجرا هغوی ته هیچ شی له‌ځانه سره‌نه‌وراوړی ځکه چې انگریزان په چټکـی

سره دپیښور دنیولو لپاره وخوځیدل او بالاخره دهندوستان نقشه تولـه سره وه.
امیر دوست محمد خان دسکانو تر جنګ ور وسته کورنیو چاروته متوجـه شو. لومړی هغه په خپل دربار کې نا کراره عناصر له هندوکش څخه اخوا ته درهنمایی کولو په واسطه راضي کړل چې دازیکو دوړو خانانو پرضدو جنګیږی چې ددیرې مودې راهیسې بې افغانانوته غاړه نه وه ایښې. دلته افغانانو یوڅو کاونه نسبتاً بی له وینې تویولو څخه فتحی ته ادامه ورکړه ځکه چې خلك مخالف نه وواویه زیاتره مواردو کې خوشاله وو چې دخپلو پخوانیوو اکمنانو ظلمونه دامیر دوست محمد خان په عدالت بدل کړی. تر ۱۸۵۹ کال پوری دهند وکش او آموسین تر منځ سیمې خلکو بیا دکابل پادشاهـی ومنله.

په ۱۸۵۵ کې کندل خان چې «دل» وروڼواخري ورور په کند هار کې مړ شواو دژوند انه دورهـ یې چې په هغې کې نیکمرغی اونا کامی سره ګډې شوې وې پای ته ورسیده. امیر دوست محمد خان چې تل یې «خپل بې شرمه ورور» حمایه کړي و، اوس احساس کړه چې کورنۍ وفاداري تأمین شوه او کند هار دهغه پـراخه کیدونکي قلمرو سره یـوځـای شو.

ددغه کار په نتیجه کې یوازې دهرات ولایت دامیر دوست محمدخان له کنترول څخه بیرون پاتـې شو. دلته یارمحمد خان په ۱۸۵۱ کې په بستر کې په ارامـی سره مړشو، په داسې حال کې چې دهغه خوشاله رعایاو بیرون فضاله خوشالیو سره ډکه کړه.

د هغـه زوی سید محمد چـې قـد رت یـې دځان ګانه، د خپل پـلار تـولـې بدی لرلـې او هیڅ یو دهغه له استعدادونو څخه یـې نه لرل که څه هم په کافي اندازه ئې ځیر کې درلوده چې په دې پوه شي چې خلـکو له هغه څخه کرکه کوله او دامیر دوست محمدخان دزیاتید ونکي قدرت په مقابل کې کمزوری او زیان منونکی و. له دې امله هغه لـه یو پیشنهادسره ځان پارسي پادشاه ته ورساوه او ترینه یـې وغوښتل چې داخیر الذ ـ کر دیوه تابع پانو کر په حیث حکومت وکړي، دایوحرکت و چې دانګریزانو دفوري احتجاج موجب وګرزیده. په لومړي سر کې پارسي شاه ژمنه وکړه چې دهغه

هیلي ومثي اوله هرات څخه لاس واخلي خوپه هغه ښار کې دهغه داجنټانوموجودیت چې په طـلا سره ښه سمبال وواودیوه پوځ دتیارونـې کارپه چټکی سره انګریزان قانع کړل چې وعده یوه پـوچه وعده وه .

په دې وخت کې هرپـرت اډوارډز (HcrbertEdWardcs) دپېښور کمشنروچې د جان لارنس (JohnLawrence) تر لاس لاندې وهغه څوك چې دپنجاب دکمشنرپه توګه یې لاړومبی خپل دایمي سیاست داسې تنظیم کړی وچې ترکومه ځایه چې امکان و لري له افغانستان سره به لږه اړه ولري. له بلې خوا، اډوارډ زپه دې عقیده وچې دانګریزانو ګټې له افغانانو سره دیوه اتحاد له لارې ډیرې ښې لاس ته راتلای شوې؛ اوله خپل امر څخه دهدایت اومشوري اخیستلو پرته(چې داد هغه عادت و) هغه په دې بریالی شوچې والي لارډدالهوزي (Lord DaIhous.e) ته ددغه نظر دښه والي په برخه کې قناعت ورکړي. له دې امله امیر دوست محمد خان ته بلنه ورکـړل شوه چې پېښورته راشي اوهغه دغـې غوښتنې ته ځواب ورکړاو خپل مشر زوی غلام حیدر یې پېښورته ولیږه . دې اخیرالذکرته چـې یودروند اوارام سړی واو د خپل ورور وزیر محمداکبرخان زیاتـره خه بـی اوښیګڼې یـې لرلـې ، امیردوست محمد خان لارښوونه وکړه چې یوبـې ضرره دړې ماده ییزه موافقه چې متقابله احترام یـې تضمیناوه لاسلیك کړي چې د ۱۸۵۵ کال دمارچ په ۳۰ پای ته ورسیده . (۲)

په عین حال کی سید محمد خان په هرات کی دمحمد یوسف له خوا خلع شوی وچې دشاه شجاع مشرورراره و. نوي حکمران دامیردوست محمد خان له پیشرفت څخه چې کنډهار یـې نیولـې وویریده نویـې دخپل سلف له سرمشق څخه یې پیروي وکړه اودپارسیانـو دحمایې غوښتنه یـې وکړه.تر یو ې اندازې پورې د هغه دمایوسی له امله دده دغه پیشکش دیوه پارسي پوځ دوړاندې کیدو سبب شو چې دښار دنیولو احکام ورسره وو.

داچې په دغه وخت کې محمدیوسف دانګریزانو دبیرغ داوچتو لو په واسطه او داچې خپل مخکني اعلان یې یوه تپر وتنه وبلله دغه ګډ ودې نوره هم پیسې زیا ته کړه ـ په حقیقت کې هغه دلویی بریتانیې یونوکرو. دانګریزانو له خواسمدلاسه

ددغه سوغات یعنی محمد یوسف ردونه دهغه دسقوط او دهغه پرځای د یل سد و زایی یعنی عیسی خان دمقرری موجب وگرزیده. دغې داخلي ناکراری پارسي پوځ پر یښودچې هرات ته یې له مخالفت څخه ننووځي او دنشه عسکر ودیوې دلې له خوا دعیسی خان دوژنې موجب وګرزیده.

په ښکاره توګه فاتح پارسیان له هغه بدلون څخه چې د انګریزانو په حکومت کې منځ ته راغلی وخبرنه وو چې پرځل بیا یې خپل بهرنی سیاست دلارد پال میرسن LOrd Palmerston په واک کې ورکړی و.

تقریباً په چټکې سره یو برتانوي سپاره لښکر دپارس په خلیج کې د خارك Kharak ټاپو ونیوله او یو پوځ یې په بوشیر کې پلی کړ. دغو لښکروته د سرجیمز او اوټرام Sirjamesoutram له خوا قومنده ورکول کېده چې د افغان له جنګ نه یو بل ژوندی پاتې شوی سړی وا او په اسانی سره یې پارسیانو ته په بوراس جون Borasjun کې ماتې ورکړه. شاه چې په بې احترامانه توګه لړزول شوی ودسولې تقاضایې وکړه.

دسولې دتړون د شرایطو له امله پارسیانو پر هرات باندې له ټولوا دعاګانو څخه لاس واخیست او د ۱۸۵۷ کال دمارچ په ٤، هغوی ښار تخلیه کړ او دهغه کنټرول او نظارت یې سلطان احمد خان ته وسپاره چې دسلطان جان په حیث هم شهرت لري او د کندل خان زوي و سلطان احمد خان خپل تره امیردوست محمد خان ته (چې خسر یې هم و) دیر لزتمایل درلود.

د انګیسانو او پارسیانو دتشنج په دغه موده کې امیر دوست محمد خان ته بیا بلنه ورکړل شوه چې پېښور ته راشی. داځل هغه شخصاً پخپله حاضر شوا و یوه نوې موافقه چې د ۱۸۵۷ کال په جنوري کې لاسلیك شو د۱۸۵۵ کال دتړون شرایط یې تائید کړل چې په هغو کې د انګریزانو ژمنه هم وه چې امیر دوست محمد خان ته به مرسته ور کړي که چیرې پر هغه باندې د کوم بهرنی دښمن له خوا بریدوشی.

امیر دوست محمد خان موافقه و کړه چې یو څو تنو برتانوی منصبدارانو ته اجازه

ور کړي چې افغانستان ته داخل شي تر هغې چې دانګلیسانو او پارسیانو جنګ پای ته ورسیږي؛ وروسته له هغه انګریزانو په نظر کې لرل چې دکابل په دربار کې یو وکیل یا یو بومي استازی ولري. دتړون په پای کې امیر دوست محمدخان وویل مااوس له انګریزانوسره اتحاد کړی دی اوهرڅه چې پېښ شول زه به یې دمرګ تروخته پوری وساتم؛

انګریزانو ته زړدلیل پیداشو چې دخپل دغه پخوانی هندی خبری تـه ارزښت ور کړی. د۱۸۵۷ کال دمی په ۱۰، سپاهیانو په میروت Meenut کې شورش جوړ کړاو دیوخو اونیو په موده کې دانګریزانو دژولندی پاتی کیدو لپاره دهغو لښکرو پرضد جنګیدل چې دوی دیرښه روزلی وو. کـله چې دانګریزانو پرشاتلنو خبرد هرو له لاري په چټکۍ سره خپور شو، افغانان له ډیری خو شالۍ نه هیجاني شول او زیاتر و خانانو او ملـکانو خلـک پرهند و ستان باندی یو برید ته راوبلل. خو امیر دوست محمدخان دتړون ترشاپه ټینګه ودریده یعنی پـه کلکـه یې مراعات کړ. بی له شک څخه، دافغانانو سستی له انګریزانو سره چې تر کلک فشارلاندی راغلي وو مرسته و کړه. همدارنګه دې حقیقت هم له هغوی سره مرسته و کړه چې له ۳٤۰۰۰ عسکرو څخه چې زیاتره یې افغانان وو او په پنجاب کې دخدمت لپاره دیاغیانو پرضد را تـول شوی وو. تر یوه حده دا کلینله قربانی دکانیګ Canningژغورونکې وه. (٤)

دامیر دوست محمدخان دپاتې ژوند په موده کې دافغانانو او انګریزانو ترمنځ اړیکې دوستانه وې. زوړجنګیالي امیر چې دزړښت نښې نښانې پـکښی لیدل کیدې یو وخت یې دیوه آس سوار په حیث شهرت در لود هغه اوس په پیل بـاندی سپـریده د۱۸٦۳ کال په مې کی دخپل وروروتنح خان دمرګ راهیسې کله چې هغـه دهرات دروازوته په بری سره ننووت دلومړی محل لپاره و کړای شو چې خپل هیوادسره یوموټي کړي.

نه ورځې وروسته امیرشیرعلی خان چې ولیعهد و (غلام حیدرخان مړشوی و)

دهندوستان نائب الحکومه ته ولیکل، څرنګه چې مرګ دانسان ګډ سرنوشت دی، زما عزتمند پلار له یوې مزمنې ناروغۍ څخه ۱۰۰۰ دلمرختو په وخت کې مړشو. (۵)

دافغانستان له پاچاهانو یا په همدې ارتباط بل هرهیواد له پاچاهانو څخه دې امیر دوست محمدخان یعنې لوی امیر باید دلوړ مقام خاوند وبلل شي . تر یوه لړ زنده پیل وروسته (کوچنی لیوه) مادام العمره داسې هڅې راپیل کړې چې دهیواد متحد کولو او کرارۍ لوته متوجه وې .

په بدمرغۍ او فواریت کې ، په نزاع او کورنۍ توطئه کې، په بهرنی تیري او تباه کوونکي جنګ کې یې یوه تینګه کړنلاره تعقیبوله . هغه چې زړه ور، بشر دوست او زغم ګاللونکی و ، خپلو دښمنانو یې هغه پوره وستایه . دهغه یادګار دده وینا ده چې لا تراوسه پورې مشهوره ده ،آیاامیر دوست محمدخان مړدی چې هلته عدالت نشته ؟

له بده مرغه امیر دوست محمدخان دحکومت دتینګښت لپاره چې تر ینه پاتې شوله هغه سرمشق څخه پیروي کړې وه چې دنوروافغاني پاچاهانو له خوا غوره شوي وا و شپاړس زامن تر ینه پاتې شول چې له پنځو میندو نه زیږیدلی وو که چېرې وزیر محمداکبرخان یا غلام حیدر ژوندي پاتې وای دې هیواد به دپاچاهانو په آرامه سلسله درلودای خو د پلار نه دمخه دهغوی دمړینې معنا دافغاني پاچاهانو دمصیبت دبیامنځ ته راتلل و یعنې دتاج او تخت لپاره یوه جګړه وه .

دامیر دوست محمد خان دریم ژوندي زوی امیرشیرعلي خان و، چې تر ټولو ژوندیو زامنو نه ئې مشرو. دی دوزیر محمد اکبرخان او غلام حیدرخان سکه ورور و او په خپل پلار بانـدې ګران و او هغه یې خپل وارث ګڼلی و خود امیرشیر علی خان دوه ناسکه وروڼه چې افضل خان او اعظم خان نو میدل دخپل مړه پلار دخوا هشا تو پرواونه ساتله او په چټکی سره یې یوه بلواجوړه کړه په دغه بلواکی دافغاني ترکستان دوالي په حیث داعظم خان دریځ او دافضل خان دبوږښت دیر تکړه زوی عبدالرحمن خان پاوی له هغوی سره مرسته وکړه سره له دې هم

امیر شیرعلی‌خان چې دخپل پلار پراعتبار او پرشاهي خزانه یې اتکا درلوده بریالی و.

آینده کال یعنې ۱۸٦٤ یو بل شورش منځ ته راووړ چې داځل هورش له یوه غیر متوقع مرکز څخه منشا اخیستې وه. ددې شورش پهسرکې دامیرشیرعلی خان یو سکه ورور وچې محمدامین‌خان نومیده. داځل بیاامیرشیرعلی‌خان بری ترلاسه کړ، مګرپه درنډ وتلفاتو سره؛ ځکه،دهغه ګران زوی محمد علی وروسته له هغې چې دیې زړه توب (بزدلی)په وجهه په بې انصافانه توګه ورټل شو جنګ ته ودانګل او په یولاس په‌لاس جګړه‌کې چې له خپل تره سره یې کوله‌ووژل شو. (٦)

دامیرشیرعلی تاج او تخت دشهزاده دمرګ‌په‌قیمت تمام‌شو. امیرشیرعلی‌خان له همه لیونی و، ځان یې دپیښې په‌خاطر ګرم باله، هغه موقتاًخپل‌تو ازن له‌لاسه‌ور کړ او دکابل په کوڅوکې بې هدفه ګرځیده اوخپل‌مړه‌زوی ته‌یې ناري وهلې. دیوی نتیجې په توګه ځوان امیرعبدالرحمن خان دخرونوله پوری خواڅخه له‌یوه پوځ سره راغی‌چې په‌افغانې ترکستان‌کې‌راټول شوی‌و. اوامیرشیرعلی‌خان یې چې په دې وخت کې له خپل لیونتوب څخه لږ زیات کندهار ته په شا وتمبا وه. دامیر عبدالرحمن خان پهمشری‌دافضل‌خان تړ او وامیرشیرعلی خان ته‌په‌شیخ آباد کې ما تې‌ورکړه‌او بیایې په۱۸٦۷کال کې دغزنی په کلات کې ورته‌ماتې ور کړه. پس‌له‌هغه‌شیرعلی‌خان کندهارته‌و تښتید او افضل خان امیرشو.

افضل خان دخپل زوی له استعدادونو او وړتیاووڅخه یوهم نه‌درلوده او په ناوړه‌توګه دیوه «شرابي‌او بې مغزه سړی» په‌حیث بلل کیده. (۷) مګردا خبره چې جې امیرعبدالرحمن دتاج او تخت اړاره یوتکړه ساتونکی وهغه‌وخت ثابته شوه چې امیرشیرعلی‌خان ته یې یوځل بیاماتې ور کړه چې نو موړی یو بل پوځ برابرکړی و. پس له هغه ناڅاپه دمعزول شوي امیرشیرعلی خان بخت بیدارشو؛ په داسې حال‌کې چې امیرعبدالرحمن خان له لښکروسره لیرې و، افضل خان په ناڅاپي توګه مړشو.

د افضل خان ورور اعظم خان چې په دی وخت کې یې خپل جانشین اعلان کړی‌و حتی‌ترخپل مړه ورور هم لږ تکړه‌واو په یی زړه تو ب سره‌یې شهر ت

درلوده چې په افغانستان کې خطرناك و. بل سترعیب یې هدف ته درسید و لپاره دوسایلو په استعمال کې صرفه جویي وه، په تیره بیاله هغه وخت راهیسې چې مجادله کوونکو دتاج اوتخت لپاره جګړه کوله تولو خپل پلویان د معمولي جنګي وسایلو په واسطه ژغورل. نتیجه داشوه چې امیرشیر علي خان چې یوبل بوخ یې روزلی ودرك کړه چې داعظم خان پلویانو دهغه خواته ییره کوله. اعظم خان چې تنها شوي وپارس ته وتښتید، خو په لار کې مړشوه او امیرعبدالرحمن له شمالي سرحد څخه، تیر شو چې روسانو ته پناه یوسي.

دپاچاهانو ددغي سللي سیاسي تذبذب نتایې دیوې ناتاکلې مودې لپاره دوام پیداکړی واې ځکه چې قبایلي مشرانو نوموړي تلون ګټور وباله او یوازې کله کله یې خطرناك هم وګاڼه. په هرصورت دغه سیاسي تزبذب ته دانګریزانو له خوا خاتمه ورکړل شوه. دګډوډ تیا یو علت دانګریزانو افکار وچې نه یې غوښتل هیڅ یو دتاج اوتخت له مدعیانو څخه په رسمیت وپیژني یعنی دا یوه پالیسي وه چې په اصل کې له لارنس سره منځ ته راغلې وه. دیو څه مودې لپاره ددغي لاس نه وهني سیاست (Hands-offpoliey) په مقابل کې مخالفت په هندوستان او په لندن کې زیاتیده او دامخالفت هغه ورځ بریالي شو کله چې امیر شیرعلي خان ځان په ترکستان کې روسي نظامي حکومت ته وساره. کله چې لارنس په خپله اشتباه قانع شو، نو یې په چټکۍ سره په عمل لاس پورې کړه؛ هغه امیرشیرعلي خان ته یو پیغام ولیږه اوهغه یې دامیر په حیث وپیژانده او ۲۰۰۰۰ کلداروا و د ۳۰۰۰ پلټنیه ټیز و توپ کوبو سوغات یې ورته وړاندي کړ. دي سوغات په اغیزمنه توګه داخلي جنګ پای ته ورساوه چې له امیرشیرعلي خان سره په کابکه دتاج او تخت پرسر کیده.

امیرشیرعلي خان چې بالاخره له کورني خطر څخه خلاص شوی ووشوکړای چې خپل رنګ شوی هیواد ته یو څه توجه وکړي. سره ددې چې امیرشیرعلي خان احساساتي یې ثباني لرله، هغه یو هوښیار سړی وکوم چې دافغانانو خورا کلکه

ارتیاچې د پر مختګ د پاره يې درلوده او له غربي تکنالوژۍ څخه د ګټې اخیستلو اړتیا، د واره یې درك کړي. د هغه له نوښتونو څخه ځنې دا وو چې لومړني افغاني پستي خدمت ځانګه یې تاسیس کړه او د او پزي جریدې شمس النهار بنسټ یې کېښود. •

برسیره پردې، امیر شیرعلي خان هڅه وکړه چې په اروپايي موډل (Model) یو منظم پوځ جوړ کړي. هغه په دې کار کې ناکامه و؛ که څه هم هغه له هغه څخه چې په ښکاره عسکر بریښېدل یو پوځي تشکیل جوړ کړ چې پرته له یونیفورم څخه نور اروپايي موډل پوځ ته ورته نه و یعنې یو ازې د یونیفورم له پلوه هغوی ته ورته وو.

دا نا ممکنه وه چې نوي جلبیان یا جنګیالي پښتانه عسکري خدمت ته را جلب کړي چې ډسپلین (عسکري انضباط) او معاش یې یو شان نه خوښېدل. په نظر کې وه چې په لاس راتلونکي جلبیان له تاجکو او هزاره قومونو څخه راټول کړل شي چې بالقوه عسکر وو - لکه څنګه چې هزاره ګانو خپل فزیکي قوت د برتانوي هند په پوځ کې ښودلی - خو د هغوی مورال (معنویات) په صادقو او باکفایتو منصبدارانو پورې اړه درلوده او دغه منصبداران په لاس نه راتلل یعنې موجود نه وو. د وسلو د استعمال په برخه کې تربیوي زده کړه هیڅ نه وه. همدارنګه پوځي عملیات هم نه وو او د منصبدارانو مهم فعالیت دا و چې ځانونه په زور سره له بد مرغیو څخه ترکومې اندازې پورې چې یې امکان درلود وساتي.

د امیر شیرعلي خان له کوښښونو سره سره د افغانستان د ملي پرمختګ مخه ونیول شوه. کورنۍ جګړې او تیرې چې تقریباً څلوېښت کاله یې دوام وموند د دې هیواد پر مختګ یې متوقف کړ؛ د مشرانو او . . . قبیلو واك لوړ شوي و. هماغسې چې د امیر شیرعلي خان قدرت او مرکزي حکومت کمزور شوی و. برسیره پردې، هیواد په یوه غیر طبیعي تجرید کې ساتل شوي وا و یو ازشمیر

• اعظم خان په لندډول سره ۱۸۶۷ کال کې د «کابل په نوم» یو ورځپاڼه خپره کړې وه چې د افغانستان لومړنی ورځپاڼه وه.

خارجیانو ته اجازه ورکول کیده چې ددې هیواد له پولو څخه تیر شي .

دا ممکنه ده چې داستحکام دیوځو کلونو په موده کې به امیر شیرعلی خان له موقع په لاس ورغلی وای چې خپل حکومت پیاوړي کړي؛ خو بهرنیو قوتونو په کومو باندې چې امیر شیرعلی خان قبضه نه درلوده یو ځل بیا په نظر کې درلوده چې دهغه هیواد د پرمختګ مخه ونیسي. په ۱۸٤۹ کې د پنجاب تر الحاق وروسته په افغانستان کې دانګریزانو دلچسپي دخپل هندي امپراتورۍ داستحکام او دلارډ لارنس دنفوذ په مقابل کې له مینځه تللې وه. لارنس هغه څوک و چې وي نشو کړای چې په خورد کابل کې دهغو کوددلیو خاطره له یاده وباسي. خو د کلونو په تیریدلو سره، پر هندوستان باندې دانګریزانو کنترول پیاوړی کیده، دبرتانوي مشرانو په ذهنونو کې نوي سیاستونه رامنځ ته شول چې هغه د لارنس له سیاست سره مخالف واقع کیدل. دغه بدلون چې پر ۱۸٦۸ کال کې په واضح ډول هرګند و دروسي تزار دفعالیتونو له امله یې پراختیا وموندله. دکریمیا تر جنګ (Crimeanwar) وروسته، دیرز ردروسانو پوځ په منځنۍ آسیا کې دځیو په خیر وجنوب خواته پرمخ ولاړ، دازبکو زوال شوي خانان یې لاندې کړل چې هغوی دهغو امپراتوریو بقایاوو. چې یو وخت پیاوړې وې د بخارا ازبکي پوځونو چې شکیدلي کالی یې اغوستي وو په ۱۸٦۳ کې د روسانو له برید نه وتښتیدل ؛ دوه کاله وروسته تاشکند او دخوقند (Khokand) نیمائي د تزار تر کنترول لاندې راغلل . په ۱۸٦۷ کې دبخارا سیمه نوره هم کمه شوه او دروسي ترکستان ولایت جوړ شو او جنرال کافمن چې پر لیوال پراختیا غستونکی سړی ودوالي په حیث وټاکل شو.

دغو حرکاتو که څه هم هرومرو منځ ته راتلونکي وو په انګریزانو کې اندیښنه راپیدا کړه ځکه چې دبیلیا او تمار او سیدونکي دیوه مستقرد ولت له پاره دزغم وړنه وو. برسیره پردې، دروسي سرحدي سیمې دنظامي والیانو تر کنترول لاندې وې هغه والیان چې دروسیې بهرنـي سیاست ته یې لږ توجه کوله .

امیرشیرعلي خان د دغو پرمختګونو له امله چې د هغه د شمالي سرحد هغې خواته شوي وو وېرېده او هغه په لېره بې ادبه هغه مکتوبونو په برخه کې سخت اندېښمن و چې جنرال کافمن ده ته د هغو په لیکلو کې ټینګار کاوه. د فکر په یوه داسې حالت کې هغه خوشاله و چې د هندوستان د نائب الحکومه لارډ مایو بلنه ومني او د امبالې په کنفرانس کې برخه واخلي؛ هلته خبرې بې حاصله وې؛ انګریزانو د ماهرانه عدم فعالیت سیاست وروستي سخت کړاوونه زغمل او که څه هم هغوی څرګنده کړه چې هغوی به هر هغې هڅې ته په زیاتې خواشیني سره وګوري چې د امیرشیرعلي خان مقام متزلزل کړي. هغوي ژمنه وکړه چې دوی به هیڅکله کوم پوځ و نه لیږي چې له هغه سره مرسته وکړي. (۸)

وروسته له هغه چې لارډ مایو د اندمان (Andaman) په ټاپوګانو کې د یوه افغاني بندي له خوا ووژل شو امیرشیرعلي خان یوه بله هڅه وکړه چې اتحاد ټینګ وساتي. خو که څه هم د مایو جانشین، لارډ نارت بروک (Loyd Novth Brook) له افغانانو سره د اتحاد زیات علاقمند و او د بې جهته تیري په صورت کې یې د مرستې وعده ورکړه، د ګلیډسټون (Gladstone) حکومت د غه امتیاز رد کړ. له لندن څخه د مستقیمو لارښوونو پر اساس لارډ نارت بروک امیرشیرعلي خان ته داډ ورکړ چې روسان د تیري په فکر کې نه دي او دا چې انګریزانو ونشو کړای چې تر هیڅ ډول شرایطو لاندې د هغه له حکومت سره کوم اتحاد وکړي؛

امیرشیرعلي خان سخت خواشیني و. هغه ولیکل، انګلستان پرته له خپلو ګټو څخه نور هیڅ شی په نظر کې نه نیسي او د دغو ګټو د ترلاسه کولو لپاره هر وخت ته انتظار کاږي. دوی چې د هر هغه چا خوا ډېره قوي ووېني د وخت په خاطر د هماغه خواته ورځي او ځانونه د هغې خوا د دوستانو په حیث ښیي. زه به خپل ګران او خوږ عمر له انګلیسانو څخه د غلط وهیلو په لړلو کې ضایع نکړم او له نورو حکومتونو سره به دوستي پیل کړم. (۹)

دامیر شیرعلی خان خوابدي دلوروحالاتو له امله زیاته شوې وه . افغانستان او پارس چې هیڅکله صمیمي ګاونډیان نه وو دخپل سیستان سرحد په برخه کې شخړه کوله؛ کله چې دغه موضوع انګریزانو ته محول شوه چې هغوي دمنځګړو په حیث وربانديې غور وکړي، نتیجه د تل په شان دیوه طرف دخوشالۍ موجب هم ونه ګرزیده. بالاخره، کله چې امیر شیرعلی خان خپل ترټولو مشر زوي یعقوب خان دانقلاب لپاره دهغه دکورنۍ په تمایل کې دبرخې اخیستلو په خاطر بندي کړ، هغه له نارت بروک څخه یوه مشوره ترلاسه کړه.

امیرشیرعلی خان چې زیات خوابدی و، په ځواب کې ولیکل چې که څه هم دنائب الحکومه سلا بې له شک څخه «ددوستۍ او ښه نیت» پر بنسټ ولاړه وه خو داحق یې نه درلوده چې دافغانستان په کورنیو چارو کې لاس ووهي. (۱۰)

د ۱۸۷٤ په مارچ کې د ګلیډسټون د حکومت پرځای دد سرایلي (Disraeli) اوتوریانو (Tories) حکومت منځ ته راغی. په نوي کابینه کې چې په خارجي چارو کې دومره فعاله وه څومره چې ددې اسلاف په بهرنیو چارو کې سباتي ووزیات غړي شامل وو چې هغوي له ډیر پخوا څخه د ماهرانه عدم فعالیت د سیاست Policy (of masterly inativity) له امله په قاروو. یوله د غوڅخه، سر بارټل فریر (Sir Bartle Frere) سمدلاسه یویاد دښت برابر کړ چې دافغانستان په مقابل کې یې یوه نوې پالیسي په کار واچوله چې د کویټې (Quetta) پوځي اشغال، په هرات او کندهار کې دبرتانوي منصبدارانو ځای پرځای کونه یې غوښتله ـ په حقیقت کې دادهغو وعدو ماتونه وه چې مایو اونارت بروک دواړو امیرشیر علی خان ته ورکړې وې.

نوې پالیسي دلارډسالسبري (Salisbury) له خوا ومنل شوه او په ۱۸۷۵ کې نارت بروک ته ابلاغ شوه؛ مګر نائب الحکومه نه په سیاست کې توري (Tory) واونه د مزاج له پلوه د مطیع کېدووړو. هغه په ځواب کې ولیکل څرنګه چې انګریزانو په هرات کې دانګریزانو دیوې نماینده ګۍ د تاسیسولو دوخت په

برخه کې دامیر شیرعلی خان نظر چې یو ځل یې وړاندې کړی و رد کړی و ؛ هغوی اوس په سختۍ سره دهغې پالیسی دبدلون غوښتنه وکړه چې هغوی وضع کړی وه.

دلرخواو سنغو تلگرافونو له تبادلې نه وروسته، نارث بروک استعفا وکړه او پر ځای یې د ایډوارډ بولور لیټن (Edward Bulwer - Lyt en) زوی لارډلیټن (Lord Lytton)) مقرر شو چې داوون میریډت (Owen Meredi:h) تر مستعار نامه لاندې یو شاعرو .

نوی نائب الحکومه داسیا په برخه کې معلومات نه درلود ه، مگر دغه فقدان یې دټولو موضوعاتو یا مسایلو په باب دقطعی اوځرگندو ونظر یو په وسیله جبیره کړ. هغه په لاندې دول دزړه له کومې ځان دنوې پالیسی پلوی وښود :

افغانستان یو دومره کمزوری او غیرمتمدن هیواددی چې ددوو سترو پوځي امپراتوریو ترمنځ په تجرید کې او په بشپړه توگه بې اغیزې پاتې کیدای شي . . ددا زمونږ سیاست دی چې په خپل شمال غربی سرحد کې یو قوي مورچل ته توسعه ور کړو ... مونږ دامیر شیرعلی خان دسیمې دیو انچ ارزونه لرو. مونږ هیله نه کووچې د هغه آزادي دیوې زړې په اندازه کمه کړو. خو مونږ هغه ته اجازه نشو ورکولی چې دکوم قدرت تراغیزې لاندې راشي چې گټې یې زمونږ له گټو سره متضاددي وي. (۱۱)

روسان چې دانگریزانو دسیاسی پلان له بدلون څخه نه وو وېربدلي خپل پرمختگ ته یې د افغانستان دسرحد خواته ادامه ورکړه . په ۱۸۷۵ کې کله چې دخوقند هرزه خان قدیار دخپل اتباعو په واسطه له پښو واچول شو ، روسانو دغه دولت سره یو ځای کړاو دایې بیا دفرغانې (Ferghana -) په نوم یادکړ . دغه حرکت ددې سبب شو چې بخارا وخیوا (Khiva) دروسې او دافغانستان ترمنځ دیوال نیو خپلواکو دولتونو په حیث پاتې شي او رمخکنې خولاړ ومبې دروسانو تر اداری لاندې و . په هماغه کال کې په تودخه کې چې درجه یې د۱٤۹ درجو په اندازه زیاته وه

تریوه مارش وروسته یوروسي پوځ دخیوا (Kyiva) دښارپر دیوالونو باندي
چپاو راو ړ خیوا اوشاوخوا سیمه یې سره یوځای کړل. په هرحال، دخیوا یانو دحال په برخه
کې باید همدردي نرمه شي ځکه چې روسانو دننه په ښار کې ۳٤۰۰۰ مریان وموندل.

اوس چې دروسانو هیواد پر افغانستان باندې تیری وکړ، امیرشیرعلی خان په
بشپړه توګه ناآرامه وه څه هیڅ باوري شي ونه لیده چې دهغې په واسطه دې
دروسانو د پراخیدونکي هیواد مخه ونیسي ؛ دکرکټر له پلوه دشمالي افغانستان
زیاته برخه له هغې سیمې څخه نه تشخیص کیدونکې یا نه بېلېدونکې وه چې روسانو هغه
دمخه نیولې وه. دغه دول امیرشیرعلی خان په دې وخت کې له جنرال کافمن سره
مخابره وکړه چې په مکتوبونو سره یې هغه دخه وخت لپاره تر یمبار دمان لاندې نیولی و.

دهغه ګام چې دامیرشیرعلي خان له خوا پورته شوی و د یوې هڅې په حیث
تفسیر او تعبیر شوی وه چې له لویې بریتانیې څخه امتیازات ترلاسه کړي. او دا ربنتیاده
چې فقط همدغه دول یو طرزالعمل اکثراً په افغانستان او په نورو هیوادو کې چې
تعقیب شوی دی دلویو قوتونو په واسطه احاطه شوی دی. خو په دې وخت کې امیر
شیرعلي خان زیات علاقمند وچې له روسا نوسره یوې جوړې روغې ته ورسیږي
نسبت ودې ته، چې پر لویې بریتانې باندې زورواچوي؛ ځکه چې دکافمن په مرکزي
اداره کې دهغه دوراره امیرعبدالرحمن خان موجودیت یو جدی تهدید و .

انګریزان تر یوه وخته پورې د جنرال کافمن له مکتوب لیکلو نه خبر وو، په
حقیقت کې مایو او نارت بروك دواړو امیرشیرعلی خان ته دادور کړی وچې دالیکك
یې ضرره و. خو لیټن او نوي حکومت پر دې بانـدې نورناوړه تفصیل ورزیات کړاو
راضي نه و وچې د کونت شخولوف Countschuvaloff داد و منـي چې په سینټ
مانښي کې Whitehal دروسیې سفیر وځکه چې هاصرف دکافمن شخصي فعالیت
واو دروسیې په سیاست کې یې رول نه درلود. په تیره اواوسنی زمانه کې دروسانو
په زیاته اندازه مرموز سیاست دمکاتبې داصلي مقصد کشفول ناممکن ګرزوی، که څه
هم کافمن یې له شك څخه او په څرګنده توګه په خپلو څینو اقداماتو کې خپلواك و.

د۱۸۷٦ کال داپریل په ۲٤ ، نوي نایب الحکومه امیر شیرعلی خان ته یو لیك ولیکه چې ورته خبر ورکړي چې هغه سر لیو یس پیلی Sirlewispelly د یوه سیاسی استازي په حیث کابل ته لیږه چې «دګډې ګټې موضوعات تر بحث لاندې ونیسي.»

(۱۲) امیر شیرعلی خان دهغه لیك ته پـه مود بانـه تـو ګـه خو بـی له ابهام ځخه ځواب ورکړ چې هغه حتماً دغه هیات نه مني که څه هم هغه دهیات درد لو په برخه کې دلایل ځرګند نه کړل، دهغه انکار کونه یاد هیا ت ردونه دیوې ویرې پراساس وه چې هغه به ونشي کړای په کابل کې یو برتانوي سیـاسي استاځـی حمایه کړي ، چې ښاریان یې لاتراوسه پورې دالکساندر برنس Alexanber Burnes دهیأت نتایـج په یاد لري.

لیټن په غضب واو دامیر شیرعلی خان په لیك کې یـې د خپلې عقیـدې تا ئید او ثبوت ولوست چـې افغـا نا ن له روسانو سره داتحا د په لټه کـې وو: هغه د خپلې شورا د در وغږو د احتجاجو نو له امله، امیر شیر علی خان ته دیو ه سخت یا د ښت مسوده و لیکله چې په هغه کـې د سیا ست د ژبې ه بار کیو په وا سطه یو تهد ید ځای شوی و .

دې یاد ښت دکابل در بار ته یوه اندیښنه خلق کـړه او په بازارو نو کـې دا آوازې خپرې شوې چې د انګریزانو لښکرې په سر حـد کې متمر کزې شـوې: امیر شیرعلی خان بیره وکړه چې نائب الحکـومـه ته پـه یوه پیشنهاد سـره ځواب ورکړي چې هغه په کابل کې دانګریزانو د نماینده په برخه کې عطا محمد سره دمشورې کو او له لارې وضع ترغو ر لاندې نیسي او په دې برخه کې پلټنه کوی .

د۱۸۷٦ کال دنو مبر په ۱۰ ، لیټن له نماینده سره په سیمله (Simla) کې و کتل. دلته نائب الحکومه په ځرګنده توګه دکینې لـه مخې د انګریزانو استاځی تـه یې وویل ، چې د امیر شیرعلي خان موقف لکه دیوه کوچني خاورین لوښي په شان دې چې هغه ددوو اوسپنیزو لوښو ترمنځ واقع شوی وی* دایوه داسې وینا وه چې له سیاسې وه او نه اصلي .هغه استاځی ته لار ښوونه وکړه چې امیر شیرعلی خان

* مونږ کولی شو چې دغسې یو موقف دپښتو په دې متل سره چې وایی ،«یوی خواته پانه او بلې خواته پرانګ یا یوخواته پرانګ بلې خواته دانګ» افاده کړو او په دې وخت کې دامیر شیرعلی خان موقف د پښتو دهمدې متل دفلسفي مانا لر له یعني د ی د دوولو یو قوتو نو ترمنځ ګیرو . (مترجم)

ته یو څلور ماده ییزه پیشنهاد وړاندې کړي : لومړی ،انگریزان بـه د بې سببه تیری په صورت کې له افغانستان سره مرسته و کړي (انگریزان به د مرستې دارتیا په برخه کې قضاوت و کړي)؛ دوهم ، داچې انگریزان به عبدالله جان چې بود امیرشیرعلی خان له زامنو څخه دوارث په حیث و پیژنـي ،دریـم داچـې افغانستان باید د تولـو انگلیسانو پر مخ خلاص وی، او څلورم، داچې افغانان باید دانگریزانو له مشورې څخه پرته له هردول خارجي مخابرو څخه ډډه و کړی .(۱۳)

دغه پیشنها د یو غیر واقعي او غیـر عادلانه پیشنهادو ؛ ددې پیشنهاد مـنل بـه سمدلاسه دامیر شیرعلی خان دحکومت او بنایي دهغـه دژوندانه دپای مانا لرلـی وای .امیر شیر علی خان دخواشینی په حال کې خپل وزیرنور محمد شاه په مذاکره کې دیوی بلې هڅې اړ باره هندوستان ته ولیږ ه چې دې مذاکرې څخه کومه کتـیـه تر لاسه نشوه : نائب الحکومه به مـوافقه ونه کـړی چې په کـومه چاره با نـدې بحث وکړی . نورمحمد چې دمزمنې ناروغی له امله کلـکـ ناروغ وه پای کې په لاندې دول دلایل راوړل :

مسایل اوس بحرانی دی او وضع ډیره خطرنا که ده ....دانگریزانو هـیواد یو ستر او قوی هیواددی اودافغانستان خلـک ددې هیو اد له قدرت سره مخالفت نشی کولی مگرخلـک دخپلې ارادې خاوندان او خپلواک دی او خپلې نامو بی ته تر خپل ژ و ند زیات ارزښت ور کوی ... تاسې پرموږ بانـدې یو داسې پیتـی (مسوولیت)مه تحمیلوی چې موږ هغه نشو زغملی؛که چیرې تاسی پرموږباندی زیات پیتی تحمیل کړی نو مسوولیت به یې ستاسو پر غاړه وی .(۱٤)

په دې و خت کې له افغا نستان څخه لـرې حالا تو د پیښو عوا قـب نـا وړه کول.روسیې چې تل په بالـکانانو کی دخوتید ونـکی نارامی له امله مواظبه وه په غضب سره یې دبالکانانو څارنه کوله کله چې تر کا نود بلغاریا یانو بلوا شنډه کړه ا و خپلو فتوحاتو ته یی ترسر بیا (serbia) اومونتینگرو (Montenegro) پورې دوام ورکړ .د۱۸۷۷کال داپریل په ۲٤ دمنځگړتوب له منځه دترکانو انکا ر

د روسانو د جنګ د اعلان موجب وګرزیده . او د ۱۸۷۸ کال جنوری کې د څار (Czar) پوځ د ستانبول په وړاندې ودریده .

دانګریزانو عکس العمل شدید و. پارلمان د جنګ د تخصیص لپاره رای ورکړه؛ دانګریزانو د جنګی بیړیو یو ګروپ د باسپورس Bosporus په لور حرکت وکړ او له بمبیی څخه پنځه زره سپاهیان د سایپروس (Cyorus) ته ولیږل شول . وروسته روسانو هندوستان ته دیوه تهدید په واسطه ځواب ورکړ . جنرال کافمن ته د هغه د ماتګری خوشالتیا دپاره لار بنه وونه وشوه چې په روسی ترکستان کې یو پوځ چمتو او سمبال کړی او کابل ته یو هیات ولیږي؛ هغه دا کار ونه په چټکی سره و کړل او په عین وخت کې یې امیر شیر علی خان ته خبرورکړ چې که چیری هیات ونه منل شی، امیرعبدالرحمن خان به د سرحد له هغه غاړی څخه د روسانو په پوره مرستی سره را ولیږل شی . جنرال ستولیتوف (Stolietoff) شپږ منصبدارانو او دوه ویشت سربیو د ۱۸۷۸ کال د جولای په ۱٤ سمرقند پریښود دوی خبر نه وو چې د برلین غونډه یوه ورځ رومې پیل شوی وه . دامیر شیر علی خان دمکر روغوښتنو چې هیات دی ونه منل شی پروا یی و نه سا تله هیات خپل را تګ ته په ثابته توګه دوام ورکړ او د جولای په ۲۲، کابل ته را ورسید. دیره موده لا تیره شوی نه وه چې لیټن (Lytton) د روسانو له دغه اقدام څخه خبر شو ځکه چې په دی وخت کې دانګریزانو د ضبط احوالاتو شبکه دیره پیاوړی وه چې دانګریزانو دهندوستان داشغال وروستی کلونه یې مشخص کړل .

کله چې نائب الحکومه ولیدل چې دده دیرې بدې و یرې تائید شوې دې نو یې په لاندې ډول لندن ته تلګراف وکړ :

هلته یوازی دری لاری زمونږ پرمخ خلاصی دی. له حاضر امیرشیرعلی خان سره دوړ یا دهیلې له مخې یو دغسې اتحاد تامین کړو چې په اغیزناک او دایمی تو که د روسانو نفوذ له افغانستان څخه لرې کړی... که په دی کار کې ناکام شو لو نو باید دافغانستان سلطنت توټې توټې کړو ... دافغانستان فتح کول او دافغانی سیمی دزیاتی برخې نیول ... زمونږ دشمال لویدیځ سرحد د دایمی ساتنې لپاره

په مطابق دوول ضروري دي... زه له دې امله ستاسو دلارښوونو پر مطابق پیشنهاد کوم چې کابل ته یو برتانوي هیات ولیږئ.(۱۵)

دسپتمبر په ۱۰ ، یو قاصد چې پر آس باندې سپور وله یو خبر سره کابل ته په ترات راغی چې یو برتانوي هیات کابل ته راته. دغه ولیده چې په ښار کې ماتم وا وامیر شیرعلي خان دځپل زوی عبداله جان دمړینې له امله غمجن و؛ همدارنګه هغه خبر شوی و چې روسي هیات احکام ترلاسه کړي ووچې دبرلین دکانګرس دغونډې د موفقانه پای نه وروسته افغانستان پریږدي. په‌عین وخت کې برتانوي هیات له ۲۵۰ عسکروسره چې دسر نویل چمبرلین(SirNevillechamberlain) له‌خوا قومنده ورکول کېده او له لویس کیو ګناري (LouisCavagnar) سره چې دسیاسي منصبدار په حیث له هغوی سره و، پیښور ته رسیدلی و.

د ۱۸۷۸ کال دسپتمبر په ۲۱، هیات دجمرود کلاخوا ته چې دخیبر دري په‌خوله کې ده پر مختګ وکړ چیرې چې دې هیأت توقف وکړ په داسې حال کې چې کیو ګناري (Cavagnari) اودساتو ونکو یوه ډله په یوه تنګۍ کې پر آسونو باندې سپاره تللي. دلته هغوی له افغاني سرحدار فیض محمد سره مخامخ شول چې هغه په مؤدبانه دوول مګر په ټینګه یې هغوی ته وویل ترهغې چې له کابل څخه موافقه ترلاسه‌نه کړم تاسې نه پرېږدم چې پرمخ ولاړشي.

دا کاملا په ښکاره توګه دامیر شیرعلي خان له خوا یوه هڅه وه چې له دغسې یوې شرم اورې معاملې څخه ځان وژغوري‌اوپه دې کې هیڅ شك نشته چې تر یوه مختصرمخ نیوې او زیاتو خبرواترو څخه‌وروسته به‌هیأت‌منل شوی وای. لیکن او دوجنګ دلې » په‌سیمله‌کې کنټرول په‌لاس کې واودیوې پوځي ماجرا اراده‌یې کړ یوه؛ ربښتیاهم دا احتمال لري چې نائب الحکومه دې په خوښی سره‌دهیات دموقف کولو خبراوریدلی وي. لږ ترلږه دناسمو راپورونو سیلۍ چې خرګند شو، په غلط توګه پرفیض محمد باندې‌دکیو ګناري دسپکولو اوتهدید ولوتورلګاوه. او داحقیقت چې لیټن له لندن څخه دستورلرونکې لارښوونې نه منلې په تیره بیا هغه

چې ده ته یې امر کاوه چې هیأت یې د خیبر له لارې څخه له کومې بلې لارې څخه ولیږي ځرګند وي چې لیټن د سولې د پاره د خیبر واترو پر ځای شخړه غوښتله . (۱٤)

که څه هم لیټن شخړه غوښتله د انګریزانو حکومت ـ د هندوستان د پاره د بهرنیو چارو له وزیر لارډ کرینبروک (LovdCranbrook) څخه پرته د جنګ لیوال نه و او د حکومت ځنې غړي د لیټن پر اعمالو باندې بدګمانه وو ؛ مګر عام قهر او غضب د نائب الحکومه له مصرانه غوښتنو سره یو ځای شو ؛ په پای کې کرینبروک ته موقع په لاس ورغله ؛ او لیټن ته لارښوونه وشوه چې امیرشیرعلي خان ته یو اخطار ولیږي چې د ځواب موده یې د نومبر ۲۰ وه . کله چې کوم ځواب ترلاسه نشو ، برتانوي پوځونه له افغاني سرحدونو څخه تیر شول او په دغه ډول د انګلیس او افغان دوهم جنګ پیل شو . دوه ورځې وروسته له امیرشیرعلي خان څخه یو پیغام راورسیده چې په خواشیني کوونکي ډول سره د نوامبر په ۱۹ نیټه استول شوی و او ځرګندوله یې چې هیأت اجازه درلوده چې پرمخ ولاړ شي.

افغانانو د ۱۸۳۹ کال په پرتله په ۱۸۷۸ کال کې لږ تکړه وو چې حمله پرې شاو تمبوي. امیرشیرعلي خان د یو پوځ د جوړولو هڅه کړې وه او دیرې ډلې چې کالي یې متحد الشکله وو (یونیفورم) په تشکیلاتو کې یې برې ترلاسه کړي و چې د دغې ډلې یوازنی سره نښلوونکی قوت د خپلو غړو په میلان کې پروت و چې په هماغه شیبه کې ولښتي. قبیلوي چې د هیواد اصلي او رښتینی قوت و ، عصري وسلې نه وې ترلاسه کړې خو لا تراوسه پورې له چړو او پخوانیو پلته، ییزو توپکونو سره مسلح وو.

د انګریزانو پلانونو ایجابوله چې د درو پرځونو په واسطه جنګي عملیات ترسره شي . یو پوځ چې په شمال کې د بریډ جنرال سام براون (Sam Brown) له خوا قومنده ورکول کېده (هغه څوک چې خپل نوم یې په هغه چرمي کمربند ورنو باندې کېښود چې افسرانو په دویمه نړیواله جګړه کې تر ملا تړل) خیبر ته ننوت او د کې خوا ته یې پرمختګ وکړ. بل په مرکز کې د «جنګیالي» جنرال رابرټس (Roberts) ترمشرۍ لاندې تر کرمې (Kurram) پورې وړاندې لاړ ؛ دریم پوځ چې د برید

جنرال ډونالد ستيوارت (Donald Stewart) له خوا و رته قومانده ورکول کېده پخوانۍ لارې چې کندهار ته تللې وه تعقيب کړه . عمليات ښه تنظيم شوی وو او د پلان له مخې ښه سرته ورسيدل، يوازې په کرې او په خيبر که له جزئي مخالفت سره مخامخ شول .

امير شيرعلي خان لکه څنګه چې د ده پلار هڅه کړې وه ده هم هڅه وکړه چې بيا ملاتړ برابر کړي . خو د پلار په شان له ناکامۍ سره مخامخ شو. په خواشيني سره يې خپل زوی يعقوب خان پر تخت کښيناوه او د روسيې ترکستان خواته پر آس باندې سپور و لاړ او هيله يې وکړه چې خپل هدف داروپايي * قدرتونو د کانګرس په وړاندې کېږدي . داروپايانو په نوع پرستي باندې دهغه عقيده هيڅکله تر آزمو نې لاندې ونه نيول شوه ځکه چې روسانو هغه ته اجازه ورنه کړه چې په دې برخه کې اقدام وکړي . اميرشيرعليخان په داسې حال کې چې په هرات کې ناروغ و خپل وروستي پيغور د وله ځواب يې دزاړه تګماريعنې کافمن «خوږ وڅرګندونو» ته ورکړ. پس له هغه د ۱۸۸۹ کال دفبرورۍ په ۲۱ هغه د اجل داعي ته لبيك ووايه او زړې سترګې له دنيا نه پټې کړې.» (۱۷) کوچنی خاورين لوبی ـ رښتيا هم د دواو سپنيزو لوبو تر منځ چيت پيت شوی و. •

يعقوب خان دخپل پلار د مرګ د خبر په اوريدو سره بيړه وکړه چې له انګريزانو سره د سولې لپاره خبرې اترې پيل کړي ګوم چې خوشاله و چې د سولې لپاره خبرې اترې وځنډوي. هندوستان ته د کابل او بريد په واسطه زيان رسيدلی وکه څه هم خونړی نه وخو د زيات تاوان څرګند وی و. برسيره پر دې د بې ياره امير شيرعليخان د مرګ له خبر سره په انګلستان کې د يې ثبا ته عامه ذهنيت بدليدل پيل شوې وله دې امله، لوئيس کيوکناری له يعقوب خان

* له کوچنی خاورين لوبې نه د ليکوال مطلب په هماغه وخت کې کمزوری افغانستان دی او له دواو سپنيزو لوبو څخه يې مرام په هماغه وخت کې دوه لوی قدرتونه دي چې يو يې د برتانې لوی قدرت او بل يې تزاری روسيه وه . (مترجم)

سره په ګنډمک کې وکتل او د۱۸۷۹ کال، د مۍ په ۲۰ یې یو تړون لاسلیک کړ چې دې تړون هغه بند یزونه، لرې کړل چې په افغانستان کې دانګریزانو پر سفر کولو باندې لګول شوي وو او په کابل کې یې یو سیاسي استازی مقرر کړ. (۱۸)

د ګنډمک د تړون په مراعتولو سره په شمال کې برتانوي پوځ ته امر وشو چې پرشاولاړ شي. دا یوه داسې پرشا تلنه وه چې دارډوبه تا ریخچه کې یو له خورا نا وړ وپرشاتلنو څخه شمېرل کیږي. هوا دومره توده وه چې نه زغملو وړ نه وه، او د کړلړ اساري فارغي په چټکۍ سره په عسکرو کې خپره شوه. له دې امله مرکزي او جنوبي قواو وته امر وشو چې سړې هوا ته انتظار وکاږي او کیوکناري چې په دې وخت کې د سرلوئیس په نامه (Sirlouis) یادیده د ساتونکو له یوې ډلې سره چې درې برتانوي منصبدا- ران او پنځه اویا سپاهیان یې لرل کابل ته د سیاسي استازي په حیث ولیږل شو.

کیوکناري، بر سیره پر دې چې هوښیار او زړه ور و، بېړه ناک او په ځان غره هم و او د تو طیې د پاره یې د سیاسي منصبدار معمولي تمایل هم درلود. هغه په مودبانه توګه حضور ته ومنل شو او په بالاحصار کې ور ته ځای ورکړل شو چې تقریبا ۲۵۰ ګزه د امیر شیرعلي خان له ماڼۍ څخه لرې و. دیوڅه مودې لپاره تول شیان سم بریښیدل که څه هم دهیات غړي د کابل په کوڅو کې له یو شمیر داسې کسانو سره مخامخ شول چې دوی ته یې په قهر سره کتل او تندي یې تریو نیولي وو او له چا سره چې دهیات غړي مخامخ شول دهغو شمیر بوخوتنه وو.

د سپتمبر په ۲، یو افغاني کنډک چې د ترکستاني اردل (Tarkesteni Ardal) په نامه یادیده مارش وکړ چې خپل معاش ترلاسه کړي. چې اته میاشتې ور ته نه وو ورکړل شوی او د دولت په ذمه باقي پاتې و. هغوی ته اطلاع ورکړل شوې وه چې په نظر کې وه چې هغوی ته یوازې د یوې میاشتې معاش ورکړل شي نو عسکرو وار دور جوړ کړ، پر خپلو منصبدارانو یې لعنت وایه او د عدالت غوښتنه یې کوله.

له هغوی سره درې نور کنډکونه کوم چې په دې وروستیو وختو کې له هرات څخه رارسیدلي وو او هغوی ته هم معاش نه وو ورکړل شوي.

شا وخواته تر مغشو شې گرځېدلې وروسته د غو عسکرو ته د امير شير علي خان د سلطنتي ماڼۍ خواته لاره ښوونه وشوه چېرې چې هغوى د قزلباشو گارد له خوا په شا وتمبول شول . هغوى پس له هغه برتانوي هيئات ته ورغلل چې د هلته د سپاهيانو له خوا سره مخامخ شول . هغوى په داسې حال کې چې په غضب وو د خپلو تنخواوو پيسو لپاره خپلو بار کوونو (دلښکرو اسټوگنځې) ته ستانه شول . په لار کې يې د کابلي ښاريانو زياتشمير کسان سره راغونډ کړل . په عين وخت کې يعقوب خان له ژړلو پرته نور هيڅ ونکړل او خپل لاسونه يې مروړل په داسې حال کې چې دار گټ يا د سلطنتي ماڼۍ ملايانو زاري کوله چې خپل ميلمانه حمايه کړي . کله چې هغه بالاخره د افغانانو عمومي کوماندان محمد داود او اته کلن وليعهد موسى جان وليږل او عسکر د تشويق له مرحلې څخه تير شوي وو . تر سخت مقاومت نه وروسته د ماسښين په دروبجو کيو کناري او د هغه ساتونکي ډله مړه شوي وو .

دغې پېښې د افغانانو په باب پخوانی اصطلاح تائيد کړه چې هغوى خونړي او سخت زړي خلك دي . خو يو څل بيا احساس او له قضيې څخه د افغانانو بشپړې يې خبر تيا د پېښې په باب ديو عيني رپوټ پر ضد کار وکړ هيڅ کله داسې شوا هد را منځ ته شوي نه دي چې څرگند کړي چې حمله پخپل سرد ياغي عسکرو له بغاوت نه پرته بل هيڅ شی نه و . دا بې مانا ده چې باور وکړو چې يعقوب خان د يوې پېښې توطئه جوړه کړي وه چې خامخا به د هغه د تاج او تخت په قيمت تمامه شوې وې .

د لته بيا هماغه شان چې برنس وژل شو ، د بغاوت علت د افغانانو نارضايتی وه چې نه يې غوښتل يو داسې حالت ومنی چې په هندوستان کې منل شوی و . برنس مکناټن او کيو گناری سياسي نمايندگان نه وو که څه هم له دغه اصطلاح څخه کار اخيستل کيده چې د هغوی دريځ څرگند کړی . هغوی « استوگنی اوسيدونکی » وو چې د هغوی ورسپارل شوی مسوولیت دا و چې افغانی چارې اداره کړي نه دا چې د افغانستان او لويې برتانيې ترمنځ رابطې ته انکشاف ورکړي . امير عبدالرحمن خان چې پر حقايقو با ندې پوهيده او کوم دليل يې نه درلوده چې يعقوب خان

له تور او ملامتي څخه خلاص کړي، موضوع په سمه توګه مطرح کړه اوويې ويل چې، «دانګريزانوسياسي نماينده ځان دافغانستان دواکمن په حيث ګاڼه او يعقوبخان ته يې امرانه دستورورکاوه چې هغه بايد څه وکړي. افغانانو له دغې لارې څخه بد يوړل او هغوی پرهغه باندې بريدوکړ.» (١٩)

کله چې د کيوګناري دمرګ راپور هندوستان ته ورسيد، دجنرال رابرتس لوځ ته چې صرف پنځوس ميله له کابل څخه لرې وامروشو چې مخ په وړاندې لاړ شي اوښار ونيسي. دسپتمبر په ٢٧ يعقوبخان چې پر آس باندې سپور ولاړ چې له را برتس سره ووينې خو هغه يعقوبخان په بې علاقګۍ سره ځانته ومانه ځکه چې انګريزان په دې عقيده وو چې هغه، پرکيوګناري باندې په حمله کې رول درلوده. نور ځې وروسته رابرتس په آسانۍ سره دکابل چونۍ ته چې مشربې نه درلودما تې ورکړه او ښار ته داخل شو.

نوموړی جنرال چې په دې وخت کې دکابل واکمن ويوځيرك عسکر و مګر بشردوست نه و؛ ده ونشوکړای چې پرکيوکنارۍ باندې د حملې برخه وال وپيژنی، هغه هرافغان چې دانګريزانو له پرمختګ سره يې خپل مخالفت ښکاره کړ ظاهراً په دې دلايلو په بيړه اعدام کړل چې هغوی تول د خپل پاچا په مقابل کې ياغيان وو.دا په قانونيت کې افراطهماغه دبدنامۍ لکه وه چې په ١٨٣٩ کال کې ترينه کار اخيستل شوی و. دملکي مشاورينو له اعتراضونو سره سره، دافغان وژنې عمل دوام ومو ندتر هغې چې له لندن څخه د خاصو امرونو په وسيله ددغې افغان وژنې مخه ونيول شوه.

په عين وخت کې دانګريزانوحکومت ځان ديوه مشهورسړي په موقف کې و موندچې پراتګ يې ترلکۍ نيولی و، ځکه چې که څه هم دافغانستان فتح کول آسان ومګرد افغانستان خلک مخالف وو چې داحقيقت ومني چې هغوی فتح شوی وو. څرنګه چې دانګريزانو واکمنې بوه «دچوکيدار له غرفو» څخه و ه چې يوازی دقوی له لاری ساتل کيدای شوه.

يعنې دغه اشغال زرگران تمام‌شو اودهندی ما ليه ورگوونکو په لوړ آواز دګلکو
اعتراضاتو موجب وگرزيده. ديوه برتانوی استوګن اوسيدونکی له خوادکنترول
سيستم په‌څرگند‌ه توگه‌غيرعملي‌و اوهمدارنگه دافغانستان د تاج اوتخت لپاره
ديوگوداگي پيدا کول نا ممکن‌و. او په دې وخت کې قبيلو په‌بغاوت‌لاس پورې کړې‌و.

دستونزې‌اوه‌پرنې نښې نښانې داذوقې برابرونکو پرډلوباندې بريدونه وو او
رابرتس‌سمدلاسه ددغې ستونزې غچ دکليو دورانولو په‌واسطه واخيست او د
دغو قريو اوسيدونکې يې دافغاني ژمي سړوته وايستل؛ خودغه دعمل فقط کړکه
زياته کړه. په عين وخت کې افغاني سخت گيرو خلکو درهبرې استعدا د په‌دوو
افغاني مشرانو کې وموند چې يو يې دين‌محمد نوميده چې په ملامشک علم سره
مشهوراو دغزني دملايانو مخکښ واوبل يې محمدجان نوميده‌چې دوردکو خان
ووردک دکابل‌په جنوب کې پروت‌دی .

ددسمبر په لومړيو وختوکې رابرتس له جاسوسانو څخه خبر ترلاسه کړ
چې افغانانو ديرې حملې بندوبست کاوه. ددسمبر په ۱۰ دکوهستانيانو يو قبايلي
لښکر دجنرال مکفرسن (Macpherson) په‌واسطه تيت وپرک‌شوي و. په دا بله
ورځ يعني ددسمبر په يوولسمه دوردگو يولښکر دمحمد جان خان په مشرې په نسا
څاپې ډول لهډگر جنرال مسي (Massy) سره مخامخ شو چې له څاورونو
پرنوسره‌چې دآسونو په‌واسطه کشيدل اوله ۲٤۰ سپرو افراد وسره کابل‌ته نژدې
دچهاردهي له دشتې څخه تيريده. سره‌له دې‌چې توپونه ورسره وو، قبايلي خلک
په ثابت‌ډول سره‌پرمخ تلل ترڅوچې رابرتس خپلې لښکرې دقرارگاه پناه گاته
په شا بوتلې . دغه جزئي برياليتوب او دانگريزانو په شاتلنه ددې موجب‌وگرزيده
چې په زرگونو افغانان له شاوخواقريو څخه دله دله کابل ته را روان شي چې
هيله‌يې لرله چې د ۱۸٤۱ کال دژمی پيښې تکرار کړي خودا ځل وضع بل شان وه
ځکه چې انگريزان ښه مجهز وو، دعسکرو روحيه قوي وه اورابرتس يود اسې
انسان وچې له کمزورې شوي الفستن څخه يې زيات توپير درلود . په غلچکې

د وول دبې نتیجې و یښتلو له یو څو اونیو څخه وروسته، دافغانانو ذخیرې خلاصې شوې او دډسمبر په ۲۳ هغوي هڅه وکړه چې دقرارګاه خواته چپاوېووهي، «چې د دیوانو په شان راتلل.» (۲۰) دهغوي زړه ورتیا یې فایدې وه؛ برتانوي توپونو دهغوي په سلو ګونو کسان ووژل. په دابله ورځ بل برتانوي پوځ د ډګرجنرال چارلس ګوګ (Charlaes Gough) ترمشرۍ لاندې یوه آرام ښار ته راورسید؛ افغانانو چه خپل مړي او ټپیان یې وړل، خپلو قریوته ستانه شوي وو.

داځل انګریزانو دخپل خصلت له مخې چې خپل زړه ورمخالفینو ستاییي، یو څو تنه یرغمل ونیول؛ دیوه برتانوي منصبدار په قول، «هغوي ښه سړیان وو او د مرګ په خاطر یې زښته ډېره کرکه ونښودله» (۲۱) درې ورځې وروسته رابرټس ټولو هغو کسانو ته چې په جنګ کې یې ګډون کړی و عمومي بښنه اعلام کړه.

په کابل کې دبغاوت په موده کې هغه لښکرې چې په کندهار کې وې له آرامو څخه نو څخه څونډا نه یستله. انګریزانو د امیرشیرعلي خان په وجود کې چې د «دل» (dil) له وروڼو څخه مهردل خان زوی و یو همکار افغاني مشر پیدا کړ. مهردل خان هغه څوک و چې دامیردوست محمدخان دواکمنۍ په دوره کې کندهار اداره کړی و. دغه سړي یعنې شیرعلي چې جاه طلبي یې دهغه له قضاوت نه زیاته وه د کندهار والي شو او ملکي اداره یې په غاړه واخیستله چې دخپل پلار دقدرت په واسطه چې دخلکو په یاد و خوندي ساتل شوې وه. د خطر یو ازینې سیمه هرات و چې معزول شوي یعقوب خان دوالي په حیث کار و نه سرته رسول.

په دې ترځ کې دانګریزانو حکومت دځای په ځای کیدو دیوه پلان د پاره په تیاره کې لاس او پښې وهلې. داخرګنده وه چې له زیات لګښت او دا یمي پوځي اشغال څخه پرته دافغانستان اداره کول ناممکن و. مشکل دا و چې له هیواد سره څه وکړي. مشکل شخصاً پخپله امیرعبدالرحمن خان حل کړ. دی دامیرافضل خان یو فعال او هوښیار زوی و چې دولس کاله په تاشکند کې فراري و.

دهغه روسي کوربنو چې که څه هم په بدبینۍ سره یې حوصله کړې وه

په دې وخت کې پیشنهاد وکړ چې هغه باید د افغانستان د تاج او تخت هڅه وکړي. په بنکاره هغوی د اینده مرستو د پاره کړ مه تقاضا ونه کړه؛ خو هغوی هغه ته د دوه سوو نفرو لپاره لوازم برابر کړل او د بند رهانو او افغاني ترکستان ته یې ولیږه چې هلته له هغه سره افغانستان نې والي سلطان مراد خان او د افغانستان د شمالي پوځ قوماندان غلام حیدرخان په بیره یوځای شول :

د امیر عبدالرحمن خان د راڅر ګندید و خبر په یوه ښه وخت کې لیټن ته ورسید ځکه چې د مخالفې پارټۍ لیبرالو د جنګ د ډېر مبني لګښت د ۱۳۸۰۰۰۰ پونډو نا څرګند کسر په برخه کې انګولل پیل کړي وو. نائب الحکومه له یوې غیر ډیپلوماتیکي لیوالتیا سره په کابل کې سیاسي منصبدار سر لیپل ګریفن SirLepelGriffin ته لارښوونه وکړه چې له امیر عبدالرحمن خان سره د سولې خبرې اترې پیل کړي او له هغه څخه دې په افغانستان کې د هغه د راڅرګندید و دلایل وپوښتي.

امیر عبدالرحمن خان د دې د پاره افغانستان ته نه و راغلی چې پخواني ملګري وویني؛ د هغه ځواب دا و چې د افغانستان د تاج او تخت د پاره خپله غوښتنه وسپاري او له انګریزانو څخه وغواړي چې د هیواد د خپلواکۍ په تضمینولو کې له روسانو سره یوځای شي. ګریفن یو څو ورځې وروسته ځواب ورکړ چې لویه بریتانیا په دې مسأله کې د روسانو هیڅ ډول علاقمندي نه مني. خو انګریزان موافق دي چې امیر عبدالرحمن خان د کابل حکمرانی ومني.

وروسته له هغه چې د غه لیک واستول شو ډیزرزرد ډیزرایل (Disraeli) محافظه کار حکومت د لبرالانو (Liberals) په مقابل کې سقوط وکړ او لیټن او د افغانستان په باب د هغه سیاست له دې سره له منځه ولاړ. د جنګي عملیاتو په موده کې د لیټن جنګ یوه ستره سیاسي مسئله وه؛ لبرالانو د اجنګ ناوړه او هم بې ګټې بالې او له دې امله یې د برتانوي رای ورکوونکو په منځ کې ورته احساسات غني کړل. ډیرزرد کرانبروك (Cranbrook) پر ځای د هرتینګټن (Hartington) مارکویس (Marquess) مقرر شو او لارډ ریپان (Ripon) په کبنۍ کې هندوستان ته د نوي

نائب الحکومه په حیث لاړ. لیتن چې تر پایه پورې له خپل عقل څخه داده وهندوستان پر ینبود اوپه ‌بې دبه توگه یې لیبرالان «له ‌زخه لرونکو خوگانو» سره (acorned) تشبهه کړل .

نوی نائب الحکومه لیوالی و چې دافغانستان اشغال چې زیات لگښت یې ایجابوه پای ته ورسوي مگر هغه درك کړه چې امیر عبدالرحمن له دې سره مخالف وچې د یوه «برتانوي کاندید» په حیث و پیژندل شي . افغاني مشر په خپل وارسره درك کوله چې غلزي هیڅکله دهغه په مقابل کې صمیمی نه وواوهغوي په ‌لجوجانه توگه په پیشنهادشوي‌قرارداد کې ددغه شرط له منلو څخه انکار وکړ چې له کابل څخه یې دکندهار بیلوالی غوښت. خو هغه‌بالاخره دغلزو وملکان راضي کړل چې دانگریزانو له خوا وړاندې‌شوي‌شرایط بایدومنل‌شي ددې لپاره چې له افغانستان نه دانگریزانو وتل تضمین کړواو وروستي تعدیلات به‌هم منځ ته راشي .
هغه دجولای په ۱۷ ، له گر یفن سره په څو ار یکار کې و کتل او هلته هغه په رسمي توگه د کابل دامیر په حیث و منل‌شو او په افغاني خزانه کې موندل شوې پیسې له پخوانې توپ سره چې په کابل کې نیول شوي و یو ځای هغه ته مسترد کړل .

په دغه شیبه کې یو ناوړه خبرله کندهار څخه راورسیده .
سر دونالدستیوارت (SirDonaIdstewart) چې بنار بې دمارچ په ۲۷ دکابل په لور په یوه مارش کې پریښې وپه لاره کې دغلزو یوه لښکر ته ماتې ورکړې وه ، دغه کار په کندهار کې قوا کمزوري پریښې وه او د ایوبخان له خوا چې دهرات والي ودیوې حملې باعث وگرزیده چې له یوه لښکر سره چې تقریباً اته‌زره افراده یې لرل دکندهارخواته پرمخ تللی و. انگریزان که څه هم له دغه حرکت څخه خبرو و، په زیاته، اندازه اندیښمن نه ووځکه چې له افغانانو سره مخامخ جگړه سخته نه وه. دگرجنرال جی . ر. اس بوروس (G·R·SBurrows) له ۲۷۳٤ عسکر وسره هلمندته ولېږل شو چې هلته افغاني والي شیرعلي خان له دوه زر

افغاني عسکرو سره انتظار کاږه په یوه سوځو ونکی لمر کې له دولس ورځو ټیرو لو نه وروسته انګریزانو له خپلو متحدینو سره تماس ونیوه خوصرف دومره یې ولیدل چې افغاني لښکرې تېښتیدلې وې او کوښښ یې کاوه چې له ایوبخان سره یوځای شي .

دجولای په ۲۲ ، ایوبخان هلمند ته ورسید او ددوو پوځونو ترمنځ دسپرو عسکرو یو لړ جزئي جنګونه پیل شول . بوروز په یوه سخت حالت کې و ځکه چې ایوبخان په کندهار باندې په بریدکولو کې ددوه ممکنولاروچانس درلوده او تر دوخه زیاته وه . له سرواوهوسامرکزونو څخه پیغامونه چې هغه یې هڅاوه چې « په ایوبخان باندې یو ګوزار وکړي » صرف دهغه په ناکرارۍ کې زیاتوالی راووست . (۲۲)

دجولای په ۲۶ ، بوروز خبر شو چې ایوبخان دمیوند دقریې له لارې د کندهار خواته پرمختګ کاوه . دانګریزانو پوځ سمد لاسه وخوځید ه چې دایوبخان مخه ونیسي . دجولای په ۲۷ ، میوند ته نږدې په محمود آباد کې چې هلته افغانان لا دمخه په محاصره کې وو دانګریزانو پوځ په ناڅاپي توګه دافغانانو پرپوځ باندې ودانګل او جنګ پیل شو . په اوله کې جګړه دتوپونو جګړه وه په کومه کې چې انګریزانو په اریانتیا سره ځانونه تر افغاني توپ ویشتونکو چې له کابل څخه ووتې احساس کړل : انغاني توپ ویشتونکي نبه روزل شوي وو او خپل توپونه یې په نهو نه یې طریقې سره وچلول . تر یو څو ګړیو وروسته دقبایلي خلکو یو دله چې له یوه تنګي څخه راوتلي وه کله چې د انګریزانو له لیکو سره مخامخ شوه بې اختیاره یې په خپل سر پر هغوی باندې برید پیل کړ . دې ډلې د جېکوبز را یفلز (Jabcobs-Rifles) په دووتولیو باندې ګوزار وکړ چې ترماتې وروسته په بمبئي ګریناډیرز (Bombay Grenadıers) باندې دسقوط په حال کې ورغلل . بمبئي ګریناډیرز هم په خپل وار تو تې تې شول او تولې بیرته په ویره سره په اروپایي شپږ شپیتم کنډک (European Sixty-Sixth Regiment) باندې وروغورځیدل .

بوروز زښت ډیر کوښښ وکړ چې بیا عسکر سره مرتب او تنظیم کړي ، خو

سپینو عسکرو دې ته غاړه کېښوده چه حمله وکړي او حالات دې حد ته رسېدلي وو چې له سپېدو او بهتر کېدو څخه یې خبره تېره وه. زیاتره له عسکرو څخه هغه چې اوس یوه ډله وه کندهار ته، چې اېرې وې، لېونې توګه وتښتېدل، خو شپږ پیټم کندک سخت مقاومت وکړ او په میړانې سره تر آخره پورې وجنګېده. نو له شپه تښتېدلي عسکر چې په ستونزو سره د کندهار خواته تلل، د تندې او وږي له امله و ځورېدل او خوراپه عذاب شول. له ښه مرغه د هغوی له ښو طالعو افغانانو د مسافرو د پندار بارلو ټول ځناورلي و، خو کله چې ژوندي کسان دامن ځای ته راورسېدل ١١٣٠ تنه یې ورک وو او یو زرر خیز توپکونه، ٢٥٠٠٠٠ ګولۍ او ټول نقلیه وسایل د افغانانو په لاس کې وو.

دغه ماتې چې په ناسمه توګه د میوند د جنګ په حیث شهرت لري، یو له یو شمېر ماتو څخه وه چې د نولسمې پېړۍ برتانوي پوځ په اشیا کې د مخامخ جګړې په موده کې زغملې وه. داسې ښکاري چې جنرال بورز هر هغه څه چې ممکن و سرته رسولي وو؛ افغانانو خپله فتحه د غیر منظمو عسکرو د میړانې له برکته ګټله، چې د زیانونو پروایې نه لرله او خپله حمله یې سرته ورسوله. د ایوب خان عسکرو د توپچي له افرادو نه پرته، ډېر لږ څه سرته رسولي وو او د هغه سپاره لښکر ځان صرف د نیول شوي لښکرګاه د لوټولو د کار د پاره ساتلی و.

دغې تباهۍ د برتانویانو د پاره یو ویره چې خوشحالي یې هم لرله پیدا کړه او هغوی ته یې هغه عسکر وریاد کړل چې «د افغانستان په دښتو کې ټپیان او پرېښودل شوي وو» او د خوني افغاني میرمنو د چړو قرباني شوي وو. زیاتې اوږې پیکه توګه سره مصور شوي خیالي افسانې چې د دې ادبي بقایاوې نو رنو د حقیقت پر بنسټ ولاړې نه وې او حقیقت دا و چې د قبایلي خلکو ډېره مهمه وسله یوه چاړه وه.

د یوه برتانوي صاحب منصب د رپوټ پر اساس چې هغه لېږل شوی و چې د ښځو لو مراسم و ښاري «جلدونه ځنګه چې د هغو په برخه کې راپور ورکړي شوي و نه د هغو اندامو نه پرېک شوي وو او نه د جنګي عملیاتو په موده د غه کار سرته رسېدلی

و، او که څه هم شاوخوا ته په ځینو بانـدې رښتیا هـم زیات تېرو نه وو، ماهیځـکلـه هغسې چې د ځینو خبر یالانو په واسطه بیان شوي وپه دا رنګه د کرکې و ړ بـر بـریت باندې دلاس پورې کولو دیوه رښتیني مثال په باره کې هم وانه وریدل . (۲۳)

ترتباهی وروسته دا په کندهار کې جنرال پرا یمر وس (Primrose) ته چې د خوا شینی بوروز لـه خوا ورسره مرسته کېده له پر یښود ل شو چـې ضعیفه شوی مورال بیا ژوندی او قوی کړی .

دجولای په ۲۹، دایوبخان دپوځ تر وارسیدو دمخه ټول افغانا ن له ښار څخه ایستل شوی وو. افغانانو دتل په شان ونشو کړای چې پرا ستحکاماتو باندې کـومه اغیزه ولری ، خودبرتانوی ایسارشو وعسکر و ناڅاپی حمله لـه یوې سختې ماتې سره مخامخ شوه اوددیو الو نو تر شا لښکر ي ځای په ځای شوې چې دمرستې لپاره انتظار وکـازی .

مرسته په لارکې در ارسیدو په حال کې وه. لومړی پلان داوچې لـه هـنـد وستان څخه دلښکرو په واسطه چـړاو راو ړي خو رابرټس په کابل کې دموقع تقاضا وکړه او په متقاعدکو ونکی توګه یې استدلا ل کاوه چې سپاهیان دافغانانو اند ول نه وو: داګست په ۶ هغه دیوه پوځ په مشری چې تقریباً لس زره افـراده یـې لرل له کابل څخه، کند هارته روان شو. یوه ارابه هم ونه څرخیده؛ ټول تجهـیزات او مهمات پرآسونو یا پر کچرو داتوزور وغیر نظامی خلکو پراوزو بانـدې باروو. دوه ویشت ورځې وروسته پوځ ۳۱۵ میله لار کندهار ته په یوه مارش کـې وهلې وه چـې ند رتا د کند هار له مسافې برابـره وه .

ایو بخان د انګریزانو د نږدې کېدو په خبر سره د کندهار له کلا بندی څخه لا س و اخیست په غوندیو کی یې یو دفاعی موقف غوره کړ چې د ښارشمال ته پرتې وې. داکتوبر په اوله رابرټس یوه عمومی حمله پیل کړه چې په دې حملـه کـې هغه د رک کړه چـې افغانی غیرمنظمو عسکـرو په زړه و رتیاسره مقاومت وکړ که څه هـم په داسـې حال کې چـې دایو بخان پوځ په خواشینی سره هرات تـه وتښـتید .

دي جګړې دافغان او انګليس پر دوهم جنګ باندې پرده کش کړه. په بريتانيا کې حکومت او اولس دواړه علاقمند وو چې هغه ځای ته ورسوي چې بې ګټې مساله ثابته شوې وه. يوازې کابل تراغيزنا کې اداري لاندې واو د کابل دوامداره اشغال يوازې اميرعبد الرحمن خان کمزوری کولی شوای چې هغه، لاپخوا دخپلو اتباعو له خواله انګريزانو څخه دطرفدارۍ په وجه، تراشتباه لاندې و.

داګست په ۱۱، دکابل تخليه پيل شوه او د ملکې ويکتوريا QueenVictoria له کلکو اعتراضونو سره په وايت هال کې (Whitehall پريکړه وشوه چې له کندهار څخه لاس واخلي. ملکه، قانع وه چې کندهاريانو هيله لرله چې د عيسوي واکمنۍ ګټې وساتي. مګر دهغې نظر برتانوي منصبداران تراغيزې لاندې راوستلي و نشو دچاچې تومانچې يې په لاسونو کې وی او په کوڅو کې ګرځيدل يا هغه پيردارانو چې دايې ضروري ګڼله چې شاتر شاودر يزی. له بله مرغه کابينې ته، سم معلومات ورکړل شوی وچې ريپن (Ripon) ته دسمدلاسي شاته کيدنې او تخليې امر صادر کړ. والي شيرعليخان په ناخوالي سره دانګريزانو جيره او په هندوستان کې پناه ومنله؛ او داپريل په ۲۱ ښار داميرعبد الرحمن خان يوه منصبدار محمد هاشم خان ته وسپارل شو.

هر هغه څوک چې ددغه جنګ پيښې څيړي ددې جنګ او د اکلينډ دافغاني ماجرا تر منځ ورته پيښو ته متوجه کيږي. هر يو ې ته، هندوستان ته د روسانو ګواښ په واسطه لمن وهل شوي وه او په کابل کې ديوه روسي هيئات دخرګنديد وپه واسطه منځ ته راغلي وه. دااوس څرګنده ده چې دغه دانګريزانو له خوا ويره بې اساسه وی. داچې روسانو پر هندوستان باندې د کندونو او دافغانستان دغرونو څخه په تيريدو سره بريد کولای شواې، پر لاره کې بې د لښکر کښيو ستونځي زغملاي شواي اوديوی خطري په حيث برتانوي هندي تکړه پوځ ته رسيد لي شواې، داتول تردې اندازې پوري غير محتمل بريښي لکه چې فرض کړو افغانانو چې دټولو نورو يرغلګرو په مقابل کې مقاومت کړی و، خو قزاقانو (Cossacks) تـه به راغلاست ويلی وي.

بې له شاك څخه، ټول هغه څه، چې انګریزان یې په لټه کې وو د سولې دخبرو اترو له لارې تر لاسه کیدای شول؛ خو د نوو دلسمې پېړۍ مزاج له اسیایي حکمرانانو سره د سولې دخبرو اترو و دپاره هغه ضروري حوصله نه درلوده.

جنګ د دواړو خواو دپاره ګران تمام شو هندوستان شل ملیون پونډه او دري زره عسکر له لاسه ورکړل؛ افغانستان له دینه هم زیات او درونډ تاوان و زغمه څکه، چې دافغانستان مړه شوي کسان د هغو کسانو په منځ کې له خورا ښو او زړه ورکسانو څخه، وو کوم چې خپل ډيري او چړي يي د بهرني توپکونو په مقابل كې په رقابت كې په كار اچولي وې. دامير شير علي خان پر تخت باندې د کېښینا سټاو نه وروسته یو محل بیا، په اقتصادي او سیاسي برمختك باندې چې شوي و زيات نظارت او کنترول حتی له دينه هم د زیات زیان سبب شو او یو محل بیا له خارجي څخه دافغانانو کرکه او بې باوري زیاته شوي وه، د متعصبينو او ميرتجعينو قدرت زیات شوي وا و دحکومت صلاحیت کمزورې شوې و.

زیاتو تاریخ لیکونو دبرتانوي عسکرو او دهغوی سپاهی ملګرو زړه ورتیا د لېنسرز ((Lancers)) بریدونه او درابرټس او دهغه دا فرادو مارش ثبت کړی دی. خو یو لږ شمیر تاریخ لیکونو دافغانی کروندګرو په باب لیکنی کړی دي. کله چې دغه کروندګر دانګریزانو له توپخانې سره مخامخ شول، هغوی خپل بیرغونه له پخوازیات په ویاړ سره وړل. (۲٤)

لسم څپرکی

امیر عبدالرحمن خان، (پولادی امیر)

دامیر عبدالرحمن خان په څېر لهسترو پاچاهانو څخه دلږو کسانو څخه دومره زیاته کرکه شویده لکه چې دامیرعبدالرحمن خان څخه شویده. که چېرې دغه د بې رحمه شخصیت خاوند دافغانستان والکتر لاسه کړ لههغه وخت راهیسی یوازې یوځو کلونه تیرشوی دي. * خوپه هغه وخت کې د هغه دوا کمنی څرګند ې نښې نښانی پهزیاته اندازه لهمنځه تللې وی. دهغه مترو که اولرزنده شاهی مانۍ داسې بریښي لهبهوائې چې کابل ته په تیر یو تندی ګوری؛ دښار پهمنځ کې د هغه مقبره لـه پـامه اویزی. خوتراو دزیاتو خلکو هیر شوی عکسونه دهغه توربخن مخ اوورې سوځوونکی سترګې چې څلالری دهغه دسرداری ظرافت سره څرګند وی. دده ملت هغه د«خونی» په نامه یادوی ــ چې هغه و ــ او همدا رنګه د وانګلسیانو ملګری» یی یولی چې هغه نه و، کهڅههم دهندو کش په سیمو کې دابو ناورهمحکومیت دی. سرهلهدی تولو هغه لهزیاتو جهتونو څخه یو برجسته پاچا و، هغه یوداسې سړی وچې څیرکیتایی لرله، څرګند تضاوت یې کاوه اود اوسپنیزې ارادې خاوند و یعنې یو دول افغاني اتم هنری (AfghanHenryvIII) و.

امیرعبدالرحمن خان په ګډه ودې اوبې نظمې کې دیوههیوادپر تخت کښیناست اوپوملت یې ترشا پریښود. هغه دخپل شخصیت په قوت خپل ملت له منځنیو

* دا دلیکوال یوه تیروتنه ده ځکه چې له هغه وخت را هیسې یوڅوکلونه بلکې زیات کلونه تیرشوی دی. (مترجم)

پیریو ځخه وا و یسته ا اویسوه د ا سې ځـه تـه یـسې را ورسا وه چې لـه اتلسمې پېړی سره یې ورته والی درلود . دهغه دواکمنی په پیـل کـې افغانستان دکستهنوا وسخت گیرو قبایلي مشرانو له خوا اداره کیده چې هغوی پرقبایلي ملوک‌الطوایفی باندې تینګګ ولاړوو . غربـی‌افغانستان دهغه‌دوراره اودبنمن ایوب خان‌له خوا تینګګ وساتل شو چې هغه یومنلـی اوفعال مشرو او په میوند کې دخپل فتحی له امله مشهور او پر مـلایانو باندی گران‌و. دامیر عبدالرحمن خان د تش په نامه قلمرو په مرکز کـې ه ازادو قبایلو غرغر موجود وچې له تـېرو پېګنیو، قبیلوی جنگونو او لوټماریو سره عادت شوی وو. دهغوی په ناو اروا غزنی تاتوبی کې تقریباً لامس تـه نه راتلونکی غلزی چې دقبیلو یوه خورا لویـه قبیله ده او کر کجن خوابدی لویې غوښتونکې درانی موجودو.دکا فرستا ن په په غرونو کې کافران او سیدل چې خپله میړا نه یې د مسلما نـا نو د سرو نو پـه پریکولو کی حساب کړه. دمر کزی غرونو له هرې خوا څخه راغونډ شوو مغولي هزاره گانـو له خپلـو پښتنـو اوتاجکوگاو نـه یانـو سـره پـرله پسې جنگـونه وکول . (۱)

هغـه سیمـه چې دبانـدې وا قـع وه د پارس ، روسیې اولویـې بریتا نیـې له‌خوا اداره کیدله اوددې سیمې لـه سرحدونو څخه چې حد ود یې تا کل شوی نه ووپه دایمې گواښن سره دفاع کیدله ،کله چې په دامپریالیزم څپه (مداوجزر) لاهم پورته کیده . دننه په افغانستان کې یو یاغي پوځ ، یو بې نظمـه حکـومت ، یوه‌تشه خزانه اودبې کفایتی اوبدویو متجاوز نظام موجود و .

شل کلنو کوښښو نو دغه ستو نزې حل نه کړې ؛ بیاهم، امیرعبدالرحمن‌خان دخپل سلطنت په دوره کې وکړای شو چې خپله واکمنی پیاو ړې کړی او خپل ملت دځان تابع وگرزوی چې تر هغه دمخه هیڅ واکمن دا کا رنـه وکړی اووې کړای شو چې دیو وخت دپاره دکورنی جګړې دوره پای ته ورسوی ؛

امیرعبدالرحمن‌خان په ۱۸۴٤ کال یادهمدې کال په‌شاوخوا کی زیږیدلی‌دی؛ افغانستان

دا زېږېدو ليتو ته په يې تفاوتي سره ګوري. په کابل کې دهلکتوب له دورې څخه وروسته هغه ولاړ چې له خپل پلار افضل‌خان سره يوځای شي چې نو موړی دامير دوست محمد خان دريم زوی وهغه‌چې دافغاني ترکستان دوالي په‌حيث، يې‌خدمت کاوه.
په ديارلس کلنۍ کې اميرعبدالرحمن خان دتاشقرغان والي شو،دايو داسې مقام وچې هغه په داسې حالت کې ترلاسه کړ چې په عمر وړ او په عقل پوخ و او په خپل ځان يې باور درلود او په ځوانمردۍ سره يې دادنده په غاړه واخيستله.
دوه کاله وروسته‌چې دهغه پلار دتفتيش په‌غرض يو سفر وکړ وی ليدل چې د ښار ګيو خلک خوشاله‌وو اوديوښه دليل له‌مخې-ماليات - راټول شوی نه ووچې په نتيجه کې دغه تجربه چې په ځوانۍ کې يې له قدرت څخه‌دخپلو لنو په ګټه او طرفداری کار اخيستله پای ته ورسيده
څو کاله وروسته امير عبدالرحمن خان بياد خپل پلار خپګان او ستونځې وليدې او داځل ديوه راپور له مخې هغه « شراب څښل او هندی بنګ يې څکول .» پخپله داميرعبدالرحمن خان په‌قول، هغه‌دهمدې‌عمل په خاطر زندان ته واستول شو او ديوه‌کال دپاره يې ځنځيراوزولانه کړ (يوه کيسه چې باورپرې نشي کيدای). هغه خوشې‌شواو په ترکستان کې ورته دافغاني پوځ قوماندانی ورکړل شوه چې هلته هغه څو کاله دبدخشان د ازبکو مير انو پر ضد په جګړو کې تير کړل . (۲)
دامير دوست محمد خان ترمړينې وروسته ، کومه جګړه چې د تاج او تخت پرسرباندې په ۱۸۶۳ کې‌پيل شوه ، هغه په روښنې ډير کی بيان شويده . په هغه وخت کې اميرعبدالرحمن خان تقريباً نولس کلن وترزياتې اندازې پوری‌دځواک سردار دو روالي او قابليت په سبب افضل خان او اعظم خان وکړای‌شوچې ديوې لنډې مودې دپاره‌داميرانو په‌حيث حکمرانی وکړي،خوتر۱۸۶۹کال پورې نومو ړی وروښه او امير عبدالرحمن خان دروسانو په منځ کې يو فراری و. له همدې ځايه اميرعبدالرحمن خان دانګريزانود يرغل په‌هرج ومرج کې ميدان ته راووت چې دقدرت دپاره خپله بريالی هڅه وکړي .

په شپږ دیرش کلنی یا په هملغسې یوسن کې چې دهغه دویاړدوره وه، نوې امیر دېخې ځوانې په زیات‌زور او قوت کې او پوره غښتلی و. امیر عبدالرحمن خان یوداسې سړی و چې متضاد خصلتونه یې لرل ، کیدای شي چې هغه هم سخي او حق شناس واې او هم ظالم او بدګمان ؛ د هغه‌دکریکتر دوه قطبیتوب ښایي په دې حقیقت کې څرګندشي چې دهغه‌لپاره‌دوه‌په‌زړه‌پوري خارجیان ګلید ستون او بسمارك وو. هغه دخپلې پاچاهي په ساتنه کې دتردد او وسوسې کومه نښه نه درلوده او حتی نن هم دهغه دشکنجو او اعدامولو یاد ونه‌په افغاني بازارونو کې یوه لړزه راولي . هغه پر اسلام باندې یوه ټینګه عقیده درلوده مګر دهغه لیرا لتیا تل داسې‌عیاریدله‌چې دهغه‌له سیاستونوسره موافقت‌ولری. یو دهغه له زیاتو څرګند و ځانګړتیا وو څخه سرداری‌ظرافت‌و چې اجازه‌یې ورکوله په خصوصي حالت کې پر هغه حیثیت باندې‌ملندې‌ووهي چې هغه‌به دخلکوترمنځ‌په‌جدی‌توګه‌ساته؛

وروسته لـه هغه چې انګریـزانـو افغانستان تخلیه کړ او امیرعبدالوحمن خان کندهار ونیوه ډیره‌موده لاتیره شوې نه وه چې وراره یې ایوبخان له یوه پوځ سره چې دولس زره افراد یې لرل دهغه ښار په لور یې مارش وکړ . ګرشك ته نږدې دغه لښکرې دامیرعبدالرحمن‌خان له یوه پوځ سره مخامخ‌شوې چې دغلام حیدر له‌خوا قومنده ورکول کیده.جګړه تنده‌وه او په اوله‌کې‌دامیرعبدالرحمن خان خواته راو ګرځیده کله چې هراتي سپاره لښکر خپل دچټکې ټیښتې همیشني دود تعقیب کړ . خو په ناڅاپي توګه دایوبخان دجنرال‌حسین علی خان او اتیاتنو عسکرو له خوا یوې خورا کلکې‌حملې‌هغوی‌ته پوره‌برې ورپه برخه کړ.وروسته له هغه ایوبخان‌پرمخ ولاړ اوکندهار یې ونیوه؛

دغه څرګنده تباهي دامیرعبدالرحمن خان په واسطه په‌کامیابۍ او خوشالۍ بدله شوې وه. په دې دلیل چې ایـوبخان هرات یې مدافعینو پرېښی و اوهغه په ترکستان کې خپل کوماندان قدوس خان ته امروکړ چې پر هغه ښار برید وکړي قدوس خان له یوزر ازبکی سپرو افرادوسره دهندوکش دډدې شاو خـواته په

نړاتسره راغی او هرات ته راورسید ښخوا له دی چی ایوبخان پوره شي چي دهغه دنظامي عملیاتو اډه تهدیدیده . دامیرعبدالرحمن خان گومان سم و . ایوبخان خپل ټول پلویان له ځان سره دکندهارپه لوریوه مارش ته بیولي وواود هرات سا تنه دیوی وړی چاونۍ په غاړه وه چي دیرزر تسلیم شوه .

تقریباً په عین وخت کي امیرعبدالرحمن خان په کابل کي یو نوی پوځ جلب کړاو دکندهار خواته یی پرمختنگ وکړ چي پرلارکي له زرگونو قبایلی غلزیو سره یو ځای شي . ایوبخان سمدلاسه کندهار تخلیه کړاو ښارته نژدي یي یو دفاعی موقف غوره کړاوکله چي هغه له جنرال را برتس سره مخامخ شوزیات دفاعی قدرت یي درلود . امیرعبدالرحمن خان د جگړی په باره کي په لاندی ډول ولیکل :

زما دسلطنت ددوري له پیل نه رومبی دادتولور وزل شوو عسکرو دپاره معمولی دودوهغوی به چي هره دله ترپایه قوي ولیدله ، هماغه شیبه به یي کمزوري د له پرېښود له اوله قوي دلي سره به یو ځای کیدل . دغوځلورو کلنو کونولید ل چي جگړه زما په گټه پای ته رسید له ځکه نوسمدلاسه یي دزاره ښارله لوړ او هسك څخه خپل دتوپکوخولي راوگرځولي اودایوبخان دپوځ په اصلی قسمت باندي یي گولی واوړولي چي زما له لښکروسره په سختۍ سره جنگیده . «۳»

ایوبخان اودهغه ملاتړدهرات خواته پریوي لاري و تښتیدل چي په دي وخت کی ټول له هغي لاري سره کاملا اشناو و . هغه چي ښار دامیرعبدالرحمن خان له خوا کلابندو مونده وو یي خپلي تیښتي ته دپارس خواته دوام ورکړ . په پای کي هغه هندوستان ته لاړاو هلته یي دانگریزانوجیره ومنله اونوریي نو له افغانستان څخه لیدنه کتنه ونه کړه .

په دي وخت کي امیرعبدالرحمن خان تش په نامه دافغانستان د واکمن په حیث هغه وکړه چي په بي طرفانه توگه دبد وداستعمال ، وژني عذاب او تگ‌ی له لاري په هیواد باندي دحکومت اغیزه ناکه کنټرول ته پراختیاورکړي . دهغه کارگران و ، هغه په خورا صداقت سره اعلام کړه ، «هرملا اود هري قبیلي اوقریي

مشر ځان یو ځپلواك او آزاد پاچا فکر کاوه او تقریباً دوه سوه تیرو کالونو لپاره له دغو ملایانو څخه د زیاترو آزادي دهغوی د تپولواك له خوا هیڅکله سلبه شوی نه وه .... ددغو کسانو ظلم او ناروا د زغملو ور نه وه» (٤)

دامیر عبدالرحمن خان یو له لومړنیو هڅو کاتو څخه دا و چې پوځ قوي کړي. هغه دعسکري خدمت په برخه کې دجبري عسکر و پر ځای یې یو دول اجیر عسکر منځ ته راوړل او په نظم سره یې عسکر و ته معاش ورکول پیل کړل. حتی دې کار هم یو اغیزناکه پوځ منځ ته رانه وړ ځکه چې خواشیني تاجکان او هزاره گان چې دعسکري یو نامناسبې وظیفې دپاره جلب شوي وو دهغې دسرته رسولو لپاره یې چندان روحیه نښکاره نه کړه. له بده مرغه امیر عبدالرحمن خان غلام حیدرخان چې بو وفادار او تکړه مادون و درلود لکه څنگه چې ریډچیف (Redchief) دکپلنگ Kipling په دغه اثر کې Balladofthe King Jest رول درلود. مانا دا چې لکه څنگه چې غلام حیدرخان چرخي دامیر عبدالرحمن لپاره یو وفادار او تکړه لاس لاندې سړی و همداسې رډچیف دکپلنگ په دې اثر کې (دتوکمار پاچا قصیده) یو وفادار او تکړه مادون .

دامیر عبدالرحمن خان دشلو کالو سلطنت ددورې په موده کې دهغه پرضد او حکومت ددرو بغاوتونو په وسیله وازمویل شو. له دغو بغاوتونو څخه لومړی بغاوت په ۱۸۸٦ کې په غلزو کې پیل شو چې هیڅکله یې پر خپل بدگماني باندې غلبه و نه موندله چې دانگریزانو پرضد جنگ کې امیر عبدالرحمن خان دهغوی یولږ څه همکار گڼلی و. دهغوی په نظر دجنگ دوه قهرمانان محمدجان وردك او ملا مشك عالم وو چې وروستني مړ شوی و او رومبنی چې ډیر زنداني سړی و نیول شوی وا و پرته له شك څخه دامیر عبدالرحمن خان په لاسون وژل شوی و.

د ۱۸۸٦ د دوبي په وخت کې غلزائي قومونو غزني ته نژدې مرحوم ملامشك عالم د یوه زوی ملاعبدالکریم په مشرۍ یوه بلوا پیل کړه (دې وروستي شخص ته چې ملامشك عالم وامیرعبدالرحمن خان چې هم یې ترینه کرکه کوله او هم ترینه ویرېده یو بدعالم نوم ور کړی وا و ورته یې په سپکه نظر کتل» (٥) په افغانستان کې دغلزیو

هره بلوا یوه جلدي ستر نزه ده ځکه چې دا یوه لویه قبیله ده او همدارنګه د دې قبیلې غړي جنګي مهارتونه لري. امیر عبدالرحمن خان په یوې هڅې کې طلا او وسله دواړه په کار واچول چې د پاڅون مخه ونیسي. هلته په دې کې څه شك نشته چې که چیرې غلزیان په خپل مخالفت کې یو موټي وای امیر عبدالرحمن خان او دهغه پوځ به لږ چانس درلود ای؛ مګر د ټل په شان هغوی د ننه دقبیلوي دښمنیو په واسطه سره جلا شوي و. امیر عبدالرحمن خان یو څو تنه یرغمل ونیول چې دا یوه څرګنده ونه وه چې هغه د غور بړونکو خلکو د پخلا کولو ضرورت درك کړی و. عبدالکریم هندوستان ته وتښتیده مګر دهغه د پلار قبر وسپړل شو او د قبر محتویات یې په یوه کنده کې واچول شول. امیر عبدالرحمن خان اعلام کړه، «په دې فړی کې ناپوه ملایان دخلکو د ټولې هرې طبقې څخه د زیاتو جنګونو او وژنو سبب ګرزیدلي دي» (٤)

دامیر عبدالرحمن خان د کامیابۍ یو دلیل دا و چې دهغه ستونزې د دې پر ځای چې همزمان وي پرله پسې وې؛ خو دا بله بلا دیره موده وروسته جوړه نشوه بلکې ژر جوړه شوه. هغه څوك چې دامیر عبدالرحمن خان لپاره یې افغاني تر کستان اداره کاوه دهغه د تره زوی اسحاق خان د امیر اعظم خان زوی واو په دې دول هغه یو دنسې سړی و چې د تاج او تخت دپاره یې ځینې ادعاګانې درلودې. امیر عبدالرحمن خان له قدرت څخه دخپلوانو په ګته او طرفداري د ناوړې استفادې له خطرونو څخه خبر و او معمولا محتاط و چې خپل خپلوان اهمو پستونو څخه لرې وساتي مګر هغه اسحاق خان دیوه بې خطره سړي په حیث ګڼلی و ځکه چې هغه د نقشبندیه طریقې له پیروانو څخه دیوه پیر و په حیث خو را زیات مذهبي او التبا لره چې دخپلو خلکه کښیو (ریاضتونو) او پرهیزګاریو په وجهه مشهور و.

خو د ١٨٨٨ په لومړیو وختو کې جاسوسانو امیر عبدالرحمن خان ته دهغه دتره زوی دنا ارامه کوونکو فعالیتونو راپورونه راوړل. د دې لپاره چې امیر عبدالرحمن خان هغه وازمویي، په لغمان کې اوړني ارام ځای ته لاړ او هلته هغه په دروا غود خپل دمرګ راپور جوړ کړ. ځکه نو اسحاق خان سمدلاسه د تاج او تخت ادعا وکړه.

امیر عبدالرحمن خان چې خپلې بدګمانۍ ګانې تائید کړې وې، دکابل پوځ یې دخپل یو پوخ جنګیالي غلام حیدرخان چرخي په قومنده شمال خواته ولیږه او د بدخشان والي غلام حیدر توخي ته یې امر وکړ چې دلویدیځ لورته یو لښکر ته لار ښوونه وکړي. دسپتمبر په ۲۳، دواړو لښکرو یو له بل سره تماس ونیوه او شپږ ورځې وروسته یې داسحاق خان پوځ تاشقرغان ته نږدې په یوه ارزنده او خونړۍ جګړه کې بوخت کړ. دافغانانو او روسانو دتشنج ددغه دورې په موده کې په افغانستان کې، (۷) شمالي لښکرې په جنګي وسایلو ډیرې ښې سمبال وې او یو ازې یو پېښې بری دامیر عبدالرحمن خان په برخه کړ. دجګړې په موده کې دهغه ځینې عسکر داز بکو د سپرو افرادو دیوې ډلې له خوا نیول شوي وو. خوشاله ازبکو پریکړه وکړه چې خپل بندیان اسحاق خان ته یوسي. خو دغه وروستنی شخص چې اسحاق خان و لیدل چې دغه سپاره افراد دهغه خواته په تراټ راتلل او چې دهغو په منځ کې یې دامیر عبدالرحمن خان عسکر وپیژندل نو یې یوه غلطه نتیجه واخیسته. هغه پرخپل آس باندې سپور شو او له اموسین ځخه په تیریدو سره یې ځان یوه دامن ځای ته ورساوه او د هغه پلویانو یې له خپل مشرځخه په یوه مغشوش حالت کې جګړې ته ترلمر پریوتو پورې دوام ورکړ او پس له هغې تسلیم شول. او اسحاق خان د روسانو د یوه میلمه په حیث ځای په ځای شو او وروسته له هغه یې ځان مذهب ته وقف کړ.

داځل امیر عبدالرحمن خان یوه سخته جزا اندازه کړه؛ بغاوتونه هم زیاتیدل او ازبکان برخلاف دغلزیو اسانه اهداف وو. داسحاق خان له منصدارانو څخه زیاتره په توپونوالوزول شوي وو؛ په سلګونو عسکر رانده شوي وو او خپلې کورنۍ یې دغلامۍ په دود پلورلې وې. دیرغلو شدت دبریتانیې په پارلمان کې د تبصرې یوه موضوع وګرزیده او دهندوستان نائب الحکومه امیر عبدالرحمن ته یو پوښتنلیک ولیکه. دسر زوری عبدالرحمن خان دغه ځواب چې «انګلیسان هم بغاوتونه نه خوښوي» هغو سپاهیانو ته یوه څرګنده اشاره وه چې هغوی ترخپلې بلوا وروسته په ۱۸۵۷ کې په توپونو الوزول شوي وو.

دری کاله وروسته یو بل بغاوت پیل شو او داځل بغاوت د مرکزي لوړ وسیمو په مغولي هزاره ګانو کې منځ ته راغی. هزاره ګان د شیعه مسلمانانو او پر دیو په حیث بر سیره پر نژاد په مذهب کې هم تل د خپلو ګاونډیو له لاسه کړاوونه زغلمي دي او کله چې موقع ورته په لاس ورغلې ده خپل کمات یې اخیستی دی. (۸) هغوی دیووخت لپاره د امیر عبدالرحمن خان واکمني منلې وه خو د ۱۸۹۱ په پسرلي کې هغوی یاغي شول او د امیر عبدالرحمن په قول یې ځانونه دیوه جلاملت خلک اعلام کړل. (۹) هزاره ګانو تاریخونه لیکلي نه دي او دا ممکنه ده چې د افغاني مالیه تړلو ونکو حرص دي د هغوی د بلوا سبب ګرز یدلی وي. حتی دا ممکنه ده چې امیر عبدالرحمن خان بغاوت په کارا چولي وي چې له هغه څخه دوسایلو په حیث د پښتنو د استحکام په هیڅو لو کې کار واخلي. په هرحال، د ایرازني موقع وه په کومه کې چې هغه له پښتنو قبیلو څخه مرسته تر لاسه کړه.

هزاره ګانو چې د سیمې ځیز والي او په خپله د هغوی ثابتې زړه ورتیا ور سره مرسته کوله د څو کلونو لپاره له خپلې سیمې څخه دفاع وکړه خو په پای کې یې د غلام حیدر خان چرخي له خوا چې تل فتحه د هغه په برخه وه په اورزګان کې مات شوي وو. په زرګونو هزاره ګان مړیان شوي وو؛ د هغوی توان او زغم له هغوی څخه دیر بنه کار ګران جوړ وي. زیاتره نورد پناه ګاه لپاره هندوستان او پارس ته وتښتیدل.

دامیر عبدالرحمن خان خاورم او وروستي داخلي ستر تکو یا ښته د شرقي افغانستان له کافرانو سره وه چې د پیړیو د پاره یې د خپلو مسلمانو ګاونډیانو پر ضد د تباهي یو جنګ پرمخ بیولی و. د مسلمانانو زیاتره مشران چې په هغو کې ګود تیمور هم شامل و د دغو کافرانو د بیخي ورك کولو هڅه کړې وه، د کافرستان د سیمې په واسطه مات شوي وو. او س نو امیر عبدالرحمن خان د هغه هڅه په هڅه کې و چې د زورور تیمور له وسه پوره نه وه او امیر عبدالرحمن خان له دې څخه خبر و چې د دغو مشرکینو لاندې کول او د اسلام پر دین باندې د هغوی مشرف کول به د هغه اعتبار زیاته کړي. په تیره بیا د دیندارو په منځ کې یعنې د هغه چا په نزد چې هغه پېژني تر یوې

اندازی بدگمانه‌و. همدارنګه‌انګریزانو دکافرانوپه‌مورد کې علاقمندی ښکاره کوله او يوه زړه و ربرټانوي‌مامورسرجورج‌سکاټ‌رابرټسن دکافرستان مرکزی برخې ته يوسفر کړی‌و. (۱۰) په‌دې دول څلور افغانی پوځونه په مختلفودول سره په‌پنجشیر، چترال، لغمان او بدخشان کې دکافرستان په پولو کې متمرکزوو.

د۱۸۹۶ په ژمی کې دغو پلټنی کتارونو چې يوه ټکی یامرکز ته متوجه شوی وودیوې ناڅاپی حملې په واسطه کافران ونیول او تقریبا په څلویښتو ورځو کې یې په‌آسانی سره فتحه په‌برخه شوه. خو دغه‌بریالیتوب یوپرتمین بریالیتوب نه ګڼل کیږي پردې دلیل چې زیاتره کافران لاهم په لیندیوسره مسلح‌وو. دافغانانو ترفتحې وروسته پرنوموړې سیمې باندی دنورستان نوم کښیښودل شواوزیاتره کافران داسلام پر دین باندې مشرف شول. یوشمیر له هغوڅخه په لغمان او پغمان کې میشته شول او يې محکوتاجکان وابزل شول چې دهغوی ځایونه‌ونیسی.

دغه‌اقدام په لویه بریتانیه‌کې دعکس العملونو موجب وګرزیده چیرې چې کافرانو دکپلنګ(Kipling)اونورو لیکوالو د رومانونو له برکته‌یوڅه‌شهرت درلود. څرنګه چې زیاتره خلک په‌دې‌عقیده وو چې کافران عیسویان وو، مذهبی ټولنو چې په‌هغه وخت کې په خپل اوج کې وې‌دیوه سپیڅلی اعتراض سره ندی پیل کړه چې دهغوی دا‌عتراض اصلی‌مطلب دنائب الحکومه‌په‌واسطه امیرعبدالرحمن خان ته انتقال‌شو. امیرعبدالرحمن خان چې دهغوی اعتراض‌یې په خپلوچارو کې یودول یې ځایه لاس‌وهنه ګڼله‌اوخپل‌قاریې‌په‌دې کې پټاوه‌هغوی ته‌یې‌په‌صمیمت سره په دې دول ځواب ورکړچې ما«په‌کافرانو کې کوم‌عیسوی پیدانه‌کړ.»(۱۱)

دشوروشرونو له ازامه کولو او دداخلی فشارونو له لارې کولو څخه وروسته چې څه وخت دامیر عبدالرحمن خان دپاره باقی پاتی وهغه په دغه وخت کې هڅه وکړه‌چې په افغانستان کې‌داخلی تشکیلات منځ ته‌راوړی. يوڅ دیوه‌سیستم له‌مخې چې داته نفری سیستم (هشت نفری سیستم) په نامه سره یادیده‌بیا تنظیم اوجوړ شوی او اودغه‌سیستم پر اساس هرې قریې ته امرشوی و چې له اتونفرو

څخه يو نفر وتنا کې چې ددوو کلونو دپاره عسکري خدمت ته ولېږل شي اوهره قريه مجبوره وه چې دهغه ديونيفورم، خارني اوسانتني لګښت ورکړي. نيپوتيزم (Nepotism) د خپلوانو طرفداري) له غوره اغيز وسره چې دافسرانو پرداله باندې ئې لرلې تر پخوا لزي شوې وې. دادامير عبدالرحمن خان له خوا دکوم ترديدله سببه نه بلکې له دې سببه وچې دهغه زياتره خپلوانـودامير شيرعلي خان، يعقوب خان، ايوبخان او اسحاق ملاتړ کړی واواوس يې په فراريت کې ژوند کاوه. همدارنګه امير عبدالرحمن خان هڅه وکړه چې خپل عسکر په نوي ياعصري وسلې سره سنبال کړي. خو څرنګه چې هغه ونشو کړای چې دهيوادله محدود وطبيعي منابعو څخه

دکافي حربي مهماتو دپاره پيسې ورکـړ ي ، دهغه عسکرو لږ وکـړاي شو چې په خپلونو وتو پکونو سره مشق وکړي. په امير عبدالرحمن خان باندې ديوه عسکرله خوا دمستقيم دزو کولو څخه وروسته داحتي لږ عاقلانه وګڼل شوه چې دعسکرو دپاره دې حربي مهمات برابرشي .

همدارنګه ملکي حکومت له سره جوړشو. خزانه په دووځا نـګوو يشـل شوه چې يوه يې شاهي اوبله يې دولتي ځانګه وه . اودواړه شاهي ماڼۍ ته انتقال شوې وې چيرې چې له ويرې څخه لرزيدونکي ماموريـن دامير عبدالرحمن خان ترنظر لاندې ساتل کيداي شول. ددولت زيات عايدات دصادراتو او وارداتو له ګمرکي محصولاتو اوددولتي ځمکو له عـايدڅخـه لاس تـه راتلـل که څـه هـم امير عبدالرحمن خان دتيودورز Tudors په شان له چاسره چې هغه په زياتو لحاظو تو ورته والی درلود دځمکو په ضبطولو کې له فعاليت څخه کـار واخيست . دامير عبدالرحمن خان دسلطنت په دوره کې دبلوا ود غلاعملونو پيښيدل کم شوي ووچې سختي اومرګـکي جزا ګانې يې لرلې.

اميرعبدالرحمن خان دخپل حکومت چې يو بشپړ مطلق العنان حکومـت وشاو خواته يوه عامه نمايندګي جوړه کړه چې ظاهري بڼه يې دنما يندګي اومشهوره وه چې البته هيڅوك پرې غوليدای نشو. يوه عالي شورا او يـوه لويه جرګـه لـه هغو مشرانو څخه جوړې شوې وې کوم چې اميرعبدالرحمن خان غوره ګڼل چې په

کابل کې یې وساتې ؛ خو دهغوی وظیفه کاملا مشورتي وه او حتی مشوره هم ډېره لږه ترلاسه کېدله .

قانون دامیر عبدالرحمن خان دپاره یوه خاصه ګټه درلوده . په رسمي توګه دهېواد شرعي قانون همدغه اسلامي قانون وڅنګه چې دابو حنیفه له خوا بیان شوی دی ـ داقانون لکه څنګه چې پېښېږي داسلامي قوانینو څخه یو خور الیبرال قـانون دي . داسې ګومان کېده چې قاضیان عدالت چلوي ؛ خو په عمل کې امیر عبـدالرحمـن خان اکثرا دغه مسئولیت پرغاړه اخیسته او دتعامـل پرځای به یې له امر څخه کـار اخیسته. دهغه جنایي قانون یو وحشت ناك قانون و ځکه چې هغه په دې ټینګه عقیده درلوده چې زیاته ویره یو داسې قوت دی چې دجنایې پېښو مخه نیسي. شکنجه هم پرله پسې وه او هم تخیلي ، له بدمرغو بندیانو څخه توقع کېدله چې خپـل حواږه رانیسي او په زندان کې دخپلو وروکوټو کرایه ورکړي . دامیر عبدالرحمـن خـا ن زیاتـره قضـاوتـونه پـه کـا بل کـې دمقـیمـو اروپـایانو له خوا لیـدل شوي وو او هندوستان ته راپور ورته ورکړل شوي و وچیري چې هغه یـاد داشـت شـوي وو او د کپلنګ په واسطه ثبت او خوندي ساتل شوي وو. داسې ویل کېدل چې لـه کـابـل څخه ، او ږدغو زنډي دپاسه دتوپ غږ له دغو دروشیانو څخه ښایي دهرشي ما ناور کړي دغرمې وخت ، دامیر عبدالرحمن خان دمرګ یا دځینو بدمرغو مجرمینو د اعدام ما نا او دراپورونو پر اساس هره ګړي دهغه دمرګ خبر اوریدل کېده مګر د هغه مرګ ته زیاتې ورځې پاتې وې . سره له دې هم دابايد په نظر کې ونیول شـي چـې امیر عبدالرحمن خان قصداً خپل شهرت دبېرحمی په برخه کې زیات کړ او دهغه د جزا ګانو زیاتره کیسې پخپله دامیر عبد الرحمن خان په واسطـه خپرې شـوې وې . پـه حقیقت کې دهغه پریکړو اکثراً یو دول ستوغ او نیمګړي عدالت او د استثمـار شوي شخـص پـه بـرخـه کـې خـواخـوږي څـرګـند ولـه . د کـا بـل کـوتـوال یـا د پـولیسو افسر هغه څوك چـې د خپلو شهواني غـوښتـنو د تـر سره کـولـو دپاره د کابل دخلکو په لوتو پسې ګرځیده او له خپل قدرت څخه یې کار اخیسته ،

دښمی په یوه شپه کې چې دیخنۍ درجه منفي صفر وه په یوه پایې پورې و تړل شوا او په او بوخشت شو ددې د پاره لکه څنګه چې امیر عبدالرحمن خان ویلی و، چې (دهغه، توده وینه سړه کړې.) یوې ښځې چې له خپل بودا او بې غاښو میړه ته یې طلاق غوښته دامیر عبدالراحمن خان په امر یې خپل غاښونه و یستلی وو؛ یونانوای چې تل به یې خپلو مشتریانو ته له تا کلي وزن څخه کمه دوډۍ ورکوله دهغه په خپل تناره کې اچول شوی و. (۱۲)

امیرعبدالرحمن خان له روسانو سره دخپلې استوګنې په موده کې دغربي تکنالوژۍ ځنې شیان لیدلي وو او دهغو کیفیت یې نما نځلی و. په نتیجه کې هغه دوول دولخارجي متخصصین استخدام کړل او هغوی ته یې وعده ورکړه چې زیات معاشونه ورته وکړې او دهغوې دساتنې ذمه وارې یې هم وکړه. دوه اروپایی ډاکتران کابل ته راوستل شول چې یو یې دامیر عبدالرحمن خان د ناروغتیا څخه خارنه وکړی چې هغه یو ډول دبند وخوږو او بله یې یوه ښځه وه چې میرمنې له نسائي ناروغیو څخه وژغوري. یو مهندس، یو دجبه خانې منصبدار، یو دباغي متخصص او یو دغاښو ډاکتر راغوښتل شوې وو چې یوه کوچنۍ او په زړه پورې خارجي مهاجره د له جوړه کړې. (۱۳) دغاښو ډاکتر دخپل عاید تصدیق وکړچې هغه یې امیرعبدالرحمن خان ته دزیات او ځلیدونکي سپین غاښونو د برابر ولو د لارې لاس ته راوړې و چې امیرعبدالرحمن خان له دغو غاښونو څخه ددوو مقصدونو دپاره کار اخیسته یو د سیاسي اغیزې اوبل دژوونې دعمل داغیزی دپاره: له یو ه مقتدر اطرافي مشر سره به یې دخبرو اترو په ترڅ کې مکث کاوه غاښونه به یې له خپلې خولې څخه ایستل او د خپل دسمال سره به یې هغو ته ځلا ورکوله. ددغې معجزې په باب دغاښو دجوړ ولو له صنعت سره نا اشنا کسانو ته یو رپوټ دخارق العاده قدرتونو له امله د امیرعبدالرحمن خان شهرت تائید کړاو زیات خلك په دې عقیده وو چې دغه قدرتونه به دشیطان سوغات وې. خو دغو خوتنو خا رجیانو په سختۍ سره دسیمې په کلتور باندی زیات تاثیر اچولی دی ځکه چې افغانانو ته امر شوی وچې ددرد په ډیر و

خطرناکو حالاتوکې هم ځانونه له هغوې څخه لرې وساتی . دغه احتیاط رښتیا هم ضروری نه و؛ افغانان صمیمی وواو هیڅ یو خارجی دهغوې دلاسه کوم ربړ او زیان نه وزغملی .

دامیرعبدالرحمن خان دسلطنت ددورې ان پههماغه لومړې وخت کې پخواله دې چې هغه دانګریزانو پرضد ودریږي او په یوه وخت کې کله چې دروسانوله خوا فسشارونو دی ته اړ ایستهچې پهدې برخه کې فکروکړي ، هغه دنائب الحکومه لارډدوفرین Lord Dufferin بلنه ومنلهچې لههندوستان څخه لیدنه وکړي. پهراواړندی کې دانګریزانود ربارپه احتیاط سرهبندوبست وکړچې دلوبی بریتانیې لهقوت اوبرم سره امیرعبدالرحمن خان تر تاثیر لاندې راولي؛ هندې پوځ په بشپړ نظم او ترتیب سره راټول شو او دهندوستان راجاګان (شهزادهګان چې خپلې قیمتی جامې یې اغوستې وې حاضروو چې دهغوې دشتمنۍ او خود نمایی ښکارند وی وی. امیر عبدالرحمن خان یو کللك سړی و چې تر اغیزې لاندې راوستل شی هغه د بنګال لانسرز (Bengrl Lancers) دتالندې او بریښنا په شان حمله بې لههیجان اوتبصرې څخه ولیدله اوچې پهجواهرو ښکلې کړل شوې راجاګان یې ولیدل نویې پوښتنهوکړه، «هغوی سړي دي که ښځې؟»هغه له ډیرومیلمستیاووڅخهپه یوه میلمستیا کې یوهخطابه ورکړه په کومه کې چې ځینوله میرمنوڅخه داوریدل ونکوپه مخ کې پټ وخندل : امیرعبدالرحمن خان مکث وکړاولارډدوفرین ته یې څرګندهکړه چې هلته ښځې هم حاضرې وې. نائب الحکومه په دې اعتراف وکړ چې هلتهپه میلستیا کې ښځې وې اوزیاته یې کړه چې انګریزان برخلاف دافغانانوپه کورکې دخپلو میرمنود ساتلوپه مفکورې باندې عقیده نه درلوده. امیر عبدالرحمن خان مخ راواړاوه چې په میلمستیا کی حاضر کسان وازمیي اووې منله چې داخبره به حتماً حقیقت ولري؛ خو هغهدهغوی دخیر ولیدلوته دوام ورکړاوپهمیلمستیا کې دحاضرینو لهخیرو څخه بې درك کړه اولاهم پهدې عقیده وچې هغوی ښکلې میرمنی حتماً پهکوروکې ساتی. (١٤) کومهاغیزهچې برتانوي قدرت په امیرعبدالرحمن خان باندې دهغه په هندې سفرکې

کړي وه دهغه په برتانوي ضد روش کې چې په زيا تيدونکي توگه يې وده موندله منعکسه شوې نه و . هغه خاصتاً د هندوستان لـه حکومت څخه کرکه کوله او پوره بدگومانـه وچې دهغه وينا وې او سياست په سمه توگه لندن ته نه انتقالوي او اصرار کوونکې هڅې يې و کړې چې له برتانوي حکومت سره يوه مستقيمه مخابره منځ ته راوړي اوورسره مستقيم تماس ولري. انگريزان راضي نه ووچې داومني؛ خو هرنگه چې هغوی علاقمند ووچې دامير عبدالرحمن خان ملگرتيا تينگه او خونديساتي او په دې يې باوردرلوده چې ښايي لندن دراولپنډي داستقامت په پرتله په هغه استقامت کې زيات بريالي توب ونه ترلاسه کړي ، نـوا مير عبدالرحمن خان ته په ۱۸۹٤ کې راساً بلنه ورکړل شوه چې انگـليستان ته سفروکـړي .

په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان ناروغ واو داشکمنه ده چې آيا هغه به ځان په هره پيښه کې خپل ملت سره تر دې اندازې پورې په خطر کې اچولی وي که نه . له بلې خوا، نايب الحکومه ته کوم چې او س لېسانه ون (Lansdowne) بلل کيده ، دخبر نه ورکولو اوله هغه څخه دمشورې نه غوښتلو دېره ښه موقع له لاسه ورنکړل شي ؛ نو امير عبدالرحمن خان يوله خپلو زامنو څخه دليږلو په واسطه روغه وکړه .

کوم يو چې تاکل شوي و دامير عبدالرحمن خان دوهم زوی نصر الله خان وچې هغه يو پرهيزگاراو غمجن سړی وچا چې له خپل ټول عمر څخه دوه کاله دې ته وقف کړي وو چې قرآن شريف حفظ کړي. څرنـگه چې هغه له انگـليسانو څخه سخته کرکه کوله او په دې برخه کې مشهوررهم وداشکمنه ښکاريده چې د نصرالله خان حيثيت به د کافر وسيمې ته ددغه سفرپه واسطه زيانمن شي ؛ رښتيا هم دامکنه ده چې پلاريې هيله کړې وي چې ښايي دغه سفر دهغه طبيعت اومزاج آزادي او ترقي غوښتونکی وگرزوي؛

افغانـي شهزاده د ۱۸۹۵ کال دمی په مياشت کې لندن تـه ورسيد او ديـوه رسمي استقبال په ولولو کې يې وړل شو. برتانوی اولس چې د کپلنگ د ليکنو او دخيبر دری په باب دليکنو په واسطه معلومات ترلاسه کړی و، يوه افغاني عالي رتبه ميلـمه دليدلو شوقمن و. نصرالله خان ملکې ويکتوريا ته يو ليک وړاندی کړ چې دهغـه دپلار له

خواواوپه هغه کې دکابل اولندن ترمنځ دمستقیموسیاسي مخابرو دتاسیس هیله څرګنده شوې وه.

لارډسالیزبري Lord Salisbury دملکې له خوا ځواب ورکړ چې دغه دول مخابرې به په دواړوپایتختونو کې سفیرانو ایجاب کړي اوپه کابل کې دبرتانوي سفیرانو هغه محکښتې تجربې ښې تجربې نه وې - داخبره دیرنس، مکناټن او کیوګناري تجربوته لزاهمیت ورکول دي.

نصرالله خان په انګلستان کې هیڅ شی درك نکړل چې دانګریزانوپه موردکې خپل افکاروته تغیرورکړي او کله چې بیرته کابل ته راغی ترپخوایې زیات له انګلیسانوڅخه کرکه اوبیزاري څرګنده کړه.

هغه خپل خاطرات دګرځندوی په دود په یوه کتاب کې ولیکل چې پلار یې دبین المللي دوستانه روابطوسره ددلچسپیوپه خاطردهغو دخبریدومخه ونیوله.

دانګریزانوله خوادامیرعبدالرحمن خان دپیشنهادردول دهغه دپه قهریدلو موجب وګرزید، هغه په لاندې دول ولیکل:

«زه نه غواړم چې په مشخص دول دکوم یوقدرت نوم واخلم مګر... ځینې قدرتونه یوې ژورې ته ورته دي چې هغه ترهغه وخت پورې دسړي وینې ځبیښلوته دوام ورکوي ترڅوچې هغه سړی دکوم دردله احساسولوڅخه پرته مړشي .... ځینې قدرتونه دخپل زوراوفتوحاتوپه واسطه نوي هیوادونه نیسي نوربیا هغوی دچل ول، خیانت اودهیواددمشرانوترمنځ دکورنیوجګړودراپیداکولواوجګړوته دلمن وهلوله لارې نیسي په خپله هغوی ځانونه دپردې ترشاغلي ساتي.»(۱۵)

دوخت په تیریدوسره دامیرعبدالرحمن خان طبیعت اومزاج نرم شوا وعلت به یې ښایي داوچې هغه درك کړه چې مرګ دهغه خواته نژدې کیده مګر زیات غالباً له دې سببه نرم شوی وچې هغه خپل ټول احتمالي مخالفین له منځه وړي وو. دهغه مهمه اولویه هیله داوه چې لکه ویکټوریا زیات عمرژوندو کړي کومه چې ده پس له ځانه څخه دهمدغه دورې دخوراسترې ټولواکي په حیث پیژندله.

دهغه غوښتنه په ښکاره ترسره شوه ۰د۱۹۰۱ دمی په میاشت کښی هغه په سختې ناروغی اخته شو دا ناروغی دپښتو رگو التهاب او نقرس څخه یوه مختلطه ناروغی وه یعنې دهغه د کورنی یو تینګار کوونکی دښمن چې دهغه وجودیې فالج کړ خو دهغه دماغ یې روغ رمټ پریښود. دسپتمبرپه ۲۰ یوې حملې دهغه ښی ارخ فلج کړ. اته ورځې وروسته هغه په یو خلاص دربارکې داقغانستان اداره اوواك یې خپل ترټولومشر زوی امیرحبیب الله خان تـه ورکـړاوله دې سره جـوخت یې یو کتاب هـم ورته ور کړچې په هغه کی دحکومت کولو دفن، دولتی چال چلند او سیاستمداري په برخه کې ځینې لارښوونې موجودې وې. هغه د۱۹۰۱ داکتوبرپه ۱ ،تقریباصرف په شپږ پنځوس کلنی کی مړشوخودخپل ټول عمر یوزبات شمیرتجربې یې له ځانه پریښودې.

په افغانستان باندې «دپولادي امیر» دنفوذیادهغه دپراخه ورو الی یاقا بلیت پـه برخه کی کوم شك نشته. هغه داسی په تاریخ کی یوله خورازباتو ځیرکو اوهوښیارو پاچاهانوڅخه واولارډکرزن چې په هیڅوجه یوملگری نه و، امیرعبد الرحمن خان یـې د خـپـل عصراو زمـانې یـونامتـو سړی باله - یوباتور (accdade) چـې لـه خپل ځان څخه سوابل هیچا ته یې دباتوری لقب په اسانی سره ورنه کړ.

کومې لارښوونې چې امیر عبدالرحمن خان خپل زوی ته پریښې دی له معنا څخه دکې اوارزښتنا کې دی ځکه چې هغه لاتر اوسه پورې دافغانستان دبهرنی او کورنی سیاست بنسټ دی. امیر عبدالرحمن خان لیکلی دی «په دې کې شك نشته» خو افغانستان یو داسې هیواددی چې یابه یوه قوی اومشهوره پادشاهی اوسي یابه دځمکی له مخ څخه بیخی له منځه لارشی. په موجوده حالت کې افغانستان یوه داسې وضع لری چې یـې له پرځی خدمت یا کارڅخه په مادی لحاظ هیڅ یوخارجی حکومت ته په درد نه خوری. په دې وروستی هدف کې چې هغه پوځی خدمت دی کیدا ی شی چې افغانستان دیوه بهرنی حکومت په دردوخوری اوله هغه حکومت سره مرسته وکړی چې بنایې دافغانستان له لارې په تیرید وسره په یوبل خارجی هیواد باندې برید وکړی. خو په خپله دافغانستان لاس ته کول به لږترلږه دپنځوسو یاشپیتو کلونو دپاره دهر

پهرنی حکومت دپاره یوه ښه پانګه اچونه نه وي....

دافغانستان سیاست باید دخپل دوو قوي ګاونډ یو په مقابل کی دوستانه او صمیمی وي په تیره بیا دهغه یوه په مقابل کې چې په دې وخت کې ډیر لږ تیري کوونکی او دهیواد لږ دښمن دی چې غواړي دافغانستان هیواد له لاري تیرشي بایې د خپلو اکی په چارو کې لاس ووهی . (١٦)

د کورنیو چارو په باب امیرالرحمن خان خپل جانشین ته په جدي توګه ویل چې دخانانو او ملکانو شورا ته دزیات واك لهورکولو څخه ډډه وکړي تر هغې چې داسې وخت راورسیږي چې ددغې شورا غړي پوره تعلیم یافته اوسی؛ او کله چې داسې وخت راورسیږي «دافغانستان خلك به خپل ځانونه دخپل امنیت په خاطر اداره کړي.» هغه همدارنګه خپل جانشین ته خبرداری وکړ تر هغې چې خلك چمتو نه وي داصلاحاتو دمنځ ته راوړلو څخه ډډه وکړي او خپله وینا یې دشیخ سعدي چې چې دده داشعارو داقتباسو لو لیوال و په شعر سره پای ته ورسوله :

هغه ځیرك ځوان دپیسوامیانی په خپل جیب کې خوندي ساتي چې هغه هسرلار وی ته د کیسه براوغله په سترګه ګوری .

بل هیڅ افغانی پاچادراتلونکی نسل له لاسه دومره زیات کړاونه او بدویل نه دي ګاللی څومره چې امیرعبدالرحمن خان زغملي دي. اوسني افغانان دهغه دډیورن له ترون څخه چې له انګریزانو سره یې لا سلیك کړی دی ډیره کرکه کوی یعنې بوعمل چې افغانان یې هیوادته یو خیانت ګڼي. دهغه له ظلمونو څخه لاډیره موده نه ده تیره شوې او دهغه دخپلوانو خاطره چې دده دغضب اوزیات احتیاط قربانی شوی دی لاتراوسه پورې ژوندی ده. زیات افغانان دجاسوسي او اطلاعاتی سیستم چې هغه معرفی او دودګرځولی و ، پراختیا دهیواد دپرمختلك په لار کې دیوه خنډ په حیث بولی :

په دې انتقادونو کی حقیقت پروت دی، خو هغوی دامیر عبدالرحمن خان دواکمنی په دوره کې دافغانستان وضع او حالت په نظر کې نه نیسی . پر له پسې خونړی جګړه

داخلي ناکراري، مفشو شوالي او هرج ومرج او درقيب امپريا ليزم ثابت فشاردې تولو د امير عبدالرحمن خان دهغو مخه ونيوله چې غوښتل بې امنيت تامين کړي، دقانون درناوی وشي اوملي آزادی ترلاسه کړي. امير عبدالرحمن خان يوکلک سړی و، خو څنګه چې هغه ليدلی دي هغه وپر کلکو خلکو باندې حکومت وکړ.

دامير عبدالرحمن خان ترمرګ وروسته په بازارونو کې داکسې ويل کيدلې چې اسماني رنګه لمبې چې دهغه له مقبرې څخه پورته کيدلې ديوی علامې په حيث ليدل شوي دي چې داشغال ګر روح په دوزخ کې و. په حقيقت کې دهغه مقبرې ته دری څله اوراچول شوي و- دا دموږ کا نوله خوا يوه هڅه وه چې غوښتل يې له مړه ژمرې څخه خپل کسات واخلي.

هرچاته خپل خپل وطن کشمیردی
«پښتومتل»

یوولسم څپرکی

دامپریالیزم معراج

دنولسمې پیړۍ وروستي کلونه په اسیا کې دتشنج کلونه وو او په ځینو وختونو کې دروسیې اولویې برتیانیې ترمنځ جګړه پیښیدونکې بریښیدله. دچینکې پراختیا مخه هغه وخت ونیول شوه کله چې روسیه درامنځ ته کیدونکي جاپان له مخالفت سره مخامخ شوه؛ اودانګریزانوروښتې اشغال دهندوستان «دامپراتورۍ په خول کې یو خوراځلانده غمی» په ګډون یوه اندیښنه او ځور وګرزیده. دغو کلونو دستري لوبې (Great Game) اوج په نښه کړ چې لو بغاړي یې دروسیې اوبریتانیې اجنټان وو چې دلوبو میدانونه یې بازارونه اودلرغونو ښارونو تنګې کوڅې وې او جایزه یې نیمه وچه وه. دسپاهیانوله بغاوت نه وروړاندې دانګریزانو فعالیتونه چې د همزمان صنعتي او امپریالیستي ځواکونو په واسطه تحریک شوي وو په هندوستان باندې تمرکز موندلی وو. هوښیار ځوان کسان دمانچسټر او برمنګهم دلرو (دمه) اودودپه منځ کې له ژوند څخه وتښتیدل اودکښتۍ په وسیله یې دهندوستان سوا حلو ته سفر وکړ چې هلته تر ینه پاخه کسان جوړشي او د پونا په باب له خپلو کسیو سره په داسې حال کې بیرته خپل وطن ته راستانه شي چې دملاریا او تند مزاجي (Choleric) په ناروغیو اخته اوسي. په ملیونونو روپۍ چې دبریتانیې په صنعتي سندوخچو کې توی شوې وې څه ناڅه په لنګ‌اغوستونکو اتباعو

باندې دامپراتورۍ دسیاسي او اقتصادي کنترول له سببه و. په داسې حال کې چې دفابریکې خیرونه کاګرانو په خوښۍ سره د«اتلانو سره نرۍ کرښه»
(Thinredline of heroes) او دترلاس لاندې افسرانو او ددلګۍ مشرانو کارنامې لوستلې
خوراتشرېناتي ښځینه مذهبي مبلغانو دبودا، براهما او دمحمد (ص) پرضدپه جګړه لاس
پورې کړ. دزیاتره انګلیسانو لپاره هندوستان یودماجرا، لیوالتیا او چانس ملك
وچې هلته دافسرۍ رتبو له پلوه فاصله نه مراعتیږي اودویکتوریایي انګلینډ سپك
لسوارۍ رنګ دځلانده لمر په واسطه روښانه کیدای شي.

لهدغه ملي خواوهونکي او مشکل حالت سره دتزارۍ روسیې ویره ملګرې او همېږې تریوې اندازې پورې له تزارۍ روسیې څخه ویره منځ ته را وره کله چې تزارۍ روسیې خپل نفوذ په منځنۍ اسیا کې پراخ کړ او هندوستان ته زیاته نږدې شوه. نورنو دانګریزانو مشرانو په افغاني ماجراګانو کې دلچسپي نه درلوده ځکه چې په افغانستان کې دهغوې اقتصادي تاوان اثبات ته رسیدلې وا وهم هغه هیوا د نه یوازې دیو څو بلکې دزیاتو سیاسي شخصیتونو لپاره ادیره ګرزیدلې وه. په عمومي توګه، دبریتانې اولس دروسانو دېې رحمه پرمختلك په برخه کې اندیښمن وا و دیوه غوره ممکن دفاعي سرحد دجوړوا و په فکر کې لویدلې و.

په ۱۸۴۲ - ۱۸۳۹ کې دآکلینید له غمجنې تجربې او په ۱۸۴۶ کې د انګریزانو دپنجاب له الحاق نه وروسته زیاتره ه برتانوي مامورینو دلارنسس «ماهرانه عدم فعالیت» یا «بیرته اندوس ته» د سیاست په اوربانديې اتکاو کړه. خود غه پروګرام له قوي مخالفت سره مخامخ شو کله چې روسانو خپل وړاندې تګ ته ادامه ورکړه او داد محافظکار ګوند د ۱۸۷٤ کال له مخې او دنائب الحکومه په حیث دجنګیالي لارډ لېټن له را رسیدو سره په بشپړه توګه له منځه لاړ. دافغان او انګلیس له دوم جنګ سره دبرتانوي انتخابونو نکوخپګان اوس قدرت ته دلیبرالانو Liberals له راګرزیدو سره مرسته کړې وه. او څرنګه چې دهغوي انتخاباتي مبارزه په هم‌دې مساله باندې پرمخ بیوله

شوې وه، نو دانګریزانو دمخ په وړاندې سیاست (ForwardPolicy) پوځل بیا اعلام شو. که څه هم دلارډانو مجلس (Houseoflords) چې د محافظه کارانو قوي سنګر دی تر پایه پورې خپل موقف ټینګ وساته.

دیرژر لیبرالان له هماغه مشکل سره مخامخ شول چې په تیر وخت کې یې د «ماهرانه عدم فعالیت» سیاست مخه نیولې وه : روسان متمایل نه وو چې د سیمه یزې ګټې موقع لهلاسه ورکړي که څه هم هغوی دګلیډسټون لیوال وو اوقدرت ته د محافظه کارانو دراګرځیدو لپاره علاقمند نه وو چې له سلاویانو څخه بې بیم او ویره درلوده . دروسیې جنوب ته یوه سیمه پر ته وه چې هلته کوچیانې قبیلې مشته شوې وې چې هغوی په او ټماری روږدي وې او دمریانو سوداګرې به یې کوله او لکه د ختیځ هندوستان کمپنۍ (East India Company) په شان چې د مغولي هندوستان له دورې ورسته یې په هرج ومرج کې مخ په وړاندې تللې وه دروسیې پراخیدونکی دولت هم د قرغستان ، قزاقستان او ترکمنستان ځاګونو ته وخوځیده .

روسان په طبیعي ډول د منځنۍ اسیایي قدرت سیاست دلوبې په میز کې له خپل غوره دریځ څخه خبر وو . بارون دې ستال (Baronde Staal) ته لیږل شوو لارښوونو د روسانو دریځ پوره څرګند کړ. بارون دې ستال دتزاري روسیې سفیر و . ستر و تاریخي درسو نوموړ ته ښوولې دي او موږ دلوبې بریتانیې ملګر تیا باندې حساب نه شو کولی اوپه داسې حال چې موږ لوبې بریتانیې ته په هیڅ ځای کې ځانونه نشو رسولی ، بریتانیه کولی شي چې موږ ته د اروپادلوبې وچې د متحد ینو په وسیله ګوزار را کړي . هیڅ ستر ملت یو داسې دریځ نشي منلی . ددې لپاره چې له دغه دریځ څخه وتښتو، دامپراتور دوهم سکندر همیشنۍ خاطرې چې په منځنۍ اسیکې یې زموږ پراختیا تنظیم کړه موږ ته لارښوونه وکړه چې اوس په ترکستان او د ترکستان په بیدیا وو کې یو په کافي اندازه قوي، دریځ ترلاسه کړو چې په افغانستان کې دمدا خلې دګواښ په وسیله د انګلستان مخه ونیسو. (۱)

افغانستان دروسانو او انګریزانو دعلاقمند یو په نتیجه کې دخپل قوي ګاونډ یو

د فشار له امله د خپلې آزادۍ دخوندي ساتلو په برخه کې له ستونځې سره مخامخ و.

افغاني امير يعنې عبدالرحمن خان نه د روسانو خوا ته، او نه دانگريزانو خوا ته تمايل درلود؛ هغه دخپل ملت له ټولو تعصباتو سره چې له هغه سره يې لرل له افغانانو څخه يو افغان و. ښايي په باطن کې هغه دلويې بريتانيې په پرتله له روسيې څخه زيات ويريده ځکه چې هغه وليدل چې د روسانو وړاندې تګ د يوه پيل په دوديو له طبيعي پر له پسې ودې، زيات والي او يو والي څخه و، لکه څنګه چې هغه پخپله داسې څرګند کړه، (پيل يو ځاي په بشپړه توګه ازميي پخواله دې چې هغه خپل قدم په هماغه ځاي کې کيږدي او کله چې هغه هلته يو ځل قدم کيږدي بيا له هغه ځاي څخه نه وځي.»

وروسته له هغه چې په ۱۸۸۰ کې انگريزانو افغانستان تخليه کړي و، ډېره موده لا تيره شوې نه وه چې په منځنۍ اسيا کې د روسانو فعاليت د تشنجاتو د بيا منځ ته راوړلو موجب وګرزيده. په دې سيمه کې دانگريزانو او روسانو داړيکو لپاره بنسټ د کلارندن، گورت چکوف (Clarendon– Gortchakoff) د ۱۸۷۳ـ ۱۸۷۲ نا څرګند تړون و په کوم کې چې روسانو موافقه وکړه چې افغانستان دهغوي د نفوذ له سيمې څخه بهر وا و هغه دشمال خوا ته سيمه دخپلوا کو ترکمنو سيمه وه. (۲) د روسانو له مخ په وړاندې تګ نو او پر ترکمني قبيلو باندې دهغوي د تدريجي کنترول پراختيا څخه ډير ژر څرګنده شوه چې دا يوازې د کاغذ پرمخ يوه وعده وه. دغه عمليات دومره موفقانه و وچې تر ۱۸۸۱ پورې يې د مروي (Merv) څخه چې د روسانو او دهرات افغاني ښار تر منځ پرته ده او دانگريزانو په نظر (هندوستان ته دداخليد ومهم او اساسي لار (ده، نورې ټولې سيمې يې تر خپل نفوذ لاندې راوستلې پخپله مروه يوه اواره بيديا وه چې په هغې کې تقريباً ۲۰۰۰۰۰ ټيك ترکمنان (Tekke-Turkomen) اوسيدل چې هغوی ته روسانو په ډير سپك نظر کتل.

يو روسي مبصر داسې ليکلي دي، «ترکمنان زښت ډير حسود خلك دي؛ هغوي د در نښت يا نخجالت له افكار وڅخه بې برخې دي، او بالاخره هلته په ټولو ترکمنو کې له هره پلوه د مروي د ټيکانو په اندازه يو غير جالب قوم نشته. (۳) چې دغسې ليکني

دراتلو نکی اقدام لپاره یو بنسټ کیښود. انګریزانو دتیکانو داخلاقي معیار و نو په برخه کې کومه دلچسپي نه درلوده؛ مګر دهغوي اندیښنه هغه وخت زیاته شوه کله چې هغوي ولیدل چې روسان دیو ځای خواته مخ په وړاندې ځي چې هغه له هرات څخه صرف دوه سوه میله لري واودغه وړاندې تګ دانګریزانو اندیښنه نوره هم زیاته کړه کله چې روسانو اعلان کړه چې دمروې خانانو غوښتي وو چې دروسانو ترحمایې لاندې اوسي.

ګلیډستون او دهغه حکومت په یوداسې موقف کې نه وو چې دکوچیاني قبیلو د یوې ډلې په خاطر دجنګ خطرومني چې دهغې زیاتروغړو دبریتانیې په باب هیڅکله ځه نه وو اوریدلي. بسمارك په همدغه شبیه کې له روسانو سره یو ترون لاسلیک کړی و، فرانسه په مصرکې دا نګریزانو تر تسلط ورو سته مخا لفه وه؛ بې با که جنرال ګا ردون په سودان کې لنړ فعالیت کاوه چې یو حکومت ته چې ځان یې دسولې دپاره وقف کړي وبیادا د ورکړي. له دغو شیانو څخه با خبرورو سا نود مروې په برخه کې دانګریزانو اجتجاجونوته په نرمو کلماتو ځواب ورکړاودهغوي په فکر پنجده اصلي مشکل وځکه چې ددغه ځای موقعیت نامعلوم واوهلته لوټما رې قبیلې میشتې شوې وې .

له مروې نه تر پنجده پورې تقریبادسلو میلو په انداز یوه بله فاصله موجوده وه چې انګریزان یې ا ر ایستل چې روسانو ته خبرورکړي چې پنجده دافغانستان دسرحدونو په داخل کې موقعیت لري. دروسانو دکنترول دغه ډول پراخیدا پریو شوم هدف دلالت کاوه چې هرات دهغوي ډیر لري او نهایي هدف و. په پای کې انګریزانو پیشنهادوکړچې یو مختلط سرحدې هیئت دې وټاکل شي او هر کله چې دغه پیشنهاد دسنټ پیټر سبورك (St. petersburg) او کابل له خوا منل شوی و، سرپیټر لومسډن (Sirpeter Lumsden) دانګیر یزانو نمایندہ معرفي شوی و. لومسډن زرد مجلس ځا ی ته حا ضر شو: کله چې هغه د۱۸۸٤ کال دنوامبر ۹، دسا تونکې له یوې ډلې سره چې ۱٦۰۰ نفره یې لرل پنجده ته ورسید، یوه شو چې هغه دروسانو داستا ځی جنرال ځیلینای (General Zelenoi) دنشتوالی له سببه په کارپیل نشو کولی. جنرال ځیلینای ناروغ

او له پر له پسې ور وور و ښه کېدونه یې خوښې ښکاره کوله. هغه لندن ته خبر ورکړ چې د پنجدې واحه په مصئونه توګه تر افغاني کنترول لاندې وه چې دا خبره ر ښتیا وه ځکه چې افغاني امیر عبدالرحمن خان له هغه وخت راهیسې نوموړې سیمې ته لښکرې لیږلې وې چې روسانو پرې دعوی کړې وه د پنجدې اوسیدونکي غله ترکمنان وو چې له افغانستان سره یې ازې اړیکې لرلې. کله کله هغوی د هرات والي ته یو اندازه باج ورکاوه، خو د دغه باج تلافي به په چټکۍ سره په ماهرانه توګه دغلا دپاره د جوړ شوي پلان په وسیله کېدله.

په سیمه کې روسي پوځي منصبداران نه دانګریزانو دعقایدو پر اساس او نه دافغانانو دادعاګانو پر اساس ماتیدای شول. د هغوی مشري دتګ په اصطلاح دګروال علي خانوف (Ali Khanoff) په غاړه وه چې اصلي نوم یې مسعود علي و. نوموړی له زیاتو دسیسه جوړونکو څخه یو یې مخه توطئه ګر و چې دهغه مخفي چالاکیو او په مهارت سره دچارو سرته رسولو عملونو یې دامپراتورۍ دپاره د پوځونو تر هغو زیات کار یا خدمت کړی دی. علي خانوف او دهغه اندیوالونو دسیمې داینډې په باب خپل مشخص نظریات لرل او هغوی د خپل وجدان په پرتله په سنټ پیټرسبورګ کې د بهرنیو چارو دوتر دغو ښتنو په وسیله زیات اغیزمن کېدل.

لومسډن هرڅه وخوباتو راوزږه ورنه و؛ کله چې دروسي پوځ دنږدې کیدو آوازې خپرې شوې، هغه وویریده او د۱۸۸۵ دفبرورۍ دمیاشتې په ۲۰، هغه برتانوي لښکرې له پنجده څخه وایستلې او دګروال ویسټ رجوې (West Ridgeway) او پنځوس نیزه بازان یې ترشا پریښودل. دمارچ په ۲۵، روسي قواوې څرګندې شوې او افغاني لښکر کوټ ته مخامخ یې سنګرونه ونیول. لومسډن چې برتانوي حکومت له دغه حرکت څخه خبر کړ نو یې له روسانو څخه دتوضیح غوښتنه وکړه او دمارچ په ۲۸، دبریتانیې حکومت له روسانو څخه داډ ترلاسه کړ چې دا یو سوله یز حرکت و. دوه ورځې وروسته روسانو بې له خبر دارۍ څخه حمله وکړه.

دایوه مختصره جګړه وه . افغانان چې شمیر یې تقریباً دوو زروته رسید ه او مشری یې د جنرال غوث الدین پر غاړه وه د یر خراب مجهز کړل شوی وو؟ زیاتر و عسکروته داسې کارتوسونه ورکړل شوي وو چې ټول یې پوچ شول . تقریباً څلور سوه افغانان ووژل شول ؛ دروسانو تلفات جزئي وو. انګر یزانو په جګړه کې برخه وانه خیستله مګر فوراً وتبدیل سیو بد بخته افسر خپل سا قداره بوتیان په هندوستان کې د خپلې ملګرو شکست او دروسانو خوشالی ته ترشا پر ېښودل . دغه تیښته البته دو یرې نتیجه‌ن، وه‌بلکې په یوه‌ دغسې حالت کې دراکښیل شوو تر لاس لاندې مامورینو دزیاتې ویرې نتایج‌نهایي مهم او جدی‌وو ۰ (٤)

ترجګړې وروسته دټلګراف سیم له مشهد څخه په نامعلومه او مرموزه توګه خرابه‌شوا وداپر یل تر ۹، پورې‌لندن‌ته‌ر پوټ ونه رسیده. هیوادتګان خورلی‌او ګلیډ ستون په غضب وڅه ناڅه دیرې وجدانې مسایل‌ته‌توګه‌اوڅه ناڅه‌ددې‌مسالې په وجهه چې په خرطوم کې یې دانګر یزانو تباهي اوج ته رسوله او د خرطوم مسالې داویره رامنځ ته کوله چې خپل حکومت رنګ کړی . دغه په چټکی سره دیوولس ملیونو پونډ نه و داعتبار دترلاسه کولو د پاره درای اخیستلو غوښتنه وکړه اواحتیاط یې راو غوښتل اوهند ی پوځ یې سمبال کړ .

په حقیقت کې ګلیډ ستون لیوال وچې له جنګ څخه ډډه وکړی اوروسا ن که څه هم هغوی په کلکه عقیده درلوده چې علي‌خانوف او جنرال کو ماروف چې په پنجدې کې پوځی کوماندان و، په بنې ارخ کې وو- خپل دجګړې د کرماندانانو دعمل په واسطه وارخطا شوی‌وو. له‌یوې‌دیپلو ماتیکی تبادلې وروسته دروسیې دبهر نیو چارو څانګې پشنهاد وکړ چې په دغه موضوع کی دې ددنمارک پاچا منځګړ توب وکړی . دبریتانې حکومت له دغه پیشنهاد سره موافقه وکړه او پس له‌هغه یې هڅه وکړه چې‌خپل هیوادوال‌قانع کړی چې‌حکومت ستر بری‌ترلاسه کړی و-یو کار چې حتی دګلیډ ستون دبحث ور مها رت څخه وتلی اولوړو.

د پنجدې دجګړې په وخت کې عبدالرحمن خان (دافغانستان امیر) په هندوستان کې له نائب الحکومه لارډ دوفرین (Lord Dufferin) سره ملاقات کاوه . هغه په ارامۍ سره خبر تر لاسه کړ او له انګریزانو څخه یې وغوښتل چې د خپل قول در ناوی وکړي او د تیرې په صورت کې له افغانستان سره مرسته وکړي . نائب الحکومه چې زیات وارخطا شوی و امیر عبدالرحمن خان ته داډ ورکړ چې له دینه زیات تجاوز به دجګړې دپاره یو علت وي ؛ او وروسته له هغه یې څرګنده کړه چې لویه بریتانیه راضي وه چې نور ورانسدې لاړه نشي او امیر عبدالرحمن خان ته یې خبرورکړ چې هغه ته باید ۲۰۰۰۰ پلټه یز ټوپکونه دوه دتوپ بطرۍ او لس لکه کلداري ورکړل شي .

دامیر عبدالرحمن خان عکس العمل د مسخروډک عکس العمل و: هغه وویل «څرنګه چې دانګریزانو حکومت اعلام کړیده چې داحکومت به له ماسره د هر خارجي دښمن په دفع کولو کې مرسته وکړي، «نو دارښتیا او پرځای ده چې افغانستان باید .... دانګریزانو له حکومت سره ښکګ تر ښکګ ودریږي . » (۵)

دامیر عبدالرحمن خان مقصد دا و چې افغانستان به احمق وي چې د خارجي قدرتونو په خبرو باور وکړي او تر اوسه پورې چې څه وعدې شوې دي هغه به پر ځای نشي هغه شیبه چې وضع بدلون ومومي .په ۱۸۹۵ کې لارډکرزن له امیر عبدالرحمن خان سره وکتل ؛ کله چې هغه تو ضیح کړه چې داد هغه حکومت نه و چې دپنجدې دمسالې په وخت کې په قدرت کې و ، بلکې داد ګلیډ ستون لیبرال حکومت و ، امیر عبدالرحمن خان په زړه ور توپ سره وخندل . هغه متاثر و ، هغه وویل ، چې زه یو پیغمبر نه یم چې پوه دی قادر او سم چې څه ډول برتانوي حکومت به په اینده کې قدرت په لاس کې ولري .

په عین وخت کې اروپایي صدراعظمان مصروف وو پریکړه یې کوله چې د شمالي سرحد حدود باید په اروپا کې و ټاکل شي نه په هماغه ځای کې ـ یوه پریکړه چې لومسدون یې ـ چې له قاره خوتیده دې ار کړ چې استعفا وکړي .او په یو زښت

دیر غیر نظامی دو د سره خپل مافوقان تنبیه کړی . هغه هوارز الی په کوم کې چې پس له هغه دسرحد په نښه کول دوام ومو ند تر یوې اندازې پورې د سولی په خاطرد مذاکره کوونکو له خوا بیا ن شوی دی چې هغوی له سیمې سره بلدیت نه درلوده او هغوی دسپوزمی (دپنجدې سیمه له سپوزمی سره تشبه شویده) دیوه مخ په برخه کې معلومات درلوده خود هغې له بل مخ څخه بې خبره وو. په نظرکې وو چې سرحد ذوالفقارپه غاښې کې چې دپنجدې له جنوب لویدیځ څخه تقریباً اته میله فاصله لرې ، پیل کړي اومروچاق(Maruchak) لورته حرکت وکړي اوله هغه ځاې نه دخواجه سالارپه کلی کې داموسین خواته حرکت وکړي چې الکساندر برنس پنځوس کاله پخواپه خپلو سفرونو کې هغه ذکر کړي و.

موافقې ته تر رسیدو وروسته دانګریزانو له سرحدي هیأت سره (چې په دې وخت کې دډګروال ریجوې له خوا ورته قومنده ورکول کیده دروسانو یوه ډله یوځای شوه چې مشری یې دډګروال کوهلبرګ (Cnolonelkuwbeg) په غاړه وه او ور سره یو افغانی هیئات یوځاې شو چې مشری یې دقاضی سعدالدین په غاړه وه او پیل یې وکړ چې ا صلی سرحد سروې کړي. افغانی هیئات چې زده کړه یې په انجنیرۍ کې نه بکلې په شرعی علوموکې وه داصلی سرحد سروې په کار کې یوځنډ وګرزیده خود سرحد په نښه کول دخواجه سالار په خاطر له یوې یې محایه پلټنې څخه وروسته(۱۸۸۸دجنوری په۸، پای ته ورسیدل چې لاتراوسه پوری ورك دی . (٦)

له هماغه وخت راهیسی زمانی ثابته کړي ده هغه څه چې دروسا نو د جنګ دو تر دیوې موافقا نه غلاپه حیثیت ګڼله په حقیقت کې یوتا وان و. هغه صبر چې د بهرنیو چارودد و تر له خوایی دفاع کیدله په یقین توګه به دهند وکش غرونو ته در روسې دقلمرودغزیدنې موجبه ګرزیدلی واې او دد ې پرځاې چې په دغه ثابت سرحد پاندې ودریږ ی دشمالی افغانستان ازبك او ترکی قومونه به یې په شمال کې دهغوی له هغوخپلوانو سره یوځاې کړي واې چې له هغوی سره یې نژادي اړیکی درلودې.

که څه هم دافغانستان اوروسیې سرحد ترزیاتی اندازې پورې د دغه قرار داد پراساس په تبنه شوي وختیځ ته دشغنان او روشان دسیمو موقعیت لاهم ناخرگندو، دغه سیمه افغانانوته چندان په زړه پوري نه وه ځکه چې دغې سیمی له کابل سره تقریباً ارتباط نه در اود اوله ډیر وغرونوڅخه جوړه شوي وه چې په هغې کې نیستمن تاجك اوقرغزیان مشته شوي وو. خوداسیمه روسیې اولویی بریتانیی دوا- روته په زړه پوري وه ځکه چې دي سیمی دروسې او هندوستان دواړو له قلمرو سره سرحد درلود .

په ۱۸۹۱ کې یوروسی منصدار دګروال یانوف دې سیمی ته داخل شو او له ده سره یو شمیر عسکرهم ملګري وو چې په ظاهر کې دمارکوپولو پسونه په لټه کې وو مګر په حقیقت کې دیوي تاکلې پوځې وظیفې دپاره لیږل شوي وو. خوهغه دخپل دښکار له وخت نه یوڅه وخت دي وقف کړ چې د پا میر سیمن په شاریز کې یوه عسکري پوسته جوړه کړې اودهندي پوځ یو بل زړه ورلوبغاري کپتان ینګهسبند Captain younghusband ونیسی چې هغه هم د پامیر سیمن په شاو خواسیمه کې بې هدفه ګرځیده. کله چې یانوف دسا تونکوله یوی لویی د لی سره په ۱۸۹۲ کې بیرته را ستون شو ، هغه له یوه افغا نی تورن سره چې شمس الدین نومیده اودولس عسکروله یوي ګزمې سره مخامخ شوترتندواوغضبنا کو خبرو وروسته نرموړي روسی افغانی تورن پرمخ یوه څپیړه وواهه؛ شمس الدین په خپل وارپه هغه باندې دزي وکړي.

ګولی دروسی دکمربندپرسګک باندي دلګیدوله امله منحرفه شوي وه - بنایی له بده مرغه له همدې امله تول افغانان په هغه جګړه کی چې په نتیجه کې منځ ته راغله وژل شوي وي . (۷)

عبدالرحمن خان په افغانی قلمرو کې دروسانو دافغان وژنې دعادت په بیاپیښیدو نې باندې په قهر شو. هغه سمدلاسه انګریزانوته په جدي تو ګه وویل او اعلان یې کړه چې ده غوښتل چې تول افغاني عسکر دپا میرله منطقې څخه وباسي ، انګریزانو

اورخیالات درلودل . هغوي مصمم وو چې دروسيې اوهندوستان ترمنځ يوه سيمه چې د دال حيثيت ولري وساتي او دجگرن وال هولديچ (Holdich) په قول، «هغوی د دې موضوع په باب دامیرعبدالرحمن خان له نظریاتو سره زیات علاقمند نه وو.» (۸) امیر عبدالرحمن خان له زیات تشویق نه پرته موافقه وکړه چې دیوه مختلط سرحدي هیئات پریکړه ومني اوتولي انغاني لښکرې دپنجه سیند له ښی څنډې څخه وباسي. د ۱۸۹۵ کال دجولای په میاشت کې تورن جنرال جرارډ (Gerard) او دگروال هولدیچ چې دلویې بریتانیې له خوا یې نمایندگی کوله؛ اوپاولوشوفرکوفسکی (Pavoloschverkovski) چې دروسیې له خوا یې نمایندگی کوله؛ اوغلام محی الدین چې دافغانستان له خوا یې نمایندگی کوله، په پامیر ونو کې دویکتوریا جهیل له څنډو کې سره وکتل. دوه میاشتې وروسته (دهغوهیئتونو کوغرونو داسمانې رنگه سترو یخچالونو په منځ کې له یوې خطرناکې پلټنې نه وروسته) دوروستي سرحد دیره کیښود لشوه .

له هماغه وخت راهیسې دافغان ـ روسیې سرحد په فوق العاده یاریانوونکی دول ثابت پاتې شوی دی. له دوهمې نړیوالې جگړې څخه وروسته دیرزر یو افغان شوروي هیئات سره وکتل چې دضروري اولازمي تعدیلاتو په برخه کې بحث او مذاکره وکړي څکه چې د آموسین دحرکت اوری بدلون مومي. دشوروي اتحاد د سولې مذاکرې پخلاکوونکې وې او دپریکړې له مخې دسیمې یوه ټوټه افغانستان ته ورکړل شوه چې پخوا د دې هیوادپه واک کې نه وه. که دروسانو او انگریزانو له رومبنی علاقمندی څخه، چې له افغاني شمالي سرحد سره یې لرله سترگې پټې کړو، هغه سیمه چې پخپله افغانانو ورسره علاقه درلوده لاهم دختیځ سیمه وه. دا باید په یاد ولرو چې انغانستان دیوه ملي دولت په حیث دپښتنو دهلو څلو له لارې منځ ته راغی چې هغوی په ځانگړي دول دافغانستان په جنوب اوختیځ کې اوسیږي او غري یې ترکومه ځایه چې دجنوب یې دیر (Dir) اوسوات سیمو پورې اړه لري داندوس په میدان کې خپریږي. دامیر دوست محمد خان له زماني راهیسې په شرقي پښتنو کې

د افغانانو علاقمندي اساسي عامل وچې دهغوی بهرني سیاست ټاکې. رښتیا هم د کابل حکومت وکړای شو چې دغه کلکه او آزادغرنۍ خلک څه ناڅه اداره کړي، برسېره پردې دهغوی په کنټرول کې دامیر عبدالرحمن خان نفوذاو پېسو زیاته اغېزه درلوده، مګر ټول امیرانو شرقي پښتانه په افغان ملت پورې مربوط ګڼلي وو. امیر محمد افضل خان او محمد اعظم خان دیوې مومندې ښځې چې هغه، له همدغې سیمې څخه وه زامن وواو دامیر عبدالرحمن خان مورد کرمې درې د ښګنبول، قبیلې څخه وه؛

په دغه سیمه کې دافغانۍ صلاحیت کمزورتیا په سرحدي غرونو کې دانګریزانو د پرمختګونو دپاره لـه یوه دلیل نه سر بېره یوه پلـه هم جوړه کړه. دیو څه مودې دپاره دانګریزانو قلمرو چې په پښتني قبیلو باندې یې تیری کاوه دپنجاب دحکومت له خوا اداره کېده چې دلاس نه وهنې سیاست یې تعقیباوه پر ته له هغه وخته کله چې به یرغلونه نه زغمیدونکې وګرزیدل نو په نتیجه کې به یوه جزاورکوونکي هیئات ته امرورکړشو. په اوله کې دغه دول یو هیئت یوه آسانه مسئاله وه ځکه کوم پرمختګ چې د وسلو په برخه کې به نولسمه پېړۍ کې شوی و پښتانه له هغه څخه خبر نه وواو قبایلي خلک لا هم په تورو او ماشه یې ټوپکو نو سمبال وو.

د ۱۸۸٤ په پیل کې دنائب الحکومه په حیث دلارډ دیفرین له مقررۍ سره دغو لوټمارو ګاونډیو په مقابل کې دانګریزانو سیاست بدل شو. په قبایلي سیمې باندې د انګریزانو په فشار کې یوه هڅه نغښتې وه چې د پښتنو د دوډپر ځای د انګریزانو قانون منځ ته راوړي. دغه پرمختګ څه ناڅه ددې حقیقت لـه امله وشو چې پښتني قبیلې ناآرامه ګاونډیان وو، مګر په سیمه کې دپوځي زیاتیدونکي قدرت او په پنجده کې دانګریزانو دلتې په وجهه د هغوی خپګان هم دخیل و.(۹)

په جنوب کې د دغه سیاست مسئول لیت دیوه لایق سیاسي منصبدار په غاړه شو چې د هغه نوم سررابرټ سینډمین (SirRobert sand man) وچې دژوب (Zhob) او بوري (Bori) د روپربلوڅانو باندې دانګریزانو د کنټرول په پراخولو کې یې ټینګې قوت او بدې سره یو ځای کړل:

پښتانه یوه بله موضوع وه . دغړو خلکو په حیث هغوی ته رسیدل ګران واو نسبت خپلو بیدیا نیشنو ګاونډیانو ته جابر وو او برخلاف د هغو خو هغوی د خپلو مشرانو له خوا نه کنټرولیدل . د پښتنو په سیمه کې د انګریزانو له لومړنیو حرکاتو څخه چې هغوی د خپلې پالیسي پر اساس چې هغه «د مخ په وړاندې پالیسي» وه ، سرته ورسول داوچې د ګنډملك له تړون څخه د سرغړونې په صورت کې د کوټې داورګادي پټلۍ له ژاړه چمن څخه ، تړنوي چمن پورې وغزوي . انګریزانو عقیده لرله چې پخوانی ځای د اوسنۍ پټلۍ د پیل د پاره نامناسب و ؛ مګر ستراتیژیکی نتیجې څرګندوې او د امیر عبدالرحمن خان د غوسه ناکو احتجاجونو موجب وګرځیده چې انګریزانو هغه په نرمه او پسته ژبه بې اساسه وګڼله . د افغانستان او لویې بریتانیې ترمنځ د ستونزو یوه برخه د دغې دورې په موده کې تصادفاً د آسیایانو په مقابل کې د برتانوي مامورینو د مهربانۍ رویې په نتیجه کې رامنځته شوي وه . د ځینو دلایلو له مخې انګریزانو (چا چې یو ځل د افغانانو په برخه کې د ستاینې وړ معیار پراساس قضاوت کړی و) او س یې داسې ګڼله چې هندیان او افغانان اساساً تیت خلك وو ـ یو نظر چې هندیانو ته لمسونکی او افغانانو ته په قاروونکی و .

افغانانو و نشو کړای چې شخصي احساسات یو ې خوا ته کړي : نو لا چا ریې ځانونه په خطر کې احساس کړل کله چې د مخ په وړاندې تګ سیاست څرګند شو . په ۱۸۸۹ او په ۱۸۹۰ کی انګریزانو زیات پوځي عملیات د شیرانیو ، اورکزیو او عیسازیو پر ضد په غاړه اخیستي وو . همدارنګه په ۱۸۸۹ کې مهاراجا پرتاپ سنګه په کشمیر کې له خپل واك څخه غورځول شوی و او نومړی هیواد دیوه برتانوي اوسیدونکي تر کنټرول لاندې راوستل شوی و . له کشمیر څخه نظامي هیئتونه هونزا (Hunza) او ناګار (Nagar) ته ولیږل شول چې دا دوه په فني لحاظ تر لاس لاندې مګر د حقیقت له پلوه په خپل شمال لویدیځ سرحد کې خپلواك حکومتونه وو . د خپلو غړو نو په واسطه احاطه شویو هونزانو او ناګار کنجوتیانو د (kanjutis) ځانونه له حملې څخه خوندي تصور کړاوه .

او د لهه یارقن (Leh-yarkan) په لار کې یې دولجي او د مریانو په خاطر د کاروانونو

دلو تولو رایج کارباریې سرته رساوه. خو نه غرونه او نه لویو سکندر څخه د پښت ادعا موثره ثابته شوه؛ هغوی په اسانۍ وځپل شول او د مشرانو تر کنټرول لاندې راغلل چې هغوی به خپل امرونه له انګریزانو څخه تر لاسه کول.

هونزا ان او کنجوټیان پښتانه نه دي او افغانستان د هغوی پر جلا شویو سیمو باندې ادعاګانې نه درلودې، خو دغه مثال نارامه کوونکی و. افغانان په ۱۸۹۲ کې کله چې انګریزانو د کرمې د دری تورې پښتانه سره یو ځای کړل، نور هم وویریدل. د غه حرکت څه ناڅه پخپله د توریو له خوا منځ ته راغلی وڅکه چې هغوی بر خلاف د نورو پښتنو د اسلام د شیعه مذهب پیروان دي. د دغه عقیدوی اختلاف په نتیجه کې (د توریو حاصل خیز ځمکو ته په جلبونه کې زیاتوالی راغی) پر هغوی باندې په شمال کې داورکز یو له خوا او په غرب کې د هغوی د ترونو د زامنو له خوا چې جاجي وو بریدونه وشول. توری هیڅ کمزوري نه وو خو سره له دې هم هغوی په نورو پښتني قبیلو کې د ملګرو د نه لرلو له امله نیمګړی وو او بالاخره یې وغوښتل چې د انګریزانو تر کنټرول او حمایې لاندې اوسي.

په قبایلي سیمه کې حالات څه ناڅه د دغه ثابت فشار دیو نتیجې په حیث او څه ناڅه له کابل څخه د ملاقات کوونکو نماینده ګانو د بهیر له امله په زیاتیدونکې توګه خطرناك کیدل. زیاتره قبایلي خلکو په دې وخت کې چقمقي ټوپکونه لاس ته راوړل چې هغه له هندي پوځ نه غلا شوي وو یا د افغانستان له لارې د قاچاق په توګه راوړل شوي وو او د انګریزانو نظامي هیئتونه له سیر او سیاحت نه خونړیو مسایلو ته راګرځیدل. (۱۰)

د وضع له تحلیل څخه وروسته، نائب الحکومه لارډ لینسډون (Lod Lansdowne) دې نتیجې ته ورسیده چې پرا بلم یوازې د افغانستان او برتانوي هند تر منځ د سرحد په نښه کولو له لارې حل کیدای شي. هغه د خپل تحلیل په نتیجه کې داسې استدلال کاوه، چې انګریزان به وکړای شي چې قبیلې یې وسلې کړي او د خپل صلاحیت په حدودو کې یې کنټرول کړي او له سرحد څخه د افغاني اجنټانو او

توپك والاوو دتیرويد و مخه وفسپی . لـه دی امله امیر عبد الرحمن خان څخه وغوښتل شول چې يو برتانوی استازی خپل حضور ته ومنی چې هغه د مذاکرو دلارښوولو او اداره کولو بشپړ اختیارات ولري .

امیر عبدالرحمن خان پهدی پیشنهاد سرهوپریدلی وځکه چې دمخ پهوړاندی پالیسي له دلی څخه چیاوس په سیمه کې د اقتدارخاوندهوه ویریده چې هغه ته به څینی شرایط وړاندی کړی. ځکه نوهغه په بیعلاقه گی سره دلینسلډ ون پیشنهاد لهځواب ورکړاوهغهدیوه دغسی هئیات منل ردکړل. نائبالحکومه چی سختپه غضب وسمدلاسهیی افغانستانته دوسلوپه تولو لیږ نوباندیتجارتی بندیز ولگاوه اوبرسیره پردی یی داوسپنی، پولادو یامسو پر اقلاموهم تجارتی بندیز ولگاوه.امیر عبدالرحمنخانخپل غچ دنځپلواتباعو دمنع کولوپهوسیله چې د کوټمی داوسپنی پرپتملی باندیلاړنشی اولندن ته دیوه لیك چې پههغه کی پرلپنسلډون انتقادشوی و دایزلو په واسطه او دانگریزانو دمالی مرستی چې پهکال کې یهیی دولس لکه کلداری امیر عبدالرحمن خان ته ورکولی دردولوپه واسطه واخیست ـ دغه ورو ستی یعنی دمالی مرستی ردونه یو خوړادردونکی کسات و .

لینسلډون دامیرعبدالرحمن خان دلجاجت په مقابل کې په هماغهطریقی سره عکس العمل وښوده څنگه چې رومبنی نائبالحکومهلیټن ښودلی و. داحتمالی جنگ دپاره ترتیبات پیل شوی وواوامیر عبدالرحمن خان ته خبرو رکړ شوی وچې هرا برتس له یوې دلې سره چې لس زره نفـره یې درلودل کابل ته لیږل کیـده دغه پیغامدتهیدیدو نکوشرایطوپهکلماتوکې څرگندشوې واوامیرعبدالرحمنخان له د خبرور کولوپه دي کلماتوسره پاي ته رسیدلی وچیانگریزانو په نظرکی نـه لرل چې دغیر قطعی وعدودپاره انتظار وکاږی خو هغوی به خپله شخصی نتیجه گیری دهغه داعمالو او اقداماتو په رڼاکې وکړی یعنیهغوی به دهغهلهاقداماتو څخه خپل نتایج راوباسی . (۱۱)

امیر عبدالرحمن خان چې له دغه اخطار سره مخامخ شوی و په یوه پخلا کوونکي یادښت کې نایب الحکومه ته خبرورکړ چې هغه یو نماینده لیږه چې دبرتانوی هیئات هدف وڅیړی‌او ددی هیئات دراتګ دپاره پلانونه جوړ کړی.

خو هغه خپل استازی ته (پین (Pyne) په نوم یو برتانوی انجنیرو) لارښوونې وکړې چې په کراره سفر وکړی. نتیجه دا شوه چې را برتمس (هغه څوك چې انګلستان ته خوښمان شوی و) پخوا له دې چې پین انګلستان ته ورسیږی له کابل نه انګلستان ته لاړ.

څرنګه چې رابرتمس دمخ په وړاندې پالیسی دډلې مشرو او همدارنګه یو دا سی انګلیس وچې زیاتره افغانانو له هغه څخه کرکه کوله، نو دهغه بیرته راغـو ښتـنه دامیرعبدالرحمن خان دپاره یو بری و.

دامیرعبدالرحمن خان دلیلك په ځواب کې لیدل‌کیږی چې هغه ته یوه نقشه ولیږل‌شوه چې په هغې کې هغه‌سیمه ښودل‌شوې وه چه دهغه حکومت‌غوښتله. نقشې ته‌یو اجمالي نظر دامیرعبدالرحمن خان ویره په‌دې‌دول‌تائید کړه: برسیره‌پرچترال، اسمار او مومند، ټولې هغه‌سیمې چې دشرقی پښتنو له‌خوا نیول‌شوې‌وې‌په سره‌رنګ‌رنګ‌شوې‌وې. په دې وخت‌کې امیرعبدالرحمن په یوه ناوړه‌خوفناك‌حالت کې‌و. هغه خبر وچې د انګریزانو دغوښتنې ردونه به د جنګ ماناولري ؛ او دخپلو زیاتو اتباعو برخلاف هغه‌دانګریزانو دپوځې قدرت‌اندازه اوموفقانه‌مقاومت‌چې یو ناشونی کارودرك کړل.

له بلې‌خوا، هغه دټولونورو افغاني امیرانو په شان شرقی پښتانه دافغانستـا ن یـوله مهموهرڅول دفاعی واسطو څخه‌ګڼل. هغه په خپل ځواب‌کې د افغانستان مو قف په‌څرګنده توګه داسی بیان کړ : ددغو سرحد ی قبیلوپه برخه کې چې د یا غستان په نوم شهرت لری کـه‌چیرې دغه قبیلې زما په قلمرو کې شاملې وای زه به په‌دی قادر وای چې هغوی می دی ته اړې کړې وای چې دانګلستان او زما دهردښمن پرضد وجنګیږی .... زه به په تدریج سره هغوی ارامه اتباع او د لویی بریتا نیی ښه دوستان کړم. خو که چیرې تاسو هغوی‌زماله‌قلمرونه‌وباسی ، هغـوی بـه نـه ستاسواو یا نه‌زما په‌درد وخوری؛تاسی به تل له هغوی سره په‌جنګ اوپه مشکلاتو کې اخته اوسی اوهغوی به تل چوراوچپاول‌ته دوام ورکړی...تاسی به‌په‌خپل دی اقدام سره چې دغه سرحدی خلك هغه چې زما قوم اوزما ددین ورو نه دی

له مانه بیلوی، زما حیثیت زما داتباعو په نظر کې زیا نمن کړی او ما به کمزوری کړی اوزما کمزور تیا ستاسو دحکومت په زیان تمامیږی . (۱۲)

دامیرعبدالرحمن خان منطق پر لینسډون باندی کومه اغیزه نه وه کړی . د۱۸۹۳ کال د سپتمبر په ۱۹، هغه دهندی حکومت دبهرنیو چارو وزیر سرمورتیمر ډیورند (Sir MortimerDurand) لهلاربشو ونوسره کابل ته ولیږه چې په دی ټینگار وکړی چې امیرعبدالرحمن خان له هغه سرحد سره موافقه وکړي چې دانګریزانو له خوا ټاکل شوی دی . په افغانی پایتخت کې هیئت په تعظیم سره ومنل شواو کله چې مذاکرې پیل شوې، ډیورند دیوه داسې سړی په توګه په داد سره په هرتوکی ټینګار کاوه چې دزښتې ډیرې قوی توپچی قوې له خوابې ملا تړ کیده. د۱۸۹۳ کال دنومبر په ۱۲، هغه چې دډیورند د تړون په نامه شهرت لری ترلاسه شو. امیرعبدالرحمن خان په خپل شمالي سرحد کی رومبنیو ټاکلیو بدلو نو نو له منلو نه علاوه ، هغه دسوات، باجوړا وچترال په برخه کی له خپلو ادعاګانو څخه لاس واخیست خو اجازه ورته ورکړل شوه چې اسمار ته ټینګ وساتي. په نظر کی وه چې شرقي سرحد دیوه مختلط هیئت له خوا دهغو موافقو پراساس چې په کنفرانس کې ترلاسه شوی وې په نښه شي ، د کومو پراساس چې زیا تره شر قې قبیلې له افغا نستا ن څخه بیلې شوې وې . یوسفزي له لاسه تللي وو ؛ دارښتیا ده چې یوازې دبا جوړ یوسفزیو له افغانستا ن سره زیات تماس درلود ،که څه هم په کافي اندازه په عجیبه ډول د غه قبايلي خلک په خپل افغاني هویت باندې په ټینګار کولو کې زیات تاکید کونکی دی. داپریډ واوهمدارنګه داورکز یو دسیمو یوه برخه دانګریزانو په برخه شوه که څه هم ددغې سیمې یوه اندازه له سرحد نه ها خوا پاتې شوه . وزیراومومند همداشان په دووبرخوو ویشل شول .

لینسډون دډیورند دتړون په باب خوشا له وشکه چې دغه تړون په نظری توګه یو ثابت سرحد تشکیل کړ او دسیمې په برخه کې یې چې تراوسه پورې منا قشه روانه وه دانګریزانو ادعاګانو ته قانونی بڼه ورکړه. په حقیقت کې د هغه

خو بنبي له وخت نه پخوا ثابته شوه ځکه چې ترون زيات مشکلات منځ ته راوړل او دامشکلات دهغو ستنو نزوپه پرتله چې دې قرار داد حل کړل زيات وو . دې ترون دقبيلو په ارامی کې څه مرسته ونه کړه بلکې يا له کا بل يا له د هلي څخه د اداره کوله پرلاره کې يې زيا ت پرابلم ونه منځ ته راوړل او يو د اختلاف وړ افغاني سيمه يې منځ ته راووړه چې په سيمه کې دثبات او استحکام په برخه کې ديو ستر گواښ په حيث پاتې کيږی :

زياتره او منې افغانان له اميرعبدالرحمن خان څخه د ديورند دترون دلاسليکولو په سبب کرکه کوی نه دهغه دتولو ظلمونو په وجهه چې پر خلکو يې وکړل . خو دا مشکله ده چې پوه شوچې هغه بل څه شی سر ته رسولی شول ځکه چې انگريزان لجوج او کالک وواو له دغه ترون څخه به د هغې سرغړونه تقريباً په باوری توگه پر افغانستان باندې دبر يو سبب گرځيدلی وای .

دترون ترلاسليکت کيدو وروسته ، تشنج هغه وخت زيات شو کله چې انگريزانو حرکت وکړ چې تر افغانی سرحده پوري خپل مؤثر کنترول ته پر اختياور کړی اودی تشنج دافغاني اجنتانو د فصاحت او بلاغت په واسطه يې شدت وموند. دوی له سرحد څخه تير شول اوقبايلي په خبر دار يو سره وپارول چې دهغوی په مينه اواحتياط ساتل شوې آزادی ته زيان رسيږی . له دغه فريادڅخه چې واسلام په خطر کی دی ، اوزيات خلکت يې سره را ټول ول په اغيزمنه توگه کار واخستيل شو او ددې ترڅنگه په سودانکی دمهدي دبری او په يونانيانو باندی دترکانو دبری موند لوله را پورو نو څخه هم په موثره توگه کار واخستل شو :

ددغسې پيښو خبر په زياته اندازه تحريف شوې بڼې سره په قبايلي خلکو کی خپور شو ځکه چې ايلچيان معمولاً ملايان ووچې هغوی په آزادانه توکه ددينې مسايلو دخپرولو له امتياز څخه کاراخيسته. ددوهم سلطان عبدالحميد (هغه څوک چې هڅه يې کوله چې عثماني امپراتوري يو ځه له ړنگيدو څخه وساتي) له خوا اجنتان

دملا پاینده او سید اکبر اخنزاده په شان سرحدي جنګیالي وو ، نو ځکه سره د اوږدو مرکو له پاره په کابل کې ښکاره شول . ددغه ورو ستي سړي یعنې سید اکبر اخنزاده په کورکې د انګریزانو له خوا نیول شوي اسناد (سید اکبر په اپریدو کې یو قدرت و) په سرحد کې د په زړه پورې پرو پاګند لهجه ، په دې ډول ښکاره کوي : «تاسې محمد یان حتماً باید له احتیاط څخه کار واخلی کنه نو انګریزان به تاسې تیر باسي چې هغوي او س په غمجنو حالاتو کې دي ... سلطان عبدالحمید ، المانیان ، روسان ، فرانسویان ټول په ټولو بحري بندرونو کې دانګریزانو په مقابل کې مسلح دي او په مصر کې جګړه دوام لري . انګلستان په دې ورځو کې ډېر زړه دی . » (۱۳) که د غه ونیار ښتیا وای نو انګریزانو به پر یقیني توګه د ځپلو ډېر زړه تـوب د پاره دلیل درلو دای . دا چې دا درواغ وه قبایلي خلکوته یې چندان اهمیت نه درلوده هغه خلک چې موقع یې نه درلوده چې پر ته له دي څخه په بل ډول خبر شي او قبایلي خلک دغه ملاد وله ایلچیانو ته زیات حیثیت قایل وو .

په ۱۸۹۷ کال کې د انګریزانو فشار ، دامیر عبدالرحمن خـان توطئې او پـه قبایلو کې د آزادۍ مینه سره یو ځای شول چې یوه داسې بلوا منځ تـه راوړي چې د سرحد په تاریخ کې څو ار خطر نا که بلوا اوسي . بلوا د جنګیالیو وزیر وله خوا د مز ار په دره کې پیل شوه او له تکان ور کوونکي چټکتیا سره د ملکند تـر غـا شې پورې خپره شوه چې په صحیح ډول سره د چترال په جنوب کې موقعیت لري .

د دوبي په تودو خه ، کې خوله کوونکو برتانوي او هندي لښکرو د پاره مشکـل وه چې د قبایلي خلکو مخه ونسيي . قبایلي جګړه ماران له خپلو نویو ر خیزو ټوپـکـو سره او په غرونو کې له خپل لرغوني مهارت سره خطرناك دښمنان وو چې هغوي په جزئي نښته کې په مهارت سره له ګوریلائي تکتیکونو او ټینګې ارادې څخه کار اخیسته . د هغوی دغه ټینګار څه ناڅه پر ته له شك څخه د هغوی د مشرانو له سببه چې د ملایانو یوه ډله وه هغه کسان چې د مذهبي تعصب په مینې سره یې د مذهب نغارې د نګولې . د هغوی په ډله کې ملا پاینده ، د هډې ملا او سید اکبر وو ، خود انګریزانو

له نظره خورازیات تکلیف ورکوونکی هغه سړی وچې دسرلوڅې یالیونی ملاپـه حیث یې شهرت درلود. دهغه اصلی نوم سعدالله‌خان واوهغه له کابل څخه چې پـه لارکی نور ورسره ملګری وواغی یاهمداشان هغه ادعا وکړه‌چې‌هغه د نـاڅـر ګند وملایکودیوه پوځ له خوابدرګه کیده.

سره‌له‌دی، ددغه قبیلوی تعصب په برخه کی انګلیسی لیکوالو له مبالغی څخه کاراخیستله چاچې اکثراً پښتنیشنلستي‌مخالفت‌باندي‌دمـذهبی هیجان‌اشتباه کړی ده. قبایلي خلك ټول مسلمانان وو او د هغوي رهبري هغو ملایانو کولـه چې دهغوي واضحی خبري یې کولې او پوهه یې نیمګړې وه؛خوپرته له شك څخه دهغوي د مخالفت‌ستراومهم‌علت‌داوچې‌هغوي‌غوښتل‌چې‌خپله‌لرغونی‌قبیلوي‌ازادي‌وساتي.

هغه څه چې خاصتا انګریزانوته‌پاروونکې‌وداخرګند‌حقیقت‌وچې دبلوا اصلی محرك دافغانستان امیرعبدالرحمن‌خان و. دمثال په ډول، په شبقدرکی په‌یوه‌برید کې قبایلی خلك ساپیان شینواري او خوګیاڼي ووچې هغوي‌ټول له‌افغانستان‌څخه وواود هغوي مشرد هلدي انغانی ملاو. رښتیا هم یو شمیر انغانی عسکر چې په یو-نیفورم کی وولیدل شوی وو چې هغوی‌په جنګ کې برخه‌اخیستله. خودانګریز-انو احتجاجونو‌ته‌امیرعبدالرحمن‌خان‌په‌نرمه‌اوپسته ژبه‌په لاندی‌ډول‌ځواب‌ورکړ: زماله سیمو څخه هیچ یو قبایلی یو دغه ډول عمل په ښکاره طریقې‌سره نشی کولی خوځینی له هغو‌څخه دهلدی په ملا باندی زیاته عقیده لری‌اودامکنه ده‌چې ښایی هغوی دشپې په‌اوږدوکې له هغه سره یوځای شوی اوسی اود غلوپه شان یې پرنا اشنا لارو باندې سفرکری‌وی. داځنګه امکـان لري چې دیودغسې پراخ سرحدپه اوږدوکې په شپه‌کې‌غله‌وڅارو. زما مهربانه ملګریه! یودغه ډول تیاری‌اوترتیب یوازې له دې لارې امکـان لري چې تقریبا لس زره عسکروته د ټولوغرونو په سرونوکې‌وظیفه ورکړو. (١٤)

دامیرعبدالرحمن‌خان «صمیمي ملـګري» دامیرله دوه مخیتوب څخه خبروو مګردهغوی‌لاسونه تړلـي ووکله چې‌جګړه بـی‌ساري ارتفاعاتوته وختلـه. داپرید

ومرکز یترا باغ باندې په یوه برید کې انګریزانو تقریباً دولس سوه نفره چې په هغو کې یو جنرال هم شامل و تلفات ورکړل؛ که څه هم هغوی خپل هدف ته ورسیدل خو د هغوی په شا تلنه هغوی ته په ډېر قیمت سره تمامه شوه.

افغان امیر عبدالرحمن خان په ماهرانه توګه، بلوا ګانو څخه کار واخیست چې خپل منفي شهرت (چې د ملایانو د اعدامولو د کار په نتیجه کې د هغه په برخه شوی و) د ټیمدس په یوې چېڼې سره پټ کړي. حتی له بغاوت نه د مخه په کابل کې د ملایانو انجمن سره وکتل کوم ته چې امیر عبدالرحمن خان د جهاد دلوړ تیاوو او ویاړونو او د واقعي معتقد ینو د وظیفې په باب یوه احساساتي خطابه ورکړه چې د کافرانو جرړې وباسي. په عین وخت کې یو کتاب چې په فرضي ډول د امیر عبدالرحمن خان اثر ګڼل کیږي وویشل شو چې هغوي یې دې ته رابلل چې په خپل ټول قوت جهاد وکړي. د انګریزانو احتجاجونو ته امیر عبدالرحمن خان داسې ځواب ورکړ چې هغه په عمومي ډول او په فلسفي اصطلاح خبرې کړې دي [?]

له پر له پسې یو کلنې او قیمتي جګړې څخه وروسته قبیلې په یوې ناارامي کړارۍ کې ډوبې شوې په داسې حال کې چې تر څلوېښتو زرو زیات برتانوي عسکر په قبایلي سیمه کې یا په سرحد کې پاتې شول. حتی دغه او ربند یا سوله اغفالوونکې وه ځکه چې هیڅ یو برتانوي منصبدار یا عسکر د اجرأت ونه کړ چې د قرارګاهو له پناګاه نه منحرف شي او برتانوي کنترول یوازې په هغه ځای کې مؤثر و چیرې چې په مستقیمه توګه یې د قوې له خوا املاتر کیده. په څرګنده توګه ثابته شوې وه چې د انګریزانو د مخ په وړاندې تګ سیاست یو ګرانه (پرخرج) ناکامي وه؛ او برتانوي سیاستمدارانو په دې وخت کې د تماس دیوې نوې لار په باب پریکړه وکړه.

نوي پروګرام په ۱۸۹۹ کې د نایب الحکومه په حیث د لارډ کرزن له راسیدو سره اغیزه وکړه. تقریباً په چټکۍ سره کرزن برتانوي قواوې له قبایلي زون (سیمې) څخه د باندې سیمو ته وایستلې او د نظم ځارنه یې قبایلي سرتیرو یا پخپله قبایلو ته پرېښوده. دوه کاله وروسته کرزن د شمال لویدیځ سرحدي ولایت جوړ کړ.

دسیاست له پلوه نوی ولایت په دې ډول په دوو زونونو ووېشل شو: یوه «تر اداري لاندې سیمه» چې دانګریزانو تر مستقیم کنترول لاندې وه او په دغه سیمه کې دهزاره، پېښور، کوهاټ، بنو او ډېره اسماعیل خان سیمې شاملې وې او بله یې یوه «آزاده قبایلي سیمه» وه چې د تر سلط لاندې سرحد او دیورند د کرښې ترمنځ پرته وه. په وروستي یعنی آزاده سیمه کې قبیلې دپنځو سیاسي اجنسیو تر نظارت لاندې ځای په ځای شوې وې - دوانه، ملکند، خیبر، کرم او توچی (Tochi) اجنسي او دسیاسي افسرانو له لارې یې له هغوی سره معامله او رفتار کېده. په حقیقت کې دغه قبیلې تقریباً کاملاً خپلواکې پاتې شوې او هغوی ته زیاتې مرستې ورکړل شوې چې امنیت وساتي.

دغه پېښې دافغانانو دخوښۍ موجب وګرځېدې که څه هم امیر عبدالرحمن خان زیات ژوندی پاتې نشو چې دخپلو دسیسو ثمره یا نتیجه ووینې. د اختلاف ور افغاني سیمه دانګریزانو دکنټرول له حدودو څخه دباندې پاتې شوه چې له لاس پرې نه ولګېد لی او انګریزانو تر یوه حده پورې خپل ځانګړی حالت غوره ګڼلې و، خو له بده مرغه یو وه توره له یوه څخه په زیاتو خواوو کې ګرځېدلی شي.

له دغه وخت نه وړاندې هغه غرو نه چې په هغوکې ختیځ پښتانه مېشته شوي وو د مخفي اجنټانو د زیات تګ را تګ ځایونه ووچا چې کولی شول چې خپل کار له طلا سره پر مخ بوځي - داالبته یو داسې نعا لیت وچې پخپله قبایلي خلکو ته تر زیاتې اندازې پورې دمنلو وړ و.

اوبه چې پرسرواوري، څه
يوه نيزه څه دوه.(پښتومتل)

دولسم څپرکی

اميرحبيب الله خان

کله چې د اميرعبدالرحمن خان ترتولومشرزوی اميرحبيب الله خان په ۱۹۰۱ کې پرته له کوم مخالفت څخه پرتخت کښيناست، په افغانستان کې دود اوعنعنه زيانمنه شوه ـ دهغه سخت زړی اوبې رحمه پلارته وروستی خراج. داميرعبدالرحمن خان بل يوازنی بالغ وليعهد نصراله خان برسيره پردې چې داميرحبيب الله خان يوسکه وروروتر زياتې اندازې پوری قران شريف ته وفادار و،څکه نو اميرحبيب الله خان ته هيڅ خطره نه وه موجوده.

نوی واکمن يوتيټ اوپلونډ سړی واوخرګنده څېره يې خپل پلارته ورته وه خويوپه زړه پورې اوخوش طبع سړی و. هغه ذاتاً يومهربانه اوحوصله ناک سړی وه دښې زده کړې خاوند اوپه يوخوږ ـ و باندې ډيرښه پوهيده . د هغه خورا لوی عيب داوچې شهوت پرسته و. برخلاف داميرعبدالرحمن خان (هغه څوک چې جنسی عمل يې ديوه لذت ښودونکی خودژوندانه ديوه فرعی ارخ په حيث باله) اميرحبيب الله خان دتيمـورشاه سرمشق تـه مخه کـړه اوخپله زياته خوشالی يې په حرم کی لاس ته راوړه. هغـه دخپلوزياتو ښځو اوصيغه شويوښځو له امله له سلو څخه دزياتو کوچنيانو پلار شو .

د امیر حبیب‌الله خان لومړنی بهرنی سیاست ددې‌دپاره وروستی سیاست څخه کاپي شوی واوپه څرګنده توګه برتانوی ضدسیاست و. دغه سیاست معمولاً د انګریزانو د اندیښنې سبب ګرزیده په تیره بیاوروسته له هغې چې امیر حبیب‌الله خان ته دروسانو دجنګ وزیرجنرال کروپتکین (Kuropatkin) له خوا یوله غوره مالي څخه ډک پیغام لیږل شوی و.

لارډ کرزن سمدلاسه خپلې مخالفت امیر حبیب‌الله خان ته دبان لیاك دلیږلو په وسیله ښکاره کړ چې هند وستان ته سفروکړي چې دغه بلنه په ۰ ژ دبان‌، توګه منلی شوه . امیر حبیب‌الله خان ته د کلني مرستې دبندولوله‌لارې د فشار تطبیقولو هڅه بې فایدې ثابه شوه؛ امیر حبیب‌ا لله خان په ساده ډول هیڅ کوښښ ونه کړ چې مرسته ترلاسه کړي.

ځینې له مخالفتونوڅخه دنائب‌الحکومه لارډ کرزن له‌شخصیت‌څخه‌راپیداشوی وو. کرزن چې د«مستعمرودستر ونائب الحکومه ګانو څخه وروستی نائب الحکومه یلل‌کیده»- دایوه‌اصطلاح وه چې‌ښایي پخپله دهغه له خواالختراع شوې وې ـ تر زیاتې‌اندازې پورې خودپرست‌واود«سپین پوستو دمسوولیت »دمکتب پلوی واوپه دې وسیله یې ځینې له خپلې هیوادوالوڅخه پارول‌اوبرسیره پردې افغانان اوهند یان دواړه یې‌په‌غوسه کړل.

پرسیره‌پردې، دپیری بدلیدنه دانګریزانودتیرې کیدونکو اندیښنو موجب وګرزیده.له‌روسانوڅخه‌بیم اوویره چې دیوونخت د پاره بې حرکته‌وه د تزار په بهرنی‌سیاست کې له بدلونونوسره بیاراژوندی شوه او دبویرجنګ (Boerwar) د بریتانیې د لاپې وهلې شوی تجریدکم پا ینتې و ښودله . په یقیني ډول هاسنه له ۱۹۰۰ څخه تر ۱۹۰۵ کالونو په موده کې روسي فعالیتونه روان ووچې دانګریزانوله نظره هغه صرف لمسوونکي فعالیتونه بلل کیدای شي . په منځنۍ آسیاکې دروسانوپرمختګونودوام ومونداودتزارد حکومت دڅرګندونې پراساس چې غوښتل یې «له افغانستان سره نزدې اقتصادي‌اړیکې‌ولري » په همدې

هیله در وساتو دا وسپنې پتلی له تاشکند څخه تر کشک پورې په افغاني سوحد کې و غزول شوه. په تبت کې یو سایبیریائي چې نوم یې دورجیف (DorJieff) وله دالای لاما (Dalai Lama) سره دیوې توطې په جوړولو لاس پورې کړ چې دالای لاما بـر خلاف درسم او رواج دهلکتوب له سن څخه اوښتی و. (۱) کرزن ددې دپاره چې د روسانو له طلااوژ منو سره مخالفت وکړي، دینګ هسبند (هماغه منصبدار چې په پامیر ونو کې دیانوف له خوا نیول شوی و) په مشرۍ یو سیاسي هیئات لهاسا (J.hasa) ته ولیږه. هیات په لارکې دشپږ سوو تبتیانو له وژلو څخه وروسته دتبت پایتخت ته ورسید او وزیر یې لاماقانع کړ چې امتیازات ورنـه کـړي یا بـهرني نـماینده ګان دانګریزانو له تائید څخه پرته ونه مني.

له دې بري سر ه سره، دروسانو پرمختګ اعمالو ادامه پیدا کړه. حتی دروس ـ جاپان دجنګ ماتې ونشو کړای چې دافغانستان په برخه کې دانګر یزانـو اندیښنه لرې کړي ځکه چې تحقیرشوی روسانو هاند وکړ چې په هیوادکې عمومي نارضایت دیوه خارجي دښمنۍ پـه لـوردمخالفت دراوړلولـه لارې کنټرول کړي. لارډ کرزن یوداسې سړی نه وچې روغې یاامتیازته غاړه کیږدی او دهغه دجګړې په حال کې سراعلی کوماندان کیت چینر (Kitchener) لـه خپل زیـات غیـرت سـره د روسانو له تصامیمو څخه یې په زړه کې خیالي ویره درلوده.

لارډ کرزن دافغان ـ انګلیس په برخه کې له مسایلو سره چې په هغو کې یـو خطرناک ځنډراغلی و، انګلستان تـه وغـوښتل شـو او خپل کارونه یـې لارډامپتیل (Ampthill) ته پریښودل. امیر حبیب الله خان زر اعلان کـړه چې هغه ځلریښت افغانان دنماینده ګانو په حیث په نورو هیوادو کې مقررول ـ یو کار چې انګریزانو ته دامیرعبدالرحمن خان دوعدې په خلاف وچې غوښتل یې لـه بهرنـیو هیوادو سره یوازې دهغوی دمنځګړتوب له لارې چلندوکړي. کرزن دیوسملاسي بریدپه برخه کې تینګاروکړ؛ خو دبریتانیې حکومت لارومیې دنائب الحکومه ګانو خبرو ته پام وانه کړ زولی واوداحل یې پخپله مجادله وکړه او له امیرحبیب الله خان څخه یې وغوښتل

چې یو برتانوي هیئات خپل حضورته ومني . امیر حبیب الله خان چې انگریزان یې اوکړي او وچې هغه ته ورشي پریکړه وکړه چې پرخپل بخت باندې له دینه زیات تکیه ونه کړي ؛ هغه دانگریزانو پیشنهادته دصمیمي موافقې اویوې وعدې په وسیله ځواب ورکړ چې دهغه ترټولو مشرزوی عنایت اله خان به هندوستان ته سفروکړي. ځرنگه چې شهزاده په دې وخت کې صرف شپاړس کان و ، دغې وعدې زیات اهمیت نه درلوده .

برتانوي هیات چې مشر ی یې دسرلویس ډین (SirLouisDane) پرغاړه وه ، د۱۹۰٤ کال ددسمبر په ۱۲، کابل ته ورسید. ددې هیئات غړي دکرزن له خواکم شوي ووچې دقدرتونوپه هیئات باندې یې باورنه درلوده. هغوی په نظر کې درلوده چې دډیورنډ له کرښې نه هاخوا دقبیلو په منځ کې دافغاني دسیسونه سوادافغانانو ځکو یتې - چمن داورگادی لاردمقاطعې دپای ته رسیدوتقاضاوکړی اوپه هماغه کرښو باندې یونوی تړون د هغه یوپه ځیر پای ته ورسیده چې هغوي له امیرعبدالرحمن خان سره پای ته رسولی و.

امیر حبیب اله خان مهربانه خولجوج و. هغه به ویل چې دی له کارونو څخه لکه څنگه چې وو کاملا راضي و ځکه چې هغه له روسانو څخه دارنه درلوده او ځان یې یو دومره ستر واکمن گڼلی و څومره چې دجاپان امپراتور و : وروسته له هغه (په داسې حال کې چې په کارونو کې ځنډ راغلی و) هغه یوتړون په خوږې اوله صنعتونو څخه دکې فارسي لیکل شوي واوله مبالغې څخه ډك ومنځ ته راوړ خوپه هغه کې یې دانگریزانو دغوښتنویادوونه وه کړي . دغه تړون صرف هغه موافقې بیاپه څرگند ډول بیان کړې چې له امیرعبدالرحمن سره شوې وې او (دافغانستان ددولت اوددې دولت دتوابعو دیوه خپلواك پاچا)په حیث امیر حبیب اله خان ته وړاندې شوې. اوامیر حبیب اله وویل چې دازماورورستي پیشنهاد دی؛ انگریزان به یادغه پیشنهادومني یابه هیڅ شی بالکل لاس ته رانه وړي .(۲)

دهندوستان دحکومت له خوا مخالفت له غضبه ډك و ؛ کرزن چې لاتراوسه

پوري په لندن کې ودمذاکرو دفوري تالولو غوښتنه وکړه خو بیاهم ددهلي جګړه غوښتونکي دانګلیسي کابینې له نظره غورځولي وو؛ دین Dane ته لارښوونه وشوه چې قرارداد تصویب کړي او د ۱۹۰۵ کال دمارچ د ۲۱ یې قرارداد تصویب کړ، سمدستي دامیرحبیب اله خان وضع کاملاً صمیما نه او دوستانه شوه. (۳)

امیرحبیب اله خان دخوشالی دپاره دلیل درلوده. انګریزانو هیڅ شی لاس ته رانه وړل خو کوم تعهدات چې دامیرعبدالرحمن خان له خوا ورکړل شوي وو، دامیرحبیب اله خان له خوا دهغو ردونه په بنایې دانګریزانو دیوه بریدموجب ګرزیدلي وي. امیرحبیب اله خان په دې بریالی شوي وچې ۴۰۰۰۰۰ پونده کلنۍ مرسته چې په انګریزانو باندې پاتې وه لاس ته راوړي اویوه ضمني موافقه چې هغه (یوخپلوا کی پاچاو) ترلاسه کړي. خو امیرحبیب اله خان ادامه ورکړه چې [دامیرلقب استعمال کړي او هغه دخپل زوی امان اله خان دسلطنت تردوري پوري پاچانه بلکې یوامیر وچې دشاه لقب د افغانی واکمنانو له خوا بیاترلاسه او استعمال یې بیاپیل شو.

د ۱۹۰۶ کال په جون کې، امیرحبیب اله خان بل بلن لیک ترلاسه کړ چې هندوستان ته سفروکړي چې هغه دغه بلنه تر یوه شرط اینښودلو وروسته ومنله چې هلته باید پرهیڅ سیاسی موضوعاتو باندې بحث ونشي. دهغه دمفکوري دبدلون دپاره یوله دلایلو څخه له هندوستان څخه دلارډ کرزن روانیدنه وه ځکه چې په افغانستان کې له بریښندنائب الحکومه څخه زیاته کرکه کیده.

امیرحبیب اله خان چې خپل ورو نصراله خان او خپل دوهم زوي امان اله خان یې په کابل کی دپاچادنایبانو په حیث پریښي وو او یو ولس سوه پیروان یې له ځانه سره بیول، ځکه چې په کابل کې دهغوی دزیاتروله پریښودلو څخه ویریده، د ۱۹۰۷ کال په جنوري کې هندوستان ته ورسید. هغه دوه میاشتې په هندوستان کې سیاحت وکړ چېرې چې هغه ته هرشي وښودل شول چې ښایې هغه دانګریزانو له قدرت سره تر تاثیر لاندې راشي او په دغه ښودنه کې زیاتره پرپوځي معاینو باندې

خاص تېنگار کیده .هغه په ځانګړي افغاني طريقې سره ځان خپلو میلمـه پالوتـه په زياته اندازه محبوب کړ، په امرستر کې يې دسکانو معبدتـه سوغـاتو نـه ورکړل، دکلـکتې د موسـې دپټې اجتما عـی تو لـنې Freemasonofthe Calcutta Lodge غړی شواو بوشمیـر انـګلیسـی ښځو ته يـې دوادهکولـوپیشنهادو کړ هغه چې ده په خپلوسفرونو کې ورسرهلیدلې و.

انګر یزانو عقیده درلوده چې داسفر به يو نامناسبه بری اوسی ځکه چـی د هغوی مناقشې او شخړی پر اساس امیر حبیب الهخان تر هغه وروسته دانګریز انو پلوی و. خوهغوی په دې برخه کې خطاوتلی وو؛ هغه په هماغه اندازه دانـګریز انو پرضد وځومره چې دهغه پلار دانګریزانو پرضدو او هیڅ میل مستیاد یوه مربدبینی ګانې لهمنځه نشوی وړای. هغهځه چې انګریزانو پری دملګر تیا ګمان وکړ هغه دشاه مینهناك اونرم مزاج او طبیعت و. دی دخپل پلار په شان متجاوزنه واو ترزیاتې انـدازې پوری د دسولی علاقهمند واو دسولې له ښیګڼوځخه يې ګټونه اخیست ترکومه ځایه يې چې په امیر حبیب اله خان پورې اړه درلوده دغه تجربه په ګټهنه وه ځکه چې له هملې وخت نهرا په دې خواځینې افغانی مشرانـو هم داعقیده پـه ګـونـګوسـی سـره ښکاره کړې وه چې امیر حبیب اله خان دهغو له عنعنوی دښمن سرهزیات صمیمی شوي و .

دامیر حبیب الهخان ترسفر وروسته ډیر زر دافغانانو او انګلیسانـو دار یکـو استثنایي تودوالی خپل عادی سوړوالی ته را وګرځید داځل پهوایت هال(Whitehall) کې دځینو کم عقلو ډیوي ناوړې پالیسی نتیجه وه. دجاپان لهخوا دروسانو ماتې د انګریزانو دار چې له روسانو څخه يې درلوده کمه کړې وه ؛دغـه ډیرچې لـه ډیرپخوانه خلك ورځخه داریدل په کاغذي ببر بدل شوي و.

دهندوستان برتانوی دفاعی قواوې دانګلسیانو او جاپانیـا نو ترمنـځ د۱۹۰٤ کال دترون دیوې مادې اوشرط په وسیله پیاوړې شوې وې چې په هغهکـې جاپان موافقه کړې وهچې له انګریزانو سره دهندوستان دشمال لویدیځ په سا تنه کـې

همکاري وکړي او پېدې وخت کې الـمان دانګرېـزانو او روسـانـو ددواړو د اصلي او ستر رقيب په حيث په ويروونکې بڼه څرګند شو.

تردغسې شرايطو لاندې لويې بريتانيې او روسيې ځينې اختلافات دانګليسـانو اوروسانو ترمنځ د۱۹۰۷ کال دتړون دلاسليک کولو په واسطه لرې کړل انګريزانو ژمنه وکړه چې افغاني حکومت بدل نه کړي او روسانو موافقه وکړه چې افغانستان دروسانو دنفوذ له ساحې څخه دباندې و. داچې نه انګريزانو اونه دروسانو هيئت مناسبه نه وه ګڼلې چې افغانانو ته خبر ورکړي چې دهغوی پر هيواد باندې بحث کيده پرافغاني ويار باندې يو بل ګوزار و. قرارداد ترهغه وخت پورې نه نافذ کيده ترڅو چې داد افغانستان له خوا تصويب شوی نه و او اميرحبيب الله خان دقرار داد له تصريبولو څخه دده وکړه. داستريا ـ هنګري او المان په مابقلن کې زياتيدو نکې دښمنې روسان دې ته اړ کړل چې له دغه تفصيلاتو څخه سترګې پټې کـړي، هغوی په ۱۹۰۸ کې موافقه لاسليک کـړه .

دموافقې نتيجې د کابل په دربار کې په جنګ لګيا انګريزی ضد ډله پياوړې کړه دلويې بريتانيې او روسيې ترمنځ موافقه هم ديوه عمل اومشق دموقتي پـای چې په افغاني خارجي سياست کې عنعنه ګرزيدلې وه دافغانستان له ګاونديو څخه پريوه باندې فشار اچونه دګواښ له لارې له بل سره معامله کول دي .

خو اميرحبيب الله خان لاهم په سرحدي قبيلو کې نفوذ درلود او هغـه له دغـه څخه په اغيزمنه توګه کـار واخيست.چې څپله نارضايتي څرګنده کړي. په شمـال لويديځ سرحدي ولايت کې دبريدونو شمير (دافغاني کړووړد رسمي بدلون درجه) په۱۹۰۷ کال کې له شپږ پنځوسو نه په۱۹۰۸ کال کې نه نوي ته زيات شواو په ۱۹۰۹ کې ديوسلو نه پنځوسو يوې ناارامه کوونکې مجموعې ته زيات شو .

دانګريزانو په مقابل کې د خو تېدونکې ضديت نـه سوا ، پـه افغانستان کـې لـه لومړی نړيوالې جګړې څخه لږڅه دمخه کلونو سکوت د يوه ځانګړې دیادونې وړ استثنا په واسطه مات شوی و. په۱۹۱۳ کال کې دخوست ځينو قبيلو په تيره بيا منګلو

بلوا وکړه چې د هغوی پلمه یوه معلومه پلمه وه اوهغه داوه چې پرهغوی باندې مالیه ایښول شوې وه . افغانی پوځ دومره نا پوه وچې هیڅکله دومره ناپوهـه واو حکومت له نوروقبیلوڅخه خطرناکی په ځای مرستې غوښتلوته اړ کړل شوی و .

څوارلس زره سلیمانخیل ، شینواري اوخوګیانی قبا یلي خلك کوم چې د هیجان اوتحریك لپاره لیوال وو په چټکۍ سره په خپله خوښه حاضرشول ـ یوه قوا چې له پوځ سره یوځـای شوه د منګلود پاره یوخوراغښ پـوځ و. تښتدان تـه نږدې ترېوې ماتېوروسته یا غیانود سولې غوښتنه وکړه او دافغانې کـومانـدان نادرخان له خوا ورته د سولې اسانه شرایط وړاندې شول .

ددغو کلونوپه ترځ کې یومهم داخلي پرمختك په افغانې حکومت او په دربارکی ددلو زیاتوالی و . امیرعبدالرحمن خان چې یونمونه تولواك و (Toialitarian)دیو دغسې بهیر خطرېیوه هیوادکې لکه افغانستان درك کړی واوپه زیاتې بې رحمۍ سره یې دغسې دلې ځپلې وې . له بلې خوا امیرحبیب اله خان زړه سواندهاونرم سړی وه . پرتخت باندې دهغه له کښیناستلو نه وروسته ،زیاتره له هغو کسانوڅخه چه د پلاردسلطنت په دوره کې یې په تبعیدکې ژوند کاوه افغانستان ته را ستانه شول او هلته یې دنوې امیر له خواتودهر کلی وشو او اعزازي مقامونه اومسولیت ورپه غاړه شول . یو شمیرله دغـو کسانو څخه د یویشت بار کزیو وروڼو اولادونـه وو او اکثرآیې په خپلو منځوکې زیاتې اړیکې درلودې ځکه چې هغوی دافغانې دوداوعنعنې پراساس له نږدې خپلوانو سره لکه د کاکا لور ،ماما لور اودترور لور سره ودونه کوې.

دننه په شاهی کورنۍ کې نږدی خپلوان د پاچا سکه وروږ نصرالله خان اود هغه دوه ترتولو مشرزامن عنایت اله خان اوغازي امان اله خان وو. نصراله خان خپل وروړته وفادار ومګر دهغه سرزوري مزاج اوطبیعت اوله مـذهب سره دهغه غیـر عادی لیوالتـیا دهغه مخه نیولې وه . عنایت اله خان یوچاغ سړی و(پـه افغانستان کی یوزیات غیرمعمولی مشخص صفت)اود خپل تره په شان په غیرعـادی دول پرهیزګارو ؛ غازی امان اله خان چې خپل پلارته منلی ویوتکړه اوقابل سړی وکه څه هم ترېوې اندازې پورې نامنظم و.

هد غه داخلي دلي نفوذ لەدايرې څخه د بانـدې درې مهمې دلې موجـود وې . يوه دله چې دمصاحبانو يا يحيی خيلو په نامه ياد پدله دسلطان محمدله اولادې څخه جوړه‌شوې وه چې ددوست محمد خان وروروهغ،څوك چې دوالي‌پەحيث يې پيښوردسکانو دېار ه اداره کړې و. يود سلطان محمد خان له زامنوڅخه يحيی‌خان دګيوګنارې ترمرګ اوپ، ۱۸۷۹کال کې د انګريـزانولـه بيا بريد څخه وروستـه يعقوب خان په هندوستان کې په تبعيد کې تعقيب‌کړی ويعنې يحيی خان هـم تبعيد شوی و. دلته د هغه زوی محمد يوسف‌خان پنځه کوچنيان درلودل هغه‌کسان چې په نظر کې ووچې د معاصر افغانستان په پرمختلك کې يومهم رول‌ولوبوي. دغه پنځه کوچنيان چې عبارت وو له محمد عزيزخان،نادرخـان محمدهاشم‌خان، شاولی‌خان اوشامحمود خان‌څخه-ټول په‌هندوستان کې زده کړه کړي‌وه‌اودامير عبدالرحمن ترمرګ وروسته په۱۹۰۱کې بيرته‌افغانستان ته راستانه‌شوی وو٠نوموړی وروسته چې داميرحبيب‌الله‌خان‌له خوا په ښه توګه منل‌شوی وو، زر په‌افغاني حکومت کې لوړو مقامو نوته‌ارتقاوکړه چيرې هغوی برسيره پرکورنی کلکې‌وفاداری زيات لياقت اومهارت له ځانه وښوده .

دمثال په ډول،نادرخان جنرال و چې په ۱۹۱۳ کال کې يې دمنګلو پا څـون پای ته ورساوه او هغـه تـه دافغانـي پوځ دسراعلی کـومانـدانی پســت مکافات ورکړل‌شو .

په دربارکې يله پياوړې ډله دطرزی کورنۍ وه چې نوموړی درحيم دل‌خان له ګنډې څخه‌و اورحيم دل خان يود «دل» له وروڼو څخه وچاچې داميردوست محمد خان دواکمنۍ په زمانه‌کې کندهار اداره کړی او هلته يې حکومت کړی و. داميرعبدالرحمن‌خان‌دسلطنت‌په‌دوره کې طرزيانو دمصاحبانو په‌شان‌په تبعيد ژوند کړی‌واوپه‌دمشق(Damascus) کې ځای په‌ځای‌شوی‌ووچيرې چې محمودبيک‌طرزی غربي زده کړه‌ترلاسه کړه اويوه‌سوريايی نجلی يې‌واده کړه. همدارنګه محمودبيك طرزی‌چې‌دځوان‌ترك (Young Turk) دغورځنګ په‌واسطه‌زيات‌تراغيزې‌لاندې

راغلي واوافغانستان ته يې په خپل راتګ سره ديوه بد لون غوښتونکي په حيث په قلم لاس پورې کړ او يوه جريده يې تأسيس کړه چې هغه دسراج الاخبار افغانيه په نوم يادېدله .

دريمه پاوړې کورنۍ دچرخي کورنۍ وه چې د دې کورنۍ غړي دغلام حيدر چرخي اولاده وه چې نوموړی د اميرعبدالرحمن خان تر لاس لاندې سراعلی کوماندان وچې هغه يوله هغو اشخاصو څخه وچې بې رحمه اميرعبدالرحمن خان تل وربانــدې اعتماد کاوه . دغلام حيدرخان دوه زامن غلام نبي او غلام صديق جنرالان ووچې هغوی په قبيلو په تيره بيا د غلزيو په قبيله کې نفوذ درلوده .په دغو د لو باندې امير حبيب الله خان کنترول درلوده چې دايو نرم کنترول ومګر اغيز من و . هغه دغربي لارو ارزښت درک کړی وخو هغه په افغانستان کې دابتکاراتو يانو ښتونو خطر هم ليدده او راضي نه وچې خپل په زړه پورې موقف د هيواد د پرمختګ پر خاطر په خطر کې واچوی . کله چې زيات خارجي تخنيکران په هيواد کې څرګند شول ، هغوی برسيره پر خپلو ګټورو معاشونو له شاه څخه لږه مرسته ترلاسه کړه .

ځينې له دغو کسانو څخه بې مسلکه او بې لارې ما جراجويان ووچې بلې محکمې ته له سپارنې نه په مصئونه توګه له حرکت کولو څخه دمخه له افغاني ميلمه پالنې څخه ګټه واخيسته چې افغاني خزانه په اريانو ونکې توګه تاواني کړي .

ښاې دحبيبې ليسې جوړول دامير حبيب الله خان له ستر و اسهامو يا خدمتونو څخه وی چې هغه خپل هيوادته وکړ چې داښوونځی دافغانستان لومړنی عمومي ښوونځی وکه څه هم په بد ګمانی او ناسمه توګه ادعا کيده چې داښوونځی يوازې دهغه اولاد وته دځای ورکولو د پاره جوړ شوی و. رښتيا هم دحبيبې ښوونځي تاسيس مخ په وړاندې يومهم ګام مشخص کړ. دا ښوونځی ديوې فرانسوی ليسې دنمونې پر اساس جوړ شوی واو په هيوادکې يې غربي ښوونه او روزنه معرفي او دود کړه .

دودغه ښوونځي له فارغانو څخه زیاتره په افغانستان کې نامتو کسان دي چې په نامتو کسانو کې دافغانستان زیاتره اوسني مشران هم شامل دي .

دلومړي نړیوالې جګړې پیل په اوله کې په افغانستان کې دلیږې پاریدنې موجب وګرځیده ځکه چې دزیاتو افغانانو په نزد جرمني صرف یو نوم واو په اروپا کې پېښو هغوی ته لږ اهمیت درلوده خو دغه بې تفاوتي جنګ ته دترکانو دداخلیدو په واسطه یو ناڅاپه پای ته ورسیده ؛ له هماغه وخت نه را په دې خوا سرحدي غرونه دهیرله پسې دسیسو اوو ژنکوعملیاتو لپاره چاپېریال وګرزیده چې په دې عملیاتو کې له دول دول چړو اوتقابونو څخه کار اخیستل کیده .

که څه هم افغانانو لکه څنګه چې دترکیې مسلمانو ګاونډیانو له ترکانو څخه بدوړل ، نه له ترکانو څخه بدوړل اونه یې له هغو سره زیاته مینه درلوده . (٤)خوتر کیې لاتر اوسه پورې له پخوا نه څه ناڅه خپل حیثیت ساتلی دی او دافغانستان دحدود و په اوږدو کې دادمسلمان نشینو تقریباً یوازنی سیمه وه چې له بهرني کنترول څخه ځان وساتي . برسیره پردې ، دبې رحمه سلیم له زمانې راهیسې دخلیفه دروندلقب ادعاد ترکي سلطانانوله خواشوې وه . زیاترومسلمانانو له ابتدا څخه دغې ادعاته لږ اعتبار ورکړی واووروستیو ترکي پاچاهانو کله چې هغوی په حرمسرای کې یوخت وودغه لقب پریښی وچې کرارکرارله استعمال څخه ولویږی .

خوځیرك سلطان عبدالحمید «ملعون» (له ځوانوترکانو سره په خپله مبارزه کې دالقب بیا راژوندی کړی و) هیله کوله چې دنوښت غوښتو نکو پرضد په خپله جګړه کې دمحافظ کارانو او ملاوزمه دلو ملاتړتر لاسه کړی . په دې دول ترکي سلطان تقاضا وکړه چې داسلام په نامه خبرې وکړی .

هغه یو ازنی ځایونه چیرې چې دترکي واکمن ادعا داسلام دسپخلي لیډرشپ (مشری)لپاره په عجیبه دول سره تائید شوه په هندوستان اوافغانستان کې وو . دپارس شیعه مسلمانانو صرف ترینه کرکه کوله او دنږدې ختیځ شیعه مسلمانان

هغه کسان چې دترکي واکمنۍ واقعیت یې تجربه کړی وزیات متمایل ووچې که چیرې ترکانو خورا زیات کومک ترلاسه کړی وای ، دامرسته به حتماً دشیطان له خوا شوې وای .

په افغانستان او هندوستان کې دترکې ادعا گانو ملاتړ غالباً له یوه مخ پـه ترقي نیشنلیزم (ملیت پرستي) څخه، منځته راتلي ياپي سرچینه اخیستله چې دعیسویانو په نړۍ کې یې عثماني امپراتورۍ ته دمسلمانو د قدرت دیره سنګر په حیث کتل .دکلونو دپاره خطبه په هندي جوماتونو کې دترکي سلطان په نوم لوستل شوې وه او وروسته په ۱۸۷۸ کال کې لاردلیټن حکومت ته خبر ورکړی و چې «هندي مسلمانان په هیڅ صورت دترکیې دسرنوشت په باب بې تفاوته نه وو.» (۵)

جرمني پلان جوړ وو نکو د برتانوي امپراتورۍ په زغره کې دغه بالقوه درزیعنی کمزورتیاپه نښه کړې وه او داسلام نړۍ ته کاملا به عادي دول راننوتي وو. الماني سوداگران ، مخفي اجنټان اوار کیالوجستان تړل په کار بوخت وو. او الماني طلاگاني په مخونکي یا اخیستونکي اسیایي جیبونو کې لویدلي وې. قیصر په پرله پسې دول خپل ملاتړ په ټینګه له مبارزې اسلامي نړۍ سره څرګند کړاود برتانوي حکومت دهندي مخالفینو یوې دلې هغه کسان چې د«هندي مؤقتي حکومت» ترنامه لاندې Indian Provisional Govevnment سره دله شوي وو له برلین څخه ملاتړ ترلاسه کړی و. دغه دله درښتونـي وطن پالو نکو،دوخت زامنو، د دایمي جلاشویو کسانو اودبې آزاره لیونیانو یومخلوط وچې دهغوی مشرمهند راپرتاب وچې د ۱۹٤۵ کال ترورو ستي وخت پورې لاهم فعال وکله چې هغه په جاپان کې د یوه اریایـي پوځ » (Aryan Army) دیوه مشرپه حیث څرګند شو. د دغې دلې زیاتره غړي په متحده ایالاتو کې اوسیدلـي وو؛ هغوی لږ رښتونـي نفوذدرلوده مگر هغوی دالمانیانو په واسطه داداري دپاره یوه مناسبه وسیله برابره کړه. دواړه ترکـي او المانـي پلان جوړونکي خبر ووچې د « حاجي »ویلهلم اخلاص (Wilhelm) به دمسلمانانو په مرکزونو کې وپوښتل شي. له دې امله ترکـي مشر انور پاشا (EnverPasha) خپل پلانونه

پرمخ یو وړل چې دخلیفه دموضوع په برخه کې دخلیفه رول ولوبوي یعنې خلک یې د استانبول، کربلا او نجف له ښارونو څخه جهادته راوبلل. پس له هغه جهادته هڅوښتنه یارا بلنه د ملا یانو دشبکې له لارې خپره شوه چې له هغوی سره د ترکې، الماني او هندي نمایندګانو له خوا مرسته کېده.

انګریزانو سمدلاسه اقدام وکړ چې ددغه تهدید مخالفت وکړي. دپیسو کومې تخصیصي چې په افغاني سرحد کې قبیلوته ورکړل شوې وې زیاتې شوې هغه چې اپرید یوته ورکړل شوې وې تردوه برابره زیاتې وې او جدي کوښښونه وشول چې بانفوذه ملا یانو ته پېدې ورکړي. د انګریزانو له ښوطالعونه دهغوی پخوانی دښمن ملا پاینده په ۱۹۱۳ کال کې مړ شوی و؛ دترنګزیو حاجی صاحب لا هم فعال وا و دهغه ملا او تشویقي خبر و مومند د پارید نې په حالت کې وساتل. بل دتکلیف سبب یوه مستعمره وه چې انګریزانو ته دهندوستاني متعصبینو په حیث معلومه وه او ددې انډیوالانو ته دمجاهد ینو په حیث یا «دعقیدې له پاره جنګیالو ته» دمتعصبینو دغه دله چې مرکزونه یې دباجوړ په چارمرکنډ او په سمستا کې چې دسند په ښي ساحل کې پروت دی وود بر پلی (Bareilly) سید احمد شاه له خوادنو لسمې پیړی په وختونو کې جوړه شوې وه او له هندوستان څخه دمهاجرینو لپاره چې په هغو کې زیات سپاهیان شامل وو یوه پناهګاه وه البته وروسته دهغوی له بغاوت څخه. ددې دغړو شهرت چې ځانونه یې اسلام ته وقف کړي وو او دتولو نورو عقیده وو په مقابل دهغوی کلک مخالفت په پیاوړ و یوسفزیو کې له چاسره چې هغوی او سیدل زیاته اغېزه درلوده.

دپښتنو په غرونو کې د ناکرارۍ یو بل عامل له هندوستان څخه دمسلمانو زده کوونکیو دله وه چې هغوی په اصل کې د دیوبند ښوونځي زده کوونکي وو چې په متحده ولایتونو کې دی. دغو کسانو خپل نږدې ارتباطات دهند دخپلواکۍ له غورځنګ سره وساتل چې دامریکې په متحده ایالاتو کې پرمخ تله او دترکې داینډې په برخه کې خورا زیات اندېښمن وو. که څه هم هغوی په ۱۹۱۵ کال کې دتکړه بریتانوي خفیه

پولیسانو له خوا څارل شوي وو او په هغو کې یې کرار کرار نفوذ کړی و. ځینې له هغو څخه، په دې بریالي شول چې له سرحد څخه، هاخوا وتښتي او په کابل کې ځانونه په امن کې کړي. یا په مجاهد ینو کې ځانونه خوندي کړي چیرې چې هغوی خپلو تو طئو ته دوام ورکړ.

دغو تو لو عواملو د امیر حبیب الله خان په دربار کې جنگیالي برتانوي ضد د له پیاوړې کړه چې لا د مخه یې نه یوازې د پاچا دورور د نصر الله خان ملاتړ ترلاسه کړی بلکې د پاچا د کشراو مئلي زوی امان الله خان ملا تړ یې هم تر لاسه کړی وا و د مستنفذ محمود بیګ طرزي ملا تړ یې هم ترلاسه کړی و. یوازې پاچا او د هغه یو څو تنو پخوانیو سلا کارانو د قبیلو د پارولو د پاره د جګړه غو ښتونکو له پلان سره او په پای کې پر هندوستان باندې دیر عمومي برید سره مخالفت وکړ.

خو امیر حبیب الله خان چې زیات ځیرك و نه یې غوښتل چې په دې مخالفت کې څرګند اوسي ځکه چې دخلکو جذ بات په دې وخت کې زیات شوي وو او حتی د هغه نژدې خپلوان هم پر هغه، باندې د فعالیت نه کولو په سبب شکمن شوي وو؛ د دې لپاره چې د دغه مخالفت جواب ورکړي ، هغه اعتراف وکړ چې هغه ځان تر کې قضیې ته وقف کړی و او په عین وخت کې یې څرګند وله چې د اجهاد اتباري اوسم نه و ځکه، چې دا په افغانستان کې نه وشوی . هغه خپلو لیوالو دربارېانو ته خبرداری ورکړ چې هر عمل و ځندوي تر هغې چې انګریزان په اروپا کې د جنګ په واسطه کمزوري شوي وو. هغه، د هندوستان انقلابیو نو ته محد ودې مرستې ورکړې او په حده یې وسایل او د کابل جریدې (سراج الاخبار) ته یې اجازه ورکړه چې پر انګریزانو باندې کلك برید ونه وکړي . په عین وخت کې هغه، په یوه مراود کې چې د مخفي او اتباري پیغام رسوونکو له لارې یې له انګریزانو سره ساتلې وه څرګنده کړه چې هغوی په د هغه، د خبرو پر ځای د هغه د عملونو په واسطه تر نفوذ لاندې راوستل شي .

د دغه دوه مخیتوب اوریا تر شادرې دلیلونه موجود وو. لومړی دا چې د تو لوالك زیاتید

ونکې لټي له هغه څخه دجنګ حوصله لـه منځه وړې وه. همدارنګه هغه دافغانـي اوبرتانوي پوځي قدرت دنسبي قوت په برخه کې ترخپلو درباریانو چې دهغوی دخپل هیواد دلیرې زمانې بریالیتوبونه پـه یادوو او پـرشاتـلـنـې یـې هیـرې کړې وې زیاته رښتینې پوهه درلـوده . په پای کې هغه باور وکړ چې متحدین به جنګ وګټي اودافغانستان دناپیلتوب لپاره به خپل امتنان څرګند کړي.

ده ۱۹۱ کال په آګست کې دامیر حبیب اله خان نا کراره مقام کابل ته دیوه ګډ ترکي ـ الماني هیئات درارسیدو په واسطه کړ کیچن شوی وچې داهیئات تقریباً داتیا نفرو څخه جوړ شوی و اومشري یـې دتورن اوسکار وون نائیدر مایر او کاظم بې په غاړه وه. ددې هیئات په غړو کې نور تول وونحو افسانوی واسموس چې هغه (په پارس کې یو الماني جاسوس و) اودوه نامتو هندی انقلابیون چې موهندرا پراتاب او برکتچولو نو میدل، پکښې نه وو . هغوی له بغداد نه حرکت کړی وچې خپله لاریـې په پارس کې له برتانوی ګزمه وهونـکو څخه چپوله اودهغوی مطلب د اوچې امیر حبیب الله خان تشویق کړی چې پرهندوستان باندی برید وکړی.(٦) د غوزره وروقابـلیت لرونـکو خلـکو لپاره هلته دکارله پیل نه ستونځی موجودې وې. پخوا له دې چې ترکان جنګ ته داخل شي. سلطان خلـکت جهاد ته را بللی وواویوازی دیوشمیر جزئی بلواګانو سبب ګرزیدلی و . له پارس څخه امیدنه کیده ځکـه چـې شیعـه پارسیان په اول،کې زړه نازړه وواوورو سته، له هغه چې یو شمیر ترکی تولګیو په ستیو کې ښځو ته لاس واچوه اوکوروته یـې لوټ کړل دښمن وګرزیدل. افغانستان اوامیر حبیب الله خان دکامیابـی لپـاره دهیأت وروستی هیلې وی .

په کابل کی دهیئات غړوته میامستیاا وداستراحت لپاره ځای ورکـړل شـوی ووچې دې دواړو ته هغوی وروسته له هغه چې له پرله پسې خطر څخه ډکه دوه زره میله لاربې ووهله، کلـکه اړتیادرلوده .

خوپه تولـه لارکې دانګریزانو ضد جنګیالی دلې له تینګې علاقې څخه نیولې بیا دشاه ترسمې ملګرتیااوورصمیمیت پورې دتودهرکلی اندازې بـدلون مونده.

[دهیئات غړو ته کابل ته نږدې د بابر په بڼ کې ځایونه تاکل شوي وو چېرې هغوی له امیر حبیب الله خان سره یو لړ مرکې پیل او دهغه له رعایاوو سره یې په یو لړ توطئو لاس پورې کړ.

دادېرزر نائیډ رمایر ته څرګنده شوه چې هلته لږشی وچې له شاه څخه ترلاسه شي، که څه هم امیر حبیب الله خان په پوره پاملرنې سره مباحثو ته غوږ کېښېښود او د محوري ځواکونو له مرام او غوښتنې سره یې بشپړه خواخوږي ښکاره کړه. هغه ښکاره کړه چې هغه راضي وچې پرهند وستان باندې دېوه بریدلاربوونه وکړي خوهغه غوره وګڼله چې جرمنی یا ترکی پوځ ته انتظار وکاږي چې نائیډ رمایرو ته دادور کړي وچې داپوځ به زر په لار کې وي. په پای کې له یوڅ. و میاشتو مذاکرو څخه وروسته افغاني واکمن دیوه نامعقوله تړون مسوده لاسلیك کړه چې په هغې کې هغه د ۵۰۰۰۰ توپونو او شلو میلونه طلائي پونډ ونو په بدل کې د افغاني مرستې ژمنه وکړه. نائیډ رمایر پوهیده چې هغه موفق شوی نه وخود دغه سند دملند واو مسخروڅخه دکې لوبې دلاسلیکول کاریې سرته ورساوه او پس له هغه یې د ۱۹۱٦ کال دمې په ۲۲، کابل پرېښود چې ترزیاتوخطرونوورو وسله پناهګاته ورسید او خپل میړنی دښمنان یې وستایل.

که څه هم دنائیډ ر مایرهیئات په تخنیکي توګه یوه ناکامي وه ، خوهیئات دخپل بل پټ هدف په برخه کې موفق و. په داسې حال کې چې نائیډ رمایراو کاظم بې له شاه سره مذاکره کوله دهیئات نوروغړو دهغه له اتباعو سره او له نمایندګانو سره چې له هندوستان نه وو په کارلګیا وو.

هندي انقلابیونو چې هیئات ورسره په چټکۍ سره په سرحد کې له مسلمانو محصلینو سره په تماس کې وو او دهغوی له لارې یې له قبیلو او پخپله په هندوستان کې مخالفو (دعمومي عقیدې) دلو سره په تماس کې شوي وو.

دغه غیرواقعي خوویروونکي پلان چې په هغه کې دغه فعالیت په نظر کې نیول شوي وچې اوج ته ورسیږي داسې طرحه شوچې د ۱۹۱٦ کال په وروستیو وختو کې

بشپړ شي کله چې دهندي مسلمانو يو عمومي قيام په نظر کې وچې په روسي اسيا کې له يوې ورته يلو اسره متناسب او برابر وګرزول شي . په نظر کې وه چې په تاشکند کې له جرمني بنديانو څخه پوځ برابر شي ؛ افغانستان بايد جنګي عملياتو مرکز او سي او د بريالیتوب په صورت کې امير حبيب الله خان بايد دهندوستان پاچا شي .

امير حبيب الله خان د دغه محتمل پلان لپاره دخپل شاهي دلګي تينګې علاقې ته مسکې شو او هيڅ يې ونه کړل. رښتيا هم دا اوس په افغانستان کې يوه عقيده ده چې هغه انګريزانو له پرمختګونو څخه په پرله پسې توګه خبرول - داډول فعاليت دی که داثبات ور نه دی خو احتمال لري. په هر حال، دانګريزانو دجاسوسي اداري په اغيزمنه توګه کار وکړ چې دزياتو خلکو د نيولو له لارې دپلان مخه ونيسي په داسې حال کې چې رقيبو جاسوسانو دسرحد په غرونو کې دوژني يوه مهلکه لوبه سرته رسوله. داچې په عين حال کې وحت کې قبيلې په روغه کې پاتې شوې که څه هم نا رامه وې تقريباً يقيني ثبوت دي چې امير حبيب الله خان دهندي انقلابيونو ملا تړ نه کاوه. ځينې آله ګولې موجودې وې (مومند ود ترنګزيو حاجي عبدالواحد په مشرۍ په ١٩١٥ او ١٩١٧ کې پرپېښور بريد وکړ خو دنورو قبيلو له خوا دهغوی ملا تړ ونشو او دزياتو مالي مرستو او دالو تکې چې په سرحد کې يوه نوې وسله وه، تر ګډې اغيزې لاندې يې سقوط وکړ.

که څه هم دامير حبيب الله خان دلتې حکمت دمحوري ځواکونو له سقوط سره اثبات ته ورسيد، دمتحدينو فتحې يوازې د هغه درعايا وو کړکه او خوابدې دهغوی له سباتې اوراحت غوښتونکې پاچا سره زياته کړه. زيات پياوړي درباريان چې په هغو کې دپاچا ځينې ډيرنږدې خپلوان هم شامل وو، په دې معتقد شول چې شاه دافغانی عظمت دبيا لاس ته راوړلو طلائي موقع له لاسه ورکړې او هم داچې هغه اسلام ته خائن و ځکه چې دترکانو مرستې ته نه وورغلی.

امير حبيب الله خان که څه هم تنبل و، خو په دې پوهيده او ليدل يې چې دهغه چارچاپير دکرکې او قارڅپې راپورته کيدلې. دافغانستان لپاره يوازې يو څه دپام وړ اغيز

منه‌گته به ناراضي نشنلستان غلي او کرار کري اوده فکر وکړچې هغه پوهیده چې داخنګه لاس ته راوري. د ۱۹۱۹ کال د فبرورۍ په دوهمه هغه دهند وستان نائب الحکومه ته یو لیك ولیکه او په دې لیك بې څرګنده کړه چې په لومړي نړیوال جنګ کې دافغانستان بیطرفي دلوبې برېتانيې په ګټه وه او هم یې ددغې بیطرفۍ دسا تلو په برخه کې خپل رول په لیك کې څرګند کړ. په بدل کې یې دافغانستان اداره یوه بشپړ خودمختاري چې بې خنډه او بې بندیزه اجازه پکې شامله وي وغوښتله چې له بهرنیو څواکونو سره مذاکرې سرته ورسوي:

هغه څه چې له بده مرغه امیر حبیب‌الله خان درك نشو کړای دهغه په لار درك کړي و- یعنې امتنان د قدرت دسیاست په محرکه قواکې کوچنی مقام دراود. له جنګ څخه ستړي انګریزان چې لاپخوا الشمال‌نه دکمونستانو دګواښ له امله‌نه یېنمن او په عین وخت کې ترقزاقانو مکارانه اوزیات مهلك وو. هغوی په داسي حالت کې نه‌وو چې دافغانانو تکلیفونو ته پام راوګرزوي. هغوی په لنډه دول سره ځواب ورکړچې هغوی به‌دوام ورکړي چې دافغانستان دبهرنیو چارو څارنه وکړي.

په دې وخت کې دژمني پایتخت دساتلو مشق یاعادت چې د پینبور له زیان او ضرر څخه وروسته پرېښودل شوی وبیاراژوندی شوی وچې له استراحت سره دامیرحبیب اله خان عادتي اره یاعلاقه‌اقناع کړي. دپېښور له‌وراینډو څخه وروسته هغه خپل ځانته په جلال آباد کې یوژمني پایتخت جوړ کړ. په داسې حال کې چې په کابل کې به واوره اوریدله اوتند با دونه به چلیدل‌ په نوي ژمني پایتخت کې به چې د جلال آباد دبنار په شرقي برخه کې و د سبراود هندي سبر ونې شنې وې او په باغونو کې به ګلان غوړیدلي ووه د ۱۹۱۸ کال په د سمبر کې امیر حبیب اله خان چې وروربې نصراله خان اوتر ټولو مشرزوی یې عنایت اله خان ورسره ملګري وو دتلل په شان جلال آباد ته لاړ، دخزانې او په کابل کې دعسکرې چوڼې یالښکر کوټ چارې یې خپل زوی امان اله خان ته پرېښودلي.

شاه له‌خپلو زیاتودر باریانو سره ځان خپلې عادي عیاشی او په تیره بیا ښکا کولو ته

وقف کړ یعنې هغه شی چې دی یې لکه دزیاتو افغانانو په شان زیات لیوال و. هغه دفبرورۍ په لومړیو وختو کې دلغمان په سیمه کې دکابل له سین څخه پورې وت او هلته دده دښکار دلې دفبرورۍ په ۱۹، دکله گوش ددرې په لمنه کې خیمه ووهله.

دسهار په دریو بجو د کمپ خلک د تومانچې دیوه ډزې په واسطه راویښ شول. هغوی په بیړه دشاهي لوبې خیمې خواته لاړل او در باریانو دپاچامړی دهغه په بستر کې پیدا کړ؛ هغه په غوږ کی په گولی ویشتل شوی وا ودماغ ته رسیدلې وه. دقاتل هویت هیڅکله څرگند شوی نه دی. روسانو یو سړی دمصطفی ساغر په نوم دهغه د قاتل په حیث تشخیص کړی وچې هغه بو جاسوس وچې له لوبې بریتانیې څخه یې اجوره اخستله؛ دغه تور په رسمي توگه دافغاني حکومت له خوا تائید شوی دی.

انگریزانو په خپل وار سره ملامتي پرافغاني «جنگي ډلې» او په خاص ډول سره پرامان الله خان، نصر الله خان، محمود بیگ طرزي اونادرخان باندې واچوله. د یوې رومانتیکې نظریې پراساس داسې ویل کیږي چې قتل یو سړي کړی وچې هغه له یوې کوچنۍ بلوا څخه وروسته ژوندی پاتې شوی وچې دابلوا په لغمان کې کلونه کلونه پخوا جوړه شوې وه چې امیرحبیب الله خان دفري میسن «Freemason» (یوې پټې اجتماعي ډلې چې په ټول جهان کې غړي لري غړی و.)

دامیرحبیب الله خان دمړینې ریښتنی رمز دادی چې هغه څرنگه په دې بریالی شوی وچې ځان له مرگ څخه ددومره اوږده وخت له پاره وساتي. په حرم کې له ښځو سره دهغه مصروفیت او دانگریزانو په مقابل کې دیو جنگیالي دریځ دغوره کولو په برخه کې دهغه ناکامي ددې موجب گرزیدلې وه چې دخپلو رعایاوو اعتماد او دخپلوانو ملاتړ له لاسه ورکړي اوزیات احتمال لري چې د قتل عمل دهغو خپلوانو یانورو کسان له خوا چې سلطنت ته نژدې ووسرته رسیدلی وي. په انگریزانو باندې ځکه اشتباه نشوای کیدای چې دهغه په ژوند سره انگریزانو ته زیات تاوان واوکه ژوندی پاتې وای هغوی ته زیاته گټه؛ کمونستانو به یوه انگیزه لرلې وای خو موقع نه. ددې توطئې چې په پراخه اندازه خپره شوې ده دجوړولو په برخه کې یو څه داسې

پراخ شواهد موجود دي چې هغه په دې دول دي: ښکاره ده چې امیر حبیب الله خان دوروستي محل لپاره له کابل څخه لاړ شي، دهغه دوژلو څخه شوی وه او دسراج الاخبار دجریدې دوه تنه قلمي همکاران نیول شوي وو او نوموړي جریده دمحمود بیګ طرزي له خوا چلېدله. په افغانانو کې یوه آوازه خپره شوې وه چې طرزي چې لوریې دحبیب الله خان له جانشین امان الله خان سره واده کړی و، د توطې په راس کې واقع و.

امیر حبیب الله خان دپنځوس کلنې په عمر مړ شو او نولس کاله یې سلطنت وکړ که څه هم په افغانستان کې دهغه دیاد یادنوم درناوی نه کیږي، هغه یو بد حکمران نه و. هغه دافغانستان یو نسل ته یوه داسې سوله او آرامي ورپه برخه کړه چې ناآشنا یا غیر عادي وه او دهغه ورینتوب یا مهرباني ځینې له تېرو نو څخه روغ کړل چې دهغه دپلار دربروونکي او ځپونکي سیاست په واسطه پاتې شوي وو. هغه په خپل هیواد کې دغربي تکنالوجي دمعرفي او رواجولو کار ته په کراره مګر په ثابته توګه دوام ورکړی و. هغه دهیواد ځینې نامتو مشران بیرته افغانستان ته راوستل چې هغه یې نه یوازې د سیاسي عمومي بخښنو داعلام سره سم وبخښل بلکې مهمې وظیفې یې هم ورته ور کړې او دحبیبې ښوونځي دجوړولو په وسیله یې دهیواد راتلونکي پرمختګ له پاره بنسټ کېښود.

دخره مرگ دسپی اختردیره
(پښتومتل)

دیارلسم څپرکی

دخپلواکی جگړه

دامیر حبیب الله خان ناڅاپي مړینه بې له دې چې خپل جانشین یې ټاکلی وي او هم په افغانستان کی دلومړني زوی دپاچاکیدو داصل مراعات نه کیدل ، دپاچاهی لپاره دعنعنوي مجادلو دبیار امنځ ته کیدلو مانالرله. له شاه نه دلې دلي ماشومان پاتې وو مگر یوازې دوه تنه یې لوی، قانوني او متنفذوو: تر ټولو مشر زوی یې عنایت الله خان وچې هغه یو پند او نرم طبیعته سړی و؛ دی خورازیات مذهبي او دینداره واود رهبری یو څو ځانگړ تیاوې یې لرلې؛ دویم تر ټولو مشر زوی یې امان الله خان و دی دهغو زامنو له جملې څخه وچې له نکاحي ښځو څخه زیږیدلي وو نه له مینځو څخه. دی دخپل پلار دمړینې په وخت کې نه ویشت کلن و . دامیر حبیب الله خان گران زوی امان الله خان که څه هم لندپاری ومگر دپیاوړي شخصیت خاوند هم واو یو بل زیاتي امتیاز یې داوچې دهغه مور علیاحضرته یا دلومړنی ملکه ، وه . داسې ښکاریده چې هغه له دغې میرمنې څخه جوتې ځانگړ تیاوې په ارثې توگه ترلاسه کړې وي. دغې ملکې ښه نوم درلوده او دتندمزاج خاونده وه او خلکو به تر ینه دهغې دمزاج په سبب ځنگ واهه او له پارولو څخه به ډده کوله او دمحمد سرور دلور په حیث دهغې دنفوذ په برخه کی څه شک نه و. محمد سرور دبارکز یو درانیانو مخکښو مشراو په هیوادکې خورا پیاوړی قبایلي مشر و. (۱)

دقتل په وخت کې عنایت الله خان او دهغه تره نصرالله خان له شاه سره وو، په داسې حال کې چې دچاونې او په کابل کې دشاهي خزانې دساتلو مسوولیت دامان الله خان پرغاړه و. شاهي دله دشاه له مړي سره جلال آباد ته ستنه شوه چې هلته له درباریانو او قبایلي مشرانو سره په یوې غونډې کې عنایت الله خان او نصرالله خان دوار وخپلې غوښتنې دسلطنت لپاره وړاندې کړې. دغه غوښتنې دامان الله خان دقوت په وړاندې چې خزانه او دهغه دمورنۍ نفوذ هم ورسره مل گرې وو سرته ونه رسیدې.

د۱۹۱۹ کال دفبروري په ۱۸، په یوه عمومي جرگه کې چې دشاهي ماڼۍ په انگړ کې جوړه شوې وه، امان الله خان یوه خوځونکې وینا وکړه او لوړه یې وکړه چې دخپل پلار قاتلان به دعدالت محکمې ته حاضر کړي او په عین وخت کې یې د عسکرو معاشونه دوه برابره زیات کړل.(۲)خلکو دهغه وینا تائید کړه (هغه په ځیرکۍ څرگنده کړه چې قاتل یو بهرنی اجیرو) یوځ دهغه له سخاوت څخه خوشحاله شوا او قدر په سترگه یې ورته وکتل په داسې حال کې چې په جلال آباد کې د هغه مورخپلې هڅې دقبایلي مشرانو دوفا دارۍ دترلاسه کولو لپاره وقفې کړې.

که څه هم نصرالله خان او عنایت الله خان دامان الله خان په طرفدارۍ له خپلو غوښتنو څخه سمدلاسه تیرشول، هغوی دمصاحبانو دکورنۍ له غړو سره ونیول شول او کابل ته راوستل شول. دلته عنایت الله خان او مصاحبان ژرخوشې شول او بیا ور باندې شفقت وشو او نصرالله خان په داسې حال کې چې په زندان کې و په ظاهر کې دطبیعي علتونو له امله مړ شو.

نوی تولواک امان الله خان په(۱۸۹۰) کال کې په پغمان کې زیږیدلی و هغه دخپل پلار او نیکه هغونډې یو تیت او مندلی سړی و، دیر ښه سوارکار، ښه نښه ویشتونکی او ښکار لیوال و. هغه زیات فعال او تکړه و او تر خپل پلار یې لږ له جنسي کارونو سره مینه درلوده مگر دخپل پلار په شان یو نرم سړی و، ښه روزل شوی و او دخورا زیات دیموکراتیك خصلت خاوندو. هغه دخصوصي تعلیماتو له لارې روزل شوی و او دبهرنی

نري پهٔ برخهٔ کې دپوره معلوماتو خاوند و او دغربي کلتور تراغيزي لاندې تللی و، سرزوری او احساساتي بې ثباتي او هردم خيالي دهغه کمزورتياوې وې چې د ژوندانه پهٔ وروستيو کلونوکې (هغه پهٔ ۱۹۰۹ کې مړشو) دروحي ناروغي پولې ته ورسيدې.

دهغه اوله ښځه مړه شوې وه او بهايي پوازې دوروستي ځل لهٔ پاره له ثر يا سره واده وکړ چې هغه د محمود بيګ طرزي نيمه سوريايي لوروه. ملکه يوه جذابه ښکلې، ښه تعليم يافته او هوښياره ښځه وه او پرخپل ميړه باندې يې زيات نفوذ لاره. پهٔ حقيقت کې دامان الله خان زياتې وروستۍ ستونځې دهغه لهٔ خپل تمايل څخه چې غوښتل يې پهٔ مشخصو افرادو باندې باوروکړي پيداشوې چې له بده مرغه دغه کسان دهغو کسانو له دلې څخهٔ نه وو چې ټول به يې سم قضاوت کاوه. غازي امان الله خان دلومړي نړيوالې جګړې دپيل نه راهيسې دمشر وطيت غور ځنګ يعنې پهٔ دربار کې دبدلون غوښتونکو ددلې مشروطيت دغور ځنګ دلهٔ برسيره پردې چې پهٔ کلکه دانګريزانو مخالفه وه داقتصادي او ټولنيز بدلون لپاره يې ليوالتيا هم لرله. دهمدې بدلون دغوښتلو لهٔ امله وه چې غازي امان الله خان روحاني او محافظه کاره دلهٔ چې مشرې يې دهغه تره نصرالله خان وښه نه اسيده. له بلې خوا دمحمد زيود پښې زياتره غړي چې پهٔ هغو کې عنايت الله خان هم شامل ودنوي ټولواک علاقه‌ن وو.

غازي امان الله خان دهغو بدلونو پهٔ څرګند ولو کې چې د افغانستان پهٔ باب يې لرل، وخت له لاسه ورنکړ. هغهٔ د۱۹۱۹ کال دمارچ پهٔ اوله دتاج دپرسرا يښودلو مراسمو پهٔ وخت کې دري هدفونه اعلان کړل: دافغانستان بشپړه خپلواکي، دخپل پلار دقاتلانو جزا او دبيګار سيستم لهٔ منځه وړل. دابيګاري ودول جبري کار وچې دمنځنيو پيړيو فيودالي د ورو بيګارته ورته و او زياتره دهغو سيمو محکمهٔ والو ټرينه کار اخيست چې هلته پښتانه نهٔ وو ميشته شوي.

دمارچ پهٔ ۳ نوي شاه انګريزانو ته دخپل پاچاکيدو خبرورکړ. څرنګهٔ چې انګريزان دامان الله خان له هغه نطق نه دخپلواجنتانو له لارې لادمخه خبرووچې د

تاج ایښودلو په وخت کې یې کړی و. هغوی دهغه ایلك په مینه ولوست. دایـو دوستانه او غیر رسمي پیغام و مګر په دې پیغام کې ددې خبرې یادونه نه وه شوې چې نوی پاچا دهغو قرار دادونو په مراعات کې ځان مکلف ګڼي چې یا دهغه دپلار یا نیکه له خوا شوی دی. برخلاف دغه لیك دسوداګرۍ دتړونونو دکولو دپاره دافغانستان دخپلواك او آزاد حکومت اماد‌ګي څرګنده کړه.

په دې وخت کې دبلشویکانو په انقلاب پسې په یې ساری توګه دچټکو بدلونونو یوه لړۍ رامنځ ته شوې وه چې په نتیجه کې داخلي جنګ منځ ته راغی اولومړی نړیواله جګړه له منځه لاړه. په اروپا کې دقوې او سیاست اند ول توب چې د یوې پیړۍ دتشنج او مدارا کړو په وسیله ترلاسه شوی و له منځه لاړ. په اسیا کې تـرفشار لاندې کمو نستانو لاړو میې پیل کړې وچې خپلواوریدونکو خلکو ته دامپریالیزم شرارت درسوا کولو له لارې دمتحدینودلاس وهنې په مقابل کې ګوزا رونه وکړي.

په اسیا کې دانګریزا نو وضع لادمخه خرا به شوې وه له جنګ څخه ستـړي شوي انګریزان دجنګ په کلونو کې له خپلواتلوااو کو نښونو او د خپل ملي قوت دخواشینې کوونکي ستړیا څخه وروستـه نامینده شـوی وو. له سیاسي اونظامـي کسانو څخه کوموچې خپل ژوند په هندوستان کې خدمت دپاره وقـف کـړی و، کوموچې به پښتو، اردو، بنګالي اودنمیې وچې په زیاتونورو ژبو بې خبرې کولې اوهغوی چې د شرقي غرنیو او بربندو ناګانـو پیژنـدل اودوی هم ورسره بلـدوو زیاتره یې دمانس(Mons)او یپرس(ypres) ښارونو په خاورو کې ورك شوې و و.
دهغو پر ځای راو ستل شوي یا مقرر شوي کسان دیر بې تجربې دوهم بربدمنان ووچې ددې ایوال ووچی وطن ته چې هلته ژوند دیر ښه وو ستـاته شي یا کمزوری شوي وزړو پو ځیانو ته ورشي کوموچې خپل خپګان دشرابو په واسطه لرې کول. دغه بریدمنان له داسې ستونځو سره مخامخ شول چې دلارنس(Lawerence) یاالفنستن (Elphinstone) میلا ګانې به یې کړو پولې. (۳)

دسولې له منځ ته راتللو سره دهندوستان او برتانوي راج (Raj) ترمنځ هغه

همکاري چې دجنګ دلومړيو کلونو مشخصه ده، لهمنځه تللې وه. هندوستان ترزياتې اندازې پورې دجنګ په کار کې برخه اخيستې وه اوهغه بخششونه نه وورسيدلي چې دلاس ته راوړلو هيله يې کيدله. له ۹۴۳۰۰۰ هنديانوڅخه چې په خارج کې يې خدمت کړی وو، ۱۰۶۰۰۰ تنه يې په جګړه کې وژل شوی وو. هغوی ددې دپاره جګړه کړې وه چې نړی ددموکراسی له پاره بې خطره وګرزوی مګر هغوي دادموکراسی په خپل هيوادکې منځ ته راوړې نه وه.

په هندوستان کې دنارضايتی له عاملونو څخه يوهم هغه غوسه وه چې فاتحينو په سختو شرايطو کې په ترکيې باندې تحميل کړې وه. له پنجاب څخه زياتو مسلمانانو په برتانوي اردوکې خدمت کړی وواو کله چې هغوی په سترګوو ليدل چې هغه به داسلامی عظمت اوبرم پای وي نود ګناه احساس بې قوت وموند. برسيره پردې دمتحدينو مشوران په خپل دغه فکر ټينګ ووچې هره هغه سيمه چې په هغوکې غيرترکان استوګن وو بايد چې دترکانو په لاس کې نه وي؛ څرنګه چې په دغو سيموکې دمکې ښارشامل و، په زياته اندازه داويره موجوده وه چې ښايي دمسلمانانو مقدس ښارد کافرانو تر کنټرول لاندې لاړشي. (٤)

په هندوستان کې دناکرارۍ يو بل دليل دهيواد اقتصادي تنګسه وه. د۱۹۱۸ کال موسومي بارانونه لږ وواو د۱۹۱۹ کال دومره لږو تابه ويل چې داپوه غمجنه ناکامي وه. دوچ کالي په نتيجه کې هندي بزګران دومره کمزوري شوي ووچې دراتلونکې انفلوينزا اساری ناروغی (influenza) په مقاوبل کې يې مقاومت نشوکولی. داناروغی په ۱۹۱۹ کې لږترلږه دپنځو مليونوکسانو د مرګ سبب شوه.

دهندوستان مخ پرزياتيدونکو وديوکې دافغاني حکومت اند يښنه دهغو که څه مشکلاتو دمبالغی سبب شوه چې انګريزان ورسره مخامخ ووداودغه مشکلات هم په کافي اندازه جدي وو، مخصوصاً په پنجاب کې، سره له دې هم دد وی له کنټرول نه خارج نه وو.

ددغو راپورونو ديرزياته برخه چې دهنددحالاتو په برخه کې غازي امان‌الله خان ته رسيدل دکابل په دربار کې دهندي انقلابيونو له لارې وو کوم چې نه

پوازې ددسیه جوړونکو په څیرخوشبین وو، بلکې دوی هم لیوال وو، چې خپل نفوذ خپلو کور بڼو ته ثابت کړی:

هغوی دانقلاب دخطر اعلان دهرهندي بزگر په شکایت کې‌اوریده اوزیاته هڅه یې وکړه چې امان‌اله خان قانع کړی چې په هره شیبه کی دیوې بلوا دجوړید و امکان شته ه

امان اله خان دی ته اماده وچې په دی پیشگوئیگانو باندې باور کړی که څه هم دهغه ځینی‌له سلاکارانو څخه شك لاره. که دغه نوی افغانی تولواك نورڅه نه وخو په ځان ډېره اومتکی و. او دغسی افکار یی لرل چې پر هندوستان باندی حکومت وکړی لکه څنگه چې افغانانو پخوا پړی حکومت کړی و، یالږ ترلږه هغه سیمی بیر ته ترلاسه کړی چې یو وخت په جنوب او ختیځ کې نیولی وی. (٥)

البته هغه درك کړه چې په بری سره دیوداسې پلان سرته رسونه به‌دهندوانو په ملاتړ پوری اړه ولرې اوپو څو تنو هندوانو دافغانی حاکمیت په برخه کې په زړه پوری خاطری لرلی . اودیوه مسلمان په حیث تر دی اندازی پورې بی تعصبه انسان وچې‌هغه داسې ویناوی خپری کړی چې په هغوکې یې هندی صفتونه وستایل اوهم‌یې په هندوستان‌کې افغانی استازو ته امروکړ چې د هندوانو او مسلمانانودگډی همکاری لپاره کارو کړی. (٦)

کله چې په پنجاب کې‌د یوی سختی بلوا راپوروته‌کابل ته ورسیدل، افغانی حکومت په زیاتیدونکی توگه لمسوونکی گامونه اوچت‌کړل. د ۱۹۱۹ کال د اپریل په ۱۳، امان اله خان یوشمیر سرحدی مخوروته بلنه ورکړه چې کابل‌ته راشی او هغوی ته یی وویل چې جهاد دیر زر منځ ته راتلونکی و. په عین وخت کې هغه‌امروکړ‌چې‌افغانی پوځ‌دی په‌شرقی سرحدکې ځای‌په ځای‌شی‌.چیری‌چی د پوځ یوه برخه دجنرال صالح په مشری دکی ته چې د خیبردری ته دورنږدی ده په لارکې پرته ده ورسیده او بله برخه یې د نادر خان په مشری متون (Matun)

ته چې دخوست په ولایت کې دی ورسیده. دریمه برخه یې دعبدالقدوس ترمشرۍ لاندې کندهار ته ولیږول شوه.

برتانویان له دغو حرکتونو څخه زر خبر شول مګر تر یوځرابې دهغوی په مقابل کې دمقاومت له پاره لږه تیاری درلوده. که څه هم په هندوستان کې دهغوی د عسکرو شمیر ۳۳٤۰۰۰ ته رسیده، خو دهغوی دکیفیت او مورال په برخه کې د یا دسپلینه مسلکی اشخاصو چې هلته یې دویکتوریا (Victoria) په نوم جګړه کړې وه تعبیر ناوړه اودخندا وړو. برتانوی جلبیان لیوال وو چې وطن تـه لاړ شي؛ سپاهیان دبغاوت له امله داغې شوی وو اودمسلمانانو په منځ کې داسلام په کمزورې شوی دریځ کې دویرې له امله داغې شوی وو.

سره له دې چې برتانوی عسکر کمزوری هم وو، مګر هغوی دافغاني منظمو لښکرو په پرتله لاهم دمؤثریت نمونه وو چې د پخوا په شان ښه مجهزنه وو، روزل شوی نه وو او ښه قوماندانان یې نه لرل. افغاني جلبیانو په فرضي دول میاشتنی. معاش چې دوه ویشت کابلۍ رو پیۍ وې ترلاسه کاوه چې له یوه دالرسره برابر و مګر دغه معاش معمولاً نه و تادیه شوی یا صاحبمنصبانو دځان کړی و. هلته افغاني پوځ ارکان حرب ته لاره اوله کابل نه پرته په بل ځای کې لږه هڅه، کیده حتی دغوندونو دتنظیم لپاره هم لږه هڅه، کیده. ډیر عسکر په یودول وسلو سمبال وو چې د سنایډر (Snyders) او مارتینس (Martinis) په نومونو یادیدلی او د هغوی دنولسمې پیړی د رومانتیکي وخت اوس تیرو؛ دهغوی ځینې حربي مهمات لهشلو کلونو څخه هم زیات زاړه وو او څومره چې د ښه ویشتونکی لهپاره خطرناك وو په هماغه اندازه دهغه دهدف لپاره هم خطرناك وو. (۷)

لکه پخوا اوس هم دافغانستان رښتونی پوځی قدرت دهغو په جنګیالیو قومونو کې پروت وچې غړی یې په وسلو ښه سمبال وو او دو سلو په استعمال کې یې ښه مهارت درلود اودوی دومره په غیر منظمو جنګو کې ماهر وو چې مخالفو انګریزانو هغوی دنړی دیرښه ګوریلایی اوماهر جنګیالی ګڼل.

له دی څخه، اوهمدارنګه د افغانی ایله جاریوله کمزورتیا څخه افغانی پلان جوړونکی چې غوښتل یی په پنجاب کې یو بشپړ اړو دوړ را منځ ته شی او هغه دیو ګڼ قبایلی پاڅون سبب شی، ښه خبر وو.

دافغانی هیلو په خلاف برتانوی مشران هم له دغه پلان څخه لږ خبر نه و و. هغوی پوهیدل چې لږ ترلږه ددوو میاشتو څخه به ضروری وی چې قبایلی خلکو ته وخت ورکړل شی چې دپسرلنی حاصل در اغونډ ولو کار پای ته ورسوی او همدا رنګه هغوی له دی څخه هم خبر وو چې په پنجاب کې اله ګوله پر اختیا مومی. دهغوی دغه عقیده چې یو سملاسی اقدام ضرورو چې په هندوستان کې د دې بغاوت د خپریدو مخه ونیسی چې په دکه کې دپیښو له امله تائید شوه چیرې چې دافغانی جنرال صالح محمد په وس کې نه وه چې قبایلی یووالی کنترول کړی یا حتی دخپل لښکر حرکتونه او جنبشونه منظم کړی.

د۱۹۱۹ کال د می (May) په ۴، دخیبر یوه دله توپك والاچې د خیبر په لار کې یې یو کاروان بدرګه کاوه دقبایلی خلکو چې مشري یې دیوه مشهور یاغی زرشاه شینواری پرغاړه وه له عکس العمل سره مخا مخ شوی وه . د ورځی په ورستیو شیبو کی هماغه دلی پنځه تنه پنډیان (جر الیان) چې هغوی په لنډی کوتل کې داو بو په یوه پروژه کې کار کاوه ووژل. په پای کې له مازیګر نه یوه شیبه روسی دشینوارو او مومند و قبایلی خلکو تقریباً یو سلو پنځوس کسیزه یوه دله له سرحد څخه تیر شوه او دباغ کلی یی چی د خیبر دری په جنوب کې پروت و ونیوه دابایدیاد داشت شی چې په دې سیمه کې سرحد هیڅکله په ښه شوی نه و؛ په دې دول افغانانو هغه باغ چې په افغانستان کې و تینګه وساته او انګریزانو ادعا کوله چی داباغ دبرتانوی سیمی په دوه سوه متری ساحه کې دننه و .

دغه حرکتونه درې ورځې وروسته د انګریزانو له خوا دجنګه داعلان موجب وګرزیدل. دهغوی دغه ادعا چې دا یو دفاعی عمل وچې په هیواد کې یی انتخاب کوونکو ته مخا لفت زیات په زړه پورې وګرزاو، مګر دهغوی دادعاد سمو الی

په برخه کې شك موجود و. په دې کې څه شك موجود نه وچې افغانی بريد و نه لمسونکی وو مګر داشك موجود وچې دیولز شمیر یاغیانو نا وړ وعملو نواو د افغانی غیر حکومتی عسکرو دیوی دلې حرکتونه په هندوستان باندې یوبرید منځ ته راوړی وی که نه. افغانان یوازی ستراتیژیکې ځایونو ته تللې وو په داسې حال کی چې هغوی په پنجاب کی دېر مخنګون وپه برخه کې د خیبر ترلاسه کولو ته انتظار کاږه. که چیرې افغانانو په کلکه دیر غلی تکل کړی وای، هغوی به په تیري کونکي توګه زیات وړاندې تللي وای؛ هغوی به په سرحد کې یوه اندازه بریالیتوب ترلاسه کړی وای څه چه په سیمه کې بر تانوي سرتیري (دخیبر توپلك والاکسان، دتوچی اووانه جاسوسان) تول په بشپړه توګه ناراضه وو.

همدا چې برتانویان په جګړه کې داخلی شول په چټکۍ سره یې عمل وکړ. تورن جنرال کلیمو (Climo) له یوې قطعې سپرو عسکرو او دپلیو عسکرو له دوو لیوا ګانو سره پیښور محاصره کړ او عسکروته یې لارښوونه وکړه چې دغه «دزرګونو ګناهو ښار» کور په کور ولټوي. دپسلې خانې افغاني آمر او دري دیرش نور کسان ونیول شول او پاروونکي دیر مواد ترلاسه شول. (۸) د مې (May) په ۹، د ګر جنرال جې. اف. کروکر (G.F.Crocker) چې په خیبر کې یې بر تانوي پوځ ته قومنده ورکوله د افغاني پوځ په مقابل کی ودانګل چې په باغ کې له غیر حکومتي عسکرو سره یوځای شوی و.

دغه عملیات په باغ کې داوبو تأسیساتو ته دزیان رسیدو له امله او د خیبر له توپك والاوو څخه د تښتیدو نو له امله چټك شول.

جګړه دسهار په څلورو بجو او پنځه څلويښت دقيقو پیل شوه کله چې لمر د غاښي په صلیبرو د دوو څلیده. یوازې یو لږشمیر لرې ویشتونکي توپونه وار شول؛ پس له هغه انګریزانو ته هوساعسکر ورسیدل چې د هغوی مشری د تورن جنرال فاولر (Fowler) په غاړه او هغوی ته یې قومنده ورکوله.

د مې (May) په ۱۱ بیا سهار وختي یو بل برید و شو څوله تودوخی څخه چې خورا زیاتنه وه ځان وساتي چې د ورځې د فارنهایت له ۱۲۰ درجو څخه هم زیاتیدله. د افغانانو

مقاومت لرو، دهغوی توپخانه دانګریزانو د توپخانې په شان نه وه او د هغوی عسکرو
په پرله پسې توګه دانګریزانو پلي عسکر چې په وړاندې تلل خطاکول یعنې دا په عمومي
ډول دښمن ویشتونکو قصور و چې هغوی دغره لمنه وبشاله. کله چې انګریزان د غره
څوکې ته ورسیدل . هغوی ته څرګنده شوه چې افغانان تللي وو او شپږ شپیته مړي یې
پریښي وو. دانګریزانو خپل تلفات چې لږ واتو مړ وا و نه ویشت ټپیانو ته رسیدل، په
حقیقت کې تر افغانانو جل او ګرمي زیات انګریزان وژلي وو.

د مې (May) په ۱۳، دانګریزانو پوځ له خیبر څخه ووت او د دکې لوی افغاني کلی
یې چې خالي شوی و ونیو . هغوی د ښار ګوټي د جذوب په پراخو میدانونو کې یوه
پراخه سیمه چې زیاتې اوبه یې لرلې پیدا کړه او هلته یې یوه موقتي قرارګاه جوړه کړه
او له همدې ځایه یې شاو خوا غرونه د خپلو توپکو په واسطه ویشتلای شول. څلور ورځې
وروسته یو زیات سهمناك دښمن څرګند شو چې داوېړو ونکی دښمن به لوی افغاني
لښکرو چې له مومندو، سافیو، خوګیانیو او شینواریو څخه جوړ شوی و. ټول په وسله ښه
سمبال وو او ان د هلکتوب په وخت کې ورته د توپك استعمال ښودل شوی و.

هغوی چې له خپلو عادي تکتیکونو څخه یې کار اخیسته د غرونو سرته وختل
مورچل یې ونیوه او دانګریزانو پر قرارګاه باندې یې دزي پیل کړې .

بل سهار کله چې انګریزان مخ په وړاندې لاړل چې دغه کړ او له منځه یوسي، هغوی له
سختې جګړې سره مخامخ شول. دا جګړه دومره سخته جګړه وه چې د انګریزانو
مخ په وړاندې تلونکي پلي پوځ دغره له سرنه تقریباً سل ګزه لرې ځای په ځای میخ
شوا و یوه قطعه، چې پنځه دیرش سکان یې لرل په ګډه ودې کې په شا وتمبیده. په دغه
خطرناکه لمحه، کې دانګریزانو دوه د هاوان توپه لګی را ورسیدل او سمدلاسه یې په
ارتفاعاتو باندې دزي پیل کړې او انګریزان یې له خطر څخه وژغورل. تر یوې سختې
مخ نیونې وروسته د انګریزانو پلي پوځ مخ په وړاندې لاړ او مخه یې ونه نیول شوه او
وې لیدل چې بې توپه، قبایلي خلك له منځه تللي وو .

دې جګړې په شمال کې پوځي عملیات پای ته ورسول . داپریکړه وشوه چې د

کابل ته نور وړاندې تګ زیات خطرناك و ځکه چې اپریدي راپورته شوي وو، د خیبر ټوپك والا تیت و پرك شوي وو، او اکمالات د خیبر له لارې په کراره سره کیدل او دیوې قوي ساتونکې ډلې له خوا یې څارنه کیدله. نتیجه دا شوه چې برتانوي پوځ په دکه کې پاتې شو چیرې چې تودوخه زیاته او ژوند بې خونده او زړه وهونکی و او کله کله په غلجکي ډول انګریزان هم ویشتل کیدل.

په مرکزي جبهه کې افغانان زیات بریالي وو. افغاني پوځ په متون کې ځای په ځای شوی و او مشري یې د محمد نادرخان په غاړه وه. دی د مصاحبانو له کورنۍ څخه و، پولایتي او تکړه مشر و او د میړانې او غیرت خبرې یې د خپلو عسکرو په غوږونو کې ښخولې وې او هغوی یې ښه تلقین کړي وو. نادرخان د انګریزانو عملیاتو لپاره انتظار ونه ایسته، هغه مخ پر وړاندې لاړ او په سپین وام کې یې د هغوی پر مخ تللې پوسته ونیوله. هغه پس له هغه د انګریزانو دستري جنګي کلا تل ته خواته د شلو میلو په اندازه پوآریانو ونکی مارش اجرا کړ او خپله توپخانه یې په پیلانو باندې په یوه لاره راوړه چې د یوه پوځ لپاره ناممکنه ګڼل شوې وه. هغه په یوه ځای کې موضع ونیوله چې تقریباً پنځه زره ګزه له جنګي کلا څخه لرې وه او سخت توپونه یې پرې وا اوړول په داسې حال کې چې ډلې ډلې قبایلي خلك له هغه سره یو ځای شوي وو، د هغوی د برید په وخت کې په خپلو ډزو کې زیاتوالی راووست.

د غه ناڅاپي موفقانه برید له تل نه تر بلوچستانه پورې سرحدي قبیلې را منځ ته او راویښې کړې. کله چې ژوب ملیشه د خیبر ټوپك والاو په شان بې اعتباره ثابته شوه داد کرزن (Curzon) پر پلان باندې د منقدینو دادعا د پاره یو وروستی ثبوت و او د انګریزانو پر مخ تللې پوستې په سخته تنګسه کې وې. ټولې پوستې خوشې شوې وې د هغوی د په شا تمبیدلو په وخت کې د دفاع کوونکو په تیره بیا افسرانو ته درانده تلفات واوښتل کله چې هغوی د جګړې په حال کې ځانونه پناهګاته ور سول. دا چې جنګیالیو مسعودو او درویشو خپلو وزیرو په جنګ ګډون کې کړي ودې ګډون اتکل لا د مخه شوی و، مګر په جنګ کې د آرامو شینوارو او کاکړو ګډون د انګریزانو لپاره بوګذار و چې اټکل یې د مخه نه و شوی.

د څېنو دلایلو له مخې احتمال لري چې نادرخان پر استحکاماتو باندې دقبایلي خلکو دبرید کولو په کمزورتیا باندې پوهېده) هغه کوم داسې څه ونه کړه چې پر ټل باندې چپاو یومې مګر پر ټل باندې یې په ګولۍ اورولو سره قناعت وکړ. دا یوتیت وپرک او بې اغیزې بریدو او دانګریزانو دپوځ له وسه پوره وه چې د هغوی مخه ونیسي چې ټل ته داخل نشي.
په عین وخت کې تر لهٔ مرسته چې تر اوسه کېدای شوه پرلار کې په زیاته تودوخه کې د رار سیدو په حال کې وه. دجون (June) په اوله یو ددادور پوځ د جنرال آر. ایچ. اف دایر R . H·F Dyer په مشری ټل ته ورسید ه ؛ په سبایې هڅه وشوه چې پر افغانانو باندې برید وکړي مګر د شپې افغانان په ښه ترتیب سره پرشا ولاړل.
په جنو بی جبهه کې پوځ د جنرال عبدالقدوس تر مشری لاندې په کندهار کې پاتې شو. یوازې هغه وخت نښتې و شوې چې انګریزانو دبرید جنرال واپشیر Wapshare ترمشری لاندې د سپین بولدك افغانی سرحد جنګی کلاونیوله. دې جګړې او په چترال کې لژ اخ اودب د افغان او انګلس ددریم جنګ پوځي عملیات پای ته ورسول. داچې دامعمولاً دانګریزانو یوه ستر بري په حیث ځرګ کیږي لږ تر لږه ملت داو چې بهرنیو مبصرینو کیسې دافغانې اړخ په برخه کې څه نه دي اوریدلي. د هغوی قواوی د خیبر له استثنائي پوځ سره د مخالفتونو په نتیجه کې روغې رمتې پاتې شوې وې؛ نادرخان زیات بری اوویا ر نه تر لاسه کړي وه په جنوبي جبهه کې افغاني پوځ هیڅ عملیات نه وو لیدلي. اوس چې بالاخره قبیلې را پاڅیدلي وې که چیرې جنګ دوام موندلي وای انګریزان به له خوراکلك مخالفت سره مخامخ شوی وای. په حقیقت کې دوه نور کلونه په کار وو چې یوازې درویش خیل وزیر ارامه کړي او انګریزانو هغې جګړې په موده کې دومره تلفات ورکړي وو چې داتلفات تر هغو تلفاتو چې هغوی د افغان په جنګ کې ورکړي وو زیات وو. بر سیره پردې په برتانوی پوځ کې دکولراساری ناروغی پیدا شوه او د زیاتو عسکرو دمړینې موجب وګرزیدله.
په داسې حال کې چې عسکر و ارام کاوه، دیپلوماتان فعال وو. دمې (May) په ۲۸ په داسې

حال کې چې د نادرخان پوځ تل محاصره کاوه نائب الحکومه له امان الله خان څخه یو لیك ترلاسه کړ چې نوموړي پکې لیکلي وچې د صالح خان عملیات ناسم تعبیر شوي و واوافغانانو پر هندوستان د برید کولو بندو بس نه و کړي . هغه همدار نګه د یوې موقتي روغې غوښتنه و کړه . د انګریزانو په ځوابیه لیك کې هغه شرایط چې د هغوله مخې به اوربند ومنل شي داوو: « افغانان باید خپلې ټولې لښکرې له سرحد څخه په شا کړي . . . برتانوي لښکرې باید په افغاني سیمه کې چیرې چې اوس هغوې موجودې دي پاتې شي . . .

برتانوي لښکرې افغاني سیمې یالښکرې بمباري نه کړي یا به پر هغوی باندی ماشینګڼې ونه چلوي ؛ برسیره پردې تاسې به د اژمنه و کړئ چې ستاسې خلك به پرانګریزانو باندې دزې ونه کړي یابه پربرتانوي الوتکودزې ونه کړي.» (۹)

د غازي امان اله خان ځوابیه لیك دشرحې، چلنج اوفلسفې یو ترکیب و. هغه څرګنده کړه چې دافغانستان ملکي اونظامي قواوې دوارهعین قواوې وې او دانامکنه وه چې قبیلې له سرحد نه وخوځول شي؛ اووې نشو کړای چې پرالوتکو باندې د افغانانو دزو کولومخه و نیسي . « ځکه چې زمونږ داولسونو احساسات چې هغوې الوتکې نه لري ستاسود الوتکودلیدلو په واسطه سخت راپاریږي . »

هغه په پای کې داسې څرګنده کړه : »دآزادي روحیه ددې سبب ګرزیدلې ده چې د نړۍ په هرګوټ کې د بشرد ځپل شویوطبقومراوې زړونه راژوندي کړي اودغې روحیې یوفوق العاده قوت منځ ته راوړی دی چې له روغې اوبرابرۍ سره مینه لري اوپه مختلفوهیوادو نو کې یې ظلم اوحاکیمت تقریبا له منځه وړی و .» (۱۰)

داچې انګریزان په عمده دول د حالاتو پادشاه دفلسفې له امله تراغیزې لاندې راغلي وو اوس یې دسولې له کنفرانس سره موافقه وکړه چې په راولپنډي کې جوړشو. دافغاني هیئات مشري دعلی احمد خان په غاړه وه چې هغه یو دغازي امان اله خان دنیا یې له زامنو څخه واود برتانوي هیئات مشري د سرهمتن ګرانت (Sirhlamiton Grant) په غاړه وه . دسولې خبرې اترو یوه میاشت دوام وموندو او ترنهایی حد زیاتی

نرخي وي. دانګريزانوددې خپګان او اريانتيا په ورانديې، افغانانوديوه مات شوي هيوادداستاځوي په شان چلندونه کړ. هغوي څپلی غوښتنې دتول وزيرستان لپاره دزيانې مرستې لپاره او دهغوی دځانګړي آزادي او څپلواکی لپاره ورانديې کړې ؛ هغوی په څپل فارغ وخت کې دهنديانو دګټې لپاره لمسوونکې وينا وې کولی او هغوي به ورته لاسونه پړ کول او شاباسی به يې ورته وايه .

دآګست (August) په ۸ ، يو تړون لاس ليك شـود دي تړون پنځو مـاد و د برتانوي لښکرو په شاتمبيدل دبرتانوي مرستو قطع کول او دهندوستان له لارې د افغاني جنګې وسايلو بندول ايجابول . دافغانانو دخپلواکي څه يادونه شوي نه وه مګرد افغاني هيئات په غوښتنه يوه بله ماده چې هغه دافغانانو دخپلوا کی ماده وه په تړون کې پـه ضمني دول زياته شوه اوله تړون سره ضميمه شوه. دتړون دشرطو نو خبريدل ددې موجب او ګرزيده چې په ير غل کوونکو برتانوي استاځو باندې سخت انتقاد ونه و شي. برتانوي اولس ته ګرانه وه چې پوه شي چـی هغه جنګ چـې څومره ځانی اومالی تاوانونه يې لرل او دافغانانو دخپلوا کی په باب و ، په هغه منتج شی چې دهغه په مؤفقانه بري سره ورته ومنله شي .

برتانوي انتقاد کوونکو په ټينګه غوښتل چې پوه شي چې څنګه يې دامير حبيب - الله خان د وفاداري مکافات دهغه دقاتل ګولی وه دغازي امان الله خان ددښمنی مکافات بايد دهغه غوښتنو ته غاړه ايښوول وي. په برتانوي هندوستان کې زاره واکمنان وغړ ميدل چې په هندوستان کې دانګريزانو حيثيت يو کلك ګوزارخوړلی و:

هغه څه چې دغو انتقاد کوونکو و نشو کړاي چې هغه درك کړي يا ده غو درنا - وي وکړي هغه مسايل وو چې زيات د برتانوي سياستمند ارانو په اذهانو کې وو هندوستان په جدي توګه ناراضه واو دافغاني جګړې دوام شايي دزيات تکليف موجب ګرزيدلی وای ځکه، چې دعلي ورونو چـې هغوي دهندي مسلمانانو دغور دځنګ محکښان وو په څرګند دول دامان الله خان ملاتړ کاوه او موهند اس ګاندي (Mohandas Gandhi) دافغانانو هـدفونه تائيد کړي وو. برتانوي مشران په شمال کې په نوي بڼه کې دزړې بلادرا څرګنديد لوله امله زيات ځوريدلي وو ځکه چه

بلشویکان په افغانستان کې فعال وو او هغوي د روسی لپاره جګړه ګټله اوغازي امان الله خان دهغوي داستاځود منلو ورخبروته غوږ ایښود ه. په لار کې دوه مکتوبونه دانګریزانو دجاسوس له خوا ونیول شول چې یو یې دغازي امان الله خان له خوا لینین Lenin ته اوبل یې دمحمود بیك طرزي لـه خواد بلشو یکانود بهرنیوچارو وزیرته استول شوي وو او دواړه یې دوستانه او د صمیمت ښکـاندوي وو. په دریم مکتوب کی اولاهم زیات خطرناك پیغام (چې په یوي ناڅرګندي طریقی سره لاس ته راغلی و مګر پرته له شك څخه په زړه پـوری و) یوتزاری پخوانی سیاسـتمدار میخائیل براوین (Michael Bravine) چی دی اوس یو کمونیست نماینده و دبلشویك حکومت دشرقی تبلیغانو څانګی ته لیکلی وچې هغه په کابل کې لههندی انقلابیونوسره زیات بریالیتوب ترلاسه کاوه . .

ددغه فعالیت په مقابل کې پر افغاني بهرنیوچار وباندې دانګریزانو کنترول بې ګټې ویعني په حقیقت کې داکنترول یوخندووڅکه چې برتانوي استاځي یې بیرون ساتل په کابل کې دغیرانګریزاستاځی دساتلوزړه پـالیسي صرف ترهغه وخت پوري اغیزمنه وه چې دیوه روسي پوځي برید ګواښ موجودو. خوپه دې وخت کې خطر دوسلو پرځای له نظریاتو او هغو فعالیتونوڅخه چې دهندوستان نا کرار وخلکوته متوجه وو منځ ته راغلی و .

افغانان په دې فکر کی وواولاهم په دې فکر کی دي چې هغوي دجنګ په ډګر کې خپله بشپړه خپلواکي وګټله. په کابل کی یوجوړشوی اغیزناك څلی دیـوه مرمري زمري ښکارند وی دی چې ددې څلي پـه تـل کې زمري دانګریزانودځوراو کړاوپه خـاطرپـه څنګیرونو کې دغبرګیدوپه حال کی لیدل کیږي او دخپلواکي دنمـانځلو لپاره داګست (August) میاشت وټاکل شوه. دتل په مقابل کې دنـادرخان جګړې هغه دجنګ یونامتواتل وګرزاوه اوغازي امان الله خان له جنګـ څخـه لـه یوه داسي محبوبیت سره میدان ته ووت چې په نادره توګه دیـوافغـان تـولـواك پـه برخه شوی دی .

خدای لوی دی خو له شنه اسمانه
با ران نه ا وری .(پښتو متل)

څرارلسم څپرکی

دافغانستان څرګندیدنه

افغانستان چې په پای کې بې خپله آزادي په بهرنیو چارو کې لاس ته راوړې وه پیل وکړ چې د ټولو ممکنو وسایو نه کو توجهه ځانته را وګرزوی. محمد ولي خان چې بو ځیرك اولایق تاجك وا ودامان الله خان په نظر سره يې زیاته ترقی کړې وه لویدیځ ته ديوه هیئات په مشرې وتاکل شو چې له هر هغه چا سره چې ده کولای شول خبرې اترې وکړی . روسیه ، جرمني ،ایتالیا او متحده ایالات سترځوا کونه وو چې بایدله هغو سره ولیدل شي اولومړنیو دربوقدرتونو سمدلاسه خپل رضایت اعلام کړ چې نړیوالې ټولنې ته ددغه نوي سړي د رانګ هر کلی وکړي . په متحده ایالاتو کې دهارډ ینګ اداره د ګوښه توب په یوه حالت کې له فعالیت څخه ولویدلې وه او زیات احتمال لري چې دافغانستان د دقیق موقعیت په برخه کې مشکوکه وه. ددې ادارې نا څرګند ځواب داوچې دسیاسی تبادلې مسأ له دې حتماً دآینده غور لپاره پریښودل شي .(۱)

لکه پخوا وس هم دافغانستان بهرنی سیاست د دې هیواد د پیاوړ و ګاونډ یو پر کړ و و ړ باندې ولاړ و په دې وخت کې له شمال څخه ګواښ له منځه تللی وکله چې بلشویکی رژیم د کورنی جګړې او دمتحدینو دلاس وهنې په مقابل کې جګړه وکړه،

په حقیقت کې د۱۹۱۹ کال داکتوبر په میاشت کې ددینیکن (Denikin) له خوا داورال محاصرې دانقلاب ضد لوړه څپه په نښه او وښودله. دغې کمزورتیا دافغانانو صمیمیت یا دزړه له کومې دوستي زیاته کړه چې دهغوی عنعنوي پالیسي داوه چې دګاونډي ملاتړ وکړي هغه چې دیوه خورا لږ فوري خطر مسأله منځ ته اچولې:

زیاتره افغاني مشران که څههم دمارکسیزم له اصلي ماهیت څخه بې خبروو، په حقیقت کې په پروپاګنده کې یې زیات شیان وموندل چې هغه ددوی خوښ شول چې کمونیست اجنټیانو کابل ته راوړي وه، په تیره بیا پسر «بورژوازي امپریالیزم» باندې دبرید لپاره په تبلیغاتو کې او داسیاخلک یې دې ته راپاڅول چې دخپلو ارو پایي بادارانو په مقابل کې را پورته شي. دلینین له خوا امان الله خان ته یو لیک چې نسبت مارکس ته یې زیات دماکیا ولي فلسفې ښه لرله، دبلشویکانو موقف په دې ډول څرګند کړ: «مونږ دکارګرانو او بزګرانو دحکومت په نوم خپله ښه هیله څرګنده وو چې له افغاني خلکو سره په سیاسي ملاکرولاس پورې کړو...دشوروي حکومت له لومړي ورځې څخه چې هغوی قدرت تر لاسه کړ ټولې نړۍ ته خپله غوښتنه اعلام کړې ده چې هغوی نه یوازې هیله لري چې دنړۍ دټولو خلکو لوی دي کـه واړه دخـود ارادیت حق په رسمیت و پیژني بلکې هغو خلکو ته مرسته هم ورکړي چې هغوی دخپلې خپلواکۍ لپاره مبارزه کوي. (۲)

وروسته له دغه، پیغام څخه یو سیاسي استاځی میخایل براوین چې یادونه یې دمخه شوې ده، د۱۹۱۹ دسپتمبر په ۱۲، کابل ته راورسید؛ که څوک برنس، مکناټن او کیو ګناري په دې کټګورۍ کې شامل نه کړي براوین اومړی رسمي خارجي سیاستمداردې چې افغاني پایتخت ته داخل شي ـ براوین که څخه هم بولنډ پاری شخصیت ونه بود یو ښه ژبپوه او یو ماهر مخرب و.

دبراوین دفعالیتونو په برخه کې انګریزانو ته په کابل کې داجنټانو له خوا

په مناسبه توګه راپور ورکړشوی او داسي عقیده موجوده وه چې دغه فعالیتونه چې تر ډېرې مودې پورې بې دوام درلود یاسرته رسیدل په سرحدکې د ستونځې ددوام سبب وو. په حقیقت کې افغانانو بر اوین یا هغه وعدې چې هغه په ټینګه سره وکړې ونه منلې او که څه هم افغانانو ډېر زیات دکرښې په اخوا قبیلو کې خپلو بې ځایو لاس وهنو ته دوام ورکړ، هغوی نسبت کمونیستي پروپاګنډې ته زیات دنیشلستي لوړو ارزوګانو په واسطه پارول شوي وو. څو تر هغه وخت پورې چې په هندوستان کې دبغاوت پرمخ تللې دوام درلود، انګریزانو په هرسرحدي یرغل کې ځټک او لورولیدل. په تر کیې باندې دسولې له تحمیل شو یو شر طونو څخه دهندي مسلمانانو کرکه اودترکیې او یونان تر منځ دجګړې زیات شوي پیچلتوب بې له شکه څخه په هندوستان کې او په تیره بیا په پنجاب کې دزیاتې خرپړ تیا (تشنج) موجب ګرزیدلي وو. بې له شکه دافغانستان حکومت مرسته وکړه چې دمسلمانو دغې کرکې ته لمن ووهي په تیره بیا وروسته له هغه چې غازي امان الله خان خپل شهرت اووقاردې ادعا په واسطه زیات کړی وچې د جګړې په دکرکی بې د خپل هیواد لپاره خپلوا کی ګټلي ده.

په حقیقت کې د ۱۹۲۰ کال په دوبي کی تقریباً شل زره پنجابي مسلمانان افغانستان ته ددارالسلام په حیث ولیږدیدل. دلته هغوي رز دساړه ژمي په واسطه بې زره شول او افغانان که څه هم صمیمي وو په خپل وار سره د مهاجرینود بهیر په اندازه بې زره شول. له او هامو څخه خلاص شوې زیاتره کله وال (مهاجرین) بیرته پنجاب ته لالهانده او سرګردانه شول چې خپل کورونه پیداکړې چې دلږ مذهبي ګاونډ یوله خوا لیول شوې وو.

دې کار په هندوستان کې دغازي امان الله خان حیثیت زیانمن کړ خو دانګریزانو اندیښنه یې زیاته کړه چې هغوې اوس په دې قانع وو چې امان الله خان تر کمو نیستي اغیزې لاندې راغلی وهغوې له افغانستان سره نز دې اړیکو د پلټلو او ټینګو- لو لپاره امان الله خان ته بلنه ورکړه چې دیوه نوې تړون په برخه کې دمذاکرو لپاره هندوستان ته استازې ولیږې.

افغانانو چې تل خوښ وو چې په نوو تړونونو باندې بحث وکړي دمحمود طرزي په مشرۍ یې یو هیئات میسورۍ (Mussoorie) غرونو ته ولیږه او هلته دانګریزانو دمذاکرو لار ښوونه دهنرۍ دابس (Henry Dobbs) له خوا کیدله. څونلدې غیر دوستانه وې ؛ افغانانو ونه منله چې له خپلو غوښتنو څخه تیرشي او د برخلی یې خپل کوربانه دتبصرو په واسطه خپه کړل چې تر مهارت او ادب څخه زیات دحقیقت ښکارندوي وې. کله چې له طرزي څخه پوښتنه وشوه چې ایا هغه موافقه و نه کړه چې هندوستان په فوق العاده دول ایبره ور (حاصل خیز) و، هغه ځواب ورکړ چې دا حاصل خیز و خوز یاته یې کړه چې هغه دهندي خلکو چې په ګیډه مار ه نه وو اووږي بر یښیدل له لیدلو څخه اریان پاتې شو . په دغه شان تبادلو کې کنفرانس بالاخره خراب شو .

د ۱۹۲۰ کال په اکتوبر کې افغانانو کابل ته یوه برتانوي هیئات ته دبلنی ور کولو په واسطه مبادله کړ. د ۱۹۲۱ کال په جنورۍ کې بوځل بیا دد اهس په مشرۍ یوه ډله افغاني پایتخت ته راورسیده او هلته یې له دوو افغاني مذاکره کوونو طرزي او نادرخان سره خبرې اترې پیل کړې . له افغانانو سره خبرو اترو یو ولس میاشتې دوام و موندی چې پرخپلو غوښتنو بې ټینګار کاوه او انګریزانو د هغوی غوښتنې ناممکنې ګڼلې ، په داسې حال کې چې انګریزانو دلارد کرزن پر روش باندې ټینګار کاوه چې هغه د بهرنیو چارو وزیر و . هغه دامیرحبیب الله خان دسیاسي بریالیتوب راهیسې چې په ۱۹۰۶ کال کې یې لاس ته راوړ دافغانانو پرضد واو په هندوستان کې بې دخپل حکومت دستونځو ملامتې دافغانانو په بې جهته فازولو باندې اچوله. هغه په لندن کې د۱۹۱۹ کال ګرځنده افغاني هیئات ته یوسوړ هر کلی کړې و او په ډانګ پیلي وویل چې افغانستان دې حتماً دهندوستان له حکومت سره معامله کولو ته دوام ووکړي.

په عین وخت کې دانګریزانو ویره دافغانانو او شوروي یانو تر منځ پر صمیمیت باندې د ۱۹۲۱ په اګست کې ددغو دواړو تر منځ د یوه تړون په واسطه زیاتیدله چې افغانانو ته

تر زیاتې اندازې پورې غوره وه - یا داچې غوره به وای که چیرې عملي شوې وای. تړون د دواړو هیوادو ونو ترمنځ دا ړیکو له ټینګو لو نه برسیره افغانستان ته د پنجده سپارل، په هرات، میمنې، مزار شریف، غزني او کندهار کې د بالشویکانو د قنسلګر یو جوړول او افغانستان ته په کال کې د یو ملیون سرو زرو یا سپینو زرو روبلو د مرستې ورکول ایجابول. په تړون کې په دې مساله هاندې چې خوار بلو شیکان به روبل له کومه ځایه لاس ته راوړي بحث ونه شو:

د ۱۹۲۱ کال د نومبر په ۱۵، افغانانو خپل چمتو والی اعلان کړ چې له انګریزانو سره یو تړون لاسلیک کړي چې د صبر ناك دا بس د زیاتې اریا نستیا موجب وګرزیده. دې تړون چې د افغان - انګلیس اړیکو لپاره یې یو بنسټ پرېښود ځواړلس مادې لرلې او تر هغه وخت پورې د اعتبار وړ و ځو چې په ۱۹٤۷ کال کې انګریزان له هندوستان څخه و وتل. د تړون لو مړنۍ پنځه مادې د سیاسي هیئاتونو او کارکوونکو د تبادلې په باره کې وې؛ شپږ مې مادې افغانانو ته د هندوستان هاغې خوا ته د نامحدود ترانزیت حق ورکړاو او و مې مادې ځرګنده کړه چې د افغانستاني مالونه په بیړۍ کې را تلل باید له ګمرکي محصول څخه معاف وي. هلته په تړون کې د ډیورنډ د کرښې په ختیځ کې د پښتني قبیلو د خودمختارۍ، څه یادونه نه وه شوې؛ خو د دواړو هر یوه موافقه وکړه چې بل ته خبر ورکړي که چیرې پولې ته نږدې د قبیلو په مقابل کې د پوځي عملیاتو فکروشي. (٤) دغه تړون به ناممکن وای که چیرې افغانانو خپل د آموسین هاغه خواګاوندیانو په مقابل کې په خپلو کړوو وړو کې یو بد لون نه وای راوستی چیرې چې د بلشویکانو د انقلاب غوغا، د انقلاب ضد کسانو شور او زوږ او د متحد ینولاس وهنه خپل اوج ته رسید لـه. د دې لپاره چې پوه شو چې دغه بدلون څنګه منځ ته راغی، په سیمه کې یو څه د وضع درکول ضروري دي.

د منځنۍ اسیا سیمې چې د اموسین شمال ته پرته دې دیوڅه وخت لپاره د روسانو تر کنترول لاندې وې که څه هم په سیمه کې د روسي اداره چیانو او عسکرو په شمیر کې د تاجکو، ازبکو او ترکمنو په وسیله تر زیاتې اندازې پورې زیاتوالی راغلی و؛

يو ازې خيوا او بخارا تش په نامه سره آزادو وا و په حقيقت کی دوا ړو له روسي حکومت څخه امر ونه (دستور) تـر لاسه کول .

په دغو سيمو کی چې توته توته کيد ونکې گنده والي يې يو وخت پر لمين پايتختو نه وو ، انقلابي ولولو په بيرته پاتـې خلکو کې وده کړې وه چې هغوی د روسي گوډ اگيانو تر فاسد ي حکمراني لاندې وو . شوروي انولاړو مبې په تاشکند کې قدرت تر لاسه کړی وحتی دبلشو يکانوله کودتا څخه ، هم دمخه چې د ۱۹۱۷ کال په نومبر کې يې په پترو گراد کې وکړه . داز بکو دمنگت (Manguit) قبيلې امير سيد عليم خان د ۱۹۱۱ کال راهيسې په بخارا کې حکمر ان واود ده کورنۍ د ۱۷۸۳ کال راهيسې دهيواد واك په لاس کې در لود. که څه هم سيد عليم خان ته روسانو لارښوونه کوله اود خپل نيکونو بشپړه قدرت يې نه در لوده ، هغه کافـي واك تينگك وساته چې خپل شخصي هوسونه ترسره کړي ياو رڅخه خوندواخلي چې په هغو کې د هلکانو لپاره يوه ليوالتيا هم شامله وه . دغو تمايلات ـ وانقلابي دلـې ته چې جد يـد يا (نوی) حزب بلل کيده نورهم دحر کت قوه ورکړه چـې غړي يـې دځوانو ترکانو دپـر وگرام په واسطه لمسول شوي وو چې په لويد يځ کې اوسيدل. هغوی پاريدلي وو کله چې دکرينسکي (Kerensky) دلنډې مودې حکومت بخارا ته بشپړه خپلوا کي ورکړه او کله چې امير سيدعليم خان داخبر گنده کړه چې هغه په نظر کې لري چې د تيرې زمانې په څېر سري استبدادته ورو گرځي . په ۱۹۱۹ کال کی دجد يد له خوا يو قيام چې دمنځنی اسيا دسره گارډ د يو ټولي واحد ونوله خوا يې ملاتړکيده په نا کامۍ سره پای ته ورسيده او دزيات ظلم او فشار په وسيله تعقيب شو. څو که څه هم روسيې ته داورگادي پټلی له منځه تللې وې ، يو ټولي چې بلشويکانو ييلو کړ چې په نو روسيمو کې بريالي شي ، هغوی بخارا ته راستانه شول . دلته هغوی ديو څه وخت لپاره دهدی سپاهيانو ديوې قرې له خوا چې مشري يې دجگروال ميلسن (Malleson) په غاړه وه ايسار شوي وو دمتحد ينو دلاس وهنې يو براوچې په بشبړ دول پاتې کـيز ي مـگر په نا څـر گند دول ، او هغه پای ته ورسيده کله چې بر تانوي قواپه پارس کی مشهد ته واپس شوه .

دا پیښه په یوه داسې وخت کې منځ ته راغله چې هغه وخت د افغانانو او کمونیستانو ترمنځ اړیکې لا هم صمیمي او دوستانه وې. د بخارا په دربار کې چې هلته افغاني نفوذ قوي و امیر ته مشوره ورکړل شوه چې له روسي انقلابیونو سره سوله وکړي. سید عالم خان چې په بې اعتنائي سره یې موافقه کوله له ویرې څخه یې دې شکل یې پیشګوئي وکړه چې «بلشویکان به د کنټرول تر لاسه کولو سره سم بې له شکه خپل غچ د بخارا شریف پر خپلواکې دولت باندې د بریدکولو په واسطه واخلي.»(۵)

د امیر خبره یا پیشګوئي سمه وه. د ۱۹۲۰ کال د آګست په ۲۵ فرونز (Frunse) په ترکستان کې یې سور پوځ (RedArmy) ته قومنده ورکوله خپلو لښکرو ته امر وکړ چې له جدیدانو سره کومک وکړي او پر بخارا باندې بریدوکړي. داخل فتحه بشپړه وه. د ۱۹۲۰ کال د سپتمبر ۲، او له پایتخت سقوط وکړ. بخارایي لښکرو لږ مقاومت وکړ که څه هم د افغاني اجیر وعسکرو یوې ډلې چې د امیر سید علیم خان په خدمت کې وه په لیوالتیا سره جګړه وکړه.

دا ډیر زر بخارایي اصلاح غوښتونکو ته څرګنده شوه چې د امیر سید علیم خان بریالی یا ناکامه په خپل سري استبداد ادعای یوازې زیات مطاق ظلم او فشار نیولی و. سره ګار د چې د ملګو نو سیاسی کمیسارانو له خوا تشویق شوی و تصمیم نیولی وچې یو نوې ټولنه جوړه کړي چې هغه د انقلابي یې دیني پربنسټ باندې ولاړه وه یعنې د ټولنې محافظ کارانو او مسلمانانو دواړو ته پرته له کفره څخه بل څه نه.

د هغوي د مقاومت او د کمونیستانو د تکتیکونو راپورونه کابل ته له کډوالو (مهاجرینو) سره چټک شول چې هغوی له بخارا څخه وو. دا ټول د غازي امان الله خان او د افغاني مشرانو په نزد اخلالوونکي وو د دوی د زیات دازبکو او ترکمنو له سببه نه بلکې له دې سببه چې بخارا یو وخت د اسلامی بوم مرکزو. څرنګه چې کمونیستي فشارونو دوام وموند، په زرګونو ترکمنان د[2] مو له سین څخه تیرشول او افغانستان ته لاړل. دا چې ځینې له دغو تښتیدلیو څخه خپل د قره قل پسونو رمې له ځانه سره راوستلې د هیواد د راتلونکی اقتصاد لپاره زیاتې مهمې وې. هغوی ته

دمیلمه‌پالنې له مخې تودهر کلی ورکړل شواوپه شمال لویدیز افغانستا ن کې ورته ځمکې ور کړل شوې. خود کافر و دخپل هیوادد واك یاحاکمیت بیانـونه اوددې هیواد پرمسلمان نفوس باندې د کمونیستي کنـترول شدت پاسخیتـو د هغوی زیاتیـد ونکي قار او کر که را و پارولـه کله چې دله دله کـله والـو (مهاجرینو) دوام ور کړچې دپه زورزناکونې‌اوبې‌حرمتی له کیسو سره جنوب‌لورته‌وتښتي.

غازي امان اله خان چې تل به یې خوبونه لیدل، اوس یې دغې والي (عظمت) (یونوی خوب یاخیال درلود. داځل داخیال یاخوب دپان تورانیز م (دځوانو ترکانوهدف) (Pan — Turanism) دمفکورې پربنسټ ولاړ و چې ترمـړ ه کیدو وورو ستهٔ پهٔ لومړې نړیواله جګړه کې دتر کې له ماتې سره بیارازوندې شوې وه کله چې ترکې نیول شوې سیمې لـه روسي کنټرول څخه ووتې . په حقیقت کې که څه هم ازبکان ، ترکمنان ،قرغزاودافغانستان‌ځینې‌چارایماق تر کي وو،افغانی مشران نهٔ ترکي وو اونه هغوي دګډ هویت زیات احساس‌درلود. خوڅرنګه چې افغانستان په سیمه کې یوازنی خپلواك اسلامی دولت و، داغازي امان الله خان‌ته څرګنده شوه چې شایې‌هیوادیې‌نسبت‌پان تورانې غورځنګ (Pan — Turanian) ته دیوه‌پان اسلامي (Pan — Islaamic) غورځنګ په حیث چې‌هغهٔ یه یې خوب لیده دیوراتړلو ونکي اویوځای کوونکي‌تکي په حیث زیات خدمت وکړي .(٦)

دغه عالي‌لو یه هیله کابل ته دبخارادفراري امیرد رارسیدوپه وسیله او دیوې بلواپه اوسطهٔ چې د۱۹۲۱کال په پسرلي کې پهٔ روسي‌تر کستان کې جـوړه شـوه چې څه ناڅهٔ دپولی دشمالي ازبکوپه منځ کې دافغاني دسیسوپه نتیجه‌کی منـځ ته راغلې وه .

روسانودې پاڅون‌ته دبسماچي نوم ور کړې وچې‌په تر کي کې ورته(باندیت) وایي .دانوم پهٔ پای کی استعمالیده چې په منځنی اسیاکی تـول کمونیستي ضد فعالیتونه مشخص اوبیان کړي . که څه هم هلته‌په‌برخه والو، ګډون کوونکو کې لارې وهونکي وو(په تیره بیاتر کمنوچـی دیره موده یـې غلاکړې وه اوقکړیې

کاوه چې غلا یوعزلمن کسب هي)، زیاتره له یاغیانو څخه یاخو مسلمانانو ووچې پرمذهب باندې دکمونیستي له امله په قارشوي وویاازبك ناسیونالستـان ووچې هغوي لیوال ووچې دروسـې کنترول مخه و نیسي .

بغاوت دلوقي (Lokai) وادي په ازبـکو کې پیل شواوزر یـې کمـو نسیستـا ن اودهغوی ملاتړ چې بخارائي ځوان حزب (Young Bokharanparty) و تقـر یـبـاً لاندې کړي وو. دیاغیانو مشر دسرتیر وددلې مشراودآسو نو یوپخوانی غل ابراهیم بیاك وچې هغه غایب امیرسید عليم خان سمدلاسه سراعلی قوماندان او په مـناسبه توګه یـې دشاهي غوجلوباشي یاامیرمقرر کړ .

زیاتوافغانانو په بلواکې برخه واخیسته اودوسلواوګولیو وه ثـابتـه ز یرمـه له پولې څخه راتیره شوه . نادرخان په شمال کې افغاني قوماندان مقرر شواوورته لارښوونه وشوه چې له بسماچي سره مرسته وکړي پرته له دې چې خپل هیـوا دپـه مستقیمه توګه پکښې شامل کړي. له هغه سره دبسماچي دیوه نوي مشر له منځ ته راتللوسره مرسته وشوه چې دانوی مشر پخپله انورپاشاه وچې هغه د درې ګونـي اتحاد یوغړی وچې دلومړی نړیوالې جګړې په ترڅ کې یـې دترکیـې حکمرانـي کـړې وه. لایـق او بـې رحمه انورچې داستانبول دیوه مړي مینځونکي (مرده شوی) زوی و، ځرګندوالي یانومیالیتوب ته دخپل پورته کیدنې په دوره کې له یوې شهزادګۍ سره واده وکړاو په ترکیه کې یې ار مینیان له منځه یوړل. دترکانو ماته او قدرت ته دمصطفی کمال رسیدل چې هغه دانور رقیب او دښمن وانور مجبور کړي وچې دتل لپاره وتښتي. مسکوته، تر رسیدو وروسته هغه بلشویـکي مشران قانع کړي ووچې دادهغه تقدیروچې دمارکس فلسفې ته داسلام له فلسفي سره وفق ورکړي؛ او رښتیاهم دهغه نوم لاهم په اسلامي ملکو کې یوستر نوم و. انور باکو ته دهغه څه لپاره لیږل شوی وچې هغه کمونیستا نو دختیځ دمظلو موخلکوشورا (Congress of the Opressed Peoples of the East) بللې وه، هغه هلـته پـه چټـکۍ سـره ځـان له خپلـو کـو ربانو څخه دښـکـار په یوه سفرکې په ځنګ کـړ . هغه بل وخت په بخاراکې ښکـاره شو او هلته یې

خلک دجهاد او پان تورانیزم لپاره راوبلل. (۷)

دابراهیم بیگ لیاقت او دانورحیثیت د بسماچي داعیې یا مقصدته باارزښته وو؛ خواینده پېماشینګنو، زیاتو چاودېدو نکو موادو، تنظیم او سازمان پوري اړه درلوده. د ۱۹۲۲ کال دجون په ۱۲ دانور پر لاربنوونې از بك آمي سواران بارسون ((Barsun ته نږدې په څپونکې توګه مات شوي وواو دآګست په ٤، پخپله انور افغانی سرحد ته نږدې په یوه اخ اودب کې دبوه نا معلومـه (سره) Red سو اره سري د تـوري په واسطه تو ټه (قطع) شوی و

امان الله خان ته خبر په داسې حال کې ورسیده چې هغه په شمالي سرحد کې له نادر خان سره مشوره کوله. هغه د یوځـه وخت لپاره دآموسین په شمـال کـې د څرګندې پراختیا په واسطه نارامه شوی و او په دې وخت کې یې پریکړه وکړه چې په شمال کې دپراختیا غوښتنې له تولوادعاګانو څخه تیرشی او دپخوا په شان هغه په ختیځ او جنوب کې متمرکز کړي. بې له افغانی کومك څخه بسماچي غورځنګ بوه میرنی خود بانلهډیني بریدونو یوه بې ګتې لړی ته سقوط کړی وچې ابراهیم بیگ دوام ورکړ چې دیو څو کلونو لپاره دبانلهیتی برید ونود بی ګټی لـړی لاربنوونه وکړی. فراری امیر سیدعلیم په کابل کې دیوه قره قلي سوداګر په حیث یو بې خونده موجودیت ته ځاي پر ځاي شو چې په دې کار کې یې له افغانی حکومت څخه مالي مرسته تـرلاسه کړه خو د پر و مبینو خوشالیو لپاره یـې وخت ترلاسه نه کړ. په داسې حال کې چې دافغانانو او روسانو ترمنځ اړیکې خر ابی شوې وې داپه همدې وخت کې وچې انګریزان دغیرعادی پاملرنی ورو ګرزېدل. غازی امان الله خان چې دانګریزانو غوښتنې بې منلې وې له هندی انقلابیونو څخه وغوښتل چې له افغانستا ن څخه ووځي داځ، ګرانه پریکړه نه وه ځکه چې حتی دافغانستان میلمه پا لنه د د غـو دا یمې میلمنو په واسطه ترفشار لاندې راغلې وه. زیاتره له هغـو څخه روسیې تـه لاړل اوهلته دهغوی سور هر کلی وشو.

په عین وخت کې د کابل لرغوني ښار په ضعیف دول سره جهانـي بښه غوره

کوله کله چې دشوروی اتحاد نمایندګي په ۱۹۳۱ کال کې جوړه شوه او ورپسې برتانوی، فرانسوي، ایټالوي او ترکي هیئاتو نه منځ ته را غلل. زیاتره له دغو بهرنیو څخه خپل زیات وخت افغانانو ته په بلو وړ کولو کې تیر کړ چې د نمایندګانو په حیث عمل وکړي چې کله کله بریالي وو خو ډیر ځله ناکام هم وو. د دغه فعالیت را پورونه چې تریوي اندازي پورې پکښې مبالغه شوي وه چې افغانی حکومت ته را اورسیدل لږ کار یې وکړ چې د بهرنیو په برخه کې د دې حکومت بې اعتمادي کمه کړي.

تر ۱۹۲۲ کال پورې د انګریزانو په مقابل کې د افغانانو موقتي دوستۍ لاړو مبې په شمال کې د هغوي د ځانګړو هیلو له انحطاط او په سرحد کې د برتانوي فعالیت له بیا پیل کیدو سره کمزوري شوي وه. که څه هم د کمونیست اجنټانو د سیسو هم په دې برخه کې خپل رول لوبوه خو دا یو کود سیستوالي له پاره ستر او مهم دلیل په پښتني قبیلو کې د انګریزانو علاقه وه چې هغه د دیورند د کرښې د هغوي په خوا کې پرتې وې چیرې چې د افغان او انګیس د جګړې راهیسې د کرزن پخواني سیستم له منځه تللی و. حتی که څه هم بشپړ قبایلي ببلواګډنی په مشکلاتو سره ځپل شوي وي، جدا یا منفرد بریدونو او یرغلونو نه یوازې دوام موندلی و بلکې خوراناوړه کیدل. د دې اداره چې د انګریزانو په ویره کې زیاتوالی راوای، قبایلي خلک په پوره اندازه د تمدن په ناروغی اخته شوي وو چې هلته په دې وخت کې د برتانوي مامورینو پر ښځو او لوښو باندې کله کله برید و نه کیدل کوم چې تر دې وخته پورې ناربرولي پاتې شوي وو. (۸)

په ۱۹۲۲ کال کې پېښو باندې دیوه کنټرول په توګه، چې سرحدي دنده یې په زیاتیدونکې توګه نامنلې ګرزوله، انګریزانو د کرزن د ساکن سیستم او د پخواني سیستم تر منځ یو روغ جوړه ومنله یعنې تجاوزکاري زیات لګښت ایجا بوه.

دقبایلي قومي عسکرو ځای چې د هغوي یې اتباري په افغانی جګړو کې ښودل شوي وه خاسدارانو او څارندویانو نیولی و هغه کسان چې هغوي له قبیلو

څخه اخيستل شوي وو او هغه کسان چې د خپلو ځانګړو ملکانو خدمت يې کاوه. دغو کسانو د خپل يوازني يونيفورم په توګه يو خاص لنګوټی درلود ؛ هغوي خپل ځانګړي رخيز توپکونه مجهز کړل او او ترينه توقع کيده له چې په قبايلي سيمه کې د قانون او نظم ظاهري بڼه وساتي.

بل نوښت دا و چې دننه په قبايلي سيمو کې سړکونه جوړ کړي او په دې هيله په وړاندې مواضعو کې منظمې لښکرې ځای پر ځای کړي چې هغوي به و کړای شي چې په چټکۍ سره د قبايلي بغاوتو نومخه ونيسي پخوا له دي څخه چې دخپريد وموقع پيدا کړي. خو کله چې د مثال په ډول، په وانه (Wana) کې په عسکرو باندې فشار راوستل شو چې په ترغوني کې داغزن مزي لرونکي سنګرونو شاته ولاړ شي چې دې کارنه د ځه شي په برخه کې داد ورکړاو نه اغيزمن ثابت شو

په پای کې د کرزن د پلان پراختيا قبيلو ته مالي مرستې ايجابولې چې کولای شول امنيت وساتي او د هغو کسانو په مقابل کې يې تنبيهي عمليات ايجابول چې هغوی لا هم بر يد کول زيات په زره پورې ګاڼه. دغه رسوا او بدنامه او بيچاړ کړه ، وسوځوه او وتښته ، پروګرام بايد د فضائي بمبار يو د استعمال په واسطه بياوړی شي .

هلته بې له ځنډ څخه د افغانانو له خوا مخالفت و شو ، په تيره بيا د دې پر يکړې په مقابل کې چې منظم يونټونه په وړاندې مواضعو کې ځای په ځای کړي. په دې کې افغانانو خپلې خوږي او په زړه پورې د اختلاف وړ سيمې ته يوګوانښ او يوه اشاره درك کړه چې انګريزانو اراده کړې ده چې په آزادو قبيلو باندې خپل کنټرول پراخ کړي. په دې ډول، د ١٩٢٢ کال په وروستيو وختو کې کله چې انګريزانو پيل وکړ چې دغه پروګرام عملي او تطبيق کړي، افغانانو خپل کسات د قبايلي جنګ تودو ونکو چې له هغوی څخه يې اجوره اخيستله د قهر او غضب د زياتولو په واسطه او له سرحدنه هاغه خوا ته د نورو جاسوسانو د ليږلو په واسطه واخيست. نسبتاً ډير معاشونه يا مالي مرستې يو شمير وزيرو ، مسعودو ، مومندو او اپريديو ملکانو او ملايانو ته جاري شوي وې

چې دغه کسان نه یوازې بر تانوي ضد بلکې په طبیعي ډول جګړه مار وو. برسیره پر دې افغاني سرحدي مامورینو په نظر کې درلوده چې قبایلي یاغیان ته پناه ور کړي چې لا پخوا یې په اداره شوې منطقه کې پر قریو باندې د ناڅاپي حملې کولو، بریدګولو لوټولو او د ماشومانو د تښتولو عادت درلوده او پس له هغه به یې د دیورنډ د کرښې په آخوا کې بیرته امن ځای ته په سپکو ګامو ځغستل. هغو حدودو چې په نښه شوې نه وو یا غیر منطقي حدودو و سرحد د دغه رازشیانو لپاره د ژوند هدف وګرزاوه. وزیرواو مومندو دواړو د پولې په دواړو خواوو کې خپلوان درلودل او په مساوي ډول غښتلیو او تکړه اپریدو افغانستان ته یوه عقبي لار درلوده. په نتیجه کې لږ تر لږه یو زر نفر وچې د برتانوي پولیسانو له خوا د غوښتل شوي وو، د ننه په افغانستان کې وو او تر ۱۹۲۳ کال پورې وضع نه زغمل کیدونکې ګرزیدلې وه. کله چې غازي امان الله خان له سرحد نه په آخوا مشرانو ته کابل ته بلنه ور کړه، هغوی ته یې سوغاتونه ور کړل او هغوی ته یې د خپل ملاتړ وعده ور کړه او انګریزانو خپل تصمیم اعلان کړ چې سیاسي اړیکې و شلوي او پوځي ممکن عمل یا اقدام ته یې اشاره و کړه.

دغه کار تند خویه غازي امان الله خان آرام کړ چې هغه څو مره چې د ده خطابو وښودل، تر هغه لږ له خپل توان څخه داده وچې دیوه برتانوي برید په مقابل کې په اقدام لاس پورې کړي. برسیره په دې افغانستان په دې وخت کې له خپلو قبایلي ستونزو سره مخامخ و، چې افغاني مشرانو عقیده لرله چې د دغو ستونزو سبب لږ تر لږه تر یوې اندازې پورې جاسوسي کول او د انګریزانو له خوا لمسول کول و.

د ۱۹۲۴ کال په مارچ کې هلته منګلو او د خوست ځاځیو یوه بلوا و کړه. څرنګه چې په افغانستان کې ناڅاپي قبایلي بغاوتونو او بلواګانې زیاتې وې او معمولاً یو شمیر محتاطانه بلوې په وسیله غلې کیدای شول، داپه اوله کې جدي و نه ګڼل شول. بله دا چې هغوی له نورو قبیلو سره اړیکې نه درلودې مګر په حقیقت کې یې په پراخه پیمانه توګه له پیاوړو غلزیو او وزیرو سره اختلاف درلود چې د دوی سیمه د هغوی له سیمې سره هم سرحد وه.

داسې عقیده موجوده ده چې اصلاً بغاوت دغازي امان الله خان دځینو تولنیزو اصلاحاتو له امله منځ ته راغلی وځکه چې ددغه بغاوت لارښو ونه دملایانو له خوا کېدله په تېره بیا د متعصب ملاعبدالله له خوا چې دګودملاپه نامه هم شهرت لری.

خوزربونوې مشرعبدالکریم خان منځ ته راغې چې نومـوړي د فـراری امیر یعقوب خان زوی و ؛ که څه هم هغه له یوې مینځې (صیغه ئی ښځې) زیدلي و په دې وخت کې یې دسلطنت ادعا وکړه. کله چې افغاني لښکرې چې دپاڅون د اداره کولولپاره لېږل شوې وې بې تأثیره ثابته شوې، پرافغاني حکومت باندې فشارواچول شو چې له نورو قبیلو څخه دمرستې غوښتلو خطرناك ګامونه اوچت کړي. یوشمیرمومندو، شینوارو، وزیرو او اپریدو د افغاني حکومت غوښتنې ته ځواب ورکړ؛ مګرحتی د هغوی له مرستې سره هم وضع جدي اوخطرناکه وه او په یوه وخت کې دیاغیانو لښکریوازې یوځومیله له کابل څخه لرې و. که چیرې پیاوړ وغلزیودمنګلو په طرفداری په جګړه کی برخه اخیستې وای ، پایتخت به په یقیني ډول سقوط کړی وای ؛ خوپخوانـی دښمنې ګانې دچـوراوچپا وتـرهیلـې دیرې قوي وې او غلزي بې طرفه پاتې شول. په پای کې په چاراسیاکې د حکومت برې بغاوت پای ته ورساوه چې د غه برې تربوې اندازې پورې دهغودووالوتکو داستعمال په نتیجه کې دحکومت په برخه شوی وچې دانګریزانو له خوا ورته پوره ورکړل شوې وې. ګودملاکابل ته راوستل شوا واعدام شو په داسې حال کـی چې عبدالکریم په هندوستان کې خپلې پناهګاه ته ستون شو . غـازی ا مـان ا لله خـان (افغاني آشوکا (Afghan Asoka) په چټـکې سره دبري یوه نوې ستنه ودرلودله اودغه یوه یې «پرجهل باندې دپوهې بري ته» اهدا کړه . (۹)

دمنګلو یاوادرسونه لرل چې ځینوسیاسي کتونکوته څرګند ووخوهغه په ځا ن داده غازي امان الله ته څرګند نه وواودده له نظره پټ وو .

دافغاني پوځ پرله پسې کمزورتیاڅرګنده وه او داښکاره وه چې افغاني حکومت قدرت نه درلوده چې د بلوامخه ونیسي چې هغه دیوشمیرپیاوړقبیلولـه خواسرته

ورسیده. اضافي لمسون چې انگیزه یې عبدالکریم یاغیانوته پهلاس ور کړې وه وښودله چې مرتبې څښتن چې په مستقیمه توگه یې له هیڅ یوې برخې و الوقبیلو سره اړیکې نه لرلې کولی شول چې دحسادت اغیزې لږې کړي او دهغوی ترمنځ همکاري ته وده ورکړي اوزیاته یې کړي .

افغانان لاتر اوسه پورې په دې عقیده دي چې دغې بلوا ته د انگریزانوله خوا لمن وهل کېده چې د غازي امان الله خان له سرحدي خطرناکې پالیسی سره مخالفت وکړي اوغوښت ته دعبدالکریم سفرد برتانوي جاسوسانوله خوا برابر شوی و. لکه څنگه چې په دغه ډول ترچینې لاندې دچړې (چاره تر چینې لاندې پټ گرځول اوعملیات ترسره کول) په عملیاتو کې معموله ده ، هلتهددغه تورکوم ثبوت نشته؛ خونه د دې احساساتي خصلت یادغهډول تورونوته دافغانانوتمایل اورغبت ثابتولی شي د ایوبې اساسه ده . د ځمکې پرمخ یولږشمیرځایونه ددې شاهد دي چې هلته پټ فعالیتونه د افغاني سر حد په پرتله ثابت او برېالي وو.

دلمسو لوعلت چې هر څه وي،په دې کې شك نشته چې بلوا دامان الله خان دتولنیزو اصلاحاتو پهمقابل کې دقبایلي مخالفت په واسطه پیلشوه. پهقبیلوکې ملایان یو پیاوړی قوت وځکهچې خلکو د هغوی په روحاني قدرت دومره رښتینې عقیده نهلرله څومره چې د هغوی په وینا باور کاوه یعنې خلکو د هغوی له وینا تر د هغوی پهروحانیی قدرت زیات عقیده لرله . زیاترو قبایلي ملایانو ددین په برخه کې چې هغوی یې ادعاکوله،اوهغهیې څرگنداوهلږمعلومات درلوده،مگرهغوی معمولاً نصیح اودقبایلي خلکو داحساساتو په پاورلوکې لایق وو. همدارنگه هغوی دبدلون په مقابل کې یوه محافظه کارانه ویره درلوده چې اسلام تهتر گواښ زیات له دې امله وه چې دغه بدلون بنایې د هغوی د امتیاز ځانگړو موقفونو ته زیان ورسوې چې هغوی د خپلو پیروانو دزیاتي ناپوهی په وجه ترلاسه کړي وو.

دغه زیاتېدونکې مخالفت غازی اماناله خان ته څرگندنه واوددهلهنظره پټ وهغه چې یو ریښتنی اوایدیالست اصلاح غوښتونکی وچې رښتیاهم غوښتل یې اصلاحات

منځ ته راوړي.خو دده پلانونو غیرعملي اړخ درلود . د هغه سخت اوبیاوړي ملي غرور دده د خپل هیواد دبیرته پاتې کیدې په واسط صدمه ولیده او ددې ترڅنګه دزیاتو افغانانو ملي غرور ته هم زیان ورسیده چې دچټکو بدلونونو په باب بې معلومات درلوده چې په تولنه نړی کې پیل شوي وو. له بدمرغه هغه دزیاتو اسیائي او افریقائي اصلاح غوښتونکو په شان ونشوکړای چې دادرك کړي چې غربې پرمختګ نظر تولیزو نمونو ته ترزیاتې اندازې پورې د اقتصادي پرمختګ نتیجه وه . هغه تر زیاتې اندازې پورې د تولنیزو اوکلتوري اصلاحاتو اهاره کوښښونه کول یادهغه دهخو هدف صرف داوچې د افغانستان بیرته پاتې کیدنه د غربې کارونو په یوې نری پردې سره پټ کړي .

ځینې دهغه له پروګرامونوڅخه د هوښیارۍ اوحکمت څرګندوی وو. په ۱۹۲۲ کال کې هغه د فرانسې شرقي انستیتوت ته اجازه ورکړه چې په افغانستان کې د لرغون پیژندنې کار پیل کړي چې هلته یوازنی پرمبنی پلټونکی د انګریزانو په یرغلګرو پوځونو کې لیوال اماتوران و ویادمیسن په شان پخواني کتونکي اوچیرته چې په نتیجه کې د بشرد ژوندانه د لرغوني دورې په برخه کې د معلوماتو یوغني کان په حقیقت کې لاس ناوهلي پاتې و. ځینې ګټوري کیندنې د شرقي انستیتوت له خوا او د دغسې قابلو استاځولکه فوچر (Foucher) اوګودارد (Godard) له خوا شوي دي خو یوه زیاته اندازه کیندنې پاتې دي چې باید سرته ورسیږي - دایو کار دی چې موجوده حکومت په غاړه اخیستی دی .

دغازي امان‌الله خان له پروژو څخه یله دښوونې اوروزنې په برخه کې وه. په ۱۹۲۲ کال کې دحبیبې لومړنې اباداونکي کار د یودویم ښوونځي په واسط بشپړ شو چې هغه داستقلال ښوونځي وچې کارکوونکي اوستاف یې یوځوتنه فرانسوي ښوونکي وو. په د غوباندې وروسته یوشمیر نور ښوونځي ورزیات شول چې هغه عبارت وود غازي ښوونځي څخه چې ښوونکي یې په بریتانیا کې روزل شوي تعلیم یافته هند یان وو او د نجات ښوونځي څخه چې ستاف یې المانیان و

وه. دا په یوه هیواد کې چې هلته د نفوس له لږ تر لږه په سلو کې ۹۵ نالوستي (بې سواده) دي یو بې مترې او نیمګړی پیل و، مګر دا مشکله وه چې د افغانی مینه د وال او پلرونو تعصبونه له منځه یوړل شي چې د هغوی ویرې چې ښوونه او روزنه به یې د هغوی بچو څخه کافران کړي د ملایانو په واسطه د هغوی په زړونو کې ژوندی ساتل شوې وې . د غازي امان الله خان تعلیمي پروګرام هم هغه تېروتنې ته ادامه ورکړه چې انګریزانو په هندوستان کې په خپل تعلیمي نصاب کې کړې وه او هغه دا وه چې تعلیمي نصاب او پروګرام یې علمي او غیر فني یا غیر اختصاصي مضامینو ته محدود کړل شوی و .

غازي امان الله خان له پوځي پروګرام سره ازمینه درلوده او ترکي ښوونکي هغه چې ده استخدام کړي وو ددې پر ځای چې د عسکرو د مورال یا مؤثریت د ښه کولو په برخه کې مینه ښکاره کړي د خپلو نسبتاً زیاتو سخاوتمندانه معاشونو څخه د ګټې اوخوند اخیستلو په برخه کې زیاته مینه ښکاره کړه . له بلې خوا غازي امان الله دو دانیو په جوړولو کې زیاته علاقه لرله او ځان یې دو دانیو جوړولو پروګرام ته وقف کړ . د هغه ستر بریالیتوب د پغمان داورې ځای په بیا جوړولو کې وچې تقریباً اتلس میله له کابل څخه لرې دی او هلته هغه بڼسیره پریوې سینما او د مسابقې یو خط السیر په مصنع الماني سبک (Style) سره یو شمیر استو ګنځي جوړ کړل . لا یې هم زیات کوښښ اولوړه ارزو درلوده چې یو نوی ښار (دارالامان) چې له کابل څخه تقریباً پنځه میله واټن لري، د انقرې په ترکي سبک سره جوړ کړي . څرنګه چې د پر اختیا لپاره یې ځای نه درلوده نو د هغه د نوي ښار د جوړولو مفکوره یو ښه مفکوره وه؛ مګر داد پاچا د نورو تشبثونو او پروژو په څیر د هغه دلږ زیدونکې یاد زړه نازړه ایو التیا تابع وه او هیڅکله بشپړه نه شوه .

ي څرنګه چې غازي امان الله خان له یوه پلان څخه بل پلان ته ګامونه اوچتول هغه په غربي طریقې سره د روزل شو یو ځوانو افغانانو چې شمیر یې مخ پر

زياتيد وملا تړ ترلاسه کړ او له دې سره يې دملا يانو او دنفوس ياد جميعت دخوړا محافظه کارو غړو دښمني ځان ته واړوله . يو زيات جدي عيب د هغه لنډ پاري شخصيت وچې له دې سره يې داتمايل هم درلوده چې په معيڼو مقربو اوغورو کسانو باندې پوره باوروکړي . دې کار دنورو افرادو چې په لوړو پستو نو کې مقرر شوي وو تر منځ دښمني ګانې اومخالفتو نه پيداکړل چې زياتره له هغو څخه نه پاچاسره دويني داړيکو او دخپلوۍ له امله ارتباط درلوده . غازي امان الله خان چې د خپل کاملاً دوستانه او ديمو کراتيک خصلت له امله يې خوښول چې دننه په بازارونو کې يوا زې وګرزي او له خپل رعيت سره روغبړ وکړي اوهغوی ته لاس ورکړي ، پرسر زوری سړی و او تمايل يې درلوده چې دهغه له افکار وسره مخالفت له شخصي دښمنۍ يا ضديت سره برابره او يو شان وګڼي . له بلې خوا هغه په اسانۍ سره دغړو مثالانو تر اغيزې لاندې راته .

ددغو ناکاميو په نتيجه کې دپاچا پهمقابل کې سوړ چلند په تيره بياد مصاحبانو يايحيی خيلو په کورنۍ کې وښودل شو چې له پنځو لايقو و روڼو څخه جوړ شوې وه اومشری يې دافغان او انګليس دجنګ اتل نادر خان پهغاړه وه ټول مصاحبان دمحمدزي قوم غړي وواو که څههم هغوي داميردوست محمدخان لمسيانه نه بلکې دهغه دورور سلطان محمدله پښته ، وو او دروتنو يې دپاچاله خوينډو سره واده کړي و . هغوي له تبعيدڅخه وطن تهدخپل دستنيد ووخت راهيسې په افغاني حکومت کې لوړ ومقام ونوته رسيدلي وو ؛ نادرخان شاولي خان او شامحمود خان دري واړه په افغاني پوځ کې دجنرالی رتبې لرلې :

دغازی امان‌اله خان‌اومصاحبانو ترمنځ اصلی درز دپاچا او هاشم‌خان تر منځ له يوې ځانګړي جګړې څخه را پيد شو . دغه د رز دمنګلو دبلوا په ترڅ کې اوتر بلوا وروسته ډيرزيات شو کله‌چې غازي امان اله‌خان دنادرخان مشوره په نظر کې ونه نيوله او نادر خان ډيردير شخصي غرور خاوند انسان و . کله چې څه ، او پسه

قارنادرخان درك کړه چې په پاچا باندې دده اغیزه تر ملکې سلا کارانو لږه وه، نوبې دپوځ دکوماندانې له پست څخه استعفا وکړه او په فرانسه کې یې د افغانی وزیر مختار په حمیت دنده ومنله .

زربې له دې دندې څخه هم دناروغی په بهانه استعفا وکړه چې په فرانسوې ریو یوریا French Riviera (دمدیترانی په شاوخوا کې دفرانسې اوایتالیا ساحلی ناحیه ده چې دانا حیه دسیلانیانو او گرځندوې لپاره یو دتفریح ځای دی.مترجم) کې ځای په ځای په شی چې هلته یې ورور هاشم خان ورسره یوځای شو.

دغوله وظیفو څخه لاس اخیستنو غازي امان الله خان ونه ریراوه ځکه چې هغه ځان د افغانستان دخپلواکې معمار او یو د ارادې خاوند سړې گاڼه چې په نظر کې یې درلوده چې دادملی برم اوعظمت خواته رهنمائی کړې. هغه ددرباري خلکو په برخه کې کوم کمبود پیدا نه کړ هغه کسان چې راضی وو چې دهغه غرور و وستایي او دمشورې لپاره هغه په خپلې ملکې ثریا، په خپل خسر محمود طزرې اوپه محمد ولی خان باندې اعتماد وکړ .

غازي امان الله خان د ۱۹۲۰ کال په اوزدو کې ز یاته خارجی پانگه ترلاسه کړه چې خپل پلانو ته تمویل کړې او دغه پانگه یې په آزاد توگه په کاروا چوله چې یو زیات شمیر خارجیانو ته غوره مالی وکړې چې دافغانستان لپاره کار وکړي . په دغو کسانو کې نه یوازې انجنیران ـ تخنیکران اوښوونکې شامل ووبلکې یوولس تنه روسی پیلوټان هم شامل وو. دوی راوستل شوی ووچې هغه دیره ابتدائی یانیمگرې افغانی هوائی قوه په نفرو سمبال او په کار واچوی .

ترډ یره حده پورې افغانانو دکافرانو دغه بهیر په مهربانی او میلمه پالنې سره ومانه، په دې توگه دافغانانو سخت گیرې او تعصب عنعنوې کیسې پسانه رسیزي. دغه دول پیښې ښنگه چې پیښیدلې په حقیقت کې دهر یوه بدنیته افغان په پرتله زیات مسافرت کوونکو یا کتونکو په وسیله منځ ته راغلی دي .

په ۱۹۲٤ کال کې دافغانستان څارندوی هڅه وکړه چې د پیپارنو (Piparno)

په نوم یو ایټالیوی انجنیر ونیسی چی هغه، له ځینو فرعی قوانینو څخه سرغړولی وا او په څرگنده توگه بې اندوله (مختل) و ځکه چې هغه، دخپل کور له در وازی نه دزې وکړی او له څارندیـانو څخه، یـې یو نفر مړ کړ. تر محاکمی او محکومید لو وروسته ، هغه ځان له قصاص څخه وژغوره چی دهغه قصاص دافغانی قانـون پر اساس دمقتول په خپلوانو پوری اړه درلوده مگر دپور په خاطرچې له دولت څخه یې اخیستی و په یوه کال بند محکوم شو. هغه غالبا دبدوور کولو په وسیله وتښتیده او دسرحدخو اته روان شو او هلته، یې ځان دناڅرگندو دلایلو له مخې افغانی سرحدی ساتونکو ته تسلیم کړ. داځل هغه په بیره سره اعدام شـو .

دغه پیښه له هیوادڅخه بهرد هیجا ن موجب وگرزیده ځکه چـې په هغوو ـ ځوکې له هیوادڅخه دباندې پر نورو ملـکو نو باند ې واك لرل یوازې د اروپایانو امتیازیا خاص حق گنل کیده که څه هم البته افغا نستان هیڅکله ددغې موضوع پـه ارتبـاط کوم قرار دادنـه و کړې. ایټالوې حکومـت احتجاج وکړ ، خپل سیـاسی نمایندگی بې وتړله، او په ایټالیا کې یې افغانی داراڼی تو له قبضه او ضبط کړه. دغه حرکت دغازې امان الله خـان دبخښنې غوښتلو او دپـیرانو پاتې کسانو ته دځاو یشت ـ

زره ډالرو دورکړې موجب وگرزیده چې موضوع بې حل او پای ته ورسوله. دپیپارنو اعدام په حقیقت کې دکابل دکوتوال یادځارنـد وی دامراقدام یا عمل وچې دکولو صلاحیت او اجازه یې نه درلوده چـې په چټکی سـره له خـپل مقام څخه لیرې یا له وظیفې څخه، گوښه کړل شو .

په بله پیښه کې یولنډ پاری المانی سیاح شامل وچې هغه په ټپټتپې (موټرسـیکل) باندې افغانستان ته راغی . دغه عجیبه ماشین چې دیو ه هیواد دسړك په اوږدو کـې یې تکرخوړ یو آس وتوراوه چې په نتیجه کې دبوده له خاوند سره لا نـجه منځ ته راغاه . لانجه، په لاس اچولو اونښتلو بدله شوه چې په نتیجه کې المانی سړی یوه څرخی تمانچه راویستله، او خپل حریف یا مخالف یـې مړ کړ. دغه، بې ځایه، اوغیـر ضروری قتل دآلمانی لپاره د څلور کاله بند سبب وگرزیده چې وروسته لـه هغه

سلسله د شاهانه ذات له خوا وېښل شو.(۱)

د دغو کلونو په ترڅ کې د افغانستان اړیکو د دې هېواد له څلورو پولو ګاونډیو سره عادي بڼه نه درلوده وموند. له ۱۹۲٤ څخه تر ۱۹۲٦ پورې د منګلو بلوا او د شوروي اتحاد د ازبکستان او تاجکستان د ایالتونو تشکیل افغانان متقابل کړل چې د لوېدیځ بریتانیې په مقابل کې د زیاتې دوستانه رویې څخه کار وانخلي. تر قبایلي بلوا وروسته اوږدا امکان چې ښایي نورو بغاوتونو ته لمن ووهل شي دې ته میلان پیدا کړ چې د پولې اخوا په قبیلو کې افغاني فعالیتونه کم کړي او د شوروي اتحاد د دوو «جمهوریتونو» تاسیس د شمالي افغانستان د ازبکو او تاجکو ترمنځ د فشارونو د راتللو یوه نښه وبلل شوه. د افغانانو او شورویانو ترمنځ خبرې تیا د آمو په سین کې د اورتاتګی ټاپو د تصرف په سر باندې له یوې لنډې نښتې سره د ۱۹۲۵ کال په دسمبر کې وروستۍ حالته ورسیده. خوشحالي چې شوروي اتحاد د یوې نوې بهرنۍ پالیسي د په کار اچولو او د پیل کولو په درشل کې و د دې هېواد عسکر په چټکۍ سره له زیاتو مقدرتونو سره ویستل شوي وو.

په دې وخت کې د افغان شوروي اړیکو په چټکۍ سره پراختیا موندله. شورویان لیوال وو چې د مخالفت هغه دیوال ونړوي چې لویه بریتانیایي دبنسټ تېزه وه او په سمه توګه یې د خپلو دښمنانو کمزورتیا د اسیایي مخ پر زیاتیدونکي ناسیونالیزم سره تشخیص او له پتیپلې وه چې د دوی د خپل ځانګړي اعتبار او وقار د زیاتولو لپاره یوه مبارزه پیل کړي. هغوی داسې نه ګڼله چې د هندوستان په څېر هېوادونه مارکسیستي انقلاب لپاره چمتو وو، بلکې زیاتره د هغوی مطلب د اوچې پر استعماري قدرتونو باندې فشار واچوي.

په اروپا کې د دغه حرکت په مقابل کې عکس العمل بالکل هغه څه نه وڅه چې شورویانو توقع لرله. دې حرکت په تېره بیا په لویه بریتانیا کې د روسي کمونیزم ویره منځ ته راوړه چې داوېره د نولسمې پېړۍ له روس څخه وېرې ته ورته وه، که څه هم داخل دې وېرې ترزیاتې اندازې پورې حقیقت درلود. دستیزلي

بالدوین (Stanley Baldwin) په مشرۍ حکومت چې په هیوادکې د یوه عمومي اعتصاب او په امپراطورۍ کې دیوې عمومي ناکرارۍ له ستونزو سره مخامخ شوی و صرف دې ته زیات چمتو وچې دغه ټولې ستونزې د کمونیست اجنټانو په خطرناکو فعالیتونو اوهڅو پورې مربوط وګڼي - یوه داسې وضع چې هغه په لندن کې دشوروي اتحاد دسوداګرۍ دهیئات په دوترونوباندې دیوه برید او په پای کې دبریتانیې او شوروي اتحاد ترمنځ د اړیکو دشلیدلو موجب و ګرزیده.

برتانوي مشرانو هم په هندوستان کې دمخ پر زیاتیدونکې ناکرارۍ ملامتي پر کمونستانو اچوله، که څه هم دا به اوس څرګنده شي چې هغوی هلته په نیشنلستي غورځنګ کې یو جزئي رول ولوبوه. دهندي نیشنلیزم د ثابتې ودې ترشا رښتنی قوت دموهنداس ګاندي رهبري وه چې مسلمانان او هندیان یې یو الي ته راپلل - ددغه یووالي امکان د رسمي انکار کوونکو دځوځولی انکار سره سره برتانویانو ته داوزدې مودې لپاره اخلالوونکی و.

دا ریا نتیا ځای دی چې دیووالي لپاره حرکت دشمال لویدیځ سرحدي ولایت په مشهورو معتصبو مسلمانانو کې خپل خورا زیات قوت ترلاسه کړی وچې دهغه ولایت پښتانه قبایلي خلک دیوی پیړۍ لپاره له کافرو څخه په څرګنده دول متنفر وو دغه پر مختګ ترزیاتې اندازې پورې دیوه سړي په وسیله وشوچې هغه خان عبدالغفارخان نو میږي چې کله کله دسرحد ګاندي په نوم هم یادیږي. دی دمحمد زیو دیوه خان (مګر نه دراني محمد زیو څخه) زوی دی چې پیښور ته نږدې د اتمانزو له کلي څخه دی. دخلکو یو لار ښو دستوری یعني خان عبدالغفارخان یووالي او کلک پښتون نیشنلست وچې شخصیت او صمیمیت یې هغه په قبایلي خلکو کې مشهور کړ.

په ۱۹۲۷ کال کې خان عبدالغفارخان یو سازمان جوړکړچې اول د پښتني یا افغاني جرګې په نامه یادیده مګر په ۱۹۲۹ کال دخدایي خدمتګارانو په نوم یادشو. ددې سازمان څرګندهدف دګاندي دعدم تشدد د طریقې له لارې د خپلواکۍ

لاس ته را وړل واو ددې سازمان غړو (یونیفورم یو ډول کالي) چې زبېړ وزمه سوررنګ یې درلود اغوستل چې دا رنګ زیات اوار زانه و - دا یو بد مرغه یا ناوړه انتخاب وڅکه چې دې انتخاب کرار کرار دیوه فکر دمنځ ته راتللو لپاره لاره اواره کړه چې ګواکې هغوی د ماسکو له خوا مشغول شوي وو او هغوی ته یې د«سرخ پوشانو» لقب ورپه برخه کړ. په حقیقت کې که څه هم ځینو مشرانو سوسیالیستکې تمایلات لرل یو څو تنو غړو هیڅکله د مارکس په باب څه نه و اوریدلي. (۱۱) که څه هم د خدائي خدمتګارانو غورځنګ د سوراج Swaraj د خپلواکۍ) د لاس ته راوړني لپاره وقف شوی و، دا ډیر مهم و وڅکه چې دې غورځنګ پښتني قبیلې سره یوه موټی کړي. ددې اغیزه په تیره بیا په مومندو او اپریدو کې زیاته وه که څه هم په دې باید اعتراف وشي چې هغوی د عدم تشدد دکتورین (نظر) په یوې عجیبې طریقې سره تفسیر او تعبیر اوه. د مثال په ډول، مومندو د ترونګزیو حاجی صاحب په مشرۍ چې د عبدالغفار له یوې خور سره یې واده کړی و، په یولړ بریدونو لاس پورې کړ چې یو له دغو بریدونو څخه ریښتیا هم د پېښور ښار وو پر اوه.

برتانوي حکمرانانو په سرحد کې دستونزې او په هندوستان د زیاتیدونکي اړو-دوړ عامل کمونیست محرکین ګڼل. نائب الحکومه لارډ اروین Lord Irwin په ۱۹۲۹ کال کې مقننه هیئت ته وویل «کمونیزم د طریقو نا آرامه کوونکی خپریدنه او زیاتیدنه یو څه موده کیږي چې زما د حکومت د اندیښنې موجب ګرځیدلي ده. . : :

ټولې طبقې یو شان د دغو دکتورینو د خپریدنې په واسطه تهدیداوو پر یږي او د هیڅ حکومت په وس کې نه ده چې له دغه مکارانه خطر څخه سترګې پټې کړي. (۱۲) زیاتره له برتانوي مشرانو څخه هم متقاعد وو چې افغانستان او ددې هیواد «رادیکال» پاچا د شوروي اتحاد په لاس کې وو او په نظر کې وه چې له دې هیواد څخه دي وه جبل په حیث کار واخیستل شي چې برتانوي امپراتوري رنګه کړي. (۱۳) بې له شک څخه شوروي اتحاد په کابل کې خپل نفوذ زیات کړی و او د ځینو افغاني مامورینو ملاتړ یې په بیه اخیستی و.

خودا فکر بې ماناوچې افغانستان هندوستان ته دیوه پوځي ګوانڅ په حیث وګڼل او یوازې دئولسمې پېړۍ له روس څخه دویرې دتجدید په توګه تو ضیح کیدای شي . په پارلمان کې دغه بیانیه چې دافغاني هوائي قوې دولس کمزورې دوه وزرې الوتکې یو خطر ونبایې دسیاسي لاپې په حیث وګڼل شي. خودا مشکله ده چې پوه شو چې سر توماس هولډیچ Sir Thomas Holdich چې هغه دافغانستان په برخه کې دیو وتلي ماهر په حیث ګڼل کېده په جدي توګه یې ادعا کولای شوه چې افغانان په مخصوص ډول سره یهودې Jewish کموتیزم ته وراوجوړ وو ځکه چې هغوی دده په قول داسرائیلو دلسو ورك شویو قبیلو له پښته وو .

په دغه کړ کیچنه فضا کې خوشحال غازی امان الله خان خپل رعیت دخپل تکل دانلانولو په وسیله چې غوښتل یې اروپاته یوشاهانه سفر وکړي ناخاپه وویراوه .

چنګبنه په یوه لوته ودریده
او وې ویل. « زه کشمیروینم . » *

پنځلسم څپرکی

په افغانستان کې اړودوړ ✿

اروپاته دغازي امان الله خان دسفرکولو فیصلې یاتصمیم اوورپسې دې ته دایتالیا دپاچاله خوا یوې بلنې یو تعامل رامنځته کړ یعنې تر هغه دمخه بل هیڅ افغاني پاچا له اسیاڅخه وتلی نه و اودا په ځان باندې دهغه د داده توب یوه نښه ده . غازي امان الله خان ترزیاتې اندازې پورې د اصلاحاتو دمنځ ته راوړلو لپاره دخپلو احساساتو په وسیله سفرته هڅول شوی وچې دغه اصلاحات دترکیې د مصطفی کمال او دایران د رضاشاه پهلوي د نمونو په واسطه زیات پیاوړي شوي وو.

د ۱۹۲۷ کال د دسمبر په ۷، غازي امان الله خان اوملکه ثریاچې یوشمیر درباریان ورسره ملګري وو اود سفرخورا زیات بار او پنډکې ورسره وو د هندوستان د لیدنې لپاره روان شول او د افغانستان د چارو واکاو ذمه واري یې وزیر محمود ولي خان ته وسپارله . دغه دهندوستان لهلارې سفر دهندوستان اوافغانستان دحکومتونو ترمنځ د کړکیچنو اړیکو سره اړخ لګاوه . کله چې د نایب الحکومه لارډاروین سره لرې تبه چې پرموقع بهرانلهزیاته شوه اووې نشو کړای چې د یوه رسمي کوربه په

* لیکوال په کتاب کې «افغانی انقلاب» راوړی دی . په دغه وخت کی له پیښو نه داسی جو تیږی چې «افغانی انقلاب» ذ. بلکې «په افغانستان کې اړودوړ» وځکه ماهغه په افغانستان کې اړودوړ بارلی دی .

* دامتل په کتاب کې په پورتنی شکل نه دی راغلی بلکې په دغه (جنګبنه پر لوته ختله ، کشمیریې ولیده) شکل راغلی دی .

توګه عمل وکړي، نو دهغه سپکاوی د حساسو افغانانو له نظره پټ نه و. کله چې برتانویانو غازي امان الله خان ته اجازه ورنه کړه چې بندي ګاندي سره و ويني، هغه نو رهم په غصه شو او و پاریده او په غچ اخیستنې کې یې زیاتې خطابې چې هندوان او مسلمانان یې یو والي ته را بلل ورکړې او د خپل هندي اوریدو نکو په اذهانو کې یې هیڅ شك پرينښود چې د سوراج د مسألې په باره کې دده دریځ څه و. دادوار و خواوو ته یو خلاصی او هو سایې وه کله چې افغانانو د دسمبر په ۲۶، په کښتۍ کی ارو پاته سفر وکړ. لومړی توقف چې یې په مصر کې یو ولس ورځنی سفر و بیا څندان بریالی نه و ځکه چې غازي امان الله په ښکاره توګه په مصریانو باندې چې د برتانویانو تر کنترول لاندې و دهغوی دمهربانۍ له امله انتقاد وکړ. هغه همدارنګه پاچا فواد په یوه پوځي معاینه کې ددیرشو دقیقو لپاره انتظار وساته؛ دغه دول سستي په افغانستان کې نامعلومه نه وه خو په مصر کې د پروتوکول دیوې جدي ماتونې په حیث وګڼل شوه.

ورپسې د اروپا او د بریو درسم ګذشت وارراغی. ۱۹۲۸ کال د سولې او ارامۍ یو ګډ ودوخت و؛ دورځپانو مدیرانو د اخبارونو موضوعات نه لرل او له یوه از پیژندل شوي هیواد څخه، یو سلطنتي هیئت د اخبارد سرلیك لپاره د یر ښه مواد برابر کړل ځکه، چې غازي امان الله خان دیر مهربانه او په معتدل دول سره یو عجیب انسان دواړه وا او همدارنګه ملکې ثریانه یې ازې جذابیت درلوده بلکې ښکلا یې هم لرله چې د دې ښکلا د اروپاله شاهي ښکلا سره په غوره توګه پرتله کیدای شوه.

په ایتالیا کې غازي امان اله خان له پاچاڅخه دزیري (داخترد خت) غړوندی (Coilarofthe Annanciation) * تر لاسه کړ (چې په دغه توګه یې دغه دوه کسان سره د تره زامن وګرزول) او له پاپ (Pope) څخه یې یو د طلائي مهمیز نښان (Order of the Golden Spur) تر لاسه کړ. وروسته یې بیا د فرانسې او المان له

* دبشارت اختر (هغه اختردی چې هر کال دمارچ ۲۵ دمسیحانو له خوا جوړیږی مسیحانو په عقیده په هغه وخت کی جبرائیل د عیسی مور مریم ته خبر ورکړ چې عیسی به له هغی څخه پیداشي فرهنګ کامل لومړی توك ۲۵۲ مخ. (مترجم)

جمهور رئیسانو دومرگو (Doumevgue) او هینډنبرګ (Hindenburg) څخه زښت ډېر سوغاتونه او نښانونه ترلاسه کړل.

په انګلستان کې پاچا جورج (KingGeorge) او ملکې ماري (QueenMary) له افغاني هیئت سره د ویکتوریا په سټیشن (VictoriaStation) کې وکتل او دیوې درویشت ورځنې میلمستیا په ترڅ کې ځینې فعالیتونه سرته ورسیدل چې په دې فعالیتونو کې برسیره د اکسفورډ او کېمبرج (Oxford-Cambridge) ترمنځ د کښتۍ چلولو د مسابقې له فعالیت څخه د انګریزانو د پوځي ځواک نمایشات هم شامل وو. (۱)

له انګلستان څخه له حرکت کولو نه وروسته غازي امان الله خان مسکو ته لاړ، یو ځل بیا یې د انګلستان په مطبوعاتو کې له اندېښنو نه ډک سرلیکونه راوپارول چې د انقلابي پایتخت ته د سلطنتي هیئت لومړی سفر و. کوم تو دهر کلی چې د جمهور رئیس کالینن (Kalinin) له خوا د افغاني هیئت وشو نبایي د پخوانیو بلشویکانو (oldBolsheviks) ارواګانې یې (ارواح) هر ځای چې وي چې لا تراوسه پورې د کریملن (Kremlin) د ګنبد و شاوخوا وزروهي شي رپولې وي.

افغاني هیئت له (U.SS.R) څخه ترکیې ته لاړ او هلته غازي امان الله خان د هغه پرمختګ په واسطه تر اغیزې لاندې راغی چې د مصطفی کمال تر پروګرام لاندې شوی وا او پس له هغې ایران ته لاړ او هلته د افغاني پاچا مهربانه او نرم شخصیت او د سر زوري او په ځان غره رضاشاه پهلوي ترمنځ د پرتله کولو په نتیجه کې یو په زړه پورې اختلاف ولیدل شو. سلطنتي هیئت له تهران څخه کابل ته وخوځیده چې دا کار د سرکونو د حالت په نظر کې نیولو سره یو فوق العاده کار و سلطنتي هیئت له غازي امان الله خان سره د جولای په لومړۍ نیټه په رولس رایس (Rols Royce) کې راورسید. (۲)

بهرنیو سیاسي کتونکو پر دغه سفر باندې چې د دولت په پیسو سرته ورسیده په تیره بیا د افغاني خزانې دوضعې په نظر کې نیولو سره انتقاد کړی دی. خو په حقیقت کې دغه سفر نه یوازې د افغانستان لپاره د ضروري غوره تبلیغ او معرفي

موجب وگرزيده بلکې اهميت يې دهغوسو غاتونو دارزښت په واسطه چې غازي امان الله خان ترلاسه کړې وو ترهغو پېسوزيات وچې دسفر لپاره ورکړل شوي وي. بوسيرې پردې ،ددې سفرپه سياسي نتيجوکې له فينلينډ ، لتوېيا ، لايبيريا ، پولينډ، سوتزرلينډ، مصراوجاپان سره تړونونه شامل وو. ځينې له دغوتړونونو څخه، دمثال په ډول له لايبيرياسره تړون صرف د سياسي تړونونو دزياتوالي لامل گرځيدونه وه خو نورتړ ونونو په سوداگرۍ کې يوزياتوالى راووست.

دسفرمهمه اوديام وړنتيجه پخپله غازي امان الله خان باندې ددې سفراغيزه وه. افغاني پاچادهلکتوب راهيسې داصلاحاتو لپاره ليوال و، خو له بهرني نړۍ څخه، دلومړي لاس (مستقيم يااصلي) معلوماتونشتوالي دهغه دليوالتيامخه نيولې وه. داروپاله نظرې څخه ليدنې اوکتنې هغه په ژوره توگه نارامه کړ کله چې هغه اروپاد خپل هيوادلمه بيرته پاتيتوب سره پرتله کړ. غازي امان الله وطن ته له ستنيد وڅخه وروسته ، ديرژر داستقلال په فستيوال کې يعنې د افغانستان دخپلواکۍ په جشن کې دافغاني ملکانواومشرانويوه لويه جرگه راوغوښتله چې دغه ډول جرگه يوازې په ملي اضطراري حالاتوکې راغوښتل کيده . دغوديادونې وړاوبرجستوملکانو اومشرانوته چې زياتره له هغوۍ څخه په غربي کاليوکې نارامه ووااوترينه غوښتل شوي ووچې د دغه وخت اوځاى لپاره دغه کالي واغوندي، پاچا غازي امان الله خان يوه اوږده وېناوکړه اودخپل سياسي اوټولنيزواصلاحاتو دپروگرام مهم ټکي يې بيان کړل . په نظرکې وچې له يوسلو پنځوس غړوڅخه مقننه هيئت دټوباسواد وتاريخ وافغاني بالغوکسانودرايوپه واسطه وټاکل شي؛ موروثي منصب بايد له منځه لاړشي اوعسکري خدمت بايد دري کاله شي . دغه پيشنهادونه دټولوله خوا تائيد شول خوکله چې غازي امان الله خان ځرگنده اواعلان کړه چې هغه اراده کړې ده چې چادري له منځه يوسي (ښځې مخ لوڅې کړي)، دښځوا جباري تعليمات منځ ته راوړي اوغوښتل يې چې ټول دولتي مامورين په يوې ښځې قناعت وکړي، استاځي چوپ پاتې شول .

سره له دې هم ، ديوه وخت لپاره دغه تـكان وركوونكي بدلونونه پرته لـه كوم اعتراض او مخالفت څخه سرته ورسيدل ؛ رېښتياهم زياترو ښاري ځوانو افغانانو دغه بدلونو ته تائيد اووستايل . هركله چې ملـكي ثريا چې دښځو ديو كلكې طرفدارې په حيث تـرزياتې اندازې پورې دښځو موقف ته دخپلې ميړه پاملرنې له امله زياته مسووله وه ، په ناڅاپې ډول سره خپله چادري په كابل كې په يوې عمومي غونډې كې لرې كړه ،دهغې دغه كړه ديوه سرمشق په حيث په چټكۍ سره د ښاردزيـاتـو ښځـو لـه خواتعـقيـب شو يـعـنـې تـرملـكې ثـريـا وروسته دښارزياترو ښځو چادريگـانـې لرې كـړې او حـتـی هـغـو ښځو هـم خپـلـې پوټوي دنيمه عجاب لپاره ايـسـته وغـورځـولې چـې زيـات مـحـافظـه كـارانه تمايلات يې لرل . وروسته لـه هغـې سمـدلاسه دپرمختگ ددغه نمـايش مـخه دسرك دبندو لو په واسطه ونيول شوه چې څرگنده يې كړه چې لرغوني افغانستان بالكل خپل رسم اودود ياد ژوندانه طريقې نه وي پرېښې . په ښكاره (شواهدمتضاد اولزدي) د ۱۹۲۸ كال دنومبر په مياشت كې دسليما نخيل غلزيـو يو كاروان هند ته دخپل ژمنې ليږد په وخت كې دشينوارو له يوې ډلې سره مخامخ شو چې سليمانخيل غلز يو ددارهمارانو (ياښايي دلوټما رانو په حيث پيژندلې وي) گومان پرې وكړ سليمانخيلو مقاومت وكړ او پخواله دې چې دعسكرو يوټولی را ورسيږي او غلزي كوچيان ونيسي يو زيات شمير شينواري ووژل شول . خوهغوي وكړاي شو چې دخپلې بې گناهۍ په برخه كې يا محلي قـوماندان ته قناعت وركړي يا دهغه حرص اقناع كړي او خوشې شول .

پس له هغه زر شينوارو دسنگو خپلو طايفه (په ځا پورې چې وژل شو يـو كسانو اړه درلوده) دبدلا لپاره پورته شوه اودچين اوكهي (*) عسكري پوستې يـې ونيولې . دغو برياليتوبونو نورشنواري قومونه منځ ته راوړل او ياغيانود تورخم او ډكې بند رونه ونيول دپرځی مهماتو زياتې زيرمې يې ونيولې اوله لږ مخالف سره مخامخ شول . خوگيانو او ساپيانو چې په دلچسپې سره يې هغوي ځارل په

---

*داكمه په متن كې د«كاى» په شكل راغلې ده داكمله «كاى» نه بلكې كهی ده ځكه توما هغه په متن كې سمه كړې ده . (مترجم)

دي وخت کې په پاڅون کې ورګډ شول اويو لښکر چې په زرګونو قبايلي خلك يکې وو دجلال اباد ښار پر ضد وخوځېده .

افغاني حکومت ددي خبر په اورېدو سره چندان انديښنه ښکاره نه کړه ځکه چې قبايلي پاڅونونه کوم نوي شی نه وو اوځکه چې شينواروله خپلو زياتو قوي اړيد واو مومند وګاونډيو سره دوستانه مناسبات نه درلودل . يوازنی عمل چې صورته رسيدلی وهغه دکابل له لښکر کوټ څخه دد ګروال محمود خان يـاور تـر قومندې لاندې دپنځوسوو عسکر ولېږل و . دد غوابنکرو رسيدنی او شيرا حمد خان مذاکروچې هغه دجلال اباد والی ولاهم پـه شينوارو څه اغېزه ونه کړه او لاهم يې له ښارڅخه دباندي خيمې وهلې وي. افغاني حکومت د پرځند وروسته درك کړه چې دايوه خطر ناکه بلواوه اودکابل زياتره لښکري يې دغازي امان ـ الله خان دتره لـه زوي علی احمدجان سره ختيځ ته وليږلې چې ده پـه شرقی قبايلي خلکو کی نفوذ درلوده. په عين وخت کې حکومت دقبايلي مرستي غوښتنه وکړه يعني هماغه خطر ناك طرز العمل يا طريقه، چې دمنګلو په بلوا کی تر ډېره کار اخيستل شوي و.

له بده مرغه افغانی سوړ ژمی پيل شوي و او قبايلي خلکو هيڅ ليوالتيا ښکاره نه کړه چې هغه توپکونه اوحربي مهمات سره راټول کړي چې هغوي ته ورکړل شوي وو چې دشينوارو په مقابل کی په يوې جګړي کـی تر ډېره کار واخلی چې چې اوږه ولجه او زياته وينه تويونه يې لرله . داحمد زی غلزيويومشر غوث الدين خان ګرديز ته نژدي څرګند شو چې توپکونه راټول کړي چې په نتيجه کی ددي پرځاي چې د جلال اباد خواته پر مخ ولاړشي بيرته کورته ولاړ. يوازنی بـل داوطلب يو غير متحمل سړي وچې بالاخره دغازي امان الله خان دماتي سبب وګرزيده

دکوهستان غرنی سيمه چې مستقيماً دکابل په شمال کی پرته ده دکوهستاني تاجکوتاتوبی وچی دهغوي جګړه ماري معمولاً نرم مزاجه تاجکوته يوه څرګنده استثناده. دلته دکله کان پـه يوي کوچنۍ قريې کی چې تقريباً دکابل دشمال په شل ميلی کی پرته ده مشهور داړه مار حبيب الله چې په مشهوره توګه يې دسقاو د زوی

په نوم شهرت درلوده ژوند کاوه چې سقاوي ورته دخپل پلار له شغل نه په برخه رسیدلی وه. دسقاو زوی په داسې حال کې چې په افغاني پوځ کې یې خدمت کاوه ډېره افسرده وهلو په خاطر زنداني شوي و مګر پېښور ته تښتېدلی و چې هلته هغه یو دسماوار دکان ديوي جبهې په توګه دقاچاق وړلو دغلامالونو او نورو مختلفو ورته غیر قانوني فعالیتونو دتنظیمو او لپاره چلاوه. کله چې هغه په ۱۹۲۸ کال کې بېرته افغانستان راستون شو يود له لږ تماران یې پر څان را ټول کړل: دوي چې دهغه دخورا زيات قوت، مهارت چې په ټوپک وارولو کې یې دراوده او دهغه دظالم طبیعت او مزاج ترا غيزي لاندي راغلي وو دهند وکش له خوا د کاروان دلارو مصیبت وګرزید. (۳)

- دقبایلي مرستې لپاره دغازي امان الله خان دغوښتني اود بې قیده او شرط ښتني دوعدي چې ورسره ملګري وه په اوريدو سره نوموړي داره مار کابل ته راغی او هلته هغه ته ټوپك او په افغاني پوځ کې دیو جنرال رتبه ورکړل شوه. دافغانی پایتخت دبی دفاعي حالت له لیدلو څخه وروسته هغه کوستان ته ستون شو، خپل دغلو ډله او يو شمېر نوي پلویان یې راټول کړل او پر ښار باندي یې یو ناڅاپي یرید پیل کړ. که څه هم دهغه دلښکر مجموعي شمېر صرف دري سوه نفر وته رسیده دا یو داسې بسې باکانه حرکت و چې یوازي دجنګ دوزیر عبدالعزیز تند او چټك اقدام او دحربی ښوونځي دشاګردانو کمك ملاتړ ددي حرکت دکامیابی مخه ونیوله. له دولس ورځو جګړي څخه وروسته دسقاو زوي چې دیمی ګولی په واسطه لږ ټپي شوي و خپل نفر کوهستان ته وایستل:

دمخ پر زیاتیدونکي ګډوډتیا په ترڅ کی دهندوستان حکومت له کابل څخه دخارجي اوسیدونکو په تخلیه کی بریالی شو په کومه کی چې ټول ۵۸٦ کسان په الوتکه کی امن ځاي ته تللي وو - دادارتفاع، موسم او دالوتکی دماهیت په پام کی نیولو سره دمهارت یوه څرګند ثبوت و. یوازي یو نفر له منځه تللی و چې هغه یوه پولیندی وه چې هغه دالوتکی دچټکی الوتنی په وخت کې دالوتکی دڅرخ خواته لاړه. (٤)

په دې وخت کې د کابل مدافعینو چې له بري څخه زيات ډاډه وو د سقاو د زوی په تعقیبولو کې یوه اشتباه وکړه چې هغه یې په خپل ټاټوبي کې چې پر واورو ـ کې پټ و تعقیبا وه. دلته هغوي په زرګونو کوهستانیان ولیدل چې سره راغونډ ـ بدل او له محلي اتل سره یو ځای کیدل او له یوي اوږدې جګړې څخه وروسته هغوي ډیوه زيات شمیر کوهستانیانو له خوا محاصره شول او وربانديې فشار راوستل شو چې ځانونه تسلیم کړي.

دې محاصرې کابل بې دفاع پریښود او د ۱۹۲۹ کال د جنوري د میاشتې په ۱۴ د سقاو زوی او د هغه افراد بېرته خپلو ځایو ته ستانه شوي وو. داخل پایتخت تقریباً بې له مقاومت څخه ونیول شو په داسې حال کې چې غازی امان الله خان او پخپله د شاهي ګارد پاتې کسانو ځانونه په شاهي ماڼۍ کې خوندي کړل.

په دغه بحران کې د غازی امان اله خان تر ټولو عادی خوشبینانو هغه پریښود: تر یوې کورنۍ غونډې وروسته هغه د خپل مشر ورور عنایت اله خان په ګټه او طرفداری استعفا ورکړه او په رولس رایس کې چې له اروپانه یې راوړی و له ښارنه وتښتیده چې په ګرمي او چټکۍ سره د سقاو د زوی د سپرو افراد وله خوا تعقیب شو. کله چې د هغه موټر په یوې بادکویه کې بند شو په پټه یې تیلفون کړی و، مګر خپله یې په ښه موقع کې له واورې راویسته چې له هغو کسانو څخه مخکښې کندهار ته ورسیږي چې دی یې تعقیباوه، چیرته چې ملکه ثریا لا د رومبی په یوی بر تانوی الوتکې کې راوړل شوې شوی وه.

عنایت اله خان هغه څوك نه وچې د دغه حالت مخه ونیسي، که چېرې رښتیا هم وای نو د دغه حالت مخه به بیخي نیول شوې وای. هغه د سقاو له زوی سره له دری ورځو مذاکرو څخه وروسته په یوې الوتکې کې په خپل ورور پسې لاړ او د لو تماری دلې مشر په مؤفقانه توګه شاهي ماڼۍ ته ورننوت. دلته هغه د جنوری په ۲۷، د غازی امیر حبیب اله په حیث تاج ځانته غوره کړ او پیل یې وکړ چې یو حکومت جوړ کړی ـ چې د ابو ګران کارو ځکه چې شاهي خزانه

غازی امان‌الله‌خان اوملکې ثریا سره‌انتقال شوې‌وه. خو هغه دخپلې داره ماری
له سابقې اوتجربې څخه دخلکو په تهدید ولو او ربړولو کې کار اخیستی واو
ددغه دول گواښو او اوکړونو له لارې یې وکړای شو چې دکابل له ناراضه
اوسیدونکو څخه زیاتې پیسې په زور لاس ته راوړي . (۵)

که څه هم دامشکله ده چې پوه شو چې دواك بو دغه دول انتقال څرنگه
صورت موندلی شوای او دا باید په یاد ولرو چې په دې وخت کې افغانستان
تقریباً کاملاً یو زراعتی او مالدار هیواد وچې اقتصاد یې پر مالداری او
کرنې ولاړو. زیاترو له ولایتی او محلی مامورینو څخه مازې له کابل‌څخه
دلار ښوونو عملی کولو ته دوام ورکړ پرته له دې چې په‌پام کې
ونیسی چې دالارښوونې څوك رالیږی . دغازی امان خان ځینې مرستیالان
په تیره بیا هغوی چې په افغانی پوځ کې پاتې شوي‌وو راضي شول چې
دژباتو مادی مکافاتو او په آینده کې دامتیازاتو او مرستو دوعدې په بدل کې
وسقا وزوی ته خدمت وکړی . خو ملکی حکومت تر دې اندازې پوری له
لوستو کسانو څخه خالی وچې دسقا ودزوی‌دکابینې یوازې دوو تنو لوستل کولی
شول ؛ داره مارامیر پخپله مطلق نالوستی (بیسواده) و ۶

ضمناً غازی امان الله خان ته دکندهار د خلکو له خوا په لږ صمیمیت سره
هر کلی‌ویلی‌شوی‌و.خو پر افغانی‌تخت‌باندې دیوه تاجکك دکښیناستلو له مفکورې
سره‌حساسیت اوله دې‌سره دغازی امان‌الله خان دمورنفوذیوځای ددې موجب
وگرزیده چې‌هغه‌له‌درانیانوڅخه ملاتړ ترلاسه کړي‌اوهغه دغه ملا تړلاهم‌دمحمه
له زیارت څخه دده‌د خرقې‌داخیستلواوعوامو ته دهغې دښودلو په‌وسیله نورهم
وهڅاوه. په پای کې غازي امان الله‌خان د درانی قبایلي خلکوله یوه ډلې زره
کسیز لښکرسره دکابل په لور سړك باندې شمال ته راوخوځیده :

دې هڅې دبریالیتوب هر امکان درلود. یوازې‌یوې کوچنۍ ټاکې په غزنی کې
هغه سړك بند کړچې کابل ته تللی و. هزاره گانواو وردگودسقاودزوي پرضد په

جنګ کې ګډون کړی وو؛ برسېره پردې، د هغو څخه غلام حیدر زوی غلام نبي چې د امیر عبدالرحمن خان اعلی کوماندان وو په شمال کې د غازي امان الله بیرغ راپورته کړی وا او له یوه لښکر سره چې زیاتره یې په شوروي اتحاد کې روزل شوي وو مزار شریف نیولی و. خو په دغه شېبه کې د اپریل په ۲۶، غازي امان الله خان د غزنی د لاپاوله مخې چې هغه هیڅکله په پوره اندازه نه وو ویل شوي له خپل پرمختګ نه لاس واخیست او کندهار ته یې د بېرته راګرځېدو امر ورکړ. هلته آوازې داسې وې چې غازي امان الله خان ته خبر ورکړ شوي و چې ځینې د هغه له نږدې کسانو څخه د هغه دوژنې توطئه جوړوله یاد اچې پیاوړو غلزیو چې لښکر د هغو له سیمې څخه تېرېده ځانونه چمتو کړل چې د سقاو له زوي سره یوځای شي. په هر صورت غازي امان الله خان کندهار ته د بیا داخلېدو پرځای (چیرې چې د هغه دراني خپلوان کاملاً بېزار وو) له ښار څخه د باندې تم شو، خپله کورنۍ او د شاهي خزانې پاتې برخه یې راغونډه کړه او د تل لپاره یې افغانستان پرېښود.

د پاچا تېښتې د ادسقاو د زوي لپاره خورا اسانه کړه چې په ټول هېواد کې خپل کنترول پراخ کړي. په شمال کې غلام نبي داخبر واورېده او شوروي اتحاد ته په شاوته مېیده. په کابل کې نوموړي داره مار دلسوزو وافرادو یوګډ با مختلف پوځ برابر کړ چې زیاتره یې د کوهستان خلک وو کوم ته چې هغه له هغو پیسو نه معاش ورکول چې د کابل له سوداګرو څخه په زور اخیستل شوې وې او په هغوذ خیرو سمبال وو چې د حکومت په جبه خانه کې موجودې وې. ټول احتمالي رقیبان د اعدام له لارې محوه شوي وو چې په هغو کې د غازي امان الله خان ناسکه ورور حیات الله خان او عبد المجید خان شامل و، او د غازي امان الله خان د تره زوی علي احمد خان په داسې حال کې چې په کندهار کې یې د مخالفت او مقاومت د تنظیمولو لپاره هڅه کوله ونیول شو او په ډېره بې رحمۍ سره ووژل شو.

خو د داره مار امیر قدرت او واک ترزیاتې اندازې پورې یوو هم و. داځکه چې د غه منطقه ترزیاتې اندازې پورې غیر مرکزي وه او ښارونه تر دې اندازې پورې لږ او

خواره واره ووچې يو فردحتی دسقاوه زوي غوندې جدي اوزړه ورهم کولای شول چې د کابل او کند هارد ښاررونو کنترول ترينګ کړي او دپيسو چې له خلکو څخه په زوراخيستل شوې وې داستعمال له لارې له برخې برخې شو يو ګناهکارانو څخه يو پوځ جاب او استخدام کړي چې دلوتماري اوهيجان لپاره ليوال وي .

هلته ډېرازڅه موجود و چې دسقاوزوي ته توان ورکړي چې خپله حکمراني پياوړې کړي . هغه په پښتني قبيلو کې کوم دريځ نه درلوده چې دې قبيلو ترهمدې وخته پورې په جنګ کې برخه نه وه اخيستې خو په بې طرفي کې يې دسقاودزوي دسقوط عواملو لپاره چې حتمي و انتظاروکاږه چې خپل کار سرته رسوي . او په رښتيا هغه کارلا دمخه پيل شوې و .

په فرانسه کې له هغو فراريانو څخه چې هغوي په خپله فرانسې ته تښتيدلي وو درو مصاحبانو رورونو نادرخان ، هاشم خان اوشاولي خان دغه خبرواوريده او په چټکۍ سره له فرانسې څخه اسياته روان شول .د۱۹۲۹ کال دفبرورۍ په ۲۵ ،دپيښور ښارته ترړارسيدو وروسته ،هغوي له سرحد څخه تيرشول اودخوست په ولايت کې د متون افغاني کلا(پوځي) ته لاړل چې داد انغان او انګليس په جنګ کې د نادرخان دموفقيت صحنه وه . دلته افغاني کوماندان دګروال نور محمد خان ځان اوخپل عسکر دنادرخان په واك کې ورکړل. نوموړي دګروال دسقاوزوي دلنډې مودې عسکري خدمت په وخت کې دنوموړي داړه مارقومنده ورکونکې افسر وا و دسقاو زوي په پوځ کې وړته داعلی کوماندان پست وړاندې شوې وکوم ته چې نورمحمد ځواب ورکړچې هغه به دسقاوزوي ته دده پخواني ځانګړې برتبه ورکړي چې که هغه خپل مسلك ته مخه کړي اوله خپلو ملګروسره بيايو ځاي شي .

ددغه هستې په شاوخواکې نادرخان يو لښکر چې له منګلو څخه جوړ شوي و راټول کړ. ده په منګلوکې دخپل منځګړتوب راهيسې محبوبيت درلود چې ددوي له خوا يې ديوې بلوا په ترڅ کې کړي وچې هغوي په ۱۹۲٤ کال کې کړې وه. همدا رنګه ،له هغه سره دخپل وروړ شاه محمود له خوا هم مرسته وشوه چې هغه په

افغانستان کې پاتې شوي واودخوست دوالي په توګه يې په قبايلي خلکو کې زيات ملګري پيدا کړي وو. نادرخان له خپل لښکرسره د کابل خواته مخ په وړاندې لاړ اوپوازې هغه وخت په‌شا تمبيدوته مجبورشو کله چې دهغه په قواوو کې ددښمنو خيلونو ترمنځ جګړه پيل شوه. دپخواني دښمنۍ په هيرولو کې دقبايلي خلکو له عادي ستونځې څخه د سقاوزوي ګټه واخيستله. دهمدې دليل له مخې دنادرخان دبل پرمختګ مخه ونيول شوه.

دافغانستان لپاره دنيکمرغۍ ځاي وچې نادرخان يودکلکې ارادې خاوند و. هغه بيا يو لښکر راټول کړچې له منګلو، ځاځيو او ځدرانو څخه جوړ شوي و او داحمد زيو او دتوتاخيل وزيرو دلې هم ورسره وې. له دغو سره چې کوم خلک يوځاي شوي و وهغه د ديورند د کرښې اخوا څخه د درويش خيلو وزيرو يوه قطعه وه چې تقريباً يوزردرويش خپل وزيرپکښې و وچې دايوې زړه پورې زياتوالې و او غالباً د پښتنو دټولو جنګياليو څخه خورا زيات ماهر جنګيالي وو.

داځل پرمختګ بريالی و. په يوڅو جګړو کې دسقاودزوي لښکروته له ماتې ورکولو وروسته، قبايلي خلک چې له دوی سره وزيرهم و وچې دخپل مشرالله نوازخان ترقومندې لاندی و وچې مخکښې دلې ته يې لاره ښوونه کوله دیوی لنډې مودې لپاره د سقاوزوی اودهغه يوڅو تنو پلو يانو په شاهي ماڼۍ کې دفاع وکړه او پرېښود له چې قبايلي خلک را ننوزي خو پس له هغه يې چې دسوځيدونکې ښار په لوټولو کې دپاچاهي خوب برباد ولېده‌دی ياغې دکوهستان غرونوته چې پر آس سپور وپه‌تراټ لاړ.

د پنځو ورځو لپاره کابل دقبايلي خلکو په‌لاس کې پاتې شو چې دوی هرڅه چې دسقاوزوی ورته پام نه و شوی راټول کړل. وزيروته په ننبته کی د دوی دبرخې له امله د «زرينو پڼو» وعده ورکړل شوې وه او د پڼو دوعدې دنه پرځاي کيدو په صورت کی هغوی نور هرڅه چې ارزښت يې درلوده واخيستل. د کابل ښاريان چې د دغه غمجنې پيښې په واسطه يې حسه شوی وو د لوټماری په مقابل کی

مقاومت ونه کړ او ملته لږ وېښه نویونه موجوده وه

د اکتوبر په ۱۶، نادرخان د قبایلي خلکو او ښاریانو د خوښۍ په حال کې ښار ته ننووت چې د لومړني خلکو ارمان یې وایست او وروسته ني خلک د انارشۍ په وسیله له منځه لاړل. په سبایې په یوه لویه جرګه کې قبایلي خلکو او د غسې څرګند ویاد ونې ورکسانو څنګه چې په کابل کې پاتې شول نادر خان ته د تخت یا پاچاهۍ پیشنهاد وکړ او هغه ومنله. یو څو ورځې وروسته دسقاو زوی د ښېلي دوعدې پر اساس خان تسلیم کړ. وعده ماته یا تر سره نشوه او نو موړی دار ه مار په څرګند دول ووژل شو چې په دې کار کې نوی پاچا ګرم نه واو په وس کې یې نه وه چې د قبایلي خلکو مخه ونیسي یاد د غه دار ه مار دوژ نې لپاره د هغوی له غوښتنو څخه سره وغړوی. په دې توګه د دار ه مار امیر له مرګ سره افغاني اړودوړ پای ته ورسیده ـ غازي امان اله خان په ایټالیا کې یو پناه ورونکی یا مهاجر ولو تخت بو ځل بیا د درانی محمدزیو که څه هم د دې ځل له بېلې ښې څخه دی لاس ته ورغی. انقلاب پر هېواد باندې یوه ژوره اغیزه وکړه او ستونزې یې منځ ته راوړې چې صرف اوس نه احساسیږي: دا تر یوې اندازې پورې د عکسی العمل یو بری واو نوی حکمرانانو که څه هم شخصاً له ټولنیزو او سیاسي اصلاحاتو سره مینه لره هغوی له انقلاب څخه یو پند یا عبرت اخیستی و او مصمم وو چې په خپل هیواد کې په احتیاط سره د پرمختګ په لور ګامونه اوچت کړي. بر سیره پر دې د نادر شاه د تاجپوشي مراسم په هیڅ دول سره د زیاتو افغانانو په نزد ملي او په زړه پورې نه وو. هلته په افغانستان کې یو شمیر نور خالک هم وو چې هغوی د شاهۍ وراثت یا جانشینۍ د اصوالو پر اساس د تاج او تخت زیاتې غوره ادعاګانې درلودې چې په دغو خلکو کې د برومند امیر حبیب اله زامن او د امیر دوست محمد خان مستقیمه اولاده د وار ه شامل وو. زیاتو ځوانو ښاریانو او سیلونکو په دې عقیده درلوده چې نادر شاه «خپله زیره (اداره) د ملایانو په لاس کې ورکړې وه»•

• په پښتو کې یو متل دی چې وایي، «زیره زما واک یې د ملا.» مطلب دا چې زیره د نادر شاه هو واک یې د ملایانو و.

او د غازي امان الله خان د اصلاحاتو په شدید و او ناکامیو باندې په ټینګار
او وڅورول شول. لاتر اوسه پورې نور په عقیده دي چې یحیی خیل په بوې هڅې کې
د انګریزانو د لاس آله وو چې غوښتل یې غازي امان الله خان چې له انګلیس څخه یې ویره
کې وه بې برخې کړي یا یې وشړي؛

په نتیجه کې لویو حکمرانانو په احتیاط سره عمل کاوه. نورنو هغه ورځې
تېرې وې چې غازي امان الله خان به په بازار کې قدم واهه او چا به ورته پام نه
راګرزاوه؛ د امیر عبدالرحمن خان مخبران او خفیه پولیسان بیا بیرته
ستانه شوي وو. څو که څه هم په کلکه سره د پرمختګ مخه، نیول شوې وه؛ د
تېرې زمانې ټولې ګټې له لاسه وتلې نه وې. بهرني کتونکي یا سیلانیان او کار-
پوهان زر افغاني پایتخت ته راستانه شول، ځوانانو چې د سقاو زوی تړلي وو بیا
پرانستل شول او ځیر که زده کوونکي د اوږدو تحصیلاتو لپاره خارج ته واستول
شول. نوي حکمرانان، رښتیا هم د غازي امان الله خان په اندازه لیبرال وو چې
هیواد پرمخ بوزي؛ خو هر څنګه د هغوی موقف کم پایښته او بې اتباره و، لومړی
د استحکام مساله را منځ ته شوه .

بلوا د زیاترو غربي سیاسي کتونکو پام د خان خواته را اړولی وچې زیاتره
له هغو څخه ملامتي د ملایانو پرهغو مشرانو باندې اچوله چې پرهغوي باندې یې
بګړې تېرل شوي وي. د مثال په ډول، د ارنالد ټاینبي (Arnold Toynbee) څو نه یې
یو باصلاحیته شخص د امان الله خان هغه چې پر افغانانو باندې غربي درېشي
او کالي تحمیل کړي د یوه خورا لویه سهوه وګڼله چې هغه ته د تخت او د پاچاهي
له لاسه ورکولو په بیه تمامه شوه . »(٦)

پخپله افغانان له دغه نظر څخه کرکه کوي او لاتر اوسه پورې په زړه ورتیا
سره له دې نظر څخه دفاع کوي او په دې عقیده دي چې انقلاب د برتانوي جاسو-
سانو په وسیله د یوه پاچا د له منځه وړلو په مقصد په ګوند وشو چې هغه له شوروي
اتحاد سره د هغوي د دوستۍ لپاره زیات صمیمي و. هغوي دا مني چې د شور بازار

حضرت صاحب او د جلال آباد د شیر اغا په شان مهم اووتلی ملا یان دغازي امان الله خان پر، ماته کې مهم برخه اخیستونکی و وچې هغوي دخپل نفوذ له لاري پر ـ ښتو دلچې دغلزیو په څیر پیاوړي قبیلې د هغو موسټی ته راشې ؛ مګر دهغوي په دي نظر بانديې چې دغه کسان د قضیی لومړنی محرکین وو ملندي وهی.

دابايد هيره نشی چې افغانان لانر اوسه پوري له انګلیس څخه خپله ویره او بیزاري په ذهن کې دیوي خاطري په حیث ساتی او لیوال دي چې د تیري او اوسنی زمانی دبد مرغیو پړه پرانګریزانو واچوي . له بلی خوا دغه یوا ـ خیزه قضاوت یا فکر دا احتمال له منځه نه وړي چې انګریزانو په دي مساله کې لاس درلوده؛ رښتیا هم په پیښو او حالاتو پوری مربوط زیات شواهد موجوددي چې افغانی تورتائید کړي. په دي کې څه شك نشته چې برتانوي مشران په تیره بیا هغه مشران چې په هندوستان کې اوسیدل په سرحد کې له سره کمیسو (سر خپو شان) څخه دغازي امان الله خان د ملا تړ اوله (U.S.S.R) سره د هغه دهمکاري په برخه کې اندیښمن وو یا داچې هغوي شخصاً له هغه څخه د افغان ـ انګیس په جنګ دهغه د رول له امله او په هندوستان کی د هغه دفعالیتو لو امله چې ارو پاته بې دسفر په وخت کی سرته رسولی وو کرکه کوله .

په رسمي توګه د هندوستان حکومت د انقلاب په تړله موده کې جدي بې طرفی وساتله او نه یې یو طرف او نه یې بل طرف ته دمرستی ورکولو اجازه ورکړه په سرحد کې په برتانوی مامورینو باندی «زیات فشار راوړل شوچې دقبایلی خلکو دخود سرانه اقدام یاعمل مخه ونسیی.» (۷)

هغه د سقاوزوی ته ګټه رسوی څکه چې غازی امان الله خان د ډیورند د کرښی په انګریزانو پوری چې مربوطی برخی په قبیلو کې په تیره بیا په اپریدو او اورکزیو کی تر هغو قبیلو چې په افغانستان کیوی زیات شهرت او محبوبیت درلوده؛ هغه څه، چې انګریزانو ورته د «خود سرانه عمل» په توګه اشاره وکړه د قبیلو چمتو والی وچې دغازی امان الله خان مرستی ته ورشی . رښتیا هم

اپریدو او اورکزیو لاړو مبې پریکړه وکړې وه چې دبرتانوي امرونو پر وړاندې ساتي او افغانستان ته داخل شي، کله چې دهغوی پلانونه دشیعه او سني اورکزیو ترمنځ دجګړې دپیل په واسطه شنډ شول او توریولو خپلو هم مذهبانو سره مرسته وکړه. ځینې اپریدي په دې عقیده دي چې دغه دقبیلو خپل منځي جنګ ته د انګریزانو له خوا لمن وهل کیده چې غازي امان الله ته دمرستې درسیدو مخه ونیسي او څرګندوي چې نامتو محرك ملامومند اخونزاده په عمومي ډول په سرحدکې یو برتانوي جاسوس ګڼل شوی و. (٨)

دخبرې حقیقت هرڅه چې وي، په دې کې شك نشته چې غازي امان الله خان ته دمرستې درسیدو په مخنیوي کې دانګریزانو عمل دافغاني پاچا لپاره یو مصیبت راوړونکی کار و. دننه په هندوستان کې ددغه پریکړې په نتیجه کې یو ستر تحریك منځ ته راغلی و. مانا داچې «دغازي امان الله خان دزماني په یاد» په زیاتره ښارونو کې په بمبئ او لاهور کې سترې غونډې جوړې شوې او یو شمیر تقاضا کوونکو له حکومت څخه اجازه غوښتله چې په غونډه کې ګډون وکړي. په پای کې حکومت د١٩٢٩ کال دجنوري په ٧، له خپلې امنیتي قوې څخه مرسته وغوښتله چې په هندي اخبارونو کې په جرم کې دلاس لرنې دهر ډول تورونو د څرګندیدو مخه ونیسي.

دخارجي خبریالانو ازمخه نیول شوې وه. دجنوري په ١٤، پراودا(Pravda) او ایزویستیا (Izvestia) لکه څنګه چې توقع کیدله پر انګریزانو باندې تورولګاوه؛ په همدې ورځ الماني ورځپاڼې دویچې تاګسڅایتونګ(Deutche Tagezeitung) هم انګریزان تورمتي کړل او په سبایي دډیس ډیباتس(Des Debats) ورځپاڼې هم انګریزان تورمتي کړل. دنظریو دغه استثنایي یووالي تریوې اندازې پورې ددې حقیقت دڅرګندیدو په واسطه منځ ته راغی چې دګروال تي. ای. لارنس (Colonel T.E.Lawrence) همدا اوس دوانه په کلاکې چې په وزیرستان کې ده ځای په ځای شوی و. درسمي مقاماتو پر ټینګار باندې چې دغه سړی چې دانګریزانو له خوا ارمشهور واستاځو څخه و« دیوه ټاپیست په توګه په دفتر کې» خدمت کاوه په

اسانی سره باور کول مشکل دی ، ځکه چې که څه هم لارنس وروسته له هغه نه ځان دایر کرافتسمین شاو (Aircraftsman shaw) په توګه ښکاره کاوه مګر برتانوی مامورین د هغه له اصلي هویت څخه خبر وو .

افغانانو د هغه په ماموریت کې څه شك نه درلود . هغوی لا تر اوسه ادعا کوی چې هغه په بدله بڼه دیوه روحاني سړي په توګه چې په یوه سپینه کچره باندې سپور وو ، په ټول افغانستان کی وګرځیده چې دغازي امان الله خان په مقابل کې مخالفت تنظیم کړي . همدغه راپور په هندوستان کې هم خپور شوي و چیري چې په یوه بدمرغه ملاسید پیر کوم شاه باندې په لاهور کی یو جمعیت هجوم راوړي وچې داجمعیت له دې څخه داده وچې هغه لارنس وچې په بدله بڼه کې څرګند شوي و . د ۱۹۲۹ کال دجنوري په ۲ ، دغازي امان الله خان لرزنده یا متزلزل حکومت دهې افواهد (جهاني ستر جاسوس دګروال ټي . اي . لارنس) دنیوني لپاره دانعام دوراندې کولو په واسطه رسمي اعتبار ور کړ . (۹)

بنایي حقیقت نا څرګند پاتي شي . دریوولت ان دوېزرت په نوم (Reuolt in the Desert) (بلوا په صحرا کې) داثر خپرونې لارنس مشهور کړي وا و هغه ګونبه ګیر اوغیرعادي سلوك په د غه شهرت کی زیاتوالی راوست . په اسیا کې عجیبه بریالیتوبونو او پر مختګونو اودلارنس د مانا او مفهوم لرونکی فعالیت کیسې لادیر پخوا په نه تلا في کید ونکي ډول دافساني بڼه غوره کړي وه . دهغه له مرګ څخه کلونه وروسته په ربنیتنې توګه رپوټ ورکړل شوي وچې هغه په اورمچي (Urumchi) کی دسیسه بازی کړې وه ، لاهم وروسته ددونتز (donetz) دتخریبکاری په موده کې چې محکمه یې په شوروی اتحاد کې روانه وه تورن سړي اعتراف وکړ چې هغوی ددګروال لارنس لپاره کار کاوه ، دغه ډول اعترافات دستالین (Stalinist) دتصفیې ددورې په موده کې زښت ډیرز یات وو .

خود انګریزانو په مقابل کې دافغانانو تورونه دلارنس ترو جو دزیات محکم بنسټونه جوړوي . دې دلویې بریتانیې دمحافظه کار حکومت په مقابل کې مخالف

او د پارسي یا پښتو په برخه کې یې پوهه لږه وه : بلوا اکثراً د یوه پراخ قبایلي پاڅون په توګه بیانیږي ؛ خو په حقیقت کې یوازې شینواري په قوت سره راپورته شول که څه هم څه موده وروسته له هغوی سره خوګیاڼي، څینې غلزي او له تولو سیمو څخه یاغیان یو ځای شول . بلوا له سنګو خیلو سره چې تر دیره حده د شینوارو د قبیلې شرقي برخه ده پیل شوه او یوه برخه چې له برتانوي سرحدي مامورینو سره به مستقیماً تماس ولری. د غو شینوارو خپله جګړه چې علت یې د غازي امان الله خان تولنیز اصلاحات په تیره بیا د چادری د له منځه وړلو لپاره د هغه هڅه وه اعلام کړه چې دا یوه عجیبه دلیل راوړنه ده ځکه چې شینواری ښځې معمولاً مخ لوڅې دی :

یو پر مختګ چې په قبیلو کې یې کړ که او خپګان راپیدا کړ هغه په سرحدی قبیلو کې د ملکي ثر باله خپرې سره د زرګونو عکسونو خپرونه وه چې په ډیر مهارت سره د یوې بربندې ښځې پر تنه باندې اېښودل شوې وه او شاوخوا یې د ناروینو له خوا نیول شوې وه چې خارجي کالي یې اغوستي وو. هلته څه شواهد نشته چې د غه عکسونه په برتانوی جاسوسي سازمان پوری وتړو پرته له دینه په هماغه وخت کې د دغو عکسونو د تولید او اپاره د تخنیکي سامان برابرول د هر افغان له قابلیت او وس څخه خارج و او له دغه دول جوړ کاریګانو څخه په زیاته اندازه په خوش باوره او بې تعلیمه قبایلي خلکو کې استفاده شوې ده. زیات کلونه وو تیر شوی چې پریږې هڅې کې په زرګونو رسالي له برتانوی الوتکو څخه د سره کمیس (سرخپوشان) دغو رځنګ د بد نا مولو لپاره خپرې شوي. له پاس څخه د غو پیغامونو یوه څرګندونه در لوده چې څدای بښلی ولیان لاسلیک کوونکو ته یعنی د خیالی ملایانو یوی دلی ته څرګند شوی و وچې هغوی ته راپورور کړی چې سره کمیسو ته الله تعالی په سپک نظر ګوری او باید د حقیقی معتقد ینو له خوا له منځه لاړ شي . (۱۱)

همدارنګه هلته په دی کې هیڅ شك نشته چې د سقاو زوی په برتانوی سیمه کې زیات وخت تیر کړی وچې یو څه موده یی په برتانوی زندان کې تیره شوی وه.

هغه دشینوارو له بغاوت څخه روښي په بیره له پاره چنار څخه افغانستان ته راستون شوی واو هغه ښه مجهز راغی ؛ هغه ۳۰۳ ټوپك په کړ مو چې دهغه پلویان سمبال وو هغه دافغاني لښکرو تر وسلو خورا ښه وو. په کابل باندي دسقاو دزوی دبرید په ترخ کې به کرم کې چې زیاتره جنګ کوونکو دبریتانیې دسفارت په شاو خوا سیمه وکې ځای ونیو، داره مار سره له دې چې د «غازی» لقب یې غوره کړی وله کافرانو سره زیات محتاطو . سفارت چې په سلو ګونو مرمیو ویشتل شوی و، ځان تر داره مارانو زیات له شاهي لښکرو څخه په خطر کې ولید.

افغانان دانه ردوی چې دبلوا بریالیتوب تربوې اندازې پوري حتماً د متنفذو ملایانو دبرخې له لوله امله وچې هغوی و یریدل چې د اصلاحاتو په نتیجه کې به خپل ځانګړي موقعونه له لاسه ورکړي . په همدغه دوره کې په ټول افغانستان کې دا آوازې خپرې شوي چې افغاني نجوني چې احیاناً د زده کړې لپاره ترکیې ته لیږل شوی وی په حقیقت کې جرمنانو ته ورکړل شوی وي. دغه آوازې ددغه تائید او ادعا په شان چې افغاني ښوونځي د کافرانو دمنځ ته راوړلو موجب ګرزیدل او دا چې غازي امان الله خان په پټه سره دیو بت عبادت کاوه یې له شك څخه د ملایانو له خوا خپرې شوی وی او دهغو کسانو له خوا هم باور کیده چې ددینداری احساساتو ور باندې زیاته غلبه کړې وه. په هر حال دا باید په نظر کې ولرو چې د کابل خلکو په پاڅون کې برخه وانخستله او ښوونځي سمدلاسه دنادرشاه له خوا بیا پرانستل شول او دغازي امان الله خان ددریشی یاد جامو اصلاحات چې د ټاینبي او نورو له خوا ورته داولیت حق ور کړ شوی دي یوازې په پغمان کې په شاهي باغرانو باندې تطبیق شول. رښتیا هم افغانستان چې هغوی په ټینګه سره دخپلو پټکیو یا اصلي جامو طرفدار دي ددغو دول اصلاحاتو منلو ته چمتو نه دي؛ له امان الله خان څخه ډیر د مخه د متنفذ ینو تعلیم یافته وو او ښه منو افغانانو قره قلي خولي یا غربي شپو خولي او غربي جامې غوره ګڼلي وي او ترننه ورځې پورې یې غوره ګڼي.

له يوې ګټورې وړيو څخه
ديوه خره لپاره رسۍ يا يوه
چپه جوړيداى شي.
(پښتو متل)

شپاړسم څپرکی

د نړيوالو جنګو نوترمنځ

دافغانستان نوی حکمران نادرشاه که څه هم جسماً کمزوری وخوهغه يو داسې سړي وچې زيات قابليت يې درلوده يوقوي مشرو اودټينګې ارادې خاوندو هغه په پنځه څلويښت کلنی کې جګ نړی اودسيم په شان مزبوت و. په زيره کښې يې سپين لګيدلی اوڅه ناڅه دخپل پوځي واك اوتجربې له امله يو نه ماتيدونکی قدرت و. برخلاف دلېبرال غازي امان‌الله خان، هغه يو ديندارسړي وخوبياهم يومتعصب مسلمان نه واودهغه نظر له اره محافظه کارانه و.

دهغه ستړې نيمګړتياوې دکلك او استبدادي عمل خواته يوتمايل اويوه ټينګه عقيده وه چې هرهغه چادهغه مخالفت کاوه هغه باالفعل دهيواديودښمن و.

دنوې شاهی کورنۍ يرله اومړنيوکارونوڅخه داوچې ملايان دلاسا کړي چې قدرت يې دغازي امان‌الله له سقوط وروسته په اوج کې و. * يوفرمان صادر شو

---

* شاهی کورنۍ يوځل دمصاحبانو يايحيی خيلو په نوم ومولشوه چې داکورنۍ دغازی امان اله خان له کورنی څخه جلا کړی، خو اوس په عمومی دول ټولو محمدزيو ته اطلاق کېږی. غازی امان اله خان دژوندانه له ترخو اودردوونکو کلونو څخه وروسته په پای کی په ۱۹۵۰ کی دې حالت ته غاړه کيښوده کله چې سوله په هغه څه کی چې له اره يوه کورنی جګړه وه منځ ته راغله.

په دې اساس چې دېردې رواج یعنی دښځو جدائي یاګوښه توب به په افغانستانکې په حکمی توګه پاتې شي. البته دغه فرمان په ملاو زمه دله کې متعصب اوافراطي ملایان خوشاله کړل چې هغوی له دې څخه خبرو وچې دهغوی قدرت ترزیاتې اندازې پورې دافغاني ښځو اومیند وپه ناپوهۍ کې خوندې پاتې کیده . برسیره پردې مشهورو ملایانو خاص امتیازات ترلاسه کړل ؛ دشوربازار حضرت صاحب محمد صدیق په مصر کې سفیر مقرر شواو دجلال آباد شیرآغا نسبتاً دیرمستمري معاش لاس ته راوړ.

که څه هم دغه اقدامات ملایا نوته منلی خوځوانواومترقي افغانانـو ورتـه په سپک نظرو کتل او هغه یې وغندل. خو پخپله نادرشاه دخپلې محـا فظه کاری سره سره دښځو دګوښه توب پلوی نه واو دهغه ورونه په دې عقیده ـ وچې داد هیواد پرمختګ په لار کې یوخنډو .

دپاچا اقدام تردینداری دیرزیات دضرورت نتیجه وه ځکه چې هغه درك کړه چې دیوه ثابت حکومت دمنځ ته راتللو لپاره دمحافظـه کـارانواومرتجع عناصرو ملا تړ حتمي و.

نادرخان دیـو څه مودې لپاره دآسیایي استبدا دې اوخپل سرو حکومتونو په دود دفرمان په وسیله پاچاهي وکړه. دهغه څلورو ورونو ته چې لایق وواوکورنۍ ته یې زیاته وفاداري درلوده، مهم مقامونه ورکړل شوي وو؛ دافغانستان حکومت یوکورنۍ ته ورون وګرزیده په کوم کې چې دنږدې کورنۍ له کنفرانسونو وروسته حیاتي او خورامهمې فیصلې وشوې چې په دی پریکړه کې نادرخان دانرژي منبع اوهاشم خان دځیرکۍ اوتـګما ري منبع وه. خو که څه هم دغوورونو پخپلو منځوکـې دافغاني ځانګړوخصوصیاتوله امله تو پیردرلود، یو ځل چې به یوې پریکړې ته سره ورسیدل نو بیایې په عمومی دول یوه متحده جبهه غوره کولـه.

دنادرشاه بل اقدام یوه هڅه وه چې افغاني پوځ بیاجوړ کړي .نـادر شاه لـه دهندوستان دحکومت له خوا السږره توپکه دېوه سوغات په توګه ورکړل شوي

وو چې په دغو تورو کښو سره سمبال شوي عسکر د شاه محمود په امر چې په وروستو کې خورا مشهور او بيا په ټولګيو ويشل شوي وو. ديوه سرتيري معاش په يوه مياشت کې تقريباً دوه ډالره زيات شو ملکوټ (malaKoot) يعنې د عسکرو له معاش نه د هغوی د اعاشې د کمولو سيستم له منځه لاړ. که څه هم د غوبدلو نو د عسکرو په مورال کې يو جزئي ښه والی راوست، د غوبدلو نو ونشو کړای چې عسکري ژوند د سرتيرو په نزد منلي يا په زړه پورې وګرزوي.

سره له دې هم نوي حکومت ژر د بلواګانو له امله وربريده. د ١٩٣٠ کال د مې په مياشت کې سرزورو شينوارو چې له خپل نوي بريالیتوب نه وروسته زيات ليوال وو، د ښځينې او مخالفتونه پيل کړل چې د هغوی د خپل بيان پر اساس د مخلوع غازي امان الله خان د دعوې له امله د غيرت او ليوالتيا په وسيله تحريک شوي وو. خو هغه کارترا صول زيات په حرص باندې ولاړو. په دې د ول بلوا په عاقلانه توګه د بدو ور کولو په واسطه پای ته ورسيده.

دويمه بلوا د ١٩٣٠ کال د جولای په مياشت کې د کوهستان په تاجکو کې د سقاو د زوی د يوه تره په مشرۍ پيل شوه. دا يوه ډيره جدي مساله وه ځکه چې په دې بلوا کې تاجکو نه يوازې کوهستانيان له ځانه سره درلودل چې هغوی د خپل وطنوال د پاچاهۍ په دوره کې د برم او لوړتياد شيبو خوندايدلي وو بلکه هغوي د سقاو د زوی د قوت د ملاتړ په حيث په وسلو ښه سمبال هم وو. کله چې افغانی پوځ څرګنده کړه چې د دغه خطر په مقابل کې د مقاومت کولو توان نه لري، حکومت له قبيلو څخه مرسته وغوښتله. زياتره پښتنه قبايلي خلکو د غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړ او بيا رابې په بې رحمانه ډول سره و ځپل شوه. پس له هغه نادرشاه خپل سياسي مهارت د قبايلي خلکو په هڅولو کې چې خپلو کورونو ته پرته د کابل له لوټولو څخه ستانه شي وښوده چې رښتيا هم ډيرا زښت بې درلود چې لوټ شي.

په هماغه يعنې ١٩٣٠ کال کې وليدل شول چې شوروی اتحاد د افغانستان پر تولو اکې باندې تيري کوي چې دا په شلمه پيړۍ کې پر افغانستان د تيري يوازنی

مثال و دسره یوځ تولگی چې لهسرحد څخه تیرشول او تقریباً څلوېښت میله په افغانستان کې پرمخ ولاړل په نظري توگه دزاړه بسماچي (BaSmachi) ابراهیم-بیك په لښکر کې وو چې هغه د شوروي اتحاد په مقابل کې په یوازې سره جگړه پرمخ وړله اوله افغانستان څخه یې د یوې اډې په توگه کاراخیستنه . بې له شك څخه دروسانودغه حرکت هم دغازي امان اله خان د له منځه وړلو په برخه کې یو عکس العمل و چې شورویانودخپلوگټو لپاره یوگرزاراوداتگریزانو لپاره یو-بریالیتوب وگاڼه . له کابل اولندن څخه تراحتجاجونو وروسته روسان ووتل خو هغوی خپل حد تماکلی و. دبل کال په ترڅ کې دافغانی یوځ تولگیو د شاه محمود خان په مشری ابراهیم بیگ دې ته اړایسته چې له افغانستان څخه شوروی اتحادته لاړشی او په پای کې دغه زوړلیوه په دام کې ولویده .

نادرشاه په هیواد کې چې که تراداري لاندې نه وراوستل شوی ارام خوو دیو ثابت حکومت دمنځ ته راوړلو کارپیل کړچې دقبیلو ترملاتړ زیات پرځینې دایمی شیانو باندی ولاړو .

هغه د۱۹۳۱ کال داکتوبر په ۳۱ یو اساسی قانون منځ ته راوړچې د ا قانون غازی امان اله خان له خواپه ۱۹۲۳ کې په رسمی توگه اعلام اوخپورشوی واو نادرشاه له هغه نه کاپی کړی و- دایوداسی سنددی چې په هغه کې جزئی تغیرات راوستل شوی دی اوتراوسه پورې نافذ یادتطبیق وړدی .

په دې قانون کې یوه کابینه، یوه دمشرانوجرگه، اویوه اولسی جرگه په نظر کې نیول شوې وه او تخت اوپاچاهی دنادرشاه په کورنی کې مورثی گرزول شوې وه. کابینې ته چې له اتلسووزارتونو څخه جوړه شوې وه دحکومت کولوعملی کارورپه غاړه شوی و ؛ کابینه د صدراعظم ،داولسی جرگی اومشرانوجرگی له رئیسانو د کانو او کرنې له مدیرانواودجنگ ،دولت ، بهرنیوچارو ، کورنیوچارو ،عدلیې ،ښوونې او روزنې ، روغتیا ،مالي ، سوداگری اودمخابراتوله وزیرانوڅخه جوړه شوې وه .

اساسی قانون چې پاچایې د اجرایې، مقننې اوقضائي اداروواکدار گرزولی و

دمسلحو ځواکونو سر اعلى قوماندان کړاو دهغه وجوديې مصئون اوواجب الاحترام اعلام کړ. هغه له دجنګ یادسولې داعلامو لودصدر اعظم دتیا کلو ، دمامورینو دمقررۍ دمنظورولو اوپه اضطراري حالاتو کې دفرمان په وسیله دقوانینو دجوړولو صلاحیت ورکړشوی و. دغو اساسي اوپراخو صلاحیتونو افغاني مقننه هیئات ته ازواک مګر مشورتي مسئولیت پرینبوده. ځکه نوپه اصل کې افغاني حکومت د یو ځو محدود کسانو حکومت و او قدرت دننه دمحمدزیو دکورنۍ دممتازې ډلې په لاس کې و.

نادرشاه محلي اداره د په خپل حال پرینبود له اوپه هغې کې یې کوم بدلون رانه ووست. هیوادپه پنځو ستروولایتونو او څلورو وړو اعلی حکومتونو ویشل شوی ددغو ولایتونو او اعلی حکومتونو اداره کوونکي والیان یانائب الحکومه ګان ووچي هغوی تل دمرکزي حکومت له خوا مقرریدل او دشاهي کورنۍ کلک پلویان وو. دپولیسو امرانو او عسکري قوماندانانو صلاحیتونه له ملکي امرانو سره وویشل؛ په ځینو ځایونو کې په تیره بیا په جنوبي اوشرقي ولایتونو کې هغوی اساسي واک په لاس کې تینګ وساته.

دغه ترکیب په حقیقت کې له یوې استثنا سره په دې ډول په خپل حال پاتې کیږي او کوم بدلون پکښې نه راځي : په ۱۹۴۹ کال کې کابینه بیا جوړه شوه او یوه نوي په ولوړه سویه شورا تاسیس شوه. دغه ډلې ته چې له شپږو غړو څخه جوړه شوې وه اومشرې یې دصدر اعظم په غاړه وه داواک ورکړ شوی وچې دپاچا په منظورۍ هره حکومتي پریکړه وکړي.

داساسي قانون له جوړیدو سره نادر شاه دملي اقتصاد ستونزوته مخ راواوړ ګرزاوه چې دکورنۍ جګړې له ناکرارۍ نه وروسته تقریباً دسقوط په حال کې و. دغازي امان الله خان له تیت و پرک هڅو سره سره ، افغانستان په ۱۹۳۰ کال کې لاهم ترز یاتې اندازې پورې یو مالدار او زراعتي هیواد و. هلته صنعت اصلاً هیڅ موجودنه و یوازې نیمګرې لاسي صنعت موجود و او سوداګري یې ډیره لږه وه. په داسې حال کې چې له افغانانو څخه زیاترو ځمکې کرلې یایې خپلې رمې

صاتلې، تقریباً دهیواد ټول تجارت (پرته له هغه تجارت څخه چې کوچیانو کاوه دشلک او هند و سوداگرو په لاس کې و.

په داسې حال کې چې دافغانستان له بهرنی نړی څخه جلا او گرښه پاتې و دغه لو- غونې او ابتدائی اقتصاد کافي و چې نسبتاً لږ نفوس ته هغه څه برابر کړي چې دهغوي دژوندانه سطح ورته اړتیا لراه که څه هم دهغوي دژوند سطح دخوراکي شیانو له پلوه د زیاتو اسیایي هیوادونو دخلکو د ژوندانه تر سطی خوراله وه.

اوس چې افغانستان له جلا توب څخه راوتلي دي یو مخ په زیاتیدونکي بنارې نفوس کرار کرار دمحصولاتو غوښتنه کوله چې یوازې دبهرنی سوادگري له لارې لاس ته راوړل کیدای شول.

دامیر عبدالرحمن خان دسلطنت ددوري راهیسې افغاني حکمرانانو او حتی د هغه سلف امیر شیرعلی خان تر یوي اندازي پوري هڅه کړي وه چې په هیواد کې دغوبي ټکنالوژي ځینې شیان دود کړي. دغه هڅې معمولاً تیت وپرک او بې پلانه وي او په ټیره بیا دغازی امان الله خان هڅو معمولاً دغربي کلتور تر مهمو او گټورو اړخونو زیات له تظاهري اړخونو سره اړیکې درلودې. زیاتره له هغو هڅو څخه دافغاني حکومت دپوهی نه لرلو په وجهه شنډي شوي وې چې په هغه کې بې علاقگي، عطالت او دافغاني خلکو محافظه کاري سره یوځای شوي وه.

نادر شاه چې اصلاً یو پوځی سړي و په تنظیم او دسپلین یې ټینگه عقیده در- لوده؛ همدارنگه له هغه سره دغربي لارو یوې پراخې تجربې او پوهې تر بل هر یو مخنی افغاني حکمران چې دغسې پوهه یې لرله زیاته مرسته وکړه. برسیره پردې دهغه دهرات دتکړه سوداگر عبدالمجید خدمتونو او مرستې ترلاسه کړې وې چې له شوروي اتحاد سره یې په سوادگری کې یوه پانگه برابره کړې وه او هغه چې په نظر کې و چې دافغاني اقتصادي سیاست لارښوونه دشلو نورو کلونو لپاره په غاړه واخلي.

دلوي حکومت یو له لومړنیو اقدامانو څخه داو چې یو بانک دشرکت اسهامي افغاني په نوم چې (اوس دملي بانک) په نامه یادیږي جوړ کړي چې ددې بانک

بانګه یو سلو شل ملیونه افغانۍ وې ـ افغانی یو نوي پولي واحد و چې د پخوانۍ کابلۍ روپۍ ځای یې ونیوه. دویم حرکت یا اقدام دا و چې شرکتونو ته انحصاري حق یا امتیازات ورکړې یا د تولید په سیمه کې شرکتونه ولري. دغه شرکتونه چې په ښکاره توګه د ایټالوي فاشیزم ItaliaFascism یو تقلید و، د دوو دلیلونو له مخې جوړ شوي وو. لومړي دلیل دا و چې هر هغې څخې چې د تولید د زیاتولو لپاره د یې د خصوصي پانګې د په کار اچولو تقاضا کوله په افغانستان کې د هغې تضمینول یو ګران کار و.

یو لږ شمیر افغانانو (په تیره بیا د پښتنو په منځ کې) په سوداګرۍ یا په کسبکارۍ کې لږه تجربه درلوده او دا په پیړیو پیړیو رواج و چې هغوي به لاس ته راغلې اضافي پیسې په ځمکه بندولې چې خوندي اوسي. د شرکتونو له خوا د انحصاري قدرت لاس ته راوړنه او د دې ترڅنګه دا حقیقت چې افغاني حکومت د شاهي کورنۍ غړو د ونډو په واسطه اکثراً زیات سهم لرونکي و مانا دا چې پانګه اچوونکو د یرلږ خطر منه. په وارسره، دې وضعې په هیواد باندې د اداره کوونکې ډلې د کنټرول د ټینګولو لپاره مرسته وکړه او ځرنګه چې هغو کسانو چا چې په شرکتونو کې پانګه اچوله وه هغوي په یوه ثابت حکومت کې یوه ځرګنده ګټه درلوده. (۱)

د نادرشاه یو له خورا مهمو اقداماتو څخه د ترانسپورت او مخابراتو ښه کول و. د هغه د سلطنت د دورې په پیل کې د هر څه صرف یو څو میله چې یو سړک ته ورته و و په ټول هیواد کې پیدا کیدای شوا و د حمل و نقل چارې تقریباً کاملاً د اوښانو او خرو په وسیله سرته رسیدې. ټول نیمائي کال به د هیواد زیاتره برخې له کابل څخه کاملا جلاوې کله چې به د باد په وسیله راښوېدلې واورې لارې بندې کړې او سیلاوونو به ابتدائي پلونه له منځه یوړل. که څه هم د امان الله خان د سلطنت د دورې په ترڅ کې د ترانسپورت د ښه کولو په برخه کې اقدام شوي وخو دادتل په شان له هغو پوژو څخه مرکب و چې په هغو کې ښه غور نه و شوي او د هغو په تطبیق کې له بې پروائي څخه کار اخیستل شوي و لکه د کابل ـ پغمان د اورګاډي پټلۍ ناکامه

ساختماني پروژه. نادرشاه په عاقلانه دول تصميم ونيوه چې افغانستان بايد داوړم ګادي له زمانې څخه ورتيرشي او دموټرو په ذريعه دحمل ونقل پرموضوع باندې ژورفکر وکړي. يوه دهغه له لومړنيو پروژو څخه له کابل څخه دهند وکش دپاسه ترمزارشريف پورې دموټرلپاره دسړک جوړولو پروژه وه چې زيات شمير کارګران يې لرل. (۲)

هغه ښوونځي چې دسقاوزوی له خوا تړل شوي وو په دې وخت کې بيرته پرانستل شوي وو. د سقاوزوي کوم دليل اه درلوده چه په نورو کې دې يو مهارت ته انکشاف ورکړي ځکه چې هغه پرته له د غه مهارت څخه خپل ژوند پرمخ بيولی و. ديو څه مودې لپاره خارجي ښوونکي وايستل شول او تړل تعليم په دري او پښتو ژبو ورکړشو؛ خو دغه ژبنی سوچه تړب د افغاني لايقو ښوونکو او د کتابونو دنشتوالي (کمبود) له امله زر پريښودل شو. دحبيبې او غازي عالي ښوونځيو دانګليسي ژبې استعمال ته مخه کړه او بيايې له هندوستان څخه ښوونکي استخدام کړل؛ د استقلال ښوونځي فرانسوي ښوونکي استخدام کړل او دنجات ښوونځي يو څو الماني نيان راوستل. (۳)

له دغو تعميري حرکتونو سره سره دنوې شاهي کورنی موقف سست پاتی شو دا زياتو افغانانو ته په ناکرارونکي توګه څرګنده وه چې واکمنې کورنۍ ديو شمير نورو په پرتله دتخت او پاچاهي چندان تينګه ادعانه درلوده؛ که څه هم دا کورنۍ د تولسمې پيړۍ د بارکزيو له پښته وه، دې کورنی خپل دنيکونو شجره ترامير دوست محمدخان پورې نه باکې دهغه ترورور سلطان محمد پورې را رسوله چې په هيڅ صورت سره په افغاني تاريخ کې قهرمان نه و. برسيره پردې امان الله خان د هغه له نامنظم يا عجيبه تمايلاتو سره سره منلی و په تيره بيا په ښاري ځوانو خلکو کې چې دهغه طبيعي مهرباني يې دنادرشاه ترکلکی يې علاقګی څخه غوره ګڼله

دنادرشاه بی نومتيا يا په خلکو کې دهغه، دنامنليتوب ستر دليل دا آوازه وه چې هغه دانګريزانو ګوډاګی و. دا آوازه لږ دحقيقت پربنسټ ولاړه وه مګر د يوه

اسیابي بازار په فضا کې حتمایق اکثراً دافراه په مقابل کې کمزوري دي. په دې کې څه شك نشته چې انګریزانو نادر شاه هم تر امان الله خان او هم د سقاو تر زوی زیات آرام ګاڼونډی ګاڼه او دهغه دحکومت بې ثباتي داماناور کوله چې بنا بې هغه دخارجي فشار په مقابل کې زیات حساس وي.

مګر نادرشاه اودهغه وروڼه دژوندانه له پیل څخه له انګریزانو څخه پېژندل شوي وو، نادرشاه د(جنګي دلي) مشر وکړمه چې انګریزانو د انګلیس - افغان د ۱۳۱۹ کال دجنګ مسوول وګڼله او برسیره پر دې یې دهغې جګړې پر مهال اتل بې هم مسوول وباله.

په هرحال، هلته داسې شواهد او قراین موجود وو چې افغا نستانه شکمن وبریښېدل په افغا نستان کې د انګریزانو نوي سفیر ریچارد میکونا چې (RichardMaconachie) چې پر هغو بې د کوم په دوره کې دسیاسي افسر په توګه خدمت کړی وله نادرشاه سره یې اوږده مرکه کړې وه پخوا ډاډ ورکړی و چې نادرشاه دسقاو دزوی پر ضد د خپلې بریالی جګړې لپاره افغانستان ته داخل شي. انګریزانو چې امان الله خان ته یې چې له سختو ستونزو سره مخامخ وهیڅ شی ور کړی له وو، لس زره ټوپکه او یو لکو اتیا زره سټرلنګ پونډه نوی رژیم ته په بسپنه ورکړي وه. هغه څه چې لا هم زیات مهم وهغه دهیوریلت کوښې په انګریزانو پورې د مربوطې سیمې د پښتني قبیلو په مقابل کې په افغاني عنعنوي سیاست کې بدلون و.

۱۹۳۰-۱۹۳۳ کلونو په قبایلي سیمه کې داړو دوړ کلونه وو چې دیوی سیمې لپاره چې پخپله دتشدد عنعنه لوی هم دزور زیاتي کلونه وو. سره کمیسو (سرخپوشان) د عبدالغفار خان او دهغه ورور ډاکتر خان صاحب په مشرۍ زیات پلویان په تېره بیا په مومند واو او پر بدو کې پیدا کړل. برېدونه ډېر زیات او نور هم سخت شول چې له منځه یې ړل شي او په جګړو کې په کومو کې چې په دغه بریدونه کله کله زیاتیدل قبایلي خلکو په زیاتیدونکې توګه مهارت او نکره توب وښوده. په ۱۹۳۱ کال کې یو قبایلي لښکر ربښتیا هم د

پېښور ښار و نیوه او د هوسا عسکرو تر را رسیدو دمخه یې اردوگاه کلا بنده کړې وه . دهندې پوځ واحدونو د نیمې پېړۍ له کالکې سرښیندنې او میړنې نه وروسته یوه ناوړه خواشینې ښودله. په برتانوي ښځو باندې هغه وخت بریدونه رامنځ ته شوي وو کله چې د ښځو په مقابل کې دقبايلي خلکو عنعنوي نجیب اخلاق کمزوری شو چې په تېره زمانه کې دد غې پېښې په باب څه اوریدل شوي نه دي .

کومې جزاگانې چې قبایلي خلکو ته دهغوی ددغه راز عملونو له امله ورکول کېدې دهغو په نتیجه کې قبیلې دې ته اړ شوې چې له کابل څخه مرسته وغواړي، خو داخل هغوی ته په سړې وضعې سره توصیه وشوه چې له انگریزانو سره سوله وکړي .(٤) که څه هم د زیاترو افغانانو له نظره دسیاست دغه بدلون دنادرشاه دبې وفایی ثبوت و خو اصلي دلیل دهغه اگاهي وه چې نوې سلطنتي کورنۍ بې ثباته وه او بل دلیل دا و چې که چیرې قبیلې پارول شوي وای انگریزانو نسبتاً په اسانۍ سره کولای شول چې ددې کورنۍ داه منځه وړلو لپاره زمینه مساعده کړي .

په هر صورت، دډیورند دکرښې په بله خوا کې په پېښو کې دنادرشاه لاس نه لرلې تر زیاتې اندازې پورې په تیره بیا ځوانو او تعلیمیافته‌و افغاني نیشنلستانو په منځ کې چې شمیر یې مخ پر زیاتید وو خپگان منځ ته راوړی و . دغه خپگان د۱۹۳۳ کال دجون په میاشت کې واقعي بڼه غوره کړه کله چې دمحمد زیو ورونو ترټولو مشر ورور محمد عزیز خان چې دجرمني په سفارت کې یې دافغاني سفیر په توگه خدمت کاوه ، په گولۍ وویشتل شو او په برلین کې په افغاني سفارت کې ووژل شو . قاتل یو ځوان افغان کمال سید و. دی دنجات له عالي ښوونځي څخه خلاص شوی واو دلوړو زده کړو لپاره جرمني ته تللی واو دقاتل دلیل یې دمحمد زیو له خوا دشرقي قبیلو ځورول نه وه . دهغه له څرگند و عصبي تمایلاتو سره سره هلته دشک کولو لپاره کوم دلیل نشته او هغه څه چې هغه وویل ریښتیا و .

ډیره موده لا تیره شوې نه وه چې یو بل زده کړونکي چې هغه هم د نجات د ښوونځي و، په کابل کې د انګلیستان سفارت ته داخل شو چې هدف یې د انګلیستان د سفیر وژل و. که څه هم دغه بې باکانه حمله خپل مقصد ته ونه رسیده، د دې حملې په نتیجه د سفارت سر کاتب او دوه نور خدمتګاران ووژل شول. د دغه حالت حکومت ته د بېرنس، مکناټن او کیو ګناري د وژنو ناوړه خاطره وربېره یاد کړه. قاتل سمدلاسه اعدام شو او د هغه دوه دېرش تنه ملګري زندان ته ولېږل شول چې هلته هغوی د څوارلسو کلونو لپاره د نورو وانه یوالانو ته د «برتانوي بند یانو» په توګه ور پېژندل شوي وو.

د تشدد دغه څپه د ۱۹۳۳ کال د نوامبر په ۸ د یوه تجلیل په ترڅ کې خپل اوج ته ورسیدله چې په دې تجلیل یا جشن کې د شاهي ماڼۍ د لوبو په میدانونو کې د کابل د ښوونځیو ترمنځ د فټبال لوبې هم شاملې وې. کله چې نادر شاه میدان ته داخل شو، یوه لوبغاړي چې هغه هم د نجات په ښوونځي کې یو شاګرد و په ناڅاپي ډول رامخ ته شو او په پاچا باندې یې په یوې څرخي تمانچې سره ډزې وکړې. ګولۍ د نادرشاه په اوږه او خوله باندې ولګېدلې وې. هغه سلطنتي لوژ ته یوړل شو او هلته پر ته له دې چې بیا په هوښ راشي مړ شو.

اکثراً ویل کېږي چې قاتل د محمدزیو پر ضد د توطیې یوه برخه وه چې د نجات په ښوونځي کې جوړه شوې وه. خو که څه هم دغه دری واړه قاتلان چې شاګردان او د نجات له ښوونځي څخه وو چې ښوونکي یې جرمنیان وو د یر احتمال لري چې د پاچا قاتل د یوه شخصي ظلم په واسطه هڅول شوی و. د هغه د وژنې له ورځ یو کال وړمبې نادرشاه غلام نبي څرخي په شاهي ماڼۍ کې یوه رسمي ملاقات ته راغوښتی وا و هغه یې دد ري خپلو غلامانو په بلنوا کې چې د یره موده یې دوام ونه کړ د لاس لرنې له امله تورنتی کړ په کومو کې چې هغه زیات نفوذ درلوده. غلام نبي څرخي یو د غلام حیدر څرخي له زامنو څخه و چې غلام حیدر څرخي د امیر عبد الرحمن خان سر اعلی قوماندان وا و یو د غازي امان الله خان له غوره تې ملاتړ

وڅخه و. همدارنګه هغه یو تونډمزاجه سړی واو د نادرشاه اتهاماتو ته د هغه ځواب په رومبنۍ پاچا باندې د کفر یو ناوړه تور و. دا ځواب د نادر شاه دپاره چې په تونده مزاجۍ کې له غلام نبي څرخي څخه کم نه واو امر یې وکړ چې غلام نبي دې زر اعدام شي ـ دا یوه ستره اشتباه وه ځکه چې دقانون دتطبیقو له امکاناتو له مینځه وړی واو موضوع ته یې دشخصي کسات بڼه ورکړې وه.

د نادرشاه قاتل یوولس کلن ځوان عبدالخالق * وچې پلار یې دغلام نبي څرخي نوکرواو په خپله عبد الخالق چې په افغانی عمومی دود پسې روان و دجنرال له خوا په زویتوب منل شوی و. هغه لکه څنګه چې اکثراً په ځرګند دول ویل کیږی دغلام نبي اصلي زوی نه واو که څه هم بنایي هغه دنجات په ښوونځي کې د نادر شاه په مقابل کې دقوي احساساتو په واسطه تراغیزې لاندې راغلی وی، دا مې ېریښي چې دهغه دتحریك اصلي علت په دغلام نبي څرخي په اعدام کې چې هغه ورته پلار ویلی و په هغه باندې تیری وی:

دپاچا دمړینې په وخت کې محمد هاشم خان چې په ژوندیو پاتې ورورونو کې ترټولو مشرو په افغانی ترکستان کې واوتر ټولو کشر شاه محمود په کابل کې و. شاه محمود دوو په خلاف دشخصي واك لپاره هیڅ داوونه کړ مګر صمد لاسه یې د نادر شاه یوازنی زوی محمد ظاهر شاه دنوی پاچا په حیث اعلام کړ دلته بیاد نږدې کورنۍ دورو نو وفاداري دواکمنې کورنۍ اودهیواد په ګټه تمامه شوه.

لکه څنګه چې دا دبره د زیاتو افغانی حکمرانانو په برخه کې رښتیا وه په افغانستان کې د نادرشاه خاطره یادوونه، کیږی او هغې چې هغه دملي تاریخي اتلانو په کتار کې ودروی ناکامه شوې. هغه آزادي چې دافغانانو په طبیعت برابره ده له هردول واکمنی سره مخالفه ده په تیره بیا کله چې دغې واکمنی چلونه جدي اختیاري یا استبدادي وي او نادرشاه زیاتو غوره صفتونو سره سره طبیعتاً سخت او په ځینو وختو کې بې رحمه و.

بیا هم د یوه عیني نظر له مخې دا ځرګنده ده چې نادرشاه دنتپل هیواد لپاره

* مولف په کتاب کې محمدخالق راوړی دی. دا نوم محمدخالق نه بلکې عبدالخالق و او ما هغه په متن کې سم کړی دی. (مترجم)

زيات خدمت وکړ او په هماغه وخت کښې بو همدغه شان واکمن ضروري و.
هغه انارشي چې په پټه سره په افغاني غرونو کښې خپره بدله، تر انقلاب وروسته گډوډي او حافظ، کاري ملا بې دي تولر بو پیاوړي او کله کله بې رحمه قدرت او لاس ته ارتیا لرله چې دا تورل شیان کنترول کړي. دانادرشاه وچې دقدرت او کنترول لپاره يې زمینه برابره کړه او دهغه له مرگ څخه وروسته انفانستان بو څل بیا داستحکام او پرمختلګ په لورگامونه اوچت کړل.

نوي ټولواك محمدظاهرشاه د۱۹۱٤ کال داکتوبر په ۱۵، په کابل کښې زیږیدلی او دخپل دتاجپوشي دمراسمو په وخت کښې نولس کلن و. هغه دحبيبيې او استقلال په دواړو ښوونځیو کښې درس لوستلی و او له خپل پلار سره چې فرانسې ته تبعیدشوي و تللی او هلته يې په یو څو لیسو کښې درس ولوست. کله چې له خپل پلار سره بیرته راغی په کابل کښې له حربي ښوونځي څخه خلاص شوي و او په اتلس کلنی کښې چې په عمر وړ او په عقل پوخ و دجنګ او دښوونې او روزنې وزیر ټاکل شوي و.

ظاهرشاه برخلاف دخپل پلار یو مهربانه او صمیمي شخصیت درلوده او لري يې که څه هم نسبتاً حیاناك او شرمندوکی و. هغه دزیاتو افغانانو غږ ندې له ښکار او له کور څخه دباندې لږ بو سره زیاته مینه لري خو هغه برخلاف دخپلو وطنوالو چې په عمر يې ډېر اجتماعي دي دنږدي ملگرو د یوې کوچنی دلې ملګرتیا اوراغونډېدل غوره گڼي. په یوه داسې هیواد کښې چې هلته دسن مساله ارزښت لري دا هیله نه کیده چې هغه به دا تران ولري چې پر تخت باندې ترکښینا ستلو وروسته په اغیزناکه توګه لارښوونه وکړي مګر دغه درې تکړه ترونه درلودل چې دهغه په خدمت کښې وو او هغوی چمتو وو چې هغه کمبود پوره کړي. پاچاتر دوه ویشت نوروکلونو پورې پخپل پخواني حال یاصلاحیت او تجربه کښې پاتې شو په داسې حال کښې چې اجرائیه چارې دهغه ترورونو محمد هاشم خان، شاولي خان او شاه محمود دوروسته یودول اتحاد يې په توګه سرته رسولې.

---

* داد محمدظاهرشاه دسلطنت د دوری خبری دی څکه نو کتاب مولف هغه حال په فعل سره بیان کړی دی. (مترجم)

محمد هاشم خان تر ۱۹۴۲ کال پورې د دغه درې ګوني اتحاد مهم غړی و. دی چې ژوندي پاتې وو په خپلو ورونو کې تر ټولو مشر و او د صدراعظم په توګه یې وظیفه سرته رسوله. که څه هم هغه د خپلې کورنۍ د نورو کسانو په شان او ریښتیا هم د لوړې طبقې د زیاتو افغانانو غوندې یو صمیمي مؤدب او مهربان سړی و، هغه په ځان مین، ارام او راز ساتونکی هم و او هغه له خپل ورور نادرشاه څخه په دې کې توپیر درلوده چې د هېواد په اداره کولو او د قدرت په لاس ته راوړنه کې یې چل ول حیله او نیرنګ تر زور او تشدد غوره ګاڼه.

د نادرشاه تر مرګ وروسته افغاني حکومت ټولې پروژې د یو څه مودې لپاره وځنډولې او په شرق سره یې زیاتو پرمختګونو ته انتظار وایسته. څرګنده چې هېواد ارام و ـ مانا یې داوه چې دا یوه بله نښه وه چې د پاچا مرګ د یوې سترې توطیې برخه نه وه. د اقتصادي پرمختګ پروګرام چې په پوره احتیاط سره جوړ شوی و بیا پیل شو. څو په دې وخت کې نوي واکمنان له یوې ستونزې سره مخامخ وو: له یوې خوا هغوی تصمیم نیولی و چې له شوروي اتحاد څخه مرسته یا تخنیکران و نه غواړي او له بلې خوا په دې وخت کې برتانوي ضد احساس دومره پیاوړی و چې دا به ناممکن وای چې برتانوي اتباع حمایه کړل شي. تر جدي غور وروسته افغانانو له جرمني سره تماس ونیوه او دا هغه وخت و چې د نازیانو دوره پیل کېدو په درشل کې وه او په لنډه موده کې یو شمېر جرمني متخصصین او تخنیکران افغانستان ته رارسېدلي وو.

د افغانانو له نظره جرمنیان مطلوب خارجیان وو. د دغه هېواد په سیمه کې د امپریالیزم تاریخ نه درلود او له شوروي اتحاد او لوېدیځې برېتانیې دواړو سره یې مناسبات خراب وو. پر دې سربېره پر دې زیاتره جرمنیان هغه چې افغانستان ته راغلل نه یوازې تکړه او ماهر کارګران وو بلکې لېوال هم وو چې د درېیم رایښ (Third Reich) نفوذ خپور کړي او محتاط وو چې له هغه څه څخه ډډه وکړي چې هغه پر افغاني احساساتو باندې تېری ګڼل کېده.

له ۱۹۳۵ کال څخه د دویمې نړیوالې جګړې تر پیله پورې په افغانستان کې د جرمنیانو نفوذ په ثابته توګه زیاتېده . الماني انجنیرانو په ټول هېواد کې بندونه او پلونه جوړ کړل او په ځانګړې ډول ورد ک کې یې چې د کابل په جنوب کې پروت دی داوبو بریښنا ماشینونه ودرول چې د پایتخت د کمزورې بریښنا په ظرفیت کې یې زیاتوالي راووست . په پای کې لوفت ها نزا (Luft hansa) ته اجازه ورکړ شوه چې د کابل او برلین تر منځ الوتنې وکړي او په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره له تر لږه د افغانستان پایتخت ته د بهرنۍ نړۍ د تګ راتګ لپاره لار اواره شوه پر ته له دې چې د خیبر یاله نورو لارو څخه د مشکل سفرسره ونزي وزغمي

داچې د جرمنیانو زیات کار د کیفیت له پلوه بې خونده او چندان ګټور نه و داسې بریښي چې علت به یې د جرمني انجنیرانو د بې کفایتۍ په پرتله زیات دوطني یعنې افغاني تخنیکرانو لږ والی وي . دسترو پلونو پرله پسې نړېدل او داوبو د ذخیره کولو د قوي بندونو خرابېدل د جرمنیانو په مقابل کې چې د غه پلونه او بندونه یې جوړ کړي وو ناوړه ذهنیت منځ ته راوړ . (۵) افغاني مشران چې تل یې قدرت ستا یه د جرمنیانو د سیاسي او پوځي ګټور تراغیزې لاندې راغلي وو . کله چې نازي (Nazi) استاز و چې هغوی د فیورر (Fuehrer) د جګړې لپاره تیاري نیوله ، پیل وکړ چې د افغاني مشرانو زړونه لاس ته راوړي او هغوی د ځان خوا ته راکاږي . د هغوی حتی د نازي نژاد په وسیله هم جلب شوي وو ځکه چې په دې باندې ټینګار کېده چې المانیان او افغانان دواړه اریایي نژاده دي ، او دا نژاد پر نورو باندې تفرق لري لري ؛ سره له دې هم داریایانو له تاتوبو څخه یو هم افغانستان و .

د لرغوني افساني پر اساس چې افغانان د اسراییلو و رکې قبیلې وي خو اوس د غې لرغوني افساني ځپل ځای د غه حقیقت ته پرېښی دی چې افغانان د اریایانو له نژاد څخه دی

د جرمني محورې متحدینو هم په افغانستان کې فعالیت کاوه خو لږ بریالي وو . د جاپاني سوداګرو یوه هیئت په ۱۹۳٤ کال لږ زیاتره بې کیفیته مالونو سره کابل ته راغی چې په ښکاره په دې فکر کې وچې افغانان به هر څه رانیسي . د غه فکر یوه داسې تېر

وښودله ثابته کړه چې د دې مالونو زیاته اندازه پنځه ویشت کاله وروسته لا هم په افغاني بازارونو کې پراته وه او خاورې دوړې پرې کښېناستلې، جاپانیانو په خپل شوق و ذوق سره حتی د خپل سفارت لومړی سکرتر تشویق کړ چې مسلمان شي او دا بو هر ګند حرکت و چې د خوښۍ پر ځای یې له کرکې څخه ډک شکګان زیات کړ.(٦)

افغانستان خپله هڅه ته دوام ورکړ چې په بهرنۍ نړۍ کې اعتبار ترلاسه کړي چې د لهډیدونکي جنګ سره سره په زیاتیدونکي توګه سختیدی . په ۱۹۳٤ کال کې افغانستان د ترکیې په ضمانت د ملتونو په اتحادیه (League of Nations) کې شامل شو او افغاني نماینده ګانو د بې وسلې کولو په کنفرانسونو کې برخه واخیستله. په ۱۹۳۷ کال کې افغانستان له ترکیې او ایران سره د سعدآباد تړون لاسلیک کړ چې د اوږ پېر پابندي د تیري نه کولو او بې ضرره ژمنه وه چې سره له دې هم لومړی ځل لپاره یې وښووله چې یا ترکانو یا افغانانو د خپلو فارسي ګاونډیانو لپاره نیک نیت څرګند کړی و.

د همدې مودې په ترڅ کې افغانستان له متحده ایالاتو سره د خپل دسیاسي اړیکو لومړی تجربه درلوده. که څه هم دغه وروستي هیواد پر له لومړنیو هیوادونو څخه و چې افغانانو ور سره تماس ونیوه وروسته له دغه چې دغوی خپله خارجي آزادي ترلاسه کړه او د دغوی پیشنهاد و نه د هاردنګ (Harding) د اداري له خوا رد شوی وو . د ۱۹۳٤ کال په جولای کې د فرینکلین ډیلانو روزولت (Franklin Delano Roosevelt) تر ټاکل کیدو او د متحده ایالاتو له خوا د شوروي اتحاد له په رسمیت پیژندلو څخه وروسته د متحده ایالاتو د بهرنیو چارو وزارت له یو یادداشت را ورسیده چې څرګند وله یې چې شاید اوس وي دا چې دغه سیاسي او اقتصادي اړیکې پیاوړې کړو، چې افغانستان د متحده ایالاتو له استراوقوی حکومت سره درلودې او لاتر لاسه پورې یې لري.، جمهور رئیس روزولت چې تر بوی اندازې پورې اریان پاتې و چې دغه اړیکې څه شی کیدای شي، د ډیره دوستانه لیک په واسطه ځواب ورکړ، مګر دغه لیک تر ۱۹۳٦ کال پورې وانستول شو ځو چې په

ایران کې دمتحده ایالاتو شارژ دافیر افغانستان ته سفر وکړ اوددوستی یوتړون یې لاسلیك کړ. خوهیڅ دول سیاسی نمایندګی جوړه نه شوه اومتحده ایالاتو دوام ورکړ چې له افغانستان سره دبریتانیې ددو ترونو له لاری کارونه سرته ورسوی.

په هماغه کال کې افغانی حکومت دافغانستان دتیلو د احتمالی زیرمو د پرانستیالپاره د نویارك دتیلو دپلټنې یوې کمپنۍ (Inland Exploration Company of Newyork) ته یو ۷۵ کلن امتیازورمانه او په دې توګه یې د امریکې دبشر دوستۍ په فلسفه باندې باور څرګند کړ. داد لومړي اوو روستی حل لپاره وچې یو دغه دول امتیازدې کمپنۍ تـه ورکـړل شوی و. (۷) خود جنګ ګـوابن امریکائي پانګه اچوونکي یې علاقې وګرزول او په ۱۹۳۹ کال کې تریو اوږ شمیر لومړنیو پلټنو وروسته دتیلو دپلټلو کمپنۍ له خپل امتیاز څخه لاس واخیست.

په تیرلودغو کلـونو کې دافغانی حکومت د علاقې وړاومهمه مساله ددیورنډد کرښې دختیځې برخې پښتني قبیلې وې چـې دهغـوی سیمه په زیاتیدونکی توګـه یوه داختلاف ورسیمي په حیث ګڼل کیـدلـه کله چې نشیلیزم دهغوی نژادي یا قبیلوي وفاداریوځای ونیوه سرحدي سیمو دوام ورکرچې یاغي اوسي. اپریدي (دپیښورد ۱۹۳۱ ـ ۱۹۳۰ کلونوله جنګ نه اودیرځووروستنـي جزائي عملیاتونه وروسته) په پوره آرامه مګرنا کرا رحالت کـې پاتـې شول ، خود هغوی ګاوندیو مومندودانګریزانو په مقابـل کـې خپل قوي مخالفت تـه دوام ورکړ ، چی هغوی ددې حقیقت په واسطه تشویق شوي ووچی زیاتـره قبایلي خلکو په افغانستان کې ژونـد کـاوه. پـه ۱۹۳۹ کـال کـې له زرونه زیات کسان هغه چې انګریزانو یا غیانو په حیث پردلوویشلي وودافغاني مومندو په منځ کې اوسیدل چې په هغو کې دتږونګزیوپخوانی حاجی هم شامل وچې له انګلیسانوڅخه یې کرکه کوله .

دانګریزانوله نظره جدي مشکل په وزیرستان کـې وچې خلك يـې دپرشوپه شان سرکښې ووچې دطبعې منظرې مخ یې پوښلی و.له هوائي بمباریو، جزائي عملیاتو، بدو ، جریمو، پوځې پوستواوسړکونـوڅخه هـم کرمه نتیجـه لاس ته

رانغله ځکه چې دهغوی دمات شرو کسانو په څیر دکسات انحصلرلـوړه کړي وه او پاتې کسان يې دجګړې په حال کې لږترلږه بې‌وخت پاتې وو. کله چې هندي حکمی په ۱۹۳۶ کال کې تصمیم ونیوه چې هندونجلی دی چې هغه دخپل مسلمان عاشق له څخه‌انتیزول شوي وه باید بیرته دهغې مور او پلار ته وسپارل شي، دعامې کرکې اوغضب اور بل کړ؛ ځکه چې دغه څرانه‌بڼه‌مسلمانانه شوي وه او نه پخلا کیدونکو احساساتي وزیروله دې څخه دفاع کوله چې حکومت حق نه درلود چې دعقیدې په هره مساله کې لاس ووهي. په حقیقت کې وزیرواودهغوی خپلوانومسعود وچې هغوی ترورو ستي حده پورې دلاس نه وهنې مفکورې مـلاتړکوي، هیڅکله یو حکومت ته اجازه نه ورکوي چې په‌هغوکې دلاسوهنې حق ولري.

دملا یا نو یوې دلی داسلام بې بې (داسلام لور) څنګـه چې یوې ځوانی دا نوم ځانته انتخاب کړی وچې په دې نامـه سره یاده شي لـه نامـه څخـه یې دیوه را تولوونکی زغ په توګه کاراخیستـه. دغې دلې دایپي دنامتوفقیرحاجي‌میرزاعلي‌خان په‌مشری دوزیرود ملا خپلـ اوترري خپلو په ځانګـړکـې بغاوت ته لمن ووهله او خلک یې راوپارول. په نظر کې وه چې د دې برنانوي عسکـري قطعې دعملیـاتو لپاره ولیږلی شي اوترهغې پورې چې په ۱۹۳۷ کا ل کـې یوه لـه ناآرامی نه ډکه سوله منځ ته راغله هغوي لـه زرونه زیات نااوانونه‌زغملي وو. انګریزانوسـره لـه دې چې خپلې الوتکی، ټانکـونـه اوزغره وال‌ګرندي موترونه هم ورسره وو، قبایلي جګړه په زیاتیدونکی توګه سخته ولیده؛ په‌دې وخت کې قبایـلي خلک نـه یوازې په اغیزناکړلرې ویشتونکو توپکو سره سمبال وو بلکې هغوی دسترحرکت او فعالیت کسه هم خرندی وساتله. دایپي فقیر هیڅکله ونه نیول شو؛ مګر افغاني سرحد ته نژدې په شـوال کې په آمن کې پاتې شو. هغه له همدې پناه ګاه‌څخه دخپل مرګ ترووخت پورې‌دوام‌ورکړ چې دلـیې بریتانیې اووروسته بیا پاکستان دسترګو اغزی او سې ځرچې په ۱۹۵۹ کـې مړشو.

ترول سترنږدې پیدا کړونکی دسیمې خلک نه وو. په ۱۹۳۹ کال کې یو بهرنی خارجي

جنګګ ته دونکي په سرحد کې څرګند شو . سيد محمد سعدي چې پـه شامي پير مشهور و دعراق يو اصلي اوسيدونکی و او پـه‌يوی نامتو کورنی پـوری يـی اړه درلوده. چې په اسلام کې ئې شهرت درلود. شامي پير د امان الله خان له ملـکی ثریا سره خپلوی درلوده او دهغه څرګنده اراده‌داوه چې غازی امان الله خان بیا پر تخت کښینوی. هغه د ۱۹۳۹ کال دجون (June) په ۱۵، ظاهر شاه‌یو غاصب اعلام کړ او لـه قبیلو څخه يـی وغوښتـل چې په کابل بـاندی دوره بریدلپاره سره یو ځای شـي .

داحتی دنما ینده له خوا چې دامان الله خان په نمانیدګی به ئې خبری کولې هم څرګنده شوه چې غازی امان الله خان لاهم خطرناک و. وزیر چې هغوی دهرې ډلمی لتولو لپاره چمتو وویل وکړچې سره راټول شی او د سلیمانخیل ، غلزیو څانګی له خپل تاتو بی څخه چې د دیورند دکرښی پـه ختیځ کې پروت وله پـولې څخه تیری شوی چې دمتون په افغانی جنګی کلا باندی بریدوکړی. ددغه کلك یرغل په مقابل کې په بریالیتوب سره مقامت وشو ، نوری قبیلی راپورته‌شوی او دانګریزانو استاځرد شلرزرو پوند ونو په بیه او بیرته بغداد ته دوړ یاورنی پـه لګښت سره و وشو کړای چې شامي پير راضی کړی چې په شاو تمبیزی :

په افغانستان کې خلك په‌دې عقیده دی چې دشامي پير څرګندیدنه دانګریزانو له خوا یوه بله هڅه وه چې په افغانی حکومت باندی فشار راوړی چې په افغانستان کې دجرمنیانو دموجودیت پر سرباندی دخپلی اندیښنی له امله هڅـول شوی وو. هیڅ بیلګه نشته مګردا احتمال لری چې عراقې صرف دځان له خوا خبری کولې .

څو میاشتی وروسته دویمه نړیواله جګړه پیل‌شوه چې‌په هغی کې‌افغانـی‌مشرانو په احتیاط سره هڅه وکړه چې .ی طرفه پاتی شي. دهغوی خواخوږی په اصل کې له محوری (Axis) قواو و سره وه په تیره بیا په شوروی اتحاد باندی د جرمنیاـ لوله برید څخه وروستـه بـرخلاف دغـازی امـان الله خان هغوی په پوره انداز واقعیت بین وو څو چې له خپل‌خطرناك‌دریځ څخه خبرا وسـې چی په دی وخت کې ستر قدرتو نه چې دهغوی یوله بل سره مخالفت او بدګمانې مرسته کړی وه

چې د افغانستان آزادي خوندي وساتي متحد وو. له دې امله حکومت د جګړې بې
طرفي د ریخ اعلان کړ چې دغه د ریخ د ۱۹۴۰ کال د آګست (August) په ۱۷، په
یوه شاهي اعلامیه کې بیا تائید شو. دغه بې طرفي په ټوله جګړه کې ثابته پاتې
شوه که څه هم دا بې طرفي د متحدینو دېږو غوښتنو په واسطه تر فشار لاندې
راغله چې دغه غوښتنه د ۱۹۴۱ کال په منځ کې د ټولو محوري اتباعو دا یستلو
لپاره شوې وه. دغه اخطار نه یوازې په ملي غرور باندې یو ګوزار و بلکې دې خبر
داري د افغانستان پر له‌پسې را پیاوړو دودونو څخه یعنې د ملمه پالنې له قانون څخه
د سرغړونې غوښتنه کړله. زیاتره له افغاني مشرانو څخه د مقاومت ملاتړو کړ مګر
هاشم خان وضع په ډېره څرګنده توګه درك کړه؛ په ایران کې د رضا شاه پهلوي
سرنوشت یې عیني درس و په داسې حال کې چې خپرا لرې بریتانوي پوځ د سرحد په
تاریخ کې په افغاني سرحد کې اندول برابر کړی و. د مطلب لنډیز یا وروستۍ ټکی دا و چې
له محوري اتباعو څخه وغوښتل شول چې له هېواد څخه ووځي که څه هم افغاني حکومت د
افغاني مشرانو لویې جرګې ته په احتیاط سره ښه ور کړه چې د دغه اقدام ملاتړو کړي؛
وروسته له دېنه هلته یوازې جزئي پېښې په جګړه کې شاملې وې. یو څو زره ور
جرمني او ایټالوي جاسوسان په سرحد کې منځپاره شول او قبایلو ته ورسیدل. یو له
دغو څخه ډېره ضد جاسوس په واسطه یوه وژونکې کمین ته وروستل شو؛ بل
یې د افغاني پوځ له یوه واحد سره له ټکر نه وروسته ونیول شو.

پو افغان په رضا سره دوزخ ته ځي
خو په زور سره جنت ته نه ځي .
(پښتو متل)

اوه لسم څپرکی

افغانستان

له ۱۹۴۵ څخه تر ۱۹۵۳ پورې

«پښتونستان»

د دویمې نړیوالې جګړې په پای کې د افغانستان مشران او د دې هیواد تعلیم یافته ځوان کسان چې شمیر یې ورځ په ورځ زیاتېده وو د بدلون لېوال وو . زیاتره له دغو کسانو څخه د اوږدې زمانې راهیسې د خپل هیواد د سست پر مختګ له امله ناراضه وو او خو د هغوی څخه بر سېره د محمد هاشم خان صدراعظم پر اخطار، په بهرنۍ نړۍ کې په وضع باندې د هغوی د خپل ښکست نیولی وه. هغه د بدلون مخالف هم نه و، ځکه چې هغه د غازي امان الله خان د له منځه تللو نه وروسته د اړو دوړ په وخت کې مقام ترلاسه کړی و، هغه اصلاً د هیواد له ټینګښت او داخلي امنیت سره زیاته علاقمندي لرله .

خو په دې وخت کې افغاني حکومت خپل استحکام څرګند کړی و او داسې ښکارېده چې د افغاني مشرانو لپاره داوخت رارسېدلی و چې د پر مختګ په لاره قطعي ګامونه اوچت کړي . په نظر کې وه چې د دغه حرکت څخه په خطرونو او بې اطمینانۍ سره ونیول شي ځکه چې د ۱۹۴۵ کال نه تر زیاتې اندازې پورې

له هغې نړۍ نه ئې پیر درلرده له کومې سره چې افغانان بلدوو . جرمني نسکور
او تیت تیت شوی و ، دامریکې لرې متحده ایالات د نړۍ درهبر په حیث څرګنده
شوی و . شوروي اتحاد چې له جنګ نه سلامت وتلی و تیت شوی وخود تردې
اندازې پورې مرموز او قوي وڅرمره چې پخوا و . له بلې خوا دلویې برېتانیې
دامپریالیزم دوره دو ره پای ته رسیدلې وه او کراره کراریې ځان چمتو
کاوه چې هندوستان د تل لپاره پرېږدي :

دهغه څه درک ته چې دا رد زې زمانې راهیسې دېره لیوال افغان هیله وه چې
که څه هم په زړه پورې وه ، خو یوزیات شمیر نورې ستونزې یې را منځ ته کړلې :
دافغانستان خلک سره له دې چې د تیرې په مقابلکې یې میړانه ښودلې وه ،
افغانستان تر یوې اندازې پورې په څرګنده توګه دخپلې آزادۍ لپاره دبریتانیې
دځواک دشتوالی مرهون وچې دافغانستان په سرحدکې یې موجودیت درلوده :
له هغه متقابل قوت څخه پر ته دانا څرګنده وه چې ایاد کمو نیستي روسیې
پر اختیا غوښتلې مخه به د آموسین څنډې نور هم راګرزولې وشي او کنه :

افغانانو سمدلاسه درک کړه چې دلوی برېتانیې دقدرت چې دشوروي
اتحاد پر اختیا په مقابلکې دېره څنډ په توګه موجود وخپل ځای دامریکې
متحده ایالاتو ته پریښی و . داوضع پخوا له پخوانه دېره ښه اتکل شوې وه څکه
نو امریکایانو دافغانانو په نظر تر بلهر او لس لوړ مقام درلود .

په دویمه نړیواله جګړه کې ددوی څخې هغوی تر زیاتې اغیزې لاندې راو-
وستې وواو یوخو ترتنه محصلین چې هغوی امریکې ته تللي ووپه شوق او ذوق سره
بیرته راستانه شوي وو . هغه څه چې لاهم دافغانانو له نظره مهم وهغه البته شهرت
او اعتبار وچې وروسته له هغې نه متحده ایالاتو په اسیاکې دامپریالیزم په مقابلکې
دخپل دریځ له امله ترلاسه کړي و .

د۱۹۴۲ کال په لومړیو وختونوکې محمدهاشم خان چې صحت یې ښه نه و
دافغانۍ چارو له دیارلس کاله رهبرۍ څخه وروسته دشخصي ژوند په خاطر یې

له کار څخه لاس اوخیست. دهغه ځای شاه محمود چې دمصاحبانو تر ټولو کشر ورور ود صدراعظم په حیث وټیوه اودلومړي ځل لپاره ظاهر شاه چې هغه په دې وخت کې دو دیرش کلن و، پیل وکړ چې په افغاني سیاسي چارو کې فعاله برخه واخلي. شاه محمود چې یو مهربان او ښکلی سړی وپېژندل شو، له شاه څخه په شاهي وروبنو کې خورامنلی اومشهور و. هغه چې داسیاپه سرنوشت کې دمتحده ایالاتو له اهمیت څخه خبرو څپل زوې زلمی خان یې داوړوتحصیلاتو لپاره امریکې ته ولیږه. داپه تعامل کې یو درځ وځکه چې فرانسه هغه هیواد و چې دشاهي کورنی زیاتره غړي دې هیوادته دتحصیل لپاره تللي وو.

دشاه محمود دمحبوبیت یو دلیل دزغم ګلاني له امله دهغه شهرت اود محمدهاشم خان له استبدادي طریقې څخه دهغه کرکه وه. په مشخص دول دهغه لومړي رسمي اقدام داوچې دیو زیات شمیر سیاسي بندیانو دبخښني فرمان صادر کړ چې په هغوکې دغلام نبي څرخي د کورنی غړي او هغه زده کوونکې هم شامل وو چې هغوی په ۱۹۳۳ کال کې دانګریزانو په سفارت باندې تر بریدوروسته بند یان شوي وو ځینې له دغو کسانو څخه سمدلاسه په حکومتي دوترو نو کې مقرر شول؛ او دیاچاخاص منشي شو اوورو سته بیا دافغانستان دمشرانو جرګې رئیس شو.

دنوې حکومت بل اندام داقتصادي پرمختګ لپاره دیوه پلان اعلانول و چې دغه پلان دبل هر پلان په پرتله چې د غازي امان الله له خوا پیشنهاد شوي و دزیاتو هیلو منعکس کوونکی و. رښتیاهم دغه پلان له جنګ نه پرومبې موجودو او پخواله دې چې مخالفتونه پیل شي یو څو لومړني ګامونه اوچت شوي وو. اوس داپه نظر کې وه چې په دې پلان باندې په پراخه اندازه له سره بیا کار پیل شي.

دابايد په یاد ولرو چې دافغانستان داقتصاد عملي کوونکې اوواکمن د۱۹۳۲ کال راهیسې دملي اقتصاد وزیر عبدالمجید خان و چې هغه ددولت په تشبث او کنټرول باندې ټینګه عقیده درلوده. هغه څه چې په دې وخت کې دهغه ترمشرۍ لاندې دتولید په لارکې موجود وو په شرکتونو بدل شوي وو چې دې

شرکتونو ته انحصاري صلاحیتونه ورکړل شوي وو او حکومت معمولاً په دې شرکتونو کې د زیاترو ونډو او کنټرول په لاس کې درلوده. دغه اقتصادي نظم او ترتیب چې دغه، په عقیده یې حکومت پیاوړی کاوه د زیات پلانیزي کولو لاره یې پرانستله او بې علاقې افغاني پانګوال یې ضروري پانګې اچونې ته هڅول؛

پر له دغو شرکتونو څخه د افغانستان د عمده صادراتي محصول یعنې د قره قلي پوستکي تولید کنټرولوه او په تیره بیا دغه وخت بریالي وو او وروسته له هغې چې د قره-قلي پوستکي په متحده ایالاتو کې دود وګرزیده. په نتیجه کې څرنګه چې د افغانستان واردات کم وو، نو یې د شل ملیونو ډالرو په حدود د یوه قرضه ترلاسه کړه. په دې وخت کې دغه قرضه د یوه اقتصادي پروګرام اجاره تخصیص ورکړل شوې وه چې په جنوبي افغانستان کې د اوبو لګونې او بریښنا د بندونو د کامپلکس (Complex) په ساختمان کې متمرکزه شي چې افغانستان به د هلمند او ارغنداب د سیندونو له او برخه ګټه واخلي. ډېر احتمال لري دغه مذکوره په هغو محصلینو کې پیدا شوی وي چې هغوی د انجنیري له بری[ایکړنو مره له متحده ایالاتو څخه له بېرته ستنیدونه وروسته سمدلاسه د دولت په لوړو څوکیو کې مقرر شوي وو او هغوی د ټینیسي ناوې (Tenne sse Ualley Authority) د اوبو لګولو د پروژې د بری له امله تر اغیزې لاندې راغلي وو.

دغه پروژه په ښکاره عملي بریښېده. هرکله چې د دوا روسیندونو سیلاوي اوبه چې دواوري دویلې کېدو له امله زیاتیدلې او په مخ کې یې بندونه یا نور رخنه-ونه هم نه وو جنوبي دښتو ته رسیدلې او په اوړي کې به د دغو سیندونو د اوبو بهیر ډېر لږ و. خلک په دې عقیده وو چې د هلمند پروژه به یوه زیاته اندازه ځمکه چې تر دې وخته پورې شاړه وه آباده کړي چې د دغې خرڅلاو، اجاره او مالیه به تر هغې پانګې هم زیاته شي چې په دې پروژه کې په کارا چول شوې ده. په دې خبره هم بحث شوی وو چې له دې ځمکو څخه به د افغانستان د ځینو کوچیانو په میشته کولو کې کار واخیستل شي چې هغوی د میشته شوي کروندګرو له پرلپسې مخالفت سره مخامخ وو.

له دويمي نړيوالي جګړي نه دمخه کله چې لومړي پروژه پراصولو برابره شوه، ديو وړوکي پيل په حيث يو شمير جاپاني انجنيران د افغاني حکومت لـه خوا استخدام شوي ووچې دافغاني کاريګرانو يوه لويه ډله تر نظارت لاندي ونيسي چې هغوي له کلنګونو او بيلونو سره کار کاوه. پهدي وخت کې افغانانو دموريسن نډسن (Morrison–Knudsen) له کمپنۍ سره تماس و نيـوه اودا يوه ساختماني کمپني وه چې مرکزونه يې په بوسيس (Bcise) او ايډاهو (Idaho) کې وو. دې کمپني موافقه وکړه چې دغه پروګرام پر مخ بوځي او هغه عملي کړي . ژر يو شمير امريکائي انجنيريان او تخنيکران څرګندشول؛ اساسي کمپنۍ په کنډهاراوګرشک کې جوړ شول او يوه کو مکي کمپني چې دموريسن نډسن افغانستان (Morrison–Knudsen Afghanistan) پـه نـامه ياد يـد له په سا نـفرا نسکو کي جوړه شوه.

دښوونی او روزنی په څانګه کې هم امريکا ئی مرسته ترلاسـه شوه . معمولاً ديوه دري کلن قرارداد په اساس يو شمير ښوونکي دمتحده ايالاتـو د بهرنيـو چارو وزارت لهلاري په افغانستان کې دخدمت لپاره استخدام شوي وو. زياتره له دغو ښوونکوڅخه دحبيبي په ښوونځي کې مقرر شوي ووچې دافغانې ښوونځيو ترټولو سابقه اولوی ښوونځی و که څـه هـم يو څو تنـه يې د کنـدهـار محافظـه کـارښـوونځي تـه لاړل . ډاکتر پـال بوشنيـل (Dr Paul Bushnell) چې دغه داوهايو (Ohio) دووستر په پوهنځي (WoosterCollege) کې دښوونې او روزنـې پروفيسر وو تياکل شوچې دحبيـبې ښوونځي لارښـوونه په غاړه واخلي؛ چې دغه ليسې زرڅوارلس تنه امريکائي ښوونکي ترلاسه کړي وو چې پـه هغو کې څلور تنه ښځې هم شاملې وې . دغه وروستی تجربې چې د افغاني حکومت لـه خواله ځينوانديښنو سره پيل شوې وه يوبشپړ بريې ثابت کړ .

دادافغان امريکائي دريښتني دوستي دسولې او نيکمرغی په همدې ورځو کې وچې ددوارو هيوادونوسياسي هيئاتونه دسفارتونوسطحې ته لوړشول اويو مسلکي

افسر ایلي پلمير (Eli palmer) دمتحده ایالاتو دلومړي سفير په تو ګه په افغانستان کې مقرر شو. له بلې خوا، شوروي اتحاد دامریکایانو د راتللو په هير په اند یښنې سره څاره او په زیات شمیر اعتراضونه یې ولیږل چې دتولو پر واونه ساتل شوه. همداسې توقع هم کیدله ؛ همدارنګه دبرتانوي او فرانسوي اتباعو له خوا هم یو څه خپګان و ښودل شو ځکه چې دسیاسي او کلتوري رهبرانو په حيث دهغوي ځایونه هم بدل کړل شوي وو.

دټولنيز او اقتصادي پرمختګ لپاره ددغسي یو حرکت مخه دیوه نوي پرمختګ په واسطه و نیول شوه مانادا چې دغه پرمختګ هغه پیښې وې چې له هندوستان څخه، دانګریزانو له په شاتلنې سره یې ارتباط درلوده .

زیاتره وخارجیانو تعجب ښکاره کړ وچې ولې افغانستان د پاکستان منځ ته راتللو ته په خوابنيني سره هرکلي وو ایه یعنی افغانستان ولې دپاکستان له جوړ يدو سره په ويره کې ولویده. دایوه داسې ويره وه چې افغانستان یې دې ته ا ړ کړ چې په ملګرو ملتو نو کې دپاکستان دشمول په برخه کې مخالفت رایه ورکړي چې یوازنۍ مخالفه رایه وه. خو دغه دول اړ یا نتیاد افغانستان په باب د بهرنيو دپخوانې بې خبرۍ صرف یو نوی انعکاس و. دهندوانو هندوستان پخپله د محمد علی جناح دبریالی مبارزی په واسطه چې دیو نوي اسلامي هیوادلپاره یې کوله تر افغانانو لږ زیات په ویره کې لو یدلی و یا زیات خپه و ددې لپاره چې دهغوی دریځ روښانه کړو ښایې دا ښه وی چې دهغوي دتاریخ ځینې حقایق بیا تر کتنې لاندې و نیسو.

دیوه ملت په توګه دافغانستان پیل او رامنځ ته کیدنه صرف دیرې هڅې نتيجه وه چې تر دې وخته پورې ویشل شوې پښتانه قومونه سره یو موټی کړي . که څه هم په دې سيمه کې امپراتورې منځ ته راغلې دې او له منځه تللې دي چې رهبران یې زیاتره پښتانه او عسکري یې معمولا پښتا نه وو خو داحمد شاه بابا تر وخت پورې کومه جدی یا بریالی هڅه ونشوه چې قبیلې سره یو موټی کړي .

دا رښتيا ده چې احمد شاه بابا تر زياتې اندازی پورې پرخپلې قبيلې یعنې درانیانو

باندې اتکاو کړ، او دراني مشران یې په مهمو مقامونو کې مقرر کړل؛ خو همدا رنګه هغه په جدي توګه کوښښ وکړ چې د نورو پښتني قبیلو ملاتړ او له دراني قبیلې سره د هغوی پیوستون ترلاسه کړي چې د دې کار لپاره یې هغوی ته له درانیانو سره بشپړ برابر حقوق ورکاوه. په دې ډول افغانستان، تاکلو سرحدونو سره د یوه تینګ ملي دولت په حیث نه بلکې د یوه آزاد نژادي ګروپ په توګه چې مشترک دودونه روایتونه، مشترکه ژبه او نیکه یې درلودل پیل او منځ ته راغی. نورو ایتنیکي (نژادي) ګروپونو یاخود پښتنو په منځ کې یاخو یې د هغوی تر کنترول لاندې سیمه کې ژوند کاوه چې په عمومي ډول له هغوی سره له زغم نه کار اخیستل کېده؛ ځینو په تېره بیا قزلباشو نو تقریباً له درانیانو سره مساوي فرصتونه ترلاسه کړل. په ډول افغاني تاریخ کې څه شک نشته چې د دې ملت بنسټ د پښتنو له خوا ایښودل شوی و. په حقیقت کې په دې ملت لپاره زیات سم نوم پښتونستان «د پښتنو ټاټوبی» وای. د دې هیواد اصلي نوم په ساده ډول له پارسیانو سره د درانیانو د تماس په نتیجه کې او د پارسي ژبې د پرستیژ له امله چې د صفویانو او سترو مغلوله بیرم او ویاړونو سره د نخپلي اړیکې په نتیجه کې ګټلی و منځ ته راغلی دی.

د افغانستان د پخوانیو حکمرانانو په وس کې نه وه چې یو ملت د کلمې په اوسنۍ معنا سره جوړ کړي ځکه چې د هغوی خلک د دې په ځای چې یو ملي دولت ته وفادار اوسي شخص، خیل یا قبیلې ته وفادار وو. په نولسمې پېړۍ کې د افغانستان پر مختګونه تر یوې اندازې پورې په اروپا کې له پخوانیو پرمختګونو سره انډول شول، هلته تر زیاتې اندازې پورې ورته جګړه روانه وه چې په یوه له آره فیوډالي ټولنه کې یو داسې سیستم منځ ته راوړي چې پاچاهان یې د یوې ګڼلې ژوزادوي په کوم کې چې قبیلې او تر یوې اندازې پورې یوازې د دې قبیلو خانان او ملکان هغه رول په غاړه واخلي چې اروپائي اشراف په غاړه اخیستی و.

افغانستان له خپل کمزوري نیشنلزم سره سره تل یو د یادونې وړ اختصاصي صفت درلوده چې دا هیواد له ورته نژادي دولتونو» څخه رابېلوي. دا اختصاص

او مشخص صفت د پښتنو ایتینکی (نژادی) ویاړدی چی دایو تردې اندازې پورې څرګنده ځانګړې نخبه یا مشخص صفت دی چې دې څرګند مشخص صفت په تاریخ کې دهغوی دلومړی ځل لپاره د څرګندیدو راهیسی هرهغه ځرك ترا ميزې لاندې راو ستی دی چې لههغوی سره یې مقابله کړې ده یا لههغوی سره ځا مخ شوی دی. دې ره بنسټ په توګه په (پښتونولی کې په ښکاره توګه سره دنیشنلزم امکان موجود او داهمدا امکان و چې د نولسمې پېړی افغانی حکمرانانو یې د درك کولو هیله وکړه. داچې هغوی ناکامه شول علت یې څه ناڅه د داخلي کمزورتیا نتیجه وه په کوموباندې چې هغوی کنترول نه درلود.

«دسدو نزو دوره» چې تقریباً سدوزیو او محمدزیو ترمنځ د تکراو مخالفت له امله منځ ته راغلې وه افغانستان یې تر یوې اندازې پورې کمزوری کړ چې ددې کمزورتیا په نتیجه، کې سکانو ته مرقع پ، لاس و رغله، چې په پښتنو باندې خپل تسلط ته پراختیاور کړي خو دهغه، چې له غرونو څخه په ځانیځ کې دسند تر سین (Riuer Indvs) پورې خپاره شوي وو. سکانو والکیر سیره، پردې چې نیه ګرې و غیر طبیعی هم و او هغوی یوازې د کللك نشار له لاري په دې قادر شوې و چی دغه حاکمیت ټینګ و ساتي. (۲) که چیری انګریزانو په ۱۸۳۹ کال کې پر افغانستان باندې بریدچې داړو دوړاو د قبایلې فیوډالیزم د بیا ژوندي کیدلو موجب و ګرزیده نه واکړي، ډیرا حتمال لري چې دافغانستان په تیګولو کی به دامیردوست محمد خان بریالیتوب دسکانو والك د پای او دسند د سین پر ا پرد و کی دهغوی دو یستنی سبب ګرزیدلی وای. ښخواله دي چې امیر دوست محمدخان په دې قادر شي چې په ملت کی ثبات او استحکام بیامنځ ته راوړي، انګریزانو مازی یو ځل بیا د پښتنو دوا کمنانو په حیث چې هغوی دغرو نواو د سندتر منځ ژوند کاوه دسکانو ځای ونیوه.

له هغه وروسته دغه دوران تقریباً په یونواخته منظمتیا سره تکرار شو. ځنګه چې امیر شیر علی خان د کورني مخالفت په له منځه وړلو کې بری ترلاسه کړاو د مرکزی حکومت کنترول یې منځ ته راوړ، په افغانستان باندی انګریزانو دویم برید

پیل شو. داخلي جنګ او اشغال چې بیایې په افغانستان کې ګډوډي رامنځ ته کړه — امیر عبدالرحمن خان تخت او پاچاهي ته ورساوه چې هغه دلیاقت او یو دارادې خاوند سړی و. خو دهغه بریالیتوب نه دمخ په وړاندې پالیسي (Forwcrd Policy) په واسطه شنډه شوې وه چې دانګریزانو له خوا دهندوستان په مقابل کې د روسي دریښیتني یا تصوري ګواښ د پلانونو په ارتباط طرحه شوې وه چې په ۱۸۷۸ کال کې یې امیر محمد یعقوب خان مجبور کړ چې دګندمګ تړون لاسلیک کړي چې په دې دول دخیبر او دمیچني ددرواو دپښتنو په برخه کې چې هغوی ددغو درو په دوو کې ژوند کاوه ټول ادعاګانو څخه تیر شو. لاهم وروسته په ۱۸۹۳ کال کې دانګریزانو هماغې پالیسي امیر عبدالرحمن خان دې ته مجبور کړ چې دډیورنډ موافقه ومني.

تر کومه ځایه یې چې په افغانانو پورې اړه درلوده، دغه تړون نه یو قطعي سرحد و تاکه او نه یې له پښتنو څخه چې د ډیورنډ د کرښې په ختیځ کې یې ژوند کاوه د لاس اخیستني مانا لرله. دا باید ومنل شي چې دغې سیمې په ارتباط دانګریزانو له خوا دیر اقدامات وشول. دمثال په دول، دانګلیس ـ افغان تړمنځ د ۱۹۲۱ کال تړون چې دهغه یوه ماده دډیورنډ د کرښې په باب دوه اړخیزه معلومات تامینوي هرګندوي چې لږ تر لږه ځینې له انګریزانو څخه پخپله دغه تړون دیوه تاکلي سرحد په پرتله زیات دنفوذ ددایرو د تاء سیسو لوپه توګه ګاڼه. په هرصورت، هلته دافغانانو دشخړې په ارتباط یو زیات شمیر حقایق موجود دي چې دګندمګ تړون او دډیورنډ موافقه دواړه دزور یا دزور دګواښ له لارې سرته رسیدلي او اعلام شوي وو.

په دې دول افغانانو چې د انګریزانو له خوا تر فشار لاندې نیول شوي وو له زیاتو قبایلي بلواګانو نه سوا، ډیر لږ څه سرته رسولي شول چې دډیورنډ د کرښې د ختیځې برخې له پښتنو سره دوستانه تماس ټینګ کړي. خو هر افغان حکمران دامیر دوست محمد خان د زماني راهیسې دخپل بهرني سیاست د هستې په توګه داهیله او توقع درلوده چې دشرقي پښتنو له خوا نیول شوې سیمه به یوه ورځ د غربي پښتنو له سیمې سره یوځای شي.

دپاکستان له جوړېدونه دمخه زيات برتانوي مامورين په دې باندې پوهېدل اودافغانانو ددريځ په برخه کې يې څپله څوا خوږي وښودله. سرويليم بارټن SirwlilliamBartcn چې پوسر حدی افسرو اوداوږدی زمانی تجربه يې لرله په دې ډول ليکي:

له يوې پيړی نه زياته موده کيږی (دډيورنډ کرښې په ختيځ کې دپښتنو سيمو) دافغاني سلطنت يوه برخه جوړه کړې ده دکوم لپاره چې دغه سيمې دعقيدې له امله او بر سيره پر نژاد دوفادارۍ له امله سره يو ه موټی شوي دي. چيرته چې ملی جذبه دومره قوي ده لکه څومره چې په پښتنو کی پیاوړې ده هلته دا توقع چې دانګريزانو دوسمي مقاماتو لخوا په هغوی له يوه داسې حکمران څخه را بېل کړي چې افغاني پاچهي پښتني نيشنلزم ته يې تحقق او بښنه ورکړه چې په خوراسطحي دلايلو باندې ولاړه و. (۳)

البته ځينې عملي دلايل موجود وو چې افغاني حکومت په دغو را بېل شوو پښتنو کې څپله نلچسپي ښکاره کړله. دهغوی پنځو ياشپږو مليونو خلکو ځينې خورا پياوړې پښتنې قبيلې درلودې. که څه هم دسيمې زياته برخه په څنډه کې پرته ده، هلته زياتی حاصل خېزې سيمې شته. همدارنګه پخپله دډيورنډ کرښه هم يوه اتنولوجيکي ستره بلاوه چې په دوڅانګودقبيلودويش لپاره يې نرمې او مغرورانه بې پروايي سره کښل شوې ده اوحتی دخاصو کليو پر وادم رنامسائل شوه چې ددې کرښې دپيدايښت په نتيجه کې به منځ ته راشی اوراغلي. خواساساً له دغو پښتنو سره دافغانانو علاقه يوه دنيشنلزم مساله وه چې له لومړی نړيوالې جګړې څخه دمخه له بوسنيا سره (Bosnia) د سربيانو (Serbs) پوهېنې زياته علاقمندی او په نولسمه پيړی کې دآستهرين تر(Austrian مشری لاندې له ايتالويانو سره دايتالې د زياتې علاقمندی اوداسې نورو له مسألې سره يوشان وه. معمولاً په تيره زمانه کې يوه دغسې داختلاف ورسيمه په پای کې دهغې په خپلو خلکو پورې تړل شوې ده اويا افغانانو کی دداد احساس چې دا به په پای کې دشرقي

پښتنو په برخه کې ریښتیاوي ده‌غه خاص چال چلند و، واسطه چې د انګریزانو له خوا د هغوی په مقابل کې شوی و او د برتانوي هندوستان په چو کاټ کې د هغوی د شاملولو په برخه کې د کومې ریښتنې هڅې د نشتوالي له امله تقویه شوی و.

تر ۱۹۳۲ کال پورې پښتانه دا نګریزانو تروا ک لاندې د میشته شوو خلکو په سیمو او قبایلي اجنسو ویشل شوي وو. په اتکلي ډول، هغه سیمې چې په هغوی کې خلک میشته شوي و د غرونو له لمنې څخه نیولې ترسند پورې راسیدلې چې تقریبا ټول هغه سیمه پکښې شامله وه چې تش په نامه د سکانو تر کنترول لاندې وه. دا سیمه چې اصلاً د پنجاب د حکومت تر واك لاندې وه، په (۱۹۰۱) کال کې د لارډ کرزن تر مشرۍ لاندې رابیله شوه او یو جلا شمال لویدیځ سرحدي ولایت شو چې داعلی کمیشنر له خوا اداره کیده چې په دهلي کې مرکزي حکومت ته مستقیماً مسوول و.

په ۱۹۳۲ کال کې یوه ویلایتي سیمه وګرزیده چې د یوه والي له خوا اداره کیده؛ په ۱۹۳۷ کال کې ولایت ته اجازه ورکړل شوه چې د هندوستان د حکومت د ۱۹۳۵ کال د قانون تر شرایطو لاندې یو انتخابي وزارت جوړ کړي.

قبایلي اجنسي ګاني یوه بله موضوع وه. د غو اجنسیو د غرونو پیل او د دیورند د کرښې تر منځ سیمه احتوا کړله او تقریباً ټول پیاوړو قبیلو سیمه پکښې شامله وه چې هیڅکله یې خارجي واکمنې نه وه منلې. د ملاکند، خیبر، کرمې، شمالي وزیرستان او جنوبي وزیرستان د پنځو (اجنسیو) تر اداري لاندې (په کومو باندې چې د پاکستان حکومت یوه شپږمه اجنسي زیاته کړې ده چې هغه د مومند و اجنسي ده) د غه قبایلي خلکو سره د سیاسي افسرانو له لارې چال چلند کیده چاچې له یوې خوا هغوی ته بشپړه داخلي آزادي ورکړې وه په داسې حال کې چې له بلې خوا یې هغوی د مرستو هوایي بمباریو او جزائي عملیاتو د وسیلو په واسطه تر کنترول لاندې نیولي وو.

لنډه، دا چې انګریزانو هڅه ونه کړه چې «آزادي» یا «خپلواکې» قبیلې (دا

ګلمې معمولاً د برتانوي مامورینو له خوا استعمالیدې چې قبیلې تشریح کړي) په هندوستان کې شاملې کړي، خو له قبیلو سره یې د ښکاره مستقلو موجودو قبیلو په حیث چال چلند کاوه چې دریځ یې د هندوستان د حکومت او پخپله د قبیلو د جرګو ترمنځ په ترونو یا موافقو پورې اړه درلوده. دې حقیقت افغانان تشویق کړل چې په دې باور وکړي چې له هندوستان څخه د وېستنې په صورت کې به انګریزان په یقیني توګه د هغو خلکو ته اجازه ورکړي چې خپلې لرغونې وفاداری ته مخه کړي. دغه هیلې له برتانوي رسمي مقاماتو سره د خصوصي مذاکرو په ترڅ کې تر یوې اندازې پورې تقویه شوې کله چې د هغوی زیاته توجه د هندی کانګرس د ګوند (Indian Congress Party) او د خپلواکۍ په اوږدې ګوند د بې رحمه مارش خواته وه. خو دغه هیلې د مسلم لیک (Moslem League) د شهابې راپورته کیدنې په واسطه مړاوې شوې وې چې غوښتل یې د هند نیمه وچه وویشي.

د ۱۹۳۷ کال په لومړیو وختونو کې افغانان په سرحدي ولایت کې د مسلم لیک د ډېرو پاګند دیري له امله تر دې اندازې پورې په ویره کې لویدلي وو چې هغوی د خدائي خدمتګارانو په مقابل کې خپل ترند خصلت بریښي و. که څه هم دغه خدائي خدمتګاران تش په نامه سره د کانګرس ګوند پلویان وو خو په حقیقت کې هغوی د یوه خپلواک پښتني دولت لپاره کار کاوه. (٤)

له دویمې نړیوالې جګړې نه وروسته پیښو دومره په چټکۍ سره پراختیاو مونده له چې دغو پیښو افغانان اریان کړل. د ۱۹٤۷ کال د فبروري په ۲۰، صدر اعظم کلمنټ اټلي (Clement Attlee) اعلان کړه چې د ۱۹٤۸ کال په حوت کې به هندوستان ته خپلواکي ورکړل شي او د لارډ لوئیس مونټ بیټن (Lord Louis Mount Batten) مهاربنتنه یې ور زیاته کړه چې دویش له پرنسیب څخه په کار واخیستل شي. دغه پیشنهاد د ۱۹٤۷ کال د جون په ۳ د پارلمان له خوا په دې شرط سره ومنل شو او هغه دا چې په برتانوي هند کې (مګر نه په هغو ولایاتو کې چې

دشهزادګانو تر واك لاندې دي) عامه رايه اخيستنه بايد اولس ته د هندوستان لـه هندو انو ياد پاکستان له مسلمانانو سره ديوځاي کيدو دانتخاب حق ورکړي. ددې کار په مقابل کې افغا نی حکومت سمدلاسه اعتراض وکړ او غوښتنه يې کوله چې د شمال لويديځ په سرحدي ولايت کې دي خلکو ته د انتخاب دوه نور حقونـه ورکړل شي يعنې له افغانستان سره دیوځاي کيدو يادیوه جلا پښتون ملت دجوړ ولو حق . د هغوي غوښتنه په زغرده سره رد شوه؛ د دويمـي غوښتنې په برخه کې سکوت اختيار شو .

د دغې په زغرده ردونې بيانول مشکل دي . دانا ممکنه ده چې ووايو چې ايا دشمال لويديځ سرحدي ولايت پښتنو به له دغوافغاني الټر نيتيفونو څخه دکـوم يوه لپاره په ضروري توګه رايه ورکـړي واي که نه. خو حقيقت پرځاي ځاي پاتې کيږي چې دغـه پښتانـه په زوروسره د افغانستان له پښتنو څخه جلا شوي وواو اوس هغوي دنوو جانشينو دولتونو ترمنځ يوه انتخاب تـه چې زړه نا زړه محدود شوي ووچې يوله دغو دولتونو څخه ړومبی هيڅ موجود نه واو په دې توګه يې دسيمې په برخـه کې کومـه ممکنـه ادعا نـه درلوده .

دانګريزانو دپريکړي لپاره ددليل يوه برخه پرته له شك څخه د يوي شړنـې په سرباندي «دپخوانی هندوستان دقدرتونو » خپګان وچې هغـوي ددې انحراج پره اصلاً پـرهندوانـو اود هغـوي پـرمشـرانـو نـهـرو (Nehru) او ګـانـدي (Gandhi) بانـد ي اچـولـه .

دسپاهيانو دبغاوت راهيـی (Sepoy Rebellion) دهـندوسـتـان مـسلما نـا نـو تـه خاص امتيازات ورکړل شوي وو او دهندوانو په پرتله يې پهزياتـی ثابتی وفا داري سره يې مبا دله کول. داريښتياده چې هلته د مسلمانانو تحريك موجود وفا پهتيره بيا پهلومړي نړيوالهجګړه کې دترکې ترماتې وروسته دسوراج (SwaraJ) لپاره موءفقانـه حرکت اصلاً دهندوانو له سببه و. پرته له شك څخه انـګريـزانـو دليل راووړچې که څيرې يو پياوړي پاکستان چې د هندوستان د ممکنې دښمنې

په صورت کې دقواوو اندول برابرکړي جوړشوي واي، دهغوي داوږدي مودې گټولپاره به یې په ښه شان سره کار کړي واي.

دغه استدلال تر یوي اندازي پوري دیو شمیر برتانوي مامورینو له خوا تاییدیږي چې هغوي په پیره خپلو ټایپ ماشینونو ته لاړل چې په پاکستان کې دپښتنو لـه شمول څخه دفاع و کړي. دهـر تجربه لرونکي او دپوهي خاوند په نظر دهغوي مناقشي نسبت دلیل ته زیات دتعقل بڼه درلوده. پـه هغو مناقشو کې دغه فرضیه (thesis) شامله ده چې پښتانـه په یو دول سره له پختنونه تر پیر لري او دغه څرگندوني هم پکښي شته چې پارسي دپښتو په پرتله تر زیاتي اندازي پوري د دربـارژبـه ده او د رانیان په پښتو ژبه نه غږیږي. له یوي پیري نه زیاتـه موده کیږي چې بـرتانـوي مامـورینـو چې پـل یې لـه ندا متـو او څیـرك مـونـت ستـوارت الـفـنـستـن (Mountstuart Elphinstone) سـره کیـږي پـه دي عـقیـده وو چې پښتـانـه ، پختنانـه او افغانـتان سره یـو شان وو او په دغه تـکي بـانـدې هیڅـکـله د کـوم هندي له خوا یا پخپله دخلکو له خوا اعتراض نه دي شوي. درانیان البته په پښتو ژبه خبري کوي (او بر سیره پر پښتو زیاتره وخت په پارسي هم غږیږي.) پارسي وښتیاهم دافغانستان دپیل راهیسې ددي هیواد ددربار ژبه ده څکه چې داژبه پر ستمیژ ، پراخه ادبیات او د کـلمو ستره ذخیره لري . احمد شاه بابا چې دافغانستان بنسټ ایښودونـکی (مؤسس) او ددي هیواد دیولـه نامتو شاعرانو څخه دي په پښتو لیکلي او زیاتره افغاني حکمرانان چې په هغو کې امیر عبدالرحمن خان او شاه شجاع هم شامل دي له پښتني میندو څخه زیږیدلي دي چې هغوي ددیورنلډ کرښې له ختیځ څخه وي. خوحتی پخپله دپاکستان نوم داتنگریزانو د دلیل بو رددي څکه چې او مړني الف (a) دافغانیا (Afghania) یاد (افغاني ولایت) څخه دنمایندگي کولو لپاره معرفي شوي دي. په بل عبارت دشمال لویدیځ سرحدي ولایت څخه دنمایندگی کو لو لپاره.

په هر صورت، په شمال لـویدیځ سرحـدي ولایـت کې عامې رایې اخیستنې وشوه چې ۲۸۹۲۴۴ رایې له پاکستان سره دیو والي لپاره او ۲.۷۴ رایـی لـه

هندوستان سره د یو ځای کېدو لپاره ورکړل شوي وي. خو، افغانان د نتیجې د ظاهري بڼې او رښتیني تر اغېزې لاندې نه وو راغلي. هغوی څرګنده کړه چې یوازې په سلو کې ۵۰٫۵ خلکو چې د رایې ورکولو حق یې درلود په عامي رایې اخیستنې کې برخه واخیستله او خپلې رایې یې چې پر کاغذ ونو لیکل شوې. په صندوقونو کې واچولې په داسې حال کې چې په سلو کې ۶۸ خلکو د تیر کال په ولایتي انتخاباتو کې رایه ورکړې وه یعنې دا دې مطلب ته یې اشاره ده چې نسبتاً زیات شمیر خلکو په انتخاباتو کې رایه نه وه ورکړې. علاوه پر دې افغانانو عقیده درلوده چې د انتخاباتو بله هره نتیجه به په یوه داسې سیمه کې چې هلته په سلو کې ۹۸ مسلمانان وو ناممکنه وای او د ټولنیزې کړکېچ له امله چې ټول هندوستان یې نیولی و په تیره بیا کله چې له قرآن او ګرنګټ څخه کار واخیستل شو چې د پاکستان او د هندوستان د رایو صندوقونه معرفي کړي.

سربېره پر دې افغانانو ولیدل چې په قبایلي نمایندګیو کې پښتنو ته اجازه ورته ورکړل شوه چې رایه ورکړي. د دې پر ځای یوه برتانوي مامور سر جرج کنینګم (SirGeorge Cunningham) سفر ته دوام ورکړ په کوم کې چې هغه د سرحد سرتر پایه پورې د ټولو لویو قبیلو له جرګو سره مرکه وکړه پرته له استثنا څخه هر وی په لیکل شوو څرګندونو کې بیان او تأیید کړه چې هغوی د پاکستان یوه برخه وه او هیله یې ښکاره کړه چې له پاکستان سره ورته اړیکې خوندي وساتي چې له انګریزانو سره یې درلودې.»(۵) دغه وینا البته تر کومه ځایه پورې چې په غبرګې پورې اړه لري سمه ده خو دا یو شمیر عیبونه او تیروتنې لري چې افغانانو ته څرګندې دي. دا یه د قبیلو لپاره چې د مذهب له پلوه په شمال لویدیځ سرحدي ولایت کې تر خپلو ګاونډیو زیات محافظه کاره دي او په عمومي ډول یې په مذهب کې تر هغې پورې کمه ده دېره شی لپاره له تصوره لیرې وای چې (کافر) هندوستان په مسلمان پاکستان باندې غوره وګڼي. خو په دې فقره کې «هغوی ... هیله ښکاره کړه چې له پاکستان سره ورته اړیکې خوندي وساتي چې له انګریزانو سره یې

درلودې، حتی له دینه هم یوه لویه طعنه پرته ده چې ظاهراً یې دسر جورج کنینگم SirGeorgeGunningham په فکر دی. وه شي مانا درلوده او دافغانانو په فکر یې بیخي دبل شي مانا ورکوله. او ډیراحتمال هم لري چې په خپله دقبائیلي خلکو په فکر ئې لاهم بله مانا ورکړله. سره له دې هم هغوی له لویې بریتانیې سره په خپلو اړیکو کې مستقل وواوله انګلستان څخه یې د ۷۵۰۰۰۰ پونډ ویو ګټوره کلنۍ مرسته ترلاسه کړه:

افغانانو درك کړه چې که داوضع انګریزانو ته څو روونکې وه خود منلو وړ وه او دانګریزانو لپاره سرحدي سیمې مازې دامپراتورۍ یوه حاشیه وه او دغه مرسته دامپراتورۍ په بودجه کې پرلږشي و. خو دا به دپاکستان په فکر چې داقتصاد له پلوه له پیل څخه کمزوری، د فرقه پرستۍ له امله په بلااوښتې لړ له هندوستان سره په یوې پرله پسې جګړه کې ښکیل شوی ودزغملو وړنه وای. پاکستان په څرګند ډول سره هڅه وکړه چې هغه څه سرته ورسوي چې انګلستان یې له سرته رسولو څخه زړه تورن شوی ویعنې قبایلي خلك به دننه په دولت کې سره یو ځای کړي. پاکستان چې له اسلام څخه یې پیروي کوله یوه وسله درلوده چې دلویې بریتانیې تر ټولو پوځونو قوي وه او داوسله پخپله اسلام و.

همدارنګه افغانانو مجادله کړې وه چې له قبایلي جرګو سره غونډې او کتنې د هماغه وخت دشرایطو په رڼا کې پخپله دعامه رایه اخیستنې په پرتله ازښې ما نانه وې:

د۱۹٤٦ کال دآګست د۱٦، نیټې راهیسې چې داود مستقیم عمل» (Direct Action) ورځ په ټول هندوستان کې عامه وژنه اولړ تماري شوې وه او له کلکتې څخه لر پنجاب پورې ښځوته لاس اچول شوی و. دپښتنو دجګړه ماري اواه اسلام سره دهغوی د زیاتې مینې سره سره شمال لویدیځ سرحدي ولایت دیوځه مودې لپاره غلی او ارام پاتې شو، خو کله چې ګډوال (مهاجرین) له دهشت څخه دګو کیسو سره را ورسیدل، ټولنیز احساسات او جذبات راو پاریدل او د کیږ دیودنغر یو شاوخوا او په بازارونو کې دمتعصبو ملایانو دتشویقي خبرو په وسیله

پاریدلي قبایلي خلکو زر تشدد ته مخه کړه. د۱۹٤۷ کال دسپتمبر په ۷، هلته پرسکانو او هندوانو باندې هغه چې په پېښو راونو ښار کې دپناهگاه مرسته لپاره راغونډ شوي وو ځورا زیات برېدونه وو. په‌یو څو ورځو کې ټول سکان او هندوان په نورو ورې ولایت کې مره یاتښتید لي وو.

افغاني حکومت په میرانې سره (لکه څنګه چې دخدائي‌خدمتګارانو مشرانو ګامونه‌اوچت کړل) په ښکاره‌ډول دظلمونو‌او بې‌رحمیو‌په غندلو کې ګامو نه پورته کړل‌اودهغو مشکړ کړ ملایانو ل.تشدد څخه،دلاعمال‌یې په‌ډاګه بیان کړل‌چې دهغوی د امان‌الله خان دزمانې راهیسې ناڅرګند او هویت‌یې چاته څرګند نه و. سکانو او هندوانو‌هغو چې‌ځانونه‌یې افغاني‌سرحد ته‌ورسول پناه‌ګاه اوحمایه یې‌ترلاسه کړل اوورو‌سته بیاد ایران له‌لارې هندوستان ته و لیږل شول یعنی دا د تیرې زمانې دافغاني پر غلګرو دچپاوونو څه ناڅه تلافي وه. هیڅ یوله هغوی څخه په افغاني ځاوره‌کې ټپي شوی‌نه و. دغه ډول‌ډده کوټه او ځان ژغور نه په اسلامي احساس او غیرت کې یوه نیمګړتیایا په هندوستان کې په وینو کې لمبیدو څخه ځان لرې کول نشی‌ګڼل کیدای ځکه چې هلته زیات افغانان موجود وو چې هغوی په عام قتل کې له منځه تللي وو.زیاتره له دغو افغانانو څخه سلیمانخیل غلزي وو چې مشخص اوڅرګندوځېرو،ځان‌ستایونکی‌سلوک‌او دسودخور و په حیث یې شهرت هغوی څرګند هدفو نه وګرزول.

دوار په وارزیاتیدونکی تولنیز تشدد څخه د کار اخیستلو په‌نتیجه کی په شمال لویدیځ سرحدی ولایت‌او په قبایلی اجنسیو (نمایندګیو) کې څرګندتیا په‌زیاتې اندازی سره پاتې شوه. دی‌ولایت د۱۹٤۷ کال داکتوبر په ۲۵، دکشمیر په‌قبایلې یرغل کې خپله آزادی ترلاسه کړه.افغانی حکومت یو ځل‌بیا په زیاته اندازه هڅه وکړه‌چې دقبایلې خلکومخه ونیسې او پرې‌نیز دی چې هغوی دملایانو چې خالك یې جهادته رابلل په مقابل کې په مستقیم ډول جنګ وکړی یاله هغوی سره مخامخ مخالف وکړي.دغه‌هڅه‌دهغوی په مخنیونه کې‌څه‌ناڅه بریالی وه خوڅرنګه چې دغه برید

دغلزیو دمنۍ دلیږد په وخت کې وشو، نو ممکنه وه چې دغېنو کوچیانو مخه ونیسي چې په جګړه کې برخه وانخلي. (٦)

په دې کې شک نشته چې ټولنیزې کړکېچ او د کشمیر یرغل دواړو د پاکستان په تاسیس کې مرسته وکړه او په عین وخت کې یې د شرقي پښتنو د مسألې په باره کې د افغانستان د ادعاګانو مخه ونیوله. له سرجورج کنینګم سره د جرګو غړنلو د ۱۹٤۷ کال په نومبر کې چې ورپسې د ټولنیز تشدد د بغاوت سره د لاسه منځ ته راغي او د کشمیر د جګړې په وخت کې پیل شوي. د ابې په همدې وخت کې د هر قبایلي سړي لپاره تقریباً ناممکنه وه چې د کرم عمل په باب داسې نظر څرګند کړي چې دغه بنایي د پاکستان پر ضد او د کافر په پلوي تعبیر شي. ډېر احتمال لري چې مسلم لیګ او پاکستاني رسمي مقاماتو د کشمیر قبایلي برید کوونکو ته څه ناڅه ډېري عقیدې له مخې مرسته ورکړې وي چې کشمیر چې زیاتره وګړي یې مسلمانان دي باید د حق له مخې د پاکستان یوه برخه اوسي. د اهمدارنګه احتمال لري (لکه څنګه چې افغانان او هندیان دواړه ټینګار کوي) چې دغه مرسته به څه ناڅه زړه یوې ارادې له مخې ورکړل شوې وي چې د مسلمانانو لیوالیا راوپاروي، د پښتنو د جلاوالي مخه ونیسي او خدایي خدمتګاران یې ستاینه کړي او د افغانستان د اقدام مخه ونیسي. خدایي خدمتګارانو په دې وخت کې په ناڅاپي توګه د یوه متحد هندوستان لپاره د خاکر له رابللو څخه لاس اخیستی وو او د دې پر ځای یې د یوه جلا هات (پښتونستان) د جوړېدو غوښتنه دفاع کوله چې باید له شمال لویدیځ سرحدي ولایت او قبایلي اجنسیو څخه جوړ شي.

د ۱۹٤۷ کال د نومبر د میاشتې د پای په ورځو کې و چې افغاني حکومت یو ځوان مامور نجیب الله خان کراچۍ ته واستاوه چې له محمدعلي جناح او د پاکستان د بهرنیو چارو له وزیر ښاغلي ظفرالله خان سره یې لړ مذاکرې سرته ورسوي. نجیب الله خان د ډیورند د کرښې په څنډه کې د پښتنو د سرنوشت په سر د افغانانو پر علاقه باندې ټینګار وکړ او په دې سیمه کې یې د پاکستان د تصمیم د اعلان هیله وکړه. د پاکستاني مشرانو څخه هیڅ یوه د کاغذ پر مخ کوم شی ونه لیکل خو هغوی ظاهراً

افغاني استازي قانع کړ چې د پښتنو داخلي استقلال ته به په درنه سترګه وکتل شي؟ دا لږ ترلږه یو خبر او زیری و چې افغاني استازي خپل حکومت ته له ځانه سره راوړ.

دا د ۱۹٤۸ کال د جون په ۱٦، نیټه څرګنده شوه چې افغاني استازي یا خو تېرایستل شوي و یا خو یې بې ضرورته داسې نتیجه ګیرې کړې وه چې د خوشبینۍ پر نظر ولاړه وه. په هماغه نیټه د پاکستان حکومت خپل د ځارندوی ځواکونه را وغښتل او خان عبدالغفارخان، ډاکټر خان صاحب او د خدایي خدمتګارانو نور مشران یې ونیول چې په چټکۍ سره محاکمه شول او په بند محکوم شول یا په خپل کورکې (له مخربه قواو سره چې په سرحد کې فعاله وې د دسیسو جوړولو په خاطر) تر نظارت لاندې ونیول شول. تقریباً په عین وخت کې د پاکستان پوځي واکمنانو چې هغوی لا ړومبی په قبایلي اجنسیو کې د ځای په ځای شوو لیوا ګانو چې انګرېزانو یې ساتنه کوله شمېر له اته څلوېښت څخه نږدې پنځو لیوا ګانو ته کم کړي و پیل وکړ چې د خپه مخکښې (پېش قراول) چاوڼې ګانې تقویه کړي او د هغوی له هوائي پوځ څخه د لرې پرتو سیمو د مخالفینو په مقابل کې کار واخلي. د دغو بریدونو له اصلي او مهمو هدفونو څخه یو هم افغاني سرحد ته نږدې دا یپې فقیر مرکزي اداره وه ځکه چې هغه سخت دښمن چې ټول عمر له لویې بریتانیې څخه متنفر او س یې د خپلې کرکې مخه د پاکستان خواته راګرزولې وه.

له همدې وخت نه راپه دې خوا افغاني حکومت د پاکستان له خوا د یوې روغې په برخه کې له ټولو هیلو څخه لاس واخیست او په ښکاره توګه یې د یوه خپلواک ملت (پښتونستان) د منځ ته راوړنې اړپاره مبارزه پیل کړه چې باید د شمال لوېدیځ سرحدي ولایت له پښتنو، قبایلي اجنسیو او بلوچستان څخه جوړ شي. په دغه مبارزه کې هغوی د قبیلو په منځ کې له خپلو زیاتو تماسونو او د کابل راډیو او د افغاني مطبوعاتو له ټولو منابعو او وسایلو څخه کار واخیست. پاکستان په دغه ټوله موده کې په ټینګه سره عقیده لرله چې د غسې مسالې هیڅ نتیجه نه درلوده، د قبایلي مرستو د زیاتولو په واسطه یې خپل کسات واخیست، په سرحدي ولایت کې یې د ځارندوی

فعالیتونه زیات کړل نو د خپل هیواد د مطبوعاتو او راډیو له لارې یې پر افغانستان باندې تبلیغاتي بریدونه آزاد او بیل کړل .

د ۱۹٤۹ کال د اګست په ۱۲، پر شیر اپریدی قبایلي خلکو د خپلو تاتوبي په مرکز تیرا بغه کې سره ولیدل او له مشورې وروسته یې دیوه نوي ملت پختونستان یا پښتونستان تاسیس اعلام کړ دکوم اړه چې هغوی یو بیرغ ومانه چې په هغه کې یو سور غرله لمر سره مخامخ دی چې دراختو په حال کې دی . د هغوی داعلامیې په یوه برخه کې داسې راغلي دي :

مونږ د پښتونستان دملي جرګې غړي چې د تیراد هسکو غرونو په منځ کې موږ یوه ازاداو خپلواك اسلامي دولت لومړی هسته جوړه کړی ده هیله څرګنده وو چې دلوی خدای په مرسته، او دزړه ورو او پر آزادی مینو پښتنو په ملاتړ بنایی دغه هوان نیالګی په یوه لنډه موده کې یوه تینګه ونه شي چې ټولې پختونستان (له چترال نه نیولی تر بلوچستان پورې او له خیبر او بولان نه نیولی بیا دسیند تر سواحلو پورې رسیږي) به ترینه ګټه، واخلي بلکې دپرمختګ اود نړیوالې سولې دمسالي په برخه کې به هم خپل تعهدات ترسره کړي . (۷)

په افغانستان کې دغه عمل په زیاتې لیوالتیا سره ونمانځل شو او حکومت اعلان کړه چې دغه کار یو سسلامي په رسمیت پیژندنه او ملاتړ ته پر اختیاور کړ اه. تقریباً په همدې وخت کې یوې بلې جرګې په رزملك کې غونډه وکړه او دا یپی فقیر ایپي دجنوبي پښتونستان رئیس وټاکه. وروسته له هغې زر افغاني لویې جرګې په کابل کې غونډه وکړه او اعلان یې کړه چې دافغانستان او اولوی برتانیې ترمنځ ټول تړونونه او په تیره بیاد دیورند د کرښې قرارداد دلغاو او داعتبار وړ ته وو .

پاکستان چې دکړ رنیو ستونزو له امله په بلاا وښتي وړه رسمي ترګه دهغه پر مختګونه دافغاني تخیل دافسانو په حیث یا د یوه لږ شمیر مخالفینو د کار په حیث رد کړل چې هغوی ته دافغاني حکومت له خوا اجوره ورکول کیده. په واقعیت کې پاکستاني مشران تر زیاتې اندازې پورې اند یښمن وو او د ۱۹٤۹ کال په دسمبر

کې دغوی هڅه وکړه چې پر افغانستان باندې په دې پلمه چې افغاني ټانکرونو د ډاډ وړ شرایط پوره نشو کړای د نفتي موادو د انتقالاتو د بندولو له لارې فشار واچوي په عین حال کې د کراچۍ له لارې د افغاني صادراتو او وارداتو انتقالیدل او سرسیره پر دې له بهرنۍ نړۍ سره د افغانستان د ارتباط عمده وسیله چې د مالونو وړلو او راوړلو په برخه کې تر بنده کار اخیستل کیده سست او د مالونو وړل او راوړل په واقعي ډول سره بند شول. پاکستان قبیلو ته د ګواښونو او امتیازونو یو مخلوط پیشنهاد وړاندې کړ. مرستو دوام ومونده، هغه مرستې چې پاکستاني پاوي ملکانو او ملایانو ته ورکول کیدې د هغو اندازه زیاته شوه او یو شمیر دیره موده ځنډیدلې اقتصادي پروژې په سرحد کې پیل شوې په دغو پروژو کې په ورسک، درګی او ملکنډ کې د اوبو بریښنا پروژې، مردان ته نژدې د بورې کارخانې په کویټه کې د وړیو فابریکه او په پیښور کې د صنعتو دستګاه شاملې وې. هیڅ هڅه ونشوه چې په تیرا باغه، یار زمک کې قبایلي خلکو ته ورسیږي خو د پاکستاني پوځ ټولګي (واحدونه) سرحد ته راستانه شول او له هوایي قوې څخه کار واخیستل شو چې د مشرانو کورونه بمبارې کړي چې هغوی د پښتونستان د طرفدارانو په حیث پیژندل شوي وو.

د دغه نوي بحران په مقابل کې د نړۍ عکس العمل توپیر دراود. هندوستان له اول نه د افغانانو د دریځ تائید کړ او د ۱۹۵۰ کال د جنورۍ په اوله نیټه یې له افغانستان سره «د ابدي دوستۍ» یو تړون لاسلیک کړ. د «پښتونستان یو شمیر ورځې» د پاکستاني سختو اعتراضونو سره سره په هندي ښارونو کې ونمانځل شوې او هندي نطاقانو او د ورځپاڼو مدیرانو د افغاني ادعاګانو ملاتړ وکړ.

د امریکې متحده ایالات چې په یوه نا آشنا سیمه کې په یوه نامعلومه رول کې ښکیل شوي و د یوه اندیښمن منځګړي دریځ غوره کړ او د سولې اداره یې هیله کوله خو داده نه و چې شخړه یې منځ ته راوړي. افغانستان او پاکستان دواړه د متحده ایالاتو په مقابل صمیمي او د شوروي اتحاد په مقابل کې مخالف وو او

ځرنګه چې دا ښکاره وه چې د امخالفت او ښکرد متحده ایالاتو په ګټه نه ونو متحده ایالاتو په دریو وختونو کې پیشنهاد وکړچې دښخري اولانجې په برخه کې منځګړتوب وکړي؛ یوځل بې پیشنهادوکړچې دیوه منځګري په حیث اقدام وکړي او وروسته یې دمنځګړتوب لپاره دمصر او ترکیې رسمي مقامات پیشنهادول. هر ځل پیشنهاد دافغانستان له خوا ومنل شو او د پاکستان له خوا رد شو او مخالفت یې کاوه چې دایوه کورنۍ مساله وه او نه په منځګړتوب پورې مربوطه یوه موضوع . له بلې خوا افغانو ځان بې وسه ولید کله چې متحده ایالاتو په مکرر دول سره افغانستان ته دوسلې له برابرولو څخه دده وکړه:

دامریکادا پریکړه ددې عقیدې له مخې شوې وه چې دهغوی په نظر دیر احتمال بې دراود چې دغه دول مرسته ددې پرځای چې دشوروي اتحاد (U.S.S.R) پرضد په کاروا چول شي دپاکستان پرضد به تر ینه کاروا خیستل شي. افغانانو ځرګنده کړه چې دغه دول ویرې پاکستان ته دوسلو دبرابرولو په برخه کې دلویې برتانیې مخه ونه نیوله او دپاکستاني هوائي ځواك سپټ فایرز نومي الوتکو (pitfires) په ځرګند دول سره ددویمی نړیوالې جګړې څخه دمخه ددولس کمزوړو دوه وزرو الوتکو څخه په کومو چې افغانستان سمبال شوی و توپیر درلود. دغه توپیر په تیره بیا افغانانو ته هغه وخت غم زیاتوونکی او اندیښمن کوونکی و کله چې د ۱۹۴۹ کال په جون کې پاکستاني الوتکو د مغولګي کلی چې تقریباً دره میله اري دډیورند د کرښې لویدیځ ته پروت دی بمباری کړاو یو شمیر تاوانونه (مرګ او ژوبلې) یې وروارول. پاکستان دغه پیښه تائید کړه ځوددې پیښې دمنځ ته راتللو پره بې پر یوه پیلوټ واچوله اودایې دهغه سهوه وګڼله . افغانانو دجبیرې اوتاوان په برخه کې دپاکستان له خوا پیشنهادرد کړاو دایې له ځینو حقایقو سره ځرګنده کړه چې دغه توضیح دپاکستان دارېکړه په باب چې له خپلو اتباعو سره یې لوي یوه په زړه پورې تبصره وه.

که موږک د غوایي غوندې لوی هم وي
بیا هم د پیشو مریی دی
(پښتو متل)

اتلسم څپرکی

افغانستان

په ساړه جنګ کې

بویه چې ددې هیواد په تاریخ کې هیڅ کال دافغانستان لپاره د ۱۹۵۳ کال په پرتله زیات اهمیت نه دراود. دهماغه کال په اوږدو کې دری بې رابطه پېښې منځ ته راغلې چې پر دې هیواد باندې یې ژوره اغیزه وکړه او افغانستان ددغو پېښو داغیزو له امله دسیاست او داخلي پرمختګ په برخه کې نوي لارې غوره کړې . له دغو پېښو څخه لومړنۍ پېښه دامریکې دجمهوري ریاست په انتخاباتو کې دجنرال ایزن هاور (General Eisenhower) بریا او جان فوسټر دالس (John Foster Dulles) ته دامریکې دبهرنۍ سیاست دلارښوونې دواګې ورکول و. ددالس (Dulles) پروګرام لاتر اوسه پورې په بشپړه توګه ارزیابي کېدای نشي خو افغانان ددې پروګرام له پړاوونو څخه دیوه پړاو په برخه کې هیڅکله شکمن نه وو. مانا دا چې د متحده یانو دیوه سیستم له مخې چې دزیاتې پوځي مرستې په واسطه یې ملاتړ کېده یوه پوړکړه وشوه چې په منځني ختیځ کې دشوروي اتحاد دپراختیا مخه ونیسي. افغانانو ته دغه په اصطلاح « شمالي لیکه » دشرارت دګنبدي دخولې په مفهوم وه اوده. دهغوی په نظر دایران پاکستان

یا عراق په څېر کمزوروهیوادو ته هراندازه امریکائي پوځي مرستي له دېنه ځه زیات نشو کولای پرته له دې چي دشوروي اتحاد پرمخ تـلونکي پوځ ناکراره کړي. افغانان په مطلق دول سره متیقن وو چي دشوروي اتحاد مشرانو دغه دول مرامونه درلودل. (۱)له بلې خوا هغوي په دي معتقد شول چي منتخبو ملتونو تـه امریکائي پوځي مرستي به په سیمه کې دقوی انډ ول په جدی ډول سره گـډوډ کړی او ناپیلي هیوادونه به اړ کړي چي خپل پام لـه حیاتي انکشافي پروژو ځخه دوسلو دبي ځایه سیالي ته راواړوی اوخپله بودجه دحیاتي انکشافي پروژ و پرځای دوسلو دبي ځایه سیالي په لار کې ولـگوي .

په واشنگټن کې دحکومت له بدلیدو نه دوه میاشتي وروسته ، مسکو دجـوسف ستـالیـن (Josephstlin) مرگـ اعلان کـړ. لـه دغه نـا ځـا یـی اعـلا ن نـه چي ل. هغه سره دشوروی اتحاد پالیسی دخپل اسیایی گاونډیو په ارتباط بدله شوه داسی څرگندیږی چي دشوروی اتحاد طراحان دیوه سرزوری دیکتاتور ترمشری لاندی له اوږدی زمانی راهیسی په غوصه وو. په ښکاره دستالین (Stalin) نوویا دشـوروی اتحاد جنـوب تـه پراتـه دپرمختیا پـه حـال کی هیواد وته بی تفاوته واو په تیره بیاهمدارنگه وروسته له هغه چي دهغه حکومت په ۱۹۴۵ او ۱۹۴٦ کلونو کې په ایران او ترکیه کې دپرشاتلنو زیانونه و زغمل. په شرقي اروپاکې دشوروی اتحاد دگټو پیاوړی کول، دشوروی اتحاد صنعتی سیستم بیامنځ ته راوړل او له پانگوالي نړی سره دجنگ لپاره ځان چمتو کول دستالین (Stalin) چي په مارکسستي عقیدی ټینگ ولاړ وله اساسی پلانونو او کارونو ځخه وو. هغه له آسیائي طرز تفکر او سارك سره چندان علاقه نه درلوده چي شوروی اتحاد دملگرو ملتو نږدې تخنیکي مرستی په پروگرام کې برخه و انخستله یایي وته غوښتل چي دیو نسکو غړی اوسی. دایو پالیسی نه وه چي په اسیا کې دشهرت لپاره غوره او ترینه کار و اخیستل شی. شرقي هیواد ونو ته حتی له دینه هم زیات په قاروونکی هغه دستور و چي لـه کموم انفـارم ＊ COMINFORM

＊ دایو سازمان وچي دشرقي اروپا دکمونیستی هیوادو نوترمنځ داطلاعاتو د تبادلی لپاره په ۱۹۴۷ کې جـوړ شـو.(مترجم)

سازمان څخه ورکول کیده چې دغه سازمان په دې وخت کې د شوروی اتحاد تر
کلک کنترول لاندې و چې اسیائي کمونیستانو ته لار ښوونه وکړي چې له لیننیې -
ستالیني عنعنوي (Leninist — Stalinist) نظر سره سم د بورژوا نیشنلیزم
«bourgeois nationalim» پر ضد ودریږي او مخه یې ونیسي چې د هغو د انقلاب
پرې فقط د وسلوالې جګړې «Armedstruggle» له لارې تر لاسه کیدای شي چې
د ملي بورژوا حکومت پر ضد د ملي کمونیستي ګوندونو له خوا پر مخ بیول کیده.
دغې پالیسي پرته له دې چې مربوطه حکومتونه په قهر کړي نور څه ونه شو
کړای، څه چې حتی له دینه هم زیات د شوروي اتحاد ګټو ته
زیان رسوونکی و هغه دا و چې هغه دار نګه دغې پالیسي د اسیا خلک بیګانه کړل.
د بورژوا نیشنلستي ډلو (BourgeoisNationalist) لکه د هندوستان کانګرس پارتي
(Congress party of India) او پاکستان مسلم لیګ د ملي خپلواکۍ لپاره جګړه په
بری سره پرمخ بیولې وه او په دغه کار کې یې د اولس پراخ ملاتړ لاسه کړی و.
افغانستان پر کمونیست ګوند نه د ارزده څو افغاني مشرانو له نږدې نه خپل ګاونډ-
یان څارل. برسیره پر دې په افغانستان کې پر شمیرناو ۵ پیښې منځ ته راغلې وې
چې په شوروی اتحاد باندې یې د افغانانو بې اعتمادي او بدګماني زیاته کړه.
زیاتره له دغو پیښو څخه د جاسوسۍ او تدریجي نفوذ په تیاره ساحه کې وې. یو
روسي انجنیر په ظاهره وتښتیده چې په افغانستان کې پناه وغواړي چیرې چې هغه
مسلمان شو او بیا یې افغاني نجلۍ یې واده کړه او د افغاني حکومت له خوا استخدام
شو صرف د دې لپاره چې په شوروي اتحاد کې تاشکند د جاسوسۍ اداري په مرکز
کې دامر په تړګه وظیفه ورته ورسوي.* که څه هم افغانستان دیرې پیرې لپاره
صرف د چینې او خنجر د عملیاتو یوه صحنه وه، دغه ډول پیښو په روسانو باندې
شک او بدګماني چې لا روړ یې جدي بڼه غوره کړې وه زیاته کړه.

* دیرې پیرې به موده کې په افغانستان خلکو کې تر خپلو چپنو لاندې خنجرونه پټ ګرزول او خپل دښمنان به یې پرې وژل. (مترجم)

د۱۹۵۳ کال په سپتمبر کې کابل راډیو خپلو اوریدونکوته ددغه خبر په واسطه تکان ورکړ چې صدر اعظم شاه محمود د «روغتیائي علتونو له امله» له خپلې دندې څخه استعفا کړې وه او دهغه پرځای دهغه د ورور زوی څلور پنځه کلن وراره محمد داود مقرر شوی و. په دې وخت کې د شاه محمود روغتیائي حالت په رښتیا سره ښه و (که څه هم هغه یو څو کاله وروسته د زړه د یوې حملې له امله مړ شو)؛ له دغه اعلان نه وروسته په افغاني رهبرۍ کې اساسي او مهم بدلون منځ ته راغی. شاه محمود چې دوروڼو له ډلې څخه وروستی فعال غړی و چې افغانستان یې د داره مار امیر (دسقاو زوی له لاسه ژغورلی و، په هیواد کې یې بیا استحکام منځ ته راوړی و او دا یې دیوه نسل لپاره اداره کړی و طبیعتاً د آزاد فکر خاوند او مترقي سړی و، خو ددغو صفاتو څخه دهغه د احتیاط په واسطه نیولې شوي وه. کومه ډله چې هغه یې مشری په غاړه درلوده د منځنیو پیړیو له مرتجعینو څخه چې زیاتره په منځني ختیځ کې پیدا شوي وو جوړه شوې نه وه برعکس شاه محمود او دهغه پلاویان دزړه له کومې د پرمختګ طرفداران وو او دومره کلک نیشنلستان وو څومره چې په عمومي ډول افغانان دي. خو د هغوی سیاستونه دهغوی د تجربو په واسطه او په خاصه توګه د ۱۹۲۹ کال د په یاد پاتې اله ګولې او د امپریالیستي دزیاتو کلونو دلاسوهنې او فشار په واسطه چې افغانستان یې تر اغیزې لاندې راغلی و مشروط او منحصر شوي وو. هغوی په غوره کړې وای چې پرمخ ولاړشي خو نه په یوې دسې چټکې سره چې شاید دهغوی دامتیاز څوکۍ یې په خطر کې اچولې وای.

محمد داود چې د خپل ورور محمد نعیم د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر له خوا د خپل د تره زوی پاچا د وارو له خوا یې ملاتړ کیده د ځوانو خلکو یوې ډلې ته لاره نه وه نیولې وکړه چې دهغوی په نظر دغه محتاطانه تماس دومره زیات شوی و چې نور د زغملو وړ نه و؛ دغه کسان نه یوازې د افغاني بطی اقتصادي پرمختګ له امله په غوصه وو بلکې اراده یې کړې وه چې خپله هڅې د دیو رنده کړښې په ختیځ کې میشته شوو پښتنو ته وقف کړي صرف نظر له دې چې هره اندازه خطرونه او ستونزې چې په دغه ډول پالیسي کې پرتې وي.

په معاصرې اسیا او افریقا کې له زړو محافظه کارانو څخه تیرې کوونکو ځوانانو ته د رهبرۍ انتقال چې د لېږد په رهبرۍ کې یو بدلون دی یو واضح نمونه ده. دغه انتقال په افغانستان کې په سوله‌ییزه او ارامه توګه صورت وموند؛ که څه هم شاه محمود او د هغه پلویانو د کومې کینې احساس کاوه هغوی دغه کینه په زړه کې پټه ساتلې وه او د حکومت لپاره یې خپل کار ته دوام ورکړ. سره له دې هم هغه څه چې پېښ شوي وو هغه یو انقلاب و که څه هم یو څو را غیر عادي شکل یې درلود که څه هم علاقه مند کسان په شمیر کې لږ و او څو نږدې اړیکې یې لولې او شخصاً ډیر صمیمي نه وو او د هغوی کړووړ و سره زیات توپیر درلود.

نوی صدراعظم محمد داود خان د محمد عزیز خان تر ټولو مشر زوی و. محمد عزیز خان د محمد زیو ورونو له ډلې څخه و چې په ۱۹۳۲ کال کې په برلین کې وژل شوی و. نو په دې ډول سره محمد داود د پاچا د تره زوی و. (۲) محمد داود چې د حبیبیه په ښوونځی او په افغاني حربي ښوونځي کې زده کړه سرته رسولې وه په ۱۹۴۷ کال د ساپیر د قبیلې د یوې بلوا په ځپلو کې تمایل او اراده ځرګنده کړې وه او له خپلې نوې مقررۍ نه یې د مخه د ملي دفاع د وزیر په حیث یې کار کړی و. دغې تجربې او سابقې او د هغه خپل فعال او د دادوړ شخصیت هغه مجهز کړ چې قوماندې ورکړي او هغه د زیات مزیت په حیث د طریقې طلسم درلود چې د ده د کورنۍ په منځ کې معمول و. هغه د صدر اعظم په توګه د پاچا او د خپل کشر ورور محمد نعیم خان چې د هیواد د بهرنیو چارو وزیر و ملاتړ ترلاسه کړی و او هغوی ورته د تحسین په سترګه کتل. د غو د روتنو له یو بل خپلوان علي محمد خان سره چې یو زوړ سیاستمدار و او د سیاسي کار دوره یې د غازي امان الله خان تر وخت پورې رسیدله یو ځای په دې وخت کې د افغاني چارو کنترول په لاس کې ونیو.

بهرنی او کورنی سیاستونه چې تقریباً سمدلاسه د لوی حکومت له خوا پیل او په کار اچول شوي وو په اساسي توګه یې د تیرې زمانې له هرې پالیسۍ نه توپیر درلود.

دافغانستان سیاست له یوې پېړۍ نه زیاتې مودې لپاره ددوو تیري کوونکو او یوله بل سره زیات مخالفو قدرتونو ترمنځ تقریباً په بشپړ ډول دهیواد ددریځ او دخپلواکۍ دخوندي ساتلو دضرورت له مخې وضع او غوره شوی و: که څه هم له روسیې او لویې بریتانیې دواړو څخه امتیازات او مرستې لاس ته راوړل شوې وې دافغانستان هره هڅه کړې وه چې له دغو هیوادونو څخه یو هم پرې نږدي چې په افغانستان کې یو ثابت ځای لاس ته راوړي یادننه ددې هیواد په سرحدونو کې تمرکز تینګ کړي. په دې ډول دروسانو او په هندوستان کې دانګریزانو دټول نږدې والي او دشوروي اتحاد او دبرتانوي اتباعو دتخنیکي مهارت سره سره پرته له یو څو تنو برتانویانو او روسانو څخه هیڅکله دافغاني حکومت له خوا زیات نور استخدام شوي نه وو. لویې برتانیې او شوروي اتحاد دواړو په کابل کې نسبتاً لوی سفارتونه درلودل خو دغه سفارتونه او په تیره بیاد شوروي اتحاد سفارت دزیاترو افغانانو لپاره دتماس نیولو د امکان له حدود څخه دباندې ساتل شوی و او تابه ویل چې ګواکې دغه سفارتونه دطاعون ددانې بوزغلي وو، سیاستمداران او دسفارت کارکوونکي په پراخه پیمانه ډول دپولیس له خوا تر څارنې لاندې نیول شوی وو.

دغه عنعنوي سیاست دنوو افغاني مشرانو (رهبرانو) له خوا نه ضروري او نه عاقلانه وګڼل شو. دهغوی په قضاوت سره افغانستان ته مخکنی خطر دا و چې یو دهغوی له قوي ګاونډیو څخه بایې یا پر افغانستان باندې تکرار برید وکړي او دغه هیواد ونیسي یا افغاني حکومت ددسیسو لارې دپیاوړو قبیلو په واسطه رنګ کړي. ددغې ویرې توجه کول په زیاته اندازه دافغاني تاریخ په واسطه ښودل شوې وه. دنوو مشرانو په نظر افغانستان ته ریښتنی ګواښ دا نه و چې شوروي اتحاد یا لویې بریتانیې غوښتل چې د هیواد ونیسي بلکې دا دنړۍ ددوو قدرتونو ترمنځ دجګړې نتیجه وه.

په دې وخت کې لویه بریتانیا له افغاني سرحدي سیمو څخه تللې وه ځای یې

ناپیلی هندوستان او بې ثبا ته پاکستان نیولی وچې هیڅ بوله تومو رو هیواد ونو څخه دشوروی اتحاد امنیت ته گواښ نه و. البته دانگریزانو تر شاتلني یا لاس اخستني دشوروی اتحاد دتیری عنعنوي مخنیوی هم له منځه وړ ی و ، خو دافغاني مشرانو په نظر دغه حرکت دشوروی اتحاد هر ډیلد ومره غیر محتمل گرزولی وچې لورنو هغوی په دې برخه کې فکر نه کاوه. داددې مانانه لری چې افغانانو سمدلاسه د شوروی اتحاد دنورو دخدمت لپاره دژوند دو قفولو په فلسفې باندې عقیده پیداکړې وه؛ برعکس هغوی بالکل داده و وچې دشوروی اتحاد عملو نه تل فقط د هغوی دخپلو شخصي گټو لپاره تحریک او سرته رسیدل. خو هغوی دایل راوړچې (داسې ډېر گمنله چې دشوروي اتحاد طراحان به معقول انسانان وي) هغه گټې په افغانستان باندې فقط دیو ه یرغل په واسطه زیانمنې کیدای شوې. نوموړی هیواد به شوروی اتحاد (U.S.S.R) ته اقتصادي تاوان وي؛ ددې هیوادادارهکول به گران او قیمتي وي؛ له دینه زیات مهم خو داوچې دغه دول تجاوز به داسیا اوافریقا ادبې طرفو هیواد ونو په منځ کې ناوړه اوخطرناك انعکاسات ولري.
دسیاست له پلوه افغانان هرڅه دې خوساده نه دي اوهغوی دتیري له نوو بیو څخه هم خبرو وچې دغه تیری شوروي اتحادته دځپل خارجي کمونست گوند ونو دکنترول له لارې ممکن و. کله چې له محمدداود څخه په دې موضوع کې پوښتنه وشوه، دصدراعظم په توگه یې وویل، «ایا کم یو فکرکوي چې مونږ دچکوسلواکې له مسألې نه خبرنه یو؟» (۳) خو صدراعظم ا ونورا فغاني مشران په دې عقیده ووچې په افغانستان کی دتدریجي نفوذ اوتخریب خطر لږ و چیرې چې هلته کمونست گوند هیڅ نه وخو هلته یومتداول پوایسي سیستم موجود و اوهلته فقط یو څو زره خلك دپرولتاریا په حیث تشریح کیدای شول .
برسیره پردې، افغاني مشرانو په اسیایي هیوادونو کې دکمونیزم پرمختګ څارلی واو یقیني اساسي نتیجو ته رسیدلي وو. دهغوی په نظرداسې ښکاریده چې په اسیا کې دکمونستي غورځنگونو رهبری اصلاً دمابوسو روښنفکرانو او دهغو کسانو له قشرنه کید له چې هغوی نشوکولای چې په مشغولیت یا په حکومت

کې ځانته دقناعت وړاوړه زړه پورې ژوند برابر کړي او دغه کسان بشري بدمرغۍ چې هغوی خپل شاوخوا لیدله په غضب کړي وو.

افغاني مشرانو احساس کړه چې افغانستان د کمونیزم پوله زشمیر ضروري عناصر لري . زیاتره افغانان غریب دي او د افغانانو د ژوندانه سطح ټیټه ده که څه هم نوموړي هیواد هیڅکله لږ زه نه وه لیدلی . هلته په شتمنۍ ، قدرت او تر لیږ موقف کې تر پیروته موجود دي خو دغه تر پیرونه په نورو اسیایي هیوادونو کې د تر پیرونو په پرتله لږ څرګند وو . د مثال په ډول ، په عادي او سیدونکي (تبعه) (چې د ژوندانه سطح به یې په هند وستان یا ایران کې د هغه ، سیال نه په څرګند ډول تو پیر و نه لري) د یوه فرد په حیث خپل غرور ، پت ، ارزښت او حیثیت ټینګ ساتي پرداسې غرور چې د پښتنو په برخه کې افراطي بڼه لري . له دا چې افغانان نه له هغو بې وزلو جمعیتونو سره چې په نورو زیاتو اسیایي ښارونو کې ګڼه ګوڼه جوړوي اویانه له هغه ځانګړي ټولنګ بزګر سره کوم ګډه وجهه (وجهه مشترک) لري کوم چې د غاصب فیوډال او د منځنیو پېړیو د محکمه والو د ظلم له امله د نا امیدۍ او نیمګړتیا (کهتري) احساس کوي .

برسیره پر دې ، د اوږو طبقو افغاني غړو او اکمتي دلي تر زیاتې اندازې پورې له کلانکارۍ او تظاهر څخه ډډه کړې ده . د دې طبقې غړو تقریباً په عمومي توګه پوډیمو کراتیک او د برابرۍ غوښتنې روش ته پر اختیار کړی ده او په نادره توګه د هغوی او د نورو متواضعو وطنوالو تر منځ کوم خنډ را پیدا کیږي . دغه د برابرۍ مفکوره په خپل وار تر ولنیز فعالیت هڅوي چې په افغانستان کې ډیر عام دی خو په زیاتو نورو اسیایي هیوادونو کې ډیر لږ دی . په دې ډول افغاني حکومت کلونه کلونه شاګردان د کورني سابقې پر اساس نه بلکې د لیاقت پر اساس د لوړو زده کړو لپاره خارج ته لیږلي دي . په نتیجه کې افغانستان لږ شمیر داسې مایوس روښانفکران منځ ته راوړي دي چې دغه ډول مایوسو روښانفکرانو په زیاترو اسیایي هیوادونو کې کمونیستي رهبري منځ ته راوړې وه .

همداډول دا ناممکنه وه چې دافغاني قدرت دترکيب هيڅ يوې برخې يعنې د
لوړې طبقې بيروکراسي دصاحبمنصبانو کډرونو قبايلي ټولنې (هغه ډلې چې اکثراً
څپلې منځې اړيکې لري) مارکسستي تيوري په زړه پورې موندلې وای. بالکل سواله
دغه چې کمونيزم دهغوی شخصي موقفونو ته يو ګواښ دی باکې دغه فلسفه
قدرت په مقابل کې دهغوی دکلکې کرکې داحساس په مقابل کې هم درېږي.

که څېړې هلته دتخريب له برخه کې کومه هڅه موجوده وای نو افغاني
مشران او په تېره بيامحمد داود داده وو چې افغاني خفيه پوليس به دغه ژر کشف
کړې. په زياتره هيوادونو کې ترنا معلوم حده پورې افغانان تقريباً له استثنا څخه
پرته - که دکوچيانو په کيږديو، قبايلي کليو او يا که په ښارونو کې اوسيږي دمشخصو
او پوره ځرګندو ډلو غړي دي چې دهرې ډلې په منځ کې دفردي عمل څخه هر
سړی خبردی. ځکه چې افغانان لاتراوسه پورې يوې دغسې ډلې ته په اساسي
توګه وفاداردي، په دغه ډله کې په تدريجي ډول سره دلارې او نفوذ پيدا کول لپاره
په هرڅه واقعاً په يقيني ډول سره له ناکامۍ سره مخامخ شي. دمثال په توګه، نه يو
افغاني کوچي ځان له نوروافغاني کوچيانو او نه افغاني ميخانيک ځان له نوروافغاني
ميخانيکانو سره دهويت له پلوه يوشان ګڼي. په دوارو مواردو کې هويت په پراخې
کورنۍ يا په قبيله کې موجودی.

لنډه دا چې افغاني نوی مشران دې نتيجې ته ورسيدل چې ترڅو دشوروی
اتحاد په مقابل کې بې طرفي ضروري نه وه. همدارنګه دمتحده ايالاتو په مقابل
کې يو زياتيدونکی تحريک هم موجود و چې دمتحده ايالاتو دتخمين له مخې يې عمر
څومره چې توقع کيدله نه درلود. دغه عکس العمل تريوې اندازې پورې دبلدتيا نتيجه ده.
له دويمې نړيوالې جګړې راهيسې په سلهاوامريکايان په افغانستان کې اوسيدلي دي
چې هغوی دمورهسن - نلهسن ياد سفارت له خوا يا مستقيماً دافغاني حکومت له خوا
استخدام شوی وو. ځينو له دغو څخه دخلکو مينه او درناوی ګټلی و؛ نورو
دخلکو خپګان راپارولی و.

ښکاره ده چې ډېرو شمیر خارجیانو رالګ بوه داسې هیواد ته چې خلک یې
نسبتاً لږ شمیر خارجیانو سره مخامخ شوي وو او په افراطي ډول حساس وو
د هیواد ستونزې حل نشو کړای بلکې هغه یې د مشکلاتو د تیر و تنه رانکازه او تر ډېر خوله
زیات مشکل دا و چې امریکایانو د افغاني دودونو په باب لږ معلومات درلود او دا و د هغوی
د لیدلو لپاره یې لږ تمایل درلود. له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته کلونه
له مشکلاتو ډکو نه څخه و وچې په هغو کې د تخنیک له پلوه تکړه او د احساساتو له پلوه
ثابت امریکایان استخدام شي چې د افغانستان په شان په بوه داسې هیواد کې کار وکړي
هیڅ غربي اسانتیاوې ونه لري.
له بده مرغه، دبهرنیو چارو وزارت یا مورېسن - ندسن دسیاورځې مستخدمینو
په چاڼولو کې یا هغو کسانو چې ټاکل شوي وو د افغانانو د اولسي ژوند په باب
د معلوماتو په ورکولو کې لږه توجه کړې وه. مورسن په اسیا کې لږه تجربه درلوده
او وې نشو کړای چې د امریکائي نفتي کمپنیو په څېر وي وکړي چې سیاسي مامورین
یې زیات کوښښ کوي چې د امریکائي او اسیایي کلتورونو یو ځای کېدل سره
عیار کړي. دبهرنیو چارو وزارت په دغه ساحه کې متخصصین نه درلودل او
محدود کوښښونه یې وکړل چې په دې برخه کې بو شمیر متخصصین وروزي:
په عمومي ډول، دې وزارت څخه له نوبتي پالیسي چې حتی په افغانستان کې یې
دندې دیوه «ستونزمن ماموریت» په حیث ادلس میاشتو ته اندولی تعقیب کړه.
په دې ډول دامریکائي سیاسي هیئت غړي چې دژبې یاد افغانستان دستونز و په
باب یې معلومات نه درلود راو رسیدل او کله چې به هغوی دژبې او نورو مسایلو
په برخه کې معلومات ترلاسه کړل دهغوی پر ځای به نور مقرر شول. برسیره پر
دې، له ۱۹٤۷ کال څخه تر ۱۹۵۳ کال پورې په افغانستان کې د متحده ایالاتو
مدیران له استثنا پرته او پر رتبه مسلکي افسران وچې هغوی له تقاعد نه دمخه
خپل د ماموریت وروستي دوره تیرو له . دغه کسان زیاتره لایق او په یقیني توګه د
تجربو خاوندان وو خو په سختۍ سره دا توقع کېدله چې هغوی باید دخپلو ماموریتو

ئو په وروستیو دورو کې د پام وړ توان او لیوالتیا وښي .

ځینې له دغو پیښو څخه، په منځنۍ اسیا کې د امریکا د تازه داخلیدنې له پیلوه داسې پیښې وې چې له هغو څخه، دده نه کیدله. کله کله د دولت په کار کې داسې فرد هم منځ ته راتۀ، چې د هغه ناوړه تطابق د پیښې وړ نه و . د یو دغه دول ناوړه تطابق مثال یو امریکائي سفیر و چې هغه ځان په هیواد کې یو خورا منفور سیاستمدار وگرزاوه یعنې دا یو د پاملرنې وړ عمل و ځکه چې ددې مانا داوه چې امریکائي سفیر هغه لاراو پالیسي پرېښوده چې هر برتانوي سفیر به د هغې پراساس په افغانستان کې بخپله د مامو ریت دوره پیل کوله.

په عمومي توگه، افغانانو دغه امریکایان چې کله کله به یې احمقانه کارونه کرل په خوش طبعي سره ومنل؛ په عمومي دول ځینې امریکایان هغه، چې هڅه، یې وکړه چې افغاني ستونزې درك کړي او د افغاني د ودونو نمانځنه وکړي تر زیاتې اندازې پوری خلکو ته منلي وو. بخپله امریکایان د افغانانو د زیاتو غوره صفاتو په واسطه جذب شوي وو- دا تقریباً یو عمومي عکس العمل و. کمخه هم تصمیمات شکمن دي ، دا احتمال لري چې د هغوی په فرضي توگه د پخوانیو د ښمنانو یعنې د انگریزانو په منځ کې افغانستان په زړه پوری اسیایان دي او دا په زړه پوری ده چې څرگنده کړو چې انگریزانو کوم چې د نولسمې پیړۍ چې د جاه طلبی پیړي وه په ترڅ کې یې له افغاني جنگوسره واده وکړ له تولنیز انتقاد سره مخامخ نشول او دا انتقاد د معمولاً په هغه سری باندې کرم چې له (بومې) ښځې سره یې واده کاوه سر رابرت وار برتن (Sir Robert Warburton) چې یو ناستو برتانوي افسر وار کلونه کلونه یې د خیبر ددرې مسوولیت په غاړه درلوده د یو همدغې واده محصول و .

دوه شیان وو چې د متحده ایالاتو په مقابل کې یې د افغانانو زیاتیدونکي قاراو خپگان ته لمن وهله :

یو په اسیا کې د متحده ایالاتو د پالیسي په مقابل کې د خلکو کرکه وه او بل دهلمند د ناوې په پروژه کې د خلکو ناراضي توب . افغاني حکومت افغانانو ته پورځ

چې لوازم یې تقریباً د ملند و پراوزاره او دعصري کولو په دیله تقریباً اخاور کال له متحده ایالاتو څخه، پر ځې مرستې غوښتنه کړې وه. پیاده عسکرو لا هم د سنیډر اینډ لي انفایلډ (Snyder and Lee Enfield) دوله رخیز توپکو څخه کار اخیسته چې تاریخ یې نولسمې پیړۍ ته رسیږي او حربي مهمات تردې اند ازې پورې لږ او دپاد وړ ته وچې لږ شمیر عسکر وکولای شول چې په خپلو وسلو باندې ډزې وکړي د دولس دوه وزرو الوتکو له کومو څخه چې افغاني هوائي قوه جوړه شوې وه تاریخ د لومړي نړیوالي جګړې له وخته وه او توپخانه هم همداشان ډیره پخوانۍ او زړه وه. داچې ځینې پښتنې قبیلې په ښه شکل سره په وسلو سمبالې وې په سختۍ سره د حکومت په استحکام کې مرسته کړله.

د وسلو له برابرولو څخه د متحده ایالاتو کلکې سر غړونې افغانستان د چین - شوروي اتحاد (Sino—soviet) په چا پیریال کې پریښود چې په دې محیط کې پرازنې غیر کمونیست هیواد اوسې چې ترز یاتې اندازې پورې یې پروانه وه ساتل شوی. ددغه استدلال له مخې داسې فکر کیده چې له دغه دول وسلو څخه به دشوروي اتحاد پر ځای پاکستان پرضد کار واخیستل شي او افغانانو په دې تینګار کاوه چې دغوی پر پاکستان باندې د برید کولو نیت نه درلود په هر حال پرته له شک څخه پخپله ددوی او دپاکستان تر منځ زیات مخالفت دهغوی دهیلې په تر سره کیدو کې چې ډیره لوی او په وسلو ښه سمبال شوې پوځ لپاره یې درلود یو رول و لوبوه او ددې پیشنهاد ترشا اصلي دلیل په قبیلو باندې دکنترول دتینګولو هیله وه. په هیواد کې په وسله باندې دښو سمبال شوو له افراد و څخه دزیاتو نیمه خپلواکو دلو موجودیت مرکزي حکومت ته ډیره پرله پسې ګواښ په حیث پاتې شو. هغه تاوان او تکلیف چې زیاتره قبایلي مخرانو او په تیره بیا نه بدلیدونکو محافظه کارو ملایانو رسولای شول ترزیاتې اندازې پورې په ۱۹۴۷ کال کې چې د ساپو قبیلې په ملبدا دافغاني پوځ له خوا په ښکاره توګه شنده شوه ښودل شوې وو. دایو داوړه فال یابد خبرو ځکه چې ساپیان نه یوازې لو بې قبیلې څخه وو او نه

يې دخپلو مومند واو اپريد وګاونډيو ملاتړتر لاسه کړي و. «٤»

برسيره پردې افغاني مشران له دې څخه ويريدل چې ددبورنډ د کرښې په ختيځ کې پښتنې قبيلو ته نهايي يو حل بيا بلهې وركړل شي يا وبارول شي چې پر افغانستان باندې بريد وکړي لکه څنګه چې په تيره زمانه کې شوي و. په ۱۹٤۹ کال کې محمد امين چې د امان الله خان يو له ګڼ شمير نسکه ورونو څخه و په وزيرستان کې څرګند شو. نوموړي زياتې نغدې پيسې درلودې او په افغانستان باندې يې ديوې حملې دپاره خلك جلبول. محمد امين فکر آددغه کارلپاره مناسب نه وځکه چې له هغه هر سړي خبرو چې له يوې انګليسي سره يې واده کړی و او دغه پلان دايسې فقير دمخالفت له امله له ناکامۍ سره مخامخ شو ؛ مګر دغه طرحه افغانانوته په نارامه کوونکې توګه څرګنده وه او البته هغوی په دې باور درلوده چې ددغې طرحې ترشا پاکستان ولاړو.

په هر صورت ، افغانان راضي وو چې د امريکې له خوا دوی ته د وسلو نه برابرول ترهغې چې دغه دول مرسته پاکستان ته نه وركړل کيده ومنئ. دارښتيا ده چې برتانيې داکارلا رومبی کړی وا وديوې مودې لپاره پاکستاني پوځ نيوه برتانوي جنرال ګريسي (General Graccy) ترقوماندې لاندې و. دبغدادترون ناووروسته بيادمرکزي سازمان دترون (سيتو) پرانيستنه (افتتاح) چې پاکستان اوايران دواړونه دزياتې امريکاي پوځي مرستې موجب وګرځيده په متحده ايالاتو باندې دافغانانو اعتماد ته چې دتيرو پيلو يافردوست په وې خاتمه ور کړه . برسيره پردې ، افغانانو درك کړه چې که څه هم متحده ايالاتوځان په ظاهره سره له دغه دول سيمه يز ودفاعي سازمانو څخه ګوښه ساته خو په حقيقت کې ددغو سازمانونو په منځ ته راوړنه کې ډيرمهم اومترعامل و.

دا هم افغانانوته دخواشينې موجب وچې د څلورم نمبر پروګرام Point Four program له مخې او وروسته بيا د بين المللي همکاری داداري پروګرام له مخې Internalcooperation Administration چې کرمه

مرسته دهغوی هیواد ته ور کول کیده ترهغې مرستې چې ایران او پاکستان ته ورکړل شوې وه زښته دیره کمه وه . تر۱۹۵۶ کال پورې افغانستان د تخنیکي همکاری په برخه کې تقریباً دشپږو ملیونو ډالرو په اندول مرسته ترلاسه کړې وه په داسې حال کې چې ایران او پاکستان هریوه ته له سلو ملیونو ډالرو څخه زیاته مرسته ورکړل شوې وه دهغه وروستنې هیوادونه دواړه ترافغانستان لوی ووخو افغانان دعایداتو له نظره له ایران سره چې له خپلو تیلو څخه لاس ته راوړې او دهغه پرمخګترنوله نظره چې په پاکستان کې دانګریزانو په وسیله منځ ته راغلې دي او پیرلړي چې دغه توپیرپر افغانانو باندې ناوړه اغیزه کړې ده. په هرصورت که څه هم افغانستان تقریباًدایران نیمایي نفوس درلود خودې هیوادخومره مرسته چې ایران ته ورکول کیده دهغې شلمه برخه ترلاسه کړې وه .هغه څه چې دافغانانو غروربې زیانمن کړ تر زیاتې اندازې پورې پخپله دمرستې اندازه نه وه څومره چې ددغه مرستې ضمني مفهوم وچې دهغوی هیواد کم ارزښته ګڼل شوی و .

دخواشینتوب ال مهم علت دهلمند دناوې پروژه وه چې دتخنیک له پلوه دهغې اداره دیوې خصوصي امریکائي کمپنۍ په غاړه وه؛ خو په افغانستان کې دآسیاد ټولو ځایونو په شان دا مشکله ده چې امریکائي خصوصي تشبث دامریکائي حکومت او ددې حکومت له بهرني سیاست څخه جلاکړو. او په حقیقت کې دمتحده ایالاتو حکومت له پیل نه دې پروګرام کې شامل واو دې پروګرام دوروستیو برا وونو په وخت کې یې هم لاس درلوده کله چې ددغه پروګرام الګښت دصادراتو او وارداتو بانک (Export-Import Bank) له خوا تمویلده ، دبهرنیو چارو وزارت یې صحنې ته راووست.

ددغه پروژې په برخه کې ځینې ناراضتیې توب او قناعت نه درلود نه له غیر ضروري هیلو څخه چې له خوشبینۍ څخه دکې وې را پیدل شول. خوخبره تر ولـه دانه وه . اصلي تخمیني لګښت په غیر معقولانه دول سره کم واو اوس په ملیونو ډالره له کوم سره چې افغانستان نوموړی پروګرام پیل کړی و په دیره موده کې زیاتره

د امریکایانو په معاشونو او ژمنو او تأمیناتو باندې ولګېدې.

په عین حال کې د فیشن دولونه بدل شوي وو، د قره قلي پوستکو په برخه کې د خلکو تقاضا کمه شوې وه او چانه خوښول او د افغاني پټ لرونکو پوستکو تولیدونکو داسې احساس کړه چې له جنوبي افریقا او شوروي اتحاد سره په رقابت کې دي؛ د افغاني ډالري اسعارو د تعادل له ګډوډېدو او د پروژې له نیمګړي پاتې کېدو سره افغانان دې ته اړ کړل شول چې د صادراتو او وارداتو له بانک څخه پور واخلي. د یوویشت ملیونو ډالرو په اندازه پور چې د ۱۹۴۹ کال د نوامبر په میاشت کې د پیشکي په توګه ور کړه شو تر هغه مقداره چې اصلاً غوښتل شوي و زښت ډېر کم و او له دې پور سره داقیدا و شرط هم منځ ته راغی چې د پور ټوله اندازه باید د هلمند د ناوې په پروژه باندې ولګول شي. د ۱۹۵۳ کال په نوامبر کې افغانان په داسې حال کې چې د شپاړس ډېر شو ملیونو ډالرو بې قیده او شرطه پور یوه غوښتنه یې هم لرله بیا د صادراتو او وارداتو بانک ته لاړل. دا ځل بانک اتلس نیم ملیونه ډالره پور ور کړ او هماغه قیدا و شرط یې ور باندې کړ چې د مخه یې ور باندې کړی وا او په خاصه توګه یې د هغوی دغه غوښتنه رده کړه چې له بانک څخه یې اجازه غوښتله چې د دغه پور یوه برخه د کابل د واټونو په قیرو لو کې ولګوي. دغو پورونو څخه دوا ړو په سلو کې څلورنیم ډالره ګټه درلوده او د بېرته ور کولو له موده یې اتلس کاله وه:

په دې دول که څه هم متحده ایالاتو د افغانستان پر مختلک لپاره پیسې برابرولې دغې طریقې په کومې سره چې پیسې برابرې شوې وې تر مننې زیات ځوریا ناکراري راوپاروله. دا باید په نظر کې ولرو چې هیڅ یو له د غو پیسو څخه د یوې بشپړې مرستې په شکل نه وې او افغانستان هیڅ کله د بین المللي تعهد په برخه کې کومه نیمګړتیا له ده لرلې. دا استنباط یا تعبیر چې متحده ایالاتو د افغانستان په حکومت باندې ډېر لږ باور درلود هماغسې چې د دې حکومت صداقت ته یو سپکاوی ګڼل کېده، د دې حکومت څیر کې ته هم یو سپکاوی و.

برسيره پردې، افغانستان چې شمېرېسې مخ په زياتېدو ونه يوازې معتقدو
چې د هلمند دناوې پروژه له پيل څخه يوه سهوه وه بلکې دا يې هم منلې وه
چې لږ تر لږه د امريکې حکومت هم څه ناڅه د دې پروژې د ناکامۍ په برخه کې
مسوول و. البته له دې څخه انکار شوی دی چې خو يو شمېر خارجي متخصصينو چې
په هغو کې ځينې امريکايان هم شامل دي سره موافقه کړې ده او په دې کې هيڅ
شک نشته چې په دې پلان کې ځينې د پام وړ او مهمې نيمگړتياوې موجودې وې.
ترکومه ځايه پورې چې خبره د پلان په اجرا او تطبيق پورې اړه درلوده، وريسن
ولسن اغېزمنه دنده سرته ورسوله چې د هغه کارتر هغه کارزيات غوره وچې په دې
هېواد کې د جرمنيانو او جاپانيانو له خوا سرته رسېدلی و. دا ربنتيا ده چې د دغې
پروژې بنسټ د دې پرځای چې د زرگونو اخيستلو لپاره کېښودل شي د اوږدې
مودې لپاره ايښودل شوی و او دا احتمال نه لري چې د افغانستان په څېر يوه
پرمختيايي هېواد کې څوك د اوږو اوږدو د اصلاح کولو او داوږو بريښنا دارزښت
پرضد مناقشه وکړي. خو له محدودې اندازې پېسو سره چې موجودې دي داد پوهنتې
وروه چې ايا د افغانستان لپاره د پرمختگ په دغه پړاو کې عاقلانه وچې د هلمند
پروژې ته د لومړيتوب حق ورکړي کنه. د دې پروژې له پيل نه اتلس کاله وروسته
او په دې پروژه باندې دېرش سلو پنځوس مليونو ډالرو له لگولو نه وروسته (چې د
افغاني معيارونو له مخې خورا ډېرې پېسې دي) د نومورې پروژې کلنۍ عايد لس
مليونه ډالره و. دغه رقم معمولاً په آزاد بازار کې په سلو کې لس تيت واو د پور
د بېرته ورکولو په برخه کې هيڅ شي سرته نه رسوي.

هلته د دغه پرتله يزې نه کمې لپاره څرگند دلايل شته. د هلمند دناوې د بېچلې
پروژې په کار اچونه موثر بېړه کړاتان. ماهر اداره چيان او تجربه لرونکي کارگران
ايجابوي چې دغه تيزل په افغانستان کې بېخي لږ دي. که څېري له کوم يوه انترو
پولوجست سره مشوره شوې وای، نو هغه به داد سره اتفاق کړی وای چې په
آبادو شوو ځمکو کې به د افغاني کوچنيانو د ميشته کولو عالي مفکوره د عمل جامه وا

نه غونډي. د کوچيانو مهاجرتونه دهغو میشته شوو بزګرو له مهاجرتونو سره په تیره بیاد اوبولګولو ني ديوه مکمل سيستم د په کاراچولو په برخه کې ازارتباط لري. زياتره له ترکستني او پښتني کوچنيانو څخه چې هغوی دې پروژې ته راوستل شويوو زرخپلو کيږديو او وښانوته ستانه شول په داسې حال کې هغه چې پاتې کيدل مبارزه يې کوله چې په معمولي توګه داسې ژوندوالي چې دارتياوو ديره کمه اندازه يې برابره کړي.

دبشرترناکامی څولاز بات خطرناك ډير وروسته ده کشف وچې په زرګونو جريبو آبادې شوې ځمکي بنوره او القلي وې چې دبنوره توب او القلي توب درجه يې زياته وه. دسيمې خراب زيم ايستنې يا وچولو ني دويلي کيدونکو مالګو د عادي جريان کيدلو عمل تقريباً ناممکن وګرزاوه. په نتيجه کې دځمکې زياتره برخه يې کاره ثابته شوه.

داد افغانستان او متحده ايالاتو ترمنځ داريکو په هغه خطرناك او بحراني حالت کی وچې پاکستان خپل «ديو يونټ» پلان اعلان کړچې دلويديځ پاکستان دولايتونو سره يوځای کيدنه يې ايجابول. پاکستان له دغه کارسره پرته له دې چې افغانان نا ارامه کړي نورځه ونشو کړای چې د هغوی په فکر د شمال لويديځ سرحدي ولايت له منځه وړنه دحرکت يوه برخه، پريښده چې د شرقي پښتنو هويت له منځه يوسي. دا بی له شك څخه يوله هغو انګېزو څخه وو چې د پلان ترشا موجود وو ځکه چې نوې فرقه پرستی دپاکستان مسأله دخورا جدي مسألې په حيث پريښوده. دا په زره پورې ده چې ذکر کړو چې دخداي خدمتګارانو مشر داکتر خان صاحب دلويديځ پاکستان امر شو، په داسې حال کې چې دهغه ورور خان عبدالغفارخان له پښتونستان څخه په خپل ملاتړ کې ټينګ پاتې شو او ديوه مخرب په توګه د پيغور په دول په خپل کور کې ترنظارت لاندې ونيول شو.

داهغه وخت وچې افغانستان له متحده ايالاتو نه خپه وه، دخپل اقتصادي پرمختګ

په برخه کې ناراضه واو دیورند د کرښې په ختیځ کې دوضع په سر باندې اند یښمن وچې نیکیتاخروسچف د ۱۹۵۶ کال په نومبر کې راغی چې کابل ته د خپل مشهور سفر په وروستي پړاو کې راورسید . له ظاهرشاه اوصدراعظم محمد داود سره د پرځوغونډ . او کتنو یوه اعلامیه خپره شوه چې دامریکایي رسمي مقاماتو له نظره دداسې ویرې موجب وګرزیده چې دسرې لاس او پیښې خطا کوي یعنی شوروي اتحاد افغانستان ته په خورا ښو اوزړه پورې شرطونوسره سل ملیونه دالره پور ورکاوه. په نظرکې وه چې له دغو پیسوڅخه دهیو اد دپرمختیایي پروګرام دڅینې کولو اوپرمخبیولو په لار کې کارواخیستل شي او همدارنګه په نظر کې وه چې دغه پیسې د افغاني اسعارو دیوې برابرې اندازې په وسیله اندولې شي یعنې د دغو پیسواندازه دې په افغاني پیسوهم ونیول شي . خروسچف د شوروي اتحاد د سخاوت په دغه ښودنه باندې په هوائي ډګر کې د اعلا نولو په واسطه یوه آخري تماس ورزیات کړ چې شوروي اتحاد افغاني پاچا ته د ایلیوشین (Ilyushin) په نامه یوه الوتکه اود کابل خلکوته د عمومي حمل ونقل لپاره پنځه س سرویسونه وړاندې کول.

که څیرې د تیرې زمانې حکمرانانوته یو دغه دول بخششونه وړاندې شوي وای نو هغوی به سمدلاسه رد کړي وای ځکه چې داڅرګنده وه چې دغه اندازه پیسې له هغه پیسوڅخه چې انغانانو پخوا له خارجي منابعو لاس ته راوړې وې خورا زیاتې وې او همدارنګه څرګنده وه چې دغه اندازه پیسې به افغانستان ته د یوشمیر روسي تخنیکرانو درانګ موجب وګرزي . انغانان په دغه خبرګ یا ده اړخیزه رول باندې چې زیاتره وخت دغه پې افرادولوبوه دخپلو پخوانیو تجربو له مخې پوهیدل .

په حقیقت کې دادیوې پړی لپاره د هغوی اساسي پالیسي وه چې ځانونه دخپلو تهدیدونکو ګاوندیانو له اتباعو څخه هرځای چې ممکن وي لیرې وساتي اود هغوی پرځای په احتمالي توګه پرلیزو حیله ګرو جاپانیانو ، فرانسویانو ، جرمنیانو او امریکایانو باندې اتکا وکړي . څرګنده چې مو نیدلي دي ، نو وافغاني مشرانو په خپل قابلیت

باندې باور درلود چې تخريب تر کښتو ول لاندې وښيي او هغوی ځانونه د خپل هېواد پرمختګ ته وقف کړي وو. برسېره پردې، هغوی له دې نه خبر وو چې په دغه کار کې ناکامي به يې د کرملين تر هر اجنټ زيات خطرناک ثابت شي. په پای کې له دې نه مخ پر زياتېدونکو هيلو انقلاب افغانستان ته رسېدلی و او له هېڅ يوه دومره خوښ طبيعته او تکړه قوم نه په داسې حال کې چې د دغه ګاونډي هېوادونه پرمختللي وي دا هيله نه کېده چې د خپل هېواد په وروسته پاتېوالي باندې راضي پاتې شي.

افغانانو په داسې حال کې چې د شوروي اتحاد له پوره مرستې څخه يې د يوه بنسټ په توګه کار واخيسته، د يوه پنځه کلني پلان پيل اعلان کړ چې په هغه کې د اقتصاد ټول سکټورونه شامل وو. کرنې له مجموعي لګښت څخه په سلو کې د ۴۰ ونډې په لرلو سره د لومړيتوب حق درلود؛ حمل و نقل او مخابراتو په سلو کې ۲۸، صنايع په سلو کې ۱۲، ټولنيز خدمتونه (روغتيا، ښوونه او روزنه) به په سلو کې ۱۲ او معادن به په سلو کې ۴ ونډه لرله. دا د زياترو متخصصينو له نظره يو عاقلانه ونډه وه ځکه چې دې ونډې د يوې عمومي سهوې چې پرمختيايي هېوادونو کړې يوه مخنيوله چې هغه يې کول، چې د فلزاتو د راويستلو صنعتي پېچلې پروژې تأسيس کړي.

تر ۱۹۶۱ کال پورې لومړی پنځه کلن پلان پای ته ورسېده او دويم پنځه کلن پلان اعلان شو. لکه څنګه چې معمولي ده له دغه ډول پلانونو سره ټول هدفونه تر سره نه شول او لګښت له براوردونو څخه زيات شو، خو دوام او پرمختګ شوی و. په لومړي سر کې پلان بايد د لګښت په سلو کې ۷۵ له داخلي منابعو څخه تمويل کړی وای، مګر څرنګه چې شوروي اتحاد دوام ورکړ چې خپل سخاوت وښيي چې په دغه سخاوت کې د متحده ايالاتو له خوا په ځنډېدلې توګه برخه واخيستل شوه يعنې د دې پروګرام لپاره په سلو کې ۶۰ نه زيات لګښتونه رښتيا هم له خارجي منابعو څخه لاس ته راتلل.

په دې کې هېڅ شک نشته چې افغانستان ته د شوروي اتحاد مرسته هغه څه وه چې په دې هېواد کې يې د متحده ايالاتو دلچسپي او د هغه څه منځته راوړنې

ته په اساسي توګه ور کړه چې هغه په افغانستان کې له ۱۹۵۹ نه تر ۱۹۶۱ کال پورې امریکائي سفیر هینري اې . بایرود. (Henry A.B yroad) یو «اقتصادي کوریا» بللې وه . دساړه جنګ دغې نوې اقتصادي جګړې په ډګر کې شوروي اتحاد له دغو امتیازاتو څخه برخوردار و : افغانستان ته نژدې و، دداخلي سیاسي ملحوظاتو په برخه کې یې اندیښنه نه درلوده او دې ته، چمتو و چې دپاکستان پرضد له افغانانو سره مرسته وکړي . برسیره پردې، دشوروي اتحاد مرستې دامریکائي تنوع په پرتله تر زیاتې اندازې پورې نما یشي بڼه درلوده . وروسته له هغه چې متحده ایالاتو د کابل واټو نوقیرول ردکړي و، شوروي اتحاد دیوه شي لپاره په چټکۍ سره ومنل چې دکابل دواټو نوقیرول تمویل کړي چې دا نسبتاً یوه ارزانه پروژه وه . دیوه دلیل په توګه ددې خبرې څرګند ونه چې دې پروژې له اقتصادي پرمختګ سره کوم خاص ارتباط نه درلود چې دمتحده ایالاتو سیاستمدارانو ځانو نه داسې ښودلې وچې ګوا کې هغوی په څواشیني کوونکې توګه دغوره فکر کولو استعدادنه درلود ځکه چې دا باید څرګنده اوسي چې ملي روحیه دملي پرمختګ لپاره یو اساس دی . دشوروي اتحاد نورې پروژې داوبو لګولو او د برېښنا دنفتو دپلټنې او دلو یو لارو په برخه کې وې چې په دې کې دشوروي اتحاد په سرحد کې له کوشک (Kushka) نه نیولې دهرات له لارې بیا تر کندهاره پورې دسړک جوړولو دګران کار پیل هم شامل و . داله شوروي اتحاد څخه داتیاملیو نو ډالرو دمرستې په وسیله تمویل شوې وه چې دغه مرسته په خپل ذات کې یو غیر عادي مرسته وه ځکه چې دشوروي اتحاد تقریباً ټول خارجي کومک د مرستو پرځای دپورونو بڼه لري .

افغانانو ته دخوښۍ او رضایت بله منبع دشوروي اتحاد پر یکړه وه چې غوښتل یې دافغاني پوځ دعصري کولو په برخه کې مرسته وکړي . په دغه سکتور کې دشوروي اتحاد دمرستې داندازې په برخه کې هیڅ معلومات نه دي

څېړل شوی مگر د دغه اندازه حتماً زیاته ده . زښت ډېر د لیدلو وړ ننداره څو د جټ جنگي او بم غورځوونکو الوتکو شمېر دی چې اوس د دوه وزرو الوتکو پر ځای په افغاني اسمانونو کې په ډېرې چټکۍ سره الوزي . د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره د دې هیواد پوځ د حکومت استحکام او قدرت ته یو اغیزمن ملاتړ گرزېدلی دی .

د متحده ایالاتو کومک زیاتره د اوبو لگونې، حمل ونقل او د ښوونې او روزنې په برخه کې دوام موندلی دی چې د دغه مرستې زیاتره برخه د هلمند د ناوې په پروژه باندې لگول شویده . همدارنگه د متحده ایالاتو پیسو د آریانا چې لومړنی افغاني الوتکه ده د په کار اچولو او د الوتنې په برخه کې هم مرسته کړېده چې اوس د هلي ، بیروت ، مکې ، تهران ، پراگ او فرانکفورت ته په څپږو الوتنو سربېره افغاني ښارونو تر منځ هم لوتنې کوي . د ۶۵ ، ۳ ملیونو ډالرو په اندازه یوه مرسته او ملیونو ډالرو په اندازه یو پور په کندهار کې د یوه بین المللي هوائي ډگر په ودانې باندې لگول شویدی او دا هغه پروگرام وو په کوم کې چې د پان امریکن (Pan American Airways) هوائی شرکت د پانگې په بدل کې برخه واخیستله چې ونډه یې په سلو کې ۴۹ وه . په ځای کې شاید دغه پروژه افغانستان ته د نسبتاً زیات فضائي ترافیک راتگ موجب وگرزي ځکه چې دغه پروژه به د جهاني الوتنو مسافه تر یو زر میله پورې کمه کړي.

ډېر احتمال لري چې د افغانستان ته د متحده ایالاتو د مرستې خورا مهمه ونډه د ښوونې او روزنې په برخه کې وي. ځکه چې د دویمې نړیوالې جگړې راهیسې د لوړو زده کړو لپاره متحده ایالاتو ته د لېږل شوو افغاني محصلانو شمېر تر دې درجې پورې زیات شوی دی چې تر ۱۹۲۲ کال پورې له یو زرو زیاتو افغانانو په امریکا کې خپل تحصیلات سرته رسولي وو . په امریکائي پوهنځیو او پوهنتونو کې د زیاترو دغو محصلینو تعلیمي سوابق یا تعلیمي اسناد به عمومي ډول د دغو محصلینو تر سوابقو یا تعلیمي اسناد و غوره وو چې هغوی له بل اسیایي هیواد څخه راغلي وو.

دغه محصلين متحده ايالاتو ته دهغوی دخپل حکومت تر پاملرنې لاندې ليږل شوي و و. برسيره پر دې د نړيوالې همکارې ادارې (International Cooperation Administration)او د منځني ختيځ امريکائي ملګرو (American Friends of the Middle East) په شان خصوصي موسسا توچې دمتحده ايالاتو له حکومت څخه مرسته ترلاسه کوله د کولمبيا او وايومنګ (Columbia and wyoming) له پوهنتونو نو سره يې قراردادونه لاسليک کړې وو چې افغانستان ته يوشمير امريکائي ښوونکي راولي.

ځينې له دغو ښوونکو نه دافغانستان دمسلکي ښوونې او روزنې په ښوونځي کې مقرر شوي وو (چې اساس يې ديوه امريکائي ريچارد سودربورګ (Richard soderburgh) له خوا ايښودل شوی و) او نور يې د کابل په پوهنتون، په ثانوي تخنيک او د دارالمعلمين په ښوونځي کې مقرر شوي و. افغانان حتی په نورو ساحو کې دشوروي اتحاد دزياتې مرستې له منلو نه وروسته دخپل تعليمي سيستم په برخه کې دشوروي اتحاد داتباعو داستخدام او په مساله کې بې پروا او بې اعتنا و او دشوروي اتحاد د کومک اصرار کوونکي پيشنهادونه يې رد کړي دي. په هر صورت، څرنګه چې دا څرګنده وه چې افغانستان په دې مساله باندې (په ۱۹٦۱ کال کې لومړنی افغاني محصلين شوروي اتحادته وليږل شول) له موافقې پرته دوام ورنشو کړای چې نوره مرسته و مني. د محصلينو شمير په تيره بيا د پوهنځي زده کړې په برخه کې زياتيږي خو د فشار راوړونکو ځوانو افغانانو اکثريت لاهم غوره ګڼې چې انګلستان يا متحده ايالاتو ته لاړ شي. ددغو روسنيو هيوادونو نفوذ په افغاني ښوونه او روزنه باندې تر دې اندازې پورې اغيزه کړېده چې اوس انګليسي (دپښتو او پارسي ترڅنګه) د تعليم يافته و دريمه ژبه ده؛ کابل راډيو په ورځ کې درې پروګرامه په انګليسي ژبه خپروي او په انګليسي ژبه يوه ورځپانه چې کابل تايمز (The kabul Times) ده، هره ورځ د دولتي مطبعې له خوا چاپيږي. د مرستې دغه رقابتي پروګرامونه افغانستان ته د يو بې ساري شمير

خارجیانو د راتګ موجب ګرزېدلي دي چېرې چې هغوی په نرمۍ او له پوشان
چال چلند سره مخ شوي دي او په دې ډول په پای کې د افغاني تعصب افسانه
پای ته رسېدلې ده. د الوتکې پر شمېر چې په هغو کې د (KLM هندي الوتکې
(Indian Airways) او سوفلوت (Sotflot) شاملې دي کابل ته منظمې الوتنې کړې
دي چې د دې الوتنو په نتیجه کې بهرني توریستان را پېښېږي، او چې له لارې د دوه
ورځنې مشکل سم کولو نه پرته دې هېواد ته سفر وکړي.

د نړۍ لپاره د افغانستان په حرکت کې یو بل خاصه توګه ډېر مهم پرمختګ
په ۱۹۲۹ کال منځ ته راغی او داهغه وخت و چې د غازي امان الله د دوره او بد-
مرغۍ راوړونکې تجربې راهیسې د لوړې زده کړې لپاره د افغاني ښار او نوښځې د
ده حجاب څخه ښکاره یا راوو تلې (مخ لوڅې شوې) چې د یوې پېړۍ
لپاره یې هغوی پټې ساتلې وې. تر غازي امان الله خان وروسته ټول مشرانو
دغه دود له امله خپله کړکه څرګنده کړې وه چې نه یوازې یې د هغوی هېواد
د خارجیانو د نظر ورو ګرزاوه بلکې د ښځو روغتیا ته یې هم زیان ورساوه او
د دې د اقتصادي پر مختګ په لار کې یې د هغې د برخې اخیستو مخه ونیوله.
دا چې پخوا د دغه دود د ماتو لو په برخې کې هیڅ کله ښځې نه دي شوي سبب
یې دغه ټینګه عقیده وه چې په دغه لار کې د غازي امان الله خان هڅو د ده پر
ضد بلواګانې مرسته کړې وه. د محمد داود حکومت لکه څنګه چې یو وخت په
اقتصادي مسایلو کې او له شوروي اتحاد سره په معامله کولو کې له خپل استحکام
څخه زیات ځاده او د خپلو اسلافو په پرتله تر بخي اشتباهاتو کې دېر بې حد صلي و.
دا په ډېره توګه په خوښۍ او رضایت سره و چې افغاني مشران په کابل کې
د نجونو په ښوونځي کې په حجاب باندې د بندیز له نوي ترتیب څخه خبر شول.
حکومت د دې برخلاف چې د تر طبې چې په هغې کې د ښتېاه د شاهي کورنۍ ځینې
ښځینه غړو لاس درلود د مخې نیولو په برخه کې په یولړ اقداماتو لاس پورې
کړې، فقط د ژاندارمۍ قوماندانۍ یې د احتمالي ستونزې د مخنیوي لپاره تیارسی

کړ او په دې برخه کې پرمختګونو ته ستر ګې په لارو . کله چې بالاخره نجونو دې کار ته اقدام وکړ ، له لوړې طبقې څخه محجوبه موسې لړمړنۍ افغانۍ ښځه وه چې په ښار کې پرته له چادرې یا بوقرې ولیدل شوه. له دې ښځې سره سمدلاسه دهغې زیات شمیر همصنفیانې یو ځای شوې او دغه حرکت په مقابل کې عکسی العمل د مخالفت پر ځای تائیدی بڼه درلوده. حکومت سمدلاسه یو فرمان صادر کړ چې نورنو په افغانستان کې حجاب ته اړتیا نشته.

دغه بریالیتوب چې ډیر ځندوروسته په برخه شوموقتاً له ناکامی سره مخامخ شو ؛ خو کله چې مخ لوڅی په کابل کی سرمشق وګرزیده د کندهار ښځو د دغه سرمشق په برخه کې له سیالی څخه کار وانخیست. په افغانستان کی دکندهاردښار خلک خورا د پر محافظه کار دی او په افغانستان کې یو شمیر محافظه کارو ملایانو لاهم دوام وړ نفوذ درلود. له دغو څخه یو ځو تنه په دې بریالی شول چې دعوا او تشدد راو پاروی چې حکومت په چټکی سره دهغوی مخه دعسکرو په واسطه ونیول. د یاغیانو مشرانو ته سخته جزا ورکړل شوه .

دغه عمل پر حجاب باندی یو کلک ګوزار و. وروسته له همدی وخت نه یو شمیر افغانی ښځو چې شمیر یې مخ په زیاتید و وچادری لری کړی دی او په حکومت او په صنعت کی مقامونو ته رسیدلې دی. دلته هغوی په اتفاقی توګه که له خپلو ورونو نه زیات فعالیت نه ښکاره کوی نو دهغوی په اندازه خو فعالیت کوی یعنی داپه ضمنی ډول داما نا ورکوی چې په افغانانو کې دښځو فرض کړل شوی لاس لاندی توب ښایی چې دمذهبی تعصب دشهرت په پرتله په هماغه اندازه بې اساسه وي لکه د دې مذهبی تعصب .

په حجاب باندې برید دځوانو ښار یانو په منځ کې دصدراعظم محبوبیت زیات کړ او پر ستر تو لنیز بدلون یې ونډوده. البته دارښتیاده چې دافغانی ښځو اکثریت یعنې تقریباً دهیوادټولو ښځو، دکوچیانو ښځو او قبایلی ښځو هیڅکله چادرې نه ده په سر کړي . دادښاردلو ړې طبقې ښځو او دتعلیم یافته وو ښځو چې په دې طبقې پورې

اړه درلوده لپاره په پېرېـوپېر يـو کلونه جبري وه چې چادري په سرنـه کړي برسېره پردې دغه ښځې دهغو کسانو ماينې، خوينديې اوميندې چې په افغانۍ چاروکې يې زيات بالفعل يا باالقوه نفوذ درلود ـ يو مهم دليل چې ولې مرتجع طاقتونو په کلـکه سره مبارزه کوله چې هغوی سختې ګوښه، ناپوه او خرافاتي وساتي.

له ۱۹۵۳ کال نه تر ۱۹۶۲ کال پورې داقتصادي او ټولنيزې ترقـۍ د بشپړ نمايش په لړ کې دوه شيان په خپل حال پاتې شول: دپښتونستان په باب دافغاني حکومت درېځ او دهمدې مسالې په سربانډې دافغانستان او پاکستان ترمنځ تشنج. د۱۹۵۵ او۱۹۵۸ کلونو ترمنځ دغه تشنج ديوڅه مودې لپاره کـم شوی واو دا هغه وخت وچې جنرال ميرزا چې وروسته له هغه دپاکستان جمهور رئيس و لـه محمد ظاهرشاه سره دولتې ليدنې کتنې سرته ورسولې. پاکستان لا هم کومه هڅه نه وه کړې چې دلرېديځ پاکستان په چوکاټ کې دننه قبايلي سيمې سره يو ځای کړي خو له قبايلو سره يې معاملې کولو ته دسياسي افسرا نوله لارې دوام ور کړی وچې هغوی مرکزي حکومت ته مسوول وو. په عين حال کې افغانان له خطرناکې داخلي وضع څخه خبر وو چې هره شيبه يې ديوه خپلواك مليت د منځ ته راوړلو په برخه دپاکستان تجربه اودپاکستان وجود په خطـرکې اچاوه: ختيـځ پاکستان دلويديځ پاکستان په حاکميت باندې او په پوځـي او ملـکـي اداره کـې د پنجاب دلوی غږ ښتنې او په حکومت کې دفسادله امله چې په زياته اندازه خـپـورشوی و سخت خپه او په غضب و.

وروسته له هغې چې جنرال محمدايوبخان خپله بريالۍ کودتاسرته رسولې وه افغانانو په ۱۹۵۸ کې ديوې مودې لپاره هيله کوله چې دهغـوی هيلـې به دعمل جامه واغوندې. هغوی داسې ښکاريده چې ښايې دايو بخان مافوق قانوني دريځ نوې پاکستاني حکومت دې ته اړباسي چې دخپلو ګاوند يانو په مقابل کې له زياتې سو له يېزې روبې څخه کار واخلي. برسېره پر دې، څرنګه چې پخپله جنرال ايوبخان يو پښتون وچې دپاکستان دهزاره سيمې له سپين ترين قوم څخه و، هغه به

په فرضي توګه تر خپلو اسلافو د پښتنو د هيواد په مقابل کې زيات مهربان وي.
(تصادفاً دا ريښتيا وړ خبره داده چې ميانه ترينيان اصلاً له کندهار څخه راغلي دي او د دغو ترينو اسلاف د پښتنو د شجرې له مخې د درانيانو او محمدزيو چې د افغانستان شاهي کورنۍ وې اسلاف هم وو)

دا سې ثابته شوه چې دغه هيلې په سطحي بنسټونو بافادې ولاړې وې. د پښتنو د مسائلو په برخه کې د پاکستان نوی حکومت تر خپلو اسلافو زيات لجوج و. ايوب خان سره له دغې توپيرلي پښتنې سابقې چې دغه لرله د تعليم او پرځي زده کړې له پلوه انګليس و او ځان يې پنجابي ښوودلی و.

بر سيره پر دې، هغه طبيعتاً دومره زيات جابر او متجاوز و چې حتی د پښتنو د بيلوالي په خپلواکي (خود مختاري) هيڅ ډول مفکوره نشو زغملای.

د ايوب خان د حکومت د جانشين کېدو سره سم د افغانستان او پاکستان تر منځ تشنج د افغاني پوځ د عصري کېدو او له شوروي اتحاد څخه د ښکاره ملاتړ لاس ته راوړلو له امله زيات شوی و. لوړې درجې ته ورسيد. د ١٩٦٠ او بيا د ١٩٦١ کال نو په مني کې د باجوړ په سيمه کې يوه څرګنده سخته نښته وشوه. د دې جګړې اصلي منشاء يوه سيمه ييزه جګړه وه چې د جندول له خان او د دير له نواب سره وه چې دواړه يې د ښار خان پر ضد ودريدل. کله چې افغانانو د جندول د خان او د دير د نواب ملاتړ ته راغلل نو پاکستان د ښار د خان ملاتړ وکړ. د باجوړ دو نښتې له افغانانو سره د دغو د مداخلې په برخه کې مرسته وکړه. که څه هم دا د ايوب رژيم کړنې په ختيځ کې پورت وخر د قري افغاني مومندو له سيمې سره يې ګډه پوله درلوده او همدارنګه د لنډه هغه قبيلې ميشته شوي وې چې په افغانستان کې يې ځمکې درلودې.

د جګړې په برخه کې راپورونه مغشوش او متضاد و مګر پاکستان په څرګنده توګه له پوځي زور څخه کار واخيست او په نسبتاً زيات بريالیتوب سره يې له خپل هوائي پوځ څخه استفاده وکړه.

قبایلي تلفات په‌تیره بیا دهوائي بمباریو له امله درانده‌وو او افغانستان تر شاتلنه هغه‌وخت‌وز غمله کله‌چې دافغاني وسله‌والو عسکرو یو دله ددبورنډ کرښې په خنیځ کې ونیول شوه . پاکستان ادعاوکړه چې دادافغانستا ن دمستقیمې لاسوهنې یو ثبوت و ؛ افغانانو ادعا کوله چې عسکرو پخپل سرجګړه کوله . په ظاهره کې د پیښې علت دلارښوونو په‌برخه کې دیوه افغاني افسر غلط فهمي وه . په‌هرحال ، له لاکراوی څخه دك باجوړ دپاکستان دکنټرول په نتیجه کې په ظا هره‌آرام شوکه څه هم دپاکستان په ګزمو باندې کله کله په غلچکي ډول ګوزارونه‌او له لاسي بمونو سره بریدونه دوام وموند .

د۱۹٦۱ کال داګست په ۲٤ ، په باجوړ کې دجګړې تر پای وروسته،پاکستان سمدلاسه اعلان کړه چې دغه هیوادپه جلال آباداو کندهار کې خپلې قونسلګرۍ تړي او تقاضا يې وکړه چې افغانستان دې خپلې قونسلګرۍ له پیښوراو کوټې څخه وباسي . ددغه اقدام لپاره دپاکستاني رسمي مقاماتوله‌خوا دلیل دقونسلګرۍ دمامورینو په مقابل کې دافغاني خلکو دښمني وه که څه هم په حقیقت کې پاکستاني مامورین دیوې لیسزې په موده کې په افغانستان کې مشهورنه وو ؛ اصلي انګیزه دباجوړ دجګړې په سرباندې فقط دپاکستان غوصه اوددې هیواد دغه هیله وه چې غوښتل يې په افغانانو باندې فشاروا چوي . افغانانوددتل په شان په جدي توګه عکس العمل وښووده ؛ هغوی د۱۹٦۱ کال دسپتمبرپه ٦ له پاکستان سره سیاسي اړیکې وشلولې . په هرصورت ، دپاکستان تقاضا بې وخته وه‌ځکه چې دغه غوښتن لیک دافغانانو دخپلواکۍ دجشن په وخت کې راورسید او داهغه وخت دی چې دهغوی ملي غرور اوج ته رسیدلی وي .

دسیاسي اړیکو پای‌سرحدو تاره‌او دافغانستان دسوداګرۍ عمده‌لارې‌چې دبیړۍ‌په‌وسیله‌يې مالونه‌ورل او راړول‌و تړله چې پرته‌له شوروي ا تحا د څخه هیڅ یوپه‌دې کاربانـدې خوښ نه‌واو‌په‌دې ډول له بهرنـۍ نړۍ سره د افغا نستان دتماس اساسي او مهمه لاروتړ له شوه مګر دایـران له لارې چې یوه مشکله

لاره په محدوده اندازه د سوداګرۍ کار سرته رسیده. دا په ښکاره د سیمه ییزې
دفاع د معاهدو تړون وګرام لاندې د امریکائي پوځي او اقتصادي مرستې
د یو ارځیز ماهیت یو په زړه پوري بېلګه ده چې څرګنده کړو چې کله هم په سیمه کې
د پاکستان عملیات د امریکا ګټو ته زیان رسوونکي وو د متحده ایالاتو په مرستې
باندې د پاکستان اتکا کافي نه وه چې د دغه هیواد مخه ونیسي چې د دغو
عملیاتو په سرته رسولو کې یې ټینګار کاوه. په حقیقت کې کله چې د متحده
ایالاتو حکومت د پاجوړ په جګړه کې د دې هیواد د الرتګو او پوځي لوازمو
څخه د پاکستان له خوا د کار اخستلو له امله اعتراض وکړ جنرال ایوب خان دغه
اعتراض په یوې عمومي وینا کې په لنډ ډول سره رد کړ. سرحد چې وتړل شو
له متحده ایالاتو څخه په بېړیو کې د سامان او د لوازمو د راوړلو مخه ونیول شوه
چې دې هیواد په افغانستان کې د خپلو پروژو لپاره راوړل. څرنګه چې دې
هیواد و نه غوښتل چې د شوروي اتحاد له لارې څخه استفاده وکړي، په نتیجه کې
شوروي اتحاد د خپل اقتصادي پروګرام په سیالۍ (رقابت) کې زیاته ډېره
ګټه تر لاسه کړه.

د پېړیو په اوږدو کې د لومړي ځل لپاره پاکستان ته د زرګونو افغاني کوچیانو
نوبتي لېږد بند کړل شو. دغه کار د زیاتو د دغو درپه‌در ګرځېدونکو په تېره بیا
د هغو کسانو لپاره د اقتصادي ستونزې مانا درلوده چې تور ژمي څرڅا يړنه يې
نه درلودل یا هغه چې د مهاجرو مزدورانو په حیث د هر کال د یوې برخې لپاره په
خپلو عایداتو اتکاء کوله. پاکستان هم اقتصادي ستونزه وزغمله ځکه چې د
بورې په ساحو کې د مهاجرو نشتوالی د کار د کمبود مانا درلوده او ځکه چې
پاکستاني سوداګرو پوونده یا کوچیان له لاسه ورکړل چې هغوی هر کال په دغو
ساحو کې څرګندېدل او د هغوی سوداګري یې پرمخ بېوله :

شوروي اتحاد چې بې له شکه څخه د دغو انکشافاتو پر سر باندې خوشاله و،
سمدلاسه یې افغانستان ته مرسته او دوړخنۍ خدمت لپاره د پنځلس ټرانسپورتي

الو تـکو یو گروپ وړاندې کړ. په دغه طریقه دمیوې تول حاصلات په موافقانه توگه شوروي اتحادته دبیړیو په وسیله ولیږل شول او له هغه ځایه څخه یې ددغـو حاصلاتو زیاتره برخه په یوځه گټې سره د شمالي اروپا په بازار انو کې بیا وپلـورل شوه. په عین وخت کې دشوروي اتحاد انجنیرانو په لویو لارو باندې کار چټک کړچې افغانستان په کوشـکک کې د شوروي اتحاد داورگاډي د پټلۍ له سر سره ونښلوي.

دنیکنوم خاوندهیڅکله نه مری
(پښتو ویڼا)

نولسم څپرکی

حال او آینده

افغانان په تیره زمانه کی دنیمګړو پیروانو خودښو رهبرانو په حیث پیژندل شوی دی ؛ هغوی دایران او هندوستان لپاره پاچاهان برابر کړی دي اود هغوی خپل پاچاهان لکه درانی احمدشاه بابا ، امیر دوست محمدخان او امیر عبدالرحمن خان داسیا د پخوانیو پاچاهانو په پرتله په مطلوب دول سره ښه رهبران وو. کیدای شی چی ددغو کسانو د نومونو په لست کی دافغانستان دموجوده پاچا محمد ظاهر شاه نوم هم ورزیات شی

ظاهرشاه په نولس کالنی کی پر تخت باندې تر کښیناستلو وروسته ، شل کاله دخپلو دریو تکړه ترونو تر روزنی لاندی وچی په نتیجه کی دخپلو خلکو په منځ کې دیر لږ پیژندل شوی و . په هرصورت ، په ۱۹۵۳ کال کی دمحمدزیوو روښو له دلې څخه دور وستنی ورور شاه محمود استعفادې مطلب ته اشاره وه چی نوموړی پاچا اراده کړیده چی په افغانی چارو کی فعال برخه واخلي او داد هغه دملاتړ له امله وچې دهغه دتره زوی او صدراعظم سردار محمدداود وکړای شو چې په افغانی عنعنوی پالیسی کی بدلون راولی او هیواد پر هغه لار باندی برابر کړی چې دعصریت خواته ځی .

په دی لار کی دمحمدداود دبریالیتوبونو او محبوبیت سره سره پاچا په تدریجی

ئو گه متقاعد شو چې دملت سياسي جوړښت لکه څنګه چې و دتل لپاره پہ ښځل حال ساتل کیدای نشو . که د امان الله خان اونادرشاه له اساسي قوانينو څخه تیرشو دااتو لو ځغو افغا نا نو ته چې د پوهی خاوندان و وځرګنده وه چې په حقیقت کې دهغوی حکومت دپوځو کسو بدایانو حکومت وچې واك يې دشاهی کورنی پہلاس کې و . دا بايد ومنو چې دا حکومت دومره پسو بسد حکومت نه و ؛ برعکس دشرايطو او حالاتو په نظر کې نيولوسره کومه اندازه کارچې حکومت ده ي.واداو خلکو لپاره کړی و دیادونی وړ و . برسيره پر دې ، دحکومت غړوله جاه جلال څخه ډردی اندازی پوری ډډه کړی وه چې درجه يې په اسیا کی غیرعادی وه او کله چې دتیتی کورنی افرادو لیاقت ښودلی دی ، په لوړو مقامونو کی يې دهغوی دمقرری هر کلی کړی دی . دغه جو ته ځانګړتیا په افغانستا ن کی نوی نه وه : درانی احمدشاه بابا ، امیر دوست محمدخان او امیرشیر علیخان ټول دخپل طبعی غیر تشریفاتی خصلت له امله مشهوررو او د شاه شجاع دبد نامی اپاره يوله دلا- ملو څخه دهغه بې ځایه غرور و . له کروندګرو کورنیو څخه ډیر وخلکو په افغانی حکومتونو کی لوړمقام ترلاسه کړی و ، له هغو څخه یوځو تنه دوزارت یاصدارت مقام ته رسیدلی وو .

سره له دی هم داچی حکومت دقدرت په یوه خورانری بنسټ باندی ولاړ او په محدوده اندازه مطلق العنان و ، زیاتو افغانانو په تیره بیا دلوړ او غربی زده کړو خاوند انو چی شمیر یې مخ په زیاتیدو ترینه کر که کوله . ډیر شمیر پخوانیو مطلق العنانو سره سره بیاهم افغانان یوقوی د مو کرا تیك دود لری چی په خلکو پوری منحصر نه وبلکی تر واکمنانو پوری رسیدلی . حتی سرزوری مستبد امیر عبدالرحمن خان پیشګوئی کړیوه چی داسی وخت به راشی چی (افغان اولس به خپل امنیت پخپله وساتی .)

د۱۹۶۳ کال په مارچ سردار محمد داود خپله استعفا اعلان کړه دهغه پلان دعملی کولو په برخه کی لومړی ګام پورته شوچی پاچا او دهغه سلاکارانو وړ باندی د اوږدی مودی راهیسی غور کاوه محمدداود په یوه لسیزه کی دمیواد اپاره په

پوره بریالیتوب سره ترهغه کارونوچې په یوه پیړۍ کې سرته رسیدلی وو زیات خدمت کړی واو دافغانی ښځو دآزادی په نتیجه کې یې زیات شهرت گټلی و.

څرنگه چې هغه اوهغه ورور محمدنعیم خان دشاهي کورنی غړي وو هغوی د مرکزي کنټرول په خلاف د خلکو دکرکې هدف گرزید لي وودا په اصطلاح د یو کورنی ترون ووچی دیرش کاله یې دافغانی چارو واک په لاس کې درلود.

برسېره پردې محمدداودخان دپښتونستان دمسالې په برخه کې له چدی کرنلارې سره نږدې احساساتی تمایلات درلودل چې په نتیجه کی دافغانی اوپاکستانی سرحد دتړلو اوددغو دواړو هیوادونو ترمنځ دسیاسي اړیکو دشلېدلو موجب وگرزیدل زیاتره افغانی رهبران دهیواد داقتصادي بدلون په برخه کې اندیښمن وو چې دې هیواد له خپل عنعنوی مارکیټونو او وارداتی منابعو څخه دشوروی اتحاد خواته مخه کړیوه ځکه چې دشوروی اتحاد اقتصادی اوسیاسی پالیسی یوه اوپېشانه وې یعنی یو څرگند حقیقت چې زیاتره وخت پخپله دروسانو له خوا تکرارشویدی.

برسیره پردې، څرنگه چې متحده ایالاتو ونه غوښتل چې دشوروی اتحاد له لارې ځانته گټه ورسوی، په حقیقت کې دپاکستانی سرحد تړلو افغانستان ته دامریکائی مرستې مخه ونیوله.

د۱۹۶۲ کال دمارچ په ۱۲ محمد داود خپل دخدای پامانی په ویناکی ترخپلې اداري لاندې دهیواد په پرمختگونو باندې بیا نظر واچوه او دراتلونکی وخت ستونځوته یې اشاره وکړه. په هرحال، دهغه مهم پیغام داوچې له افغانی اولس څخه وغواړي چې دخپل حکومت په کارکې زیاته ونډه ولری اودحکومت داجرائیې مقننې اوقضائی قوو دبیلوالی په برخه کې برخه واخلی دغه پیشنهاد سمدلاسه د پاچا (چاچې پرته له شک څخه ددې پیشنهاد په جوړونه کې لاس دراود) له خوا ومنل شو اویوه کمیټه وټاکل شوه چې دغه پیشنهاد مطالعه کړي او یونوي اساسي قانون جوړ کړی چې دتصویب لپاره لویې جرگې ته وسپارل شی . (۱)

پرته له شک نه دمحمد ظاهر شاه هیله داوه چې افغانستان یوې داسې مرحلې ته

راوړسوي چې حکومت خلکو ته مسئولیت ولري او په پای کې یوه داسې شاهي مشروطه منځ ته راوړي چې بنسټ یې په دیموکراتیکې توګه ټاکل شوو نمایندګانو جوړ کړی وي. په افغانستان کې د سواد د ټیټې درجې او غیر متفق څرګونه چې لا تر اوسه پورې ملت ته په نظر کې ټولو سره دغه انتقال ژر نشو ترسره کیدای خو ناډوره کړونکې ګامونه اوچت شوي وو او تقریباً په اتفاق نظر سره تائید شوي وو. دا په آسیا کې له هغو روښانو شاهي کړنو سره د محمد ظاهر شاه د پالیسي له مقایسې څخه څرګندېږي چې افغاني پاچا په هوښیارۍ او سخاوت سره عمل کړی دی او په نتیجه کې د دغه شهرت او محبوبیت زیات شوی دی. دغه او د احترام او عزت د هماغه شان موقف خاوند دی چې بنایي په تېره زمانه کې یوازې د دراني احمد شاه بابا او امیر دوست محمد خان درلود.

د پاچا له خوا ټاکل شوي نوي کابینې نوې پالیسي منعکسه کړه. بنایي په افغاني تاریخ کې د لومړي ځل لپاره له وزیرانو څخه یو هم د شاهي کورنۍ غړی نه و څو څېړونو دراده په وسیله له دغې کورنۍ سره اړیکې درلودې.

نوی صدراعظم ډاکټر محمد یوسف د سابقې له مخې نسبتاً یو متواضع سړی و چې هغه د لیاقت او تحصیل (هغه په فزیک کې د ګوټینګن (Goottingen) له پوهنتون څخه دکتورا (Ph.D) لاس ته راوړې ده) له لارې په حکومت کې لوړ مقام ته رسیدلی و. کابینې د نورو غړو له ډلې څخه پنځو تنو د ډاکټرۍ شهادتنامې درلودې او د یو داسې ریکارډ وچې په بل هر هېواد کې و رسره سیالي کیدای نشي. د صدراعظم په شان یو شمېر له داسې کورنیو څخه منځ ته راغلل چې نه یې شهرت او نه یې شتمني درلوده.

دغه پروسه چې پاچا پیل کړې وه دوام لري. د ۱۹۶٤ کال په مارچ March کې هېواد په ۲۹ اداري واحدونو ووېشل شو. له لومړنیو پنځو مقررشوو والیانو نه ترټولو مشر درې څلوېښت کلن و؛ هر یو له یوه خارجي پوهنتون نه د ماسټرۍ شهادتنامه لاس ته راوړې وه؛ هیڅ یو د کورنۍ د موقف له مخې ټاکل شوی نه و. (۲)

ددغې پالیسی حکمت ځرګندو. دغه دول افراد له یوازې دېرمختګ د کار لپاره چې اوس پرې افغانستان بوخت دی تر ګومارل شوو کسانو چې دهغوی دنفوذیا کورنی موقف له امله تاکل شوی وو ښه لایق دی بلکې د هغوی پرمختګ نورو ځوانو افغانانو ته دبریالیتوب امکانات ځرګندوي.

په حکومت کې دغه بدلون دافغانستان تا ریخچه تر ننه پورې رارسوی. د هیواد دتیر حالت په نظر کې نیولو سره داینده په باب یوه په زړه پورې خوشبیني موجوده. افغانستان له نورو پر مختیایي هیوادونو سره د یوې مقایسې له مخې قوي او کمزوري دواړه اړخونه لري. داهیواد هیڅکله یوه مستعمره نه وه او خلک یې دحقارت له پاتې احساساتو څخه خلاص دي؛ هغوی ځانو نه له هر یوه سره سیال ګڼي. داځه اسان کارنه دی چې دهغوی په ځان ویسا تحلیل کړو څو په دې کې شک نشته چې هغوی غښتلي اوتکړه، کلک وطن پالونکي دي او اراده یې کړیده چې په دې عصری نړۍ کې خپل ارزښت ثابت کړي.

برسیره پر دی، افغانستان هیڅ جدي ستونځې نه درلودې چې هغه دی له فرقه پرستي یاله ستر قومي مذهبي یاله نژادی مخالفتو نو څخه منځ ته راغلي وي. کوم اقلیتونه چې موجوددي له کوم عملي تبعیض سره مخامخ شوي نه دي او په خاصو سیمو کې متمرکز نه دي. د اقلیت دقومونو ځینې غړي په افغاني حکومت کې اوړ مقامونه ترلاسه کوي؛ عبدالمجید خان چې یو تاجک[×] وه دیوې لیسزې لپاره دافغانستان دمالیې وزیرو. (۳)

له بلې خوا، افغانان چې هیڅکله تر امپریالیستي کنترول لاندې نه دي راغلي چې داد غربي تکنالوژۍ له ګټو څخه دبې برخیتوب مانا هم لري، ربښتیا هم اړوو چې په خپله هغه کې تینګار وکړي چې هیواد ته دامپریالیستي قدرتونو د استاځود راننوتلو مخه ونیسي که څه هم دهغوی پخپل نظر دآزادۍ په بدل کې دغربي تکنالوژۍ د نشتوالي ارزښت لږ وخودي آزادی هیواد په یوداسې حالت کې پرېښودچې نه

× عبدالمجید خان تاجک نه بلکې پښتون دی (مترجم)

یې یو میلیون داوړ ګاډي پټلۍ درلوده، نه یې صنعت، نه یې په کافي اندازه سړکونه او نه یې په پوره اندازه د مخابرې وسایل درلودل او د بې سوادۍ درجه یې خورا لوړه وه. له بده مرغه افغانستان اوس د نفوس په برخه کې کومه ستونځه نه لري که څه هم د اوږې یو لړ هغو هیوادونو څخه شمیرل کیږي چې د زیږیدنې اندازه یې خورا لوړه ده او روغتیایي خدمتونه یې په ثابت ډول مخ پر زیاتیدو دي چې بنایي وضع په آینده کې په همدغه حال پاتې نشي. بیاهم له بده مرغه افغاني مشرانو د اقتصادي پرمختګ کار په سرته رسولو کې توان او احتیاط ښودلی دی. هغوی په داسې حال کې چې له وخت نه د مخه د هیواد د صنعتي کولو په لار کې د هڅونې مخنیوی کوي، د کرنې او مالدارۍ په سیستم باندې یې چې رومبی موجود و لګراچولی دی او د مهم ارتیاوو تولید ته یې مخه کړې ده چې هغه عبارت دي د نساجیو او نفتي موادله تولیداتو او سمنتو څخه. دا ډیره مهمه ده چې افغانان د دې کار په سرته رسولو سره د هغو تیروتنو مخه نیسي چې پخوانورو پرمختیایي هیوادونو کړیدي.

ډیره وخت لپاره دغه پریکړه چې د شوروي اتحاد زیاته مرسته ومنو یې په متحده ایالاتو کې د کلکې اندیښنې سبب وګرځیدله او د مقالو یو لړ یې رامنځ ته کړه په دې مانا چې افغانستان د شوروي اتحاد یو بل قمر ګرځیدلی دی. اندیښنه او حکایتونه دواړه بې ځایه وو او په نړیوالو چارو کې د افغانۍ ونډې له پوې مطالعې څخه ښکاره ده چې شوروي اتحاد د خپلې مرستې په بدل کې سیاسي ګټه ترلاسه کړې نه ده. په ملګرو ملتونو کې افغانستان د افریقا او اسیا له بلاک سره رایه ورکوي او د خپل د بیطرفۍ د اعلان کړي سیاست څخه یې انحراف نه دی کړی. افغانستان په هیواد کې هیڅ ډول کمونیست ګوند یا کمونیستي فعالیت ته اجازه نه ورکوي او په کابل کې د هستې د موجودیت په برخه کې د تتو افواهاتو سره سره هلته د کومې مخفي دستګاه په برخه کې څه بیلګې نشته. په افغانستان کې د شوروي اتحاد اتباعو ته خاص امتیازات نه ورکول کیږي؛ په حقیقت کې هغه ډیر لږ ممانعت دادی چې د یوه افغان او د شوروي اتحاد د یوه تبعه

ترمنځ د نږدې شخصي اړیکو مخه نیول کېږي. د شوروي اتحاد زیات پیشنهادونه
په تېره بیا هغه چې د حساسو سیمو په باره کې وو سمدلاسه رد شویدي. په دې ډول
د هیواد دېره ضروري هوائي سروې د یوه امریکائي شرکت له خوا وشوه که
څه هم شوروي اتحاد ته اجازه ورکړل شوه چې د هغې سیمې نقشه واخلي چې
د افغانستان شوروي پر سرحد کې واقع ده.

خارجي سیاسي کتونکي چې لا تر اوسه پورې ویریږي چې ښایي د شوروي
اتحاد مرسته افغانستان دې راضي کړي چې د خپل قوي ګاونډي په برخه کې معنوي
بدګماني پریږدي چې د هغوی د مشرانو سیاسي پوهې ته په کمه سترګه ګوري.
هر څومره چې د افغانستان اقتصادي پرمختګ بېرته پاتې دی د خپل تاریخ په زیاتره
اوږدو کې قدرت د سیاستونو په یوه ګرداب کې واقع و او مشرانو یې هر څه چې
دي خو د دغې مسایلو په برخه کې ساده نه دي. د سوغات ورکړنکو یونانیانو په
باب افغاني متل نه نشته خو هغوی له دې څخه پوره خبر دي چې نه د شوروي اتحاد
او نه د متحده ایالاتو د مرستې سخاوت د نوع پالنې پر بنسټ ولاړ دي.

رښتیا هم د شوروي اتحاد د مرسته پروګرام او په دې هېواد کې د شوروي
اتحاد د زرګونو اتباعو پر له پسې څرګندیدنې د شوروي اتحاد په مقابل کې او
د کمونیزم پر ضد د افغانانو په روبې باندې منفي اغیزه کړیده. لکه څنګه چې لیدل
شویدي د افغانستان په قومي خصلتو کې له ټولو ډېر څرګندو ضروري خصلتونو څخه
یو هم میلمه پالنه ده چې سخاوت او لاس خلاصیتوب یې شامل دي چې د اد
افراط تر حده رسیږي. د افغانانو پټ تمایلات چې هر څه وي هغوی د دغه
دود په وسیله تر زیاتې اندازې پورې ښکاره کېږي ځکه نو په افغانستان کې بدنیته
او خسیس خلک ډېر لږ دي او کله چې هغوي څرګندیږي نو کله کې ټولنیزې کرکې سره
مخامخ کیږي. د یو بل ضروري خصلت په نتیجه کې افغانان د تواضع په مسایلو کې د نورو
د قومونو په منځ کې په لوړ مقام کې ځای لري. همدارنګه هغوی زښت ډېر ښه
زړي دي؛ هغوی د زیاتې خوښۍ په حالت کې چیغې هم وهي، نخاوندي، پر غیږي

او په هره موقع کې سېندرې وايي، له تقليد کولو نه خو ندا خلي، خوش طبعي او توکمار دي او دا تر د پيل کولو لپاره دلاسو نو تر پر کولو نه لېږ څه زيات تشويق ته ارتيا لري .

په افغانستان کې دشوروي اتحاد داتباعو او دهغو شوروي يانو کړه وړه له چا سره چې يې زيات شمير افغانانو په شوروي اتحاد کې دهغوی په کورونو کې ليدلي دي تقريباً په بشپړ دول سره کاملاً متضاددي. دشوروي اتحاد اتباعو ته په ظاهره لاربښوونې کيږي چې له شخصي تماسو نو څخه ډډه وکړي او يو داسې حالت غوره اوو ښيي چې روسي اروا پوهانو رسره دېوې تيوري په توګه زياته مينه لري. په دې کې هيڅ شك نشته چې دهغوی عايدات دامريکائي متخصصينو تر عايداتو ډير لږ دي مسګر دهغوی امساك خو يو نه دمشاهدو افغانانو له نظره پټ نه دي پاتې شوي . دمثال په دول ، هغوی دادول کالي اخلي چې هغه يا مستعمله دي يا په بازارو نو کې داسې امريکائي توليدات دي چې ټيټ کيفيت لري . په ظاهر کې هغوی تردې اندازې پورې ساده او بې حسه معلوميږي چې که چيرې هغوي په افغانستان کې له ژوند څخه خوند اخلي، دا په هيڅ ډول دبشکاره حدس هم و نه وهي. که څه هم د هغوی سلوك په هيڅ دليل په قصدي توګه غير مهذب نه دی خو ځرګند وي چې هغوی دمودب والي او خوا خوږتوب لږ احساس لري يعنې يا خودوی يوه ممتازه طبقه نه لري چې نوروته د تهذيب يا مودب والي په برخه کې يوه نمونه وړاندې کړي يا خودوی غواړي چې پرولتاري ښيګڼې په دا ګه بيان کړي .

هغه افغانان چې شوروي اتحادته يې سفر کړيدی له يوې داسې مفکورې سره بيرته راستانه شويدي چې په شوروی اتحاد کی دژوندانه سطح نسبتاً ټيټه ده دهغو افغانانو شمير به ډيرکم وي چې متحده ايا لاتو او شوروي اتحاد دواړو ته يې سفر کړی وی او شوروي اتحاد يې غوره ګڼلی وی . داچې په کلفور نيا کې افغانان داسې احساس کوي چې په خپل کور کی دي ، دې حقيقت څخه ځرګنديږي چې دهغو يو زيات شمير مشاهده کوونکی محصلين د کلفور نيا په پو هنځيو او

پوهنتونونو کې د شمول لپاره غوښتن لیکونه ور اندې کوي.

شخصي عکس‌العملونه بدلیږي خو دا به داسې وبریښي چې شوروي اتحاد تر زیاتې اندازې پورې له ناکامۍ سره مخامخ شوی دی چې د کمونیزم د مزیتونو په برخه کې زیاترو افغانانو ته قناعت ورکړي. له هغو څخه یو لږ شمیر لکولکتیف کولو سره دلچسپي ښودلې ده. ښایي د تاریخ د جبر له امله افغانان په کلکه رقابت کوونکي دي؛ هغوی له خپلو ماګرو یا کورنیو سره همکاري کوي؛ خو هغوی غوره ګڼي چې له نورو ټولو سره رقابت وکړي یعنې پر خصلت چې د پخوانیو بدوي عرب د دعا په واسطه څرګند شوی دی چې هغه دعا په دې ډول ده «الله پر ما او محمد باندې رحم لري خو پر بل هیچا باندې رحم نه لري.»

دا دا مانا لري چې د شوروي اتحاد سیاستونو پر افغانستان باندې اغیزه نه ده کړې. د پاکستان له لارې چې د سوداګرۍ یوه پخوانۍ او تاریخي لاره ده بېړیو په وسیله د مالونو د وړلو او راوړلو بندیدل او له لرې پرته نه کمونیستي مدار ته د سوداګرۍ اوښتل بې له شکه څخه ډېره اغیزه وکړه چې د افغانانو نظر د هغوی شمالي ګاونډي په برخه کې واړوي. له بلې خوا، کمونیست چین سره لږه علاقه لري سره د دې چې دغه دواړه هیوادونه یو ګډ سرحد لري، هلته تقریباً د هغوی ترمنځ تجارتي راکړه ورکړه نشته او د افغانانو علاقه تراوسه پورې نسبت شرق ته غرب ته زیاته ده.

ترکومه ځایه چې په مارکسیستي بنیادي عقیدې پورې اړه لري، د افغانستان په مقابل د شوروي اتحاد سیاست لږ تر لږه له نورو څخه توپیر لري. د تیوري له پلوه افغانستان لا هغه څه ته نه دی رسیدلی چې د کمونیزم په قاموس کې د (ملي بورژوازي) پړاو په توګه معرفي شوی دی اول دې څخه باید د مارکسیزم - لیننیزم په اساساتو کې چې د کمونیستي دکترین روسي وروستی بیان دی «د منځنیو پیړیو د پاتې شونیو» په مقابل کې د مبارزې د مترقي پړاو په وخت کې ملاتړ وشي. افغانستان لا تراوسه پورې د «سلطنتي فیودالیزم» په پړاو کې دی په کوم کې چې قدرت تر زیاتې اندازې پورې موروثي دی. سره له دې هم د شوروي اتحاد له خوا هڅه نه کیږي چې دغه

سیاسي جوړښت ته زیان ورسوي یا یې کمزوری کړي؛ برعکس د شوروي اتحاد اقتصادي او پوځي مرستې ډېره اغېزه کړېده چې هغه پیاوړی کړي.

د تېوري او عمل ترمنځ د دغه ښکاره تضاد لپاره یو شمېر څرګند ما هرا نه دلایل شته. له دغو دلایلو څخه یو هم یوه غوښتنه ده چې په افغانستان کې د متحده ایالاتو د فعالیت مخالفت وکړي. هلته دا د شوروي اتحاد د منځنۍ آسیا حساسې سیمې ته بالقوه ګواښ دی. بله انګیزه دغه غوښتنه ده چې پر پاکستان باندې فشار واچوي او په دې توګه د دې هېواد امریکایي اډې داسې کمزورې کړي چې برغل ته جوړې وي. بیا هم بله انګیزه دغه غوښتنه ده چې افریقا، آسیا او لاتیني امریکا په پرمختیایي هېوادونو کې د ځان لپاره یوه ډېره غوره مفکوره رامنځ ته کړي او دا د پام وړ ده ځکه چې دا په افغانستان کې د دې هېواد د لومړنیو ګامونو د پورته کولو راهیسې د دغسې مفکورې په باب مثبت نظر په یو شمېر هېوادونو کې تکرار شوېدی.

افغانستان ته د شوروي اتحاد کومک په ایډیالوژیکي توګه د مارکسیزم-لېنینیزم د اساساتو (Fundamentals of Marxism - Leninism) له مخې په حقه سره ښودل کېږي چې نوموړي اصول د شوروي اتحاد د کمونست ګوند له خوا (۱۹۶۱) کال په اکتوبر کې په دوه ویشمه کنګره کې نافذ شول. په هرحال، د دغه نظر پر اساس چې چینایان یې نه مني په پرمختیایي هېوادونو کې مبارزه د بورژوا او پرولتاریا ترمنځ نه، ده بلکې د عناصرو او نړیوالو امپریالیستانو ترمنځ مبارزه ده. د شوروي اتحاد په نظر د آسیا پرمختیایي هېوادونه په لومړي انقلابي پړاو کې دي یعنې په دې هېوادونو کې لومړی باید «ملي» ورپسې ملي دیموکراتیک او په پای کې «سوسیالیستي پړاو» منځ ته راشي او په دغه وروستي پړاو کې باید د کمونست ګوند ونو له خوا لارښوونه وشي. «د مارکسیزم - سوسیالیزم اساسات (Fundamentals of Marxism Socialism) دغه موضوع په دې ډول څرګندوي: «د نتیجې په هېوادونو کې دولتي پانګوالی په خپل موجوده شکل د امپریالستي انحصاراتو یوه وسیله نه ده؛ برعکس دا یو امپریالیستي ضد حرکت هڅوي او په واقعي توګه په نتیجه کې د دغو انحصاراتو د

پراختیا پر ضد پر مخ بیول کیږي (٤).

په هر حال، د شوروي اتحاد د دغه ارزیابۍ افغانستان ته د شوروي اتحاد د مرستې اندازه نه بیانوي په تیره بیا کله چې په دغه هیواد کې د «نوي والامپریالیزم» د مرستې محدوده اندازه تر غور لاندې نیول کیږي. د شوروي اتحاد په ارتباط کې دغه اصطلاح معمولاً ددې لپاره استعمالیږي چې پانګه اچونه او پورځینې مرسته بیان کړي. متحده ایالاتو رښتیا هم افغانستان ته پانګه برابر کړې ده خو دغه پانګه د دې پرځای چې د پانګې اچونې په بڼه کې وي زیاتره د پورونو او مرستو په بڼه کې ده په داسې حال کې چې امریکایي پورځینې مرسته بې ارزښته ده.

داد منلو وړ بریښي چې افغانستان ته د شوروي اتحاد د مرستې پراختیا تر ایډیالوژیکي هڅې نه زیات عملي بڼه لري چې د افغانستان اقتصادي پرمختګ په شوروي اتحاد پورې وتړي. د شوروي اتحاد د مرستې پراختیا او د پاکستان له لارې د افغانۍ صادراتو او وارداتو د لارې تړلو په افغانۍ سوداګرۍ کې تقریباً یو ستر بدلون راوست او د افغانستان زیاتره صادرات او واردات شوروي اتحاد ته یا د دغه هیواد له لارې نورو هیوادو ته تراجرا لاندې نیول کیدل. رښتیا هم ځینې غربي سیاسي کتونکو مجادله وکړه چې افغانستان د اقتصاد له پلوه تر دې اندازې پورې په شوروي اتحاد باندې اتکا کړې ده چې که چیرې دغه وروستي هیواد غوښتې وای کولای شول چې سیاسي کنټرول منځ ته راوړي.

خو دغه نظر د تایم د مجلې د نظر په شان نیمګړی و چې صدراعظم سردار محمد داود یې د (یوه کمونیست) شهزاده په حیث وښود. افغانانو په تیره وخت کې ښوودلې ده چې هغوی له بهرني واک څخه بدوړي او زیاتره قرباني ورکوي چې د دې حاکمیت مخه ونیسي. د تیرو شلو کالونو پرمختګ سره سره زیاتره افغانان لا تر اوسه پورې په داسې اقتصادي چارو بوخت دي چې ایله بسري ګوزاره کیږي او د وارد شویو مالونو لپاره تقاضا که څه هم مخ پر زیاتیدو ده لا هم کمه ده. د شوروي اتحاد د هرې هڅې مخه به په زړه ورتیا سره ونیول شي او

پرې بهانه شوه دل شي چې د اقتصادي فشار په وسيله د دغه هېواد په کنترولو لاس پورې کړي او دا به نه يوازې هرهغه ښه نيت چې شوروي اتحاد ورته په دې هېواد کې وده ورکړي وه له منځه يوسي بلکې «احتمال لري » او کيدای شي چې د متحده ايالاتو له خرابي په اسانۍ سره مقابله وشي .

د صدر اعظم محمد داود له استعفا سره د ايران د منځګړتوب له لارې له پاکستان سره د خبرو اترو لپاره لار خلاصه او اواره شوه سياسي اړيکې د ۱۹۶۳ کال په وروستيو وختونو کې بيا ټينګې شوې او د پاکستان له لارې د صادراتو او وارداتو لاره بيا خلاصه شوه . متحده ايالاتو لا پروم‌مبی د ۱۹۶۳ کال د مارچ په ۲۰، موافقه کړې وه چې په ايراني سرحد کې له هرات څخه نيولې تر اسلام قلعه پورې يوه لويه لار جوړه کړي چې ديرې وسيلې به حيث پاکستان او شوروي اتحاد له لارې څخه د صادراتو او وارداتو په لارو باندې د افغانستان اتکا کمه کړي :

هرهغه څاڅي د دويمې نړيوالې جګړې د پای ته رسېدو راهيسې دا موقع لرلې ده چې د افغانستان لرې ليد مطالعه کړي خامخا به د هېواد د پرمختګ او پرمختګ ورباندې اغيزه کړې وي . په ټول هېواد کې ښوونځي‌څو ځله زيات شوي دي؛ . د کابل پوهنتون په پراخه پيمانه توګه کولی شي چې دا سې محصلين وروزي چې هغوی په کافي اندازه د لوړې زده کړې خاوندوی او يو بل پوهنتون په جلال اباد کې د جوړېدو په حال کې دی. د پلان د جوړولو او تطبيقولو په برخه کې د غلطيو سره سره د ځمکو د خړوبولو او د شاړو ځمکو د بيا ابادولو پروګرام په زرګونو جريبه ځمکه د کرنې وړ ګرځولې ده؛ پر دغو پروژو باندې د بندونو د جوړولو کار د افغانستان د برېښنا قدرت په پراخه اندازه زيات کړی دی . لويې لارې جوړې شوې ، سمې شوې او پراخې شوې دي . دغه هېواد اوس يو هراتي نګرانی چې د جنت الزتکو د بين المللي اثر تنو دسر ته وسوله لپاره ورو دی :

ټولنيز او سياسي بدلونونه د ۱۹۵۰ کال راهيسې بوشان زيات شويدي . د ښځو دګوښه توب ناځاپي پای ته رسيدنه يو ستر بنيادي بدلون وچې په زرګونو استعداد لرونکي کارګران يې دهغو مقامونو لپاره ازاد کړل چې د افغاني شغل او ښوونې په ساحو کې موجود وو . په پای کې لکه څنګه چې ړومبی هم څرګنده شويده دغه هيواد داسې بريښي چې په ثابته توګه ديوه ذمه وار او نماينده حکومت په لور روان دی .

دغو بدلونونو دهيواد ټولې ستونزې حل کړی نه دی ؛ برعکس دا هيواد لا تر او سه پورې د زيا تو جدی ستو نز و سره مخامخ دی . محافظه کار اوار تجاعي ميلانونه له منځه نه دي تللي ؛ که څه هم دغه ميلانونه مغلوب او دپه شا تګ په حال کې دي خو لا او سه پورې په افغاني چارو کې يو مهم عامل دی .

د ښوونې او روزنې له پر مختګ سره سره په افغانستان کې بيسوادي په غير عادي توګه لوړه ده او د هغې دله منځه وړلو لپاره د ير کلو نه پر له پسې زيار په کار دی .

د متحده ايالتونو او شوروي اتحاد څخه د غتو پورونو له امله اقتصادي وده او پر مختيا ممکنه شويده ، خو دغې ودې نوې ستونزې هم را پيدا کړې دي . دغه مودې لپاره به د پورونو ور کړه د افغانستان په ملي عايد باندې يو بار وي او پر مختياد انفلاسيون سبب شويده چې مخنيوی يې مشکل ثابت شوی دی .

ښايي چې د دغو چټکو او پر له پسې بدلونونو داوږدې مودې سخته اغيزه پخپله په افغانانو باندې وي . په تير وخت کې نږدې ټول افغانان پرته له دې چې د بيوزلي اندازه يې په پام کې ونيول شي نه يوازې په دغه داډ سره چې دهغوی لپاره به بسيا خوراره او د خوب ځای موجود وي بلکې تر دې زيات لا ، يو ي ځانګړې او مشخصې ډلې (پراخې کورنۍ ، پښې ، قبيلې يا کلي) سره د ورته هويت په قوي احساس متکي وو . هغوی له اوږدې مودې راهيسې د منل شويو ولسي لارو ارګان

او نورو لکه قوي مذهب چې دوی یې دوکتورین بې انتقاده منلي دي درلودل. دغو ترلور د شخصي ارزښت احساس ورکړی دی چې یوه ټبر یې په هیواد کې د خورا لږ شمیر سوالگرو شته والی دی.

په ښکاره داتوب ښیانه هیواد د اقتصادي او ټولنیزي نمونې سره سم له چټک بدلون سره مخامخ دي طایفه یي او قبیلوي وفاداري کمزوري کیږي، ښارگرتیا او ښارو ته د ځوانو افغانانو په زیاتیدونکې لیږد او په پرمختیایي صنایعو کې په کار بوختیدلو ته د کلیو جذب کمیږي. په عین وخت کې افغاني اولسي لارې او عنعنې د زوال په حال کې دي چې ښوونه او روزنه، هغه په اوسنۍ نړۍ کې تاریخي اشتباهات برلي.

البته، دا هماغه حتمي ستونزه ده چې نور وروسته پاتې هیوادونه ورسره په برابره یا زیاته اندازه مخامخ دي. د هغو ځوانو افغانانو په بریالیتوب بوختو باندې د تشویقیدلو لپاره دلیل شته چې په تیره لسیزه کې زیاترو د لوړو زده کړو په مقصد لویدیځې تخنیکي موسسې کتلي دي.

په دې کې هیڅ شک نشته، چې د پښتونستان مسئله، به یوه اساسي اندیښنه پاتې شي او د افغانستان او پاکستان د ښو اړیکو تر منځ به د یوه خنډ په توگه دوام وکړي. په همدې دول د دغې مسئلې وروستی حل به بې له شکه د افغانستان او پاکستان په واکمنانو پورې نه بلکې پخپله په پښتنو پورې اړه لري که چیرې پاکستان په پای کې خپلې سیمه ییزې ستونزې حل کړي او د ناسیونالیزم پیاوړي احساس ته وده ورکړي، کیدای شي چې دغه پښتانه، یې نه بیلیدونکې برخه شي دا به حتمي ښکاره شي چې یوه ورځ به هغوی هرومرو د افغانستان له پښتنو سره یو موټی شي.

په هرصورت، احتمال شته چې افغانستان به د سباورځې په اسیا کې مهم نقش ولوبوي. افغانان چې شمیر یې زیات نه دی او طبیعي منابع او ثروت نه هم نه لري تل د لوړې روحي او اخلاقي اساسي صفات ښودلي دي چې حتی د دوی د دښمنانو د تحسین سبب شوي دي. ښایي چې تر هر څه زیات د یوه هیواد یوازنۍ ستره منبع د هغه، هیواد خلک وي او په دې برخه کې افغانستان په رښتیني توگه بډای دی.

دالف - ضمیمه

پښتنی قبیلې

دنفوس ارقام چې په لاندې دول ښودل کیږي تخمیني دي . قبایلي صفات هغه صفات دي چې ددوی دګاونډیانو له خوا یې دوي ته نسبت ور کړل شوي دي:

ابدالیان

ابدالیان د۱۷٤۷م. کال راهیسې ددرانیانو په حیث شهرت لري : پښې : بار - کزي ، اڅکزي ، پوپلزي ، الکوزي ، نورزي ، اسحاق زي اوعلیزي . شمیر یې تقریباً یو ملیون ته رسیږي اودافغانستان یوه خورا مهمه پښتنی قبیله ده ؛ محمدزایي دبارکزي پښې څانګه دی چې په جنوبي افغانستان کی پراته دي او دکندهار دښار په شاوخوا کی متمرکزه ده

اپریدي

پښې : ادم خیل ، اکاخیل ، قمبرخیل ، کمرخیل ، ملکدین خیل ، سیپاي؛ کوکي خیل اوزخه خیل . شمیر یې تقریباً ۲۵۰۰۰۰ ته رسیږي اودوی دخیبر د غاټې پالاري تاریخي ساتونکي دي . اپریدي چې مېشته شوي بزګر یامالداردي چې ددوی حرکت په دوبي اوژمي کی عمودي شکل لري . یوسیکمن یاغښتلی او تیري کونکی قوم دي اودپښتني قبیلو یوله زیاتومهمو قبیلو څخه ده.

بابریان

یوه کوچنی قبیله ده چې شمیر یې تر ۵۰۰۰ څخه لږ دی . داقبیله دیرة اسماعیل خان

له نژدی موقعیت لري او مرکزبي په چاودوان کي دی . هغوی ښمن د ي او
درناوی یې کیږي ؛ زیاتره یې دملک یاجایدادخښتنان دي چي په هغو کي غیر
پښتون اجاره داران نشته . بابړیان ښه تعلیم یافته خلک دي هلته ددوی په باب یوه
ویناشته ، «یو بیعقله بابړ دګینډه سړ حکیم دی »

بابیا ن

یوه دېره کوچنۍ قبیله ده چی شمیر یې تقریباً ۱۰۰۰۰ تنو ته رسیږي او په کو-
ېټه کي پر ته ده .

باجوړ یان

باجوړیان دتر کانړیانو په نامه سره هم یادیږي ، پښې: محمودیان ، عیسی زي
او اسماعیازي . یوه لویه قبیله ده چی تقریباً ۱۲۵۰۰۰ نفوس لري او زیا تره یې په
باجوړ کی پراته دي . هغوی میشته شوي بزګردي ، د جنګیا لیو په حیث یو ښه
شهرت لري او په دي نژدي کلونو کي یې پاکستان ته تکلیف ورکړی دی .

بنګښ

پښې : میرانزي ، سهیل زي اوبایزي . تقریباً ۲۵۰۰۰ نفوس لري او دپیښور
د کوهاټ درې په جنوب کي پراته دي . زراعتي کارونه کري ؛ آرام او په سوله
کي ژوند کوي . ځینې له هغو څخه شیعه مذهبه دي .

بیټوچیان

دبهور دبنار ګو ټي په هاوخوا کي متمر کز دي. شمیر یې تقریباً ۸۰۰۰۰ تنو نه
رسیږي اودزړه ورتوب په برخه کی یې د شهرت درجه تیټه ده . زیاتره یې له
غیر پښتني کورني سره مخلوط شوي دي .

بړیڅ

دنفوسو شمیر یې تقریباً ۱۵۰۰۰ دی . ځینې یې دافغانستان دښورا وک په سیمه کي پراته
دي او ځینې یې په بلوچستان کی . نري او توریعنی تردېره حده دبلوڅو په شان دي ،

بهرامزيان

يوه زيبنه، څيره کرچنى قبيله ده چى نفوس يې تقريباً ۱۰۰۰ تنه دي . دوی همسايه دي چى داپريدو تر حمايې لاندي دي .

بهيټني (بيټني)

پښې : تاتا، دها نااو يوراسپان. دټانک او بنو په سرحدونوکى په غرونوکى واقع دي او شميريې تقريباً ۲۹۰۰۰ ته رسيږي . جګي و نسې لري او نسري دي . هغوی مسيدو ته ورته دي خو د هغوی ګلک دښمنان دي .

څمکني (ځکمني)

پښې : حاجي کړ، پره خېل، خواجک کهول، بډاخيل او خاني خيل . دخرمنې په دره کې داپريدو ختيځ ته او دسيکارام لړی په جنوبي لمنوکى پراته دي . تقريباً ۱۲۰۰۰ نفوس لري ، خلک يې غريب دي . دوی ميښته شوي بزګر يا مالدار دي چى ددوی حرکت په دويى اوړمې کې محدودي شکل لري .

داودزي

پښې : منډوړ، يوسف او ماکي . نفوس يې تقريباً ۳۰۰۰۰ دی او په صحيح دول سره په پښور شمال او دکابل دسين جنوب ته پراته دي.

داوړ (دوړ)

شميريې تقريباً ۲۰۰۰۰ دی او دډوړ ددرې په لوړو او ټيټو ځايونو کې موقعيت لري . خراب شهرت لري ، متعصب دي، دوي ميشنه شوی بزګر دي.

دلازاک

شميريې تقريباً ۸۰۰۰ دي او صحرايې صالح ته نږدې دسند څنډې په لويديځ کې او سيزې د کرڼې چارې سرته رسوی؛ نور نو يوه منظمه قبيله نه ده؛ بدخلک دي.

درانیان

پښې: بارکزي، احمکزی، پوپلزی، الکوزی، نورزی اسحاق او علیزی: شمیری تقریباً یو ملیون ته رسیږی او دافغانستان یو ډیر مهمه پښتنی قبیله ده؛ محمدزایی د بارکزی پښې خیل دی چی په جنوبی افغانستان کی موقعیت لری او د کندهار د ښار په شاوخوا کی متمرکزه ده.

گدونان (جدونان)

تقریباً ۱۰۰۰۰ نفره دی. د سند په دوار و غاړو کی میشته دی که څه هم ځینی یی پښتو خبری کوی، نورنو هغوی یو پښتنی قبیله نه گڼله کیږی.

گنداپوارن

تقریباً ۱۲۰۰۰ نفر می لری او د ډیره اسماعیل خان په لویدیځ کی ارسیږی. زیاتره یی ښاریان یا د ځمکو خاوندان دی.

گاودران

یوه ډیره کوچنی قبیله ده چی تقریباً ۵۰۰ غړی لری؛ توریر او اورکزیو ته همسایه ده.

غربنی

ادعا کوی چی دعربانو له پښته دی. د دغو شمیر تقریباً ۵۰۰۰ ته رسیږی او د کرمی په دره کی اوسیږی. یوه غیر مهمه قبیله ده.

غلزي

پښې: هوتکی، توخي، ناصر، اندر، علی خیل او سلیمانخیل. احتمالی مربوطی پښې یې شینواری او ورد ک دی. شمیریی له یو ملیون څخه زیاتو کسانو ته رسیږی چی دا په افغانستان کی تر ټولو لویه قبیله ده چی ددې تر څنگه

سلیمانخیل ددی قبیلی خورالویه څانګه ده. د دوی مرکز په کتواز کی دی چې دافغانستان په شرقی برخه کی واقع دی خو زیاتره لا هغو ځایو ته خوځیږي ټول خپل دغه قوی سپکمن اونعال قوم کي صرف د وحدت نشتوالی در انیان پر یښی دی چې خپل تفرق تینګ وساتي.

ګیګیاڼي

پښتی: هر تسک او ځېر کګ. د پیښور لر یدیځ ته پراته دی، تقریباً ۲۰۰۰۰ نفوس لری اوزیات رهیی زراعتی کاروونه کوی.

ځدران

تقریباً ٦٠٠٠٠ نفوس لری او دخوست په جنوبی برخه کي پراته دی چې په افغانستان کي واقع دی. غریب دی خو متجاوز او جنګیالي دي.

جعفران

یوه کوچنی قبیله ده چې دسند په لویدیځ کي میشته ده چې په بلوچستان کم موقعیت لری. شمیر یی تقریباً ۲۰۰۰ ته رسیږی اوزیات له بلوڅانو سره مخلوط شویدی.

څاځي

تقریباً ٤٠٠٠٠ دی؛ د پیوار کوتل اوشترګردن غاښی ترمنځ په یوه ځنګل شوی سیمه کي ژوند کوی. غریب دی خو پر قوی اوسپکمن قوم دی؛ د توریو په مقابل کي دښمن دی چې په اجتماعی توګه دهغوی لیری خپلوان دی.

کاکړ

پښتی: ثمر خیل *، سنتیان، تر غاره اوسرغاره. تقریباً ۸۰۰۰۰ دی؛ په ا هیبت، لورلایی او پښین کي میشته دی. هغوی دومره زیات شهرت نه لری؛ برخلاف دهغو زیاتو و پښتنو، دهغوی مشران زیات صلاحیت لری.

---

* داد لیکوال یوه تیروتنه ده. دا «ثمر خیل» نه بلکي «ښتخرخیل» ده.

کانیسیان (کاسیان)

یوه کوچنۍ قبیله ده چې تقریباً ۱۰۰۰ نفوس لري؛ په کویټه کې اوسیږي.

خلیل

پښې: متیزي، بروزي، اسحاق زي او سالارزي. د پېښور په جنوب او لر په بڼ کې پراته دي. تقریباً ۵۰۰۰۰ خلک دي؛ زراعتي کاروته کوي د خپلو مشرانو زیات درناوی کوي چې دار بابانو یا خانانو په حیث شهرت لري.

خسو ران

د خاصور په لري کې اوسیږي. تقریباً ۵۰۰۰ نفوس لري. لږ شهرت لري.

ختیك

پښې: تیري؛ ترکي او بولاك د پېښور او د کوهاټ ختیځ ته پراته دي او همدارنګه د بنو د سیمې په لویه بڼ کې هم میشته دي لږ تر لږه ۱۶۰۰۰۰ نفوس لري. له موسیقۍ او نخاسره د مینې په خاطر مشهور دي. زراعتي چارې سرته رسوي.

ختران

د دیرهٔ غازي خان د پاسه په غرونو کې پراته دي. شمیر یې تقریبا ۲۰۰۰۰ ته رسیږي. هغوی ترزیاتې اندازې پوري له بلوڅي او غیر پښتني عناصرو سره مخلوط شوي دي او تقریباً خپل پښتني هویت یې له لاسه ورکړیدی.

خوستـوال

دوه څانګې لري: سپین ګوندي او تور ګوندي چې د اسماعیل خیلو، مندوزیو، شملو، مولیو، تریزیو، سبریو، بکر خیلو او تنیو په پښو ویشل شویدي. دوی د بنو د کرښې ختیځ ته د افغانستان د خوست په ولایت کې ژوند کوي. شمیر یې تقریباً ۶۰۰۰۰ ته رسیږي. زیاتره یې د کرنې چارې سرته رسوي او شولې چې ترینه وریجې لاس ته راځي او تمباکو کري.

خوگیانی

دجلال اباد جنوب ته پراته دی او شمیر یی تقریباً ۹۰۰۰۰ ته رسیږی . دغه قبیله له درانیانو سره دنسب له پلوه دخپلوی ادعا کوی او زیاتره یی د کرنی چاری سرته رسوی . له خپل لویوالی سره سره یوه قوی قبیله نه گڼله کیږی ؛

کندی

یوه کوچنی قبیله ده چی تانگک ته نږدی اوسیږی . شمیر یی تقریباً ۱۰۰۰۰ ته رسیږی . په سوله کی ژوند کوی . زیاتره یی پوونده دی . دوی سوداگردی او دمالونو دحمل ونقل لپاره له اوښانو څخه کار اخلی ؛

لونی

یوه کوچنی قبیله ده چی تقریباً ۸۰۰۰ نفوس لری او تانک ته نږدی پرته ده ، یوه شتمنه قبیله ده ، زیاتره یی ملاکان دی او نور یی مالدار دی ؛

لونی

یوه کوچنی قبیله ده چی شمیر یی تقریباً ۶۰۰۰ دی . دبلوچستان د لورالائی په سیمه کی اوسیږی . زراعتی کارونه کوی ؛

مسود (مسیت)

پښی : علیزی ، بهلولزی او شمن خیل . شمیر یی تقریباً ۵۰۰۰۰ ته رسیږی ؛ مسود وزیرستان په مرکز کی اوسیږی . اصلاً شپنی کارونه سرته رسوی او په کیږدیو کی اوسیږی . دوی زیات دموکراتیک خلک دی او شاید د سرحدی قبیلو تر ټولو قوی او سهمناک وی . هغوی جگړی وتپی لری او نری دی او دغلچکیو جگړه مارو په حیث شهرت لری ؛

مقبل

یوه کوچنی قبیله ده . تقریباً ۱۰۰۰ نفوس لری او د کرمی دری په پورتنی برخه کی اوسیږی چی دیورند د کرښی په دواړو خواو کی پرته ده .

مندوخیل

پښې : هادیزي او حیدرخیل. شمیر یې تقریباً ۸۰۰۰ ته رسیږي. دوی سنډیمان کلااوا پوزي ته نژدې اوسیږي چې په بلوچستان کې دي. هغوی خپل پښتني اختصاصي صفات یاخاصیتونه ساتلي دي :

مروتان

شمیر یې تقریباً ۶۰۰۰۰ ته رسیږي. دوی «دشګې» او «دسرحد» په مروتانو ویشل شوي دي. دشګې مروتان یې په بید یاکې چې دسند له سین سره سرحد جوړوي او دکرمې په جنوب کې ژوند کوي دسرحد مروتان یې د وزیرستان په شرقي سرحد کې اوسیږي.

مشواني

یوه کوچنۍ قبیله ده چې تقریباً ۸۰۰۰ نفوس لري. دغه قبیله دهزاره په سیمه کې او دجندول دشرقي سرحد په اوږدو کې اوسیږي او خلک یې غریب دي.

محمدزي

باید ددراني قبیلې له محمدزیو سره ګډ نشي چې دافغانستان شاهي کورنۍ ده. *
پښې: تنګي، شیرپاو، ترو تګزي، اتمانزي، رازار، چارسده او پرانګ. شمیر یې تقریباً ۶۰۰۰۰ دی. دسوات سین په لوديځه څنډه کې اوسیږي چې تقریباً دابازي کلادجنوب په شل میلې کې موقعیت لري زیاتره یې شتمن بزګر دي.

برمومند

پښې: ترکزي، حلیم زي، بایزې او خویزي. شمیر یې تقریباً ۶۰۰۰ دی. دوی د کابل له سین څخه نیولې بیادباجوړ ترسرحد ونوپوري سیمو کې ژوند

* څرنګه چې دثورتر انقلاب دمخه محمد زی دشاهي کورنۍ غړي وو څکه نوددې کتاب مولف دشاهي کورنۍ یادونه کړې. اوس دشاهي کورنۍ په نوم کومه کورنۍ په افغانستان کې نشته . (مترجم)

کوي او دډېر و لږ د کرښې په واسطه په دوو ځانګړو برخو ویشل شوي دي. زراعتي کارونه کوي. برخلاف دهغو زیاتر و پښتنو، دهغوی خان زیات واک لري. جنګیالي او ډېر ښه جګړه ماردي .

کوز مومند

پښې: کیاکزي، موسی زي، داو زي، متې او سرکاني. شمیر یې تقریباً ۷۰۰۰ دي او په صحیح ډول دپېښور په جنوب کې او سېږي، کوز او مندو له خپلو بر ومومندو له خپلوا نو سره تماس له لاسه ورکړي دی دوی زراعتي کارونه کوي .

ملاګوریان

په صحیح ډول دخیبر دري شمال ته پرانه دي. یوه کوچنی قبیله ده چې شمیر یې تقریباً ۴۰۰۰ ته رسیږي. دهغوی ځانونه له خپلو داره ماروګ او ندیانو څخه دزړه ورتوب او اتحاد په واسطه خوندي ساتلي دي.

نیازي

دبنو په ختیځ او دسند دسین په لویدیځ کې او سیږي. دوی میشته شوي بزګر دي او شمیر یې تقریباً ۸۰۰۰۰ ته رسیږي. دوی دپښتنو په برتله له پنجابیانو سره زیاته خپلوي ښیې ترانداز ي پوري چې پنجابي تقریباً ددوی د ژبې په حیث دپښتو ځای نیول دی .

اورکزي

پښې: دولتزي، اسماعیل زی، لښکرزی، مسوزی، محمداو علیزي. له دوی سره چې اوسیږي یو شمیر کوچنۍ قبیلې دي چې هغوی همسایه دي او داورکزیو ترحمایې لاندې دي چې علي خیل، ملاخیل مشیتان او شیخان هم پکښې شامل دي. داېوه قوي قبیله ده چې ښايي ۸۰۰۰۰ نفوس ولري. دوی دخانګی، مستوري

باړي او کرمي په دهو کي میشته دي. په دوی کي د شیعه مسلمانانو یو واقلیت موجود دی ؛

پڼي (پڼړي)

شمیر یی تقریباً ۲۵۰۰۰ ته رسیږي او د بلوچستان په سیمي کي اوسیږي . تر دیري اندازې پوري دبلوڅانو په شان دي :

ساپیان

دوه څانګی لری: ساپیان او کندهاریان . شمیر یی تقریباً ۴۰۰۰۰ ته رسیږي او د کمړاو پنجشیر سیند او نو تر منځ اوسیږي چي په افغانستان کي دي.دوي په مذهبی مسایلو که تریوي اندازې پوري متعصب ګڼل کیږي. زیاتره یی په څیره کي ښکلي دي ؛ روښانه سترګي او وینتان لري :

سم زا نی زي

دښکته سوات په سرحد کي دغرونو په لړی کي پراته دي تر زیاتی اندازي پوري مخلوط دي؛ ښاییی یوه څرګنده او ممتازه قبیله نه وي. نفوس یی تقریباً ۱۰۰۰۰ ته رسیږي :

شلمانی

یوه کوچنی قبیله ده. شمیر یی تقریباً ۴۰۰۰۰ ته رسیږي او دافغانی ښارګوتي په شمال او ختیځ کي ژوند کوي. دغوی مومندو سره دخپلوي ادعا کوي.

شینواری

یوه قوي قبیله ده چی تقریباً ۸۰۰۰۰ نفوس لري. دجلال آباد په دره کي ژوند کوي چي دسپین غره له لړیدیځ څخه، نیولي بیاد کابل ترسین پوري پر ته ده؛ شینواري په څلورو څانګو ویشل شویدي: میندیزي، سنګو خیل، سیپای او علی شیر

خیل: زیاتره یې خوشاله او نیکمرغه بزګر دي. **شینواریپه وسلهپه سمبال‌دي.** **دزړورتیاله امله** یې دېر ښه شهرت لري. **۱۹۲۹ کال کې ددوی بغاوت دغازي امان الله** دایستلو موجب وګرزیده:

شیرانی

ښې: لرغه او برغه شمیر یې تقریباً **۴۶۰۰۰ ته رسیږي. هغوی ددیرهٔ اسماعیل** خان اودژوب سیمې په شاوخوا کې **اوسیږي. دوی دنوروپښتنوپه منځ کې** شهرت لري. دار کزیوپه شان هغوی **دشیعه اقلیت لري**.

ترین

دوه ګروپه دي: تور ترین اوسپین ترین. دتور ترینوشمیر **تقریباً ۵۰۰۰ ته رسیږي او دچمن** پهختیځ او جنوب کې ژوند کوي؛ **دسپین ترینوشمیرهم تقریباً ۵۰۰۰ ته رسیږي او دلورلایې** په ختیځ او جنوب کې اوسیږي. **برسیره پردي تقریباً ۳۰۰۰ سپین ترینان دپاکستان** پههزاره نشین سیمه کې **اوسیږي**.

توري

شمیر یې تقریباً ۲۵۰۰۰ ته رسیږي. **دوی دکرمې په دره کې ژوند کوي چې ددیورنډ** تر کرښې پورې رسیږي. هغوي یوازني **پښتانه دي چې دمذهب له پلوه کاملاً** شیعه دي.

اورمړ

یوه عجیبه ګروپ دی او احتمال **لري چې دپښتنو له اصل څخه نه وي. تقریباً ۳۰۰۰** نفر و ته رسیږي او په کانیګرام کې ***اوسیږي چې دوزیرستان پهمرکز کې واقع دی**؛ تقریباً ۶۰۰۰ یې په صحیح ډول **دپیښور په جنوب کې اوسیږي**؛ **تقریباً**

---

* داکلمه په کتاب کې لاني ګرام په شکل راغلې ده. دا یوه طباعتي غلطي ده ځکه چې دلاني ګرام **په نوم کوم ځای په وزیرستان کې نشته.** (مترجم)

۳۰۰۰ یی کابل ته نژدي دلوګرپه یوه دره کی ژوند کوي. دوهاخري څانګی یی په پښتو خبرې کوی خوهغوی چی پـه کابل ګـرام کـې اوسیږي پـه یوه ژبه خبرې کوي چې هغه داورمړي یابرګستا په نامـه یادیـږي چې ظنا هـرآ یوجلا ژبه ده که څه هم دایراني ژبې له کورنی څخه ده :

اوشـترانیان

شمیر یی تقریبآً ۷۰۰۰ دی دوی میشـته شوي بزګـردي او دسانهپیمان کـلا اود سندسین تر منځ اوسیږي .

اتمانخیل

شمیر یی تقریباً ۴۰۰۰۰ ته رسیږي . دسوات دسیند په دواړو خواوکـی دپښور په شمال اولویدیځ کې اوسیږی زراعتی چاري سرته رسوي .

وزیر (درویش خیل)

پښې :اتمانزي اواحمدزي.شمیربی له ۱۰۰۰۰۰ څخه زیات دی. پهوزیرستان کی ژوند کوي. اتما نـزي یـی پـه شمال کی اواحمدزي یې پهجنوب کی تقریباً ۱۵۰۰۰ نفریـی برمل ته نژدي په افغانستا ن کې اوسیږي‌اوپه زیاتیدونکی توګـه یوه هیبتناکـه‌اوسهمنا که قبیله ده چې زیاتره یـی پوونـده دي. وزیربه خپلو ګاونډ یانو یعنی مسود وته ‌ده جګـړي پـه برخـه کـې د مسابقې بلنه ورکړې چې ښا یې دسرحدي پښتنو ترټولوقوي اومتجاوزخلك وي .

یوسفزي

څانګې: منډړاویوسفزي.داریا نتیاخبره خرداده‌چی‌دمنډړو یوسفزیو مع،ولاً یوسفزی بلل شویدي‌پهداسی‌حال کی‌چی‌دیوسفزوڅانګه اکثراً دهغـی‌سیمی په نامه یادیږي چې هغوی پکښی میشته دي . لکه څنګه چې دمثال په ډول، دبونیرخالك د بونیروالوپه نامه یادیږي. یوه لویه قبیله ده چې ښا یی مجموعاً ۵۰۰۰۰۰ نفرولري؛

هغوی د پېښور د شمال ته په سوات او بونیر کې اوسیږي. هغه کسان چې د دوی په منځ کې معمولاً د کارګرانو یا اجاره دارانو دهقانانو په حیث ژوند کوي ، شمیر یې لږ تر لږه دغیر پښتنو په اندازه دي :

زیموخت

شمیر یې تقریباً ۹۰۰۰ تنه رسیږي. دوی د ژاوه غره دلړۍ په جنوبي لمنو کې اوسیږي .

زمریانی

یوه کوچنی قبیله ده چې شمیر یې تقریباً ۲۰۰۰ تنه رسیږي . دوی د بلوچستان د لورلایی په سیمه کې اوسیږي.

د ب ـ ضمیمه

افغانی کورنی

سدوزیان (چې نوموړو نه یې په شاه سره ختمیږي او شاه سره پیل کیږي)

احمد شاه	۱۷۴۷ ـ ۱۷۷۳
تیمور شاه	۱۷۷۳ ـ ۱۷۹۳
شاه زمان	۱۷۹۳ ـ ۱۷۹۹
شاه محمود	۱۷۹۹ ـ ۱۸۰۳
شاه شجاع	۱۸۰۳ ـ ۱۸۰۹
شاه محمود (دوهم ځل لپاره)	۱۸۰۹ ـ ۱۸۱۹
کورنی جګړه	
محمدزیان (امیران)	
امیر دوست محمد خان	۱۸۳۵ ـ ۱۸۳۹
دانګریزانو یرغل او اشغال	۱۸۳۹ ـ ۱۸۴۲

امیر دوست محمدخان (ددوهم ځل لپاره)	۱۸۶۳ - ۱۸٤۲
امیر شیر علی خان	۱۸٦۷ - ۱۸٦۳
افضل خان	۱۸٦۸ - ۱۸٦۷
عظیم خان	۱۸٦۹ - ۱۸٦۸
امیر شیر علی خان (ددوهم ځل لپاره)	۱۸۷۹ - ۱۸٦۹
یعقوب خان	۱۸۷۹ - ۱۸۷۹
امیر عبدالرحمن خان	۱۹۰۱ - ۱۸۸۰
امیر حبیب الله خان (دشاه لقب یې غوره کړ)	۱۹۱۹ - ۱۹۰۱
امان الله خان	۱۹۲۹-۱۹۱۹
محمد نادرشاه	۱۹۳۳ - ۱۹۲۹
محمد ظاهرشاه	۱۹۳۳

یادښتونه

لومړی څپرکی

۱ـ افغانستان پوره احصائیه یا سروې نه درلوده . ټول ارقام تخمیني دي :

۲ـ دغه نوم لومړی د خوارلسمې پیړۍ په لیکنو کې ذکرشوی، مراکشي عرب محمد ابن عبدالله ابن بطوطه. د ابن بطوطه سفرونه .(لندن،۱۸۲۹)

(Morocan Arab Mohammedibn - Abdullahibn - Batutah . The . Travels of Ibn Batuta Clondon 1829)

۳ـ فلیکس هاولند «له هندوکش نه تیریدنه» جغرافیایي د سره کتنه XXX : ۲۷۲ـ۲۷۸

(Felix Howland(Crossing the Hindu kush)Geographical Review xxx 272-278

٤ـ سید محمد قاسم رښتیا «دریاهاي افغانستان» افغانستان، کابل، ۱(۱۹٤٦)،

(Syed Mohammed Qasim Rishtya ''The Riversof Aghanistan,,
((Afghanistan(kabul) I (1946)

۵ـ محمد علی، افغانستان ته یو نوې لارښود.(کابل ۱۹۵۸) :

(Mohammed Ali A New Guideto Afghanistan(kabul 1958).

٦ـ دلته په ۱٤۸۰ . م.یوه لوحه له یوې لیکنې سره پیداشوه چې پـه هغې کې داسې ادعا کیده : «این آرامگاه شیرخدا وحضرت علی است .»مسلمانان غیر افغانی این ادعا را رد مینماید واصراردارند که حضرت علی درمشهد نزدیک کوفه دفن است .

(Aslab was purportedly found here in A.D.1480 with the inscription, ((This is the tomb of thelion of Allah and his Saint Ali brother of the Apostles Alla .))Non -Afghan Moslims Scoff at this Claim and insist that Ali is buried in the Meshed Ali near Kufah.

۷- دغه منطقه، په مختلفو نو مونو لکه، سکستان، سیجستان، سیستان او سستا ن یادیږي او همدا رنګه پروخت د نیمروز په نامه هم یادیدل. ۸- پ پتاوړه پخواني چیني تاریخ کې آس د یوه عامل په حیث»

Eurasia Sep:en:rionalis An:iua xxx'x: 231.

۹- د افغانستان په باب په توپوګرافي او جیالوجي پوري مربوطه معلومات لا هم لږدی. د موجودو موادو لپاره د دونالډن. ویلبر دغه، اثر «د افغانستان تفسیر شوي ببلیوګرافي» وګوری (نیو هیون، ۱۹۵٦) ۱۳-٤۷ مخونه.

Donald N. wibcr, Annotated Bibliography of Afghanistan (New Haven, 1956 pp . -13-47

دوهم څپرکی

۱- کارلیتن اس- کوون کاروان، د منځنی ختیځ کیسه (نیویارک، ۱۹۵۱)، ۱٦۹ مخ.

Carleton S· Coon Caravan, The Story of Middle East (New York, 1951 P· 169

۲- پټان د پښتون د کلمې پوهندي تحریف دی. ۳- حدود العالم دوي. مینورسکی ترجمه (کمبرج، ماس)، ۱۹۳۷، ۹۱ مخ.

Hudud-al Alam, translated by V· Minorsky (Cambridge, Mass, 1937), P· 91 ·

٤ «التحقیق ما للهند» د محمد ابن احمد البرونی اثر، د ډاکټر ادوارد ساشاو ژباړه په ۱۹۱۰ کی په لندن کې چاپ شوید ه ۲۸۰ مخ.

Abu Raihan Mohammed Ibn albiruni Alberuni's India, translated by Dr· Edward Sachauc London, 1910, P· 200·

۵- هون مونت ستورات الفنستین، د کابل سلطنت بیان. (لندن، ۱۸۱۹) لومړی توك ۲٤۲ مخ.

Hon· Mountstuart Elphinstone, An Account of the Kingdom of Caubul (London, 1819), Vol, I P· 242 ·

٦ ـ دهیرودوت تاریخ ، د جورج راولینسن ترجمه . (نیو یارك ،۱۹۲۸) ، ۳۷۹ مخ .

The History of Horodotus, translated by George Rawlinson (New-York, 1928), P· 379 ·

۷ ـ د دغودودونولومړني معلوم لیکلی سند چې تولوپښتنی قبیلوبکښې برخه اخیستی ده د نعمت اله (۱٦۱۲ م) په لیکنو کی شته.چی د جهانګیر پ‌مغولی دربارکي یوکاتب و . مخزن افغانی دنعمت اله اثر ، دبیرن هارډ د ورن (Bernhard Dorn) ترجمه (لندن ، ۱۸۳۹) .

۸ ـ محمد ابن‌نجیب‌بکران،استخري او آل خوارزمی . ۹ـابن‌بطوط، ۱۲۸مخ؛

۱۰ـ د افغانانو له شعرڅخه‌منتخبات ،دمیجرایچ. راوتی اثر(لندن ،۱۷٦۷ ،) ۱۸۷ مخ .

۱۱ ـ د سفیرانو بحري سفرونه اومسافرتونه . د ادم الیروس اثر (لندن) ، ٦٥ مخ .

۱۲ـ الفنسټن ، ٤۰۰ مخ؛

۱۳ ـ د پښتنوپه برخه‌کې اولف کیرو دغه اثرو ګوری . پټان ٥٥۰ ق . م ـ م. ۱۹٥۷ (لندن ، ۱۹٥۸)

۱٤ ـ داروپا نژادونه . د کارلیټن اس کوون اثر .(نیو یارك ؛ ۱۹۳۹) ، ٦۳٤ او٦۳۸ مخونه .

۱٥ـ دافغانستان دترکی قومونو په باب دګزجارنګ دغه‌اثروګوری په‌افغانستان کي دترکي قبیلو دویش په‌باب‌په‌یوه لومړنی تصنیف کې‌هڅه (اونلز ، (۱۹۳۹) ؛ همدارنګه دوالډ یمارجو جکلسن د غه‌اثرهم وګوری . داسیایی روسیې قومونه (نیویارك ۱۹۲۸) (نیویارک ۱۹۲۸).

۱٦ـ دهزارګانو په‌باب دایلیزیت‌ای بیکان، او برك دغه‌اثر«په یورشیاکي د تولنیز جوړښت یوه‌مطالعه(نیویارك،۱۹٥۸)اوداچ.ف‌شورمن‌دغ‌اثر«دافغانستان مغل»(س ګریونهیج، ۹٦۲) وګوری ، ۱۱۰ـ ۱٥۸ مخونه .

۱۷- مرکزی اسیا. دجوسیا هارلن اثر (لندن ۵ ۱۹۳۹) ۸۲ مخ.

۱۸- شورمن (Schurmann) ۴۹-۷۳ مخونه.

۱۹- دهندوکش کافران دجورج س را برتسن اثر (لندن، ۱۸۹۶).

۲۰ دالف ضمیمه وگوری.

۲۱- دعصری کرنې په خاطر دحرکت له سببه چې اوس یې دافغانستان حکومت لاربښوونه په غاړه لري راتلونکې څو کلونه باید په افغانستان کې دزیاتو دقیقو نژادی تحقیقاتو دسرته رسیدو شاهد وی. دمثال په دول سپرولوجیکی مطالعات همدا اوس پیل شوي دي.

دریم څپرکی

۱- دافغانستان له منطقې څخه زیاتره یې په او یستا کې ذکر شوي دي. په کومو متونو چې دغه سیمې یاد شوي دي هغه لا تر اوسه پورې څرګندې او دپیژندنې وړ دي. هندو اریایانو ته دهیوادنوم آریانا و یچه یا آریاناوبجودی. •

۲- دپارسي امپراتوری تاریخ. د. ای. تی اولمستد اثر (شیکاګو، ۱۹۴۸).

۳- افغانان ادعا کوي چې زردشت دیوه بومی په حیث دلته زیږیدلی دی خو ظاهراً هغه دخزر بحیرې ته نږدی په شمال غربی ایران کې زیږیدلی دی.

۴- هیرودت، اذیتور، هماغه اثر، ۳۷۹ مخ.

۵- په باکتریا او هندوستان کې یونانیان دډبلیو دبلیو تارن اثر (کیمبرج، انګلستان ۱۹۳۸)

۶- تر ۱۶۱۲ کال پورې په هندوستان کې د محمدی (اسلامی) قدرت دترقی تاریخ دمحمدقاسم فرشته اثر (کلکته ۱۹۰۸).

۷- دمنځنی اسیا پخوانی امپراتوری. دویلیم مونت ګومری مکګوورن اثر (چپل هیل، انیسې. (۱۹۳۹).

۸- دچنګیزنو تاریخ. دپروکرپیوس اثر (کیمبرج، انګلستان، ن. د) او مری کتاب ۱۳ مخ.

• مولف دغه نوم په کتاب کی په دغه شکل راوړی دی اریانی ویجو یا اریانوم ویجوو.

۹- د شرقي خلافت سيمې دگی لې سترينج اثر، (کيمبرج، انگلستان ۱۹۳۰)، ٤١٦ مخ.

۱۰- ترکستان د مغلو تر يرغل پورې. د ويلهلم بارتولد اثر (لندن د دوهم چاپ، ۱۹۲۸)

۱۱- سلطان محمود غزنوي: يوه څيړنه د محمد حبيب اثر (بمبئ، ۱۹۲۷) همدا رنگه د سلطان محمود د غزنوي ژوند او زمانه د محمد ناظم اثر. (کمبرج انگلستان ۱۹۳۱.

۱۲- «د غوري سلاطينو تاريخ.» د ام. سي. د ديفريمري ليکنه. اسيائي جريده (پاريس)

Ivserie,] [(1344) :۱٦۷-۲۰۰

۱۳- د سي. دي اوهسن (C.D'ohsson) د غه اثر وگورئ.

C'D,ohsson, Historie des Mongols depuis Tchinguiz khan jusqua Timour Bey ou Tamerlan(4v: LaHaye et Amsterdam , 1834-1835) · Still the best general history.

۱٤- کرتان د خپل لاس ته راوړي موقف په برخه کې د دوهم مغل خان غزان د احسان مرهون دي. هجري له ۱۲٤٥ م څخه تر ۱۳۸۹ پورې د هرات شاوخوا په سيمو کې حکومت وکړ.

۱٥- ملفوظات تيموري په چغتايي ترکۍ ژبه ليکل شوي دي او ابوطالب حسيني په پارسي اړولی دی. (لندن، ۱۸۳۰). دا شکمنه ده چې آيا تيمور خپل د ژوند پوهول شوي سوانح پخپله ليکلی ده که نه.

۱٦- محمد ظهيرالدين بابر. بابرنامه اې. بيوريج په انگليسي ترجمه کړيده. (لندن، ۱۹۲۱)، لومړی ټوک ۱۹۹ مخ.

۱۷- نادرشاه يوه انتقادي څيړنه چې زياتره د معاصرو منابعو پر بنسټ سرته رسيدلی ده. د لارينس لاکهرت اثر. (لندن، ۱۹۳۸).

شلورم څپرکې

۱- دوه د تاجپوشی مراسم». د احمدعلي کهزاد اثر. افغانستان، (کابل)، ۷،۳ (۱۹۵۰): ۳۸-٤۰

۲ـ موربک ستاتین ٭ درانی دعبدالکریم اثر، (کانپور ۱۸٤۷)، ۹ مخ :

۳ ـ د سردارلقب (په پارسي کې دمشرپاخان لپاره استعماليږي) اوس دشاهي کورنۍ د نوينه غړو لپاره اختصاص ورکړل شويدی .٭

٤ ـ د محمد جعفرشاملو دغه اثر وګوری. د هندوستان په تاريخ کې لکه څنګه يې چې مورخانو ويلي دي تکريک المنازل الفتوح د سراج ايم ايليوټ او پروفيسر جان دوسن ترجمه (لندن ۱۸٦۷-۱۸۷۷) .٭

٥ـ همدا اثر :

٦ ـله افغانانو څخه زياتره يې له بدخشان څخه پر آمو نو باندی سپاره راغلل چې دسرعت او طاقت له امله شهرت لری.

۷ـدتمدن مهم علتونه . دايلسورتمس هنتنګتن اثر. (نيويارک ، ۱۹٤٥)، ٤۲٥ مخ .

۸ـدهندوستان تاريخ دالکساندر داو اثر . (لندن ، ۱۷۲۸)، دوهم توک ، ضميمه ، ۸۱ مخ :

پنځم څپرکی

۱ـدغه عمل دتيمورشاه لپاره دافغانانو په زړونو کې زياتو الی راوړو ست.

۲ـ غزنی ته ديوه مسافرت شخصی حکايت . دچی ټي .واين اثر . کابل او افغانستان (لندن ، ۱۸٤۰)، ۳۷٦ مخ :

٭ په کتاب کې ستاتين راغلی دی خوزه فکر کوم چې داستاتين نه بلکې سلاطين دی. ډيرامکان اري چې دا يوه طباعتي غلطي وی ځکه چې دستاتين کلمه کومه معنا نلرن او په دغه کلمه کې لومړی "ت" د "ل" تورو دی چې هغه په طباعت کې "ت" ايکل شوی دی (مترجم)

٭ څرنګه چې داکتاب دثورانقلاب دمخه ليکل شويدی، ځکه نو دکتاب مولف دشاهی کورنۍ يادونه کوی. اوس په دغه نامه کومه کورنۍ نشته٭

٭ داکلمه "تکريک المنازل الفتوح" نه بلکې "تاريخ منازل الفتوح" ده. دا يوه طباعتي غلطی ده دا کتاب محمد جعفرشاملو په ۱۲۰٤ هـ.ق کال کې دشهزاده ابوالفتح سلطان محمد په امرليکلی دی . په دی کتاب کې د احمد شاه بابا دپانی پت جنګ په تفصيل شويدی. دکتاب ټول مخونه ٤٦ دی. يوه قلمی نسخه يې برټش موزيم کی خوندی ده . (مترجم)

۳ـ دهندي كتاب ۸ مخ.

٤ لكه څنګه چې دحاجي لقب څرګندوي هغه دمكې زيارت كړيدى .

۵ـ قلمي نخسې . دچارلس ميسن اثر (دهندوستان ددفتر كتابخانه) ، دريم توك ۳۱۰ مخ.

۶ـ دپنجاب ، افغانستان ، ترکستان ، خراسان او دپارس ديوې بوخې له لارې ديوه سياحت جريده منشي موهن لال . (كلكته ۱۸۳٤) ، ۲٤۳ مخ .

۷ـ دهندوستان شمال ته سفر . ليوت . ارتر كونولي (لندن ، ۱۸۳٤) ، لومړى توك ، ۲۸۹ مخ .

۸ـ په افغانستان كې دجنګ تاريخ . جان ويليم كاى ، (لندن ۱۸۷۸) ، لومړى توك .۳ مخ .

۹ـ دهندي صاحبمنصبانو زندګى . تون دى ، اركى تاد اوسرچې دبليو كاي (لندن ، ۱۸۸۷) ، لومړى توك ، ۳٤۶ مخ

۱۰ـ دافغان لومړى جنګ . سرهنرى ميرين ديورند لندن ، ۱۸۷۹) ، ٤۰ مخ .

شپږم څپركى

۱ـ دمقدوني الكساندريونا پارت اودده رتانوى مخا لفان تراغيزى لاندى راوستل چې له هغوى څخه دوارو يوى ونشو كړاى چې دالكساندر دپرځ ماهيت په نظر كې ونيسي يافكر وكړي .

۲ـ په هندوستان او ګاونډيو هېوادونو پورى مربوطه دتړونو نو ، تبتو او سندونو يوه مجموعه . سي . يو . ايتچيسن ، (كلكته ، ۱۹۳۳) ، دياړلسم توك ٤۵۰ـ ۶۰ مخونه .

په هندوستان كې يو پارسي سفير دده دمحافظينو او ځينو سپاهيانو ترمنځ په يوه جګړه كې ووژل شو . وارخطا شوو انګريزانو تردې اندازې پورى يو ددرناوي ور تاوان وركړ چې په پارسي دربار كې يو تو كمار دا سې تبصره

کړیده چې که چیری هغوی پراینده کی تـر دې‌اندازی پوری سخی وی ، نو بیا بی چې‌هغوی‌داستاځوهرغږی‌ووژني.

٤ دایتچیسن داثر ٤٦ ـ ٤٩ مخونه‌وګوری .

٥ـ پـه ختیځ کی درو سیپ‌تـرقی . جان مـکـ نیـل ، (لنـدن ، ١٨٣٥) ١٣٥ مـخ :

٦ـ په لویه برتانیه کـې له‌روسانو څـخه دویری پیدایښت. جان‌هاوز ګلیسن، (کیمبرج ، ماس ، ١٩٥٠)، ٢٠٤ مخ .

٧ـ دهندوستان نائب‌الحکومـه ګان اووالیان . وسـیکونت میوسی . (لندن ، ١٩٤٩) ، ٥٧ مخ :

٨ـ موهن لال دده له مذهب او پوهی‌سره سره چی‌هغه دانګریزانو یو نماینده ودافغانانو لـه خـوا ووژل‌شو:

٩ـ دافغانـستان اوهندوستان یوه خاطره .جرسیا هارلن . (نیو یارك ، ١٨٤٢) :

١٠ ـ دافغانانو تاریخ .چپ . پی . فیرییر ، (لندن، ١٨٥٨) ٢٦٦ مخ.

١١ـ یقیناً یوه اریانرونکی تبصـره .

١٢ ـ جان رسل کولوین ، سـرا کلینډ کـولوین ، (لنـدن ، ١٨٩٥) ، ١٢٤ مخ:

١٣ـ په بلوچستان ، افغانستان او پنجاب کی دمختلفو سفرونوحکایت.چارلس میسن اثر.(لندن ١٨٤٢) دریم توك ٤٠١ مخ .

١٤ـ افغانستان .ډبلیو. کی فریزر ـ تیتپلو (لندن ١٩٥٣)، ٣١٧ مخ .

١٥ـ دډبلـیـوماسـالسکي (W· Massalski دغـه اثـر وګـوری

"Pierwazy Polak W· Afghanistanie" Prezeglad Geograficzny (Warsaw) **VIII·** 155· (More Preciscly Witkıwiczwas a Lithuanian·)

په دقیقه توګه ویتکیویکز یو لتوانیائی و.

١٦ دمیسن داثر ددریم توك ٤٦٢ مخ وګورئ.

١٧ـ یوه توضیح چې انګریزان یې قانع نه کړل.

١٨ـ دپیښو بیان دتاریخ‌په‌ترتیب سره ، لندن دمی ١٠، ١٨٤١ کال

اووم څپرکی

۱- دمارش حکایت او دسند دپوځ عملیات مېجر دبلیو. هوك. (کلکته، ۱۸٤۰، ۲٤۲ مخ.

۲- دافغانستان یادګارونه، چی سی، ستاك کوهلر، اد پتور، (کلکته، ۱۸٤۳)، ۳۷ - ٦۳ مخونه.

۳- په افغانستان کې دپېښو صحنی او پېښې. ویلیم تایلر. (لندن، ۱۸٤۷) ۱٦۳ مخ،

٤- نادر او کاي، ۳۵۰ مخ.

۵- دآمود سین منبع ته یوسفر. کپتان جان وود. (لندن، ۱۸۷۲)، ٤۰ مخ.

٦- فقط په همدغه وخت کې عیسوی مذهبی مبلغنو په افغانستان کې کار کړیدی. کومه اغیزه چې دهغوی کارکړی وه یوه ناوړ، اغیزه وه اود مکناټن له خوا پری انتقادی تبصری وشوی.

۷- ل، داریوش څخه، نیولی بیا دامان الله خان تر وخت پوری افغانستان دال تی جنرال سر جورج مك مون اثر. (لندن، ۱۹۲۹)، ۱۳۹ مخ

۸- سکان او افغانان نسبت و هندوستان او پارس ته شحمت علی. (لندن، ۱۸٤۹)، ۲۹۵ مخ

۹- حیات افغانی. محمدحیان خان (لاهور، ۱۸۷٤) ، ٤۱ مخ.

اتم څپرکی

۱- په افغانستان کې دجنګ تاریخ جان ویلیم کای (لندن، ۱۸٤٦)، لومړی ټوك، ۵۳٦ مخ.

۲- د موهن لال له خوا چې آ. ر. کولین ته یولیك د همدی اثر ۲۵۰ مخ.

۳- همدا اثر. دوهم ټوك، ۷۲ مخ.

٤- په افغانستان کې دستر مصیبت ژور نال لیدی سیل، (۱۸٤۱-۲ (نیو یارك، ۱۸٤۳)، ۱۰ مخ.

۵- وین ٦۱۱ مخ.

٦- د کابل د ۱۸٤۱-۲ پاځون. تورن جنرال سر وینسنت ایر (لندن، ۱۸۷۹)، ۲۳٤ مخ.

افغانان ادعا کوی چې مکناټن دلاس له لرگې ځخه چې لـه ځانـه سره یې گرزاوه یوه چاره راوویستله .

۷ـ کای.دوهم ټوك، ۱۰۶ مخ .

۸ـ همدا کتاب ،۶۷ مخ

۹ـ په کابل کې پوځی عملیات. دوهم بریـدمن وینسنټ ایر (لندن ،۱۸٤۳) ځلورم چاپ. ۲۲۷ مخ :

۱۰ـ په دی ډله کې اته کسه وو. دهغوی دملـگرودغه تیښته په خپل وخت کې د زیاتو انتقادي تبصرو موجب وگرزیده خوداسې ښکاري چې جنرال الفنتین دهغوی حرکت تائید وي. کای، دوم ټوك ، ۲۳۳ مـخ .

۱۱ ـ کای ، دوهم ټوك ، ۲۱۶ مـخ .

۱۲ ـ سرجاسپرنیکولس ته پیغام ، دمارچ، ۱۵، ۱۸٤۲ .

۱۳ ـ دسیند اوافغانستان لهلاری دیـوه مارش ورځني یـا دښتونه . ریو. اې. ان ؛ الـن (لندن، ۱۸٤۳) ، ۱۱ ۳مخ .

۱٤ ـ همدا کتاب ،۳۱۹۰مخ . د فیلډمارشالسر ینویـلچمبرلین ژوند . دجي ؛ دبلیو. فارسټ اثر. (لندن ، ۱۹۰۹) ، ۱٤٤ مـخ .

نهـــم څپرکـــی

۱ـ کای ، دوهم ټـوك ، ۹۸ مـخ .

۲ ـ ایتچیسن ، ۲۳۷ مـخ .

۳ ـ همدا کتاب، ۲۳۸ مـخ .

٤ ـ په ۱۸۵۷ کې افغانستان ته دیوه سیاسی هیئت ژورنال . اچ. دبلیو. بیلیو، (لندن ، ۱۸۶۲) ، ۲۹۹ مـخ .

۵ دبرتانـوی حکومت اوافغانستان تـرمنځ داریکو په باب مکـاتبه . (لندن ، ۱۸۷۸) ، ۳۰ مـخ .

٦ ـ دعبدالرحمن خان ژوند لیلك . عبدالرحمن خان، (لندن، ۱۹۰۰)،
لومړی توك ، ٦٣ مخ .
۷ـ امیرعبدالرحمن خان . ستیفن و یلر . (لندن، ۱۸۹۵)، ٤٠مخ .
۸ـ پارلماني سند ونه ۷۱(۱۸۷۸) : ٤٦٤ .
۹ ـ انګلستان اوروسیه په ختیځ کښي . سرهنری راولینسن،(لندن، ۱۸۷۵)
۲۸۳ مخ .
۱۰ـ افغانستان ابي رنګه کتاب (AfghanistanBlueBooK) (لندن ، ۱۸۷۸)،
ګڼه، ۱، ۱۱۸ مخ .
۱۱ ـ دلاردلیټن هندی اداره . لیډی بیټی بلفور(لندن ، ۱۸۹۹) ، ۸ مخ.
۱۲ ـ همداکتاب ٥٤ مخ .
۱۳ ـ همدا کتاب، ۸٦ مخ .
١٤ دلارډلار ینس ژوند. بوسورت سمت. (لندن،۱۸۹۳)،د. هم توك،۲۲۹مخ.
۱٥ـ بلفور، ۲٥٥ مخ.
۱٦ـ دبنجامین د زرائیلی ژوند، Earl of Beaconsfield . دبلیو . ف
مني پیني او جی ، اي . بکل . W.F.Moneypenny and G.E.Buckle (نیویارك،
۱۹۱۳ ، ۱۹۲۰) ، لومړی توك ، ۳۸۲ مخ .
۱۷ـ بلفور ، ۳۱۳ مخ .
۱۸ـ ایچیسن ، ۲٤٠ مخ .
۱۹ـ رحمن ، لومړی توك ، ۱٥۲ مخ .
۲۰ـ د کابل دجنګي عملیاتو خاطرات. جوشوا ډیوك . (لندن ، ۱۸٦۲)،۸۱ مخ.
۲۱ـ د ۱۸۷۹ ـ ۸۰ پوری دافغان جنګ هاورد هتسمن. (۱۸۸۲)، ۱۷٤ مخ.
۲۲ـ د افغان دوهم جنګ . رسمی بیان (لندن ، ۱۹۰۸) ، ٤۹٦ مخ .
۲۳ ـ کابل ته له سپاره غونډ سره . تورن آر . سي . د بلیو. میتفورد (لندن،
۱۸۸۱)،۱۹٥مخ.

۲٤ـ سپین پوشان غازیان چی برتانوی مطبوعاتو اوډکپلنګ په شان لیکوالو هغوی زیات ذکر کړیدی فقط افغانی قبایلی خلک ووچی خپل معمولی کالی یی اغوستل چی په نه بدلیدونکی توګه یی سپین رنګ درلود.

لسم څپرکی

۱ـ الفنستن ، دوهم توک . ۲٥٤ مـخ .

۲ـ عبدالرحمن خان دوهم توک . ٤ مـخ .

۳ـ همدا کتاب . ۱٦۹ مـخ .

٤ ـ همدا کتاب ۲۱۷ مخ.

٥ ـ همدا کتاب .۲٥۱ مخ.

٦ ـ همدا کتاب .

۷ ـ همدا کتاب.۲٦۲ مـخ.

۸ ـ الفنستن . دوهم توک . ۲٥۳ مخ .

۹ ـ عبدالرحمن خان ، لومړي توك ۲۷۷۰ مخ .

۱۰ ـ دهندوکش کافران .جورج سکاټ رابرټسن .(لندن ، ۱۸۹٦).

۱۱ـ عبد الرحمن خان لومړی توك . ۲۹۱ مخ .

۱۲ ـ دمستبد امیر په دوره کی. فرانك اې . مارټین. (لندن، ۱۹۰۷)۱٥۷ مخ.

۱۳ـ دامیرعبدالرحمن خان خارجی مستخدمینو ته پهچی کوم سپکاوی وشو په څرګنړنی طریقسی سره به دامیرله خوا ورته جزاورکول کیده .

۱٤ دپوځی قدرت نمایش دکرم په واسطهچی امیرعبدالرحمن خان چندان ترا غیزي لاندي نهوراغلی په نولسمه پیړيکې هند و ستان ته دهر بالقره جنجالی سفر کوونکی دسفرپوه رواجی ننداره وه.

۱٥ـ عبدالرحمن خان، لومړي توك ۲٤۰ مخ.

۱٦ـ همداکتاب ۱۹٦۰ مخ .

یو ولسم څپرکی

۱ـ دبارن ای. میین دورف (Baron A. Meyendorff)دغه اثروگ‌ورئ.

(Corres pondance diplomatique de M. destaalparis، 1929)

۲ ـ پارلمانی سندونه. LXXV (۱۸۷۳) :۷۰۹ لومړی توک ۲۶۰مخ .

۳ ـ په مروه اوهرات کې‌روسان.چارلی مارو ین.(لندن ، ۱۸۸۳) ،۷۹۰مخ.

٤ ـ ﻟ افغانی سرحدي کمیسیونسره مسافرتونه، دوهم برید مـن‌اي ډ سی یات .(لندن. ۱۸۸۸)، ۳۳٦ مـخ .

٥ ـ افغانستان. انگس هملتن. (لند ن ۱۹۰٦) ،٤٠٢ مخ .

٦ ـ یوعجیب حالت چی دبرنس دمشاهداتوپه عمومی درستوالی باندي ډورکـوي .

۷ ـ ویلو، ۱۸٦مـخ .

۸ ـ هندي سرحدي سیمی‌دگر وال سرتی.هنگرفرردهولـډیج (لندن ۱۹۰۱) ۲۸٥ مخ.

۹ ـ شمال ـ لو یدیځ سرحد۱۸٤۳ ـ۱۹٤۷دهرم پال، (بمبی، ۱۹٤۷)،۳٤٠مخ

۱۰ ـ دقاچاق په دول دوسلی واردول اوهندي شمال لویدیځ سرحد.آرنالډ کیبل (لندن، ۱۹۱۱)،٥۲ مخ .

۱۱ـ عبد الرحمن خان لومړی توک، ۱٥٦ مـخ.

۱۳ ـ همد اکتاب ، ۱٥۸ مـخ .

۱ ـ په شمال لوید یځ سر حدکې جنگی عملیات . جگـړن اچ .ال.نیول. (لندن، ۱۹۱۲)، ۲۱۱ مخ .

١٤ ـ پارلمانی سند ونه L×III (۱۸۷۹) : ۱۲۲ ـ ۱۲۳ (۸۷۱٤ c)

دو لسم څپرکی

۱ـ یو شمیر دیلای لاما س کله چی دمیرا نې سن ته ورسید ل په نـو لسمه

پیری کې مړه شول . قتل که چیری ددوی دسلاکارانو له خواد اثبات وړ نه وی نو احتمال خو لری.

۲ـ دیو مطلق العنان شاه په دربار کې یو ژمی. دای اچ. ګرانت اثر په دغه مجله کې (Black wood's Magazine CLXXX (Nov. 1906) وګوری.

۳ـ ایتچیسن .۲۸۲ ـ ۲۸۳ مخونه

٤ـ «مغوی ترك په یوه آس باندی سپور کړاوهغه خپل پلا رمړکړ» دایو پښتو متل دی .

۵ـ دلیدی بیتی بلفور ددغه اثر دلیتن دآرل لیکو نه. (لندن) ، دوهم ټوك ، ٦٤ مخ وګوری .

٦ـ د اوسکاروون نائیډرمیر ددغه اثر unter der Glut sonne Irans (Dachan, Munich, 1925). وګوری .

د یارلسم څپرکی

۱ـ همیلټن ، ۳٦۲مخ .

۲ـ سراج الاخبار (کابل) دفبروری ۱۹ نیټه ، ۱۹۱۹) کال.

۳ـ دپنسهرت لارډهارډ ینګ ددغه اثر ، زما هندی کلونه . (لندن ، ۱۱٤۸) ۱۰۵مخ وګوری .

٤ـ هندوستان په .۱۹۲ کی. اډیټوړال .اف. رشبروك ویلیمز ، (کلکته ۱۹۲۱) ۳۸مخ ،

۵ـ نوی پیداشوی هندوستان . اچ سی .ای زخرایس (لندن ۱۹۴۳) ۱۹۳مخ.

٦ـ هندوستان لکه څنګه چی ما ولیدی . سرمیشل اوډوپر (لندن ، ان ډی.) ۳۱۲ مخ .

۷ـ دافغان دریم جنګ : رسمی راپور (کلکته ، ۱۹۲٦) ، ۲۳مخ .

۸ـ دټایمز اف انډیا په نوم ورځپانه (دهلی) دمی ۱۲ ، ۱۹۱۹ .

۹- معاصر افغانستان : دسردار اقبال علی شاه اثر. (لندن ، ۱۹۳۸)، ۱۱۸مخ ؛
۱۰- همدا کتاب ، ۱۲۰مخ؛
۱۱- دا یتچیسن داثر ۲۸۷-۲۸۸مخونه ؛

څرا رلسم څپرکی

۱- دبین المللی قانون خلاصه . واشنگټن ، دی .سی :۱۹۳۸، ۱۹۵مخ ؛
۲- دټایمز (The Times) په نوم ورځپاڼه (لندن) جون ۱۳، ۱۹۱۹، ۱۲ مخ ؛
۳- مرکزی اسیایی ټولنی ته وینا. سر میشل اوډوېر، دجون ۱۵، ۱۹۲۱ .
٤- ایتچیسن . ۲۸۸ مخ ؛
۵- La Voixde la Boukharieopprimee دسید علیم خان اثر. (پاریس ، ۱۹۲۹)، ۲۲مخ
٦- «د کابل تر حکومت لاندی دمرکزی اسیایی دولتونو فدراسیون» اقبال علی شاه ، دمرکزی اسیایی ټولنې ژورنال VIII, Pt. (۱۹۲۱) : ۲۹-٤۸، همدار نگه داسیا په زړه کی ، P.T. Etherton Lt. Col. باستن ، ۱۹۲٦) ، ۲۳۵مخ .
۷- OGPU اسید بی. (نیو یارك ، ۱۹۳۳)، ۱۹۰مخ .
۸- پر ازی په ۱۹۱۹ اکې ۱۱۵۳ نفره مړه، ټپي یا نیول شوی وو .
۹- پر مخانلرنکی افغانستان .دمحمدعلی اثر. (لاهور ، ۱۹۳۳)، ٦٦مخ .
۱۰- دالمانی کیسی لپاره دجی .ستراتیل وسویرد غه لیکنه وگوری. له لیپز یگ نه تر کابل پوری (لندن ۱۹۲۳) . افغانستان پله اواحتمالاء ډیره دقیقه ترجمه، لری .
۱۱- سرحدخبری کوی .دمحمدیونس اثر. (لاهور ، ۱۹٤۲)، ۱۵۷مخ ؛
۱۲- ټایمز اف انډیا (Taimes of India)، (دهلی) دجنوري ۸ ، ۱۹۲۹ ؛
۱۳- «دافغانستان په مقابل کې دانگریزانو اصلی وضع .»
دشاهي توپخانې ژورنال (وولویچ)، جنوری .۱۹۲۹: ٤۷۷ مخ
وگوری .

پنځلسم څپرکی

۱. د اوږدې اوږې پای. درابرټ ګریفز 'والن هوج اثر. نیویارك ، ۱۹٤۱) ۲۳۳مخ :

۲ـ داف. تایلرډاټ (F. Tailardot) دغه مقاله Lafindu Voyageduroi Aman Ullah, په دغه بولوتین کی وګوری .

Bulletin Asie Francaise, oct.۱۹۲۸ :۳۲٦

۳ـ افغانستان دامان‌الله خان په وخت کې. سراب کې. اچ کټرك . (کراچی ۱۹۲۹)،۱۰٦مخ .

٤ـ په افغانستان کې د ۱۹۲۹ دسمبر د دولسمی او د فبروری د پنځه وشتمې نیټو ترمنځ دعملیاتو راپور (لندن، ۱۹۳۰) .

۵ـ له داره ماری نه نیولی تر پاچا کیدو پورې زماڅو نډ. امیر حبیب‌الله (لندن ، ۱۹۳۰) .

٦ـ دتاریخ مطالعه .دارنالد توینبي اثر. (اکسفورد،۱۹۳۹)،څلورم ټوك ، ۱۰۳مخ .

۷ـ د ټایمز اف انډیا (Times of India) په نوم ورځپاڼه، (دهلی ،مارچ، ۳، ۱۹۲۹.

۸ـ پټانان .دغنی خان اثر. (بمبئي ،(۱۹٤۷)٤۸ مخ . مولف دعبدالغفار خان زوی دی .

۹ـ آماني ـ افغان (کابل) ، جنوري ۲ ، ۱۹۲۹ .

۱۰ ـ له تاتاري نه خبر. پیټر فیلمنګ (لندن ، ۱۹۳٦) ، ۱۲۳ مخ.

۱۱ ـ د یوې لویې وچې تجربې دګرمن ایچ. سې برهوود (لندن)،۱۳۲مخ .

شپاړلسم څپرکی

۱ ـ له افغانستان سره تجارت . س . م . شاه (لاهور، ۱۹٤۳) ، ۵۱ مخ .

۲ ـ د وشمال لوی سړك ، د دګرمن سرکرفریزر تیتیلر لیکنه. په دغه ژورنال کی

خپرشویده: د شاهی مرکزي اسیايي ټولنې ژورنال. ۱۲۹۰ :(xxx(April 1942 .

۳ ـ «تعلیم و تربیه درافغانستان» نوشته : سید محمد قاسم رشتیا ، (کابل، ۱۹۴۶) : ۳۸ .

٤ ـ د اصلاح ورځپاڼه (کابل) جولای ۷ ، ۱۹۳۲ .

٥ ـ شیبه یې سیلاو ونه چې په افغانستان کی عمومی دي ، زیاتره پلونه چې جرمنیانو جوړ کړي و وران کړل.

٦ ـ د J. Castajne دغه مقاله « Les relations Nippo — Af » فرانسه ـ چاپان (پاریس) ، اپریل ۱۹۳۵ : ۸۸

۷ ـ په افغانستان کې سفرونه . آرنست . اف. فاکس. (نیویارک ، ۱۹۴۳) :

اووه لسم څپرکی

۱ ـ محمد کبیر او دین چې وروسته بیا دقواعد عامی وزیر شو ، دکابل پوهنتون یوفارغ التحصیل و.

۲ ـ حیات افغانی . د محمد حیات خان اثر. (لاهور ، ۱۸۷۵) ، ۳۵ مخ .

۳ ـ د هندوستان شمال لویدیځ سرحد . د سرویلیم بارټن اثر. (لندن، ۱۹۳۹) ۵۷ مخ .

٤ ـ د ټایمز آف اندیا(Times of India)په نوم ورځپاڼه (د هلی) ، د آگست ۱۷ ، ۱۹٤۷ :

٥ ـ «شمال لویدیځ سرحد او قبیلی» د سر جورج کننگهم . لیکنه په سنډي ستېټسمین(Sunday Statesman) کی وگوری. (دهلی)، دمی ۹ ـه ، ۱۹٤۹ .

٦ ـ په پنجاب ، کشمیر او هندوستان کې دقبایلی انعکاساتو په برخه کې استخبارېه رپوټونه . (لاهور، ۱۹٤۸) .

۷ ـ اصلاح (کابل) ، د اپریل ۱۲ ، ۱۹٤۹ .

اتلسم څپرکی

۱ ـ په دغه او په وروسی څپرکی کې زیاتره معلومات له افغانی مشرانو سره د خبرو اترو پر بنسټ ولاړ دي .

۲ ـ محمد ظاهرشاه او محمد داود که څه هم په مزاج کی بالکل سره توپیر درلود ، خو زیات کلونه سره نژدې شخصي ملګري وو .

۳ ـ له مؤلف سره خبري اتري ، د اګست ۱۹ ـ ۱۹۵۶ .

٤ ـ له منظمو لښکرو سره ساپیانو لږ شمیر چنګوته وکتل او یو جنرال یې وناوه

۵ ـ یو شمیر ترکمنان له شمال غربی افغانستان څخه پر روژی ته راوستل شوي وو .

نولسم څپرکی

۱ ـ دسي ضمیمه وګورئ .*

۲ ـ کابل ټایمز (Kabul Times) د مارچ ١٤ ، ۱۹٦٤ .

۳ ـ محمدولی خان چې دغازي امان الله خان په دوره کی صدراعظم و ، هم یو تاجک و .

٤ ـ د شوروي اتحاد کمونیزم . پروګرامونه او اساسات اډیټوره ، جین اف. تریسکا .(سانفرانسسکو ۱۹٦۲ .

* څرنګه چې دسی ضمیمه د افغانستان د شاهی د دوری اساسی قانون په برخه کی وه ما د دغی ضمیمی له ترجمې نه ډډه وکړه ځکه چې هغه قانون اوس نافذ نه دی او ډیر پخوا ملغا شوی دی.

اخځونه(ماخذونه)

دغه لاندي ماخذونه دهغوکسانو لپاره په نظر کی نیول شویدي چی افغانستان د تاریخ یا اتنولوجی د خاصوارخونو په باب یا په عمومی دول د افغانستان په باب د اضافی معلوماتو په لته کی دي. پهدي دول لست شوي آثار عمدتاً په انګلیسی دي؛ پوهان باید د دوز لدن . ویلبر دغه اثرته

Annotated Bibliography of Afghanistan
Relations Area Files (New Haven, 1956)

یا د محمد اکرم دغه اثرته

Bibliographie analytique de I Afghanistan,
Centre de Documentation Universitaire (Paris, 1947).

مراجعه وکړي یاوګوري .

GENRAL AND DESCRIPTIVE

AHMAD, JAMAL- UD- DIN, and MOHAMMED ABDUL AZIZ. Afghanistan, A Brief Survey Kabul, 1313 A.H.).

AITCHISON, C. U. A Collection of Treaties, Engagements, and Sanads Relating to India and Neigmgourin Geuntries, Vol. XIII (Calcutta, 1933).

ALI, MOHAMMED. A NEw Guide to Afgnanistan Kabul, 1958).

FERRIER, J. P. Histery of the Afghans (London, 1858).

FRENER-TITIER, W. K. Afgnanistan(2nd ed; London,1953).

IVEN, H. E. Das Klima von Kabul (Breslaa, 1933).

MACMUNN, GEORGE FLETICHER. Afghnistan, from Darius to Amanullan (London, 1929).

MALLESON, COLONEL G. B. History of Afgnanistan (London, 1879).

PAZHWAK, RAHMAN. Aryana (London, 1953).

SYKES, SIR PERCY. A History of Afgnanistan (2 v; London 1940).

VAVILOV. N.I, and D. BUKINICH. Agricultural Afgnanistan (Leningrad, 1934).

WILBER, DONALD, et al. Afghanistan, Its people, Its Society, Its Culture (New Haven, 1962).

AFGHAN ETNIC GROUP

BACON, ELIZABETH C. Obok, A Study of Social Structure in Eurasia (New York, 1958).

CAROE, OLAF. The Pathans 550: B.C.-A.D. 1957 (London, 1958)

COON, CARLETON STEVENS. The Races of Europe (New York, 1939).

HERLICH, ALBERT. Land des Lichtes (Municn, 1938).

JARRING, GUNNAR. On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan (Lunds, 1939).

ROBERTSON, GEORGE S. The Kafirs of the Hindu Kush (London, 1896).

SCHURMANN, H.F. The Mongols of Afghanistan (S-Gravenhage 1962).

VOIGT MARTIN. Kafiristan (Breslau, 1933).

PRE-ISLAMIC AFGHANISTAN

The Cambridge History of India, Vol. 1 (Cambridge, 1922).

GROUSSET, RENE. Inthe Footsteps of Buddna (London,1932)

KONOW, S. Saka Studies (Oslo, 1932).

MCGOVERN, WILLIAM MONTGOMERY. The early Empires of Central Asis (Chapel Hill, North Carolina, 1939).

OLMSTEAD, A.T. History of the persian Empire (Chicago, L 948).

RAWLINSON, SIR HENRY. Bactria: The History of a Forgotten Empire (London, 1912).

STEIN, SIR AUREL. On Alexanders Track to the Indus (London, 1929).

TARN, W.W. The Greeks in Bectria and India (Cambridge,1938).

ISLAM TO A.D. 1747

BABER, MOHAMMED ZAHER-UD-DIN. The Babur Nama in English, translated by Annette Susannah Be veridge (London, 1921).

BARTHOLD' WILHELM. Turkestan down to the Mongol Invasisn(2nd ed; London, 1928).

BATUTA. IBN. Travels in Africa and Asia, translated by H.A.R. Gibb (New York, 1929).

BROWNE, EDWARD G.A Literary History of persia (2 V; London, 1908).

The Cambridge History of India, Vol IV (Cambridge1937).

CLAVIJO. Clavijo, Embassy to Tamerlane, 5translated by Guy Le Strange (London, 1934).

D OHSSON, C. Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan Jus qua Timour Bey ou Tamerlan (4v; La Haye et Amsterdam, 1834-1835).

DOW, ALEXANDER. The History of Hindostan (3v; London 1768).

ELIAS, N. Ed The Tarikh-i-Rashidi of Mirza Muhammad Haidar Doughlat, translated by E, Denison Ross (London, 1895).

ELLIOTT, SIR H. M. AND PROFESSOR JOHN DOWSON.

The History ofIndia astold by its own Historians (London, 1867-1877).

FIRISHTA, MOHAMMED QASIM HINDU SHAH. History of the Rise of Mohammedan Power in India till the Year A.D. 1612 (4v;Cal cutta, 1908).

GIBB, H.A. The Arab Conquesta in Central Asia (London,1923)

GUPTA, HARIRAM. Studies in the Later Mughal History of the Panjab (&Lahore, 1944).

HABIB MOHAMMED. SULTAN Mahmud of Ghaznin A Study (Bombay, 1930).

LOCKHART, LAURENCE. Nadir Shah: A Critical Study (Based Mainly upon Contemporary Sources (Lonaon, 1938).

NAZIM, MUHAMMAD. The Life and Times of sultan mahmud of Ghazna (Cambridge, 1931).

POLO, MARCO. The Book of ser Marco polo, translate by Siryule. (3rd ed; London, 1929).

AFGHANISTAN 1747-1839

BURNES, ALEXANDER. Travels to Bokhara (2v; London, 1835).

The Cambridge History of India, Vol. V (Cambridge, 1925).

CONNOLLY, LIEUTENANT ARTHUR. Journey to the Nortn of India (2v; London, 1834).

ELPHINSTONE. HON. MOUNTSTUART. An Account of the Kingdom of Caubul (2V.; London, 1815).

GOUGH, GENERAL SIR CHARLES, and ARTHUR D. INNES The SIKHS and the Sikh Wars (London, 1897).

HAIRAT, MIRZA. History of persia, translated by Lieut. Col M. H. Court (Lahore, 1888).

HARLAN, GENERALJ OSIAH. Central Asia: Personal Narrative of General Josiah Harlan (London, 1938).

LAL, MUNSHI MOHAN. Journal of a Tour through the panjab, Afghanistan, Khorassan, and part of persia (Calcatta 1834).

MASSON. CHARLES. Narrative of Various Journeys in Beloo chistan, Afgnanistan, the panJab, and kalat (2v; London, 1844).

THE FIRST ANGLO-AFGHAN WAR

ALLEN, REV. I. N. Diary of a March through Sinde and Afgnanistan (London, 1848).

ATKINSON, JAMES. The Expeditioninto Afghanistan in to (London, 1842).

BURNES. SIR ALEXANDER. Cabool (London, 1842).

Dennie, COLONEL WILLIAM H.Personal Nnrrative of the Campaigns in Afghanistan Sinde, Beloochistan CD ublin, 1843).

DURAND sir Henry MARION. The first Afghan war and its Causes (London,) 1879.

EDEN, THE HON. EMILy. up the Country(2v; Loao, 1866)

EYRE,MAJOR GENERAL Sir VINCENT.. The kabul insurrection of 1841-1842- (Londn, 1840).

HAVELOCKHENRY. Narrative of the War in Afghanistan, 1838-1839 2v(Lonodn, 1840).

HOUGH, W. Narrative of the March and Operations of the Army of the Indus, inthe Expedition to Afghanistan in the years 1838-1839 (London, 1840).

KAYE, JOHN WILLIAMS. History of the war in Afghanistan (3v.; London, 1878).

LAL, MOHAN. Life of the Ameer Dost Mohammed Khan of Kabul .. (2v.; London, 1846).

SALE, LADY FLORENCE. A Journal ofthe Disasters in Afghanistan (London, 1843).

WOOD, JOHN. A Personal Narrative of a Journey to the

Source of the River Oxus bythe Route of te Indus, Kabul and (London, 1841).

AFGHANISTAN 1842-1875

BELLEW, H.W. Journal of a poloitical Mission to Afghanistan in 1875-(London, 1862).

Correspondence Respecting, the Relations between the British Government and that of Afghanistan since the Accession of the Ameer Shere Ali Khan (London, 1878).

CURZON, THE HON. GEORGE N. Russia in Central Asia Clondon, 1889 .

EDWARDES, MAJOR HERBERT B. A Year on the punjab Frontier (2v.; London, 1850.

Ferrier,) J. P. Caravan Journeys and Wanderings in Persia, Afghanistan, Turkistan, and Beloochistan (London, 1856).

RAWLINSON, SIR HENRY. England and Russia in the East (London,1875).

ROBERTS, LORD. Forty-one years in India (London, 1898).

SMITH, BOSWORTH. Life of Lord Lawrence (2v; London, 1883).

THE SECOND ANGLO-AFGHAN WAR

ASHE, MAJOR, ED. Personal Records of the Kandahar Campaign (London, 1881).

BALFOUR, LADY BETTY. Lyttons Indian Administration (London, 1899).

CRANE, B. P. The Ninth Lancers in Afghanistan (London, 1882)

DEY, KALLY PROSONO. The life and Careerr of Major Sir. Louis Cavagnari (Calcutta, 1881).

HANNA, HENRY B. The Second Afghan War, 1878-1879-1880 (2v.; London , 1899, 1904, 1910).

HENSMAN, HOWARD. The Afghan War of 1879 - 1880 (Londo on,1882).The Second Afghan War, 1878 - 1880: Official Acoount (London, 1903).

STEWART, STR DONALD. The Second Afghan War 1878-1880 London, 1903).

ABDUR RAHMAN: 1880 to 1901

CALDWELL, C. E. Tirah (London, 1901).

DAVIES, C. COLLIN. The Problem of the North-West Frontier, 1890 - 1908, with a Survey of the Policy since 1849 (Cambridge, 1932).

GRAY, JOHN ALFRED, At the Court of the Amir (London, 1901).

HABBERTON, WILLAM. Anglo-Russion Relations concernning Afghanistan, 1837-1907 (Urbana, 1937).

HAMILTON, ANGUS. Afghganistan (London, 1906).

HOLDICH, COLONEL SIR THOMAS. The Gates of India (London, 1910).

MARVIN, CHARLES. The Russians at Merv and Herat (London 1883).

NEVILL, CAPTAIN H. L. Campaigns on the North-West Frotier London, 1912).

OLIVER, EDWARD E. Across the Border or Pathan and Biloch (London, 1890).

RAHMAN, ABDUR. The Autobiography of Abdur Rahman (2v London, 1900).

WHEELER, STEPHEN. The Amir Abdur Rahman (London, 1895).

YATE, LIEUTENANT A. C. Travels with the Afghan Boundary Commission (Edinburgh, 1888).

AFGHANISTAN: 1901 to 1933

CURZON, MARQUIS of KEDLESTON. British Government in India (2 v; London, 1925).

DALY, K. Eight years Among the Afghans (London, 1905).

DICKSON, BRIGADIER GENERAL W. E. R. East Persi a: A Backwater of the Great War (London, n. d.).

ETHERTON, LIEUTENANT COLONEL P. T. In the Heart of Asia (Boston, 1926).

HABIBULLAH AMIR. My Life from Brigand to king (London, 1930).

JAMES, BEN. Afghan Journey (LONDON, 1935).

JEWETT, A. C. An American Engineer in Afghahnistan Minneapolis, 1948).

KATRAB, SORAB K.H. Through Amanullah's Afghanistan (Karachi, 1929).

KHAN, SAID ALIM. La Voix de la Boukharie Opprimee (Paris, 1929).

NIEDERMAYER, OSKAR von, Im WELTKRIEG von Indiens Tor (Hambourg, 1936).

Operation in Afghanistan 1919-1920(London, 1924).

RAO, J. SAMBASHIVA. king Amanullah (Madras, 1929.

SHAH, SIRDAR IKBAL ALI. The Tragedy of Amanul'llah (London, 1933).

STRATIL SAUER, G.from Leipzig to Cabul (London, n.d.).

The Third Afghan War, 1919: Official Account (Calcutta, 1926).

THOMAS, LOWELL. Beyond Khyber Pass (London, 1928).

VIOLLIS, ANDREE. Tourmente sur L' Afghanistan (Paris, 1930).

WILD, RONALD. Amanullah Ex-King of Afghanistan (London1932).

PUSHTOONISTAN

BARTON, AIR WILLIAM. INDIA's Northwest Frontier;Londndon, 1939) .

KHAN, GHANI. The Pathans (Bombay,1947).

SCOTT, GEORGE BATELY. Afghan and Pathan-A Sketch(London, 1929) .

SPAIN, JAMES W. The Pathan Borderlands (The Hague, 1963).

The People of Khyber: The Pathans of Pakistan (Newyork, 1963).

STEPHENS IAN. Horned Moon (London, 1953).

CONTEMPORARY AFGHANISTAN

ALI, MOHAMMED. Commercial Afghanistan (Delhi, 1946).

DOLLOT, RENE. L'Afghanistan (Paris, 1939).

FORBES, ROSITA. Forbidden Road (New York, 1937).

FOX, ERNEST F. Travels in Afganistan New York, 1943).

FURON, RAYMOND. L Afghanistan (Pairs, 1926).

MAILLART, ELLA K. The Cruel Way London, 1947).

MAYNE, PETER. Thenarrow Smile (London, 1955).

SHAH, SIRDAR IKBAL AL.Modern Afghanistan (London, 1938).

SHAH, S.M. Afghan General and Commercial Directory (Karachi).

SHOR, JEAN BOWIE, After You, Marco Polo (New York, 1955).

WATKINS, MARY BRADLEY. Afgahnistan, Land in Transition (Princeton, 1963).

PROPERTY OF ACKU 3181

Arnold Fletcher

AFGHANISTAN

Highway of Conquest

Translated by

Associate Chief Researcher

ABDUL JABAR NADER

Afghanistan Academy of Sciences

International Centre for Pashto Studies

Kabul 1990